UJFALVY KÁROLY

UTAZÁSA

PÁRISTÓL-SAMARKANDIG.

A FERGANAH, KULDZSA ÉS NYUGATI SZIBÉRIA.

EGY PÁRIZSI NŐ ÚTI ÉLMÉNYEI.

IRTA

UJFALVY-BOURDON MÁRIA.

177 MŰVÉSZI KIVITELŰ KÉPPEL.

A KÉPEKET RAJZOLTÁK VERESCSAGIN, LANCELOT, TAYLOR, CLERGET MOYNET, BAYARD, WASSNETZOFF, RONJAT STB.

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

MDCCCLXXXV.

KÖNYVTÁRA

...sel tört. 102
...könyvtár
a. szekció
II.
55

UJFALVY-BOURDON MÁRIA

PÁRISTÓL-SAMARKANDIG.

UJFALVY-BOURDON MÁRIA.

Tartalomjegyzék.

I. Páristól Szt.-Pétervárig. oldal

Az elutazás. — Páristól Münchenig. — A Semmering. — Az alagút. — Stiria. — Maria-Trost. — Morvaország. — Galiczia. — A vámházban. — A lengyelországi ős-sirok. — Az orosz tanácsos. — Varsó. — A zsidó negyed. — Saint-Cloud Oroszországban. — Szent-Pétervár 1

II. Szent-Pétervár, Helsingfors és Moszkva.

Szent-Pétervár. — Helsingfors. — A legelső finn szó. — A Kalevala. — A tél Finnlandban. — A nemzeti szinház. — Műkedvelők. — Muszka Domino. — Franczia lapok Finnlandban... 20

III. Moszkvából Orenburgba.

Útközben. — A két tatár. — Orenburg. — A Sahmara. — A Kozák városrész. — Pugacseff emléke. — A menadovidor. — A karavanserail. — A baskirok és becsületességük. — Politikai reflexióim. — A menet. — Látogatás a molláhnál. — A nők sorsa a háremben. — A vak zenész. — A kokándi exkhán. — A tevék 67

IV. Orenburgból Kazalinskig.

Ázsiában. — A sivatag. — A buranok. — Az útjelzők. — A postaállomás. — Képzelt veszélyek. — Az Ural. — Az orenburgi salok. — Falusi butorzat. — Hogyan nyujtják át a folyamodványt a jemsiknek. — A kocsis eltéveszti az utat. — A hófergeteg. — A mentő kirgiz. — Kételyeink, melyekben nem osztozik Szt. Tamás. — Az Irgis. — A farkasok. — Kazakum. — Az arali tenger. — Primitiv pamlagok. — A haladás jelei. — Kazalinsk. — Syr Dária. — Nagy Sándor. — Egy ázsiai bazár. — Örvendetes találkozás egy honfitársunkkal. — A Saksaul 96

V. A kirgiz sivatagok.

A tavasz. — Midőn a gyermek sír, megfürösztik. — A férj jogias az asszony kötelességei. — A starosta. — Bakaly Kassa. — Tigrisek. — A ragadozó vadak országában. — Az út egyhangúsága — Mannát osztunk. — Elvesztettem férjemet? — Karavanban 140

VI. Turkestan. oldal

Napnyugta a pusztán. — Yani Kourgán. — Régi cserépedények keresése. — Noyade. — Első lovaglási leczkém. — Zöld vidék. — Áthatolás a gázlón. — A találékony pópák vagy a pópa mérnökök. — A hazreti mecset. — Szemünk megnyilik. — Hasznos leirás. — Az is baj, hogy eszünk van. — Búskomor visszaemlékezés. — Látogatás egy gazdag kereskedőnél. — Az ő háreme. — Piha! Mily csunya nők. — Mikor a borivás is unalmas. — A mollah sóhaja. — Mit szólt volna Mohamet? — Engem meg akarnak venni 172

VII. Turkesztántól Tachkendig.

Látogatás a bazárban. — Kefét keresve csak fogkefét találunk. — Zenélő zár. — A koponya elvétele. — A táviró rudak ujra előtünnek. — Tchemkend. — Örülünk hogy kidültünk. — Tachkend ... 199

VIII. Tachkend és aristocratiája.

A város rövid története. — A közoktatásügyi minister. — Mi módon foglalkozik a közoktatással; feszült viszonyban van mindenkivel. — Egy ideges hölgy. — Poloska gyüjtemény. — Ő fensége helebárdja. — Kaufmann tábornok. — Miért panaszkodnak a nők. — Tachkend leirása. — Az orosz és a sart várak. — A népesség. — Mindenek felett a nők érdekelnek. — Látogatás egy dúzgazdag háznál. — Általános mértékvétel. — Elutazás 212

IX. Tachkendtől Szamarkandig.

A faimi sivatag. — A csigabigák által okozott hullámzó mozgás. — Halálosan unalmas állomások. — Tamerlan kapuja. — Megtaláljuk a „fitosorrú" hölgyet. — Butorozott állomás. — A Zerafkán. — Kettős torkolatú folyó 239

X. Szamarkand.

Szamarkand. Bibi Phanim. — Szives vendégszeretet. — Sach Szindeh. — Nem találok elég szót a dicséretre. — Gur Emir mecsetje ... 252

XI. Szamarkand (folytatás).

A medresszék. — A minaretek. — Szamarkand történeti multja. — Ismét Bibi-Phamin. — Közép-Ázsia általános képe. — A büntetések emlékei. — A kereskedelem. — A bélpoklos koldusok. — A dervisek táncza és Aladin regéje. — A környék. — Borzalmas emlékek. — Afroziáb, az óriás. — Silaó. 264

XII. Szamarkand (folytatás).

Szövetek, fővegek és papucsok. — Néhány szó a földmüvelésről. — A közkert. — Kellemetlen vidék. — Végre a hegyek. — Pendzskend. — Férjem lovagolni tanulni küld. — Szárt ünnepély: kivilágitás, vendégség, üdvözlések. — Isiszt. — Urumitan. — Családi viszályok; per. — Egy muzulman házbelseje. — Ádám apó villája. — A nő, a barát és a kis szomszéd. — A futtatás. — A biráló bizottságnak kellemetlenségei... 301

XIII. Szamarkandból Taskendbe. oldal

Ajándékok. — Hogyan állottak meg a lovak. — A nyugdijazott Khán. — Kis patakok, nagy folyók. — A szinházigazgató. — Jó isten! — Mily nagy meleg! — Elmélkedések egy előszobában. — Eper, dinnye, kel és sárgarépa. — A könyvtár. — A Kasgár nemesek véleménye a munkáról. — Egy estély. — A Sach haragja. — A tábornok és a tigris. — Táborozunk 350

XIV. Ferganah.

Pskend. — Yakub beg és okmányai. — Dinnyék és muzulman nők. — Kastakos. — Makram. — A Sir Dária. — Kellemetlen utazás. — Khokand. — Felséges város, melyben nem kap az ember enni. A pénz. — A Khan palotája és a rózsapavillón. — Az erőd. — A történelem egy lapja. — Orosz elővigyázati intézkedések. — A mit a győzöknek követelniök kellett volna. — A mit a legyőzöttek sajnálnak. — Elutazunk 350

XV. Ferganah (folytatás).

A fejes dsigitt. — Mi adjuk meg az árát, mint rendesen. — A homok. — A dsigitt megbánja büneit. — Hamupipöke a padon. — A szegény nők! — Bekcsurin és kicsiny üvegei. — Bekcsurin és perpatvarai. — A pókok. — Uszoda. — Apróságok a konyhából. — Szánandó Khán. — Bajunk egy lókereskedővel. — A tartomány selyem tenyésztése. — A második szánandó Khán. — X. vendégszeretete. — Éhezve távozunk. — Gyorsan csomagoljunk 379

XVI. Ferganah (folytatás).

Vezetők, kik nem igen megbízhatók. — A kumisz. — Az ország tipusai. — Wadil. — Lelkesültségem csökken, várom a kegyelem hatását. — A szentnek lába. — Az ázsiai Avergnatok. — Az Ak-Szu. — A vidék változatossága. — A Fedsenko tó. — Gazdasági végeznivalók. — Az Üszbég. — Ali szija. — Zarándoklat, vagyis sok zarándok nem léphet be. — Ó Mahomed! — Férjem orvos lesz, mint Sganarelle. — Műlovaglás a hegyekben 311

XVII. Ferganah (Folytatás).

A jövet kevésbé élvezetes, mint volt a menet. — Ferganah és lakói. — Andidsán. — Az arbák. — A tizennyolcz éves javasnő. — A szakács betegsége. — Temetési szertartás. — Akaza Dária. — Kranoligiai kellemetlenségek. — A Khadsamné Khabri mecset. — A gyógyszappan. — Porfergeteg. — A benszülött szekrénye 461

XVIII. Khokandból Taskendbe és elutazásunk.

A Sir Dárián. — Mindenki a saját eszméjének veszi hasznát. — Kilenczvenkilencz szamár és a szart pásztor. — Éjjeli jelenet. — Hord el magad innen, mert Mohamed nem visz el. — Taskend. — Egy fiatal kirgiz leány szomorú története és szüleinek kegyetlensége. — Miért szeretik a kirgizek jobban az orosz uralmat. — Rendkivüli

oldal

égető anyag. — A gyermeki szeretet és a csizmák. — Kereskedő és tolvaj. — Egy nadrág története. — Feodoroff. — Egy kirgiz vakmerősége. — Bucsúnk a Sir Dáriától ... 496

XIX. A hét folyó tartománya.

Szemeritsé. — Ismét elutazunk; bár csak már utoljára volna. — Verncé. — Bolyongásaink alkalmával egy lengyellel találkoztunk. — A sivatagok. — A vidék legszebb dísze. — A jó példa, melyet aranyszájú szt. János adott. — Felmászás és leereszkedés. — Holdvilágnál megcsodált khinai türelem. — Találkozás egy kőből készült khinai oroszlánnal. — Tsi-tsi-go-dri és a Dóngánok. — A khinaiak árnyoldalai; az életből ellesve... ... 524

XX. Kuldsa.

Ócska lim-lom. — Szajkó beszéd. — Iskola, teknő és seprő. — Egy budhista templom. — Mit végeztek egyszer a khinaiak délig. — Konyha, hol rovarokból és pióczákból készítenek eledelt. — Befolyás és tekintély. — Megemlékezés jó barátainkról, kiket elhagyunk. — Sajnálkozás, hogy el kell hagynunk a szép tájakat, melyeken átutaztunk. — A khinaiak lábai. — Kopal. — Kutyáinkat felöltöztetjük 551

XXI. Közép Szibiria.

Az Irtis parjain. — Az asszonyok téli öltözéke: egy indiai ing. — Sebes utazás. — Életveszélyben. — Omszk, az egyetem. — Az ördögöt feketébbre festik, mint a minő. — Örömünk, midőn a határhoz értünk. — Troitszk. — Látogatás a baskiroknál. — A benszülöttek lakházának belseje; sajátságos mosakodás. — Ethnografiai részletek. — Szelidített sas. — Nadrág gombok, díszitésül használva. Baskir szépség. — Bevégeztük utunkat. — Isten hozzád! az olvasókhoz 595

FÜGGELÉK.

Triest. Bombay. Simla.

Elutazás Triestből. — Tudományos okoskodás a tengeri betegség felett. — Port Said. — Megérkezés Bombayba. — Watson Explanade szállója. — Taskend összehasonlítva a keletindiai városokkal. — Visszaemlékezés Turkesztánra. — A parsok vagy tűzimádók, jellegük és vonásaik. — Pars lakodalom. — A „hallgatás tornyai.“ — Az úgynevezett portugallok. — A mahrattok. — Indus rajziskola. — Érczárúgyártás Bombayban. — Bombaytól Simlába. — Alla Sabad és Benares. — Postaviszonyok Turkesztánban és Kelet-Indiában. — Kadur, orosz generalis. — Elfogadás Simlában. — Orosz- és angol vendégszeretet. — Simla. — Dr. Leitner. — Embertani mérések. — Fel a Kuluk földjére ... 640

A képek jegyzéke.

oldal

1. Viadukt a Semmeringen ... 5
2. Bécsi Graben ... 9
3. Laziensky kastély ... 13
4. Orosz ház ... 17
5. Városi szán ... 21
6. A Neva ... 25
7. Finn parasztok ... 29
8. A kath. egyház Helsingforsban 33
9. A téli palota Szt.-Pétervárott 37
10. Tér Szt.-Pétervárott télen ... 41
11. Nagy Péter lovagszobra ... 44
12. Szt.-Pétervár. A Newski perspectiv ... 45
13. Egy orosz korcsma ... 49
14. A nők zárdája Moszkvában ... 53
15. A nagy harang és Iván Velikoi tornya ... 57
16. Moszkva látképe a Moskováról 61
17. Moszkva látképe ... 65
18. Orosz kunyhó a Volga partjain 69
19. Egy orosz paraszthaz belseje 73
20. Fiatal orosz leány a Sakmara partján ... 76
21. Kirgiz ... 77
22. Kirgiz aszony ... 80
23. A karavanserail Orenburgban 81
24. Az orenburgi kormányzó palotája és a mecset ... 85
25. Az orenburgi mecset mollahja 89
26. Egy kirgiz szultán ... 92
27. Orosz ház ... 97
28. Egy orosz állomás belseje ... 101

oldal

29. Orosz postaállomás télen ... 105
30. Tatár ... 108
31. Orosz ... 108
32. Baskir kocsis ... 109
33. Orosz kocsis ... 111
34. Kozák asszony ... 113
35. Városi zenész ... 116
36. Kirgiz lovon ... 117
37. A kirgiz postakocsis, ki bennünket a hófergetegből megmentett ... 121
38. Kirgiz asszony ... 125
39. Bezárt tarantassa ... 129
40. Kirgiz postás ... 132
41. A sivatag ... 133
42. Kirgiz fiatalasszony ... 136
43. Kirgiz öreg asszony ... 136
44. Kirgiz asszony és fiatal leány 137
45. Kirgiz Kibitka ... 141
46. A kirgiz ... 143
47. A Kibitka előtt nyugvó kirgizek ... 145
48. Kirgiz földműves ... 148
49. A sivatag ... 149
50. Orosz csapatok átvonulása a pusztán ... 153
51. Tigris által megtámadott kirgiz 157
52. Arany fáczán ... 161
53. Tevék ... 164
54. Tevék által húzott szekerünk 165
55. Saaurane romjai tíz évvel ezelőtt ... 169

oldal

56. Egy régi város romjai ... 173
57. Az Arba nevü taliga ... 177
58. Az imádkozó Mollah ... 184
59. Mousse Ali, Turkestanban ... 185
60. Egy útcza Turkestanban ... 189
61. Kolduló dervisek ... 193
62. Egy tatár postafőnök neje ... 197
63. Sart fiú Tchemkendben ... 200
64. Kirgíz Tachkend környékén 200
65. A zsidók Turkesztánban ... 201
66. Kirgíz falu, Tachkend közeléb. 204
67. Sart ékszerek ... 205
68. Kaufmann tábornok ... 207
69. Khudaiar Khan ... 209
70. Piros bársony, arany himzésü nyeregtartó ... 213
71. Türkizekkel kirakott zabola 216
72. Görög tűzvető bombák és a broncz harang a tachkendi néprajzi gyüjteményben ... 217
73. Akmolinsk környékén talált broncztárgyak ... 220
74. Az Issik-Koul tava közelében történelem előtti tárgyak ... 221
75. A kirgíz sivatagokon talált, történelem előtti tárgyak ... 223
76. Kazánvidékén levő sirokban talált tárgyak ... 225
77. Kaufmann tábornák háza ... 228
78. Fiatal perzsa a tachkendi bazárban ... 229
79. A tachkendi orosz erőd bejárója ... 232
80. Zománczozott régi divatú teaöntő ... 233
81. Tachkendi Kachgar ... 236
82. Tachkandi arabs ... 237
83. Chinai theaforrázó ... 241
84. Kirgíz tutajos a Syr-Dárián 245
85. A győzelem után ... 249
86. A legyőzöttek ... 253
87. A szamarkandi erőd látképe 257
88. A szamarkandi erőd bejárója 261
89. Tatárvezető, üzbeg szakács és két Kara Kalpak ... 265

oldal

90. Egy szárt vén asszony ... 268
91. Gur Emir, Tamerlán sírja ... 269
92. Szamarkan a Righistan térről 273
93. Tamerlan feleségeinek sírja 280
94. A Kok-Tach a szamarkandi erődben ... 281
95. Koldusok és bélpoklosok 285
96. Orosz szolgálatban álló afgán 289
97. Turkomán nők a szamarkandi bazárban ... 296
98. Üzbeg és tadzsik typusok ... 297
99. Ivanoff tábornok ... 305
100. Batcsák, vagy nyilvános táczosok ... 312
101. Üzbeg tipusok Pendzskend vidékén ... 313
102. Tadzsik nők otthon ... 316
103. Az elesett oroszok sirja Szamarkandban ... 321
104. Gazdag és szegény kirgizek 333
105. Szárt fiú ... 337
106. Fél kirgiz, fél sart ... 345
107. Vén sart ... 353
108. A makbrani erőd ... 357
109. A Khán palotája a kert felől nézve ... 365
110. A régi épület, melyben a Khán női laktak ... 369
111. A benszülött hadsereg az erőd udvarában felállítva ... 373
112. Abdurakhman-Aftobadsi és Isza-Ulié ... 377
113. Khokand látképe ... 381
114. Futó homok a sivatagon ... 385
115. Divanah-kislaki üzbég ... 388
116. Bektsurin kapitány (tatár), a Marghellán kerület főnöke ... 389
117. Tiuruk tipus ... 393
118. Indiai fakir ... 396
119. Abramoff tábornok ... 397
120. Dowbiseff ezredes ... 401
121. Egy musulmán iskola növendékei ... 405
122. Akszakalok Wadil környékéről ... 408

oldal

123. Egy tadsik földműves 412
124. Egy tatár vezető 413
125. Középázsiai asszony 417
126. A homok pusztán utazásra alkalmas jármű 424
127. Telepítvényes kirgizek étkezése 425
128. A Khán nyaralója Asszakéban 433
129. Orosz laktanya Ochváros közelében 441
130. A Tasti-Soleiman Ochban... 445
131. Sart férfi és Kara Kalpak asszony 449
132. A bazár Ochban... 452
133. A Khokandi kormányzó régi palotája Andidijanban... ... 453
134. Tadsik és Kara Kalpak... ... 457
135. Uj divatu mecset Közép-Azsiában 465
136. Nazar-Eddin, Khadaiar fia... 469
137. A Kara Daria partjai 473
138. Namangáni lakós 477
139. Türé-Kurgán környéke... ... 481
140. A Türé-Kurgán erőd 483
141. A kerületi főnök házának belseje Kaszánban 489
142. Tadsik mollah 493
143. Rák 497
144. Tatár vezetőnk 509
145. Kirgiz agarak 513
146. Sas 517
147. Orosz falusi lakház 521
148. Kőből készült Kalmuk bálvány 525
149 Kolpatovski tábornok 529
150 Kalmukaul 532
151. Csincsigondszi-i khinai... ... 536
152. Középázsiai teve... 537
153. Dungán és kalmuk tipusok... 541
154. Khinai a Kuldsa tartományból 545
155. Khinai kordély 549
156. A kath. khinaiak szent szűz szobrai Kuldsában 552
157. Wartmann tábornok... 553
158. Khinai tudós 556
159. Tarancsi mecset Kuldsában... 557
160. Vén tarancsi tipus 561
161. Vándorló gyümölcsárús 564
162. Opiumszivók 565
163. A dungán főnök Szuidinban 568
164. Khinai szoba 569
165. Orosz falu 573
166. Közép szibériai kirghiz 577
167. Tatár női tipus 581
168. A Kara-Tu hegység 585
169. Ujfalvy Károly 593
170. Kaszkanoff tábornok 596
171. Ostyák vadászok... 597
172. A híd Omszkban 605
173. Fiatal szamojédek 609
174. Szibériai postaállomás 613
175. Katonák az orenburgi baskir ezredből 617
176 Orosz ház... 624
177. A Volga 635
Szamarkand város térképe

ELSŐ FEJEZET.

Páristól Szent-Pétervárig.

Az elutazás. — Páristól Münchenig. — A Semmering, — Az alagút. — Stiria. — Maria Trost. — Morvaország. — Galiczia. — A vámházban. — A lengyelországi ős-sirok. — Az orosz tanácsos. — Varsó. — A zsidó negyed. — Saint Cloud Oroszországban. — Szent-Pétervár.

Tehát kétségtelenné vált! Férjem, Ujfalvy, a franczia közoktatási miniszter részéről megbizást kapott, hogy beutazza Oroszországot és Közép-Ázsiát. Elhatároztam, hogy vele megyek; 1876. augusztus 10-én hagyjuk el Párist.

Két hónapi időnk van, hogy Szent-Pétervárra menjünk. Gráczba megyünk mindenekelőtt, hogy bucsút vegyünk Ujfalvy családjától. Mily fennhangon fogjuk mondani: Viszontlátásig! s halkan azt rebegik ajkaink: Isten veletek!

Podgyászunk hamar együtt van. Mit is vigyünk magunkkal ily távoli utra? Vagy mindent, vagy semmit. Én az utóbbit választottam. Azt a tanácsot kaptuk, hogy az idő és körülmények szerint, a szükséghez képest tegyük meg bevásárlásainkat.

Csak azt csomagoltattuk be, a mire okvetlenül szükségünk volt. És podgyászunk mégis nagyon kényelmetlen volt nagyságra ép ugy, mint sulyra nézve. Az uti málha mindig valóságos akadály.

Az ut Páristól Bécsig nem egyéb sétánál. Mindössze két nap és egy éjszaka, vagy egy nap és két éjszaka kell, a szerint, a mint az elindulási időt választjuk. Ennyi idő pedig a mi utunkban kicsinység. Mindössze egy állomás.

A társalgás néha szünetel s ilyenkor elgondolkoztam, mi vár reánk. Képzeletem tarka szinképeket rajzolt elém; de mondhatom, hogy a rózsaszin azokban nem volt tulnyomó. A messze ut szürke homálya játszadozott szemeim előtt.

Utitársaink szintén elmerengtek. Egy romániai herczeg, — Románia nagyon bővelkedik bennök, — anyja és nővére utaztak velünk.

Ugy látszik, a család nem volt elragadtatva, hogy viszontlátja hazáját.

Ime, már Elsassban vagyunk!

Mily közel van Németország határa Párishoz! Ezt a határt már 1869-ben átléptem; de akkor sokkal távolabb volt Páristól. De azért akkor sem voltam kevésbbé szomoru. Anyámat vesztettem el. Családi gyászom emléke most a honleány gyászához fűződik.

Akkor még szabad volt e föld és én tele tüdővel szivtam magamba levegőjét. Mennyire megváltoztak a viszonyok!

Minden állomáson német egyenruha, német felirások.

Németország ugy látszik, bélyeggel akarta ellátni e tájat, melyet meghóditott, és cimtáblákkal hirdeti dicsőségét.

— Zabern! — kiáltja a kalauz.

Ah, hiszen ez Saverne! Az állomás nevét megnémetesitették.

Daczára annak, hogy összeszorult szivem, mégis önkénytelenül mosolyognom kellett. Eszembe jutott, hogy a németek egyik legnagyobb költője, Schiller, e várost Saverne-nek nevezi és a város jogát e névhez egyik szép balladájában megörökité. Neki nem jutott eszébe Zabern.

Áthaladunk a Rajnán. Csakhamar mögöttünk marad a

szépen épült Karlsruhe, a becsületes Stuttgart, München — a bajor Athen! — majd elétünik a Duna, a kék Duna.

E szép folyam partjai sok tekintetben érdekesebbek, mint a Rajna partjai. Vagy talán azért képzelem azt, mert ez utóbbiakat oly gyakran látjuk képeken és szinpadi diszitéseken?

A Duna tájképei sem egészen ujak; de azért még előttünk legalább nem vesztették el érdekességüket.

A természet ép oly nagynak, a mily egyszerünek mutatja itt magát. Nem olyan, mint néhol, hogy mintegy kihivná az ember csodálatát, vagy a turisták kegyes leereszkedését. Kevésbbé kedélyizgató, és nem közeledik a mesterkéltség szinezetéhez.

Bécsben vagyunk. Szivesen töltenénk itt nehány napot, ha Ujfalvyban a hivatás hangja nem szólalna meg folyton: Haladj; Haladj! És Ujfalvy megy folyton tovább és én utána, mert az asszony követni tartozik férjét. Megyünk mindketten a bolygó zsidó lábaival, melyek a gőzmozdony kerekeibe költöztek.

Bécstől Gráczig az ut teljesen uj előttem. A vasut lassu emelkedésben vezet fel a Semmeringre, ugy hogy alig veszszük észre, hogy már a hegy csúcsán vagyunk.

A tájkép, mely elénk tárul, csakugyan nagyszerü.

Hegycsúcsok között virágzó mezők, termékeny földek. Mintha puha zöld szőnyeggel vonta volna be a természet e kedves völgyeket, hol lábaink alatt apró házikókat látunk elszórva. Itt-ott könnyü füstgomoly emelkedik ki a házakból; a fenyüerdők szélein és a sziklák alján pedig nyájak legelnek.

És a vasut folyton magasabbra és magasabbra visz. Nagyszerü viaduktok segélyével lépi át a feneketlen mélységeket és átszáguld a hegyek gyomrán, hova az emberi kéz világosságot vezetett.

A legutolsó alagút, melyen a vonat áthalad, kétségbeejtően

hosszu. Az ember sokkal sulyosabb sziklák nyomását érzi vállain, mint a melyek agyonzúzták a titánokat. Szinte megkönnyebbülve lélekzik fel az utas, ha meglátja ismét a kék eget.

A Semmering csúcsán látható a mérnök szobra, ki e vakmerő vasutat épitette. Mintha azért állitották volna ide, hogy itt fogadja a hódolatot ama gyönyörök után, melyeket az utasoknak szerzett.

A vonat kifáradva fújja ki gőzét és megáll. Fiatal lánykák jönnek a vonathoz s alpesi virágokból font csokrokat kinálgatnak.

Sajátságos; Ausztriában a lányok virágokat árulnak; Francziaországban lapokat, Németországban sört hoznak az utasok elé.

A vonat nehány percznyi megállapodás után ismét megindul és elandalitó lassusággal halad lefelé a hegy másik oldalán. Az üde természet kifejleszti itt minden bájait s innen kapta Stiria örökké zöld melléknevet: Die grüne Steiermark. Léptennyomon uj tájképet látunk; de az alpesi vegetatio már eltünt.

Gráczba értünk.

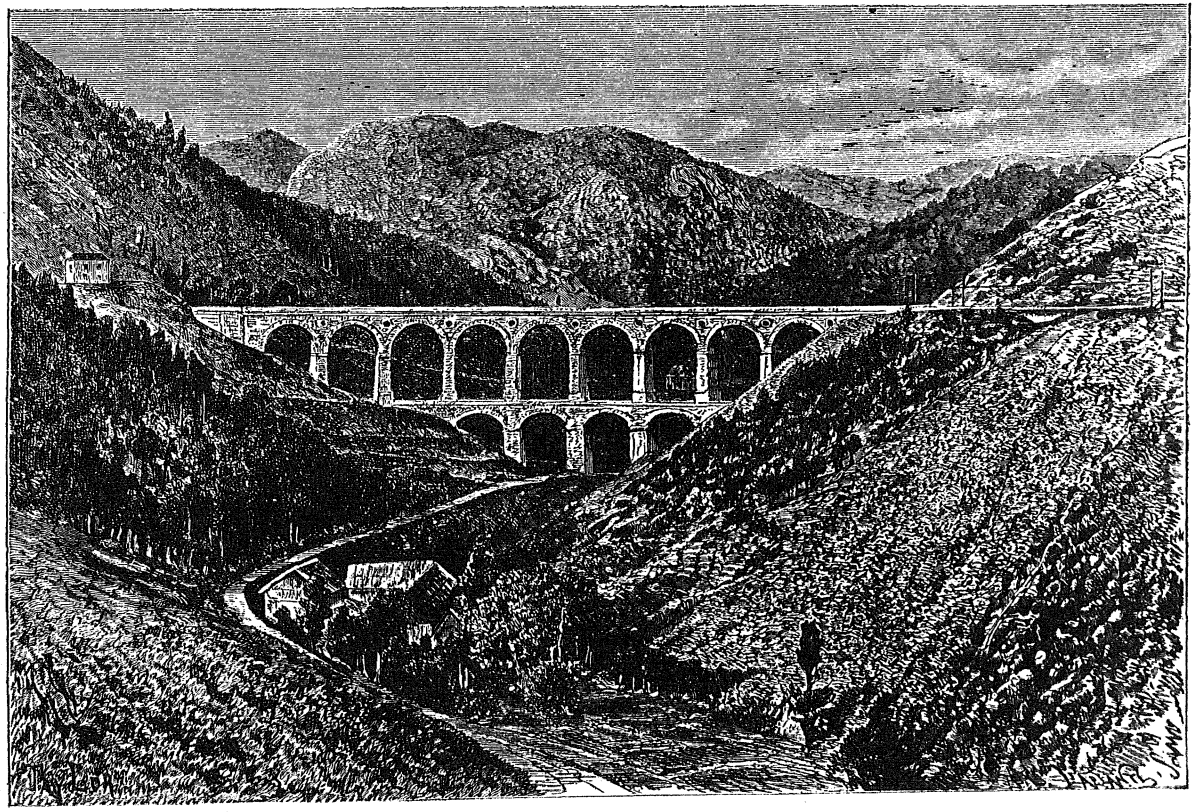
Bármily kellemes volt is az utazás, mégis örültünk, hogy egy kissé kipihenhettük magunkat.

Már messziről látja az ember a csinos várost, mely fölött a hegyen épült vár uralg. A város e hegy körül van épitve.

A Mura termékesitő vize öntözi a csinos ligeteket és kerteket, melyek Gráczot valóságos oázzá teszik. Főleg parkja nagyszerü.

Szép sétányai egy köröndből indulnak ki. A központon mindenki megcsodálja azt a monumentalis kutat, mely hasonló a Place de la Concorde kutjaihoz.

A házak tágasak és tiszták. Egész Stiriát a tisztaság

Viadukt a Semmeringen.

jellemzi. Lépten-nyomon észreveszi az ember a törekvést, hogy minden minél tisztább legyen. A házak belseje ép oly tiszta, mint a közterek és sétányok.

Grácz környéke telve van gyönyörü kirándulási helyekkel. Ezek között a legszebbek: Maria-Trost és Sanct-Martin.

Maria-Trost attól a hegyen épült templomtól vette nevét, a honnan megragadó kilátás nyilik a vidékre. A zarándokok térden csusznak fel a lépcsőkön, melyek az épülethez vezetnek. Csakugyan szigoru penitenczia az, mert a lépcsők nem egyenletesek és az ut rendkivül meredek.

Sanct-Martin gyönyörü helyen fekszik, erdők között. A patak, mely e vidéket keresztülszeli, elragadó bájt kölcsönöz a kis helységnek, melyhez sok zarándok jár.

Nehány napot töltöttünk családunk körében s szeptember vége felé megindultunk a nagy utra.

Nehány napra ismét Bécsben voltunk. Itt összevásároltuk a legszükségesebb dolgokat szibériai utazásunkra, s forintjainkat orosz rubelekre váltottuk át.

Október elsején indultunk el Bécsből Varsóba. Jól el voltunk látva bundákkal. Ha férjem bundájára néztem, önkénytelenül mosolyra fakadtam.

Nem is hiszem, hogy valaha szüksége lesz reá. Hiszen oly meleg és mosolygó napjaink vannak!

A vonat Alsó-Ausztrián, Morván és osztrák Szilézián vitt át bennünket. Galicziának csak egy kis szögletét érintettük. Morvában a táj sokkal dombosabb s mosolygó völgyek váltakoznak magas dombokkal. Az ut mentében csinos falvakat látunk. Minden jólétet árul el.

Galicziában terjedelmes fenyüerdőket, Sziléziában nagy széntelepeket láttunk. Mindössze csak ezt láthattam és csodálhattam, noha nem megyünk nagy sebességgel.

Rendszerint nagyon tisztátalan állomási vendéglőkben

ebédeltünk, s a hol csak kiszálltunk, egész sereg lengyel zsidó vett bennünket körül.

Egy fehér szakállu öreg zsidó tolakodik előre hitsorsosai közől; ugy néz ki, a mint magamnak Ábrahámot képzeltem. Sokkal tisztábban volt öltözve, mint a többiek, kik ugy látszik, nagy megvetéssel viseltetnek minden toilette iránt. Feltünő, hogy ő a legalázatosabb valamennyi között.

Ennek is meg van a maga oka. Kezében egy csomó orosz bankjegyet tart s az idegen pénzt felváltja, még pedig igen előnyösen, t. i. a saját hasznára.

Nekünk nem kellett a drága bankár, ki azonban mindezek daczára kicsinyben jó üzletet csinált másokkal.

Végre elértünk az orosz határhoz.

Legelőször utazunk oly országban, melynek nyelvét egyikünk sem érti. Ez nem csekély aggodalomba ejt bennünket.

Ujfalvy diplomacziailag láttamozott utlevelét felmutatta egy magasabb rangu tisztviselőnek, ki ugy látszik jobban beszélt németül, mint oroszul. Én a vámhivatalnokokat igyekeztem meglágyitani. Nem értvén nyelvüket, csak arczkifejezéssel mutathattam, mit kérek. És ez hatott. Meglágyitottam a vámhivatalnokok szivét és azok nem nyitották fel málhámat.

De férjem, a ki nem értett az ily dolgokhoz, a vámhivatalnok kérdésére megmondta, hogy egy fegyvert visz magával, melylyel Közép-Ázsiában vadászni akar. És mert minden jó cselekedetnek meg van az ára, ez az őszinteség 8 rubel és 12 kopekbe került, melyet vám fejében fizettettek velünk.

Becsülettel mehettünk tehát át a határon s e tudat elaltatott bennünket.

Nem messze voltunk már Varsótól, midőn felébredtünk.

Épen hajnalodott. Előttünk voltak azok az apró sirhantok a téres mezőkön, valamint az ut szélén. Szinte a tumulusok jutottak az ember eszébe; de e sirok, fájdalom, nagyon

Bécsi Graben.

is ujkori eredetüek. Ezek a legutolsó lengyel felkelés hőseinek sirjai.

Egy kurlandi utitársunk volt, kinek vörös arcza nagyon egykedvü maradt e sirok láttára. Megragadta a legelső kedvező alkalmat, hogy társalgásba bocsátkozzék velünk.

A sirokról keveset szólott. Ugy vélekedett ő is, mint Sganarelle, hogy a holtak igen hallgatag emberek s meg van az a megbecsülhetlen jó szokásuk is, hogy nem panaszkodnak.

Utitársunk jó egészségnek, kitünő kedélynek és irigylendő önmegelégedettségnek örvend. Miért is szomoritaná magát azokért, a kik már rég el vannak temetve?

Névjegyéből megtudtuk, hogy orosz tanácsos, a minden oroszok császárjának szolgálatában.

Annyit tudtunk, hogy ez pusztán tiszteletbeli rang, melylyel a nemesség jár. Oroszországban ép ugy, mint Khinában van minden rendü és rangu tanácsos. Vannak tanácsosok a tanárok, az udvari hivatalnokok, a követségi tisztviselők és a kormányhivatalnokok között.

A vasut nyirfák és fenyvesek között fut. Előttünk hatalmas tölgyerdő terül el. Képzeletemben látom a bölényeket, melyek benne laknak. Tanácsosunk, ki szabad óráiban szintén a vadászat szenvedélyének hódol, — és ugy látszik, sok szabad ideje van, — biztositott bennünket, hogy bölény Oroszországnak csak egyetlen egy erdejében van már, és abban is másnak a czáron kivül nincs joga vadászni.

A nagy zöldséges kertek, melyek a vasut mentén láthatók, elárulják, hogy Varsóban vagyunk.

Itt leszállunk. Elhatároztuk, hogy legalább egy napig itt maradunk.

E szép város, mely közel 300.000 lelket számlál, valóságos határt képez kelet és nyugat között.

A középületek és ázsiai fénnyel épült paloták mellett apró, tisztátalan házakat látunk. Vannak olyan utczái, a hol a sár ugy látszik örökké ékteleniti az utat. Csak két-három tisztességesen kövezett utcza van; a többiben a járdák is olyanok, hogy az ember megemlegeti, ha sokat jár rajtuk. Ha nem is emlékeznénk varsói sétánkra, czipőink állapota eléggé eszünkbe juttatná, mennyit sétáltunk Varsóban.

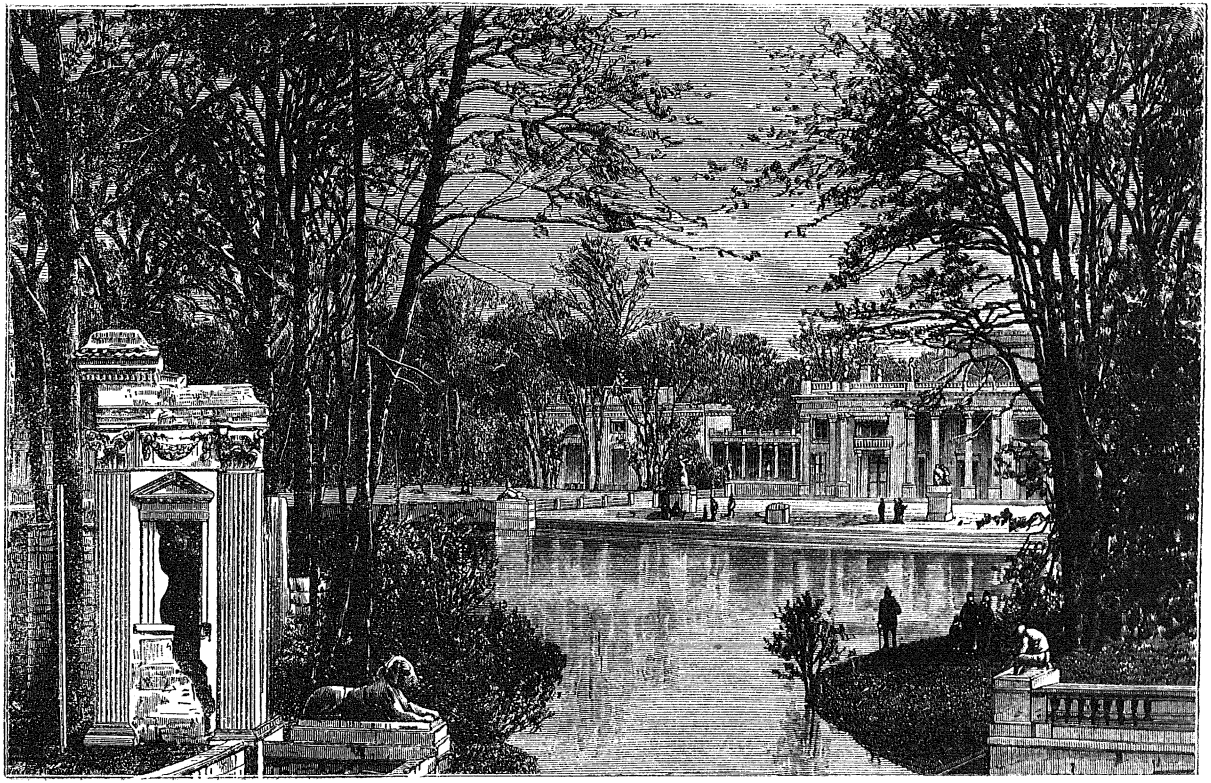
Varsót sokan leirták már, és azért én felmentve érzem magamat, hogy szépségeiről és a városnak nagyszerüségéről szóljak.

Csak a zsidónegyedet akarom itt felemliteni, mely páratlan a maga nemében. E városrész élénksége rendkivül meglepett. A férfiak hosszu kaftánt hordanak, mely széles redőkben megy le egész a bokákig. A kaftántól elválhatlan a hosszu szakál és a fül mellett lelóggó fürtök.

A nők rendkivül tetszelgőknek látszanak. A férjes nőnek nem szabad többé mutatni haját s azért iszonyu parókákat hordanak. Minél nagyobb e paróka, annál jogosultabb a feltevés, hogy alatta dus hajzat van. Igy azután megtörténik, hogy oly óriási parókákat látni, melyekkel tiz párisi chignon is alig vetekedhetik. Elgondolhatni, mily benyomást tesz az idegenre e csodálatos hajalkotmány, melyet itt a nők fejükön hordanak.

A zsidók e negyedben három osztályra oszlanak: vannak fanatikusok, szelidek és közönyösek. Alig tudnék ezen kivül egyebet róluk mondani; azt hiszem, nem is szükséges, mert az elnevezés jellemzi mind a három osztályt. Legfölebb azt tehetem még hozzá, hogy mindegyik osztály borzalommal, utálattal, vagy sajnálkozással nézi többi osztálybeli hitsorsosait.

Annyi bizonyos, hogy igazán megérdemeltük az ebédet, melyet az Európa szállodában költöttünk el, a hol franczia vendéglős van. Bouguerel asszonyé a vendéglő s minden hiuság nélkül mondhatom, hogy a legkitünőbbek egyike.

A Laziensky kastély.

A kávéházban, mely az étteremmel összeköttetésben áll, tiz-tizenkét éves fiuk szolgálnak, kik fehér kötényükben és büszke magatartásukkal igen tréfásan néznek ki.

Ebéd után ismét sétálni mentünk. Először a külvárost látogattuk meg, azután a muzeumot. Vezetőnk azt állitja, hogy ott csak remekműveknek jut hely.

Azok a képek, melyeket látunk, mindannyian hasonlitanak Matejko ama nagy képéhez, melyet alkalmunk volt ezelőtt két évvel Párisban csodálni. Minde képekben megradadja az ember figyelmét a nagy szingazdagság, mely szinte káprázatja a szemet.

Délután ellátogattunk arra a nagy utczára, melyet a varsóiak az Uj-Világról neveztek el. Ennek folytatása a Belvedère sétány, mely Varsó corsója. Ezen megy a nagy közönség Varsó gyönyörü ligetjébe, a Lazienski-parkba, a hol Saint-Cloud-t látjuk kicsinyben. Természetesen az ostrom előtti Saint-Cloud-t értem.

A czár rendesen a Lazienski-kastélyban lakik, ha Varsóba jön. De nem itt alszik. A czár és kiséretének alvó szobái a Belvedèreben vannak, a hova át kell mennie.

A kastély az épitészet és ízlés remekei közé tartozik.

A kertben Diana egy szobra áll, melyet 1780-ban Hondon készitett. A kertben nyári szinház is van, melyben az a különös, hogy a szinpadtól a nézőket egy csinos vizmű választja el. Kissé távolabb egy hidon Sobieski János lovagszobra áll.

Megcsodáltuk a palotát és kertet, miközben estve lett. Haza kellett térnünk, mert nagyon hideg est volt. Szinte megbántuk, hogy bundáinkat előre küldtük s azok Szt.-Pétervárott fognak várni bennünket. Minden nő bundát és karmantyut hord és én, irigyen nézem őket, mert kezeim majd lefagynak.

Utközben bőviben láttunk orosz fogatokat, franczia könnyü

hintókat, igazi orosz parasztszekereket, zsidókkal telt omnibuszokat, lóvasuti kocsikat és olyan apró taligaféléket, a minőket az orosz paraszt annyira szeret.

Ebédközben kurlandi utitársunk egy palaczk mézbort kinált. Azt mondá, hogy e palaczk neki 20—30 rubeljébe kerül. Nem más ez, mint sör, melyet, mint beszélte, legalább száz évig hagynak a pinczében, a hol önmagától édes és zamatos lesz.

Másnap innen Szt.-Pétervárra indultunk. A vasuti kocsik még a bécsieknél is kényelmesebbek. Mindegyik osztályzat valóságos sleepingcar; csak két utazó ül egy coupéban, kik éjjel kényelmesen aludhatnak.

A vonat ugyanegy osztályu kocsii kényelmes folyosóval vannak összekötve, hol sétálni, sőt szivarozni lehet; csak igy űzheti el az ember unalmát, melyet az ut egyhanguságа kétségbeejtővé tesz.

A kocsik fütve voltak, a mi fölött nem volt okom panaszkodni, mert minél tovább mentünk, annál jobban éreztem, hogy a teljes tél felé közeledünk.

Végnélküli mezők, majd rengeteg nyirfa- és fenyü-erdők tüntek fel és tüntek el ismét szemeink előtt. Csak néha-néha láttunk egy tehéncsordát, vagy disznókat, juhnyájat, vagy ludakat; ez egy kissé kárpótolt a vidék egyhanguságáért. Mert azok a szegényes orosz parasztfalvak, melyet utközben itt-ott az erdők között elhintve látszanak, nem igen alkalmasak arra, hogy az embert felviditsák.

Az ily falvak házai, nem véve ki a gazdagabb birtokosokét sem, egyenlő minta szerint fából készültek. Lengyelországban leverő benyomást gyakorolnak a nézőre a temetők 8—10 méter magasságu fakeresztjeikkel.

A egyik állomás a másiktól egy—másfél óráig tart. Minden állomás egyforma; még vidéke is. Mintha örökké

Orosz ház.

ugyanegy körben forogna a vonat, melyben mindig ugyanazt látja maga előtt az utazó.

Végre harminczhat órai utazás után vége szakadt az egykedvü unalomnak; a vonat berobog az indóházba.

Szt-Pétervárott vagyunk. A vendégszeretet kocsink ajtajánál üdvözöl egy régi barátunk képében, ki ide sietett, hogy Isten hozott!-tal fogadjon bennünket.

MÁSODIK FEJEZET.

Szent-Pétervár, Helsingfors és Moszkva.

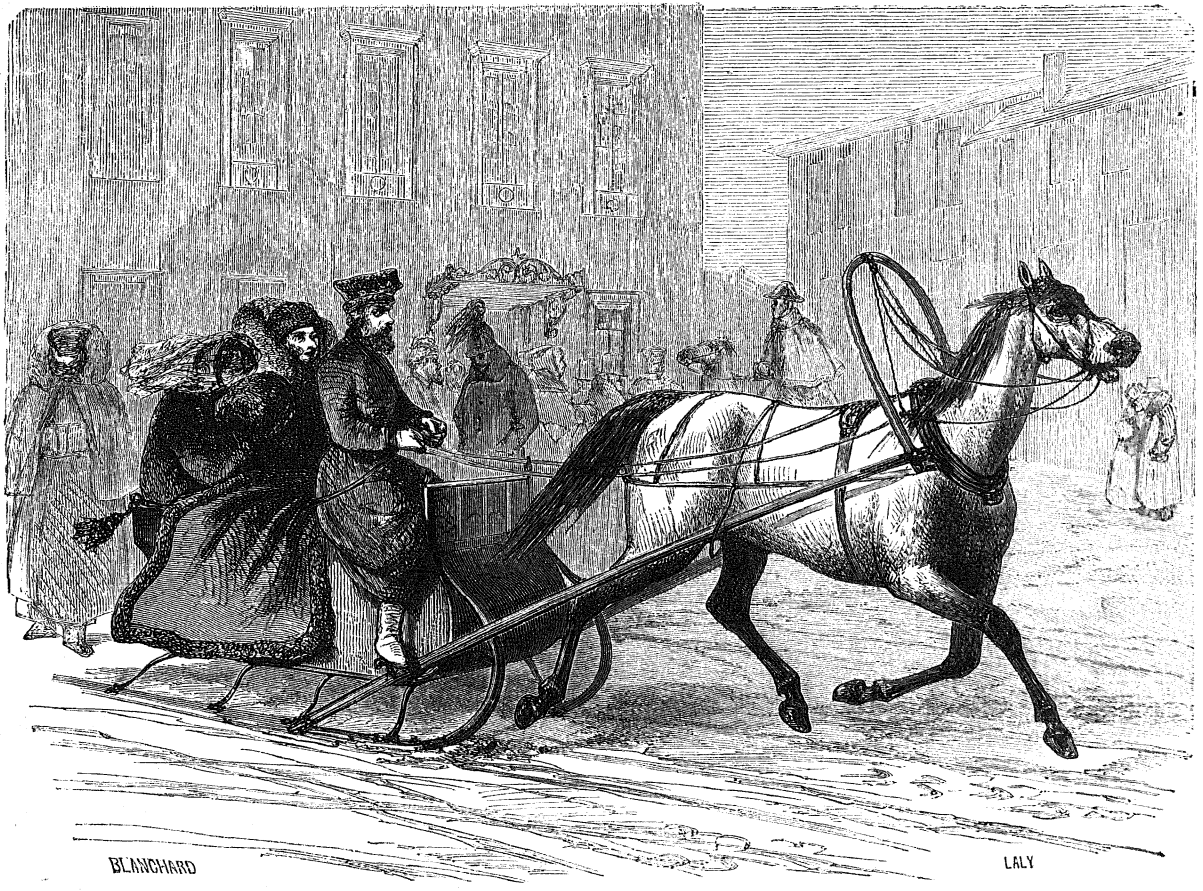
Szent-Pétervár. — Helsingfors. — A legelső finn szó. — A Kalevala. — A té Finnlandban. — A nemzeti színház. — Mükedvelők. — Muszka-Domino. — Franczia lapok Finnlandban.

A legrosszabb évadban érkeztünk meg Szent-Pétervárra. Mintha az egész város reggeli pongyolában volna. Türelmetlenül várjuk, mig felveszi rendes öltözékét, a szép hermelin palástot, mely nélkül én Szt.-Pétervárt képzelni sem tudtam.

Nemsokára szánok fogják felváltani ezeket a veszedelmes kocsikat, melyeken minden göröngyöt, az ut minden egyenetlenségét megérzi az ember, ha bennök ül.

Bele kell nyugodnunk sorsunkba; a többi fogatokat nem használhatja sokszor az ember, mert azok mesés dijazást követelnek. A szigetekre hajtás négy rubelbe kerül, pedig az ember csak két óráig használhatja a kocsit; ehhez jár egy rubel borravaló. Ez azonban még nem látszott elég lenni kocsisunknak. Kétségtelen, hogy e mulatság nagyon is drága.

Igaz ugyan, hogy ha az ember a szigetek végén a Neváról egy pillantást vet a tengerre, melyet messziről meglátni, noha a távolság oly nagy, hogy a tenger moraját sem hallani, ez megérni látszik ezt az összeget. De egyebet is kell látni és élvezni, és az ember önkénytelenül azon kérdést intézi magához,

Városi szán.

mibe fognak kerülni a többi élvezetek? Szerencse, hogy Szt.-Pétervár nem dicsekedhetik tul sok látnivalóval, mert különben nagy aggodalomba esném az óriási költség fölött s folyton ez a kérdés lebegne ajkaimon: Mit fogunk csinálni azután?

Azután! Mily veszedelmes e szó, főleg reánk, szegény nőkre nézve, kiket örökké e kérdés faggat földi létünk legelső pillanataitól kezdve. A »most« sokkal kevesebb szerepet játszik, mert ez rendesen eltünik a »rögtön« előtt.

Ugy tetszett nekem, mintha nagyon is soká időztünk volna Szt.-Pétervárott. Hogy is ne! Hiszen oly közel fekszik Párishoz és annyira ismeretes! Mégis egyhangu!

Megcsodáltam ezeket a hosszu fehér utczákat, a téli palotát, a szobrokat, a szigetek sétányát; és meggyőződtem, hogy a Marsmező itt sokkal kisebb, mint Párisban, a mi utóvégre nem nagy elégtételül szolgálhatott nekem. A teát rendkivül jónak és főleg egészségesnek találtam. Az orosz katonákba ez a tea önt egy kis meleget, a nélkül, hogy megrészegitené őket. Reménylem, hogy minél közelebb jutunk Khinához annál tökéletesebben fogom azt eredeti minőségében és zamatjában élvezhetni. Meggyőződtem arról is, hogy a droski a legkiállhatatlanabb járműj, a mely csak képzelhető valamennyi általam ismert járművek között és csakugyan orosz nőnek kell az embernek lenni, hogy a legelső göröngynél ki ne bukjék. Ha férfi és nő ül ily droskiban, egymás derekát fogják át. Az embernek eszébe jut Cot tavasza; csak a droskit kell odaképzelni, a tavaszt pedig a nyárral helyettesiteni.

És most?! kérdeztem magamtól.

Csak egy pillanatást kell vetni Oroszország térképére és mindenki önkénytelenül vágyat érez beutazni azt az öblöt, mely az embert az északi részek felé vonzza.

Ekként Helsingforst és Finnlandot fogjuk meglátogatni.

Utazásunk közben tapasztaltam először, hogy mily jó, ha

az ember a finn nyelvet is érti. Gyakran kérdeztem Ujfalvyt, hogy tulajdonképen miért vesződik annyit ezzel a nyelvvel? Ime itt van a győzelmes felelet. Ezen ország parasztjai csak saját anyanyelvüket beszélik.

Helsingfors igen kellemes város.

Van neki muzeuma, egyeteme, egy görög és egy latin temploma, szóval, rendelkezik mindazzal, a mivel városnak, mely becsüli önmagát, birnia kell.

Kevés járókelő embert láthatni a városban. Szinte jól esett lelkemnek, hogy mi is szaporithatjuk a helsingforsiak számát.

A nép különben igen tiszta és rokonszenves. Ajánló leveleink oly fogadtatást szereztek számunkra, mely valóban megörvendeztetett. Viszonzásul élénk érdeklődést tanusitottunk a Kalevala iránt.

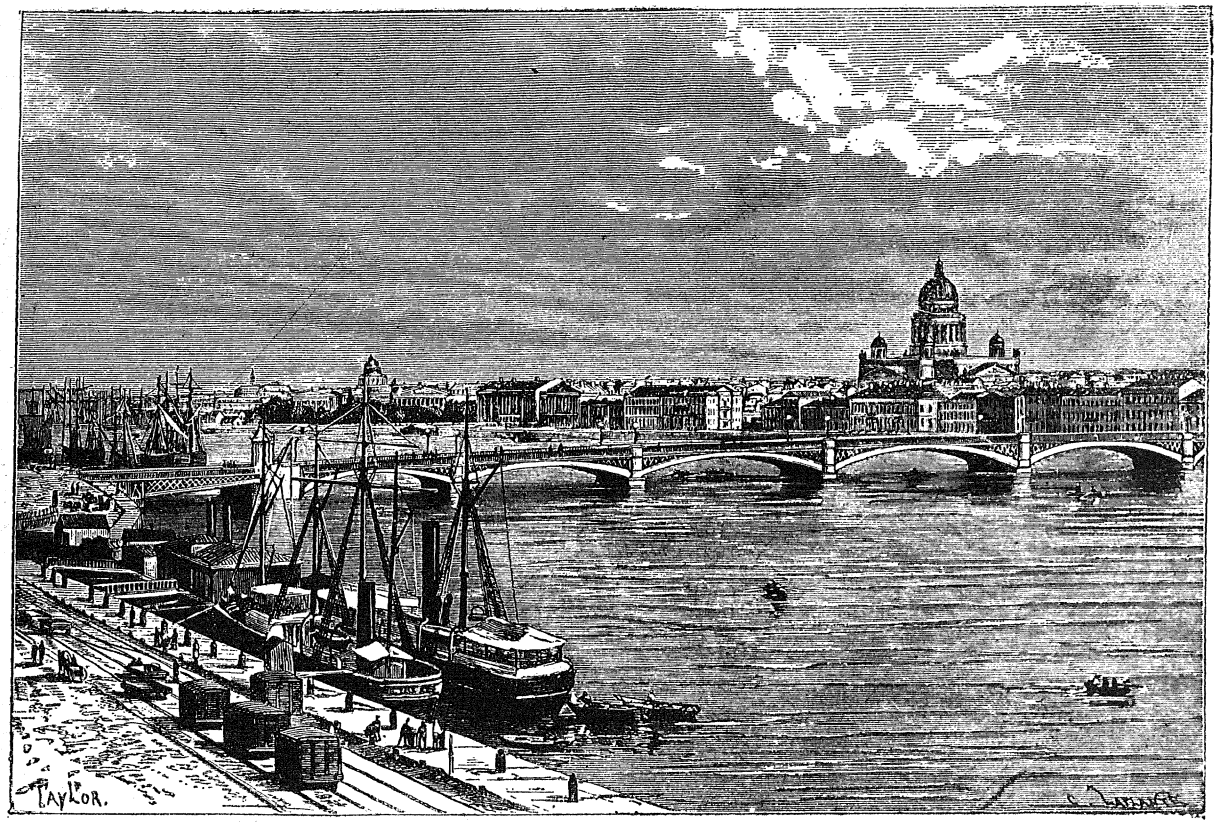
Mi az a Kalevala? Őrizkedtem megvallani tudatlanságomat. Ez Finnland nagy eposza, melyet Homer műveivel szeretnek összehasonlitani.

Mindenki csak azt sajnálta, hogy nem jöttünk korábban, hogy a nyarat egész szépségében láthattuk volna. Mi azonban épen a telet akartuk látni, midőn Finnland elemében van.

Finnland rideg, jeges, kopár benyomást tesz az ember lelkére. A fenyők már a hó terhe alatt görnyedtek s a granitsziklák hólepte szélein a nap csak elvétve tündökölt hideg sugaraival. De azért e jeges tájkép szép és fenséges, ha szigoru is s önkénytelenül megragad.

Az a hó, melyet Párisban oly örömmel láttam esni, itt szomoruvá és némává tett.

Otthon, hazámban, valóságos vendég volt csak a hó, melyet alig lehetett megvárni, s mely oly gyorsan eltávozott. Itt a hó birodalma van s a hó uralkodik végtelen tájakon, hidegen, büszkén és némán. Elboritja a sziklahasadékokat, az utakat és

A Neva.

kiteriti a földön félelmes leplét, mely elölni látszik minden életet.

A természet itt már nem az a gyengéd dajka, mely oly gyermekded könnyedséggel tud játszani a gyermeki kedélyekkel; kérlelhetlen szigorában, egész rideg fenségében jelentkezik itt. Minden hódolatot a maga számára erőszakol ki és parancsának minden engedelmeskedik.

Maga a tenger is, mely Normandia és főleg Bretagne partjain oly elbájoló, itt bevallani látszik, hogy le van győzve. Még zugása is gyengébb és csak a hullámok félénk csapkodása árulja el jelenlétét, mintha igy susogna hozzánk: »Itt vagyok; ha Stockholmba akarsz utazni, gyorsan határozd el magadat; mert nemsokára itt lesz az én legnagyobb ellenségem, a ki engem kristálypalotába zár, a hol azután nem mozdulhatok.«

Ily gondolatok játszadoztak keblemben, midőn a hulló apró hópelyhek között a gránitsziklán állva, lábaim alatt láttam a tengert és az egész óriási láthatárt.

A természet szépségei után a művészet szépségeit néztük meg.

Helsingforsnak van szinháza is és én nem állhattam ellen a vágynak, hogy egy finn operát megnézzek.

Ahlquist, ki a finn költők sorában a legelsők között foglalt helyet, nagyon dicsérte előttünk egy fiatal finn nő tehetségét, ki a párisi konzervatoriumban képezte ki magát. Aspelin, a legelső finn régész, kisért bennünket a szinházba és elnézésünket kérte a többi énekesek iránt. Az első ranguak szabadságon voltak, a tenor pedig beteg volt. Ilyenkor műkedvelők veszik át a szerepeket s játszanak a szinészek helyett. Mily megható előzékenység és szivélyesség!

A szinésznők maguk is a legjobb házakból valók. A város nem gazdag; a hivatott énekesek pedig ritkák és drágák. Nem maradna tehát egyéb hátra, mint bezárni a szinházat.

Mily elismerés illeti meg azon derék honleányokat, kik puszta hazafiságból énekelnek. És mily lelkiismeretesen tanulják szerepeiket. Ez estve a Fekete dominót adták. Finn czime: Muista Domnio.

Az előadás után a város legelső vendéglőjébe mentünk vacsorára. Ujfalvy franczia lapok után kérdezősködik a pinczértől.

A pinczér egész öntudattal válaszolt, hogy a vendéglőnek franczia lapjai is vannak. És elhozta a Courrière de Meurthe et Moselle-t, a Courrière de Rodez-t és még egy hason fajta Courrière-t; szerencsétlenségünkre azonban ezek a gyorsfutárok egy kissé elkéstek, mert a legutolsó szám, mely belőlük megvan, 1876. junius 23-ikáról való.

A finnek kétségkivül igen udvarias emberek és mi köszönettel tartoztunk nekik azért is, hogy láttunk lapot, mely Franczia országban nyomatott.

Midőn Szt.-Pétervárra visszatértünk, a tél egész ridegségében beállott már. Mily szép e város téli öltönyében!

A fák ágai már egészen zuzmorások és a szobrok büszkén emelkednek fel a hólepel alatt a megnagyobbodott granittalápzatról. Csak azok a csunya sárga és vörösre mázolt házak rontják az összhangot; ezek azok, melyek az embert a keletre emlékeztetik.

Mily csunya az a téli palota rengeteg nagyságában!

Azt mondják, hogy belül nagyszerü. Ez némileg kiengesztelt, bár nem győződhetem meg róla, mert a császári család most benn tartózkodik és a belépés más halandóknak szigoruan meg van tiltva.

És igazuk van! Miért háborgattassák magukat fényes palotájukban, midőn a legegyszerübb polgár is nyugalmat igényelhet saját házában?

A téli palota, a mint itt áll szemeink előtt vörösbe játszó sárga falaival, élő tanuja az akarat hatalmának.

Finn parasztok.

1837-ben leégett az egész épület s Miklós czár parancsára egy esztendő alatt felépittetett. Legszebb termei, mint mondják: I. Péter terme, továbbá Szt.-György terme és a fehér terem. A tábornagyok arczképcsarnoka mindazoknak arczképeit magában foglalja, kik ellenünk harczoltak; Sándor czár arczképgyüjteménye azon tábornokok képeiből áll, kik az 1812-ik évi franczia invazió ellen küzdöttek.

A czárné elfogadó-terme, arany diszitésü falaival és menyezetével a legszebb termek közé tartozik, melyeket uralkodók palotái felmutathatnak.

Különben is az orosz udvar fényével alig mérkőzhetik egyetlen más udvar fénye. A légszeszcsövek ismeretlenek a téli palotában s nagy ünnepélyek alkalmával is még mindig gyertyák égnek, s ez a világitás, akárki mondjon mást, kétségtelenül kedvesebb, mint a gáz fénye, mely hevit és rideg.

Az orosz császári jogart a hirneves Orloff-gyémánt disziti. Ez az ismert gyémántok között a legnagyobb, de kevésbbé szép, mint a Régent de France.

A hagyomány azt mondja, hogy e gyémánt keleti Indiában a seringhami templom egyik bálványának szemét képezte. Egy franczia katona, kiből renegat lett, — hány ilyen van most is, — mint szolga belopózott a templomba, és kivette a bálvány szemét. A gyémántot azután eladta 2000 guineaért egy hajó kapitányának, mely Malabarban horgonyzott. Az egykori franczia katona kétségkivül jó üzletet csinált.

A kapitány később egy zsidónak adta el a gyémántot. De mint rendesen történni szokott s a hógomoly is növekszik utjában, a kapitány már ugy gondolkozott, hogy 12,000 guinea sem sok azért a sok gondért, a mit az embernek egy ily gyémánt okoz.

A zsidó a gyémántot, melyről csak sejtette, hogy mennyit ér, eladta egy örmény kereskedőnek. A legenda ugyan nem

mondja meg, mily áron; de bizonyos, hogy a zsidó is jó nyereséget dugott zsebre, daczára azon közmondásnak, hogy három zsidó kell, hogy egy örményt megcsaljon.

Az örmény nem akart rosszabb lenni hirénél és a gyémántot Katalin czárnőnek ajánlotta fel, de oly magas áron, hogy a czárnő nem bocsátkozott az örménynyel alkuba.

Az örmény erre fogta magát és elvitte a gyémántot Amsterdamba, jól tudván, hogy nem fog ott soká maradni. És csakugyan jól számitott.

Orloff gróf megvette a gyémántot 450,000 rubelért, melyhez még 2000 rubel évjáradékot kellett az örménynek biztositania azon igérettel, hogy nemes levelet szerez számára.

A hagyomány nem mondja, vajjon az örmény megkapta-e a nemességet, annyi azonban bizonyos, hogy a hü alattvaló a gyémántot felajánlotta uralkodónőjének, ki azt el is fogadta.

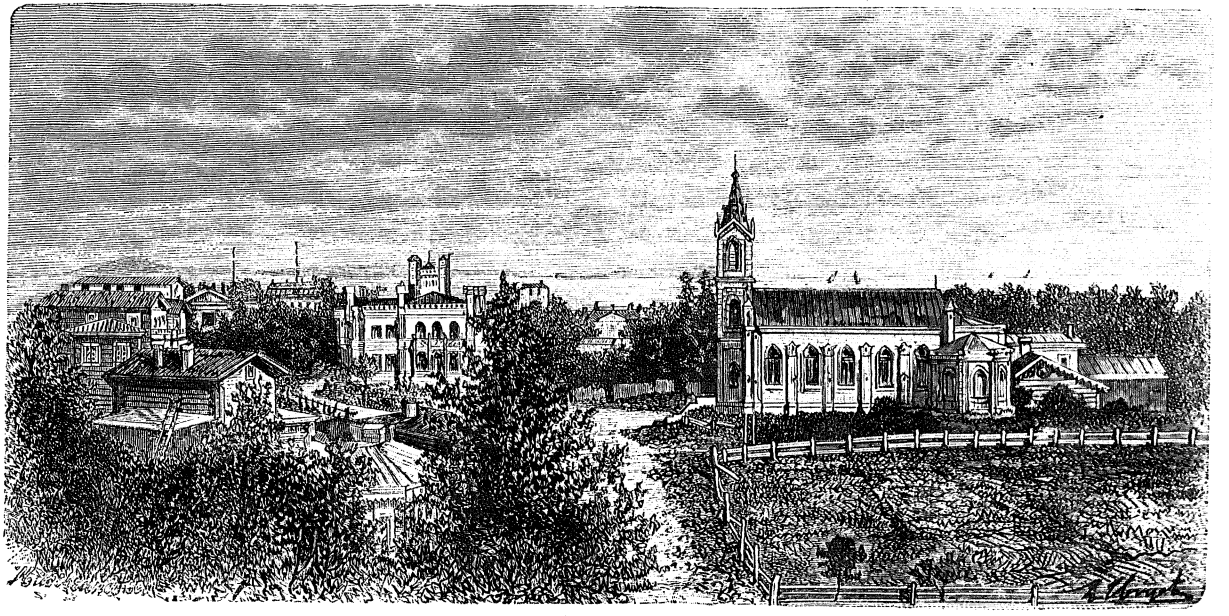
Szerencsés ország és szerencsés idők, hol az alattvalók ily ajándékokat adhatnak uralkodójuknak!

Ha nem láthattuk a téli palota belsejét, ismételve megnézhettük a Remetelakot, mely palota muzeummá alakittatott át. Ez Szt.-Pétervár legelső muzeuma és a leggazdagabbak közé tartozik, melyeket ismerek.

E palota neve II. Katalin czárnőtől származik, a ki azt 1768-ban épittette de la Motte által a téli palota közelében. Ide szokott visszavonulni az udvari élet zajától.

Ez az épület Szt.-Pétervár gyöngye, noha görög épitésmodora a téli palota mellett még inkább előtünteti ama nagy épület barok-stiljét és mesterkéltségét.

A muzeum, mint emlitém, rendkivül gazdag. A festészet, az ókori szobrászat, a czimbriai Bosporus és Sibéria régiségei bámulatos rendszerben összeállitva láthatók itt. És mert a muzeum nem tulságos nagy, az ember gyakran megy végig egy-egy termen, melyet végre teljesen megismer. És ha másnap

A kath. egyház Helsingforsban.

ismét eljön, szinte csodálattal látja, hogy bizonyára talál valamit, a mit nem kellőleg nézett meg a megelőző napon.

A Remetelak közelében, épen a téli palota átellenében, a diadalkapu emelkedik. Sárga szine első pillanatra felkölti az idegen figyelmét.

Mennyire különbözik e diadalkapu I. Péter lovag szobrától, melynek alapzatán csak e szók olvashatók:

»Petro primo Catharina secunda.«

Az orosz főváros egyik legszebb, talán épen a legszebb szobra ez.

I. Péter egy szikla szélén, lovát visszatartva, a Nevára néz. Kinyujtott karja az akadémia, a vár és azon városrész felé irányul, melyet akaratának teremtő erejével egymaga alkotott.

Szt.-Pétervár tulajdonképen mocsáros területen épült. Valamennyi ház czölöpökön nyugszik s oly gyorsan épülnek a házak, hogy az ember szinte bámul tartósságuk felett.

Vannak oly házak, melyek még I. Péter idejében épültek és épen nem látszik meg rajtuk, hogy a kor megviselte őket.

A földszinti szobák mind boltozatosak; a padozat mindenütt boltozaton nyugszik. A kettős ablakok a szobákat mintegy légmentesen zárják; a kályhák pedig ugy vannak épitve, hogy egy-két napig megtartják melegüket.

Rendkivül kicsiny és könnyü téglákból épülnek a házak. De az orosz kőművesek és ácsok igen ügyesek és ügyességük szinte a vakmerőséggel határos.

Az orosz napszámosnak csak egyetlenegy szerszáma van. Ez a balta. Ezzel az egyetlenegy eszközzel vágja a deszkát, teszi annak darabjait épitési czélokra használhatókká s beilleszti az épületbe. Ép igy tesz a téglákkal. Nem is jár az orosz munkás soha a balta nélkül, mely rendesen övében függ hátul.

Az orosz székváros épitése a csodával határos.

A Néva partjain fenséges méltóságában óriási területen

emelkedik szemeink előtt. És a mi legfeltünőbb, nincsenek apró utczák, melyek a város régiségére emlékeztetnének.

A Newski, e nagy és széles utcza, lehet mondani, az egész város légyottja. Itt csodálhatjuk a Kazan-templomot, mely a római Szt.-Péter templomot juttatja eszünkbe. Az árukirakatok, melyek az utcza két oldalán végigvonulnak, szépek és változatosak; csak az a kár, hogy lépcsők vezetnek a boltokba, s e lépcsők nagyon kellemetlenek a sétálókra.

A boltok legnagyobb részében ételnemüeket árulnak, és lépten-nyomon kis korcsmákra bukkanunk. Az ily »traktir«-ok minden utczában feltalálhatók, mert az oroszok nagyon szeretnek inni.

De az orosz ember részegsége nem hasonlit a többi népek részegségéhez.

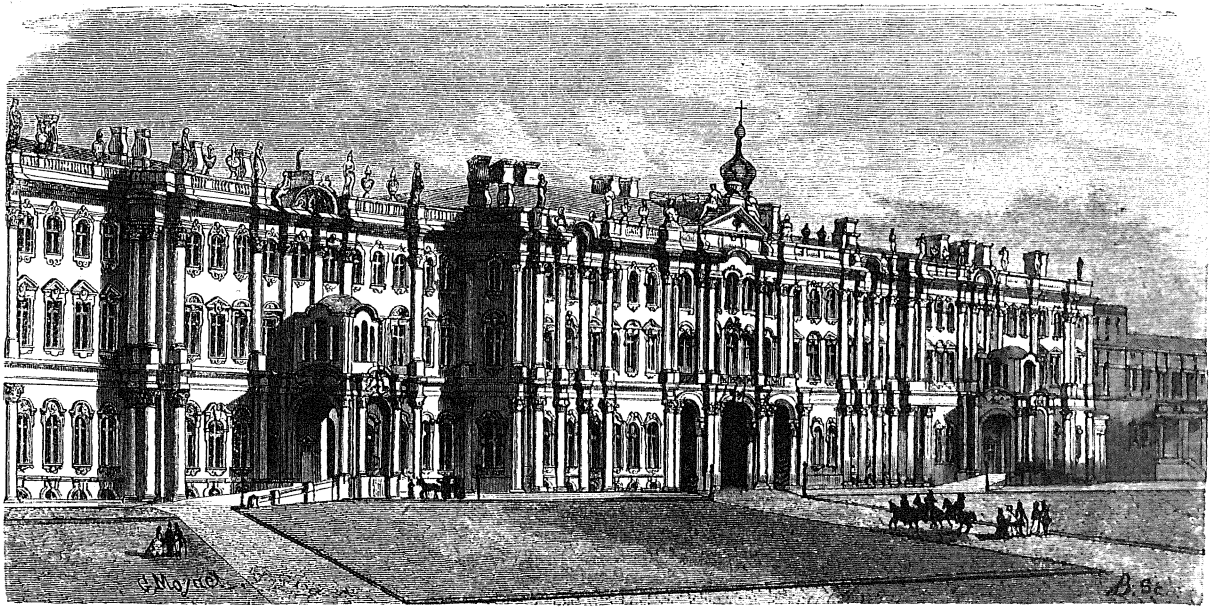
Az orosz még részegen is megtartja kedélyes természetét és azt a tiszteletet, melylyel idegenek iránt viseltetnie kell. Ez részint természetének, részint nevelésének sajátossága.

Hányszor találkoztunk az utczákon közönséges emberekkel, kik oly jókedvüleg ülték meg a vasárnapot, hogy alig tudtak lábukon megállani. Mégis tiszteletteljesen félreálltak és nem zárták el előttünk az utat.

Szerencse, hogy a tea élvezete a részegeskedést nagy mértékben kezdi megszüntetni.

Szt.-pétervári tartózkodásunk vége felé az Angolországhoz czimzett szállodában laktunk, mert butorozott lakásunkat többé nem tarthattuk meg. Rendkivül rosszul étkeztünk s a traktir-ek, melyek a Palais royal vendéglőit lennének hivatva helyettesiteni, ezekkel, minden nemzeti büszkeség nélkül legyen mondva, épen nem állják ki a versenyt.

Az orosz étkezés nem rossz; de hozzá kell szokni. Az ételek csak akkor élvezhetők, ha igen jól vannak elkészitve. A jobb vendéglőkben és jobb módu családoknál a konyha

A téli palota Szt.-Pétervárott.

kitünő. Némely ételek sajátszerű ízzel birnak, melyhez azonban az idegen hamar szokik.

Szállodánk ablakaiból épen az Izsák-templomot látjuk, mely itt a tulajdonképeni székesegyház. Leginkább a párisi Pantheonhoz hasonlit, csakhogy mind a négy oldala teljesen egyenlő.

Ezt a templomot is egy franczia épitész: Montferrand épitette 1819-ben. Az óriási méretek daczára rendkivüli egyszerü az egész templomnak épitési modora; de azon gazdagság, melyet itt e templomban láttunk, alig lesz feltalálható a világ összes templomaiban.

Granit alapzata egy egész czölöp erdőn nyugszik. A négy perystil gránit oszlopait korinthi oszlopfők diszitik bronzból. A kupola meg van aranyozva és egy óriási kereszt emelkedik fölötte. Az oszlopok malachit és lapis lazuli diszitései, a képek, a festmények, az arany és ezüst egyházi szerek és drágaságok, ékkövekkel kirakva, káprázтató benyomást gyakorolnak a nézőre. Lehetetlen e gazdagságot hiven leirni.

Ha az ember legelőször lép be a templomba, a vakitó fénytől alig lát valamit. Csak ha másodszor nézi meg a kincsek e tárházát, alkothat magának fogalmat arról, hogy mit látott.

Az admiralitás épületét e templom után egy kissé aránytalannak találom. Sokkal hosszabb, semmint magassága engedné, ugy hogy az a kicsiny zászlóárbocz, mely az épület közepén van, szinte nevettető hatást gyakorol a nézőre.

A Mihály-palota, továbbá a márvány-palota szintén igen figyelemreméltó épületek. De legjobban megragadja az embert Szt.-Pétervárott a Néva, mely gránit partok közé van szoritva. E szilárd partok azonban nem akadályozzák meg, hogy a folyó néha-néha kitörjön medréből, és ilyenkor elpusztit mindent, a mit a szárazon utjában ér.

Legirtózatosabb volt az 1824. november 7-iki áradás. A

hullámok, melyek 1777-ben szorittattak össze jelenlegi medrökbe, dühöngve törtek át a partokon. Behatoltak az utczákba, szétromboltak és elpusztitottak mindent. Egész városrészeket elsepert az ár és nem volt épület, mely ellenállhatott volna erejének.

Az ember alig hinné el mindezt, látva a csendes folyót, melyet most jégtükör takar; a nap halvány fénye is csak szerényen tükröződik vissza a jeges felszinen.

A zabolázhatlan hullámok most jégdarabokká változtak át, melyeket a partról szánokon visznek tovább. A kocsisok nem is látszanak érezni, mily hideg az a jégülés, melyen a kocsiba elhelyezkednek.

Kiterjedt óvintézkedések történnek a tűzvész ellen is, mely gyakori Szt.-Pétervárott. A tüzoltói intézmény kitünően van szervezve. A tornyokon mindenütt tüzjelzők vannak. A fecskendőket télen szánakon vonják, melyek nagy gyorsasággal rohannak a veszély helyére.

Ha a tüz kiütött, az összecsoportosult közönség nem képez lánczot, mint nálunk; minden a legnagyobb nyugalommal történik. Csupán azoknak van joguk a tüznél segédkezni, kik az oltással meg vannak bizva.

Csodálatos nép; szivélyes, alázatos és sajátszerüen fegyelmezett. Ha kell; tud nézni, a nélkül, hogy látna.

Négy hónapig tartózkodtunk Szt.-Pétervárott. Végre kimondhatatlan utánjárások után Ujfalvy megkapta az engedélyt, hogy Közép-Ázsiát meglátogathassa. Sokat köszönhetünk Semenoff és Ostensaken b. közbenjárásának és főleg Kauffmann tábornok jóakaratának, ki sietett beleegyezését megküldeni.

Január 2-ikán estve elindultunk Moszkvába.

A nők nem birták felfogni, hogyan határozhattam el magamat arra, hogy férjemet kövessem. Azt mondták, hogy valóságos őrültség, ha nő ily kalandos utra adja magát.

Tér Szt.-Pétervárott télen.

És ha biztos volna ez az ut! Ön nem fog, mondták, visszatérni! Ne menjen el!

Csakugyan, ugy fogadtak, midőn visszatértem, mintha feltámadtam volna.

A szt.-pétervár-moszkvai vasuttársulatot kétségkivül nagy elismerés illeti. Az utas a legnagyobb kényelmet élvezi azokban a nagy vaggonokban, melyeknek támlásszékeit könnyen lehet átidomitani ágygyá, vagy pamlaggá.

Csak egy hibát tapasztaltam, — hiszen semmi sem tökéletes az ég alatt, — azt, hogy nagyon fütik a kocsikat. Egyébként ez oly baj, melyet Oroszországban minden házban érezhetünk, főleg Szt.-Pétervároń kivül.

A kettős ablakok az orosz házakban ugy el vannak zárva minden légáramlat elől, hogy kivülről egy csepp levegő sem hatolhat át a betömött és elpépelt nyilásokon. Még az a mozgatható szellőző is hiányzik, melyet Szt.-Pétervárott az ablakokon használnak.

Az utazás azonban nagyon kényelmes és kellemes volt. Délelőtt 11 órakor Moszkvában voltunk.

Oroszország régi fővárosa, melyet az oroszok, az igazi oroszok, még most is Oroszország valódi fővárosának tartanak, őszintén megvallva, sokkal nagyobb benyomást gyakorolt reám, mint Szt.-Pétervár. Sokkal inkább megvan rajta az ázsiai jelleg, mint vetélytársán. Csinos és hatalmas tornyaival, melyek számos templomait díszitik, oly sajátságos hatást gyakorol, minővel Szt.-Pétervár soha sem fog dicsekedhetni. A Kreml oly óriási és oly különös épület, hogy azzal a téli palotát, daczára nagyszerüségének, nem is lehet összehasonlitani.

A Kreml szabálytalan sokszöget képez, melyen tizennyolcz torony emelkedik. A várossal öt kapu által van összeköttetésben, melyeknek nevei: Tikolskya, Spasskya, Troitskya, Tainitskya és Borvoitskya vorota. A ki a szent kapun (Spasskya

vorota) áthalad, köteles levenni kalapját a kapu fölött álló csodatevő szobor előtt, mely az Üdvözitőt ábrázolja. Husz foknyi hidegben (Réaumur), a mi nem ritkaság e városban, ez nem igen kellemes dolog. A kapu alatti átjárás épen elég hosszu arra, hogy az ember feje tisztességesen áthüljön s azért

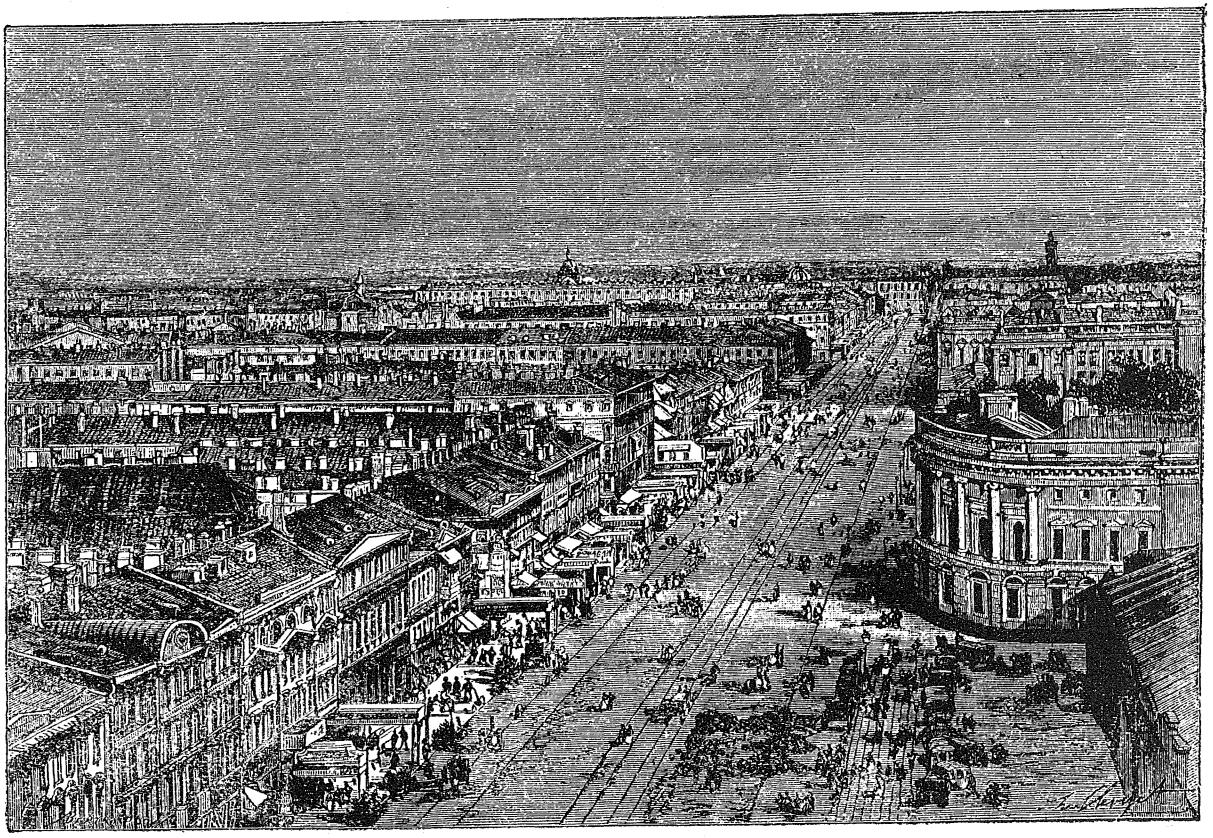

Nagy Péter lovagszobra.

a nők, kik itt átjárnak, nem eléggé becsülhetik meg a női nem előnyeit és szabadalmait.

E kapút 1491-ben Solarius Péter Antal, a hirneves művész épitette.

A Kreml óriási épületében harminczhárom harang van, melyek mindegyike meglehetősen nagy; a legnagyobb harang,

Szent-Pétervár. A Newski perspektiv

valamennyi harangnak jelenlegi és mondhatom jövőbeli királynője, az Ivan Velikoi torony mellett fekszik szomoru elhagyatottságban.

E harangot 1733-ban, Anna czárnő uralkodása alatt egy orosz munkás: Kotorin Iván, épitette. Az ember alig birja képzelni a forma nagyságát, melyből e harang kikerült. Az 1737-iki nagy tüzvész elpusztitotta azt és a nagy harang, melyet többé semmisem tartott, méltóságteljesen leesett a földre, de oly szerencsésen, hogy eltekintve attól a nagy töréstől, mely meglátszik rajta, szinte azt hihetné mindenki, hogy e földönálló harang is egyik különössége ennek a nagy palotának, mely csupa rendkivüliségekből látszik összetéve lenni.

A Kremlben levő templomok között a legrégibb a Spass nev Boron (az Üdvözitő temploma az erdőben). E körül épült a Kreml, ugy, hogy a templom a Kreml udvarának közepén áll. Kalita Iván hajdan itt osztogatta az alamizsnát és a nép ugy sereglett hozzá, mint egykor szent Lajoshoz, ki a vincennesi erdő nagy fái alatt biráskodott.

Jóság és igazság, mily megbecsülendő ritka tulajdonok ezek a fejedelmekre nézve!

A tizenötödik század közepéig ide temették a nagyherczegeket.

Az óriási Kreml-palotát 1838-tól 1848-ig épitette Miklós czár; főhomlokzata a Moszkovára néz. A Kokoreff-szálloda ablakaiból, a hol laktunk, egész kényelemmel csodálhattam ezen óriási homlokzatot, melyen három sorban vonulnak végig az ablakok, ugy, hogy az ember azt hinné, hogy a palotának három emelete van; pedig tulajdonképen csak két emeletes.

A bel ètage termei, (Oroszországban az első emeletet tartják annak, noha ez sokszor a harmadik emelet, mert a földszint szintén emeletnek neveztetik) e berendezés által sokat nyernek magasságban, a mit különben elvesztettek volna.

Én a Szt-György termet tartom a legszebbnek valamennyi között; e terem azon lovagrendé, mely Szt-Györgytől vette nevét. Óriási terjedelme és diszítésének komorsága az első pillanatra meglepik az embert; de ha huzamosabban időzik valaki benne, soha nem feledi a hatást, melyet e terem a kedélyre gyakorol.

Mindazok, kik hozzájárultak az orosz birodalom nagyságának megalapitásához és azok, kik annak fényét jelenleg fenntartják, meg vannak itt örökitve. A legbüszkébb nevek mellett a legszerényebbek olvashatók.

A terem falait fehérmárvány fedi, melyen mindazon ezredek nevei be vannak vésve, melyek részt vettek valamely hóditásban. Ebbe a sajátságos könyvbe van beirva a Szt-György rend valamennyi lovagjának neve is.

Szent Györgynek óriási lovagszobra, a mint a sárkányt átszurja, látható a terem egyik legszebb kandallóján.

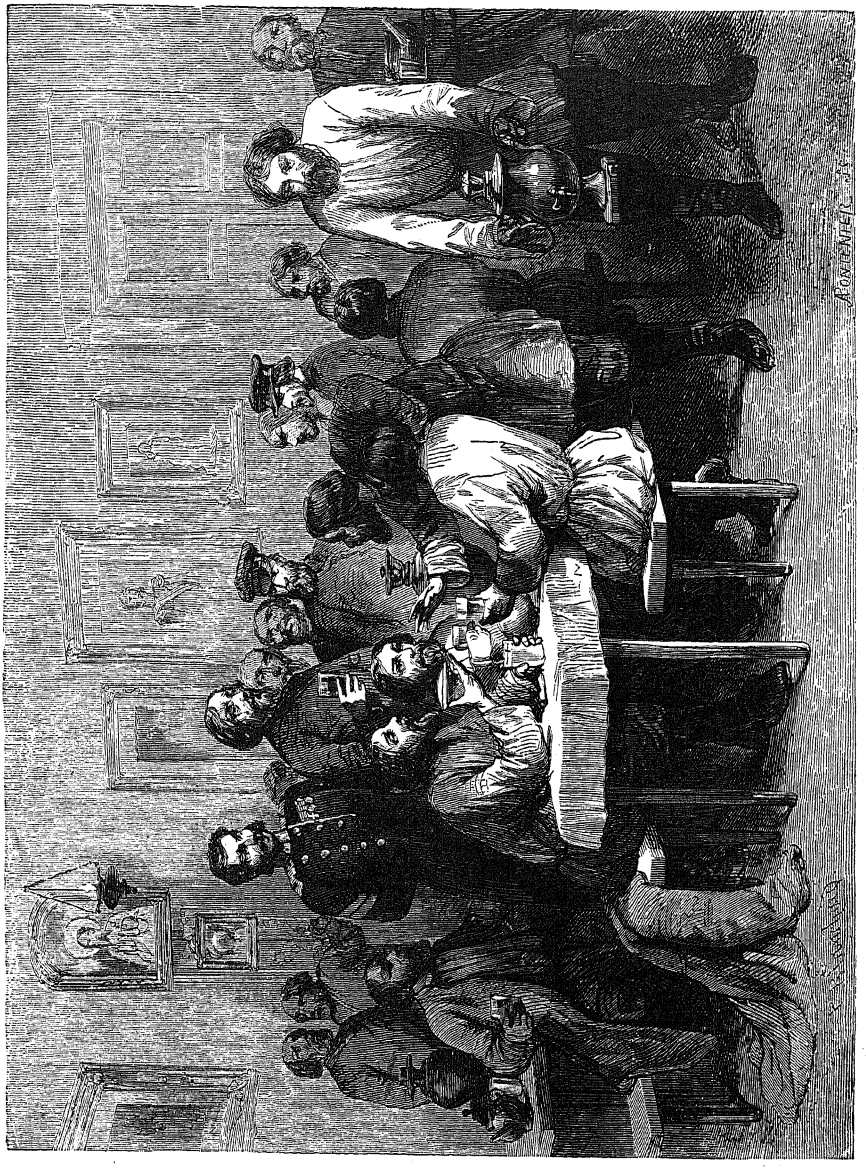
Mellette van a Szt.-Sándor terem, melyet Katalin alapitott. A Szt.-András terem, mely a hasonnevü rendnek terme, egyuttal a trónterem. Emlitésre méltó még a lovag-gárda-terem és Szt.-Katalin terme, mely a hasonnevü lovagrend tiszteletére nevezteteti igy el. E rend 1714-ben alapittatott s tagjai csak nők lehetnek. A rend nagymesternője mindig az uralkodó neje. Legutoljára lépünk a nyolczszögletü Szt.-Vladimir terembe.

Ezek a palota elfogadó-termei.

Koronázási ünnepélyeknél a társadalom minden osztálya bebocsáttatik a Kremlbe, a paraszt ép ugy, mint a herczeg. Ezen sokadalmat az oroszok maskarad-nak hivják.

Az emlitett termek végén vannak a czár és a czárné lakosztályai.

A Krasnoe Kritzo (vörös lépcső) a czárok és nagykövetek számára van fenntartva ünnepélyes alkalmakkor. A Spass za Zolotoin resotkoi templom (az üdvözitő az aranyrácskapunál)

Egy orosz korcsma.

1635-ben épült s a czár és családja ott végezték imáikat. A fegyverterem, melyet gyakrabban kincstárnak szoktak nevezni, az orosz fejedelmek muzeuma. Ez utóbbiak, valamint az orosz herczegek évszázadokon át a legdrágább és legkiválóbb műtárgyakat halmozták itt össze, ugy, hogy e terem valóban megérdemli a kincstár elnevezést.

Nem is szólva a történelmi emlékekről, azon kincsek, melyek ott őriztetnek: a drágakövek, melyek a trónokat, a jogarakat és koronákat diszitik, az udvari öltözékek, az arany- és ezüstedények e muzeumot Europa leggazdagabb ilynemü gyüjteményévé teszik. Az ember szeme káprázik, mintha a keleti mesék csodái vonulnának el lelke előtt s azt hiszi, hogy Aladin palotájának tündérkertjébe jutott. Egy nagyszerü sêvresi váza, egy különös alaku bronzóra, Nagy Katalin czárnő arczképe, XII. Károly hordszéke, I. Napoleon tábori ágya, melyet a Berezinánál vivott csatában foglaltak el az oroszok, Nagy Péter czár nagy csizmái, az a matróz-ruha, melyet Saardamban viselt, midőn a hajóépitést tanulta, és főként az a vaskos bot, melylyel — dubenkának hivják — sajátkezüleg büntette meg alattvalói közül azokat, kikkel atyailag bánt, emlékeztetnek csak arra, hogy mindezt igazán látjuk és csodálhatjuk.

Ha azt a vaskos botot közelről megnézzük, kénytelenek vagyunk elhinni, hogy az ily büntetés nem volt tréfa, főleg, ha azt Nagy Péter cselekedte, aki — művei után itélve — semmit sem szokott félig végezni. Szinte magam előtt láttam azokat a meggörnyedt hátakat, melyek a császári despota előtt elvonulva, boldogoknak érezték magukat, ha e bottal nehány ütleget kaphattak.

Ezen emlék előtt, melyet a négy óriási teremben összegyüjtött kincsek közül leginkább megjegyeztem, szinte megkönnyebülve lélegzettem fel, és összehasonlitva századunkat amazzal, boldognak éreztem magamat, hogy nem akkor éltem.

Az utolsó teremben I. Napoleon márványszobra áll, melyet az oroszok Hamburgban foglaltak el.

Egyik legnevezetesebb épülete Moszkvának az apáczazárda; külseje teljesen megfelel nevének. Azon nagyherczegnök, császári herczegnök és czárnök, kik a tizenötödik századtól egész a tizennyolczadikig itt temettettek el, teljes nyugalomban aludhatják itt örök álmukat. Ez a zárda fogadta falai közé Mnisek Máriát, midőn az ál Dimitri mennyasszonya volt, továbbá Mártát, Mihály czár anyját, és Eudoxiát, I. Péter nejét, kik itt vették fel a fátyolt. Vezetőnk nem mondta, hogy a fátyolt ugy erőszakolták reájuk, de szavai ezt sejtették velünk.

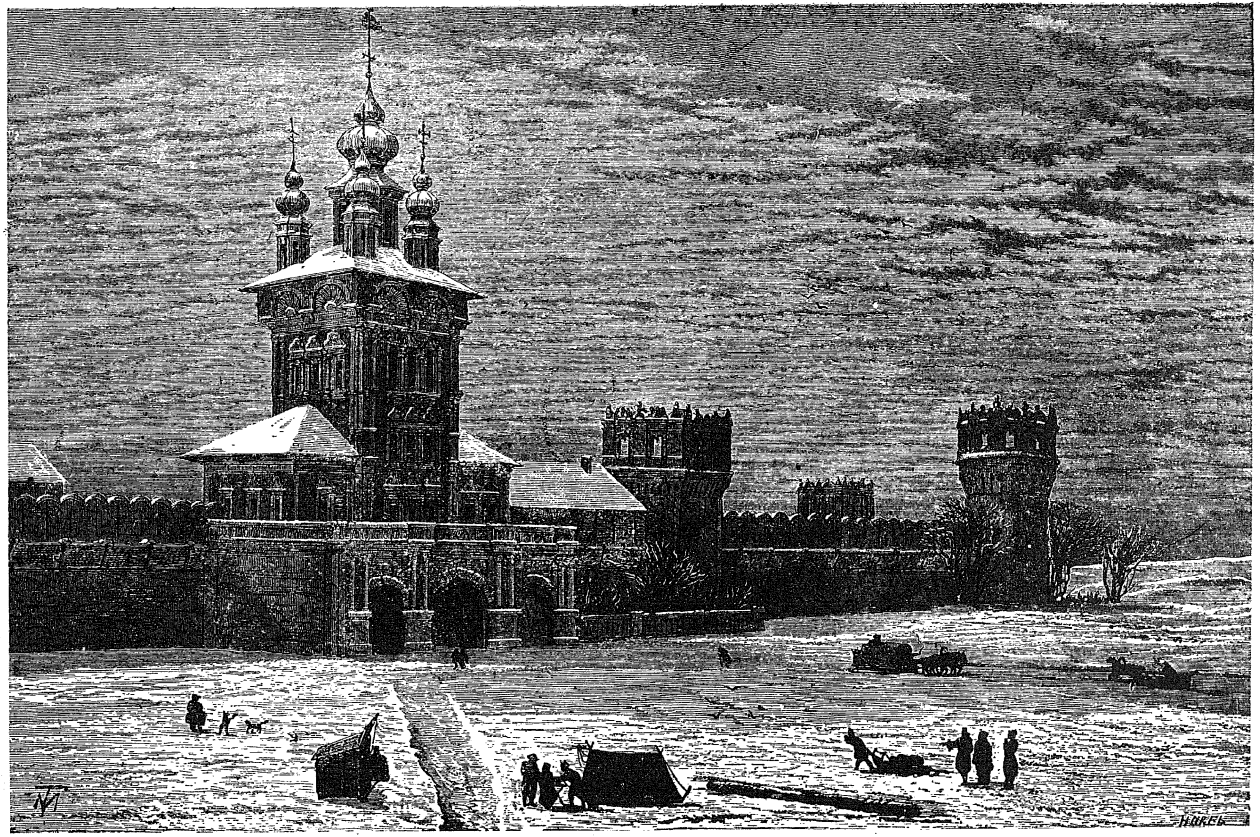
A laktanyák nem igen tűnnek fel. Előttük szigoru rendben régi ágyuk vannak felállitva. Ha van Moszkvában a harangok királya, miért ne lehetne ágyukirály. Ennek a nagy ágyunak neve: Czár-puska. Megfelelőbb nevet alig találhattak volna ki számára. Az ágyut Csokoff öntötte 1585-ben, tehát százötvenkét évvel idősebb mint a görög harang.

Ez mindenesetre nagy korkülönbség. De hiszen ágyu és harang között ilyen is megeshetik.

A Kreml után Moszkva legkiválóbb épülete a Vassili Blazsennoi, vagy más néven Pokrovszki székesegyház.

E különös épitmény, számos nagy és kis tornyaival Rettenetes János akaratának köszöni létét, ki ezzel akarta megünnepelni Kazan és Astrachan elfoglalását. Az épités költségeit az előbbi tartomány fizette.

A czár neve fennmaradt, de az épitész nevét senki sem tudja, mert a Blazsennoi nevet korántsem a művész után kapta a templom, a mint ezt első hallásra gondolni lehetne. Az emlitett czárnak egy egyszerű kortársa nyugszik e templomban, a kitől a templom nevét kapta. Blazsennoi később szentté avattatott. Hogy tulajdonképen mit tett és minő érdemei voltak, azt bajos volna megmondani. De hiszen a jó hirnév többet ér

A nők zárdája Moszkvában.

sok jó cselekedetnél és igy a bazilika büszkén hordja Rettenetes János czár ezen alattvalójának nevét. Csak annyit jegyzett fel a történet, hogy a czár — bizonyára köszönetül azért, hogy a templom felépült — épitőjének szemeit kiszuratta.

A hagyomány azt tartja, hogy a czár ezt azért tette, hogy az épitész ne legyen képes több ily remekmüvet alkotni. A bazilika tizenegy kápolnából áll, melyek egymással folyosók által vannak összekötve. Ezek néhol oly keskenyek, hogy egy ember is alig haladhat rajtuk végig. De az egész templom nemcsak különös, hanem meglepőleg szép is és méltán sorolható Moszkva nevezetességei közé.

Igen érdekes történeti emlék a Romanoff bojárok háza, kik a jelenlegi czár elődei voltak. Kár, hogy a házat 1856-ban egészen ujra kellett épiteni; de az uj épület ugyanazonos a régivel és igy meglátjuk rajta, minő volt a tizenhetedik században a régi orosz bojárok lakása.

Az ember alig érti, miként érezhették jól magukat azok a nagy urak ezekben a szük ablaku kis szobákban, melyekhez még szükebb lépcsők vezetnek. Az ajtók oly alacsonyak, hogy nagyon meg kellett hajolnunk, hogy baj nélkül bejussunk a szobákba.

A czári család összes ereklyéi itt láthatók. Itt van Romanoff Filaret patriarka keresztje; Feodorovics Mihály herczeg egész fegyverzete, sőt még azok az apró babák is, egykoru öltözetben, melyekkel a kis herczegnők játszottak.

A házban minden ugy van, mint midőn a bojár-család bennlakott. Az ember szinte várja az izmos bojárok megjelenését, hogy fogadják a látogatót lakásukban.

A szobák ép oly hidegek és ridegek, mint azok, kik egykor itt laktak.

Több szállodán még ma is meglátszanak azon kor gazdasági és kereskedelmi viszonyainak nyomai. De mily különb-

ség van gyakorlatiasságra törekvő korunk és azon század között, midőn még a bot-ütlegek voltak a legnagyobb tiszteletben.

A Romanoff-házból a Kokoreff szállodába tértünk vissza, mely teljesen orosz jellegü és hogy semmit ne hallgassunk el, sietünk megmondani, hogy épen nem mintaképe a szállodáknak.

A Kreml látása azonban némileg kárpótolt a kényelmetlenségért, bár mégsem annyira, hogy ne éreztük volna azt nagyon. Ezzel is meg kellett barátkoznunk.

Maga a szálloda mindamellett igen szép. Tágas szobái és hatalmas folyosói meglepik az embert; de a berendezés nagyon kezdetleges.

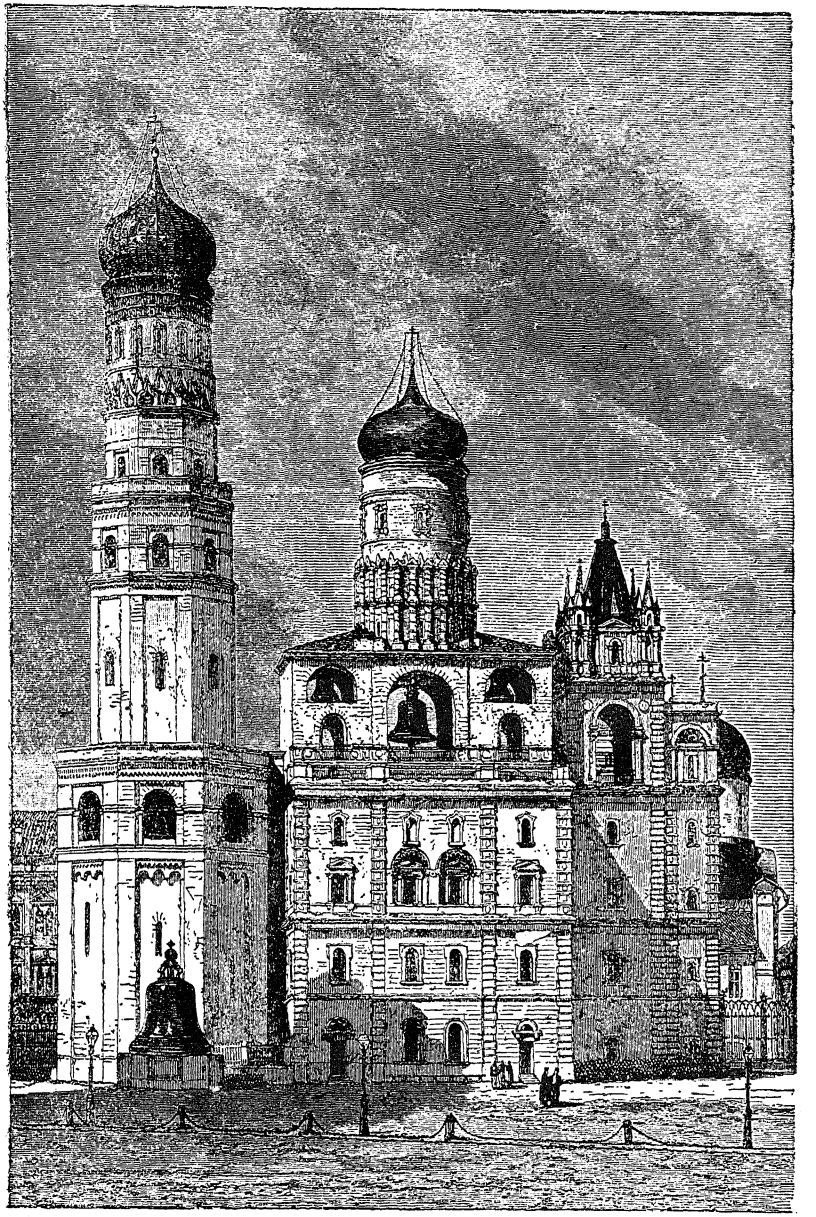
Szerencsére nem nagyon hosszura nyujthattuk itt tartózkodásunkat s ezt a néhány napot felemésztették a látogatások és bevásárlásaink. A Lubianka-utczát, mely pedig elég hosszu, nem egyszer jártam végig egész hosszában. Ez Moszkva legnépesebb utczáinak egyike.

Élelmi szereket, továbbá birkabőrös bundákat kellett vásárolnunk sziberiai utunkra. Mindezt itt sokkal könnyebben kaphatjuk, mint Orenburgban.

Egy czukrászda tulajdonosnőjéről, ki franczia születésü, nagy köszönettel kell megemlékeznem. Az ő tanácsát követve, mentem egy élelmiszer-kereskedőhöz, kinél mindazt megtaláltam, a mire szükségem volt. Igy jutottam az Ohotnüiadba, mely Moszkva legelső élelmiszer-kereskedése; ugyanazon helyen áll, hol hajdan a jövedéki bíróság állott.

Nem messze e kereskedéstől van a nemesség gyülésének háza, melynek nagy terme 4000 embert fogadhat be.

Egyáltalában azt tapasztaljuk Moszkvában, hogy nem igen gazdálkodnak a talajjal. Minden, a mit látunk, téres, tágas, nagy; a puszták végtelen sivatagát érezzük közelünkben.

A nagy harang és Ivan Velikoi tornya.

Kissé tovább a szinház-tér van, melyen méltóságosan büszkélkedik a Bauvais által 1824-ben épitett szinház. Nehány évvel később tüz pusztitotta el az épületet s 1856-ban állittatott ismét helyre Kavoss által.

A szinház terme a világ legnagyobb és legszebb termei közé tartozik. A berendezés teljesen olasz módra készült. A páholysorok egymás fölött vannak elhelyezve és minden páholy mellett van egy kis szalon.

Noha nem igen szeretem ezt a berendezést, mégis igen jól éreztem magamat ott s élvezettel nézhettem végig egy balletet, melyben az óriási szinpadon meglepő fényt fejtettek ki.

A balleteken kivül, melyeket az oroszok ugy látszik igen szeretnek, orosz és olasz operákat adnak e szinházban. A homlokzat hasonlit a párisi Odéon-szinházhoz, legalább a lépcsőzet.

Ugyanezen téren, nem messze az operától, szerényen áll a kis szinház, melyben drámákat, vigjátékokat és orosz operetteket játszanak. Itt már nem szerepel barbár nyelv. Egyedül a hazai nyelvnek van joga itt hangzani. És helyesen; utóvégre az orosz nyelv nem csunyább más nyelvnél. Sőt ellenkezőleg; és különben is, hol tökéletesednék és hol fejlődnék a nyelv, ha nem saját hazájában, annyival is inkább, mert Oroszország legjobb szinészei játszanak a moszkvai kis szinházban.

Csak arra emlékezem, hogy a város egyik legszebb helyén vásároltam pamutot. A Galitzin-ut és a Solodovnikoff-utczában oly sokféle áruraktár van, hogy ezek képezik a régi orosz város egyik díszét. A Solodovnikoff-házban van a franczia szinház.

A Klebnikoff és Ofesininkoff ezüstmüves-raktárak hiresek zománczozott dísztárgyaik miatt, melyek oly találó összhangzásban vannak a város sokszinü házaival. E városrész majdnem tisztán franczia; itt van a franczia gyarmat, mely kétség-

kivül azért csoportosult ide, mert közelében van a katholikus templom.

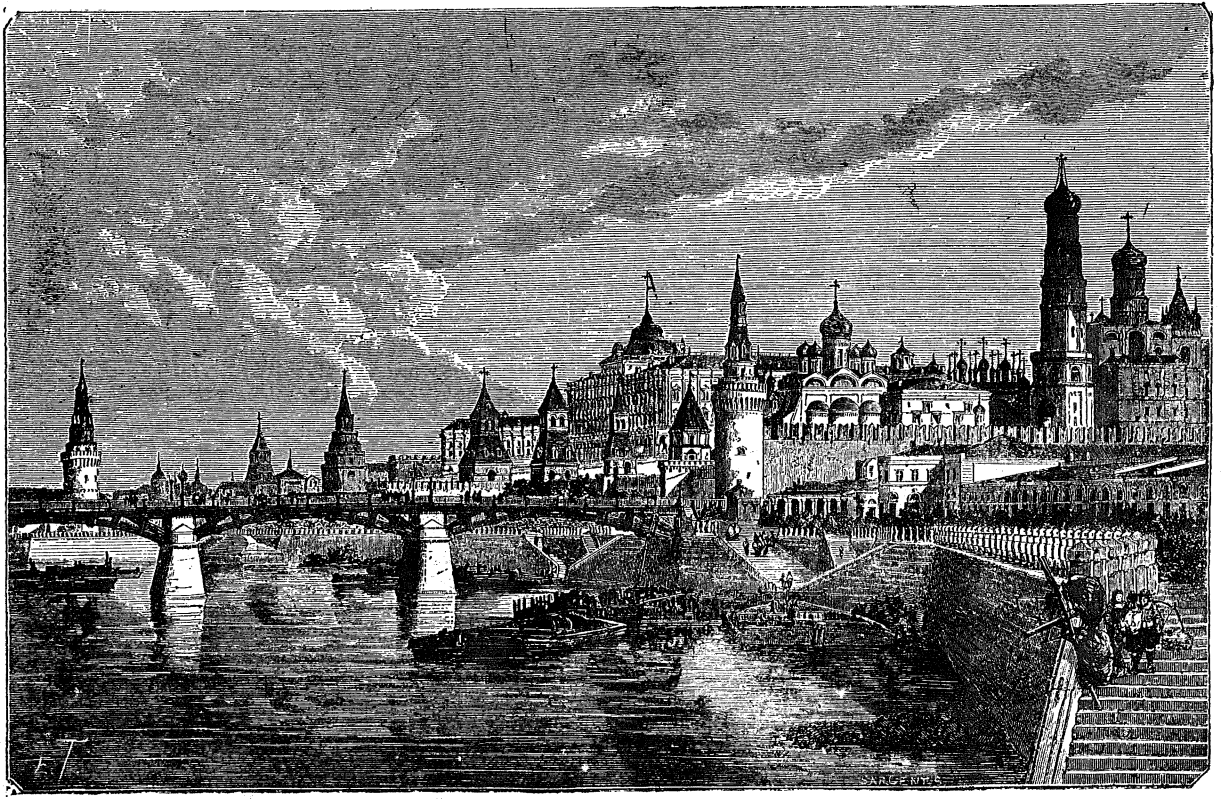
A Suhareff-torony felett, mely maga is elég vaskos és magas, még egy másik nyolcz-szögletü torony van, mely csúcsban végződik. A torony emelt helyen áll s azért már messziről látható. Épitése 1692-től 1695-ig tartott s benne a Strelzi-ezred parancsnoksága székelt hosszú ideig. I. Péter mennyiségtani és hajózási tanodává alakitatta át. Később Oroszország első obszervatoriumát helyezték el benne. Majd az admiralitás költözött az épületbe, mig végre 1832-ben viztartóvá lett alakitva. Innen nyerik Moszkva közkutai vizüket. Remélhető, hogy a torony többé nem fogja megváltoztatni rendeltetését.*)

A vörös-kapu Moszkva egyik legszebb kapuja; épitése 1742-re esik. A moszkvai kereskedők épitették I. Erzsébet czárnő koronázásának emlékére.

Moszkva legnagyobb épülete a lelenczek háza. Öt emeletes és 2228 ablak van rajta. A második, harmadik és negyedik emeleten fiatal leányok nyernek ingyen oktatást. Viszont azonban hat éven át tanitással kell foglalkozniok nevelésük bevégzése után. A kormány a birodalom minden részébe szétküldi őket, hogy terjesszék a nevelést, melyet maguk nyertek államköltségen. Az intézet minden szükségessel ellátja őket és ha hat év mulva visszatérnek s nem nyernek további alkalmazást, ismét befogadja őket az a ház, melyben gyermekségüket töltötték.

Az ötödik emeleten a lelenczek vannak elhelyezve. E gyermekek száma 30,000-re rug s bizonyos idő mulva a vidékre vitetnek, hol rendesen valamelyik paraszt veszi egyiket és másikat gondja alá. Ezen intézetben minden lelencz különb-

*) Ezen adatok legnagyobb részét azon kis utmutatóból vettem, melyet Dolegorucki hg. Moszkva főkormányzója irt, de nem adott ki. A herczeg szives készséggel bocsátotta rendelkezésemre e kis művet moszkvai tartózkodásom alatt.

Moszkva látképe a Moszkováról.

ség nélkül felvétetik. A menhelyet II. Katalin alapitotta 1764-ben.

Nem szabad azonban megfeledkeznem a Zamoskvorecsieről, mely városrész csak a tizenhetik század kezdetén alapittatott. Egész addig nagyon gátolta e terület benépesedését külellenségek gyakori berohanása. De ezen időtől kezdve gyorsan gyarapodott és pótolta azt, mit addig elmulasztott.

Számos régi épület ötlik az ember szemébe, s a moszkovita szellem jobban jelentkezik itt, mint bárhol a városban. Az utczákon alig látni valakit; daczára annak, hogy a házak legnagyobb része uj és elég tágas. A kapuk mindenütt be vannak zárva, mintha a párisi Saint-Germain-ben volnánk.

A Paskoff-ház, mely szintén e városrészben van, muzeummá alakittatott át, mely különösen néprajzi tekintetben gazdag. Van ezenkivül abban egy 300,000 kötetből álló könyvtár, 39,000 db. régi kézirat, külföldi és honi iskolák művészeinek számos képe s körülbelül 50,000 darab régiség.

A Druskói zárda, mely 1592-ben alapittatott, a város legszebb temetőjét foglalja magában. Ez Moszkva Père la Chaise-ze. A legkiválóbb orosz családok itt temetkeznek.

Emlitésre méltó még Galitzin herczeg muzeuma, és az Üdvözitő temploma, e nagyszerü és hatalmas épület, mely Moszkva talajának legmagasabb pontján áll. Egészen kőből épült s oly szilárd, hogy az idő viszontagságainak bizonyára hosszu időn át ellen fog állani. Vörösmárvány alapzata ép oly jó benyomást gyakorol, mint azon dombormü képek, melyek a falakat diszitik.

Egész alkata remekmü benyomását teszi és kupolája, melyet apró tornyok köritenek, a mi orosz templomnál elkerülhetlen, oly magas, hogy a rajta levő szobrok méretei minden fogalmat meghaladnak. Igy az atyaisten szobra 12½ mé-

ter magas. A templom hajója, a falak, a lépcsők különböző szinü márványból készültek.

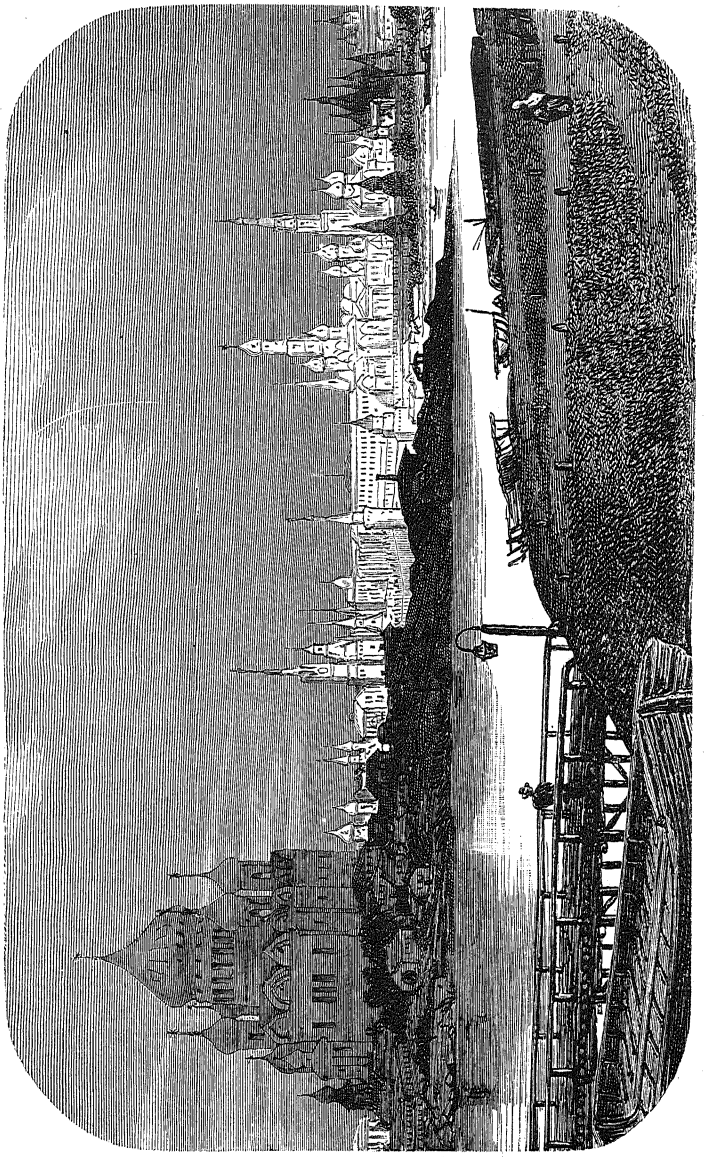
Szép a levéltári épület is, nemkülönben a Rojdestvo Bogoroditzi Putinka templom, mely Moszkva legrégibb egyháza. Még a tizenhatodik században épült s nevét onnan kapta, mert Moszkva lakói itt bucsuztak el egymástól, midőn utra keltek.

A diadalkapu, mely az 1812. és 1815-ik évi háboruk emlékére emeltetett, sokkal jobban sikerült, mint az, melyet Szt.-Pétervárott láttunk.

Abban kell hagynom a város leirását, mert el vagyok fáradva, mint te is, szives olvasó. Nem számlálhattam el e régi város említésre méltó nevezetességeit, mely nézetem szerint sokban tulhaladja az uj székvárost.

Mily fenséges képet nyujt e sajátságos város, a Kreml-lel, 7 székesegyházával, 284 templomával, 30 kápolnájával, és 10 más vallásu templommal, zárdáival, palotáival, szinházaival, harangjaival, tornyocskáival, azok között a többi komor és ódon épületek között.

Az egész fantasztikus benyomást gyakorol a kedélyre. Az ember a keletet érzi nyugaton és e különös egyveleg elénk varázsolja a népek elérhetlen egyesülésének bájos álomképeit.

Moszkva látképe.

HARMADIK FEJEZET.

Moszkvából Orenburgba.

Útközben. — A két tatár. — Orenburg. — A Sakmara. — A kozák városrész.— Pugacseff emléke. — A menadvoidor. — A karaványserail. — A baskirok és becsületességük. — Politikai reflexióim. — A menet. — Látogatás a mollahnál. — A nők sorsa a háremben. — A vak zenész. — A kokándi exkhán. — A tevék.

Moszkva kétségkivül nagy vonzerőt gyakorolt reánk; de nem maradhattunk soká e városban. Meg kellett kezdenünk tulajdonképeni utazásunkat. Férjem négy napot forditott bevásárlásokra és mindenféle látogatásokra, s azután elutaztunk Orenburgba azon vasutvonalon, melyet csak öt-hat nappal ideérkezésünk előtt adtak át a forgalomnak. Majdnem azt mondhattuk volna, hogy a vasut a mi számunkra készült.

De Oroszországban a vasut ép oly kevéssé vár, mint másutt. Fel kellett tehát ülnünk és két napi és ugyanannyi éjjeli utazás után megérkeztünk Sizranba, a hol a legelső tatárt láttuk, behuzódva bundájában és széles nagy süvegében.

A nélkül, hogy hizelegnék neki, ki kell jelentenem, hogy elég csunyának találtam. De szolgája, a másik tatár, igen csinos arczu ember volt s meglátszott rajta, hogy érvényesiteni is tudja előnyeit. Hova el nem hatolt már a tetszelgés?!

Sizrant elhagyva még két állomást érintettünk. Azután leszálltunk, hogy a Volgán szánon menjünk át, mert a vasuti hid még nem létezett és 28 foknyi hidegben képtelenség is volt arra gondolni, hogy hidat épitsének. A szánok, melyek várnak az utasokra, vászonnal vannak befödve; ezt itt csukott szánnak

nevezik. Hogy mennyire megérdemli e nevet, eléggé éreztük azon jeges szélen, mely arczunkba csapódott.

Szerencsére a táj fensége némileg kárpótolt az irtózatos időjárásért. Az ember nem mindennap láthat oly óriási folyót, mint a Volga, főleg, midőn teljesen be van fagyva és hó boritja felszinét.

Kezünkbe vettük óránkat. Egy negyedóránál tovább tartott, mig átszánkáztunk a folyón, pedig három ló volt a szánok elé fogva. A vasúti vonat már várt a másik parton.

Azok a kis falvak, melyeket utközben a Volga mentén láttunk, nagy jólétről tesznek tanuságot és főként tiszták; pedig a tisztasághoz itt nem igen szoktatják az embert.

A falvak és városkák lakói bundáikban a vonathoz futottak, mely rájuk nézve nagy ujság volt.

Negyvennyolcz óra mulva végre Orenburgba érkeztünk.

E város, melynek 40.000 lakója van, elég terjedelmes s épen Ázsia és Európa határán fekszik.

Az Európa szállodába hajtattunk. Több szálloda különben nincs is a városban; de az Európa, mely csak nem rég épült, igen jó benyomást tesz.

Az első emeleti szobák el lévén foglalva, a második emeletre kellett mennünk. E részlet talán igen jelentéktelennek tetszhetik és el is hallgattam volna. De egy sajátságos felfedezést tettem itt. A második emeleten ágy helyett csak egy bőrt találtunk, mely egy fából készült alacsony faalkotmányra volt ráteritve. Nem tudom, vajjon az első emelet lakói szerencsésebbek-e?

Elképzelhetni, mily fájdalommal gondoltam arra, hogy ebben a hidegben és ily fáradtan, hogyan fogok pihenni. Hol maradtatok függönyök, vánkosok, puha lábmelegitők s mindazok az apró és kényelmes dolgok, melyeket a czivilizált utazó nem nélkülözhet! Az orenburgi szálloda e második emelete már

Orosz kunyhó a Volga partjain.

eléggé mutatta, hogy barbárvilágba jutunk és álmom nagyon hasonlitott a kóborló álmához, ki a kemény földön fekszik.

A város elég csinos; házai igen tisztességesen néznek ki. Főként egy bolt kötötte le figyelmemet. A szép főutczában van és a következő franczia felirat olvasható fölötte:

»Soieries de Lyon.«

Nem csoda, ha e feliratot látva a kirgizek, baskirok és tatárok között, Ázsia szélén, én, a párisi nő nagyon elcsodálkoztam.

Sétánk közben egy magas hegy fekszik; oda értünk, a honnan lábaink alatt láttuk folyni a Sakmarát. E folyó, mely az Uralba ömlik, méltóságos folyásával Európát választja el Ázsiától. A távolban láthatók már a sivatagok.

A folyó másik partján fák között csinos nyári lakok emelkednek. A fák a tavasz közeledtére már rügyezni kezdenek. Mily szépek ezek nyáron!

Megálltunk nehány perczre, hogy gyönyörködjünk e szép képben: hátunk mögött Európa, előttünk Ázsia!

Természetesen le is kellett mennünk a fensikról. Én azon uton akartam lefelé menni, a melyen feljöttünk; de férjem nem engedte. Nem szabad ily kis akadályoktól visszariadnunk, szólt hozzám Ujfalvy; a hóba vágott lépcsőkre mutatva. Ő tényleg lefelé indul, mig én rémülettel nézek utána. De egyuttal megfogta kezemet és félig tréfásan, félig haragosan, maga után vont, daczára annak, hogy kiabáltam.

Beláttam, hogy itt csak a bátorság segit és dobogó szivvel, jól, rosszul, lépdegéltem lefelé a lépcsőkön, mig végre a Sakmara partjához értünk. Önkénytelen heroizmusomnak meg volt jutalma. Ráléphettem a Sakmara megfagyott hullámaira.

Körülöttünk szánok repültek, azon a tisztáson, melyet e czélra szabadon tartottak. Gyönyörü volt e látvány, melyet nagy szomoruságomra elrontott egy kinos jelenet. Egy szegény

kozákasszonyt láttunk, ki a jégbe vágott lék fölé guggolva mosogatta fehérneműjét abban a vizben, melyet a 24 foknyi hideg már félig megfagyasztott.

Az Európa felé eső parton nyomoruságos kunyhók állanak, melyek a viz árja ellen lehetőleg meg vannak védve, mert magaslaton épültek. Ez a szegény kozákok tanyája. Ezek közösen birnak nagy földterületeket, melyeket bizonyos sorrendben művelnek. Igy gyakorolják azt a szabályt: Mindenki egyért és midőn egyikük meghal, akkor közköltségen temetik el s a közbirtokosság az özvegy és az árvák számára külön földterületet hasit ki.

A kozákok az orosz czár szolgálatában maguk látják el magukat lóval és öltözékkel. A nők közül egyik sem megy szolgálatba. Inkább éhen halna a kozákleány, semhogy szobaleánynak menne.

A szabadság és függetlenség szeretetét a hideg léggel együtt szivták be őseik s az unokák nem rosszabbak az ősöknél.

Megérkezésünket követő napon Leontieff-ezredesnél reggeliztünk, kihez szt.-pétervári nagykövetünk, Le Flô tábornok, ajánlólevelet adott át férjemnek.

Az ezredes igen szeretetreméltó férfiu, és neje Krijanoszky tábornok leánya, ki Orenburg kormányzója, igen szép asszony. A háztartás félig franczia, mert az ezredes hat évig tartózkodott Párisban, mint az orosz nagykövetség katonai attachéja. Leontieff asszony, kinek elbeszéltem veszedelmes utamat, elmondta, hogy a Sakmaratól a hegyre felvezető lépcsőket egykor Pugacseff árasztotta el vérrel, ki a parasztok előtt III. Péter czárnak adta ki magát. Hat évi háboruskodás után a parasztok végre kiábrándultak és ott hagyták őt. De ő, noha csak alig száz embere maradt, még folyton ellenállt s csak akkor kerithették kézre, midőn saját neje, kinek fiát megölette, szolgáltatta őt át II. Katalin czárnő katonáinak.

Egy orosz paraszthház belseje.

Leontieff asszony mindezt franczia nyelven mondta el nekem, még pedig elég folyékonyan és meglepően jó kiejtéssel. Igen művelt nő, öt nyelven beszél ép oly jól, mint saját anyanyelvén. Csakugyan különös, hogy csupán mi franczíák nem tudunk több nyelvet. Ennek azután az a következménye, hogy midőn külföldön vagyunk, teljesen idegeneknek érezzük magunkat. Az ember tudja, hogy van szeme és füle és mégis némának és süketnek kell lennie.

Reggeli után szeretetreméltó vezetőnk kiséretében szánon a menavoi doorhoz mentünk. Igy hivják az itt tartatni szokott határszéli vásárt s ez Orenburg legérdekesebb látnivalója.

Leontieff asszony nagyon hozzászokott az ily vásárokhoz s daczára annak, hogy többször látta azokat, mégis élvezettel nézi mindannyiszor a különböző kormányzóságokból összecsődült e tarka tömeget. Engem is megakart ismertetni ezen mozgalmas képpel.

A hideg oly nagy volt, hogy arczomat egészen belehuztam bundámba s csak a kiváncsiság volt képes annyira vinni, hogy szememet nem takartam el.

Bátran a tömeg közé léptünk. Óriási sürgés-forgás volt, egész bábeli zürzavar; az ember minden oldalon más nyelvet hall beszélni, és jóságos ég, minő nyelveket! Mindannyian magukra akarták egyszerre vonni a figyelmet; mindegyik lármázott, tul akarta kiáltani a másikat, hogy tuladhasson portékáján.

A viselet épen annyiféle volt, a hány nyelvet hallott az ember. Majd a tatárok hosszu köpenye surolta ruhánkat; majd egy kirgiz prémes köpenyét, majd a szannaba pamuttal bélelt kalapját (kaftán) láttuk. És a hány öltözet, annyiféle föveg. A baskir csucsos prémes süvegétől kezdve egész a bokharai kereskedő turbánjáig mindenféle föveg képviselve volt.

Egy jelenség rendkivül feltünt előttem. A vásárlók egész

tömege bizonyos kereskedők felé tódult, daczára annak, hogy ezeknek nem volt sem jobb, sem gazdagabb raktáruk. A többi kereskedőket a vevők szemmel láthatólag mellőzték. E mellett daczára a nagy néptömegnek, e kereskedőknél kevésbbé lár-

Fiatal orosz leány a Sakmara partján.

máztak, kevésbbé izgatottan kiabáltak a vevők. Legföllebb néhány szót váltottak, ez azonban sohasem ment át feleselésbe, a mi a többi kereskedőknél megtörtént.

Csakhamar magyarázatát nyertem e különös dolognak. A baskir kereskedők oly becsületesek és oly jó hirben állanak,

hogy minden vásárló egyenesen hozzájuk fordul. Csak ha ezek mindent eladtak, mennek a vevők a többi árusokhoz. Mindenki tudja, hogy a baskirok sohasem csalnak és a pénzből ép oly becsületesen visszaadnak, mint a mily jó árut adnak el; a vevőt sem nézik zsákmánynak, melyet ki kell fosztani.

Eszembe jutott, hogy némely keleti tartományainkban pl. Givetben és főleg a Vogesek között, az anabaptisták hasonló jó hirnévnek és hitelnek örvendenek. Ezek sem mennek soha vissza üres kézzel. A legkisebb viszálkodás, vagy harag nem látható a kereskedő és a vevő között. Csakugyan oly példa, mely követésre méltó.

Kirgiz.

Folyton előrementünk ebben a nagy karavan-serailban; lehetetlen leirnom mindazon áruczikkeket, melyeket ott kirakva láttam. Természetes, hogy csinosabb és művészibb kivitelü tárgyak alig fordultak elő. Csak a vásárokon látja az ember, mily nagy szerepet visznek az életben az anyagi érdekek és mily parancsoló igényei vannak a gyomornak.

Bármennyire köznapi legyen minden vásár, az e határszéli városban valóban bámulatra méltó. Európai és ázsiai vásár ez egyszerre. Az ember szinte érzi, hogy egy uj világrész közelében van, mely megfiatalodva uj jövőre készíti magát elő.

Mily ösztönök vezérlik e tömeget? Mily közös eszme forr

e főkben? Van-e közös vágyuk és érzésük, mely mindannyinak szivét közös dobbanásra készteti?

Vajjon ez az előcsapat, mely mögött az ember óriási bordákat sejt, át fog-e törni valaha nyugat felé?

E kérdések elmosódtak képzeletem körében; de a 26 foknyi hideg sem volt képes azokat teljesen kiüzni fejemből. Hozzá kell tennem, hogy előttem állott a város költői képe, melynek fekete tetői a fehér hótömeg alól csak itt-ott kandikáltak ki. Ehhez társult az a gondolat, hogy ázsiai utunknak csak most vagyunk legelső állomásán. A ki helyzetembe képzeli magát, érteni fogja az öröm, a meglepetés és a szomoruságnak érzetét, mely e pillanatban keblemet eltöltötte.

Esti hét órakor a mecsetbe mentünk. Már messziről látni a magas karcsu minaretet, a hol a mollah a holddal társolog, napjában ötször mondja el imáit. A mecset a mi tiszteletünkre ki volt világitva és valamennyi ablakán át kihatolt a gyertyák fénye.

A mecset a konstantinápolyi mecsetek utánzása; köralaku s a kupola falai faragványokkal vannak díszitve. A mecsetnek márványfalai vannak, ezeken arany-betükkel a koránból vett idézetek olvashatók. — 1840-ben épitették, de nem helyeztek bele kályhát. Pedig Orenburgban a hévmérő egészen más fokot mutat, mint Konstantinápolyban s itt a mecsetben majd megfagy az ember s a falak folyton izzadnak.

A mollah nagyon szivesen fogadott bennünket. Meghivott bennünket lakásába is, mely csak nehány lépésnyire volt a mecsettől. Képzelhető, hogy nagyon szivesen fogadtuk meghivását.

Egy tágas négyszögü szalonba léptünk, melynek butorzata pamlagból, székekből, többféle utazó ládából, egy modern tükörből és a vánkosok egész gyüjteményéből állott. A pamlag előtt asztal állott teás edényekkel.

Készségesen ajánlkozott, hogy megmutatja háremét. — »Hogyne mutatnám meg a csillag leányának és magas barátnőinek mindazt, a mivel rendelkezem?«

Egy fehér függönnyel eltakart ajtót nyitott ki előttünk és egy másik szobába vezetett. E szoba egész butorzata vánkosokból és egy nagyon magas, de egyszersmind széles ágyból állott, mely a fal közelében állott. Az ágy hasonlit a mi parasztágyainkhoz, de nincs ellátva függönyökkel.

Két szép nő üdvözölt bennünket, midőn beléptünk. Szivélyesen nyujtottunk nekik kezet, valamint egy sokkal idősebb asszonynak. Ez a mollah anyja volt.

Férjemnek a mollah kezével intett, hogy ne jöjjön be a szentélybe. De vagy nem értette meg a néma taglejtést, vagy az utazónak mindent látni vágyó kiváncsisága uralkodott rajta, — mert hiszen Éva leányain kivül is vannak kiváncsi lények — és belépett.

Megjelenése egész szinpadi jelenetet idézett elő. A nők egyike elfutott; a másik gyorsan elfordult és kezével eltakarta arczát. Ujfalvy maga is megijedt a fölött, a mit cselekedett; sietett megfordulni és kimenni a szobából, a mit a képzelhető legnagyobb komolysággal tett meg.

Erre a másik nő is visszajött és mi a gyermekeket néztük meg. Leontieff asszony csakhamar magához édesgette őket.

A molláhnak egy lánykája és egy fia volt. A nyolcz éves lányka rendkivül szép teremtés. Fekete szemei tüzben égtek, finom orra szépen áll arczához, melyen buskomor jelleg ömlik el. Prémmel diszitett hosszu ruhájában, aranypénzekből össze rakott nyaklánczával és nápolyi módra készült főkötőjével idősebbnek látszott koránál.

A négy-öt éves kis fiu ép oly csunya volt, a milyen szép volt nénje.

A muzulmán elvek szerint tehát e családban a sors min-

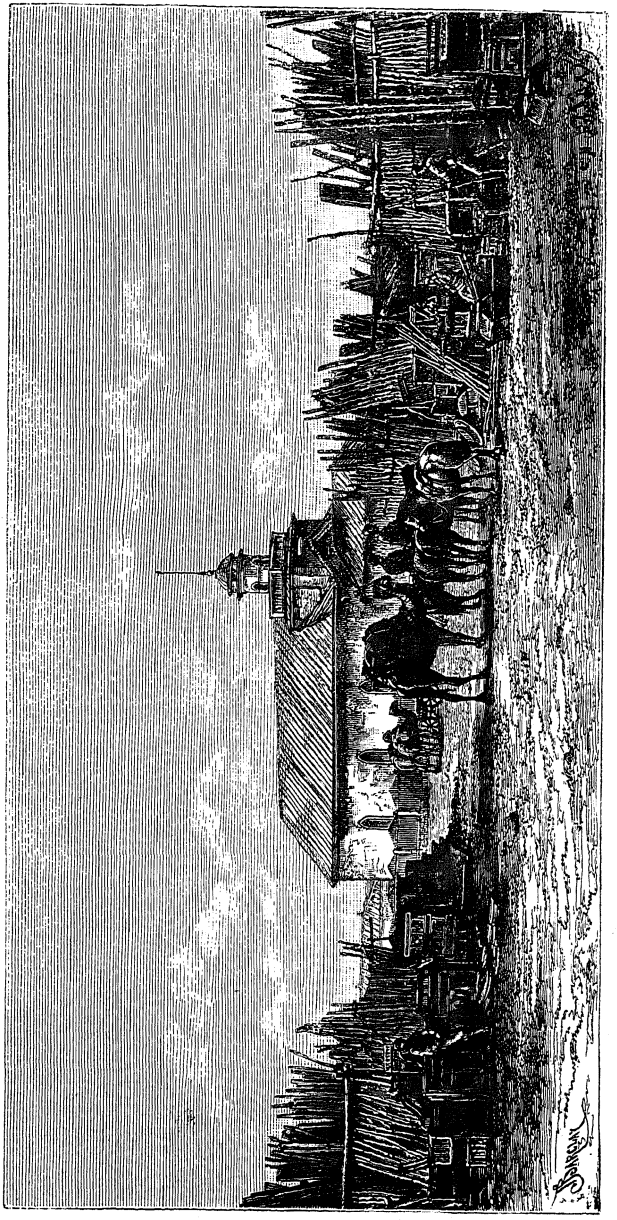
dent a legjobban rendezett el. A természet, mely e férfi-nemtől megtagadta azt a szépséget, melylyel a nőket gazdagon megajándékozta, nem tett egyebet, mint tőle telhetőleg jóvá tette a társadalmi szokások által teremtett bosszantó egyenlőtlenséget. Ezt a megjegyzést magától érthetőleg nem fennhangon

Kirghiz asszony.

tettem. Elégtételt láttam abban, hogy a fiu ép oly csunya, mint apja, de ennek az elégtételnek az apára nézve hizelgő módon adtam kifejezést. Azt kivántam teljes szivemből a kis fiunak, hogy oly kedves legyen, mint az, kit atyjának nevez.

Visszatértünk a szalonba, a hol házigazdánk maga szolgált teával és megkinált bennünket a saját házában készült

A karavanserail Orenburgban.

kalácscsal, mely mézből és rizsből állott. Szárított gyümölcsök egészitették ki a reggelit.

A szállodába érve kedves barátnőm és én szomoru megjegyzéseket tettünk e szegény nők sorsára vonatkozólag, kik e vidéken ugy élnek, mint az állatok. Nem tanitják őket semmire, sohasem mennek ki az utczára s legfölebb azt a kis udvart ismerik, mely a házhoz tartozik. A szó szoros értelmében be vannak zárva e három szobából álló lakásba, s ott semmi más foglalatosságuk nincs, minthogy ömagukat csinositják férjeik számára.

Mindkét nő együtt abban a nagy ágyban, melyről előbb szólottam. Uruk és parancsolójuk a mellette levő szobában alszik, a hol ők látogatják meg, ha kívánja.

A muzulmán nők itt is tizenegy—tizenkét éves korukban mennek férjhez, ha ugyan szabad házasságnak nevezni azt, midőn a férfi megvásárolja feleségének azt, a kit sohasem látott, ép ugy, mint ha valamely vak ember vásárolna egy házi állatot.

A molla kis leánykáját is ily szerepre nevelték és ha férjem, ki őt látni kivánta, nem lett volna idegen, bizonyára nem mutatták volna meg neki, mert a lányka már nagyon előrehaladt korban! . . .

Valóban meglepett az a buskomor vonás, mely arczán látható volt. Mily ritka a szomoruság ily korban, midőn a természet még mindenkire mosolyog és midőn a mosoly oly gyorsan felszáritja a könyeket.

De ez nem volt utolsó látogatásunk a mecsetben. Másnap férjemmel megjelentünk az isteni tiszteleten. Én voltam azt hiszem, az egyedüli nő, ki részt vett a mecsetbeli isteni tiszteleten mert a benszülött nők ebből ki vannak rekesztve. Az egyház ép ugy el van vágva előlük, mint a társadalmi élet; az ég ép ugy, mint a föld visszautasitani látszik őket.

Az igazhivők a mecset előcsarnokában hagyják papucsaikat, melyeket czipőik felett viselnek. Kétszer leborulnak s megcsókolják a padozatot; azután térdelve, vagy ülve maradnak, a nélkül, hogy valamelyikük levenné turbánját. Minden jó muzulmán megtartja a szokást. Csak egyik csucsát oldják meg, mely lefelé lóg.

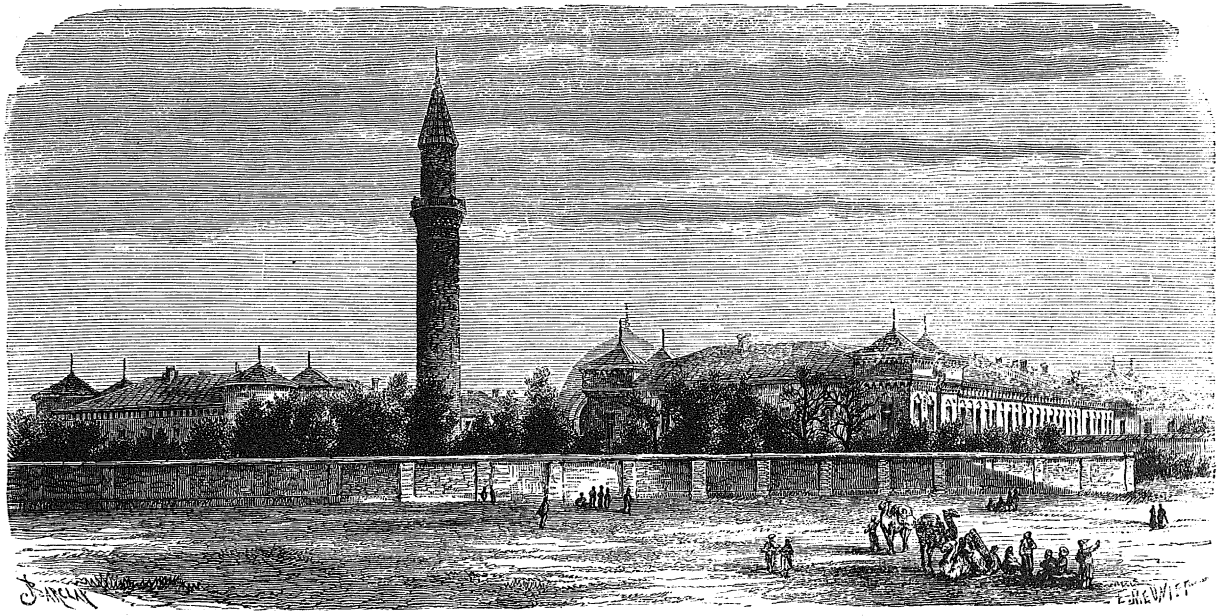
Magáról a szertartásról nincs mit mondanom. Egyetlen részlet sem kötötte le figyelmemet, hacsak fel nem emlitem, hogy láttam egy arany himzésü óriási csucsos föveget, melyet egy kirgiz viselt, ki az orosz hadseregben szolgált.

Alig végződött az istenitisztelet, a templomfelügyelő a minaretbe vezetett bennünket. Elég rosz és meredek lépcsőn mentünk felfelé, de a látvány, mely szemünk elé tárult, kárpótolt a fáradságért.

Lábaink alatt Orenburg terült el; az egyik oldalon Ázsiát láttuk, a háttérben az óriási sivataggal; a másikon Európát, melynek vasutvonala szinte vaspántokkal látszik összekapcsolni a nyugatot a kelet nyugalmas vidékeivel.

Nagy köszönettel tartoztunk a templomfelügyelőnek, ki ily nagy élvezetben részesitett bennünket; de hálánkat kelletkifejeznünk egy tatár szárszármazásu muzulmánnak is, Bekcsu rinnak, ki tudós orientalista hirében áll. Egy élvezetes szerenádot rendezett tiszteletünkre a helyi szokás szerint.

Egy vak baskirt hozott lakásunkra, ki nádból készült fuvolát tartott kezében; a hangszer hatvan—nyolczvan centimeter hosszaságu volt. E sajátságos zenész furcsa hangszeréből édesbús nemzeti dalokból játszott előttünk, melyek dallamában nem nagy a változatossági de a rythmus eléggé behizelgő. Kölönösen az egyik dallam tünt fell, temetőszomorusága miatt. Nem tudtam eléggé csodálni ennek a vak embernek ügyességét, a ki egy náddarabból oly lágy hangokat tudott elővarázsolni, mintha fuvola lett volna valamely müvész kezében.

Az orenburgi kormányzó palotája és a mecset.

Midőn elvégezte játékát, Ujfalvy egy rubellal ajándékozta meg. A vak zenész elfogadta a rubelt, megtapogatta és egyik csizmájába csusztatta. — Még ilyen pénztárczát soha nem láttam. Hangszereit is gondosan elrejtette egy khinai esernyőalaku tosakba és két kisérőjével együtt eltávozott. Ez utóbbiak szintén baskirok voltak, mint ő, öregek, mint ő; de sokkal kevésbbé szép jellege volt arczuknak.

Hosszasabban társalogtunk Bekcsurinnal, ki e közben megmutatta, hogy mily széleskörü európai müveltséggel bir. Meghitt bennünket, hogy látogassuk meg őt, s mi e meghivásnak annál szivesebben engedtünk, mert megakartunk nézni egy oly lakást is, melyben az izlam, tatár és európai elemek, daczára ellentétességünknek, kétségtelenül sajátszerü összhangban vegyülhettek össze.

Másnap délben látogattuk meg Bekcsurint, ki a lehető legszivélyesebben fogadott és nejét is bemutatta. Bekcsurin asszony arcza nem volt elfátyolozva s igy láthattuk jellegzetes vonásait. Bő ruhát viselt könnyü puha gyapjuszövetből, sajátságos ujjakkal; a ruhát prémes tunika boritotta. Feje csipkekendővel volt bekötve.

Szalonjának butorzata európai izlésre mutatott. Volt benne egy zongora és egy egészen uj találmányú hangszer.

Nem-e a vasut butorozta be igy e tatár szalont? Ez a hatalmas bűvész, mely teremt ott, a hol áthalad?

Bekcsurin asszony, fájdalom nem beszélt francziául. Minthogy én nem tudtam oroszul és még kevésbbé tatárul, a társalgás nem épen volt élénk és mindössze arra szoritkozott, hogy nehány fényképet néztünk meg. Fiainak arczképét mutatta, kik az orosz hadseregben szolgálnak, továbbá Taskend és környékének nehány tájképét.

Rövid idő mulva két fiatal lány jött a szalonba; ezek Bekcsurin leányai voltak. Körülbelül olyanforma ruhát visel-

tek, mint anyjuk; de fejük nem volt befödve és hajukat hosszu fonatokban viselték, melyek ruhájuk alatt tüntek el.

Európai módra nevelték őket, és még a kormányzó tánczvigalmaira is elmennek, sőt tánczolnak is, de soha kivágott ruhában nem jelennek meg. Ez a muzulmán erkölcsökkel már semmiképen sem volna összeegyeztethető.

Nevelésük kitünő; még zongoráznak is. Oly kedvesek voltak, hogy szinte kivántam, hogy a keresztények és muzulmánok között nagyobb rokonszenv és összeköttetés létesülne. Megöleltem a nőket és melegen megszoritottam Mohamed egyik hű tanitványának, az öreg Bekcsurinnak kezét.

Azt ohajtottam, hogy az anya és leányok látogassanak meg a szállodában; de Bekcsurin ezt nem engedte meg. Neje sohasem megy ki a házból.

E tilalom ismét az ázsiai jelleg egyik sajátságára mutatott, mely a nőt semmibe sem veszi. Kérdezz meg bármely tatárt, vajjon gazdag-e és ezt fogja felelni:

— Kétségtelenül; van hat lovam, öt tehenem és három feleségem.

A nő helyzete a keleten valóban sajnálatraméltó. A polygamia arra kárhoztatja, hogy ne legyen egyéb a férfi élvezetének egyik eszközénél és ezért alig becsülik annyira, mint akár egy lovat.

Nem értem, hogy a nyugatiak miért csodálkoznak e népek müveletlensége és barbársága fölött? Miként is lehetne ez másképen?

A gyermek, a ki születésétől kezdve a megtestesült gyengeséget és gyámoltalanságot látja a nőben, mig másrészt csak a férfiban látja a hatalmat és erőt, lassanként hozzászokik a nőt alsóbbrendü lénynek tartani. Ez a nevelési rendszer csak öregbiti a férfiban a természet hajlamait s előmozditja a vadságot és durvaságot.

Az orenburgi mecset mollahja.

Miként is gyakorolhatna reá jó hatást az a megvetett teremtés, a kit nőnek hivnak? Helyzete és tekintélye a családban csak arra való, hogy fiában még nagyobbra nevelje a gyengeség iránti lenézést és megvetést.

Nagyon természetes ennélfogva, hogy e népeknél a legyőzött ellenség iránt nem ismernek részvétet és szánalmat, mert egész nevelési rendszerük csak a fizikai erő méltánylásában áll. Ebben áll a hatalom minden titka előttük. Legyen valaki erős, és sokkal többet engednek meg neki, mint a ki gyenge.

Ama népeknél, a hol a nőnek meg van a maga jogosult társadalmi állása, a gyermek zsenge korától kezdve hozzászokik ahhoz, hogy anyját tisztelik és védelmezik. Az anya, ki fiában a férfiasságot igyekszik kifejleszteni, meggyőzi őt arról, hogy minél erősebb, annál nemesebbnek kell lennie a gyengébbek iránt. Igy lassanként meglágyitja a fiu kegyetlen és erőszakoskodásra hajló természetét, mert nem lehet tagadni, hogy a nő befolyásának köszönheti a civilizatio létének alapjait. A civilisatio gyengédségből, rokonérzetből és tapintatból áll; a kellem és a báj meggyengitik az erő érzetéből keletkező hiuságot, mely az embert a vadak sorába vezeti. A barbárság vad rendszere helyett ezen tényezők létesitik a műveltséget.

És ebben a nő szerepe ép oly kimagasló és hatásos, mint a férfié. Ezen egyensulyt nem lehet megbontani a nélkül, hogy a világrendszer összhangja meg ne zavartassék. Igy akarta ezt a teremtés nagy szelleme, mely az emberiség két nemét egyenlő hivatással ruházta fel a tökéletesedésre, melyre itt e földön számot tarthatunk.

Orenburg legérdekesebb személyisége a khokandi exkhán, Khudaia, ki e városban van internálva. Lehetetlen volt látnunk ez érdekes alakot, mert beteg volt. Ez a kiskiadásu Néro nehány nap alatt tizezer embert nyakaztatott le, hogy véget

vessen alattvalói lázadásának. Oroszország tizenötezer frank évi nyugdijat biztositott számára.

Egy olasz leány volt kegyencznője, kit szép pénzért vásárolt meg. Ez volt az egyetlen lény kit szeretett és a ki némileg tudott reá hatni. Midőn az oroszok elfogták a khánt, az olasz nő hozzá akart jutni, de a benszülöttek utközben megölték. Khudaiar kijelentette, hogy egész nemzetét lenyakaztatja, hogy ekként boszulja meg kedvesének halálát; de az oroszok megakadályozták szándéka kivitelében.

A fogságban nem változott meg vad természete. Egy ünnepély alkalmával, melyet az orenburgi kormányzó az ő tiszteletére rendezett, czéllövés is volt. A versenyzők egyike elhibázta a táblát és az exkhán egész fensőséggel kiáltott fel:

— Oljétek meg!

Egy szép estve, midőn a kormányzónál vacsorált s a többi vendégek mind igen jó hangulatban voltak, a khán egy ideig végignézett rajtuk és némi gondolkodás után, igy szólott a kormányzóhoz:

— Lenyakaztathatná ön ezen embereket?

Képzelhető, hogy ezen ázsiai nyugalommal és fennhangon intézett kérdés lehütötte valamennyi vendégnek jó kedvét. Mindenki önkénytelenül megrázkódott, midőn a fogoly zsarnoknak hideg arczvonásaira tekintett.

— Az én hatalmam, igy felelt a kormányzó, nem terjed annyira.

— Még annyira sem? Akkor nagyon sajnálom önt!

És az exkhán ismét nyugalmasan evett tovább.

Csakugyan sajnálatraméltó lények lehettek az exkhán alattvalói. Körülbelül annyira lehettek megelégedve az ő uralkodása alatt, mint azon csoport teve, melyeket nehány kirgiz hajtott el ablakom alatt.

Ezek a szegény állatok, melyek alig kaptak eledelt s

Egy kirgiz szultán.

meglátszott rajtuk a rosz bánásmód, sohasem nyugoszszák ki magukat s örökké hordják a nyerget, mely arra van hivatva, hogy mindig üljön abban valaki, a ki kegyetlenül bánik velük.

A khokandi exkhán helyett azonban szerencsénk volt egy kirgiz szultánt megismerni, a ki sokkal kellemesebb benyomást tett reánk. A széles, vállas, kövér alak fel volt diszitve minden ékszerével és a lehető legjobbb egészségnek örvendett.

Igen nyilt szivü és becsületes embernek látszott, ki épen nem hasonlitott az alattomos természetü és kegyetlen Khudalárhoz.

NEGYEDIK FEJEZET.

Orenburgból — Kazalinskig.

Ázsiában. — A sivatag. — A buranok. — Az utjelzők. — A posta-állomás. — Képzelt veszélyek. — Az Ural. — Az orenburgi salok. — Falusi butorzat. — Hogyan nyujtják át a folyamodványt a jemsiknek. — A kocsis eltéveszti az utat. — A hófergeteg. — A mentő kirgiz. — Kételyeink, melyekben nem osztozik Szt.-Tamás. — Az Irgis. — A farkasok. — Karakum. — Az arali tenger. — Primitiv pamlagok. — A haladás jelei. — Kazalinsk. — Syr Daria. — Nagy Sándor. — Egy ázsiai bazár. — Örvendetes találkozás egy honfitársunkkal. — A Saksaul.

Teljes két hetet töltöttünk Orenburgban. Nem kevés gond és teendő töltötte be itt-tartózkodásunkat, mert elindulásunk előtt egy pénzkérdést kellett rendeznünk.

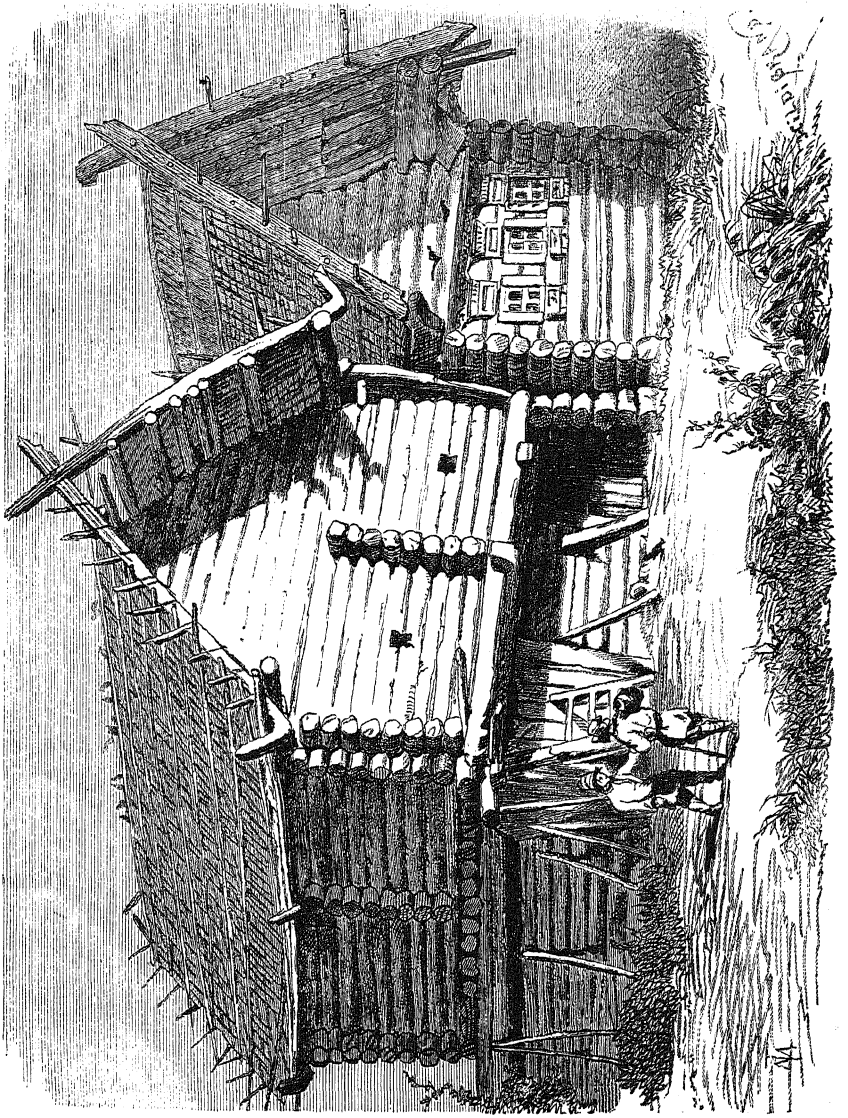
Az igaz, hogy az oroszok nagyon vendégszeretők; de másrészt nem szeretik, ha valaki megháborgatja őket rendes szokásukban. Két közmondást tartanak szemük előtt, melyek mindegyike ellenkezik a mi nyugati fogalmainkkal.

Soha se tedd azt ma, a mit megtehetsz holnap.

Mindig más által végeztesd azt, a mit nem vagy kénytelen magad elvégezni.

Végre elrendeztük dolgainkat és február 8-ikán elindultunk Orenburgból.

Bajosan lehetne elmondani, mi mindent raktunk be szánainkba. Figyelmeztettek arra, hogy utunkban nem fogunk semmit sem kapni és azért mindenről gondoskodtunk. Három bunda volt a szánban; és ha első izben nevettem, midőn meg-

Orosz ház.

láttam a férjem által vásárolt bundákat, most már kezdtem belátni, hogy e bundákra nagy szükségünk van. Egy olajlámpa és egy gyertyalámpa is volt velünk, hogy a setétben tovább mehessünk, ha esetleg éjjel eltévednénk. Még nagyobb óvatosság kedveért egy fiatal orosz tiszt egy-egy fáklyával akart megajándékozni bennünket. Ez az egy adat eléggé mutatja, menynyire el voltunk látva mindennel.

Szt.-Pétervárott egy Pál nevü szolgát fogadtunk. Pál a balti tartományokból származó német ember volt, a ki egyformán jól beszélt németül és oroszul, a mi nagy előnyünkre volt.

Husz foknyi hidegben indultunk el. Egy kissé havazott is. Szánunk, melybe fürge és erőteljes pusztai lovak voltak fogva, melyek ugy néztek ki, mint apró macskák, elég erősnek látszott. Az utat csak ugy lehetett felismerni, ha az ember vigyázott a szalmacsutkás póznákra, nagy rőzsekötésekre, melyek az óriási hóterületen bizonyos távolságra felváltották egymást.

Az ilyképen feldiszitett tájkép oly rendkivül egyhangu és unalmas volt, hogy majdnem folyton azokat az apró csengőket nézegettem, melyek a dugára voltak erősitve. A duga ugyanis nem egyéb, mint félkörben hajlitott fa, melyet a középső ló szokott hordani.

Rendkivül érdekes volt, miféle mozgásokat tett a csengetyük nyelve a lovak ügetése közben. Majd gyorsabban, majd lassabban csengett, majd körben forgott; majd folyton egy oldalon verte a csengetyüt, a szerint, a mint a ló, melynek nyakára volt illesztve, szeszélyesen viselkedett.

Folyton hó és csak hó; melyet csak az utjelzők tettek némileg elviselhetőbbé.

Körülbelül husz napig kell igy utaznunk. El kellett tökélnünk magunkat, hogy ugy élünk a szánon, mint a tengerészek

a hajón. Csakogy ha hajókon tiszta és jó ágyak vannak . . . A mieinkről nem is szólok.

A posta-állomások, melyeket már elbeszélés után sem tartottam valami nagyon vonzóknak, tényleg ugy néznek ki, hogy

Orosz szolgálatban álló kirgiz.

az embernek nem igen lehet kedve ott hosszabban kinyujtani fáradt tagjait.

Szerencsénkre gondoskodtunk magunkról. Ágyaink velünk

Egy orosz állomás belseje.

utaztak s ezt az elővigyázatot csak később tudtuk kellőképen méltányolni.

Szegény apró vaságyak! Mennyire szerettelek titeket! Párisban megvetettelek volna benneteket!

Mialatt a csengetyü játékát néztem és elgondolkoztam, az idő rendkivül komorrá változott. Irtózatos szél keletkezett, ugy hogy a lovak lépésben is csak nehezen tudtak haladni.

Ur isten! Mily utazás! Körülöttünk mindinkább nagyobbodott a setétség. Alig voltunk képesek megkülönböztetni az utjelzőket.

Meg akartam állitani a szánt, mert rettegtem azoktól az irtózatos hófuvásoktól, a buránoktól, mint itt nevezik őket, melyek az utasokat élve eltemetik.

— Hátha eltévesztjük az utat, kiáltottam lépten-nyomon!

— Annál több okunk van előbbre haladni, a mig látjuk az utjelzőket!

A jemsik (orosz kocsis) leszállott üléséről és ugy vezette lovait, nehogy eltéveszsze az utat. Mert beállott az éj és a setétség természetesen még nagyobb lett.

Csakhamar az utjelzők is eltüntek szemeink elől. A szél felkavarta a havat és oly nagy lett a setétség, hogy alig láttuk a kocsiból a lovak fejét.

Még ma sem tudom elképzelni, miként volt képes a jemsik tovább haladni e hófergetegben. Öt halálosan hosszu óra telt el, mig ismét megláttuk az utjelzőket és elértük a várost, melyet annyira ohajtottunk végre meglátni.

Mily keserves megpróbáltatáson és mily rémületen kellett keresztül mennünk. Pedig ez még csak a kezdet volt.

És meg kellett gondolnom, hogy ha egész Orszkig találunk is apró városokat; azon tul már csak egyes szomoru elhagyatott házakat fogunk látni, melyek élő tanujelei az ember akarat hatalmának e pusztaság közepette.

A legelső állomáson meglepte setétséghez szokott szemeimet, a templommal szemben álló tornahelyiség. Ugy látszik, ez Oroszországban általános szokás, mert több helyütt láttam.

A templom uralgott az egész város fölött. Mennyire örültünk, midőn megláttuk zöld tornyát! Hiszen ez menekülés és vigasztalás volt számunkra.

Több ház előtt haladtunk el, mielőtt a postára értünk, A postaállomás két kis szobából állott, melyekben székek, karszékek és egy pamlag volt, melyen több helyütt már kilátszott a szőr, melylyel bélelve volt.

De ha nem is tetszett a szoba, legalább tető alatt voltunk Férjem, ki nem jól érezte magát, csakhamar elaludt. Én követni akartam példáját, midőn Pál ur, remegve lépett be és ijedt arczczal, hebegve igy szólt hozzám:

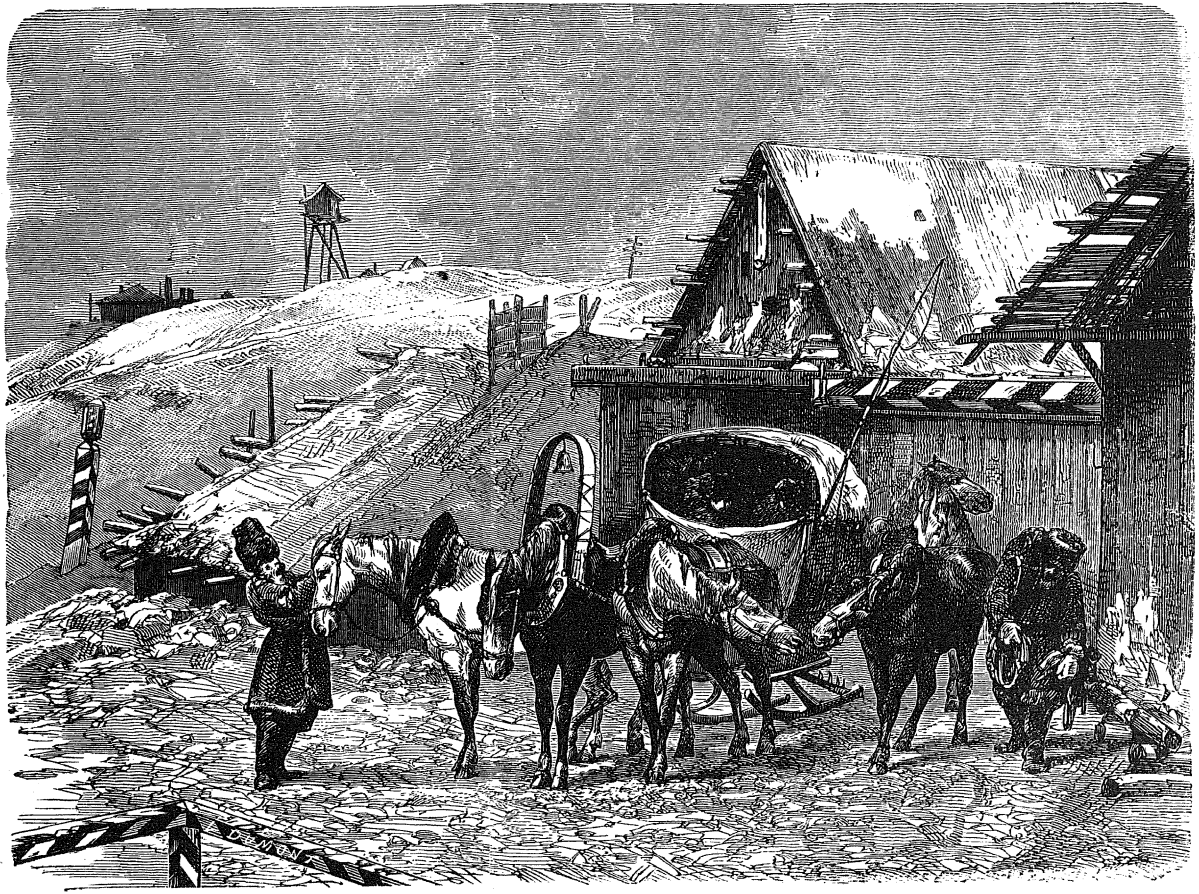
— Ön is aludhatik asszonyom; de én nem fogok aludni. A starosta, (postamester) nagyon gyanus egyén. Voltak erre utasok, kik meggyilkoltattak. Senki sem akadt nyomukra . . . Van revolverem . . . Én ébren maradok és őrködöm.

Szinte büszkének látszott, hogy ezt elmondhatta. Én rettenetes helyzetben voltam. Férjem oly jóizüen aludt, hogy nem mertem felkelteni. Mélyen aludt. Mi lesz belőlem? Itt van ez a szolga, a kit nem ismerek; és a starosta, a kit még kevésbbé ismerek!

Hasztalan igyekeztem magamat azzal megnyugtatni, hogy az orosz kormány egyik közegénél vagyok és annak házában nem történhetik semmi bajunk. De ki bizhatik az emberekben és meglehet, hogy az, a kinél épen szállva vagyunk, becsületére válik-e hivatalának?

Irtózatos félelem vett rajtam erőt; valahányszor a nyomoruságos gyertya lángja egyet lobbant, összerezzentem. Növelte félelmemet, hogy a gyertya alig világitotta meg szobánkat.

Orosz pósta-állomás télen.

El akartam magamat zárni; hasztalan. Egyetlen egy ajtót sem lehetett bezárni.

Végre kimerülten ledőltem egészen felöltözve a pamlagra; elszunnyadtam, de álmom. a nagy fáradság daczára rendkivül könnyü volt. Minden négyedórában felültem; a legkisebb zaj megrémitett és a félsetétben óriási lármává változott fülemben.

Kínteljes éjszaka volt ez és örvendve üdvözöltem a reggelt, midőn kimerülten, bágyadtan ismét a szánba ülhettem.

A második állomásra érkezve, Pál, kétségtelenül a virrasztás és az ut fáradalmai által kimerülten, összeesett, a mint a szánról lelépett.

Mi lelhette? Férjem rögtön mellette termett és felemelte. Orvost, gyorsan, orvost!

Akárcsak egy párisi akadémikust hivhatott volna. Egyik ép oly kevéssé volt itt, mint a másik. De jött helyettük egy állatorvos, ki egy pillanat alatt lábra állitja betegünket.

A legrosszabb a dologban az volt, hogy a szerencsétlen Pál, miután az orvos helyreállitotta, elaludt és oly iszonytatóan horkolt, hogy elszégyenlette volna magát mellette akármelyik orgona.

Ilyen hangszerrel csak nem utazhatunk tovább!

Várnunk kellett tehát.

Egész sereg kozákasszony jött felénk, kik orenburgi sálokat árultak, melyeket saját maguk szőnek. Rendkivül finom e munka és az egész nagy kendőt keresztül lehet huzni egy gyürün. A szt.-pétervéri előkelő hölgyek előtt igen értékesek e sálok, melyekkel nagy hidegben fejüket takarják be.

Midőn később Kaufmann tábornoknak elmondtuk uti élményeinket, nevetésbe tört ki.

»Az önök szolgája holt részeg volt. Kétségtelenül az egész éjen át ivott a postamesterrel, miután megrémitette gazdáit.«

A harmadik napon csunya időnk volt. A szél oly sok havat kavart fel, hogy a napot egészen elhomályositotta.

Ázsiai póstakocsisok.

Tatár.

Orosz.

A szánba öt lovat kellett befogni. Szegény vezetőnknek elfagyott a füle s véresen csüngött le; be kellett kötözni, mit csak kelletlenül tűrt. A lovak nehezen lélegzettek; mindig magasabbra jutottunk. Ezek voltak az Urál első emelkedései. A magaslatok mindég közelebb jöttek, és daczára a veszedelmes utnak, a szélnek és hidegnek, elragadtatva szemléltük a gyönyörü panorámát, mely szemeink elé tárult: óriási granithalmaz hóval boritva. A távoli ködben meg lehetett különböztetni az erdőket, hegyhasadékokat, a völgyeket és a távolabb eső falvakat. Ugyan elérjük-e valamelyiket, mielőtt reánk szakad az éjjel! Az ut folyton emelkedik, a sziklafalak összeszorulnak ugy, hogy ki kellett szállnunk. A hegy

roppant magas és az ut oly keskeny, hogy a lovak egy hirtelen mozdulata, vagy a szán csekély félresikamlása menthetlenül lerántana a mélységbe. — Lassan-lassan lefelé haladtunk s most az Urál másik oldalán vagyunk és előttünk Ázsia! A vidék sokkal kedvesebb, bokrok szegélyezik az utat s közeledtünkkor tovarepült egy-egy fajd. Nekünk sem kellett több, hogy jobb kedélyhangulatban legyünk; s a kellemes látvány,

Baskir kocsis.

mely a zord természet után előtünt, önkénytelenül sohajt csalt ki a kebelből s felderité a komoly arczokat.

Végre, itt egy falu! Orosz nevét elfeledtem; a mi nem nagy baj, mert az Ural eme kis falvai oly szegények! Házai csak vályog és kevés fából épitvék, többet érnek egy barlang-

nál, de rosszabbak a kunyhónál. Tisztábbnak találtam őket, mint előttem lefestették. Igaz, hogy a butorok teljes hiánya nagyon megkönnyiti a takaritást. Nem találtam itt még ágyat sem; férfiak, nők, gyermekek, az egész háziszemélyzet a padlón alszik. Takaróul bőrt és bundát használnak. A fiatalok szorultságból a szekrényen is hálnak, (ha ugyan van szekrény). Egy fiatal oroszt láttunk az állomás ajtaja előtt, ki daczára a nagy hidegnek gitáron játszott.

A következő napon átmentünk az Urál folyó erős jegén és Orsk tünt fel szemeink előtt; egy fekete és fehér utmutató jelzi Európa határát és a közigazgatási Ázsiának kezdetét.

A hideg egészen átjárt és rendkivül éhes voltam. Nyolcz nap óta nem ettünk más mint hurkát, ludmájpástétomot és nehány ajókát kétszersülttel, mit nagyon ritkán váltott fel kenyér. A tea volt az egyedüli meleg ital, melyet az egész uton kapni lehetett, de teát nekünk kellett az utra vinni, mert a postamester tiz kopekért nem volt képes mást adni, mint a nélkülözhetlen tea-forralót, melyet ők samovar-nak neveznek. Hasonló hidegben veszélyes lett volna egy napot tölteni a nélkül, hogy valami meleget ne vegyen az ember magához. Egy izben kénytelenek voltunk a köménypálinkához fordulni, de ez a pálinka torkomat égette s nem élvezhettem.

A helyett, hogy az állomásra mentünk volna, férjem ugy akarta, hogy fogadóba szálljunk, mert a tatár jemsik, ki vezetónk volt, azt mondá neki, hogy itt van egy fogadó, melynek czime: »Berlin városához«. De milyén fogadó volt ez, nagy Isten!

Orsk hirneves kereskedő város és az orenburgi átviteli kereskedésnek központja. Báró X..., egy fiatal katonatiszt, ki épp ugy, mint mi a lehető legrövidebbb ideig akart itt tartózkodni, oly barátságos volt és átengedte nekünk szobáját. Eléggé jól beszélt francziául és nagyon valószinütlen történe-

teket mesélt Turkesztánról, melyek hallgatásával elég szerencsésen elöltük az időt a reggeli elkészüléséig. Az étkezés rosz volt, de legalébb meleget ettünk, és nem azt az örökös besózott hust és más efféle hideg étkeket A barátságos katonatiszt a többek között számtalan jó tanácsot adott az utra és megmagyarázta, hogy melyik a legjobb utirány, mit azonban a reá következő napokon a benszülöttek egyenként megczáfoltak. Képzelhetni mennyire elbámultunk; pedig mily hálásan köszöntünk meg minden egyes utbaigazitást!

Orosz kocsis.

Másnap, — hétfőn, — folytattuk utunkat, de nem minden kellemetlenség nélkül. Férjem kénytelen volt a postamestert nyakon ragadni, mert nem akart lovakat adni. Ugy látszik, ez az egyedüli hatásos fellépés a postamesterekkel szemben ezen vidéken.

Az első állomáson Ujfalvy egy agarat vett az embai kirgizektől. Gyönyönyörű állat volt ez; termete közép, szőre rövid, füleit és talpait pedig hosszú szőr fedte és oly szép alkata volt, hogy férjem nem győzte eléggé csodálni.

Az alku hamar meg volt. A kirgiznek pénzre volt szüksége és azért aránylag igen olcsón adta ide az állatot. Csak az volt kellemetlen, hogy a szánba hozzánk kellett venni; de

ily hidegben legalább melegitőül szolgált. Stoelka-nak (nyil) hivták; de mi Burannak neveztük el, azon viharok emlékére, melyek napirenden vannak a sivatagokon, a hol őt vásároltuk.

Miután uj utitársunkkal elhelyezkedtünk, ismét folytattuk utunkat.

Végre elértük a sivatagokat; az igazi sivatagokat. Nem volt a dolog tréfa: ezek a kirgiz sivatagok. A messze láthatáron semmi sem látszik, csak a sik föld; az ember azt hinné a tenger van körülötte.

Az idő fenséges volt; a hideg 12 foknyira engedett s ez majdnem melegnek tetszett. Az utat könnyen lehetett látni, mert mellette két méter magasságu földhányás vezetett el. Helylyel-közzel ismét előtüntek a szalmacsomók, melyeknek aranyszine igen jól vette ki magát a vakitó fehérségü hóleplen.

Maguk a lovak is üdvözölni látszottak ezen utjelzőket, midőn mellettük elhaladtunk.

Számtalan teve-karavánnal találkoztunk utközben. Ezeket kirgizek vezettek, óriási fövegükkel, mely nélkül e nép el sem lehet. A hó által elboritott városok alig dugják ki orrukat a hólepel alól; mert ellentétben az európai városokkal és ellentétben minden képzelhető várossal, ezek a városok előnyösebbnek tartják a hó alatt maradni. Télen át csak annyit mutatnak magukból, a mennyi okvetlenül szükséges arra, hogy észrevétessenek. Csak a tavaszszal látni azután a kalyibák földszintjét, melyeknek télen csak a tetejét látja az utas.

Gyönyörü két napunk volt.

Még a sivatagok sem tüntek fel oly szomoruaknak, mint a milyeneknek leirták előttem. Mindössze egyhanguak és unalmasak voltak!

De harmadik napon, midőn felkeltünk, láttuk, hogy az idő nagyon megváltozott. A helyett, hogy kiderült volna, minél

Kozák asszony.

inkább közeledett a dél, annál komorabbá változott. A szél, mely már az éjjel kezdett fujdogálni, mindig erősebbé változott. Félni lehetett, hogy a burán meglep; de férjem tovább akart menni.

Egy fél óráig csak türhetően haladtunk előre; de a folyton erősbödő szélben csakhamar elvesztettük szemünk elől az utjelzőket. A minden oldalról felkavart hó ugy körülfogott bennünket, mintha el akart volna temetni.

Nagyon megijedtem, midőn kalauzunk egyszerre körülnézni kezdett, majd leszállott és megállitotta a lovakat, melyek különben is rendkivül nehezen haladhattak előre. Ugy látszik, a jemsik is megijedt, ki hosszu ideig nézte maga körül a tájat s egyszerre megfordulva azon kellemes ujsággal lepett meg bennünket, hogy elveszitette az utat. A szegény lovak, melyeket rég óta bántott a szél s megvakitott a hófergeteg, elkezdtek remegni.

Nem vagyok képes leirni azon aggodalmat, mely egész valómat elfogta, midőn a jemsik az egyik lovat kifogva, hozzánk jött és azt mondá, hogy segitségért megy a legközelebbi állomásra.

Hát ha nem jön vissza? gondoltam magamban.

E gondolatra a jó Isten kegyelmébe ajánlottam szegény lelkemet. Éreztem, hogy talán még a hideget sem lesz elég erőm kibirni, ha soká kell itt maradnunk. Pedig nem tudtam, hogy mily messze vagyunk az állomástól.

Végre egy órai várakozás után, a mi egy évszázadnak tetszett előttem, egy kirgis-föveget láttam megjelenni szánunk vászonleple előtt és egy nyilt és barátságos hang igy kiáltott be hozzánk:

— Zdrastvuitje!

Ez annyit tesz, mint: jó napot.

Soha sem fogom elfeledni ennek az embernek az arczát.

Rendkivül csunya jószág volt; de arcza e pillanatban előttem a szépség dicsfényében ragyogott. Üdvözlete valóságos mene-

Városi zenész.

külés volt számomra. Nem egy irtózatos kirgiz, hanem megmentőm állott előttem.

Nem egymaga jött. A sivatagnak három más fia is vele

Kirgiz lovon.

jött, szembeszállva a hófergeteggel, nem törődve a széllel, mely viharrá változott, a hóval és a setétséggel, melyekbe eltemetve voltunk.

Sikerült szánunkat a hóból kiszabaditani és diadallal vittek vissza bennünket az állomásra. A legszebb palotában sem éreztük oly jól magunkat, mint most az állomáson.

Azt mondják, hogy a tapasztalás mindig jó valamire. Értem a személyes tapasztalást. De a mi Pálunk, a ki nem kevesebbet állott ki, mint mi, nem volt biztos benne, vajjon csakugyan buran volt-e az, melynek kitéve voltunk.

Alig, hogy megérkeztünk az állomáson, azonnal a postamesterhez futott és felvilágositást kért.

— Az ördögbe, felelt a postamester; ha ez nem burán volt, mi lehetett egyéb.

Erre azután Pál is megnyugodott.

Az a természete volt, hogy addig semmit sem hitt el, mig más valaki nem erősitette, hogy ez vagy az valóban megtörtént; daczára annak, hogy maga is érezte mindazt, a mi neki is kellemetlenséget okozott.

Azok közé az emberek közé tartozott, kik ugyszólván magukon kivül élnek és folyton azt kérdik másoktól: Éhes vagyok? Álmos vagyok? Szomjas vagyok?

Két hosszu napig voltunk kénytelenek ez állomáson időzni, várván a jobb időt. A buran oly heves volt, hogy az éjszaka azt hittem, felforgatja alapjaiban azt a házat, melyben feküdtünk.

Nem kevéssé növelte nyugtalanságomat, hogy férjem két nap óta nagyon rosszul érezte magát. Irtózatos főfájása volt.

Ezen éjen egy kissé jobban lett; de akkor meg engem látogatott meg a baj. Oly rosszul lettem, hogy azt hittem, meghalok. Nem tudom leirni, mit éreztem. Szerencsémre e különös, de türhetetlen érzés csak egy negyedóráig tartott és férjem ápolása közben csakhamar elaludtam.

Néhány órai alvás teljesen helyreállitott.

Két napi várakozás daczára korán indultunk utnak.

Mily ut volt ez! A legkisebb vakmerőséget, a legcsekélyebb gondatlanságot életével fizethette meg itt az ember.

Mély hóban elsepert utakon és végtelen aggodalom és unalom után értünk Irgisbe, a hol orosz helyőrség van.

Egy kissé engedett a hideg s ez rendkivül jól hatott reánk.

Az orkán után a hőmérő emelkedett, ugy, hogy 12° hideg volt. Már majdnem olvadni kezdett. Nem kellett félnünk többé buránoktól, de azért más megpróbáltatásoktól nem kimélt meg bennünket a sors.

Irgis egy kis erőd és ha tetszik egy kis város, ha ugyan annak lehet nevezni azt a nehány házat, mely magaslaton épült.

A város elején nehány elcsenevészedett, kopasz fát látunk, melyek szinte szégyenleni látszanak, hogy itt a sivatagon tenyészni merészeltek. Az állomás, a hol megszálltunk, sokkal nagyobb, de sokkal tisztátalanabb is volt, mint a többiek. Nagyon kétséges volt az a kárpótlás, melyet ezért kaptunk a rettenetes melegben, melyet a szobákban el kellett türnünk. Az ablakok mind légmentesen be voltak tömve és ragasztva és a mi legkellemetlenebb volt, lehetetlen volt egy falat kenyeret kapnunk.

Másnap reggel bejártuk a várost, hogy azt közelebbről megnézzük. Legföllebb strategiai szempontból birhat e város érdekkel.

Meglehetősen nagy orosz helyőrség van itt s igy némi kényelmet és betegség esetén orvost, vagy legalább állatorvost talál az ember.

Mindezen előnyök azonban nem voltak képesek bennünket arra csábitani, hogy tovább maradjunk Irgisben, s csakhamar el is hagytuk azt.

A kirgiz postakocsis, ki bennünket a hófergekből megmentett.

Az ut fárasztó egyhanguságát egy kissé eltüntették a farkasok, melyek nagy számban voltak láthatók. Hatalmas, szép állatok; majdnem oly nagyok voltak, mint a kis csikók szoktak lenni és okos szemeikkel kémlelve néztek szét maguk körül. Ugy látszik, tudják, hogy bőrük nagyon keresett áruczikk és azért okosan, lőtávolon kivül tartották magukat.

De nemsokára a farkasok is eltüntek és mi ismét a sivatag szomoru elhagyatottságában éreztük magunkat. Lovaink, ugy látszik, maguk is békétlenek voltak, hogy nem látnak kimagasló tárgyat az egész láthatáron és azért sietve üggettek előre e vég nélküli sivatagon keresztül, mely nyolcz teljes mértföldön át huzódik és csak Tereklinél, Turkentán határánál végződik.

Orenburgtól kezdve az egész állomások fából voltak épitve. Tereklitől kezdve ezen állomások földből állittattak elő, lapos tetővel.

A karakumi sivatagon, e fekete területen haladtunk keresztül. Az utat csontmaradványok jelölik. Ez a karaván ok utja s az elhullott tevék maradványai láthatók az ut egész hosszában.

Midőn e szerencsétlen állatok kimerülve lerogynak, könyörtelenül ott hagyják őket, a hol összetörtek. Szomoru nagy szemeikkel még sokáig követik a karaván t, mely távolabb és távolabb tünik el; csakhamar a farkasok rohannak zsákmányukra és nehány pillanat alatt széttépik azt.

Mily szép látni e szelid, ártalmatlan, sorsukba magukat megadó állatokat, midőn a végtelen sivatagon óriási teherrel hátukon nyugodt és méltóságteljes léptekkel haladnak előre, mindig fennhordva fejöket, melyet nem hajlit meg sem szél, sem hó.

Mily bámulatos tanulékonysággal formálnak kört estve, midőn megérkeznek az állomáson, a hol a kirgizek vezetője felüti sátrát, hogy ott töltse az éjszakát.

Mialatt igy elgondolkoztam a szegény tevék sorsán, a sivatag teljesen megváltozott. Az ember jól láthatja, hogy az arali tenger egykor egész eddig ért, mert valóságos tengermeder terült el szemeink előtt. E talajon elég gazdag növényzet képződött, mely egészen elbájolt bennünket a legutóbbi napok kietlen unalmassága után.

Egy éjszakát és egy napot töltöttünk Akdsulpassiban, mely nevet ezen állomás az Aral tó partjától kapta. A tenger, a mennyire láthattuk, óriási jégsikságot képezett.

Nádas között sétálunk és egy kis öbölzetben igen csinos alaku kagylókat szedtem össze. Ez alatt Ujfalvy nyulakra vadászott, fájdalom, eredménytelenül.

Másnap férjem egy kirgiz városba ment, hogy ott a szalmasátrak belsejét megtekintse és anthropologiai méréseket eszközöljön. Minden kirgiz, — a nők ugy mint a férfiak, — a ki aláveti magát ennek az ártatlan müveletnek, csekély ajándékot kap.

Ennek az volt a következése, hogy elutazásunk óta ezek a jó kirgizek lóháton kisértek bennünket tovább.

Nagyon büszkék voltunk erre a fényes kisérletre, de a postamester csakhamar lehütötte büszkeségünket, midőn elmondta azt a párbeszédet, melyet díszőrségünk egyik tagjával folytatott.

— Sohasem láttam, mondá a kirgiz Ujfalvyról szólva a postamesternek, oly bolond embert, mint a minő ez az ur, a ki pénzt ad nekünk azért, mert megtapogatja fejünket.

Az igaz, hogy az a a tárgy, melyet férjem megvizsgál, az utálatig piszkos. Ebből is látható, mire nem visz a tudomány szeretete!

A kirgizek, kiknek erkölcseit Atkinson asszony oly szépen leirta, hat hordára oszlanak. Ezek:

1. A kara-kirgizek a Szemericseben (a hét folyó tartománya) Ferganahban és a pomiri szép sikságon;

Kirgiz asszony.

2. a nagy horda (Ulu Dsuz) Turkesztanban;

3. a közép horda (Kurtu Dsuz) Sziberia nyugati részében a szemipalatinski és akmollinski kormányzóságokban;

4. a kis horda (Kesé Dsuz) az orenburgi, urali és turgai kormányzóságokban és az Aral tenger környékén. Ez a három horda között a legszámosabb;

5. a bukei horda, a kaspi tenger közelében az asztrakáni kormányzóságban európai Oroszországban (csak 1801 óta).

6. nyugati Khina kirgizei, kik mindössze nehány családból állanak, melyek különböző alkalmakkor a többi hordáktól elváltak.

Az első hordához tartozók kirgizeknek, a többiek közösen kozákoknak vagy kaizahoknak nevezik magukat. De voltaképen egy népet képeznek. Ugyanazon nyelvet beszélik, ugyanazon fajjelleggel birnak; ugyanazon erkölcseik, sőt szokásaik vannak; még babonáik is közösek.

A kara-kirgizek hegyi, a többiek sikföldi nomádok.

A kis horda, melynek körében voltunk, az arali tenger partjain és az alsó Syr mentén tanyázik.

A kirgizek rendes magasságuak; de arczuk négyszögletes, az arczcsontok kiállanak, a szemek ferdén állanak, szájuk nagy, de fogaik páratlanul fehérek. A nők szemei ugy fénylenek, mint az izzó szén. Derekuk négyszögü; lábuk és kezük nagyon kicsiny. Arczbőrük ott, a hol a nap éri nagyon szeplős, de a födött részeken rendkivül fehér.

A kirgiz igen rokonszenves, őszinte, becsületes ember. Szavába teljes bizalmat lehet helyezni. Sokkal magasabb erkölcsi szinvonalon áll, mint Közép-Ázsia származottjai. Ha az orosz kereskedő Khivába, vagy Bokharába árucikkeket küld, azokat a kirgizekre szokta bizni, mert biztos abban, hogy azok rendeltetési helyükre érkeznek, ha egyáltalában lehetséges azokat odászállitani.

Mióta az oroszok elpusztitották a turkoman hordákat,

melyek a pusztákat egész az arali tengerig nyugtalanitották, a kirgizek egész békességben végezhetik dolgaikat. A kereskedés teljesen biztos és mindenki meg van elégedve a dolgoknak ezen uj rendjével.

A kirgizek különben muzulmánok, de épen nem vakbuzgók. A nők rendszerint födetlen arczczal járnak-kelnek és kitünően ülik meg a lovat.

Harmadnapon elindultunk. Az idő rendkivül szép volt. A szánt nem lehetett többé használnunk, mert a hó eltünt Tarantasz állott rendelkezésünkre. Ur Isten, minő jármü ez! Valóságos kínszenvedés rajta ülni. Egy irtózatos kalitka, rugók nélkül, ülések nélkül.

Ha lépésben mentünk volna, a rázás és lökés még nem lett volna oly fájdalmas, de az ut gödrös és egyenetlen volt és jemsikünk kirgiz létére nem ismerve akadályt, eszeveszetten hajtotta lovait. A lovak ugy rohantak előre, mintha megvadultak volna.

Ugy látszik, ezen vidéken ez a rendes séta. Különben nem is lehet álmodni más járműről ily utakon. A legelső zökkenésre eltörnének a rugók... hol lehetne azokat megcsináltatni a sivatag közepette, hol néha 100—200 kilométernyi utat kell tenni, mielőtt az ember valamely kis erődöt elér?

Midőn az ember nem kaphatja meg azt, a mit szeret, meg kell kedvelni azt, a mi van, mondja a példabeszéd. Ekként beletörődtünk ebbe a rettenetes járműbe, melyet különben a kirgizek vendégszeretete lehetőleg élvezhetővé iparkodott, és még türhetővé is tudott tenni.

Éjszaka oly nyomoruságos fekhelyünk volt, hogy szinte megkivántuk a tarantasznak gyékényeit. Az ágyak vert földből készülnek s nappal ülésre, éjjel fekvésre használják őket Elmondhatom, hogy kemény éjszakákat töltöttünk.

Mindemellett a nagy fáradtságtól elaludtunk, ha nem is

Bezárt tarantassa.

soká tartott az álom és másnap, akár kinyugodtuk magunkat, akár nem, felszálltunk kocsinkba.

De mit látok! Az uj kocsi, melyet rendelkezésünkre adtak, sokkal jobban néz ki, mint az, melyben eddig utaztunk és sokkal kényelmesebb is. A postamester is sokkal szivélyesebb volt, mint az, a kit legutóbb láttunk.

Talán a jó borravaló idézte elő ezen hangulatot?

Férjem nem volt tulságosan bőkezű. Mindemellett az uj állomásokon sokkal több kényelmet találtunk.

Végre megtaláltuk a rejtély kulcsát. A mi szép szemeink ezuttal teljesen ártatlanok voltak ebben a dologban.

Kaufmann tábornok, Turkesztán kormányzója intézkedett a mi érdekünkben. És ezen intézkedésnek annál nagyobb és kedvesebb eredménye volt, minél közelebb értünk azon helyhez, a honnan a rendeletek kiadattak.

Csak az ut nem javult meg. Sőt talán még rosszabbá lett.

Óriási szélmalmok, melyek kedvtelve forogtak, jelenték, hogy Kazalinszk közelében vagyunk. E léggépek annál vidorabban végezték munkájokat, minél inkább arczunkba csapkodott a szél.

De a szélmalmok létéből nem szabad arra következtetni, mintha Kazanliszk iparűző város lenne. Ha az ember látja a terméketlen és elhagyatott földeket, joga van kételkedni abban, hogy e malmok gabonát őrölnek. Talán puszta jókedvükből forognak.

A legelső házak, melyeket láttunk, igen csinosak és bizonyos jólétet árulnak el. Mindegyik ház erkélylyel van ellátva.

A kormányzónak van itt egy leszálló helye. Az az egy gazdag kereskedő szokta neki átengedni saját házát; szeretem hinni, készséggel és jó szivvel. Annyi kétségtelen, hogy a házat nekünk szállásra igen lekötelező modorban ajánlották fel.

Épen a kerületi főnök látogatására akartunk indulni, mi-

dőn az belépett hozzánk és bemutatta vejét, kinek kedvessége csakhamar megnyerte teljes rokonszenvemet. Abgrall őrnagy ki eredetére nézve franczia, de egyetlen egy szót sem ért nyelvünkből, tolmács közvetitésével beszélt velünk s fogatát és egy katonát adott rendelkezésünkre.

Nagy köszönettel vettük e szivességet s bekocsiztuk a várost és megcsodáltuk a Syr Dariat, melynek jege tükörként csillogott. Férjem érdekkel tekintett végig a folyón.

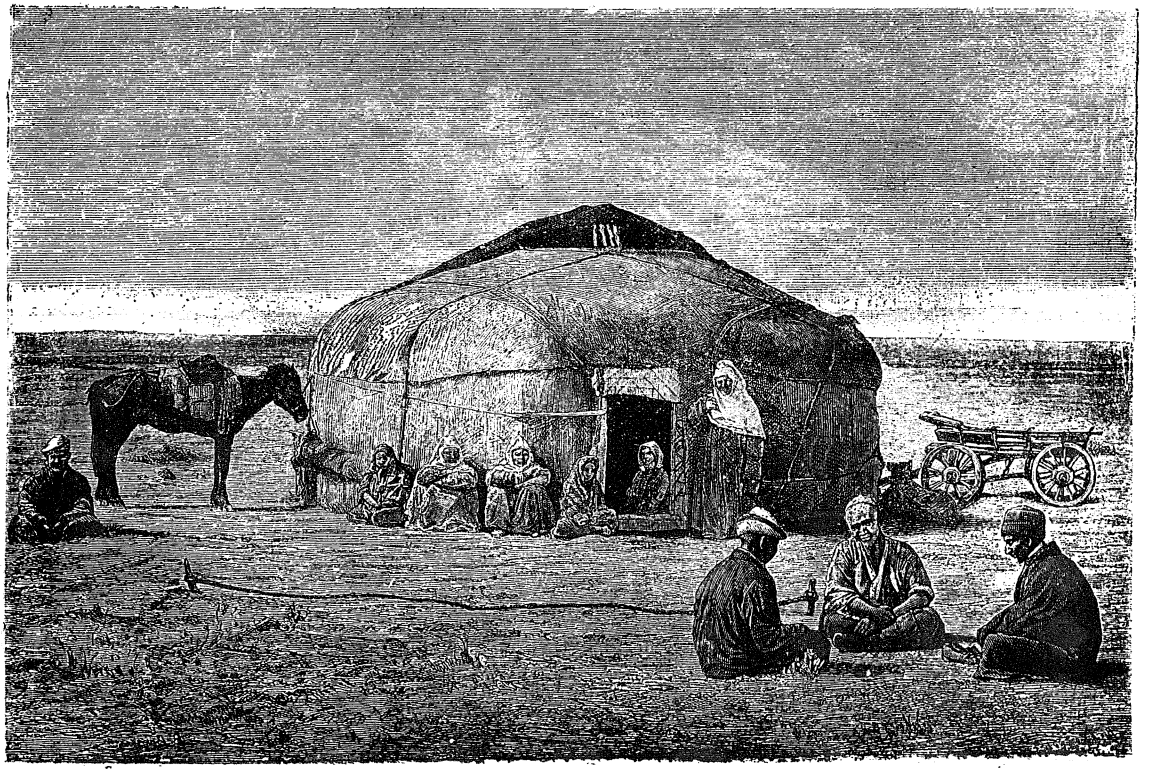
Kirgiz póstás.

— Itt itatta meg Nagy Sándor — szólt hozzám — hadseregének lovait.

Mialatt Ujfalvy a régi történelem emlékein merengett, én körülnézve egy derék kirgizt láttam, ki szalma-kunyhóját igazitgatta és egy jó asszonyt, ki fehérruháját mosta. És hogy teljesen Európába képzeljük magunkat, két gőzhajót fedeztem fel, melyek a közel fekvő állomáson horgonyoztak.

Noha e város tulajdonképen erőd, azért mégis az európai nagyobb falvakhoz hasonlit. A házak napon szárított vályogból készültek s nehány ház kerttel van körülvéve, ha ugyan kertnek lehet nevezni azt a csoport fát, melyek ugy néztek ki, mintha seprünyelek lettek volna. Az utczák piszkosak, járdának hire sincs és az ut jósága az idő szeszélyeitől függ.

Csak egy szép épület van a városban, a klub, keleti stylben épitve. Csakhamar elfelejtettem a parancsnok házát, mely egészen rózsaszinre volt festve.

A sivatag.

Először láttam ezuttal ázsiai bazárt. Nyomorult boltocskák vannak benne, egymástól fallal elválasztva. Az egyikben szövetet, a másikban gyümölcsöt, a harmadikban hust, kenyeret, szóval mindazt árulnak, a mi az oroszoknak és a benszülötteknek tetszését megnyerheti.

Ugyanekkor láttam először a benszülötteket saját nemzeti öltönyükben, a mint dolgaik után láttak. Valóságos ázsiai városban vagyunk, nyugodt és csendes ázsiai lakosok között. Nőt az utczákon nem látni, hacsak véletlenül egy kirgiz, vagy orosz nővel nem találkozunk.

Az egész várost bejártuk egy kocsin, a minőt életemben először láttam. E kocsit hosszusága miatt linczikának hivják. Az utasok ugy ülnek abban, mint valami omnibuszban. Csakhogy nem néznek egymással szembe, hanem hátat fordítanak egymásnak.

Bizonyos, hogy ez a kocsi nem az én kedvem szerint való; de az oroszok e kocsit igen kényelmeseknek tartják és az izlésről, valamint a szinekről nem szabad az oroszokkal vitatkozni.

Visszatértünk lakásunkra, hol a város egyetlen szállodája és vendéglőjéből megrendelt ebéd várt bennünket. Soha Párisban ebéd nem izlett ily jól; mert ez volt a legelső élvezhető ebéd, melyet tizenöt nap óta ettünk. Ez is rendkivül sovány volt, de a barbár tartományokban az utazás nem is lehet kényelmes. Az ember legelső szükségletei oly parancsolólag lépnek ott fel, hogy nem jut idő másokra gondolni. A természet itt rendkivül fukar, az éghajlat nagyon szigoru és ennek következtében a tenyészet is sovány.

Nem volt időnk unatkozni. Tiszteletünkre egy estélyt rendeztek, melyen megjelentünk.

A parancsnok lakása európai izléssel, előkelőséggel és kényelemmel volt berendezve. Nem kevéssé voltunk megle-

petve, midőn a szép előszobán keresztül a nagy és szép termekbe jutottunk. De leginkább meglepett, hogy ott egy montpellieri franczia nővel találkoztam. Hosszu idő előtt jött atyjával Oroszországba, hol egy orosz tiszthez ment nőül. Anyanyelvét egy kissé elfeledte s már orosz hangsulylyal ejtette ki az egész szavakat.

Kirgiz fiatalasszony.

Elmondá, hogy husz évi házasságuk alatt folyton utazott férjével helyőrségről-helyőrségre, a mint a katonai kormányzat férjének áttételét jónak találta.

Kirgiz öregasszony.

Szinte elrémitett elbeszélése, hogy minő utazásokat kellett ezen idő alatt tennie. Egy izben teljes három hónapon át kellett a sivatagon utazniok, hogy elérjék uj állomásukat.

Rendesen az ezreddel együtt utazott; naponként 20—25 verstnyi utat tettek. A tisztek, nejeik és a gyermekek sátrak alatt aludtak, a katonák szalmán. Mindig éjjel mentek, hogy

kikerüljék a nap hevét, mely a homokban oly égető volt, hogy nem lehet kiállani.

Kirgiz asszony és fiatal leány.

Midőn valamely faluba értek, a parasztok, az igaz, kötelesek voltak egy vagy két szobát kiüriteni; de eltekintve ezen

kiüritéstől, annyi maradt még e szobákban, hogy lehetetlen lett volna csak egy perczig is aludni.

Az ételekben, a tejben és vizben utálatos állatok uszkáltak; rákforma alakkal és sárga szárnyakkal. Ártalmatlan, ugyan, de rendkivül utálatos jószágok. Itt prusszaki nevük van. Oly mennyiségben fordulnak itt elő, mint némely vidéken Európában a legyek. Ezen állatok mászkáltak rajtunk Irgisben; a szoba melegében fejlődnek, a mi reájuk nézve a napot helyettesiti.

Az igazi camselas, melyet tarakánnak neveznek, tömegesen fordul elő. Még a sátor sem védi meg az utazókat ezen állatoktól. Akármily tisztán tartották a sátrat, a skorpiókat, a tarantellát és a falangidokat, — egy pókfaj — nem lehetett kipusztitani. A falangid oly nagy, mint egy kis csibe, midőn a tojásból kikel. A parancsnok neje azon kedvező reménynyel biztatott, hogy lesz szerencsénk ezen állatokkal megismerkednünk.

Teázás közben — kitünő tea volt, — hallgattuk házigazdánk elbeszélését. Khivai almát és burgonyát ettünk csemegéül. Én egy kissé játszottam a zongorán s azután asztalhoz ültünk.

Nálunk, az igaz, nem igy rendezik az estélyeket. De én nagyon ohajtanám, ha a mi estélyeink ép ily szivélyesek, egyszerüek lennének, nevetségesség nélkül, előkelők szendelgés nélkül.

Az oroszokban általában igen szivélyes vendégszeretet van, mely természetes. Az ember szinte azt mondhatná, hogy vendégszeretetük és jószivüségük által akarják kárpótolni a vendéget éghajlatuk zordonságáért.

Franczia borokat ittunk, melyeket legnagyobb csodálatomra a városban lehet kapni. Azután hidromelt. Ezen ital hasonlit a limonade-gazeusehöz, csakhogy kevésbbé édes és sokkal kellemesebb.

A vacsoránál a házigazda rosszul érezte magát. »Mitsem tesz, mondá neki neje. Hála az égnek, hogy ma reggel meg nem fulladtál.«

Ekkor tudtam meg, hogy bizonyos növény-gyökerek, melyeket a sivatagban fütésre használnak, fojtó gázokat terjesztenek. Minthogy a kályhák nehezen szellőznek, megtörténik, hogy e gázok a szobába ömlenek és heves főfájást okoznak. Ilyenkor a sziv összeszorul, az ember el kezd szédülni és hideg veriték lepi el az egész testet. Ha ebben az állapotban a beteg elalszik, azon veszélynek van kitéve, hogy többé sohasem ébred fel, mert az ablakok be vannak légmentesen ragasztva és soha nem jutna itt senkinek eszébe bezuzni az ablakokat, hogy veszély esetén szabad levegő jöhessen be a szobába.

Ekkor jöttem rá, hogy az a heves szivdobogás és kiállhatatlan főfájás, melyet férjem az egyik állomáson érzett a burán alkalmával, valamint az a rettenetes rosszullét, melynek én voltam azon éj alatt áldozata, szintén ily gázoktól származott. Szerencsére a baj nem lett komolyabbá; a következő éjszakákon, hála azon szokásomnak, hogy nagyon szeretem a friss levegőt, nem ismétlődtek e bajok.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A kirgiz sivatagok.

A tavasz. — Midőn a gyermek sir, megfürösztik. — A férj jogai s az asszony kötelességei. — A starosta. — Bakaly Kapa. — Tigrisek. — A ragadozó vadak országában. — Az ut egyhanguisága. — Mannát osztunk. — Elvesztettem férjemet? — Karavánban.

A Syr Daria jégfedelén áthaladva, egy óriási romhalmazhoz értünk. Ezek Dsankend romjai, melyek 38 kilométer távolságra vannak Kazanlinktől.

Éppen a romokat nézegettük, midőn egy kirgiz lóháton ugratott felénk és felkért bennünket, hogy látogassuk meg kibitkáját.

A kibitka egyszerü szalmakunyhó, melynek vára alul szabályos hengeralaku, felül pedig kupolya-alakban végződik. A kup csucsán nyilás van a füst számára. A szalma, mely e várat fedi, megvédi a benlakókat hidegtől, melegtől, esőtől és hótól.

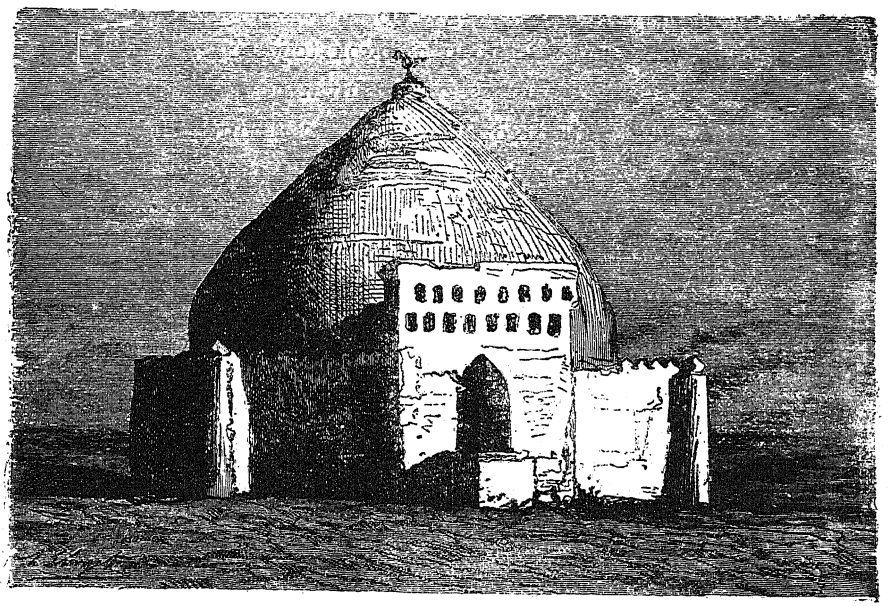
Az a kibitka, melybe beléptünk, igen tiszta és jó tágas volt. A talajt szép szőnyegek födték. Ezüsttel kivert ládák képezték benne a butorozatot. Székeknek hire sem volt, minthogy a muzulmánok itt is a földön ülnek.

Egy fiatal nőt találtunk a kunyhóban anyjával együtt. A kunyhó tulajdonosa elmondta férjemnek, hogy legközelebb másik felesége lesz. Férjem azt jegyzé meg, hogy megelégedhetnék azzal a csinos nővel, kit már bir, mire azt felelte, hogy a

legközelebbi tavaszszal fog az uj asszony megérkezni, és a következő tavaszszal ismét uj felesége lesz.

Ugy látszik, minden tavaszszal változtatja feleségét. Pedig ez a nőcske, ki a legutolsó tavasz óta van a háznál, igen szép és főként igen tiszta volt.

A nőcske bemutatta kis fiacskáját, kit maga táplált. — Örökké azzal vesződött, hogy a fiucska fülkagylóit kitágitsa,

Kirgiz kibitka.

hogy olyan fülei legyenek, minők itt divatosak. A kirgizek ugyanis azt hiszik, hogy a nagy fül előmozditja a jó hallást.

A kirgiz-főnök teával vendégelt meg bennünket. A mi számunkra két nagy csészét hoztak, két kanállal, ércz tálczán, melyen egy asztalkendő-féle volt elhelyezve. A többi kirgizek kanál nélkül itták a teát. Csupán a nőcske nem kapott semmit.

Azalatt mig mi a teát szürcsölgettük, a kis gyermek el-

kezdett sirni. Az anya felkelt és felemelve a kis gyermeket egyik lábánál fogva, egy vizmedencze fölé tartotta, mig másik kezével jéghideg vizet öntött a kicsikére s azután elhelyezte a bölcsőben. Ennek az az eredménye volt, hogy a fiucska megszünt sirni.

A nomád-kirgizeknél az asszonyok végeznek el minden dolgot. Még a lovak is az ő gondjaikra vannak bizva. A férfiak teljesen tétlen életet visznek. Ez náluk a háztartás egyensulyának titka. Nem is lehetséges ily munkamegosztás mellett semmiféle perpatvar. A férfiban a jogok teljessége, a nőben a kötelességek teljessége van összpontosulva.

A szartoknál, kik Közép-Ázsia városaiban laknak, épen megforditva van a dolog berendezve. A nők csak öltözetükkel és cziczomájukkal törődnek és nem alacsonyitják le magukat arra, hogy a háztartás gondjait is vigyék. Ez a szolgák dolga és a férj nem egyéb, mint főszolga. Ő seper, ő varr és himez.

Szerencsétlen emberek: egyik tulságból a másikba esnek.

A kirgizeknél, mint mondám, a férj hatalma korlátlan. De nincs joga nejét megölni. Megverni megverheti és ez néha még kedveskedésnek is vétetik, mely után annál bensőbb lesz az érzelem. Vannak tartományok Oroszországban, hol a parasztnő csak akkor hiszi el, hogy férje szereti őt, ha verést kap tőle.

Az oroszok különben megengedték a kirgizeknek, hogy válópert indithassanak és a szegény nők igen gyakran igénybe veszik a törvény utját.

Igy például ha valamelyik kirgiz el akarja cserélni feleségét egy lóért, a mi nagyon gyakran megtörténik, ha e cserébe a nő nem egyezik bele, a kerületi főnökhöz folyamodhatik. E hivatalnok megvizsgálja az ügyet és kimondja az elválást. Bármily szerények legyenek is a nők s bármennyire érezzék is, hogy feltétlen engedelmességgel tartoznak, mégis feltámad

bennök az önérzet és az emberi méltóság öntudata, mely nem engedi, hogy állatok módjára bánjanak velök.

A szegény kirgizek a gazdagoktól főleg a ruházatban különböznek. Sokkal tisztábbak és különben is sokkal nagyobb gondot fordítanak öltözetükre. A gazdag kirgizek egyuttal uzsorások és a legfurfangosabb módokat találták ki vagyonuk gyors szaporitására.

Igy például a gazdag kirgiz egy szegénynek tiz ürüt ajándékoz; az adós a következő évben már husz ürüt tartozik a hitelezőnek adni; a második évben negyvenet, a harmadik évben nyolczvanat köteles neki adni, ugy, hogy végre is oda lyukad ki a dolog, hogy a szerencsétlen adós nem képes többé kötelezettségének eleget tenni.

Kirgiz.

Ilyenkor a hitelező egy bizonyos időre saját szolgálatába veszi az adóst, ki ekként ledolgozza adósságát aránytalanul hosszu idő alatt. A rabszolgaság tehát, melyet a törvény eltörölt, tényleg létezik, bár más, de annál gyülöletesebb alakban. A kirgiz-uzsorások ügyesen tudják alkalmazni a régi római törvényt.

A kormány megszüntette a barantot is. A baranta harcz volt, mely minden pillanatban kitört ugyanegy tribus családjai között. A himlő-védoltás szintén behozatott s azóta véget vetettek azon nagy pusztitásoknak, melyeket a himlő okozott. — A himlőjárvány évenként mondhatni megtizedelte e nomádokat.

E kettős rendszabály behozatala óta növekszik a népes-

ség, de növekszik a nyomor is. A pásztorkodás nem elégséges eltartásukra és azért már több család a földmüvelésre volt magát adni kénytelen, hogy éhen ne haljanak. Igy azután az a sajátságos nemzetgazdasági helyzet áll elő, hogy e népnél a földmüvelésre való átmenet a hanyatlás és nyomor jelét képezi.

A kirgiz nomádnak született s nomád életet él körülbelül ötszáz év óta. Ha földmüveléshez fog és megtelepszik, akkor szarmata lesz belőle. De azon mértékben, a mint polgárosodik, veszti el nyiltságát, őszinteségét és becsületességét. Képmutató, gyáva és kegyetlen lesz, mely hibák Közép-Ázsia egy helyen lakó földmüvelő népét általában jellemzik.

El kellett végre bucsuznunk szives házigazdáinktól, kiknek igazi kirgiz vendégszeretete nagyon jól esett nekünk. Daczára a muzulmán jellemtől elválhatlan hidegségnek és nyugalomnak, e vendégszeretet oly jó szivvel gyakoroltatott, hogy épen nem volt okunk a fölött panaszkodni.

Kazalinszkban látható a világ legszebb jégpályája. A Syr Daria rendesen április végéig van befagyva s igy gyönyörü jégpályát állitanak elő rajta. Abgrall parancsnok lovai, melyek az ily sétára bámulatosan be vannak tanitva, szédületes gyorsasággal vittek bennünket. Csakugyan csodálni lehetett e három állatot, melyek annyira hasonlitottak, mint egyik tojás a másikhoz, a mint tovaröpitették a szánt. A két szélső ló oldalt majdnem egészen szabadon fut; a jobboldali jobbra, a baloldali balra tartott fővel rohan előre. A középső folyton egyformán üget és nem engedi magát társainak hevessége által elragadtatni. Az ember azt hinné, hogy lehetetlen az igy rohanó három lovat egy könnyen megállitani; de a kocsis gyenge gyeplőrántására azonnal engedelmeskednek.

Ugy hiszem, hogy az orosz kocsis a világ legelső kocsisa. Az ostort nem ismeri; elég neki a gyeplő, melynek segélyével bámulatos ügyességgel és biztonsággal hajt.

A kibitka előtt nyugvó kirgizek.

Minden élvezet daczára azonban nem voltunk képesek a szánkázást egy félóránál tovább kibirni, mert a szél folyton arczunkba hordta a havat.

Kazalinszkból csak a negyedik napon indultunk el. E rövid itt tartózkodás igen jól esett. Gyomrunkat, melyet a sivatagok konyhái rettenetesen elrontottak, a parancsnok asztala teljesen rendbe hozta. Sokkal jobb kedvvel és nagyobb bátorsággal indultunk utnak azon fáradtságok és nélkülözések tudata daczára, melyek még vártak reánk.

Kazalinszkot elhagyva, a Syr folyását követtük, melynek számos apró szigetei és a partjain látható festői kibitkák kellemes szórakozást nyujtottak. Hosszu ideig magán a befagyott folyón siklottunk tova.

Mióta a szánt elhagytuk, ez volt legelső utunk.

A folyó némely helyütt oly széles, hogy alig lehet a tulsó partot látni. Itt-ott nyájak legelnek, melyek kieszik a földből a megmaradt gyökereket. Az állomások sokkal szabályosabbak és noha csak földből vannak készitve, mégis legalább két szoba áll az utasok rendelkezésére. Az ajtók és ablakok függönyökkel vannak ellátva; a pamlagok a falhoz támasztvák és türhető ágygyal szolgálnak, ha matraczokkal fedetnek be.

Néha tejet és tojást is kapunk. Az ut általában véve sokkal élénkebb és a kirgizek kevésbbé ritkák.

Az ut mentén jobbra és balra sajátságos temetőket látunk. E temetők nincsenek elzárva. A gazdagok temetkezési helyei négyszögletű kapuval birnak, melynek közepén átjárat van. Egymástól nagyon különböznek nagyságra és diszitésre nézve; de valamennyien nagyon száritott földből készültek. E temetkezési helyek egyike elül oszlopsorral volt ellátva, a mi azt mutatja, hogy e nép épitészeti érzékkel bir.

Valóban meglepő, hogy e nomádok, kik egész életükben

megelégszenek a legszegényebb lakással, haláluk után minél fényesebb nyughelyet épitenek. E sirokból egész városokat lehetne szükség esetén alakitani.

Ha e nap utazásunk közben egyike volt a legkellemesebbeknek, nem mondhatom ugyanezt a következő napról.

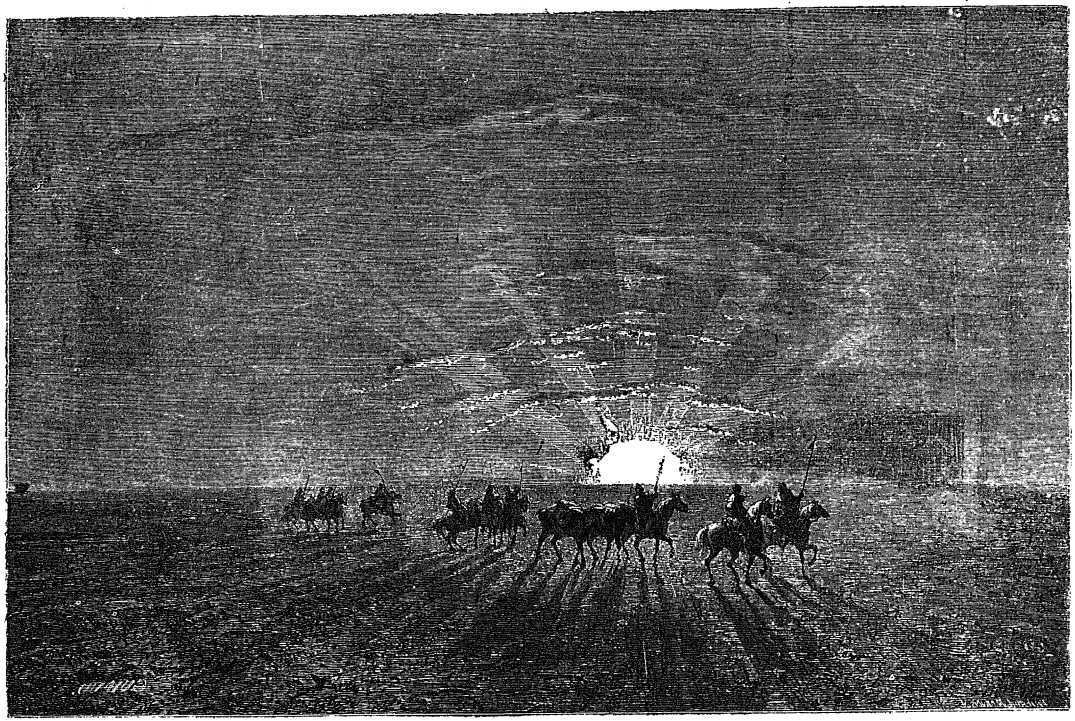

Kirgiz földmíves.

Minél több állomáshoz értünk, a lovak annál roszabbak lettek. Ha kicseréltük a lovakat, még roszabbul jártunk. A legutoljára befogott lovak teljesen felmondották a szolgálatot.

Nem tudom, mikor érkeztünk volna meg, ha nem találkoztunk volna jemsikekkel, kik hazafelé hajtották lovaikat.

Az első jemsik nem akart hallani semmit. Midőn a máso-

A sivatag.

dikat megláttuk, férjem leszállott a kocsiról és miután észrevette, hogy nem igen hajlandó kívánságunknak eleget tenni, egész határozottan megparancsolta neki, hogy lovait fogja a mi lovaink elé. A jemsik nem mert ellenszegülni.

Végre öt órai folytonos hajtás után, miközben hét lovunk apró lépésekben ügetett előre, diadalmasan bevonultunk az állomásra.

A starosta tatár öltözetben volt; barna hosszu felöltőjét öv szoritotta össze derekán; borotvált fejét calotte födte. Igen szép ember volt, erélyes, de megnyerő vonásokkal. Neje, noha mohamedán eredetű volt, mint minden tatár asszony, fedetlen arczczal járt. Sem szép, sem csunya nem volt. Midőn megérkeztünk ép oly tevékenyen forgolódott a ház körül, mint a többi orosz starosták nejei, kiket utközben láttunk.

Miután Kaufmann tábornok már két izben kiadta a rendeletet, hogy előfogatok számunkra mindig készen legyenek, a tatár kitünő lovakat adott használatunkra.

Másnap tehát jó lovakkal indulhattunk utnak. Az ut nem volt ugyan szebb, de változatosabb; a bozótok szép facsoportokká fejlődtek és még mielőtt Perofszkiba értünk, e kis városkába, mely Kazalinszkhoz nagyon hasonlit, a táj mindig vidámabb és vidámabb jelleget öltött.

Számos nomád kirgizekkel találkoztunk utközben. A nők a gyermekeket vitték; a férfiak tevéken ültek, melyek orruknál fogva voltak egymáshoz kötve. A leghátsó tevén volt a kibitka, a családnak hordozható háza.

Azon nők, kik gyermekeket nem vittek, hátul egy csoportban az állatokat hajtották, mig uruk és parancsolójuk lovon ülve hüsölt.

Fölhasználták a kellemes, enyhe időjárást arra, hogy házi isteneiket más helyre szállitva, más legelőhelyeket is találjanak.

Ők nem igy gondolkoznak, mint mi, hogy a földmüvelés

mindenkor a jólét jele; sőt ellenkezőleg: visszaesésnek, hanyatlásnak néznék, ha valamely földdarab állandó munkálására kötnék le magokat.

Pompás fajtáju, jeles tenyésztésü juhfajok számos nyáját láttuk egymásután felvonulni; ezen állatok farka valóságos zsiradékcsomó, melynek sulyát ugyancsak mérlegeli a kirgiz, mielőtt valamelyiket megvenné; a nyáj után lovasok, ezek után számos karaván jött.

Kőből épült masoleum, az egyetlen, melyet találtunk, hirtelen ott állt előttünk az úton. Sajnálatunkra senkisem tudta megmondani, hogy ki van ott eltemetve. Kirghiz jemsikünk, kivel alig birtuk magunkat megértetni, miután arabúl alig tudott és beszélni nem igen szeretett, kérdéseinkre csupa *nem*-mel felelt! Ezzel pedig vége volt a beszélgetésnek is. Be kellett tehát érnünk saját következtetésünkkel, miből kifolyólag úgy véltük, hogy ez a sírbolt valami magasrangú főnöknek nyugvó helye.

Perofski felé közeledve, azt vettük észre, hogy el kellett hagynunk a Syr Dariát, körvonalait akarván megállapitani a nagy terjedelmű posványságnak, mely a Karmakcsi erdőtől Perofski-ig terjed és Bakali Kassa elnevezés alatt ismeretes. A víz már nem volt nagy ritkaság és a kirghizek egyes kisebb vízfolyások felett egyszerű ugyan, de valóságos hidakat voltak kénytelenek emelni.

A lápok közt egy embert találtunk, ki földmunkálatokat végzett; Orenburgból távozásunk óta az első e nemből. Az alvizek levezetésével is foglalkoztak itt, mert meggyőződtünk arról, hogy több alagcső máris készen van és még több más még készül; itt tehát a földmivelésnek határozott nyomai mutatkoztak.

A város előtt nehány nyárfa állott és szemünket egy kicsiny erdő is meglepte, ha ugyan erdőnek lehet nevezni.

Orosz csapatok átvonúlása a pusztán.

Perofskiban az összes házak ép úgy, mint Kazalinszkban, napon szárított faágakból fonvák és galyakkal boritvák. Mindössze földszintes helyiségekből állanak; fedelük lapos és terrasset képeznek, melyen a férfiak és a gyermekek önérzetesen sétálgatnak. A kibidkák a városban ép annyi helyet foglalnak el, mint a házak. A tatárok, a kirghizek itt nagy számmal vannak; a teve és kétpupú itt ép oly gyakori, mint nálunk a ló. A város élénkebb mind Kazalinszk, de azért a póstaépület csöppel sem szebb mint a többi; két szobája sokkal nagyobb ugyan, de viszonzásúl annál piszkosabb.

Az állomáson egy szép állatott láttam, mely szamárhoz hasonlított, de alakja oly könyed, magatartása oly délczeg, mozdulata oly büszke és élénk volt, hogy más szamarakkal nem lehet összehasonlítani. *Kulan* név alatt ismert öszvér fajta volt. Míg én e pompás, de kevés kitartással biró állatot bámulom, egy kozák csapat vonul el mellettünk lándzsával kezükben, vig dallal ajkaikon. Már tegnap, a pusztán utaztunkban is találkoztunk orosz katonákkal, kik tevéken ültek és tegnap is meglepett bennünket a legénység egészséges arczszíne és parancsnokaiknak irántuk tanúsított gondossága.

Ezalatt elkészült ebédünk is. Az első fogást jó zsiros leves és szárított hús képezte; a második és utolsó már kevésbbé kemény *beafsteack*-ból állott.

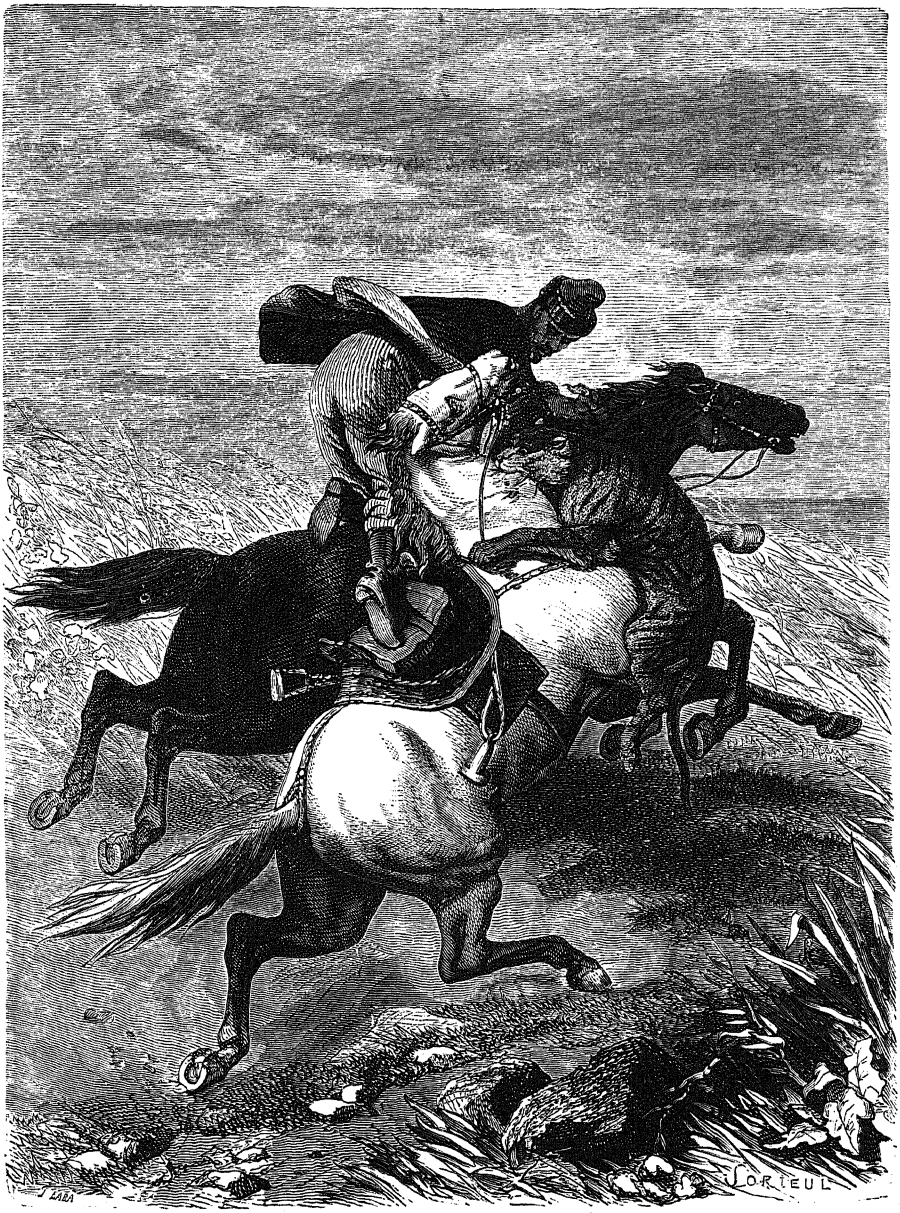
A pihenésre nem volt alkalmunk; egy orosz tiszt családja foglalta el a második szobát, melyet a mienktől csak egy függöny választott el, úgy hogy az első tulajdonképen előcsarnokként szolgált a másodiknak, melyen a szomszéd gyermekei tetszésük szerint szaladgálhattak ki és be és a gyermekek mintegy önönmagukat kárpótlandók az eddig reájuk kényszerített nyugalomért, teljes erejükből ki is zsákmányolták a kedvező helyzetet. Mindamellett az éj elég nyugodtan telt el.

Reggeli öt órakor tovább mentünk: az országút mind

élénkebb lett, a város közelsége felismerhető volt rajta; mily különbség ez útak és a között, melyet Orsk és Terekli közt kellett megtennünk! Mintha a pokolból a paradicsomba jutottunk volna. Mikor Perofskiból eltávoztunk, beszélték nekünk, hogy a hét folytán három tigrist öltek meg a várostól harmincz verstnyire. Sietve megjegyzem, hogy a kirghizek, mielőtt az állattal megmérköznek, előbb gödröt ásnak a földbe és oda egy bárányt, juhot rejtenek el; a gödört ágakkal és szárított füvekkel befödik és mikor a tigris beleesett a kelepcébe, előrohannak és agyonlövik; nagy ritkán ejtik el máskép. Az orosz kormány húsz rubelt fizet az állat testéért, a vadászoknak hagyja bőrét, miért ismét 10 rubelt kapnak. Nem is drága az ilyen tigrisbőr, mert 10 rubel a napi árfolyam szerint, alig ér többet 30—35 francnál. Ez intézkedésnek meg van a kellő eredménye, mert eltekintve a jemsikek meséitől, kik mindig tudnak regélni tigris által szétmarczangolt kirghizekről, mi bizon egyetlen egyet sem láttunk a vérengző állatok közül. Kárpótlásul azonban gyönyörű fáczánokat, tyukokat és pulykákat láttunk, melyek szemtelenül büszkélkedtek az országuton, honnan megjelenésünk sem riasztotta el őket. Ujfalvy és Pál lőtt is belőlük néhányat, hogy majd eleség készüljön húsukból.

Nyúl volt nagy számmal, de ezek már féltek és rémülten rohantak el a legkisebb zaj hallatára; nehezebb volt hozájok férni, mint a fáczánokhoz. Ezek igen szépek és sokkal nagyobbak, mint a mi arany fáczánunk; tollazatuk, bár kissé komorabb szinezetü, nem kevésbé tetszetős, — nyakuk kékes zöld viszfényben sugárzik, a szinek nagyszerüen öszhangzók.

Pompás napunk volt; néha-néha öreg barátunk, a Syr Daria is feltünt és még bájolóbbá tette a vidéket, réczék és más vad uszó madarak fürödtek a vizben, melynek smaragd zöldszinü hullámait bámúlva néztük. Az olvadás megkezdődött és

Tigris által megtámadott kirghiz.

óriási jégdarabok úsztak a folyam hátán, mint a mi szép hattyúink tavainkon.

Az egyik allomáson először ittam abból a világos sárga szinű tejből, melyet valószinüleg a füvek festettek ilyenre, melyekkel a tehenek e vidéken élnek. Az utolsó állomáson, melyen a napon áthaladtunk, oly rosz lovakat kaptunk, hogy attól tartottam, megint oly napunk lesz, mint tegnap. A főkormányzó parancsa folytán a starosta nem merte megtagadni az engedelmet, hogy be ne fogjon, de a szegény állatok bizony oda voltak. Elindulásunk után csak két, három verstnyire vettük ezt észre; segiteni nem lehetett már a bajon, nincs mit tennünk, mint előre igyekezni. A jemsik, ki a lovakat hajtotta, nem volt szakértő kocsis és nem birt a lovakkal boldogulni. Szerencsénkre egy félóra mulva megtaláltuk az igazi kocsist, ki épen másik pár lovát vitte vissza az állomásra. Alig fogta kezébe a gyeplőt, a lovak mindjárt ráismertek mesterökre és egész járásuk megváltozott. Ez a kocsis valódi kirgiz volt, tisztán, előkelően öltözve, miáltal nagyon is elütött társától. Arczán meglátszott az erély, szemeiből a nyiltság, fogazata pompás; a kirghizek egyebként igen mindennapos népség. A lovakat, bár tekintettel fáradságukra, úgy hajtotta, a mint csak lehetett.

Most már átengedhettük magunkat az utazás által nyújtott kellemeknek, szórakozásoknak és nyugodtan nézhettük a melletünk felszökdelő ózeket, melyek elrémülve menekültek kocsink zörejének hallatára.

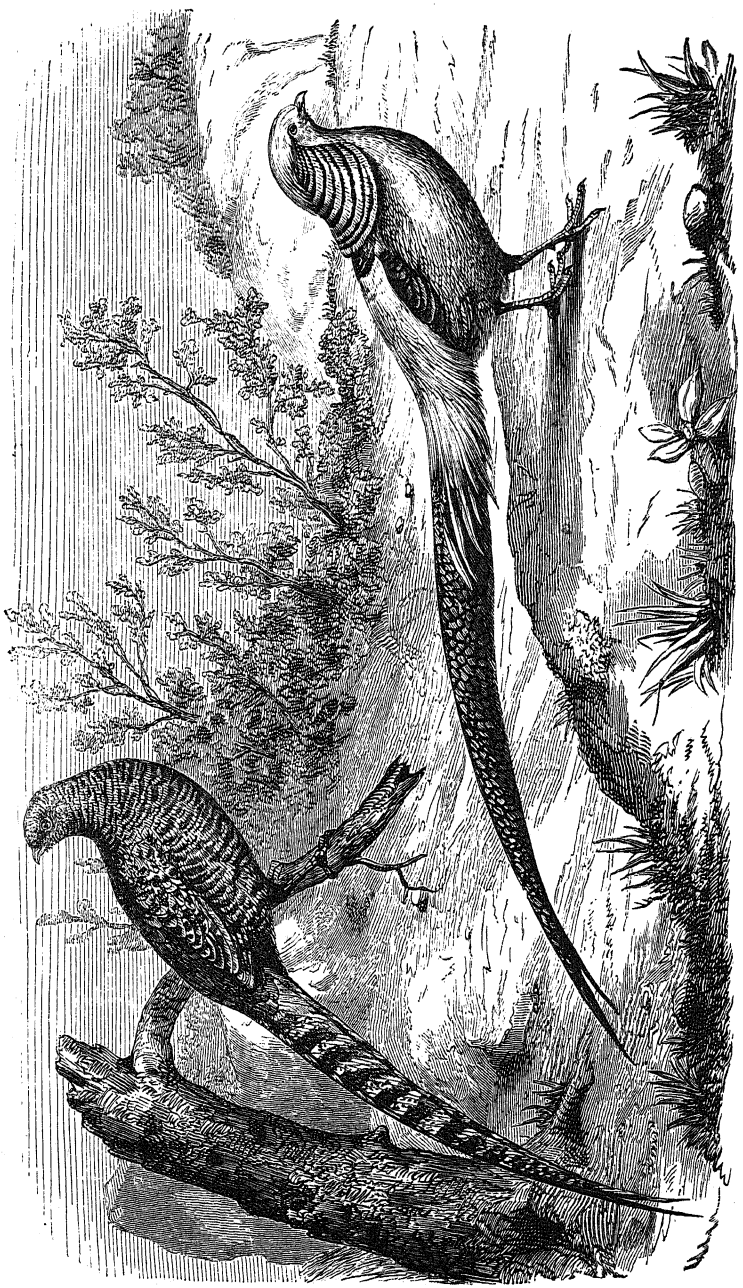
Ámde ép oly kiváncsiak lévén, mint mi, ők is megálltak, mihelyt biztonságban vélték magukat és úgy nézték tovarepülésünket. Merengésünkből, gondatlan nyugalmukból hirtelen lökés ébreszt fel benünket: egyik lovunk megbotlott, inogni kezd, összerogy és mielőtt a kocsis leugorhatott volna, márkiadta páráját. — Szegény állat! Már tizennégy éves volt,

kötelességét mindvégig hüen teljesitette és ugyszólván a becsület mezején esett el. A rosz bánásmód, miben részesült, kétségkivül sietteté gyászos végzetét. Kocsisunk kétségbeesett; esdve kérte férjemet, hogy igazolja az állomáson, miszerint a szerencsétlenség nem az ő hibája folytán történt. Ujfalvy biztatása megnyugtatván öt, leszedte a hámot a kidőlt állatról és otthagyta az országúton a vadaknak táplálékúl. A hollók és varjak kétségkivül mihamarább elköttötték a maradványokat.

A harmadik állomáson a tájék a lehető legkellemesebb volt; a Syr Daria hullámaival a partot mosta, hol a *saksaul* valóságos fává fejlődvén, az ilyen látványhoz nem igen szokott szemeink előtt meg-megrázta ágait. Egy kicsiny földemelkedést valóságos hegynek néztünk: a világon minden viszonylagos és a mint a puszták fiai a legkisebb dombot a hegység nevével illetik, úgy mi az erdővel borított meredek partokat a képzelhetőleg legszebb magaslatoknak tartjuk.

Mialatt lovainkat befogták, kis sétát tettünk. A mind visszatértünk, egy lovas kirghizt láttunk; a vadászatról tért ép vissza és hátára egy nyúl volt kötve. Igen jó szeme lehetett e vadásznak, mert fegyvere bizon nagyon kezdetleges volt; nálunk talán I. Ferencz idejében divatoztak az ilyenek. De nincs oly rossz fegyver, melynek az ügyes férfi hasznát nem vehetné; elmondták nekem, hogy ilyen puskával még a tigrist is meg lehet ölni és csakugyan, több idő múlva a főkormányzónál láttam is bőrét egy ilyen állatnak, mely a golyót épen legsebezhetőbb részébe, két szeme közé kapta.

Lassacskán csak elhaladtunk egyik állomástól a másikig, mígnem az áradással is számolnunk kellett. Egy starosta tudtunkra adta, hogy husz verstnyire körüskörül oly nagy viz van, hogy jemsikeink egyikét el kell küldeni a legközelebbi állomásra, hogy átjáró, gázló után tudakozódjék. Bár e hir nem igen bátoritólag hatott, mindamellett elhatároztuk, hogy

Arany fáczán.

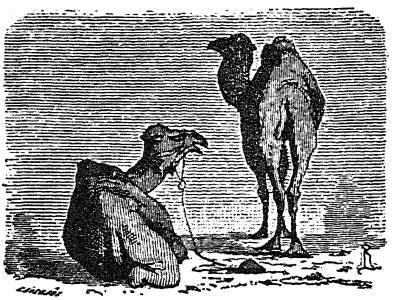
elébe állunk az eséseknek. A mi engem illet, én már edzett voltam; több egy hónapja már, hogy útban vagyunk, és a mindenféle nélkülözés, baj, kellemetlenség kétszerte felébresztette bennem a vágyat utazásunk végczélja után.

A következő állomáson több utassal találkoztunk, kiket az áradástól való félelem egy helyen vesztegelésre kénytelenitett és kik minket is ugyancsak rábeszélni igyekeztek, hogy ne menjünk tovább; de mindenképen menni akartunk. Az első két verstnyi úton a föld puszta homoktalaj volt és mig elmehettünk rajta, jó ideig fával és szalmával kell járhatóvá tennünk. A vizig csak eljutottunk valahogy; itt férjem kénytelen volt az egyik jemsiket lóra ültetni és beküldeni őt a rögtönzött tóba; emberünk nem nagy örömmel tett eleget a parancsnak és előbb czipőjéből kivett valami iratot, melyet társának adott át: ugy látszik, hogy a bakchiroknál és a kirgizeknél a csizma a legbiztosabb rejtekhely. Szemeinkkel követtük őt. A lónak szügyéig ért a viz; a tó közepéig érve, nem akart helyéből mozdúlni, bár a kocsis nem igen sajnálta tőle az ösztönző ütéseket. A föld nagyon alá lehetett mosva; vissza kellett térni.

Akarva, nem akarva, nincs más menhely, mint az állomás. De hogy itt nyugodtan várjunk, arra gondolnunk sem lehetett; a viz eltarthat két hétig is. Nem tudhattuk előre, hogy mikor szándékozik medrébe visszatérni; a mig mi láttunk, mindenütt csak viz és viz terült el; de a midőn a kényszerhelyzetbe már beleéltük volna magunkat, uj nehézség merült fel. A jemsik lovait vissza akarta ugyan vezetni, de a mi bennünket és szekerünket illeti, arra nem is hederitett, mert — ugymond állatai igen fáradtak. Férjem kénytelen volt revolverét rá szegezni és csak azzal birta rá, hogy az állomásról segitséget hozzon, hogy őt, valamint társát és a lovakat folytonos és éber figyelemmel kisérte. Dörmögve távozott és mi most

kénytelenek voltunk várni. Ezalatt beesteledett; a kirghiz pásztorok visszaterelték nyájaikat a falvakba, melyeknek őrtüzeit az országuton jó távolra is ki lehetett venni; a kutyák ugatása — a puszták zenéje — emberek jelenlétéről tanúskodott. Egy kicsiny fénysugár, mely csillag módjára ragyogott a távolban, úgy látszik, eltévedt nyájaknak mutatta az utat. Csak a kirghiz szeme képes magát e pusztaság közepette tájékozni.

Feltüntek a Thian-Chan hegy csúcsai is; hófedte tetőik, miket a lenyugvó nap sugarai aranyoztak be, pompásan emelkednek ki tőlünk balra a felleges égen. Előttünk kirgiz pásztorok gyorsan keltek át a tavon; mikor a mi partunkra értek, néhány perczre leültek pihenni, de arra, hogy megtörülközzenek, nem is gondoltak. Perofskiban kutyáink számára kenyeret vásároltunk, most jemsikeink által e szegény emberek közt osztattuk szét. »Minden szentnek maga felé hajlik a keze,« mondja a példabeszéd; kocsisunk úgy látszik, ehez hasonló közmondást szintén ismert: ő ette meg a kenyeret és milyen jó étvágya volt! Szegény ördög, még a földre hullott morzsákat is felszedegette. Meg is sajnáltuk és még ráadással is megajándékoztuk. Alig kapta meg, odahítt más kirgizeket is, kik megálltak, hogy minket megbámuljanak; mindnyájan körben leültek, hogy részt vegyenek a lakomában; a legöregebb köztük durván törött sót osztott szét, a mivel még izletesebbé tették eledelüket. Midőn jóllaktak, Mekka felé fordúlva meghajoltak és hálát adtak az istennek az ajándékokért, mikben őket a gondviselés általunk részesíté

Tevék.

Tevék által húzott szekerünk.

és igy történt az, hogy akaratunk ellenére a teremtő eszközei közé lettünk sorozva.

Ezalatt beállt az éj és a másik jemsiknek még se hire, se nyoma; a távol őrtüzek egymásután kialudtak; a kutyák ugatása is csak mind ritkábban hangzott fel; a hold még nem tünt fel a láthatáron. Alig tudtuk óránkon az időt megnézni; már fél tizre járt. Jemsikünk végig nyujtózott a földön és oly jóizüen aludt, mintha pehely vánkosokon feküdnék. Már mi is takaróink alá akartunk bújni, midőn csöngettyüszó küldönczeink visszatértét jelzé. Pár percz múlva a már ismert uton haladtunk visszafelé és oly pompás éjjelünk volt, melynek teljes élvezhetését csak fáradtságunk és álmosságunk akadályozta meg. Midőn az állomásra visszaérkeztünk, mindkét szoba el volt foglalva. Be kellett érnünk négy puszta fallal, melyek közt a storosta a téli takarmányt szokta tartani; most, miután a tavasz beköszöntött, az eleségtár is majdnem teljesen kiürült. Nehány rubelunkba került ez az élvezet is.

Hálószobánk bizony egy csöppet sem volt szép és váratlan vendéget is találtunk benne: kis gyermek aludt egy kosárban, mely kötelen függött le a tetőzetről; belépésünk által felébresztetvén, sírni kezdett, anyja bejött, hogy elringassa, mire ismét elaluldt és mi késedelem nélkül követtük példáját.

Másnap önkénytelenül is előállt a kérdés, mint megyünk innen tovább; ez az átkozott áradás meghiusitotta terveinket. De azért nem csüggedtem, hiszen ketten voltunk; az úton úgy van az ember, mint a háborúban, legjobb a tapasztaltabbak véleményét meghallgatni. E tény hasznos voltáról meggyőződtem e napon. Nem tudván, hogy miféle szórakozáshoz fogjunk, séta ürügye alatt elindultunk a vidék megtekintésére.

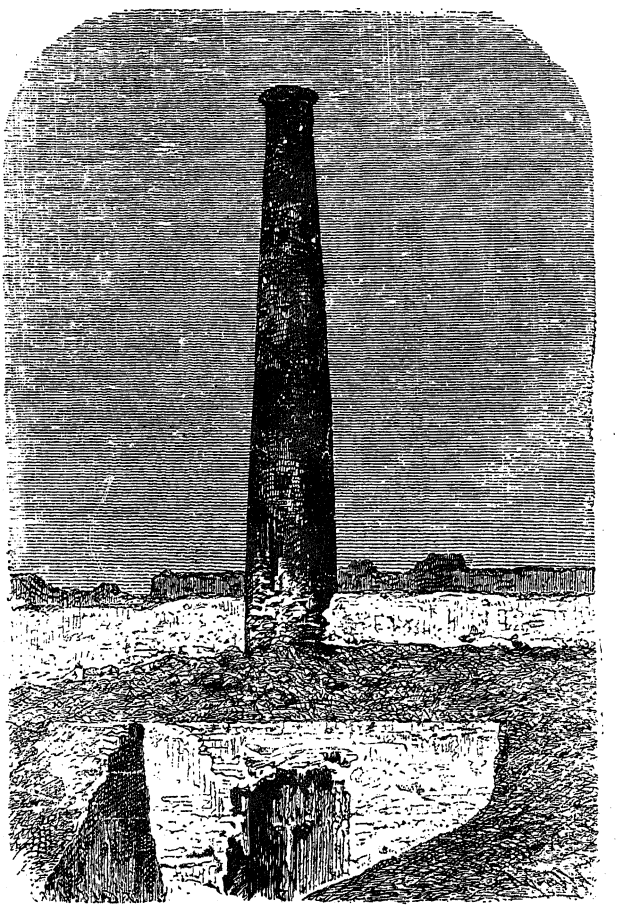
Egyszerre csak azt veszem észre, hogy férjemtől, kisérőimtől elváltam és jobbra-balra térve, előre-hátra nézve, a nélkül, hogy tudnám mi módon, ott vagyok az állomás előtt.

Első gondolatom persze Ujfalvyt illette; de senkisem látta. Elvesztettem önuralmamat, annál is inkább, mert véletlen körülmények összejátszása valami nagy szerencsétlenség sejtelmével töltött el: a szomszédban puskaropogás, kiabálás, a környezet furcsa viselete! (legalább én e pillanatban furcsának találtam).... Az állomáson levők tőlük telhetőleg vigasztaltak ugyan, biztattak ezer módon, én nem hallottam semmit, nem is akartam hallani, kétségkivül el vagyok veszve, egyedül, elhagyatva állok ezer és ezer kilométernyi távolban hazámtól, barbár vidékeken, hol minden, még a nyelv is ismeretlen volt előttem, a félelem erőt vett rajtam... És a ki fél, az nem hallgat senkire, a félelem megragadja lelketeket ugy, mint midőn a láz testeteket emészti. Azt hiszszük ilyenkor, hogy örvény előtt állunk, szédülés fog el, forog körültünk minden... Mily kinteljes perczek! Ám, a midőn férjemet viszontláttam, szégyeltem kislelküségemet, melyet pedig csak két perczczel ezelőtt is oly indokoltnak találtam.

De végre most határozni kellett.

Ez állomáson tovább maradni, lehetetlenség; két család lakja már eddigelé és az élelmiszerek, melyek különben sincsenek bőviben, ma-holnap teljesen kifogynak. A mi készletünk is fogyó-félben és semmiesetre sem tart el addig, mig a viznek tetszeni fog az utat járhatóvá tenni. A kilátás, hogy szükség esetén a jó kirghizekhez fordulhatunk, kiknek kibitkáit a Syr Dária túloldaláról látjuk, nem valami vigasztaló volt; a legjobb, mit tőlük kaphatunk, néhány vén kappan. Igaz, hogy egy bárányt is megmetszhettünk volna. Csakhogy ez időtájban még kirghiz gyomor kell hozzá. Két kirghiz egy étkezésre megeszik egy juhot. Ők a legegyszerűbben bánnak el vele; darabokra vagdalják az állatot és bedobják egy nagy üstbe, melyben már többféle fűszer van; alig kezd főni, már leveszik a tűzről; alig hült meg, az egyes darabokat már úgy

nyelték húsostól, csontostúl, hogy még hírmondónak sem marad az egészből. Nyolcz napra aztán a gyomor be is éri ezzel. Mi, kik a boa constrictor természetével nem birunk, inkább

Saaurane romjai tíz évvel ezelőtt.

elfogadtuk az egyik kirghiz főnök ajánlatát, ki hajlandó volt minket tevéi hátán az általa ismert karaván úton a Djuleh-

felé vezető országútra juttatni, ha egy-egy tevéért két rubelt fizetünk neki. Az állomásban lakó két család egyike szintén velünk tartott, de a másik, melynek férje egy, szegényes fizetéséből élő tiszt volt, ez összeget óriásinak találta és jobbnak tartotta, ha bevárják az áradás megszüntét.

Már a gondolat is, hogy tevéken fogunk utazni, jókedvvel töltött el, legalább eddigi utazásunk egyhangúságát megzavarja kissé. Másnap reggel tehát tiz teve és két ló állott készen, hogy minket és málhánkat tovaszállitsa. Kilencz órakor indúltunk a következő rendben: a kirghiz főnök, ki vezetőnk volt, lóháton, elől; utána egy másik kirghiz, baltával kezében, aztán a mi szekerünk, eleibe fogott két tevével egy lovas kirghiz által vezettetve, aztán másik két szekér ép igy befogva, végre az utolsó négy teve szintén egy kirghiz felügyelete alatt, málháinkat szállitva és bezárva a csapatot. Olyan iszapon haladtunk át, hogy csakis a teve lába képes belőle kiemelkedni. Elől a csapatvezető vagdalta le az ágakat és fákat, melyek esetleg szekerünk útját állották volna. A midőn árkokon kellett átmenni, a mi elég gyakran megesett, a baltás ember gondoskodott arról, hogy a zökkenés minél kevésbbé legyen érezhető. Az isten tudja, hogy mi módon eszközölte azt, elég az ahoz, hogy néhány jelentéktelen lökés és rázás után egyszerre csak az árok tulsó oldalán termettünk. Tudom is én, hogy hányszor dültünk ki; de közbe-közbe, az út elég kellemes is volt, nyájakkal is találkoztunk, melyeket a puszták fiai legeltettek, kik a világon semmitől sem félnek. Ily módon elértünk egy dombféle emelkedéshez, melyen át kellett mennünk; az emelkedés elég merev volt; a tevék, melyeknek nem kellett szekeret húzni, elég gyorsan haladtak előre, de a melyek be voltak fogva, csak nagy erőlködéssel és erős biztatás után mozdultak helyükből, teve nyelvükön válaszolván kocsisaik kiabálására.

Épen sajnálni kezdtük, hogy a szekeren maradtunk, midőn az egyik teve megtagadta a szolgálatot, letérdelt és oly hangon kezdett orditani, mely hasonlit a kis trombiták hangjához, miket a vásáron gyermekeink számára szoktunk venni. Pár oldalbaütés után mégis csak rábirták szándéka megváltoztatására. Most oly fárasztó útra értünk, hogy mai napig sem birom felfogni, mint haladhatott át rajta szekerünk. A mint épen azon tünődöm, hogy miféle csoda ment meg a kidőléstől, szekerünk már is fordulófélben van. Szerencsénkre bajunk nem esett, a szekeret újra felállitották kerekeire, mintha misem történt volna.

A teve lassan látszik menni, pedig sokkal gyorsabb léptü, mint az aránylag sokkal izmosabb lábú ló. Bámultam azon, hogy vezetőnk mint tud eligazodni az ezer meg ezer nyom között, miket a karaván hagynak a pusztákon hátra. Bátran elmondhatta:

»E vidék táplál engemet, ismerem titkait.«

Igen, ismerte is; mert egy és fél óra múlva már a djulehi országuton voltunk, mely a legközelebbi állomáshoz vezetett.

Az út nem volt a legjobb; de összehasonlitva azzal, melyet az imént tettünk meg, pompásnak tünt fel. Mialatt azonban a vidék egyhangúvá, unalmassá válik, legjobb, ha pihenünk és azt ajánlom kedves olvasóimnak, tegyék itt ugyanazt.

HATODIK FEJEZET.

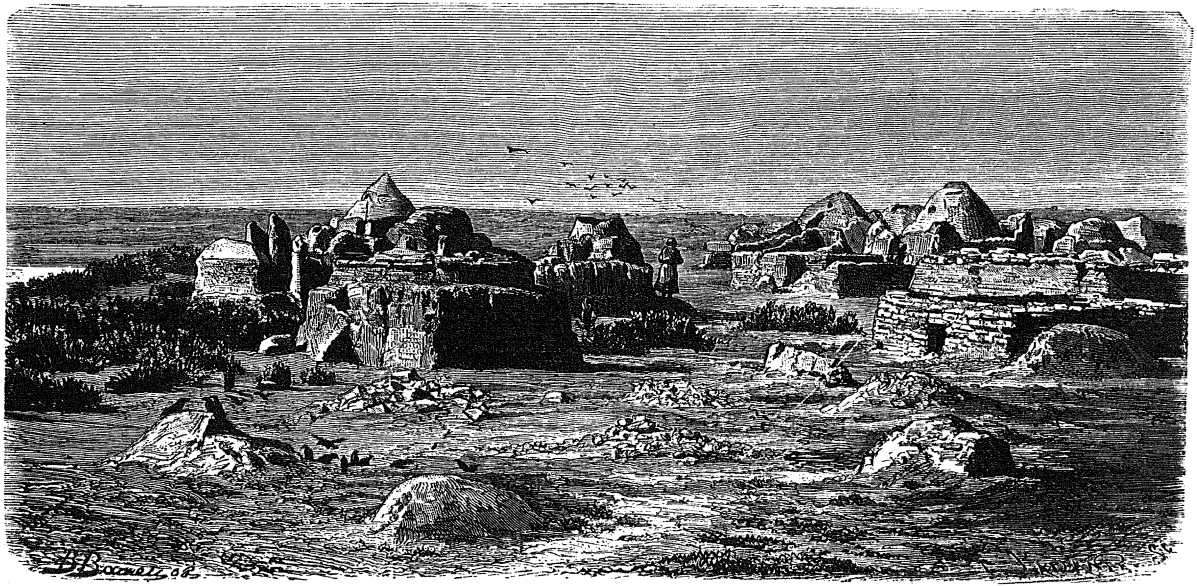
Turkestan.

Napnyugta a pusztán. — Yani Kourgán. — Régi cserépedények keresése. — Noyade. — Első lovaglási leczkém. — Zöld vidék. — Áthatolás a gázlón. — A találékony pópák vagy a pópa-mérnökök. — A hazreti mecset. — Szemünk megnyilik. — Hosszas leirás. — Az is baj, hogy eszünk van. — Búskomor visszaemlékezés. — Látogatás egy gazdag kereskedőnél. — Az ő háreme. — Piha! Mily csunya nők. — Mikor a borivás is unalmas. — A mollah sóhaja. — Mit szólt volna Mahomet? — Engem meg akarnak venni.

Alkonyat felé csapatunk vezére megállt; a karaván egyes részei egymás közelébe igyekeztek; hogy a nagy sötétben el ne veszitsék a nyomokat. A nap hirtelen tünik el a pusztaságon; estszürkület itt nem létezik. Alig tünt el a nap a láthatár mögött, már beáll az éj, a sötét éj, midőn a hold, e szende fény, mely sohasem jelenik meg ugyanazon órában, ezüst sugaraival végre beragyogta e végtelen sikságot. Ez este azonban az éjek csillaga úgy látszik a nap társaságába vagyott és elment látogatóba a föld másik felére. Sötét volt, mint valami odúban, csak a kirghizek szemei birtak tájékozódni.

Fél hétkor egy régi, teljesen elhagyatott erőd mellett haladtunk el. Séna-Kourgán a neve; földerőditvény, mint e vidéken minden erőd; nekünk úgy látszott, mintha igen magas lenne, vagy talán csak az árny okozta e csalódást.

Vezetönk szavát adta, hogy még az este czélnál leszünk.

Egy régi város romjai.

És csakugyan, kilencz órára elértük rendeltetésünk helyét. Ideje is volt, mert már majdnem éhen haltunk; reggeli nyolcz óra óta egy csésze teán kivül semmit sem ettünk. Az állomás magaslaton volt; a Syr Daria felől ide lépcsőzeten lehetett eljutni, mely egészen a ház terasse-áig ért. A folyam megáradt és a viz egész a lépcsőkig eljutott.

Azonnal tovább akartunk menni, de a starosta lebeszélt róla. Meg kellett elégednünk egy kis helylyel, hol valami kerevet forma is állott; a többi szobákat oly utasok foglalták el, kik teveháton érkeztek és szekér hiján itt vesztegelni voltak kénytelenek. Valami tojásételt ettünk, mit a starosta felesége lehető legjobban elkésziteni igyekezett. Kutyáink, melyek szintén kiéheztek ellenszenvük erőszakos legyőzésével falták volna fel a megkaparitott, már megavasodott vajdarabokat, ha nagy nehezen el nem rántom előlük. Társaik talán ép úgy tettek megérkezésünk előtt és meglehet, hogy a mi ételünk épen abból a maradékból készült, ámde éhesek voltunk és oly jóizüen ettük az elénk rakott eledelt, mintha a legkifogástalanabb lenne.

Mihelyt a nap felkelt, elindultunk Yani Kourgân felé, melynek romjai közel voltak az állomáshoz. Körülbelől hatszáz négyszög méter területű régi erőd, melynek bástyai még láthatók. A házak, melyeknek falai még imitt-amott fenállanak jobbára napon száritott gerendákból készitvék és galyakkal fedvék; némelyikben a folyosó, az udvar helye még kivehető. A sok ostrom azonban, minek az erőd ki volt téve, igen elpusztitott mindent; néhány lövegdarabot is találtunk a romok között. Pompás helyen épült, uralkodott az egész völgy felelt és védelme könnyü lehetett.

Elhagyva ez állomást, Thian-Chan, a Kaza-Taou név alatt ismeretes erőd tünt fel szemeink előtt; már jó darab ideje mindig láttuk a bal oldalon, de azért oly távol volt, hogy

hollétét inkább csak sejteni lehetett, mintsem meghatározni. Megállás nélkül haladtunk Saouranig, hol egy másik romba dölt erőd is volt, melyet megnéztünk; de miután ez, ép ugy, mint Yani Kourgân ugyszólván keze ügyébe esett az utazónak, ismételten és számtalanszor leirták már. Négyszögben épült, ép úgy mint az előbbi, de legalább is négyszer oly nagy. Pénzeket és kőedény töredékeket találtunk ott. Hét órakor elértünk Saourameba, miután hét áthidalatlan folyón gázoltunk át. De máskülönben felesleges is lenne itt a híd, mert télben a viz befagy, nyárban pedig kiszárad; veszedelmes csak tavasszal, a hóolvadás idejében. Szerencsétlenségünkre ép ez időszak elején voltunk, az olvadás javában folyt. Az idő oly szép volt, hogy sietségünket megkettöztetni akartuk, hogy még estére elérjük Turkestant. Miután lovakat váltottunk és épen elindulni készültünk, a starosta felesége azzal áll elő, hogy még egy folyón kell átmennünk; de miután a folyó, mint mondák, hasonlit a többiekhez, nem láttunk benne semmi akadályt, a mi bennünket feltartóztathatna.

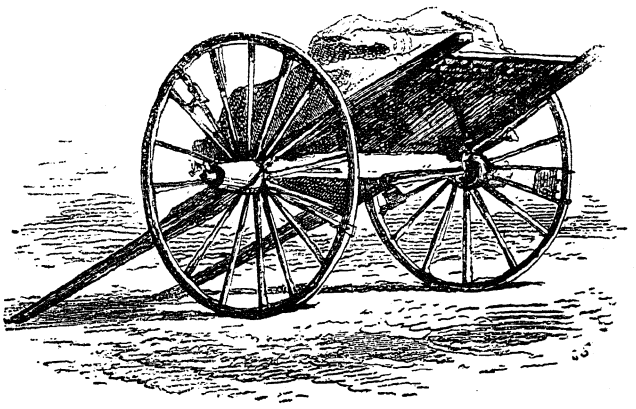
Hat verstnyi út befutásával, fogatunk megállt.

Éjszaka volt, de a csillagok ragyogtak. Meredek hegyen kellett áthatolnunk, hogy a folyón szerencsésen keresztüljuthassunk.

Tájékozódás végett kiküldött szolgánk arról biztositott, hogy az esés nem nagy. Ujfalvy kiadta a parancsot a továbbmenetelre és öt lovunk gyors léptekkel elindult. Nem tudom, Pál mester honnan szerezte értesültségét, de az esés majdnem hajmeresztő volt. Férjem felállt, hogy a talajt közelebbről vegye szemügyre: valami szerencsés ösztön sugallatára én példáját követem és erősen kapaszkodom az ülés vas részeibe. A két első ló nagy sebesen bemegy a vizbe, a többi utána; a jemsik, ki a bakon ült, látván, hogy társa rosz irányt vett, hirtelen megállitja; a másik ép oly hirtelen félre rántja lovait és min-

ket szépen kizúdit a szekérből. Szerencsére a kocsi férjem oldalára hajlott, ki a bekövetkezendőket előre sejtve, erejétől telhetőleg tartotta magát balkarjával. Inasunk a bakról leugrott a vízbe; én pedig be akarván érni az egyszerű lábfürdővel is, belekapaszkodtam Ujfalvyba, kinek, bár válláig ért a viz, sikerült megfordúlnia. Az iszapos talajon alig birtam megállni és térdig átázva, kiugrottam az útra.

Első sorban e szerencsétlen fürdő veszélyes következményeire gondoltam és a meghűlésnek elejét keztem venni. Takaró

Az Arba nevű taliga.

köpönyegemet leterítettem a földre és abba beburkolódzva, férjem és én egyaránt bízva a setétség discretiójába, levetettük czipőnket, harisnyánkat és az összes ruhadarabokat, miket a víz átáztatott. Ez idő alatt szolgánk és a kirgizek málháink megmentésén fáradoztak. Szerencsémre az egyik bőröndben találtam egy pár száraz harisnyát, de végeredményben be kellett érnünk a kényszerhelyzettel, örültünk, hogy felölteni valónk volt, ha már be nem takarhattuk magunkat, mert a többi ruha mind át volt ázva. A terhétől megszabadított szekeret az-

tán könnyű szerrel kiemelték és kiszálitották a biztos, száraz útra.

Elégé siralmas volt helyzetünk a szekéren, midőn tizenöt verstnyi út végével ismét viz zárta el az utat. Ujfalvy megmérette mélységét és eredménye kielégítőnek látszott. De én annyira féltem a másodszori kidőléstől, hogy erősen egy kirghiz lovának a nyakába kapaszkodtam és a jó állat szerencsésen át is juttatott a túlpartra. Ez volt első leczkém a lovaglás művészetéből; örökké vissza fogok emlékezni a körülményekre, melyek közt akkor voltam.

És megjegyzendő, ezt az utat póstaútnak hivják; igaz, hogy pósta jár rajta. A viz még sokáig nyomunkban volt; ujból egy kisebb patakon kellett átmennünk; vezetőnk állitása szerint az utolsó, mert a többiek felett már híd lesz. Az első meglehetős jó állapotban volt, de a második előtt a kirghizek már megállottak: az alépitmény és a deszkák között a kiáradt viz tátongó gödröt mosott ki. Le kellett szállnunk; egy palló segitségével átjuthattunk ugyan a túlpartra, de arra gondolni sem lehetett, hogy szekérrel is megtegyük az utat. Gázlót kerestünk, szekerünk nekiment, de a túlparton a talaj anyira alá volt mosva, hogy a kerekek tengelyig besülyedtek. Lovaink minden igyekezetük és embereink erejének teljes megfeszitése daczára nem lehetett kirántani. Férjem és és én kénytelenek voltunk gyalog elindúlni az állomás felé, mely innen csak két verstnyire volt. Egy kirghiz vezetett benünket. Szolgánk a másik kirghizzel ott maradt, várva a segitséget, mit küldeni fogunk.

Még egyszer megállított benünket a kifogyhatatlan áradás, melyen ezuttal vezetőnk vállán kellett átlábolnunk. E jó emberek minden szolgálatot megtesznek; bár mintegy tíz óra hosszat egész csontig átáztak, mert önmagokra nem is gondoltak, egészségükben mégsem esett hiba.

Midőn az állomáshoz értünk, hol ez időben és ily alkalmatosságon épenséggel nem vártak, ökéllel kellett az ajtót döngetnünk, míg a starostat felkölthettük és akkor is még két óra hosszat kellett samovarunkra várnunk.

A kárt még csak másnap becsülhettük meg, mindenünk odaveszett; csak férjem tudományos gyüjteményei nem szenvedtek jelentékeny sérülést.

Bár még csak Koch-Misguil állomáson voltunk, mégis elküldtünk egy embert Turkesztánba azon üzenettel, hogy a *natchalnik* (kerületi főnök) más szekeret adjon az elázott helyébe. Mig itt vártunk, holminkat szárítani hagytuk.

A válasz nem sokáig késett és e körülmény bámulatos hatást gyakorolt starostánkra, ki most végtenül szivélyessé lett irányunkban. Meg kell említenem, hogy Turkesztánban, Kaufmann tábornok rendelete daczára, melynek vételét az érdekeltek jobbára eltagadják, minden embert, ki keppit nem visel, *kupecznek* (kereskedő) nevezik és majd úgy bánnak vele, mint valami csavargóval; a kereskedő, s a polgári ember itt nem számít.

A napot azzal töltöttük el, hogy egy régi város romjait kerestük fel; régi pénzeket és cserepedény-darabokat találtunk ott. Egy orosz jemsik kisért minket, árpa és zabültetvényeket mutatott nekünk. Nyárban a földeket öntözni kell, mert a szárazság hat hónapig tart és a hő gyakran 50°-ra emelkedik. Egy gömbülyű és igen szabályosan épített nyílás mellett haladtunk el; a kirghizek készítették, kik e tájékon állitották fel kibitkáikat is; e rögtönzött kemenczékben sütötték kenyerüket is.

Másnap, más utasok által is kisérve, elindultunk Turkesztán felé. Az idő pompás volt, a Kara-Tavu nevű szép hegységnek örökös hóval borított ormai bámulatra ragadtak. Igazán gyönyörű látvány, melynek élvezete dúsan kárpótolt minket a szenvedésekért, miket a végtelen sivatag elhagyása óta Yani-Kourganig kellett kiállanunk. Igaz, hogy a sivatagnak is

megvolt a maga változatossága, helyenkint zöldülni kezdett és a természet ébredését mi lelkesülten őszinte örömmel üdvözöltük. Zöld! zöld! végre valami új! Méltán zöldnek festik a remény szinét; ehez járult még a nap, az emelkedő hő; nem kell mindjárt kétségbe esni, a természet is jókedvű, midőn kibontakozhatik téli takarójából! Az út kitünő volt; szekereink kavaránformát képeztek, a mi szintén kellemesebb volt, mint az, melyet pár nappal ezelőtt szerveztünk.

Még egy folyón kellett étmennünk, míg a várost elérhettük. Itt egy óriási karaván képező nagy számú tevét találtunk; övig meztelen emberek állottak a vizben, az állatokat kiáltásukkal nógatván az átgázolásra. Nagyságuk daczára az állatoknak is szügyükig ért a víz. Minket ráültettek egy *arba* nevezetű kétkerekű taligára: aztán málhánkat helyezték el, és igy indultunk el egy lovas nyomában, ki előbb ment be a vizbe, hogy esetleg segítségünkre lehessen. Igy ment végbe a furcsa átlábolás.

Ez idő szerint már hidat épitenek a folyó felett; csak most jutott eszükbe az illetőnek, holott az állomáshelyek már 1874-ben szervezve voltak. A viz mély volt, mert lovainknak majdnem szájukig ért.

Mialatt a taliga visszament társainkért, én a karaván felvonulását néztem. Néhány kirghiz felhasználta az alkalmat, hogy a folyóvizben mégfürödhessék; márczius hóban kétségbevonhatlan friss hatású szórakozás. Aztán felöltötték ruháikat, vagy pedig, a nélkül, hogy megtörülköztek volna, odaszaladtak állataikhoz, melyek kétségkivül hozzá lévén az ily jelenetekhez szokva, kedélyesen czamogtak tovább. Lejebb egy pásztor igyekszik nagy kecskéjével a túlpartra; a derék állatok nem sokat kéretve is hozzáláttak az úszáshoz, ők az egész dolgot igen természetesnek találták. Egy ember meg ökre hátára ült és ölében vitte át báránykáját; megbámulta a futó habo-

kat, bölcs megnyugvással levetette ruháját, belekapaszkodott az ökör két szarvába és a legkevésbé mély helyen oly nyugodtan szelte át a folyót, oly biztos tudattal ült helyén, mintha a világ legszebb padlózatán járna.

Végre elérkeztünk Turkesztánba, hol csak két napig szándékoztunk maradni; de tekintettel arra, hogy a következő állomáson az áradás még nagyobb volt, mint a már elhagyottakon, arra határoztuk magunkat, hogy hosszabb ideig maradunk. Utasok, kik rászánták magokat a továbbmenetelre, tanui lehettek málháik elmerülésének és e mellett még örvendeniök kellett. hogy puszta életüket megmenthették. Már említett elhatározásunk annál indokoltabb volt, mert megérkeztünkor a pósta-felügyelő egy kozákkapitány és a pópa kiséretében üdvözletünkre sietvén, a minket ért baleset miatt mentegetődzni igyekezett. Mindamellett az állomáson 3 napnál tovább nem maradhattunk, ez volt a maximum, mit a törvény engedélyezett. A natchalnik két szobát bocsátott rendelkezésünkre.

Másnap tervbe vétetett, hogy férjem megnézi a város mecsetjét a kapitány kiséretében, ki minden tekintetben szolgálatunkra állott. Egyidejüleg arról is értesültem, hogy a pópa a hidak felállitásával van elfoglalva. Im, a hivatások legegyszerübb összefoglalása és egyesitése; minden megjegyzés nélkül veszem tudomásul, minden nép saját legjobb balátása szerint elégiti ki szükségleteit. Másrészről pedig sokkal szivélyesebb fogadtatásban részesültünk, mintsem a látottak birálatába bocsátkozhattunk volna. Az állomáson megkaptuk mindazt, a mit csak óhajtottunk. Utitársaink már nem voltak oly kellemes helyzetben, ők nem dicsekedhettek a kormány láttamozott utlevelével, mely a futárok után első sorban az illetőket jogositja fel váltott lovak használatára. De azért, kétszerte, háromszorta olyan árt fizettek, mint mi. Franciaországban ezért a pénzért becsülték, gondozták volna őket; zsirban, vajban

fürödhettek volna; itt ép ellenkezőleg: az erszénynek semmi hatalma, és ha az ember nem valami rendkivüli követ, csekélységét ugyancsak éreztetik vele.

Az állomás udvarán narancssárga szinü szép madarakat láttunk; szárnyuknál fogva kötözték össze azokat, hogy el ne repüljenek.

Másnap kilencz órakor a kapitány eljött értünk, hogy megmutassa nekünk a környék csodáját, a Hazret nevü mecsetet; Monsse-Ali, a város első tisztviselője kisérte. Derekán összekötött ruhájában és a kalap helyét pótló *tibitéikában* hasonlitott némileg az európaiakhoz. A khalatot, vagyis hivő társainak ruháját nem viselte.

Áthaladva a körbástyákon ütött réseken, miket alighanem az orosz ágyugolyók törtek, egész közel értünk a mecsethez. Férjem, mint valami igazi régész, utközben összeszedett minden képzelhető cserépdarabot és töredéket, a miben pedig bőven válogathatott; sietek megjegyezni, hogy én ép ugy tettem, ugy látszik, hogy a régészet iránti hajlam ragályos. A mecset elé érve, valóban meglepettünk; szegény szemeink, melyek Moszkvából távozásunk óta egyáltalában nem láttak olyan épitészetet, a mi valami izlésről, fejlődésről tanuskodott volna, most e nagyszabásu épület láttára a bámulattól nagyra nyiltak. A mecset méltó hirnevéhez; még Párisban is a kiváló nevezetességek közé tartoznék.

Pompás négyszögü kövekből összerakott ívekkel ellátott óriási basilika. Mily nagyszerü hatást gyakorolhat az ily épület, midőn ezer szinü téglái a nap sugarainak visszfényében ragyognak és az egész remekművet ugy világitják be, mintha a szivárvány egy nagy gyémántdarabbá válnék! Ma, fájdalom! a szines téglák nagyrészt elpusztultak, de azért még maradt annyi, hogy a hajdani fényre következtetni lehessen. Az épülethez arányitva, egy igen kicsiny és szük ajtón léptünk be

A bejáró mindkét oldalán minden korbeli mollâhk és gyermekek állottak. A templom belseje, a maga nemében, ép oly szép, mint külseje; négyszögletes nagy terem, pompás kupolával, gazdag díszitésü kiszegelésekkel. A kupola, melyen keresztül a világosság arany szálak módjára özönlik be, remek összhangzásu vonalak egyesitése. Ez épület tervezője nemcsak jó izléssel biró, de valóban lángeszü ember volt. Az ívek páratlan merészségüek, de részeiben a leggondosabban vannak kidolgozva. A nagy terem közepén egy óriási kazánforma van, melyet jámbor alapitója a vándorok eledelének elkészitése czéljából emeltetett. E főző-készülék előtt, a bejáró oldalán, két művészies kivitelü bronz gyertyatartó áll; a zománczozás nyomai még meglátszanak rajta és az bizonyára fokozta a tárgyak szépségét. Ezek előtt imádkoznak most a gyermektelen kirghizek, itt áldoznak juhokat, hogy családjuk szaporodását kikönyörögheséssék.

Valóságos vandalok módjára, de küldetésünk tiszta tudatában (láthatják ebből, hogy én magamat is a kormány küldöttének tartom) rontunk neki a műemlékeknek. A vén mollahk jajveszékelnek, zugolódnak, de aggodalmuk elmulik a rubelek láttára, miket Ujfalvy nyujt feléjük. A terem hátterében egy faragott faajtót veszünk észre; a faragvány ép oly művészi kivitelü, mint a zománczozott és vert érczből készült zár. Ez ajtó sirbolt féléhez vezet, hol a környék szentje, Hazret vagy Djassari nyugszik, a kinek hamvai felett emeltette Tamerlán 1404-ben Kodja-Hussein által, kis-perzsiai Chirarbeli születésü volt, e nagy mecsetet. A sirbolt falai kőből vannak, a sir maga pedig, mely a félhomályban kivehető, szőnyeggel van letakarva. Egyébként nincs rajta valami különös. Visszatérünk a nagy terembe; jobbról az első vasajtó több kisebb fülkébe vezet, hol feliratokkal telt sirkövek vannak; ezek közül több darab valóságos műizléssel van vésve; a legszebb egy

kirghiz szultán hamvait disziti. Oldalt egyszerübbek állanak és még távolabb egyszerü homokbuczkákba dugott szines tollak képezik az egyetlen diszt. Eleinte ugy tetszett nekünk, mintha

Az imádkozó Mollah.

itt gyermekek játszottak volna, de csakhamar megmagyarázta kisérőnk, hogy a kirgizek ily módon szokták megjelölni a he-

Mousse Ali, Turkestanban.

lyeket, hol haláluk után nyugodni óhajtanak. Végre a háttérben, egy sötét zugban, két kinyujtóztatott csontvázat pillantunk meg, melyeken a rajtok maradt ruhadabok még meglehetős ép állapotban vannak. A volt kokhandi kán két küldöttének vázai ezek, kiket Turkestan városának lakói elfogtak, halálra ítéltek és lefejeztettek. Valami anthropologus már hatalmába keritette az egyik fejet; férjem alkuba bocsátkozott Mousse-Alival, hogy elvihesse a másikat. Bizott benne, hogy megkapja, Az anthropologus előtt nincs szent és tiszteletreméltó és azt már másutt is hallottuk, hogy pénzért mindent meg lehet kapni a sartoktól; csak az árát kellett megszabni. Megnéztük a nagy teremtől jobbra eső többi szobákat is; régi divatu iskolák ezek, hol Hazret tisztelői a tizenötödik század ifjuságát oktaták Mohamed tanaira. Férjem utközben több cserépdarabot és egy majdnem teljesen hibátlan hamvvedret emelt fel. Egyik nagyobb fülkében kut van, melynek vize meg van szentelve; de azért megengedik, hogy megizleljük és a mollah merit is belőle a vaslánczon függő pohárral, pompás egy viz. Visszatérünk a nagy terembe és a baloldalon lévő ajtón át, mely a kirgiz sultán sirjához vezető ajtóval egy vonalban épült, a mecset tulajdonképeni »hivatalos« szobájába jutunk. Évszázadok óta ott fészkelő egész galambrajt verünk fel nyugalmából és a felrepülő szép madársereg kedves ellentétet képez a komor tollazatu hollókkal szemben, melyek Turkesztán összes városait ellepik és valóságos egészségügyi szolgálatot teljesitenek, felfalván a szerves anyaghulladékokat.

A padozatot nemez szőnyeg fedi, a háttérben pedig szűette lépcső emelkedik, melyen a mollah szokott feljárni, a midőn imádságát megy végezni. A falakat pompás zománczozásu téglák boritják, melyek jobban megóvattak, mint a többiek. Apró, kivésett oszlopokat ábrázolnak oly ragyogó kék szinben, mintha lapis lazouliból lennének. Minden erőlködése da-

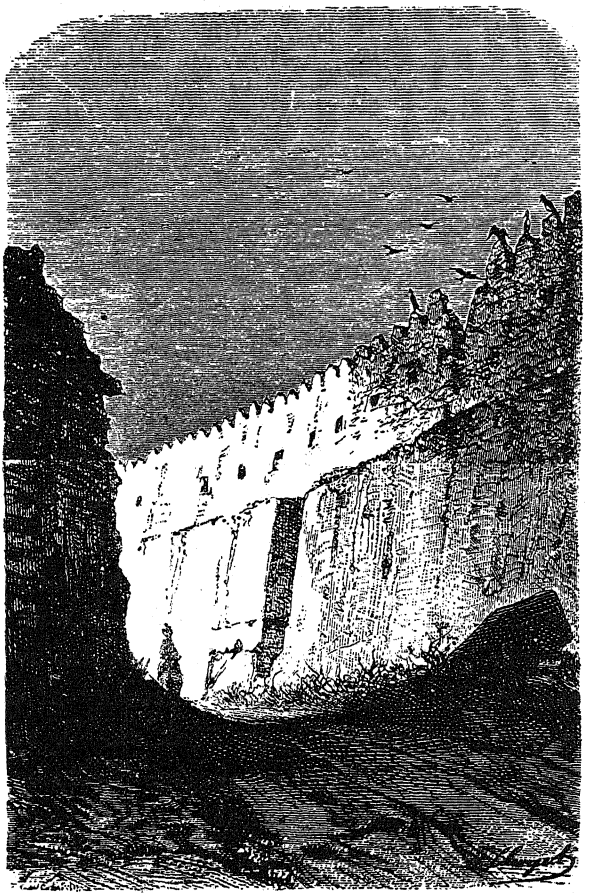
czára ebből már nem kaphatott Ujfalvy; a mollahk megvesztegethetetlenek, valószinüleg azért, mert egymást ellenőrzik és csakugyan Mousse-Ali jellel int bennünket, hogy várjuk be az alkalmat, midőn a mollahval tanuk nélkül beszélhetünk.

Visszatérve a kiindulási ponthoz, egy félreeső lépcsőt mászunk meg, mely az első emeletre vezet, hol ép oly szobák vannak, mint a földszinten, de telve romokkal. Még felebb megyünk és a kupolához érünk. Itt valóban nagyszerü kilátást lehet élvezni. Belátni egész Turkestant, melynek piszkos, görbe utczái, ronda házai pompás növényzet közé vannak rejtve; ellátunk a bástyafalakig, a mecset köveiből épült orosz templomig, az orosz városrészig, mely terjed, emelkedik, »hizik, mint az élősdiek szoktak hizni.« A távolban jól művelt, óriási terjedelmü földek tünnek fel; a láthatárt a Kara-Taou hegységnek csucsát hóval boritott és a tavaszi nap sugarai által bearanyozott ormai zárják be; oly látvány, a melyet életemben sohasem fogok elfeledni.

Sajnálkozva válunk meg e gyönyörü emlékektől és önkénytelenül is visszaidézem a multakat, a rövid ideig tartott czivilizátiót, mely oly remekműveket tudott alkotni, a türelmetlen barbárságot, melylyel egy elvetemedett nemzedék mind romba döntötte, darabokra szedte ezeket és meg sem kisérlette az ellentállást. Ma már milliókra lenne szükség, hogy a szép épületet megujitani lehessen, és nem messze az idő, a midőn már csak alaktalan kőtömeg lesz a mostani romhalmaz.

A nagy mecsethez egészen közel egy másik kisebb mecset emelkedik, mely Tamerlán egyik leányának van szentelve. Ez is pompás épület, ugyanolyan téglából emelve; a bejárónál oszlopsorok között vezető veranda díszlik. Ide még a mollahk sem lépnek be sohasem, nem mintha az épület meg lenne szentségtelenitve, de attól félnek, hogy valami kődarab fejükre esik, pedig van ott akárhány 1000 kilogrammos is.

Ma csütörtökön, márczius 8-án, Mousse-Alihoz vagyunk theára hivatalosak. Három órakor értünk jön, még mindig a kapitány, a mi szeretetreméltó és szolgálatkész cicerónénk ki-

Egy útcza Turkestanban.

séretében. Ez a katonatiszt meglehetősen beszél németül, igen rosszul francziául, de majd az egyik, majd a másik nyelven próbálva szerencsét, valahogy csak megértjük egymást.

A piacz-téren áthaladva, egy utczába érünk, melynek sarkát hatalmas fal képezi. Ennek közepén szép óriási oszlop közé épitett ajtó van. Ez a mi amphytrionunk háza. Belépünk az első udvarba, mig férjem a lovakat bámulja, én a kecskékben gyönyörködöm; ebben nekem örömöm telik, rójon meg érte, a kinek tetszik!

Balról egy másik ajtó, aztán egy udvar, a háttérben folyosó, ennek legvégén ajtók és ablakok.

El tudják képzelni e berendezést?

Kissé zavartnak látszik; de a zavar azon érzelmek következménye, melyek rajtam az épitészet láttára erőt vettek. Végre, belépünk.

A mint helyet foglaltunk, az asztalra egy tálat tettek, mely mandolával, mazsolaszőlővel, czukorral, kétszersülttel és Moszkvából küldött bonbonsokkal volt telerakva. Aztán bevezetnek egy kis fiut, ki egy-két éves lehetett; igen szép fekete szemei voltak, de máris aláfestették azokat; Mousse-Alinak legifjabb fia volt. Anyja nem régen halt meg.

Férjem kérelmére, a ház ura megengedte, hogy bemehessek a hárembe. Szőnyeggel boritott szobába léptem; a falba épitett tartókon poharak, üvegek és különféle evőeszközök voltak; mindennemü szék helyét egy alacsony bőrönd forma pótolta, melylyel megkinált, hogy üljek rá. A mi őt illeti, keleti módon letelepedett a szőnyegre. Beléptemkor egy öreg asszony jó napot kivánt és kezét nyujtotta, az édes anyja volt. A házi ur néhány szavára két fiatal nő jelent meg; felálltam és kezemet nyujtottam feléjük; nyelvükön üdvözöltöm őket: *Amane*, jó napot. S az sart szótáramnak mai napig is egyetlen szava. Majd belépett a harmadik is, a kis fiut hozván kezén, kit már megbámultunk. Nem beszélhetvén egymással, be kellett érnünk azzal, hogy néztük egymást.

Mennyire kiábrándul az ember ily hárem látása után!

Ez a három nő, kik ép oly ügyetlenek, mint a mi leánynevelő intézeteink növendékei, gazdagabban voltak öltözve, mint az orenburgi Mollah nejei és nem viseltek fejkötőt; teljesen felemelt fehér fátyluk képezte hajdíszüket; alacsony termetüek; a legnagyobb huszonégy-huszonhat éves lehetett, ragyás és rút volt; a másik kettőnek elég szép szeme volt, de aláfestéssel jól meg is nyujtották azokat. Valamivel szebbek voltak a örd̈ögnél. A mi termetüket, karcsuságukat illeti, vastag és bő ruhájuk miatt épenséggel nem lehetett megitélni. Megkérdeztem Mousse-Alit, hogy a három közül melyiknek fogja adni a melltüket és kézelő-gombokat, mikkel férjem ajándékozta meg szeretetreméltósága viszonzásául; a legkisebbre mutatott, ki legkésőbben jött be és kis fiát hordozta kezein. A társalgás bizon unalmas volt, nem maradtam sokáig; kimentem és ép úgy, mint bejövet kezet szoritottam velök. — Valóban, kelet urai, gondolám magamban visszatértemben, önök épenséggel nem sajnálhatók; nejeik türhetők, ha nem is szépek, de kedvesek és okosak; most már értem, hogy miért kell a háremnek a külvilágtól elzárva lennie; a nélkül elvesztené minden titkos báját, varázsát.

Pedig hát gazdag ember házánál voltunk, ki csinos nőket vehet magának és akár 300 rubel erejéig is költekezhetik. Igaz, hogy azt az árut ugy veszik, mintha macskát zsákban vennének, mert egy öreg asszony közvetiti az üzletet, ki ép ugy igyekszik portékáján tul adni, mint a hogy megbizója érdekét is tőle telhetőleg védi.

Midőn férjemhez visszatértem, beadták a theát; Mousse-Ali két fiatalabb testvére az ajtónál állt és kiszolgált bennünket. A kapitány nevetve üléssel kinálta meg őket, de visszautasitották; tiszteletlenség lenne ez, mert az idősebb fivér az atya helyét pótolja mindaddig, mig az ifjabbak önmaguknak családot nem alkottak. Ez utóbbi esetben, ha a fiatalabb test-

vér meghal, az idősebbnek kell nejét és gyermekeit gondjába venni.

Házigazdánk két francziát vendégelvén meg, bort hozatott. Végzetes pillanat volt. Csak egy aranyozott ezüst pohár volt a háznál, abból a fajtából, melynek készitésében a moszkvai ötvösök remekelnek. Mousse-Ali tele töltötte, aztán engem kinált meg vele; elfogadtam, azután férjemre került a sor. Azt hittem, hogy mindig úgy lesz, de gazdánk felragadta a kelyhet, ivott belőle, aztán újra megtöltve, ismét engem kinált meg vele. Elkellett fogadnom, kiürítettem, aztán férjem következett. Úgy látszik, hogy gazdánk az által, irántunk rendkivüli tiszteletet kivánt tanusitani.

Távozni készültünk volna már, de előbb ennünk kellett a *pilao* vagy *pilau* nevü ételből (főtt rizs). Hogy az ebéd elkészitésére elég idő legyen, gazdánk kivezetett a főudvarba és ott egy gyönyörü turkomán csődört mutatott, mely hajdan Khudaïar-Khané volt. A szép állatot vászontakaró fedte, mint nálunk a kereveteket. Ez elővigyázatra szükség van, mert különben a por, mely oly óriási mennyiségben van közép-Ázsiában, egészen beleszivódik a bőrbe.

Ugyanezen udvarban Mollah-k is voltak, kikhez férjem több kérdést intézett a kirghizekre vonatkozólag; kezükben a mienkhez hasonló olvasót tartottak és imáikat rebegve, ennek gyönygyszemeit tolták mindig odább egygyel; az egyik Khudaïar-Khan kincstárnoka volt és Orenburgból jött, hogy egy tizezer rubeles adóságot rendezzen, melyet ura és parancsolója csinált; csak *négyezret* akart belőle fizetni. Monsse-Ali éjjelre felajánlotta neki vendéglátó házát.

Aztán zeneélvezetben részesültünk; a mollah-k, háziurunk, férjem és én keleti módon letelepedtünk egy a szoba közepén felállított négyszögletü alkotmány köré, melyen izó szénnel telerakott edény állott.

Kolduló dervisek.

Khudaïar-Khan kincstárnoka egy *trutar* nevezetű, mandolinhoz hasonló hangszert vett elő, melynek hurjait pengette ugyan, de összhangot nem birt belőle kicsalni. Egy másik mollah nagyot sohajtván, azt hittem, hogy éneket is fogok hallani, de az épen Khudaïar-Khan hitelezője volt és szegény, csak követelése emlékére sohajtott.

A zenész végre abbahagyta irgalmatlan művészetét és mi visszatértünk az étterembe.

A kivilágítás nem valami fényes volt, de már a lámpa is nagy fényűzés Közép-Ázsia népeinél, kik rendesen csak gyertyát égetnek, és milyen gyertyát! mert a faggyú, melyből készülnek, inkább elfojtja, mintsem élesztené a lángot.

A pilao az asztal közepén volt feltálalva. Kanál volt hozzá négy is, de tányér egy sem. Tapasztalatlan lévén e téren, eleinte sehogysem birtam megérteni, hogy tulajdonképen mint fogjak hozzá; de elvégre is nekem kellvén példát mutatnom, rászántam magamat és az első részt bevágtam a rizskása pyramisba, melyben bárányhúsdarabkák vettek körül minden oldalról. Szerencsére a tál igen nagy volt és mindenki a maga határában ehetett, a nélkül hogy szomszédja mesgyéit át kellett volna lépnie. Másrészről, ugy hiszem, indokolható tartózkodást tanusitottunk.

Pedig hát a pilao pompás étel; a rizs húsz percz alatt főtt meg és oly módon főtt, hogy egyes részei szétválnak és úgy lehet enni, mint az *Ezer egy éj* meséjében. Míg férjem és én borunkat gazdánk egészségére üritettük, azalatt ez a parancsnokkal óriási mennyiségű pálinkát fogyasztott el. Egy pohárból ittak mind a ketten és a muzulmán megállta helyét a muszkával szemben. Bizony szerettem volna tudni, hogy mit gondol Mohamed, a midőn látja, hogy tanítványa ily kevésbe veszi a Korán törvényeit.

Ebéd után háziurunk vissza akart minket kisérni laká-

sunkig. Udvariasan karját nyujtotta nekem és utunkat fivéreivel és szolgáival világítatta, kik lámpáikat vitték előttünk. Az udvariasság e ténye egy keleti ember részéről valóban meglepett, mert hiszen ők a nőt csak dolognak tekintik. De aztán értesültem, hogy meg akart venni és férjemnek ez irányban tett is már ajánlatot. Ujfalvy mosolyogva kérdé tőle, hogy valjon mennyit áldozna az ügyletre; a vevő oly árt mondott, mely nézete szerint óriási összeg és roppant elbámult, midőn férjem a lehető legkomolyabb arczczal csak annyit válaszolt: *Ez igen kevés!*

Az estét nálunk töltötte és meg is tanitott valami kártyajátékra, melynek nevét azonban elfelejtettem.

Egy tatár póstafőnök neje.

HETEDIK FEJEZET.

Turkesztántól Tachkendig.

Látogatás a bazárban. — Kefét keresve, csak fogkefét találunk. — Zenélő zár. A koponya elvitele. — A táviró rudak ujra előtünnek. — Tchemkend. — Örülünk, hogy kidőltünk. — Tachkend.

Másnap akár sétálhattunk, akár kirándulhattunk, a mint épen tetszett nekünk. Mousse-Ali és a kapitány eljöttek értünk, hogy elvigyenek a bazárba; útikészletemet akartam kiegészíteni, mert a Párizsból hozott bizony ott ázott a folyó legfenekén. Belföldi árút találtunk eleget; nehány szebb darabot vettünk is, többek közt egy gyönyörű himzésű lótakarót; szinezete túlságosan élénk ugyan, de azért az összhang páratlan izlésre vall. E takaró fedi a kirghiz menyasszony lovát, midőn férje kibitkája felé indul.

A benszülöttek mind összesereglettek és úgy bámultak minket; legkiváncsibb egy óriás termetű Sarta volt, ki elég szép fehér lovon ült. A rendőrség főnöke volt és Szt-Pétervárt is megfordult, a mi bizony nagy dolog a kelet embereinél. A czár több rendjellel tüntette ki.

A bazár boltjai, bár szinten igen kezdetlegesek, mégis jobban fel vannak szerelve, mint a Kazalinskban találhatók. De a szokások itt is ép olyanok. A vevőnek állania kell, mig a kereskedő szőnyegen ül. Tarka tömegben összezeverva vannak ott a szövetek, fehérnemű, selyem, hús, gyümölcs, zöldség, tészta, egyszóval minden, s mire az életben szükség lehet.

Sart fiu Tchemkendbe.

Kirghiz Tachkend környékén.

Mousse-Ali elvezetett a piszkos, ronda utczák tömkelegébe, melyek tisztaságáról csak a hollók gondoskodnak.

Egy nagy teriméjű négyszögletes medencze előtt haladunk el, mely tele van vizzel és fakerítéssel van körül véve; itt fürödnek az emberek és az állatok. Musulmánunk kinyitotta előttünk boltját, mely csak egyszerű lakattal volt bezárva a mint ott más zárt nem igen lehet látni; a bolt nagyobb volt az eddig látottaknál, volt benne iróasztal, sőt még szék is, melyre leültem. Itt vásároltunk legtöbbet.

Miután fésűre már szert tettünk, melyre legégetőbb szükségünk volt, szivacsot kértünk; ámde Mousse Ali ez árúczikkel csak úgy lévén ellátva, mint a többi kereskedők, áttértünk a kefékre. Itt már több nehezség merült fel. Ruhakefének való csak egyetlen *fogkeféje* volt. . . . az egyetlen kefe talán, a mi a városban feltalálható volt! És mégis örömmel vettük el. A kirg-

A zsidók Turkesztanban.

gizek sohasem kefélik ruhájokat, a szélre bízzák, hogy az leszedje öltözetükről a port és a sarat, de nem tudom, hogy az oroszok is utánozzák-e a benszülöttek e példáját.

Végre egy furcsa alkotású böröndöt is vett férjem Mousse-Alitól. Fedele paizsalakú volt, alapszine gyönyházezüst; zára pedig, ha a kulcsot megforditották benne, érczes hangot adott, mi által a zenélő dobozokhoz hasonlitott; elég nagy árat kért érte, bizonyosan előzékenységét akarta megfizettetni: mi alkudni sem mertünk.

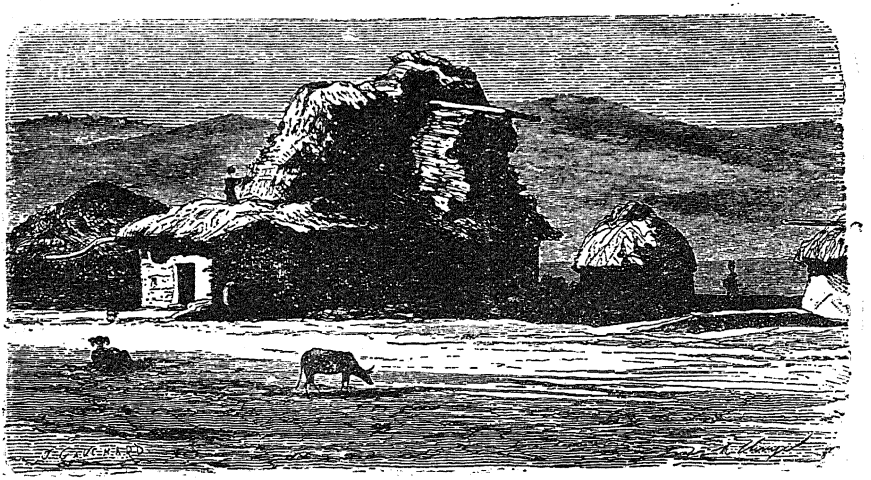
A bazárból kijövet, az egyik utcza sarkán kolduló derviseket pillantottunk meg, kik dörgő hangon kértek alamizsnát.

A natchalniknál ebédeltünk, az estét pedig a rendőrfőnöknél töltöttük, hová a turkestáni egész orosz telep találkát adott egymásnak. Férjem kérelmére, a natchalnik parancsot adott, hogy a mecsetben látott koponyát hozzák el nekünk, de az elutazásunkat megelőző estén a mollah tudtunkra adta, hogy nem engedelmeskedhetik, ha mindjárt a főkormányzó adta volna ki a parancsot a natchalnik helyett. Vallása tiltotta az ilyen szentségtörést. Ujfalvy kétségbeesett. »Miért nem kináltál hat rubelt annak az élő gépezetnek?« kérdém tőle. Mousse-Alinak megtette ez ajánlatot és az gyorsan el is tünt, hogy egy negyedórával később visszatérve, már a nagybecsü koponyát hozza, tág ruhája alá rejtve. Fogadni mernék, hogy a pénzt megtartotta magának, a felelősséget is ránk háritván tettéért; bátran tehette, mert hiszen másnap korán reggel már el kellett utaznunk.

Turkestan után *Ikân* az első nagyobb falu, melyet találtunk. Ámde a mi parasztjaink életmódja mily roppant eltérő jelleget kölcsönöz a mi falvainknak a sartok falvaival szemben! Itt minden nyugodt és csendes, a bazár néhány istállószerű bódéból áll, hol néhány ember a földön végignyulva bámész

szemekkel néz minket, a mint előttük elmegyünk. Mintha csak romok közt jártunk volna!

Turkestan és Tchemkend közt az egyik állomás póstafőnökének neje szintén tatár eredetü, ép úgy mint férje. Megemlékszem róla, mert talán az első csinos török nő, kit Orenburgból távozásunk óta láttam. Nagy és hosszú termetü volt, vonásai kellemesek, haja pompás, arczszine kedves, de külö-

Kirgiz falu, Tchemkend közelében.

nösen szemei és fogai méltók a bámulatra. Nehéz selyemből készült, széles újjú bő ruhája pompásan illett rá, zöld bőr csizmája valóban eredeti volt. Férjem azt mondotta, hogy iráni származású lehet.

Turkestanból Tchemkendig semmi különösre nem bukkantunk, hacsak azon nehány patakról nem emlékszünk meg, melyeken át kellett gázolnunk. Ehez pedig már hozzá voltunk szokva. Legveszedelmesebb volt az Arisse vize, a *Marne*-hoz hasonlitható kisebb folyó, melyet azonban a hóolvadás jelentékenyen megdagasztott. Megint csak az *arba* mentett ki, az a

Sart ékszerek.

magas taliga-szekér, melyet már leirtam. Az ár oly erős volt, hogy a lovak jó darabra leúsztak, míg egyenesen átvághattak rajta; ha arbánk tengelye véletlenül eltörik, menthetlenül elvesztünk. Vagy tíz perczig tartott az átkelés, de ez idő én

Kaufmann tábornok.

előttem végtelenül hosszúnak látszott; boldog is voltam, midőn kiugorhattam a szárazra: az utolsó napok eseményei még jobban megfélemlítettek.

Egy este, úgy hat óra felé, egyszerre csak a fáktól környezett Tchemkend áll előttünk. Benszülött utasok, kiket hosszú

felöltöjükről és turbánjukról lehetett felismerni, nyugodtan haladtak, minden tekintetben állatjaik tetszéséhez alkalmazkodva. Egyik részük lovon ült, másik tevén, melynek hullámzó járását valóságos gyönyörrel élvezték. A szokatlan élénkség, de különösen a táviró rudak látása nagy örömmel töltötte el szivünket; ez eszközök láttára eszünkbe jutott a civilisatio és képzeletünk visszavitt a mi jó, vén Európánkba.

Tchemkend elég csinosnak látszik; erődje magaslaton épült; a növényzet élő sövényt képez körülte, a lombokat kellemes zöld színben ragyogtatja a nap. Az erőd a maga elhagyatott bástyáival messzire elterjedő síkságot véd.

Nappal a város orosz és keleti szokások vegyülékét tünteti fel. Az egyik elemnek derültsége ellensulyozza a másiknak komorságát, bús természetét. A bazár utczái szétszórtak és fehér napellenzőik védik a vevőket és eladókat egyaránt; a raktárak, vagyis a földből épült és minden belső berendezést nélkülöző bódék egymás mellett sorakoznak; a négy puszta falból álló házakon nincs ablak, a középen ajtó van vágva; jele ez annak, hogy a sart nőket sohasem lehet látni. Azért lóháton mégis latható egynémelyik, de oly vastag fátyol alatt, hogy egyetlen vonását sem lehet kivenni. Néhányan, valószinűleg kiváncsiságból, felemelik kissé fátylukat, hogy minket jobban láthassanak, de mihelyt mi őket akartuk megnézni, azonnal elfordúltak és helyére igazitották arczfedőjüket. De azért épenséggel nem szégyelősök és azt hiszem, hogy lassanként még kevésbé lesznek azok.

Tchemkendet (a zöld várost) állandóan megtelepedett sartok és kirghizek lakják. Közép-Ázsiában *Sarte* elnevezéssel bír minden oly lakosa a városnak vagy falunak, ki ott megtelepedett és földmüvelővé lett. Egyedül a *Tadjik-ok*, iráni származásukat kitüntetendők, megtartották a Tadjik elnevezést A nomád kirgizek és a félnomád *Usbeg-ek*, mindketten török

eredetüek, a síkokon barangolnak. A félnomádok abban különböznek a nomádoktól, hogy ezek nyáron vándorolnak; télben falvakban tartózkodnak.

Tchemkend lakóinál elég különböző arczokat lehet látni: némelyek valóban Usbeg eredetre vallanak, másokat

Khudaïar Khan.

a kirgizek utódainak lehet tekinteni. E népek mellett Közép-Ázsiában még sok zsidót, afghanokat és hindukat lehet találni, kik többnyire uzsoráskodnak és megvetés tárgyait képezik.

Tchemkendben csak egy fél napig és egy éjjel marad-

tunk. Férjem Szibériából visszajövet, hosszabb ideig akart ott maradni és most sürgős volt utunk Tachkend felé.

Hat hétig tartott utazás és oly utazás után nem csoda, ha nyugalomra vágytunk. Száztizennyolcz verstnyire vagyunk még az utóbbi várostól, de azért egy nap alatt elérni reméljük.

Tchemkendből távozva, a látkör egészen megváltozik. Balra a Thian Chan hótakart ormai zárják el a kilátást. A talaj majd emelkedik, majd sülyed. Patakok és források szelik át. Ódon erődítvények szegélyezik az utat; gyakran letérünk róla, mert az eső majdnem járhatatlanná tette. Jemsikünk a domboknak tart; lova eléggé gondozva lévén, valóságos pokoli utat teszünk. Kárpótlásúl mindig több akadályra bukkanunk és az csökkenti bátorságunkat; de a remény, hogy nemsokára ez is véget ér, — valamint a mosolygó természet látása bizalommal töltenek el. A rétek gyönyörű zöld szinben ékeskednek, a sárga és kék virágok zománczdíszt látszanak rajta képezni; a százszorszépek ide oda lengetik szirmaikat; vad tulipánok és szende ibolyák zavarják a szőnyeg és pázsit egyhangú szinét; a juhnyájak örömmel legelnek a dús termés között. A fehér turbános utasok, kik lóháton mennek, mind nagyobb számban tünnek fel; mások ismét óriási tevéik mellett alacsony szamaracskán ülve, oly furcsán néznek ki, hogy nem lehet a nevetést megállani. A most még zöldelő rétek siralmas szint öltenek majd, ha a nyári nap teljes erejéből árasztja rájok égető sugarait és nincs egyetlen egy fa, melynek árnyas lombja enyhítené a pusztító tűz hatását.

Az állomások egymást követik; már nem pusztán álló házak, de falu által környezettek. Ha egyik-másik távol esik is az emberek lakától, viszont oly szép helyen fekszik, hogy a magányt épenséggel nem kell fájlalni. Végre a mind sűrűbben jelentkező fák tanúskodnak a mellett, hogy már egészen közel vagyunk Tachkendhez; az út, fájdalom! még gyakran

előmozditja szegény testünk szenvedését. Itt kertektől körülvett házak, ott bevetett és kezdetleges művelésre mutató földek. Végre egy, a többiekkel szemben pompás szerkezetűnek nevezhető hidon átmenve, márczius 14-én, délután fél-öt órakor előttünk áll Tachkend.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Tachkend és aristocratiája.

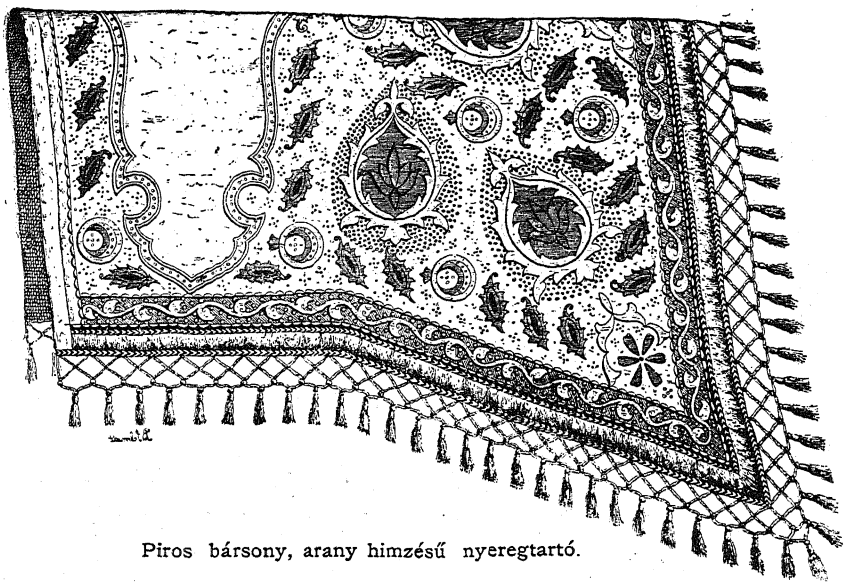
A város rövid története. — A közoktatásügyi minister. — Mi módon foglalkozik a közoktatással; feszült viszonyban van mindenkivel. — Egy ideges hölgy. — Poloska-gyüjtemény. — Ő Fensége helebárdja. — Kaufmann tábornok. — Miért panaszkodnak a nők. — Tachkend leirása. — Az orosz és a sart várak. — A népesség. — Mindenekfelett a nők érdekelnek. — Látogatás egy dúsgazdag háznál. — Általános mértékvétel. — Elutazás.

A katonai fogház az első épület, mely feltünik szemeink előtt. Kocsisunk leszáll és megköti szekerünk csengettyüjét. Téglából épitett kapun megyünk át. A magasan fekvő városnak két oldalról fákkal szegélyzett főútja messzire nyúlik el előttünk. Imitt-amott csinos kis házak zöldre, rózsaszínüre, fehérre festve. Eszembe juttatják a párisi villákat. Jobbról egy széles út van, melynek közepén ugyancsak sürű lombozatú fák között egy fehérre és rózsaszínüre festett templom emelkedik.

A szekér végre megáll egy ház előtt, melyen végtelen örömmel veszem észre a franczia feliratot: „*Restaurant-Hôtel Revillon*“; franczia ember, földink az, ki bennünket itt fogad. Mily örömmel ugrom le a szekérről, melyre jóideig nem ülök fel! Belépünk a már előre elkészitett és rendbehozott szobába, mert férjem még Tchemkendből táviratozott. Mintha sohasem láttam volna szebbet e szobánál; beadják az ebédet, de én oly éhes voltam, hogy gyomrom emészteni sem volt képes. Ágyaink még nem jöttek meg, mert sietségünkben

minden málhánkat az utánunk érkezendő inasra biztuk. Levetettem magamat a kerevetek egyikére, melyek a szoba mind a négy falát elfoglalják és itt aludtam reggeli egy óráig, mikorára kicsiny vaságyainkat is felállíthatták. Mily élvezettel nyujtóztam végig. Mintha életemben most először feküdtem volna ágyban.

Férjem először is Turkestan főkormányzóját, Kaufmann tábornokot látogatta meg, ki azonban hallani sem akarta há-

Piros bársony, arany himzésű nyeregtartó.

lálkodását. Fogadtatása a lehető legszivélyesebb volt és másnapra meghitt ebédre.

Másnap öt órakor kocsija jött értünk, élénk kíváncsiságomat nem birtam elfojtani, meglátszott rajtam, mikor elfoglaltam az ülést. Midőn a palotába értünk, a kormányzó tábornok személyesen fogadott minket az előszobában; rokonszenves arcza, udvarias viselete bizalmat gerjesztett. Őszintén megköszöntem rendeleteit, melyeket a mi érdekünkben adott ki.

Karját nyujtotta és bevezetett a terembe, hol nejének mutatott be. Egyszerű modora és igénytelen megjelenése daczára volt valami vonzó e nőben: vagy talán épen az igénytelen egyszerüség gyakorolta a hatást.

Az ebéd szép tágas étteremben lett feltálalva; a tábornok szellemes társalgó volt, férjem élénken beszélt, Kaufmanné asszony közbeszólt néha és habár franczián nem is fejezte ki mindig azt, mit oroszúl gondolt, azért minden tekintetben kifogástalan volt. Férje nem mondott valami nagyokat, a tábornok szárnysegéde és kis leánya meg épenséggel egy szót sem szóltak.

Az ebéd a lehető legpompásabb volt, de mint mindennek a világon, úgy ennek is vége lett és mi visszamentünk a terembe a fekete kávéhoz. A midőn itt jó karos székekben, fél európai és fél keleti fényűzés által környezve ültünk, a társalgás még kellemesebbé, még élénkebbé vált. A tábornok többek közt elmondott egy történetet, mely az ázsiai népek kegyetlenségét kellően világítja meg.

Khudaïar Khan, ki jelenleg Orenburgban van, tizenegy éves korában elvesztette atyját. Mielőtt a trónra léphetett volna, gyámi felügyelet alatt állott, kinek jogait azonban nem akarta elismerni. A mint nagykorúvá lett, gyámja a kirgizekhez menekült a hegyek közé. Miután Khudaïar Khan anyja kirgiz volt, a gyám pedig sart eredetü, a kirgizek és sartok pedig a lehető legszenvedélyesebben gyülölik egymást, Khudaïar könnyen kieszközölhette, hogy a szökevény hatszáz pártosával együtt neki kiadassék. Mit csináljon mindez emberekkel, hacsak fejüket nem véteti? És Khudaïar ezt tette; miután azonban a lefejezés némi látványosságot képez, ő e mulatságot minél hosszabbra akarta kinyújtani: az ex-gyám pártosai szép sorjában, egymásután lettek lefejezve főnökük szeme láttára, kire legutóljára került a sor.

Uralkodásának ez első tényéből következtetni lehetett a bekövetkezendőkre. És csakugyan oly féktelenséget tanusitott, hogy boldogtalan alattvalói némi elégtétellel fogadták az oroszok beavatkozását, mert az megmentette őket hóhéraiktól.

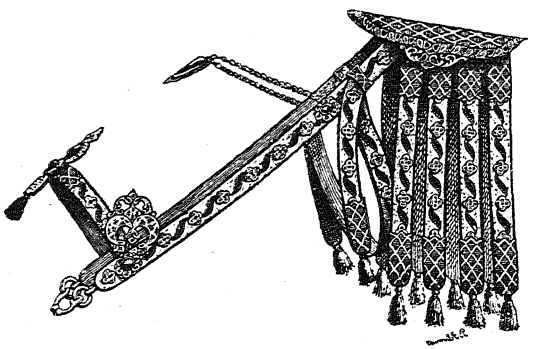
Ilyen elbeszélések fűszerezték esténket; milyen mulatságosaknak, pompásoknak találtam azokat! Szerettem volna, ha örökké tartanak, de a szokás ugy látszik, itt az volt, hogy minél hamarább távozzék az ember.

Másnap Weinbergéknál ebédeltünk. Szeretetreméltó, szellemdús nőt találtam, kinek modorán nem lehet gáncsolni valót találni. Kitünő izlése, fesztelen viselete kétségtelenné teszi franczia eredetét. Férje, bár darabosabb és őszinteségében talán kiméletlenebb is volt, mégis a lehető legszivélyesebb modort tanusitotta. Az érdeklődésnek és rokonszenvnek itt tapasztalt mozzanatait sohasem fogjuk elfeledni.

A rákövetkező napon ismét Kaufmann tábornoknál tettünk látogatást. A belső szobák berendezése pompás, a ház úrnője velünk szemben felette szeretetreméltó. Finom művű ékszereket mutatott nekünk, mint a benszülöttek készitményeit. Józan itélő tehetséggel, jeles tulajdonokkal biró nő. T. herczeggel találkoztunk nála. Ez is kedves és szellemes társalgó, ki Francziaországban lakott azelőtt és most idejött, hogy a vagyonán ejtett csorbát kiköszörülje.

Az estét K. úrnál, a turkestáni iskolák főfelügyelőjénél kellett töltenünk, többrendbeli ajánlatunk volt hozzá és nejéhez és vágytunk őket megismerni. Férjének a tudományos világban elfoglalt állása Ujfalvyt érdeklé; a nőt pedig én vártam türelmetlenül. Mert a hányszor csak említettük valahol, hogy ajánlatunk van K.-ékhoz mindenki azt mondotta: »Ah, K. úrhoz mennek, pompás felesége van.« N. úrnak az az egy érdeme, hogy »pompás felesége van« — felköltötte az én kiváncsiságomat.

És csakugyan N. asszony megfelelt a hozzá fűzött várakozásnak és reményeknek; még egészen fiatal, és igy természetesen teljesen tapasztalatlan volt, megáldva oly szépséggel, mely a tizenhetedik és huszadik tavasz közt lévő nőknél nem ritkaság. A nagy orosz fővárosból került ide, hol úgy érezte magát, mintha eltévedt volna. Egyedül állván oly emberek között, kik férje iránt ellenséges indulattal viseltetnek, nyiltan bevallá, hogy bizon nem igen tud új helyzetéhez hozzászokni. Háza a korona tulajdonát képezvén, nagy, szép volt, pompásan rendezett, nagy kiterdejésü kert is tartozott hozzá; inasa barátságtalan volt, de belső szolgája pompásan megállta helyét a tálalásnál.

Türkizekkel kirakott zabola.

A mi K. urat illeti, ki a közoktatásügyminister czimével volt felruházva, örmény származású, tűrhető külsejü ember volt, ki, úgy hiszem, roppant sokat adott tudós hírnevére, mit különösen az idegenekkel szemben igyekezett fitogtatni.

Saját körében persze, miután otthon senkisem próféta, általában kevésre becsülik. Birt azon képességgel, hogy mindenkit maga ellen zudított, még a kanczellária főnökét is. Ez utóbbi, ki beismerte ugyan a szolgálatok jelentőségét, miket K. úr az ő érdekében tett, különösen első fellépte alkalmával, most úgy vélekedett, hogy a hála sokkal nagyobb lenne, mint a milyen mély az ő tudománya. K. úr is megtudta e véleményt és amint annak nyomáira akadt, meg sem lepetett; sőt a sajá

belátásához képest és ugyanazon pénzzel fizette őt. Innen származott a viszály e két tekintély közt.

Hogy melyik oldalra billen majd a mérleg nyelve? én keveset törődtem vele; nekem egyelőre meg kellett elégednem a szivélyes fogadtatással, miben ő és neje részesitettek.

K. úr rendkivül barátságos volt velünk szemben és férjemnek egy piros bársonyból készült, dús aranyhimzésü nyerget és turkissekkel kirakott zabolát ajándékozott.

Görög tüzvető bombák és a bronc harang a tachkendi néprajzi gyüjteményben.

A teremben számos tachkendi előkelő egyént találtunk egybegyűlve. Nagyobb részök talán túlságos élénkséggel is, sokoldalú tehetségét, képességét dicsérte; de hát lehetséges-e, hogy a szülők azért vádoljanak valakit, hogy gyermekük irányában kiváló gondot és figyelmet tanusit?

A meghivottak közt láttam P. urat, a kieffi zeneképezde hajdani igazgatóját, kit a közte és e város kormányzója közt kiütött széthangzás juttatott német nyelv tanárnak Turkestánba,

aztán Müller urat, Francziaországban nevelkedett svájczi fiatal ember, ki a továbbiakban nagy hasznára vált férjemnek. Mások is voltak ott, kiket azonban meg nem nevezek, miután csak ezen egyetlen alkalommal láttam őket, de akkor sem beszélhettem velök.

Az estély jó hosszúra nyúlt és pompás vacsorával végződött, mely jobbára orosz nemzeti eledelekből volt összeállitva. Egy fiatal ember, kivel Orenburgban ismerkedtünk meg, arra kért minket, engednénk meg neki, hogy bemutasson minket édesanyjának, A. asszonynak, egy tábornok özvegyének. Ez a nő, kit két leányának elveszte és fiának gyöngélkedése kétségkivül igen elkeseritett, jól emlékszem, igen furcsa módon fogadott. »Uram, igy szólt férjemhez, az ön kormányának annyi sok kidobni való pénze van, hogy ily országba küldi önt el?« Férjem és én egyaránt meglepettünk e szavak által; Ujfalvy elég találóan vágott vissza, mert szemeit végig jártatván a belső berendezésén, aztán magán a kérdezőn pihentetvén meg, igy felelt: »Valóban, asszonyom, kormányom pénzéből *itt is* elférne valami.«

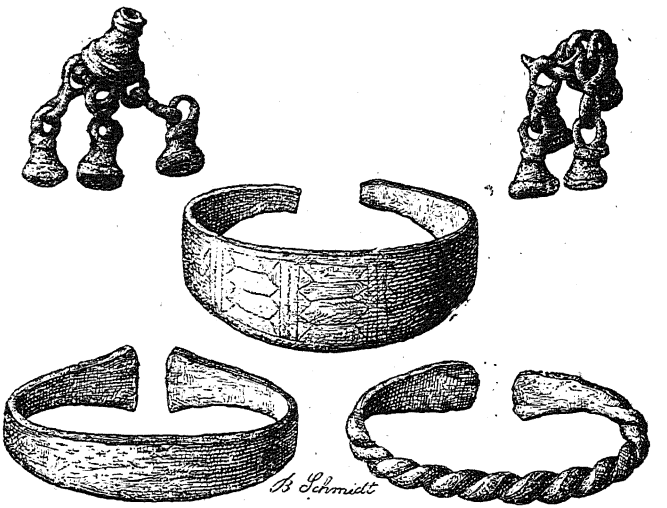
A jó asszony tovább ment; úgy vélekedett, hogy Sándor czár nem jót tett, a midőn a jobbágyokat felszabadította, mert e teremtések sokkal ostobábbak, mintsem önmagokat kormányozhatnák. Óvatosan kerültem az ellentmondást, mert nem ismertem eléggé az orosz népet, aztán meg nem akartam a különben is igen gyengéd véleményt még jobban elvaditani. Úgy vettem észre, hogy közte és fia közt, ki bizon már ember számba ment, de kivel úgy bánt, mintha még csak fogai nőnének, nem nagy rokonszenv uralkodik; azt beszélte nekünk, hogy azért hagyta itt birtokát, hogy e nagy baba balgaságai felett őrködhessék. A nagy baba, e legalább is huszonhat éves baba, a lehető legalkalmatlanabbá vált anyjára nézve, ki most még az orvos teendőit is teljesítette nála. Lábán valami sérülés esett és kénytelen volt otthon maradni, miért is Ujfalvy felajánlotta

neki, hogy szórakoztatóul küld neki néhány könyvet. »Uram, mondá a könyörtelen mama, fiamnak mindene megvan, a mire szüksége lehet. Csak ma reggel adtam neki Bossuet *gyászbeszédeit* és Massilon *böjti prédikációit!*“ Ó te anyai gyöngédség, mily megható vagy nyilvánulásodban!

Megismerkedtünk Ochanine urral is, a tachkendi muzeum őrével, kinek tudományát még Turkestánban sem vonták kétségbe. A házasság sorsjátékában nagy szerencséje volt; neje, kinek izlése és igénye igen összhangzott az övével, nem szerette a külvilágot; az egyik is, a másik is ritkán szokott kijárni. Néhányszor nálok ebédeltünk és férjem kellemes és hasznos mulattatóra talált e képzett világgyülőben. Ochanine asszony és én gyakran avval mulattunk, hogy a férfiak vitatkozását hallgattuk. Ochanine úr nagyszerű gyüjteményt mutatott csupa . . . . poloskából. Őszintén megvallom, sohasem hittem, hogy e féregnek is annyi válfaja legyen. Szinte megrettentem, a midőn azon kaptam rajta magamat, hogy bámulatukba egészen elmélyedtem és néhány fajtát még csinosnak is találtam. Mindegyik darab, illetve csoport alá a név is oda volt írva. Az egyiket Kaufmann tábornoknak hitták, sárga és fekete szine a szent György-rendre emlékeztetett: a legbecsesebb rendjel Oroszországban. A másiknak neve Fedchenke volt; hires orosz rovargyüjtő volt, kinek vezetése alatt vetetett meg e gyüjteménynek alapja is, de meghalt, mielőtt befejezhette volna. Özvegye Ochanine úrra bizta a folytatást. Ochanine úr egyidejüleg a tachkendi etnographiai és földrajzi gyüjteményt is kezelte. Pompás növénygyüjteménye is volt. Ritkaságokat is találtam benne. A néprajzi gyüjteményben ott volt Khokand utolsó zsarnokának dús himzésü fövege is, kit az oroszok Marghillan, közterén felakasztottak; volt több kilőtt bomba és egy tömör bronz harang, melyet Tachkend közelében, az erdőségben találtak. Történetelőtti tárgyak, különféle származásu

ékszerek is szép számmal voltak és ezeket alkalmunk nyilott most összehasonlitani azokkal, miket Moszkvában és másutt összevásároltunk.

A fiatal A. közvetitésével férjem M. urral és asszonynyal is összeköttetésbe lépett. M. úr ügyes rajzoló volt, megmutatta nekünk a samarkandi szoborműveket, melyeknek talapzatai

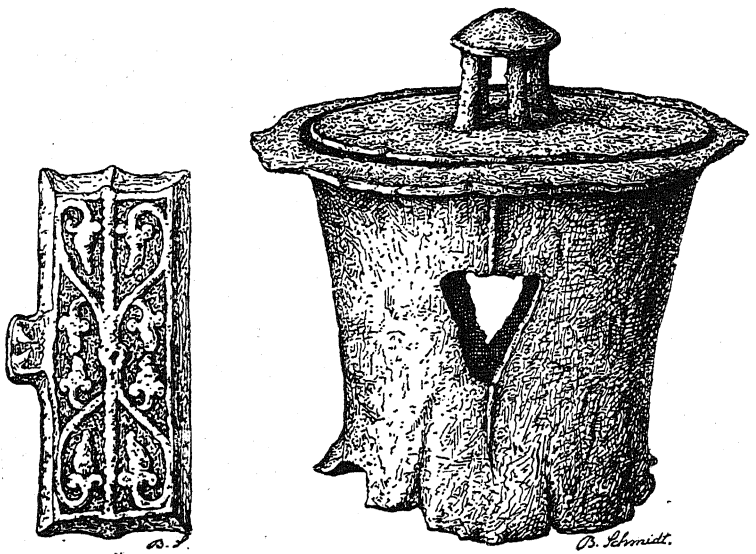

Akmolinsk környékén talált történelem előtti tárgyak.

kicsinyeskedő pontossággal voltak diszitve. Égetett téglaművek ezek jobbára, melyek utánzásával elismerésre méltó munkát teljesitett. Nem hallgathatom el, hogy foglalkozása folytán mint torzképfestő is nagy ügyességre tett szert, melynek eredménye azonban, nem egészen ártatlan természetüknél fogva, nemcsak egy ellenséget szerzett neki.

Ujfalvy megismerkedett B. gróffal is, kihez ajánló levele volt. E magasrangú úr, ki Tachkendbe számüzetett, életét a lehető legkényelmesebben igyekezett berendezni. Nem feledhetem el annak megemlítését, hogy megérkezésem után pár

nappal M. ezredes látogatott meg, a tábornok szárnysegéde, kit a kormányzó asztalánál nem volt szerencsém láthatni. Hatalmas termetü és kiválóan értelmes arczú ember volt; korát nem mertem meghatározni. A tábornokok rendesen oly fiatalok Turkestánban, hogy egy kapitányt, vagy ezredest még majdnem ifjúnak lehet tartani; de meglehet, hogy ez a tiszt is sokkal

Az Issik-Koul tava közelében talált bronz tárgyak.

idősebb, mint a milyennek látszik. Bevallotta, hogy kereskedőknek tartott minket, kikkel pedig semmi áron sem akar érintkezni; de, a mint látta, hogy tudományos czélból utazunk, mire különben sohasem gondolt volna, igen kellemesen érintette a csalódás. Mint tudományos utazót szivélyesen üdvözölt és miután a tábornoknál ismételten volt alkalmam őt látni, megmagyarázta a kereskedelem iránt táplált ellenszenvének okát is: mint született katona, csak a kötelességet, engedelmességet, a fegyelmet ismerte; nem tartozott azok közé, ki ismételten elmondta volna a hizelgő nyilatkozatot, melyet Kaufmann tá-

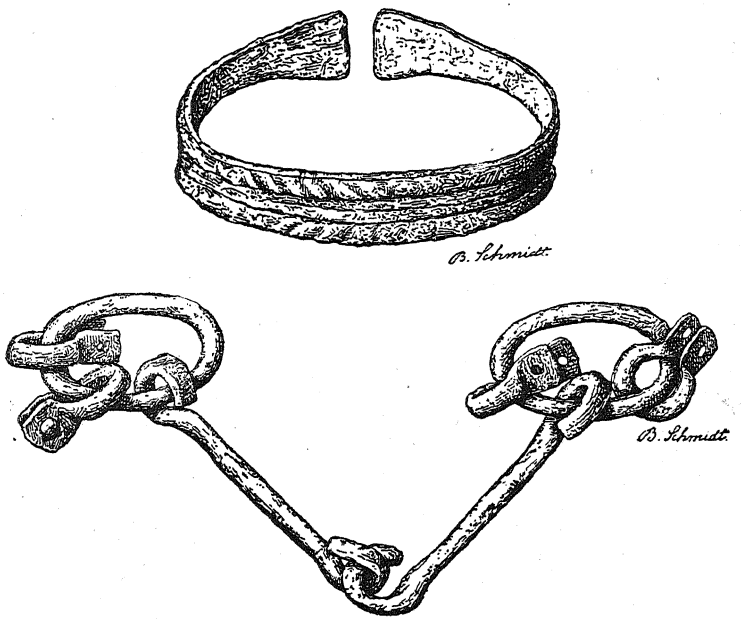
bornok tisztének egyike tett, kit aztán merő hálából Khokandba küldött. Az adoma elég furcsa és megérdemli, hogy itt elmondjam.

Egy szép nyári napon Kaufmann tábornok nagy számú szteket hivott meg asztalához, kik Pamir környékén, az Alaï völgyben tett expeditioról tértek vissza. A legujabban megh6ditott tartomány legmagasabb hegyét igen hizelgő módon *Kaufmann fejének* nevezték el. Az ebéd jó kedvvel folyt, a vendégek fedett fővel ülhettek. A harmadik fogásnál a tábornok odafordúl egy fiatal müszaki ezredeshez, és igy szól: »Találtak e Alaïban magas hegyeket? — Igen, fenséges úr! — Melyik a legmagasabb hegy? kérdi a tábornok. — Fenséged feje! válaszol a tiszt azonnal, jobb kezét keppijéhez emelve, balkezével nadrágját leszoritva. A következő fogásnál a tábornok ismét az ezredeshez fordúl: »Azok a hegyek valóban oly magasak? — Igen, fenség. — Hol vannak azok, melyek a legalkalmasabb helyen emelkednek? — Fenséged feje körül,« válaszol a tiszt, felkelve és ujból tisztelegve. A pecsenyénél harmadszor kérdi a tábornok: »Sok havat látott az Alaï völgyében? — Igen, fenség. — Hol látta a legtöbb havat? — Fenséged fején« válaszolt a tiszt, ismét felállva és ujból tisztelegve. A tábornok felhagyott a kérdezősködéssel, mert belátta, hogy ily módon az ezredesnek mindig alkalma lesz a fenség átkozott fejére visszatérni.

Im, ez a társaság, melyben nekem hosszabb ideig kellett élnem: az elhagyatottság nyugalma, a város mozgalmas élete, a szenvedélyek, cselszövények harcza, a rokon — vagy ellenszenv nyilvánulásai után, mely oly annyira ellenkezett higgadtságával és közönyével azon népnek, melynek ez szokásai és foglalkozásai folytán mindegy vérévé vált, melyet a — ha bár még ifjú — civilisatió sem birt rendes kerékvágásából kizökkenteni. Tachkend orosz negyedében tíz évig is ellakhatik az ember

és mindig fogja tudni, hogy *Keleten* van. Mint figyelmes szemlélő, teltettem magamba, hogy mindent megvizsgálok, mert örömem tellett annak megállapításában, hogy mindenütt, mindenkor, a világ minden táján, a nép, ha a külsőségétől eltekintünk, tökéletesen egyforma.

Adassék meg mindenkinek a magáé. Kaufmann tábornok,

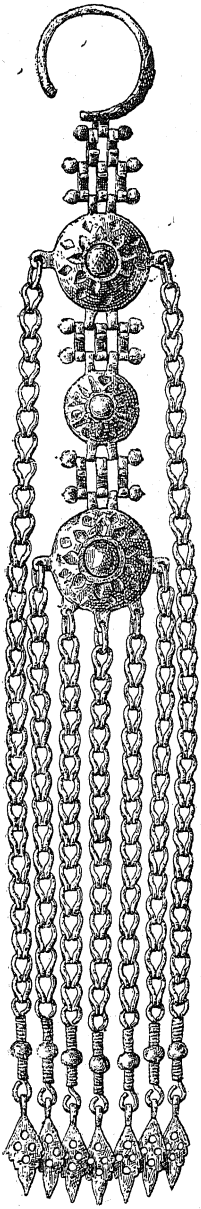

A kirgiz sivatagokon talált, történelem előtti tárgyak.

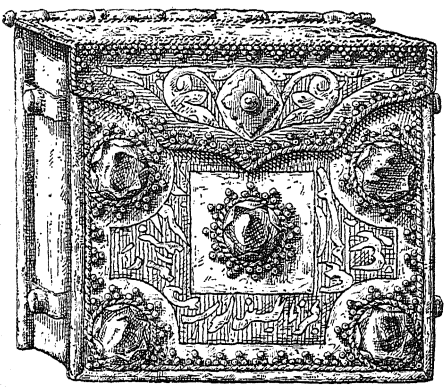
Turkestan kormányzója, az orosz tábornokok egyik legkiválóbbja; számos érdemei folytán nyerte magas rangját és méltóságait. Khivai hadjárata mindenben rendkivüli vállalat lesz azok előtt, kik tudják, hogy mily nehéz egy hadsereget elhagyatott tájakon át vezetni és hogy mily óriási küzdelembe kerül egy nagyobb hadtömegnek eltartása. Zerafchán környékén vivott harczai és Ferganahban tanusított hősissége, mely tartományt, talán akarata ellenére is Turkestanhoz csatolni

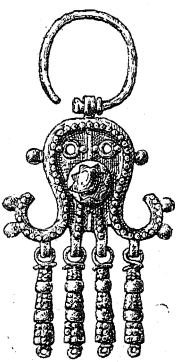
volt kénytelen, meg növelék katonai hírnevét. Szeretve és becsültetve az uralkodó által, ki a főkormányzói tisztet ruházta rá, kezébe adván a hatalmat, hogy alattvalói élete és halála felett rendelkezhessen, hogy tetszése szerint inditson háborút és kössen békét, sohasem élt vissza hatalmával és mindenki által szeretve lőn. Hallottam elbeszélni, hogy a midőn saját itélő tehetségére támaszkodott, mindenkor fel tudta ismerni tisztei képességét, meg tudta különböztetni az érdemes embereket, a nélkül, hogy tekintettel lett volna a származásra, a mi pedig nagy szó Oroszországban, hol a hivatalok öröklése nagyon gyakran végzetes szerepet játszik. Aztán alkalmam volt meggyőződni arról, hogy bár engedett azok befolyásának, kik bizalmát birták, szükség esetén ezekkel szemben is éreztette tekintélyét és parancsszavának mindenkor érvényt tudott szerezni. Velünk szemben mindenkor udvarias, finom volt és soha egyetlen alkalmat el nem mulasztott, ha férjemnek a reá bizott hivatás teljesitésében segitségére lehetett. Valóban teljesen megállott helyén a tartományban, melyet ő teremtett. Azonkivül megtudta szerezni a népesség bizalmát is, melynek bizalmatlansága pedig közmondásossá vált: bizonyitéka ez ügyes modorának, melylyel birt és születésétől fogva szerzett ismereteinek. Igen helyes módon akadályt tudott gördíteni a hittérités elé; kormánya alatt a felekezeti áttérések nem fordultak elő. A muzulmanoknak úgy vallásuk, mint erkölcsük és szokásaik tekintetében teljes szabadságot biztositott.

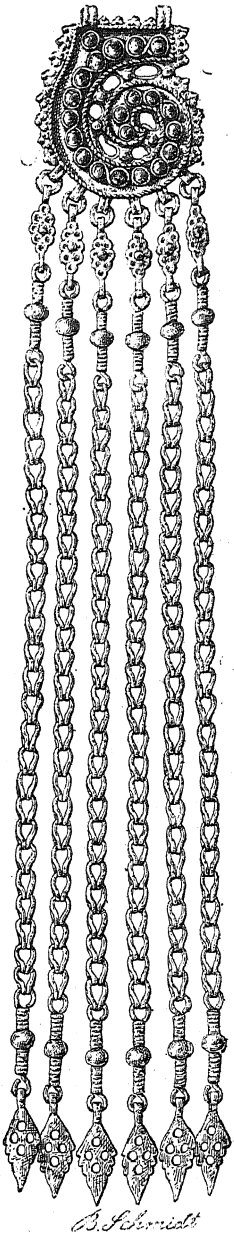
De a mint mindig vannak elégedetlenek, úgy itt a sart nők is zugolódtak: az ő nézetük szerint az orosz kormánynak ki kellett volna eszközölnie, hogy ők lefátyolozhassák arczukkat. Mindkét nembeli fiatalság különösen pártolta ez eszmét, mely azonban nem igen talált visszhangra az érettebb férfiak és az öregek közt, kik e tekintetben hajthatatlanok. Az igazság talán a kormányzó mellett harczolt, de én a fiatalok véle-

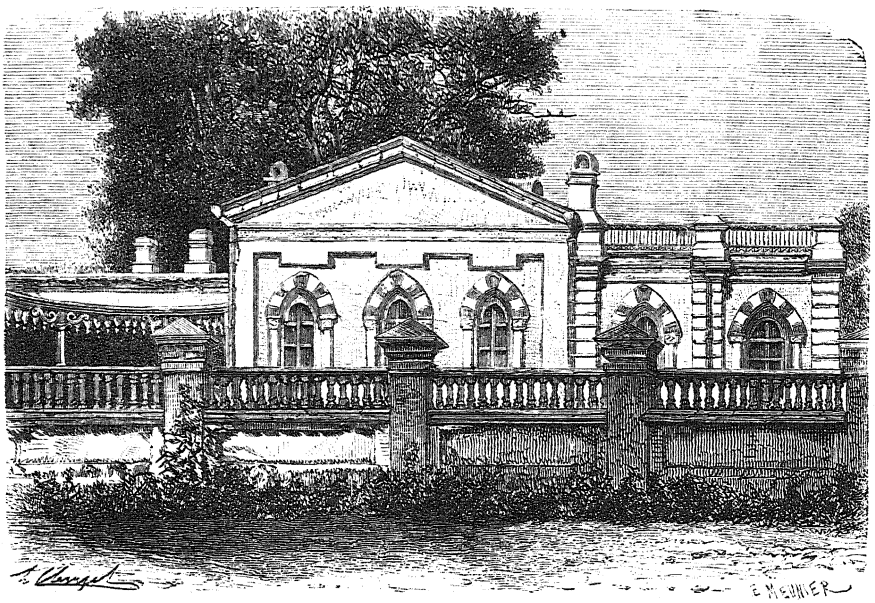
Kazán vidékén levő sírokban talált ékszerek

ményét osztottam: én nő vagyok és mindenkor visszatetszést szült bennem, a midőn nembelieimet a *khalat* nevű zsákforma öltönybe láttam bujtatva, mely fejtől talpig ér, míg az arczot ismét egy rettentő hatást keltő vastag fekete fátyol borítja. Szerencsére a nők ritkán járnak ki; jelenlétük szomorú kinézést kölcsönözne az utczáknak, melyet e tájak szép napja sem birna ellensulyozni. Weinbergné asszony beszélte nekem, hogy a perzsa nők öltözéke ép ellenkezőleg felette csinos, hizelgő a szemre és mutatott is nekem egy festményt, mely állításait mindenben megerősitette. Meggyőződhettem róla, hogy az ő fehér fátyluk, mely a szemek táján hímezve van, titokzatos, kihívó, kaczér jelleget kölcsönöz nekik.

Feltettem magamban, hogy néhány benszülött házának belsejét is megnézem, mert elvégre is nem azért jöttem, hogy csak oroszokat lássak. Bár ezek vendégszeretete, melyet híre után ismertem, elég hatalmas csáberővel birt, de azért ez nem birt volna arra, hogy csupán ennek kedvéért ily hosszú utat tegyek. A kiváncsiság, hogy a mienktől annyira eltérő viseletet fogok látni, nagyrészben oka a kedvtelésnek, hogy férjemet elkisértem. Sokszor meggyőződtem róla, hngy kiváncságom nem egy könnyen teljesíthető: joggal e, vagy jogtalanul, de a muzulmanok igen tartózkodók; ravaszabbak lévén, mint a normandiaiak, nem mondanak soha sem igent, sem nemet. Még egy nőnek is nagy dolgába kerül, hogy egy ház belsejébe juthasson. A mi férjemet illeti, nem is gondolhatott rá; a mit a barátság révén nem tehetett, udvariasságából még kevésbé részesülhetett benne.

Tachkendben ütöttük fel főtáborunkat azzal, hogy majd Samarkand látogatására innen indulunk. Samarkand, Tamerlan városa, a muzulman szemében ép oly szent, mint Róma a katholikusoknak. De most a hagyománybeli Tachkendről van szó, mely a régi városnak neveztetik. Az idő nem kedvez; esni

kezd és az út bizon nem a legjobb lesz; lóháton kell menni, vagy bevárni a jobb időt, ha az utat mindenképen kocsin akarjuk megtenni. Az orosz hölgyek nem igen szeretik azt. A párisi nőkhöz hasonlítanak e tekintetben, kik napról napra halogatják a ritkaságok megnézését, melyek pedig jóformán ajtajuk előtt tárulnak fel, és elvégre sohasem nézik meg.

Kaufmann tábornok háza.

Egy vigasztaló napsugár láttára elhatároztuk, hogy csinos és jó lovainkon útra kelünk. Tachkend két városból áll, az oroszból és a muzulman vagy sart részből; az utóbbi névvel szokták jelölni. Az orosz városrész igen kellemes; nagy és széles utczáit két oldalról lombos fák szegélyezik, melyek között *arigues* névvel biró mély patakok csörgedeznek. Miután alig van ház kert nélkül, az egész terület egy nagy parkhoz hasonlít. Képzeljék, hogy Bellevue tetemesen kiszélesbült és alacsony, föld-

ből épült házakból van összeállítva, melynek tetőit nyáron valóságos pázsit fedi, képzeljenek hozzá aztán néhány épülő félben levő alkotmányt és meglehetősen pontos fogalmuk lesz

Fiatal perzsa a tachkendi bazárban.

Tachkendről. Meg kell még emlitenem, hogy a tenyészet itt sokkal dúsabb, mint nálunk; a fák bámulatos gyorsasággal nőnek bármelyik földben, a mit persze az elegendő termékeny talajnak kell tulajdonitani. Beszélik, hogy az egy évi

használat után elültetett ostornyélből rövid idő alatt virágzó fa lett.

A kormányzó háza nem igen szembeötlő, mert lassankint építették, évről évre tettek hozzá valamit. De belseje annál fényesebb. A termek, a folyosók, az itteni uralkodó divat szerint diszített szobák, a butorok és szövetek pompája valóságos palotává emelik. Európa bármelyik fővárosában is helyén lenne. A kert, mely nyáron át mindenki számára nyitva van, igen szép és majdnem minden virágát maga a tábornok ültette. A katonazene itt hetenkint többször játszik.

Tachkendben több rendbeli árúcsarnok van, melyek között számos igen jelentékeny. Az európai ipar minden termékét meg lehet itt kapni, kissé felemelt áron ugyan, de a belföldi termékek, különösen az életnemüek annál olcsóbbak. A város éjjel kőolajjal világíttatik; az utczák rendbentartására nagy gondot forditanak, de azért tavaszszal és télben még sok a kivánni való; nyárban naponta kétszer öntöztetnek. Skorpio, tarantella, mérges kígyó ritkán találkozik az orosz városrészben, de ennél több van a sart negyedben.

A sart rész hasonlit közép Ázsia többi muzulman városaihoz: keskeny, görbe és piszkos utczák, földszinüre mázolt, ablaktalan falak; a házak mögött nagy fákkal teleültetett kertek. A bazár igen nagy és felette élénk; közép Ázsia összes termékei képviselve vannak itt. A bazár minden egyes utczája más más iparágnak lerakadó helyéül szolgál: a mi igen elősegíti azt, hogy a tömkeleg daczára is könnyen tájékozódhatik az ember. Mindenütt nagy számmal vanak a boltok, hol egy veranda forma alatt elteritett szönyegen theát isznak a vendégek; másokban ismét roppant kezdetleges módon a fejet lehet megborotváltatni. Néha a fiatal emberek énekelnek is, és énekük egyhangúsága által lep meg; vándorló zenészek darabokat is játszanak, melyek azonban szintén nem igen

dallamosak. Egy sötét zúgban bárgyu kinézésü, összesugorodott teremtéseket lehet látni; ezek a szerencsétlen opiumevők. Némi érdekes vonása van ugyan az egésznek, de oly rendetlenség, oly fesztelenség uralkodik mindenütt, hogy az illusió, mit az ember a sartok rovására alkotott magának, a tények és a valóság láttára csakhamar elrepül.

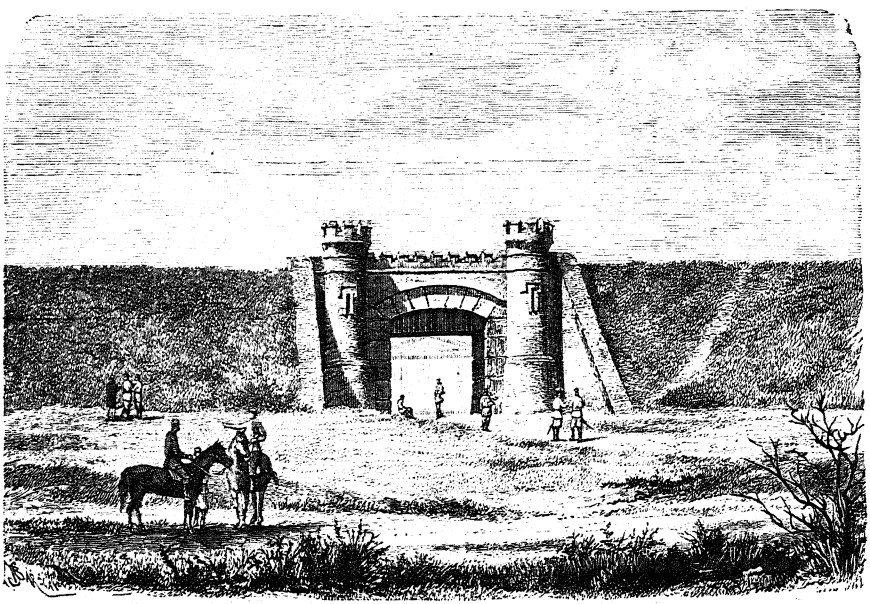
A mecsetek és pagonyok kellemes ellentétet képeznek; a kupolák tetőit, valamint az öket környező fák koronáit is hatalmas darufészkek diszitik.

Furcsa hatást gyakorolt ránk annak látása, hogy a kereskedők, kik törökösen ülnek, nem sokat látszanak azzal törődni, eladnak e valamit vagy sem. Ezek közönyössége igen elüt a mi kereskedőink modorától, kik épen udvariasságuk és előzékenységük által késztetik az embert, hogy akarata ellenére is vásároljon valamit.

Folyton előre haladtunk, de az utak oly rosszak voltak, hogy lovaink alig birtak mászni; az én lovaglási művészetem ugyancsak kemény próbán esett át, most harmadszor ültem lovon. Nem birtam felfogni, hogy a sart nők hogy birtak e sárból gyalog kibontakozni. Igaz, hogy nagy csizmájukban, a mi a férfiak viseletéhez hasonlit, könnyebben lépnek; jobban elmerülnek, de jobban át is kelnek. Kicsiny járdákon mennek, melyekre alig tehetik lábukat úgy, mint a mi párisi hölgyeink a közutakon. Ha vásárolni akarnak, leülnek a bolt küszöbére, kialkuszszák az árt és az arczukat fedő sürű fátyol daczára, igen jól meglátják azt, a mi nekik tetszik. Mások, mint ismerősök találkozván egymással, oly bolt bejárójánál telepednek le, melyet vevők nem foglaltak el. Miről beszélhetnek e nők, kiknek egész életük szobáikban és az udvar falai között telik el, kik felett szolgáik szakadatlanúl őrködnek? Ily dolgok felett tünődhettem, miközben lovam lassú menete nem igen zavart. A jó és nemes állat kétségkivül megérezte, hogy tapasztalatlan

kéz tartja gyeplőjét és mindenképen szelidnek igyekezett mutatkozni.

De egyszerre csak makacskodni kezdett; nem tudom, miféle légy csiphette meg; üthettem akárhogy, nem mozdult a helyéről. Férjem kissé előbb volt és a lovasok, szekerek, gyalogjárók nagy számánál fogva a keskeny utczában nem

A tachkendi orosz erőd bejárója.

igen lehetett visszafordulni. Nem tudtam, mint szabaduljak kellemetlen helyzetemből, midőn egy fiatal perzsa, lovamat kantáránál fogva megragadva, kimentett a zavarból. Orosz nyelven köszöntem meg szivességét, mire ő azonban csak udvarias és engem valóban meglepett fejhajtással válaszolt. Mahomet tanai rendesen elfogultak és a kereszténynek nyujtandó segélyt jóformán eltiltják: a továbbiakban alkalmam nyilott erről meggyőződni.

Mikor már mindent megnéztünk, hazatérőben az orosz erőd előtt haladtunk el. A fáradtságtól és az ezen időszakban égető hatással bíró keleti nap hevétől teljesen kimerültünk. Mi lesz még juliusban?

Zománczozott régi divatú teaöntő.

Végre is K. úr azzal az ajánlattal ált elő, hogy menjünk be egy bennszülöttnek házába, mely Tachkend egyik leggazda-

gabb lakosáé volt. Délben, tiszta kék ég alatt, oly kék szin, milyenről nálunk fogalma sem lehet az embernek, oly nap mellet, melynek szivesen megengednénk, hogy néha a mi kaczér hölgyeink szerepét játsza, vagyis hogy néha szerényebben mutatkoznék, a mi szinte elég lenne arra, hogy többet ne kérjünk belőle. K. úr értünk jött és Müller úr kiséretében, kinek férjem tollbamondása után kellett irnia, elmentünk Saïd-Azime-Bey-hez, kinek háza a régi városrészben feküdt.

Az utczára, ép úgy, mint a többi házaknak, nem volt egyetlen ablaka sem. Az udvar szép és nagy volt; jobbra egy félszerforma alatt árúkötegek tanusiták, hogy a ház ura kereskedelemmel foglalkozik. Számos szolga várt minket a bejárónál; hosszú fehér ruhájuk, mit derekukon szines öv tartott össze és mellüket fedetlen hagyta, a tibeteïka, mely leborotvált fejüket takarta, merő ellentétet képezett barna és a nap által még jobban megégetett bőrükkel. Ezt a khalat nevü ruhát fehér vászonból csak az előkelőbb házak szolgái viselik, az alsóbb rendüeknek szines khalatjuk van. Papucsukat mindig levetik, ha szobába lépnek, a szőnyegen ép úgy nem hallani lépteiket, mint a hogy szavukat sem lehet hallani. Három ablak által megvilágított nagy terembe vezettek, melynek szőnyegei, butorzata, a kerevetek és támlák az európai fényűzés hódításáról tanúskodtak. Az egyik inas mindjárt megérkezésünk után különféle gyümölcsökkel, mandolával, piskotával és czukorkákkal telerakott tálat helyezett a kis asztalra. A ház ura kéretett, hogy pár perczig türelemmel legyünk; megérkezésünk később történvén, mint a hogy azt kitűztük, épen imájához fogott. Félóra múlt el, mig bejött; kezet szoritott velünk, de a kerevetre nem akart leülni. Körülbelül negyven éves, erősen kidomborodott jellegű, szép fekete szakállú ember volt. A szakállra a sartok kiváló gondot fordítanak. Nadrág helyett gyapju és selyemből készült khalatot viselt, a tiszta selyem

ruhák viselését a vallás tiltja a férfiaknak; de viszonzásúl öve pompás himzet volt, melyen csak úgy csillagott a sok arany és drágakő. Remek darab volt az övet összetartó kapocs. A theát megittuk és izleltünk a gyümölcsből is. Valamivel később apróra vágott és erősen czukrozott dinyedarabokkal kináltak, majd a mi kétszersültünkhöz hasonló kalácsra került a sor, míg végre zöld theával szolgáltak igen szép, sajtolt bőrből készült edényekben. A fényezett érczből készült füles theaöntő is méltó volt a figyelemre. Ujfalvy engedélyt nyert, hogy hozzáfoghasson a fejmérésekhez; szőnyegeket teritettek az udvar egy részére, és az emberek itt szokásukhoz képest leguggoltak. Mig férjem a kirghizek, tadjikok, kachgarok, stb. (még egy vén arabs is volt köztük) fejét mérte, én egy gazdag kereskedő háremét bámúltam. Fia, kit az étkezés alkalmával mutatott be, volt a vezetőm, miután ő személyesen, ugymond, nem mutathat be nejeinek. Egy első és egy második, karzattal ellátott előcsarnokon haladtam át, hol szolgákat láttam különféle foglalkozásuk közepette. Saïd-Azim-Bey első neje, egy kis fiu anyja, fogadott; franczia nyelven üdvözöltem, oly nyelven, melyet aligha hallott valaha életében, mert egészen elbámult; de elvégre is a hang teszi az éneket. A szoba, melybe bevezetett, minden tekintetben hasonlított a már látotthoz, csakhogy itt a mienkhéz hasonló ágyat is találtam. Ruhafogasok helyett több falécz szelte át a szobát és ott függtek az asszonyok ruhái. Saïd-Azim-Beynek három felesége volt, mindegyikük külön szobában, külön udvarral; kalácscsal kináltak egy nagy szobában, mely mézesbábos boltnak is beillett volna. Étterem volt, azt hiszem. Volt oly hely, melyben vizzel telt medencze állott és abban egy kis fiut mostak. Egy másik udvarban a tornáczok kőkoczkákkal voltak kirakva; ott voltak a konyhák, hol két cseléd lepénysütéssel volt elfoglalva. A harmadik asszonyt csinosabbnak találtam, mint a másik kettőt; ugy voltak öltözve, mint

a hogy azt már leirtam, csak fejük volt fedetlen; hajuk igen előre simult a homlokra. A fül mögött ismét három dús fonatra oszlott; s kétségkivül a pongyolaságnak felel meg, mert a legfőbb disz abban áll, hogy minél több fonat legyen és számuk

Tachkendi Kachgar.

gyakran felmegy ötvenre is. Hajukat tej és tojásfehérnye vegyülékkel kenik. Nagy fülbenfüggőket viselnek, keblük, karjuk, ezüst ékszerekkel van boritva. Kiváncsiságuk legalább is volt

olyan, mint az enyém, vékony rövid fátyolomat kénytelen voltam kissé felemelni. Rendesen mezitelen lábbal járnak, ha otthon vannak; de egyet láttam, mint fonja be lábát valami vászonszalaggal és mily szertelenül kínlódik, míg czipőjébe juthat.

Tachkendi arabs.

Látogatásom befejeztével, visszamentem az udvarba, hol férjem még mindig mérte a benszülötteket. Roppant furcsának találhatták e dolgot a jó emberek; mindenesetre azonban

mulattak rajta, némelyek még hangosan is kaczagtak, a mi pedig igen ritkán esik meg a musulmannál. Házigazdánk azt akarta, hogy fiát is megmérjék, férjemnek legnagyobb sajnálatára azonban nem volt rá ideje. Miután még három pompás turkoman lovat is megnéztünk, hazamentünk.

Innen a kormányzóhoz ment férjem, hogy ott azon óhajának adjon kifejezést, miszerint Samarkandba szeretne menni.

A kormányzó engedélyét megnyervén, a kanczelláriába szaladt, hogy ott a padorojonie-t szerezze meg, az útlevelet, mely nélkül Oroszországban három lépést sem lehet tenni.

A főkormányzó rendeletére azonnal kiállitotta a padorojoniet, sőt még egy lovas kozákot is adott mellénk, ki utunkban fog kisérni, úgy hogy április 14-én elhagyattuk Tachkendet azon reményben, hogy visszatérünk, még mielőtt beáll a nagy meleg, mi rendesen május végével, vagy junius első napjaiban veszi kezdetét.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Tachkendtől Szamarkandig.

A faimi sivatag. — A csigabigák által okozott hullámzó mozgás. — Halálosan unalmas állomások. — Tamerlan kapuja. — Megtaláljuk a „fitosorrú" hölgyet. — Butorozott állomás. — A Zerafkan. — Kettős torkolatu folyó.

Midőn április 14-én Tachkendből elutaztunk, pompás idő volt, sőt dél felé a nap már nagyon is égetett. Az út, mely Tachkendtől egészen a Syr Dariáig jó karban van tartva, eléggé kellemes; hidai is vannak, a mi Turkestan többi utai felett meglepő előny. Jobbra és balra, egyforma és egyhangú sart falvak; a naptól megégetett, derékig meztelen emberek tétlenül gúggolnak, vagy valami egyszerü éneket dudolnak, melynek dallama bizon nem európai fülhöz szabott, szövege pedig ennyiből áll: Allah az Isten és Mohamet az ő prófétája.

A patakokban és a tócsák szélein bronzszinű, bámészkodó gyermekek lubiczkolnak, vagy a sással játszanak. Ruházatukkal nem sokat törődnek, nagyobbrészint teljesen meztelenek másokon egyszerű ing van, mely elől-hátúl nyitva és a mellett nem is igen hosszú. Útközben több lovassal találkozunk, sokan feleségüket, de még gyermeküket is magokkal viszik; jobb legelőt kereső kirghiz családok, bokharai zsidók, czigányok, szamárháton nyargaló kolduló dervisek, végre nagy számú arabok, kik mindenféle árukat szállítanak.

A délutáni órákban Tchinar nevü régi városon haladtunk át, melyet skorpioi és tarantelljei tesznek hirhedtté; az oroszok innen két és fél kilométernyi távolságban a Syr-Dariától új várost alapitottak, melynek erödje az egész völgyet uralja.

A Syr-Daria itt másodszor tünik fel szemeink előtt, de most már nem az alaktalan, tehetetlen jogtömeg képében, de mint a valóban nagy folyam, melynek sárga hullámai fenséges nyugalommal hömpölyögnek. Két hidas áll minden parton, az egyik vasból, a másik fából készült; mi az elsőre szállunk és velünk számos kocsi, ló, birka és utazó, kik minket megelőztek. Egy kis szamarat is láttam, melynek nem tetszett az utazás e módja. Végre, a túlpartra érve, a sivatagra lépünk, miután egy kis, iszapos tavon (Bougatehi-Koul) áthaladtunk. Itt van az átkozott sivatag, melyet az oroszok *az éhség sivatagjának (Galodni steppe)* neveztek el.

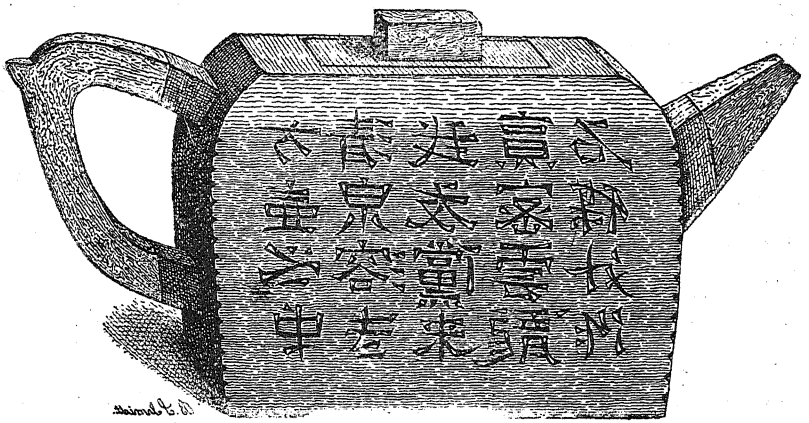
Első látszatra misem igazolja az elnevezést; a sivatag egy nagy virágos réthez hasonlit. Majd vöröses, majd sárgás és arany visszfényü szinben díszelg, s mint a tulipánok vagy más kedves virágok vannak nagyobb számban; valóban elragadóan szép; örömmel telt szívvel szemléljük a szép természetet, melynek eddigelé létezéséről sem volt tudomásunk. Sivatag soha ily elragadónak nem tünt fel előttünk: mindig hóval boritott és végtelensegükben kétségbeejtő pusztaságokat láttunk. Ez épen most ölté fel nyári ruháját, és határtalan látköre valóságos színvegyülékben uszott, melylyel a szem alig tudott eltelni.

Estére elértük Malekskaïa állomást, mely az *első kutak állomása* név alatt is ismeretes. Egyszerü épület, rácsozattal körülvéve és oly állapotban, hogy pihenni mindenesetre jól esik benne; csekély számú orosz katonaság is van itt. A szobák tiszták, ágyaik pedig viaszos vászonnal vannak letakarva.

Másnap, reggeli hat órakor folytattuk utunkat; a sivatag még mindig szép, de felszíne már megváltozott, szépsége

komolyabbá vált. A mi anisfánkhoz hasonló növény terjeszti szét széles lombjait, sárga virágai pedig nagy csomókban nőnek ki ugyszólván törzséből.

Egyszerre csak éledni kezd a sikság, a talaj mozogni látszik, mintha tenger lenne,, a füvek hullámzanak, holott mi a legkisebb szellőt sem érezzük. E mozgás okát senkisem birja eltalálni. Milliárd számra menő csigák tesznek sétautat, örülnek, hogy házukat a napon átmelegithetik. A kettős kagylojú csigák fajához tartoznak, mely faj, mint mondják, Európában ismeretlen; néha husz-harmincz centiméteres hosszúságra is

Ghinai thea forrázó.

megnőnek. Felszedtünk belőlük ötöt, azon elhatározással, hogy elviszszük a párisi növénykertbe. A levegőben roppant sok sas repül, néha oly közel csapnak el felettünk, hogy szárnyaik csattogását halljuk. A magasság e rablói azért jönnek ide, hogy csigákkal jóllakjanak. Úgy látszik, a sasok rendkivüli pompás eledelnek tartják, bár az oroszok soha még ehető levest sem tudtak belőlük készitени. Néhányan a ragadozók közül az úttól két lépésnyire leszállanak, közelünk nem zavarja őket és merészen üldözik véres áldozatukat.

A mint tovább megyünk, a sivatag már ég a nap hevétől; a hőség ugyancsak érzik és a felvert sürü por kellemetlenné teszi a haladást. Apró ingóványokhoz jutunk, melynek süppedékes partjain óriási darvak sétálnak háborítatlanul. Sárga szinü vad réczéket is láttunk, hasonlókat a Tachkend utczáin már látottakhoz. Az állomáson először találkozunk egy karavanseralylyal, melynek látása máris jól esik ez elhagyott tájakon, melynek reggel még oly megkapó szépsége estére már majdnem teljesen eltünt.

Ez útszakasz végeztével egy másik negyven verstnyi hosszúságú utat kezdtünk meg, ennél hosszabb még eddigelé nem volt. Mialatt mi feltartóztatlanul haladunk, minden alszik, még a csigák mozgása is lomhább, mint reggel volt; bennünket is elnyom a hőség és valóban elbámulok rajta, hogy jemsikünk, mint képes az altató külbefolyásoknak ellentállni. Nyaka, melle fedetlen; lovai úgy mint ő fáradhatlanoknak látszanak és porfellegen keresztül repülnek, mit szekerünk kerekei vertek fel. Élvezik a tavasz gyönyöreit, mert tudják, hogy nyárban még szebb dolgok is következnek. Az állomás egy kút közelében van, melyet a nap heve ellen megvédendő, magas deszkákból álló sövénynyel vettek körül oly formán, hogy az egész alkotmány egy óriási nagy és kissé hegyben végzendő sajtfedőhöz hasonlít. Itt az utazók megitathatják lovaikat, habár a viz kissé sós is; ha ők magok is inni akarnak belőle, előbb fel kell fövetniök, oly foglalkozás, melynek a musulmánok a földre leheverve engedik át magokat és ily helyzetben, türelmesen várják, mig a viz élvezhetővé lesz.

Négy óra felé Djirak nevü kis városon haladunk át; átgázolunk a Sanzar nevü patakon, mely Zerafkan kerületében ered; végre elérjük a hegyeket. A táj itt egyszerre megváltozik, festőivé válik; megkönnyebülten fellélegzünk, a midőn a sivatag forró oráin átestünk és teli tüdővel szivjuk magunkba

a hegyek friss levegőjét. Vizeséssel is találkozunk; e természeti jelenség itt nem tartozik a ritkaságok közé; mi nyolcztizet is láttunk, mig Tamerlan kapujáig értünk, mely átjáró azért neveztetik igy, mert azon szerencsében részesült, hogy e nagy hóditó által nyittatott.

Tamerlan kapúja! Mily emlékeket kelt ez út, mely a világ legpusztitóbb hadjáratának volt tanuja! Mennyi vér ömlött itt e völgyekben, hány embert öltek meg a hóditók e csöndes tájakon, melynek minden füje, fája békét hirdet és béke után vágyik!

Nem is oly régen pedig, e szép vidék ujból véres küzdelmek szinhelye volt. Ugyanaz a nap volt tanuja, mint boszúlják meg magukat a nyugatiak e védtelen keleti lovasokon, kikből még egyszer menekülő harczosok lettek. Nem volt oly szerencséjük, mint öcseiknek, civilisationk hatalmának engedni voltak kénytelenek. A mily féktelenek voltak mint győzök, ép úgy megalázkodtak, miután legyőzettek.

Egyszerre csak összeszorúl a völgy és az út két oldalán két óriási szikla áll előttünk, egymástól széles út által elválasztva. Balról kicsiny patak fürészti a gát talpát; jobb oldalon egy feliratokkal telt négyszegletes követ pillantunk meg; mintha be lenne illesztve az óriási sziklatömegbe. Férjem leszáll, hogy közelből szemlélje meg a bevésett betűket; mostanáig senkisem tudta elolvasni, bár sok tudós azt hitte, hogy értelmét kiveszi. Mialatt Ujfalvy ez ázsiai sphynx rejtélyének megfejtésén fáradozik, én az óriási kapúszárnyakat bámulom, miket a természet épitett ide; sokkal magasabbak mint szélesek, mintha a távlatról tiszta fogalmuk lett volna, mert alaktalan tömegük összhangban van a hegyek terjedelmével; úgy látszik, hogy a természet Tamerlannak oly diadalivet akart emelni, mely méltó legyen a hatalmas hodító művéhez.

A megmászhatatlan magasságon gyönyörű sasok fészkelnek és büszkén néznek le onnan reánk.

Miután Ujfalvy megbámulta a feliratokat, a szekérből egy lovat fogatott ki, aztán felnyergeltetvén azt, hátán a balról folydogáló patakon gázol át, aztán leszáll és behatol egy üregbe, mely a hatalmas sziklaalkotmány bejáróját látszik képezni. Csakhamar csalódva visszatér: az üregnek semmi mélysége és a túl oldalán semmi kijárója.

Tamerlan kapúja kis időre feltartóztat minket és igazán alig tudtunk megválni a ritka látványtól.

A bozótok közt és az úton is nagyszámú csigákat látunk mászni, lepéket pedig óriási rajban találunk. Ezek a *„fittos orru hölgyek“* fekete sárga ruhájukban pompásan néznek ki.

Az éjet Saraï- Syk állomáson töltjük, mely gyönyörü völgyben fekszik a Vudine hegyektől jobbra, mig balján a zerafkani dombok nyúlnak el, a háttérben pedig Muzabel hótakart ormai meredeznek; pompás látvány!

Reggeli öt órakor már talpon voltunk és miután teánkat kiittuk, el is indultunk. Az idő kedvez az utazásnak; a napot fellegek takarják, melyeken keresztül átható heve nem bír oly égető hatással. A völgy széles, kövér és szép barmok legelnek benne. De, a meddig a szem ellát, sehol egy egyetlen fa sincs; pedig én mennyire szeretem: az isten a megmodhatója, hogyan vágytam utánuk az Orsktól Tereklig terjedő örökös sivatagokban. De viszonzásúl van orosz nemzeti szinekre festett vámsorompó bővében, mértföldmutatók, melyek eléggé eredeti alapokon állanak, minden egyes verstnyi területet hűségesen jelezvén.

Áldom Abramoff tábornokot, Samarkand régi kormányzóját. E magasrangú hivatalnok sokat tett tartománya érdekében, és épen most lett Khokandba kinevezve és biztos vagyok

benne, hogy ezt is ép oly ügyesen fogja szervezni, mint hajdani »birodalmát.« Kaufmann tábornok, ki nagyon kiismeri embereit, őt nevezte ki az állomásra, hogy egy legujabban meg-

Kirgiz tutajos a Syr-Darián.

szerzett tartományt szervezzen, mely idővel szép jövedelmet hoz majd az anyaországnak.

A mértföldjelzők (hatalmas gerendák), melyek első látszatra feleslegeseknek mutatkoztak, tényleg igen is nagy hasznára válnak az ily hosszú utat megtevőknek. Az utasok

legalább tudják, hol vannak és hány verstet kell még megtenniök, hogy a legközelebbi állomáshoz érjenek. Megvan az az érdemük, hogy a távolságot megröviditeni látszanak.

A mint a fensíkot elértük, már ott álltunk egy híd közelébe épült eléggé nagy erőd előtt. Az első kőhíd, melyet Közép-Ázsiában találtunk. Az állomás utána van elnevezve *(Kamení moste vagy Tach Kouprik)*

Ez állomásról továbbhaladva, a vidék egészen megváltozik; szép kertek, fák, kicsiny *kichlak*-ok (nyaralók) melyeknek regényes és elhagyatott kinézése ellentétben áll a mindinkább szépülő természettel. Áthatolunk a talajt átszelő, kisebb-nagyobb, de általában jelentéktelen csermelyeken. A tenyésze pompásnak látszik; rizs és árpa földek, jól művelt mezők, mindez gyönyörű fák által környezve, melyeknek anyaga igen kemény: ezek a turkesztani tölgyfák. A távolban a tian-kani hegyek tünnek fel, melyeknek havas ormai időnként ezüstös fényben ragyognak a napsugarai által megvilágittatva. Magassága folytonosan emelkedik; néha el is tünik egyes csúcsa, hogy aztán még büszkébben, még több hóval takartan jelenjék meg. Végre elérünk a Samarkand előtti utolsó állomásra, melyet vidéke valósággal elragadóvá tesz. Az út máskülönben kitünő és igazi országúthoz hasonlit; eszembe juttatja a mi régi franczia utainkat. Ha elképzeljük, hogy minde földek járhatatlanok voltak, valóban elismerendő munka az, a mit Oroszország öt év alatt véghezvitt; itt minden az ő művük a nagy és szép fák kivételével, melyeket más növényzet ültetésével még jobban megszaporitottak. E népnek a gyarmatositáshoz pompás hajlama van; mongol vérrel elegyült vére arra képesíti, hogy sokkal gyorsabban olvadjon össze oly népekkel, melyek különben a civilisatiónak nem nagy barátai.

Djïmbai állomás a legjobb valamenyi között; kicsiny magaslaton épült, hosszú lépcsőzet vezet egy igen szép elő-

csarnokhoz, mindegyik utazónak külön szobája van, — megfizethetetlen előny! — és a szobákban még butorzat is van! Minden meglep. Jól érzem itt magamat egész nap, mialatt szekerünk egyik tengelyét igazítják.

Mielőtt elutazunk, az iránt tudakozódom a vendéglősnél, ki egy keveset francziául beszél, hogy a Zerafkán folyó igen széles-e és nincs-e arba, melylyel át lehetne rajta menni; azt feleli, hogy most szekerünk is áthatolhat rajta, mert a vizállás jelenleg igen alacsony. Csak félig meddig nyugodtam meg, mert Tachkendben többen, kik átmentek rajta, meglehetősen ijesztő képét adták. Eddigi kalandjaink sem szolgáltak arra, hogy e tekintetben nyugodtak legyünk. De ezalatt egy szép út hosszában haladtunk és a Zerafkán majdnem egy időben tünt fel szemeink előtt egy régi hiddal (*Chadmané-Mélik*), melynek oszlopai, talapfái, alapkövei egy rég elfeledett épitő lángeszét dicsőitik. Romjai büszkén fordulnak a hegyek felé; lábuk felett a Zerafkán hömpölygeti lassankint eléggé mély hullámait. E viz az ugyane nevet viselő jéghegyben ered; pompás futásában jobbára nyugat felé tör. Pedjekend városáig Samarkandtól hatvan verstnyire, a hol eléri legnagyobb szélességét, mindenütt elegendő a völgy egész területének öntözésére. E folyam által tartotta sakkban Kaufmann tábornok a bokhariaiakat; csak vizét kellett elvezetni, hogy őket megadásra kényszeritse. Tréfán kivül azt lehetne mondani, hogy e folyam oly hadsereg, melynek jelenlétét a bokhariaiak észre nem veszik, de távollétét annál inkább fájlalnák.

Rendes körülmények között e folyó mellékágai nem igen növelik az ő vizállását, mert kivétel nélkül a szántóföldek, berkek és mezők öntözésére használtatnak fel; az embernek e vidékeken sok vizre van szüksége, mert néha kilencz hónapig sem esik; a folyóviz nagy szerepet játszik a lakházak épitésénél is. A patak vagy folyó mindig oly nevet visel, mint a

milyen nevű falu vagy város mellett elfolyik. Egyedül a hóolvadás dagasztja az árt. Ilyenkor valóságos zuhataggá nő, mert a Zerafkán roppan gyorsan és ijesztő zajjal rohan tovább, kivált ha magasabb hegyek között kissé összeszorúl.

Itt e helyen épen két ágra oszlik: az elsőben a köves feneket igen jól lehet látni, a másik már mélyebb és ott az ár még gyorsabb. Férjem megállittatta a kocsit és leszállt, hogy csigakagylókat szedjen a szárazon maradt merderben.

Zerafkan persa nyelven *arany vizet* jelent. Nevét méltán megérdemli, mert e gyönyörü völgyben a termékenységet és életet hordja magával.

Kagyló kevés van, de annál több tarka szinü kő, melyek kárpótlást nyujtottak a keresésért. A hol a hóolvadás nagyobb, ott a folyó igen széles lehet, következtetem ezt a medernek szárazon maradt széleiből, melyeknek átgázolására legalább negyven percz kell. Ott nem csak ijesztő lehet a hullámok hatalma, de valósággal veszedelmes is, bármily óvintézkedéseket tegyen is ellene az ember. De az arbák épen e czélra készitvék, a kötelek, melyekkel az emberek az egyik partról a másikra átvonszolják, igen erősek és habár a viz néha egészen az ülésekig felcsap, baj e szekereken nem igen esett.

Kevéssel ezután egy dombot másztunk meg, balra hagyva mögöttünk a tsupan-atai magaslatokat (Tsupán Atta a pásztorok védszentje); itt a házak, kertek már a közel Szamarkandot jelzik: Szamarkand, te kiválóan szent város, melynek fentartására a bokharai emir egész vagyonát feláldozta volna, utazásunk forrón óhajtott végczélja, nemsokára bámuljuk ősiségedet!

Szamarkand, mely hajdan szabad és tisztelt volt, ma az orosz járom alá van vetve. Mily szomorú látvány az az őslakókra nézve, midőn tanúi annak, hogy a büszke hóditó megalázza magát a kereszt előtt és a keresztények, a keresztény

A győzelem után.

kutyák, mint minket neveznek, pogány lábaikkal taposssák a földet, melyen csak reszketve lépdeltek. Megvallom, hogy önkénytelenül engem is megindított e tapasztalat, mert hiszem nem hiába jártam itt a történelemnek még élő emlékei között.

A kocsi az én kedvemért nem igen gyorsan haladt. A mint lefelé a legnagyobb gyorsasággal robog szekerünk, egy musulmant majd elgázoltunk; közönye elvesztette volna, de Mahomet megmentette. A rómaiaknál rosz előjelnek tekintették az egér, vagy patkány elgázolását; de arról nem hallottam, hogy egy jámbor musulman elgázoltatása mit jelent.

TIZEDIK FEJEZET.

Szamarkand.

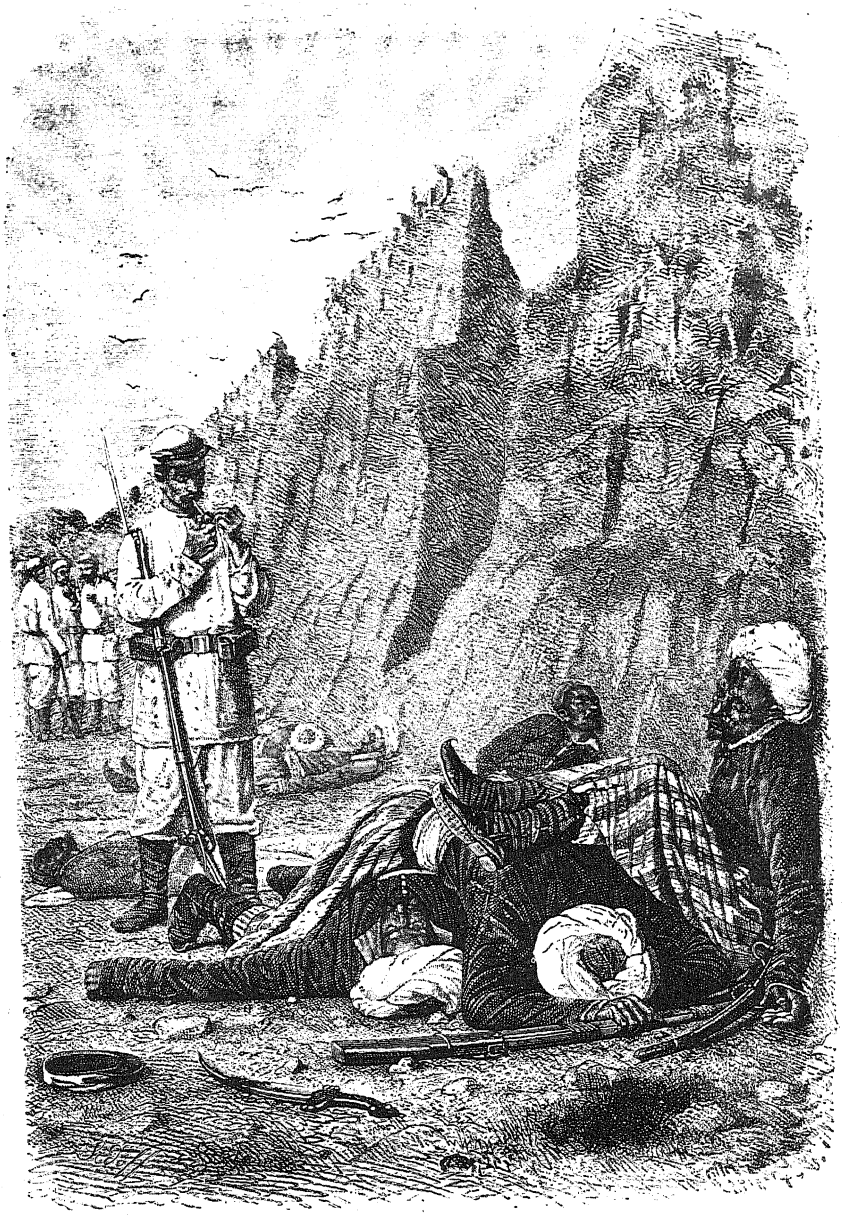
Szamarkand. — Bibi-Khanim. — Szives vendégszeretet. — Sach-Szindeh. — Nem találok elég szót a dicséretre. — Gur-Emir mecsetje.

Még nem is tértünk magunkhoz ijedelmünkből, midőn kocsink Szamarkandba berobogott. Oly sebességgel haladtunk a város előterén keresztül, hogy csak futólag pillanthattam meg medrecsének romjait, mely e városrészt díszité.

Vágtatva értünk a czitadella kapuja elé. Ezen erődöt hírnevessé tette nehány orosz katona hősies védelme, kik már majdnem teljesen kimerültek, midőn a Kauffman tábornok által segítségükre küldött csapatok megérkeztek és őket válságos helyzetükből kimentették.

Az erőd egy része teljesen el volt rombolva ; de alapjából ujra felépítették, még pedig úgy, hogy teljesen a régi erőd alakját tartotta meg. Mindezt csak a sebes hajtás közben láthattuk, mert jemsikünk, ki büszke volt arra, hogy minden ügyességét megmutathatja, őrületes sebességgel vitt bennünket. Igy értünk azon szálláshoz, melyet Ivanoff tábornok, Szamarkand uj kormányzója, számunkra kijelölt.

Egyszerű földszintes ház volt ez, még egyszerűbb butorzattal; de valóságos palotának tetszhetett a szegény utazók előtt, kik oly hosszu időn át csak a lehető legszükségesebbre voltak utalva.

A legyőzöttek.

Férjem azonnal a kormányzóhoz ment, ki azonban sajnálatunkra távol volt; ennek következtében, A . . . báró ezredest látogatta meg, ki ideiglenesen Abramoff tábornokot helyettesitette, várva utódának megérkezését.

Ujfalvy átadta a bárónak ajánló levelét, melyet W . . . adott neki. Rendkivül szives fogadtatásra talált és meghitt bennünket estére.

A . . . báró nejéről már sok kedvező nyilatkozatot hallottam; de e nyilatkozatok, — a mi ritkán szokott megtörténni, meg sem közelitették a valót. Fiatal asszony, alig két éve van férjnél. Maga táplálta ez időben szép gyermekét. Születésére nézve svéd és mint a svédnők általában, ő is nagy és szőke volt, igen előkelő magatartással. Egész megjelenése természetes kellemet árul el; előkelő egyszerűség ömlik el egész valóján s ez egyéniségének megnyerő sajátosságot kölcsönöz.

Fején kedves kis fökötőt viselt, à la Charlotte Corday, mely rendkivül jól állott neki. Emlékeztetett a mi hírneves Saroltánkra, bár sokkal több volt benne a báj és kevesebb a fanatizmus. Ő és férje, ki a szó szoros értelmében a legudvariasabb emberek egyike volt, majdnem szülői vendégszeretettel halmoztak el bennünket.

Minden nap náluk reggeliztünk és náluk ebédeltünk. A bárónak egy üzbeg szakácsa volt, ki kitünően főzött és egy tatár kalauza, a ki nagy hasznunkra vált.

E szeretetreméltó család körében gyorsan mult az idő. Egy kissé kinyugodtuk magunkat fáradtságunkból és izgatottságunkból, melyre oly hosszu ideig kárhoztatva voltunk. E fogadtatás minden tekintetben megbecsülhetetlen volt és ugy éreztük jótékony hatását, mint az eltévedt utas, ki végre a puszták sivatagában zöldelő oázra talál.

Hozzá kell tennem, hogy e szives vendégszeretet nélkül alig tudtunk volna mit csinálni, mert szállodának hire sem

volt, nem hogy rosz szállodák lettek volna. A karavánszerálylyal a benszülöttek teljesen megelégszenek.

A karavánszerály egy nagy udvar, a hol a vásárra hozott portékát szoktak lerakni. Az udvarban körösközül födött tornácz fut végig, a hol az utasok szokták magukat kinyugodni. A benszülöttek itt csak el vannak valahogyan éjnek idején is; de mi nagyon nehezen szoktunk volna ily szálláshoz, főleg egy havi időtartamra.

Másnapra Ivanoff kormányzó ebédre hívott meg. Fiatal, alig 35 éves és már is tábornok. Abramoff tábornok utódjává neveztetett ki. Saját erejéből küzdötte fel magát e magas állásra, a mi Oroszországban nem keveset jelent.

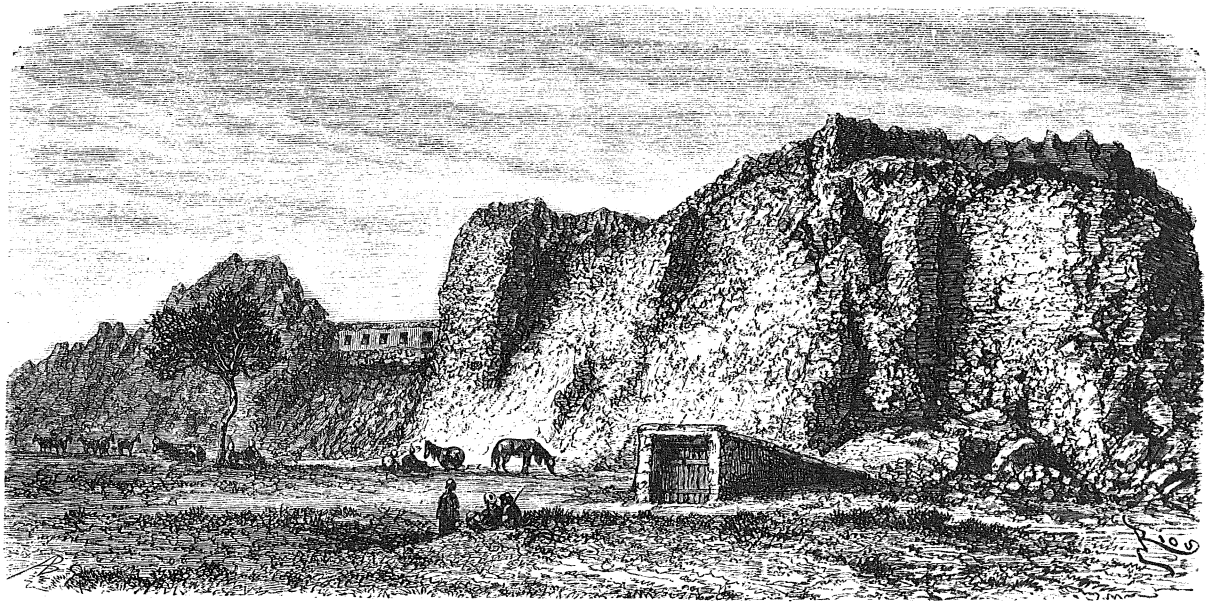
A kormányzó háza Szamarkandban rendkívül kényelmes. A szobák nagyok és szépek és noha e székház nem versenyezhet a taskendi kormányzó fényes palotájával, kivülről sokkal jobban meglepi az embert.

Az ebédnél találkoztunk a báróékkal és a tábornok vendégszeretete egy igen kedves és kedélyes estével örvendeztetett meg.

Két napra megérkezésünk után, — Ujfalvy természetesen meglátogatta az orosz hivatalnokokat — utra keltünk, hogy Közép-Ázsia e vallási fővárosának hírneves mecsetjeit megszemléljük.

Nem használhattunk természetesen mást, mint az idevaló szokásos kocsikat. Az ily jármű, minőt már Tachkendben láttunk, nem mindig kényelmes ugyan, de utóvégre is tűrhető. A tábornok két tisztet adott mellénk, kik magyarázatokkal szolgáltak.

Fákkal beültetett utak vonulnak végig a városon. A fákat az oroszok ültették és nagy gonddal tartják fenn. Egy széles utczán végighaladva a város kijáratához jutunk, a melyet már láttunk futólag, midőn kocsisunk a városba be-

A szamarkandi erőd látképe.

vágtatott. Most kedvemre megszemlélhettem a városnak ezen érdekes részét, melyet az oroszok teljesen megtisztitottak és itt egy szabad teret alkottak, hogy annál jobban lehetett látni a Bibi Khanim (Tamerlán nejének neve) medreszét, mely a mi időszámitásunk szerint 1388-ban épült.

A tér felet rendszeresen épült bazár foglalja el, mely igen tiszta. Ázsiában majdnem szokatlan dolog a tisztaság; de az oroszok keze meglátszik itt is.

Folytatva utunkat, elhaladtunk a régi temető mellett, melynek nagysága óriásinak mondható és csakhamar előttünk láttuk Közép-Ázsia legszebb mecsetjét, a hasonlíthatatlan Sach-Szindeh-t, vagy Kassimben Abbast. E mecsetben van a most nevezett szentnek sírja.

A mecset 1392-ben épült. A benszülöttek meg vannak győződve, hogy Kassim ben Abbas a mecset alatt még él. Leszálltunk kocsinkról és felmentünk a lépcsőkön, melyek a főbejárathoz vezetnek. Balról a jelenlegi mecset áll. Széles, hosszu folyosó vezet egy magas lépcsőzethez, mely a régi mecsetbe visz fel és számos udvar, terem és szoba közepette végződik. Az, a mit láttunk, valósággal elvakitott. A falak gazdag mozaik-díszitéssel vannak födve; gömbölyű, vagy négyszögü díszes keretekben domborművek láthatók a falon. De főként a gyönyörű oszlopokat és az épitészeti díszitéseket néztük, melyek megragadják az ember figyelmét.

A karcsu és finom oszlopok merészen emelkednek felfelé s a díszitések oly tiszta és finom ízlésre vallanak, hogy nem tudom őket semmi más díszitéssel párhuzamba állítani. Aránylag igen olcsón és az orosz hivatalnokok szivessége folytán kaptunk nehány igen szép töredéket e mecset romjaiból, melyek az épitészeti díszités nagyszerüségét eléggé mutatták. Szt. Pétervárott háromszáz rubelért ajánlottak megvételre egy ily töredéket.

Nem azért jöttünk ide, hogy mint vandálok elpusztitsuk azt is, a mi még e páratlan épitészeti remekekből megmaradt; az orosz hatóságok azonban készséggel tettek eleget férjem óhajának, ki a párisi muzeumok számára nehány romtöredéket kért és kapott.

Ezután Tamerlan sirját látogattuk meg, mely Gur Emir mecsetjében van, közel az orosz városhoz. Hogy ide jussunk, szük utczákon kellett végig haladnunk, melyeknek földből készült apró és csunya házai kellemetlen ellentétet képeztek azon művészeti remekekkel szemben, melyeket csak az imént csodáltunk.

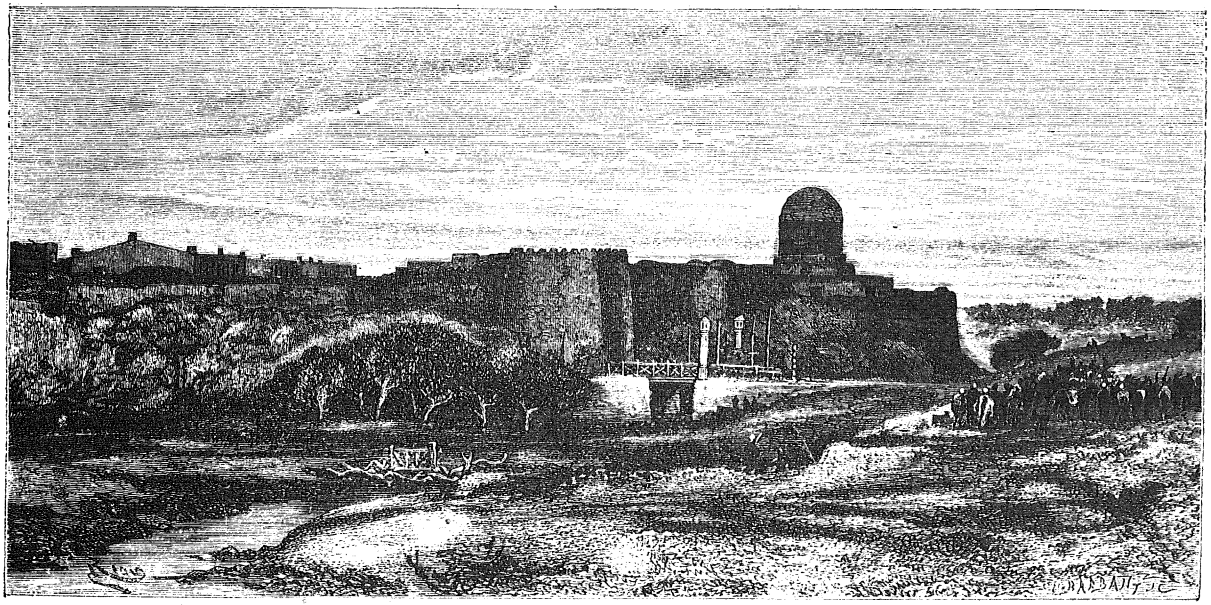
A mecseteken és a khánok palotáin kivül egész Közép-Ázsiában nem lehet szép épitészeti tárgyakat találni. Másrészről azonban nem szabad felednünk, hogy a vályog, melyből a házak épülnek, épen nem arra való, hogy abból monumentális és állandó épületek készüljenek.

Csinos boltozat alatt haladtunk át, melynek oldalán egy minaret emelkedett s a mecset előtt voltunk, melynek kupolája különösen magára vonja a figyelmet. A közép nagy teremben nyugszik a nagy mongol hóditó fiaival és védszentjével. Szép fekete dzsad-kő*) födi a középen a kriptát, melyben Timur hamvai aluszszák örök álmukat. Az öt sírboltot márvány karzat veszi körül.

A falak az előbb emlitett kőből készült lemezekkel vannak fedve; e lemezek ékitményekkel és feliratokkal vannak ellátva. Négy gyönyörü ív képezi a kupolyát; a padló kövekkel van kirakva. A teremnek Mekka felé eső oldalán egy kis oszlop van elhelyezve.

A mecset belül nagyon komor és rideg; sajátságos el-

*) Nagyon kemény kő, mely a Khotan-Daria ágyában, keleti Turkesztánban található s csak a khinaiak képesek azt faragni.

A szamarkandi erőd bejárója.

lentétet képez a mecset sokszinüre festett külső falaival. Belül azt a hatást gyakorolja az emberre, melyet a szentély a kedélyre gyakorolni szokott. Setét lépcsőzet vezet le a kriptába, a hol a felül látható kősirboltok alatt, megfelelőleg vannak elhelyezve a kőkoporsók.

A főbejárattal jobbra fekvő teremben feküsznek Tamerlan felesége és leányai. Mindössze nyolcz különböző nagyságu koporsó van itt elhelyezve. A terem két oldalán üres oszlopok állanak, melyekben csigalépcsőzetnek romjai láthatók; az oszlopok kivülről fayence-ékitményekkel vannak ellátva. Az ékitmények ugyanazon jellegüek, mint azok, melyek a nagy teremben és kivül láthatók. Nem messze egy ajtó látható, mely hasonlit a mauzoleum ajtajához. Ezen ajtó fölött a következő felirást olvastuk; Epitette Mohamed, az alázatos szolga, Mahmud Ispahan fia.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Szamarkand (folytatás.)

A medresszék. — A minaretek. — Samarkand történeti multja. — Ismét Bibi-Phamin. — Közép-Ázsia általános képe. — A büntetések emlékei. — A kereskedelem. — A bélpoklos koldusok. — A dervisek tánczа és Aladin regéje. — A környék. — Borzalmas emlékek. — Afroziab, az óriás. — Silaó.

Nincs oly jó társaság, melyet nem kellene elhagyni, s nincs oly szép mecset, melyből távozni ne kellene. Mindent figyelmesen megszemléltünk, s miután néhány érdekes töredéket a romokból felszedtünk, ismét kocsinkra ültünk.

Nagy és széles sétány, mely árúcsarnokokkal van szegélyezve, vezet Szamarkand főterére, a Rigisztánra, mely Közép-Ázsia legszebb terét képezi. Az oroszok e tért gondosan csinositották és karos lámpákkal látták el. Nem messze e tértől kocsi-állomás is van. Közép-Ázsia egyetlen városában sem láttunk ennél több rendes és szabályozott teret. Itt emelkednek büszkén a Tilla-Kari, Sir-Dar és Utug-beg medresszék. E három nagy medressze közül a két utolsó szemben áll egymással, míg az első balról áll a középen.

A medressze tulajdonképen iskola, melyben a gyermekek teljes nevelést és oktatást nyernek, már a mennyire a muzulmánok ezt szükségesnek tartják. Az oktatási rendszer mindössze a koranra és a vallási intézmények ismeretére terjed ki s ezen kivül egyéb apróságra.

Nagyszerű három rom ez, főleg a legutolsó, noha falai

Tatár vezető, üzbeg szakács és két Kara-Kalpak.

már gyengén állanak és az épület ingadozik. Mindhárom medressze zománczozott díszitésekkel van ellátva; mindegyiknek fákkal beültetett tágas udvara van, s az udvaron a kis czellák láthatók, melyek a tanulók szobái, vagy a mollák lakásai voltak. Tilla-Kari aranymunkát jelent, s csakugyan az arany csak ugy foszlik a zománczozott agyagdíszitésekről, melyekben a türkisz szine a tulnyomó. Az elragadón kék égen fénylő nap sugaraiban a medressze e díszitése nagyszerü hatást gyakorolhatott.

A türkisz a benszülötteknek kedvencz ékköve; azt lehetne mondani, hogy minden türkisz szinü ezen tartományban: az ég, a kövek, sőt még az épületek is.

Egy fiatal mollah ezen utóbbi medresszében tanitványainak irásait mutogatta. Papirjuk épen nem hasonlit a mienkhez. Van három fajta papirjuk: fényezett, olajozott és enyvezett papir. Az elsőre tollakra hegyezett botocskával irnak; a második fajta papir az ablakokat helyetesíti; a harmadik csomagolásra használtatik.

A papirt régi kaftánok rongyokból készítik, melyeket igen olcsón vesznek bazárokban. A rongyokat nem igen válogatják; mindamellett szeretik a szines rongyokat, melyekből kék papir készül. E papir rendesen csomagolásra használtatik.

A papirgyártás igen egyszerü: vizimalomszerkezet által hajtott zúzót használnak; a henger előtt áll az emeltyü és a mosókád, hol a három mosást végzik. Ezt követi a papir készítése. A kész gyártmány szárítása a lehető legegyszerűbb. A papirt kiteritik a napnak kitett falakra, melyeknek felülete lehetőleg egyenletes. A nagy melegben a papir hamar szárad és igy gyorsan eladható.

Tilla-Kári 1618 körül épült; van benne mindössze ötvenöt szoba, ezekben pedig száztizenkét mollah lakik. A balszár-

nyakon egy kupolás mecset emelkedik; az iman részére márvány lépcsővel.

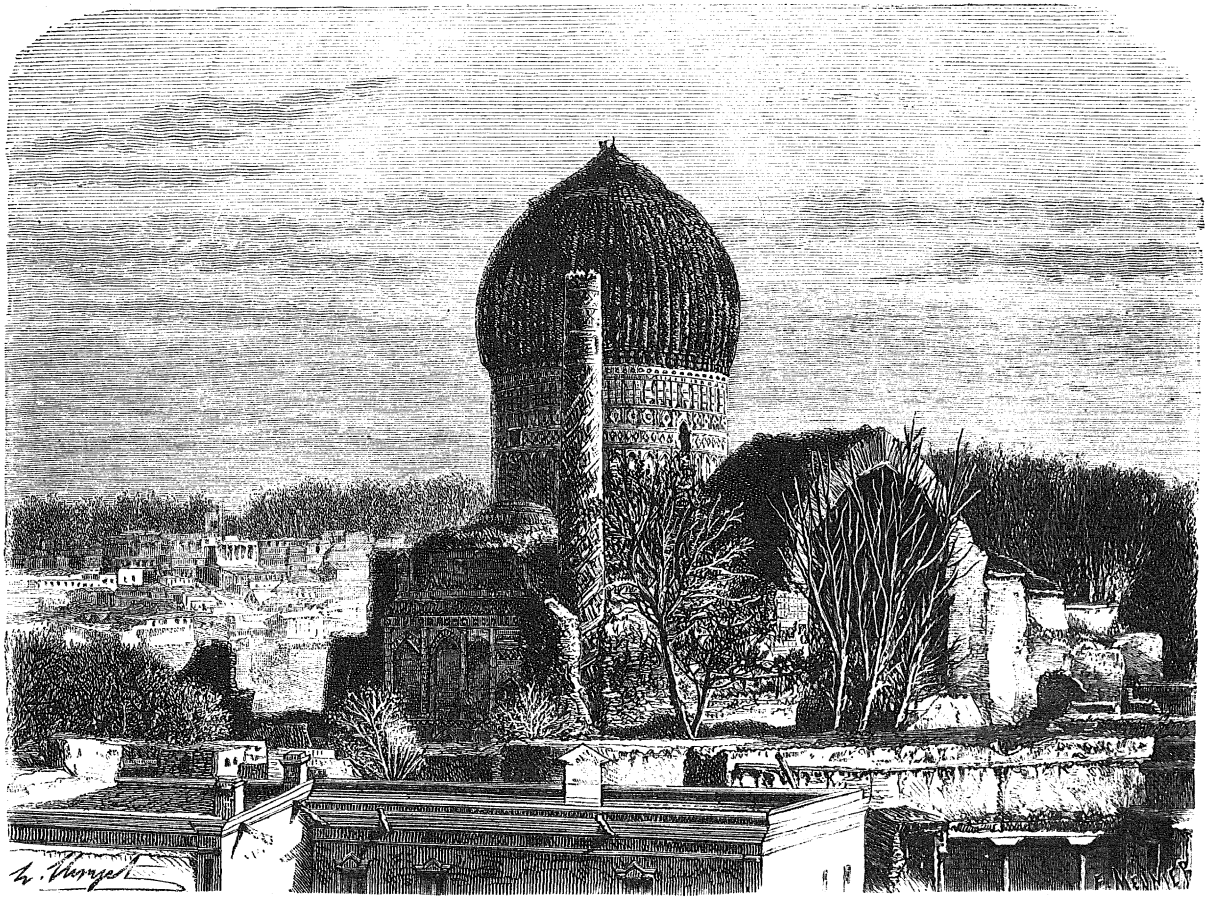
E medresszék elidegenithetlen birtokokkal rendelkeznek melyeket Vakufnak hivnak. Ezeket Jalangtas szultán adomá-

Egy szart vén asszony.

nyozta az iskoláknak. Katti-Kurgan város délnyugati részén terülnek el e földbirtokok, melyek igen tekintélyes jövedelmet hoznak.

A Sir-dar medresszek kapuja fölött zománczozott égetett földből két oroszlán, vagy talán inkább két tigris látható,

Gur Emir, Tamerlan sirja.

ezektől kapta a medressze nevét Sir-dar két oroszlánt jelent; de mint említém sokkal helyesebb két tigrist érteni alatta, mert az oroszlán Közép-Chinában ismeretlen és a nyelv csak egy szóval bír e két különböző állat megjelölésére.

A medressz homlokzata gazdagon van díszitve négyszögletes mozaik ékítéssel, mely zöld, kék, fehér és vörös zománczból van összeállitva; 1010-ben (1601) épitette Galangtack-Bihatom.

A belső udvarban három nagy csarnok emelkedik, melyek között két emeleten a molláh szobái vonulnak végig. A medreszszének hatvannégy szobája van, melyek mindegyikében két molláh lakik.

Ulug-Beg, ez a harmadik medressze, két szándékosan ferdén épitett minarettel bír, ép úgy, mint a Sir-Dar medressze. E minarettek annyira oldalra hajolnak, hogy az embert önkénytelenül félelem lepi meg, ha mellettük elmegy. A két torony kívűlről oly gyönyörűen van zománczozva, hogy felülmulja a mi zománcz díszítésünket.

Az utóbb emlitett medressze sokkal kisebb, mint a két előbbi; csak két emeletes és huszonnégy szobával bír, melyekben negyvennyolcz mollah lakik. Az épület hátúlsó részében egy mecset emelkedik, melyet, miután egy ízben leromboltatott, újra felépitettek. A menyezet fából készült s azt ülésesen faragott faoszlopok tartják.

Megtekintettük az Ulug-Beg medressze szobáit. Egy fehér szakállu vén mollaht találtunk az egyikben, ki mandolával és szart-kenyérrel kedveskedett.

E szobák nagyon hasonlítanak pinczékhez. Csupán ajtajuk van s ezen át kapják a világosságot. Széles deszka, mely a földtől némi magasságban van a falhoz erősítve és kasmával van borítva, képezi a mollah ágyát. A falban apró mélyedések vannak. Ezekben tartják a molláhk szent könyveiket és

a száritott gyümölcsöt. Férjem egy dohány szelenczét vett itt, mely gyümölcs-kéregből készült.

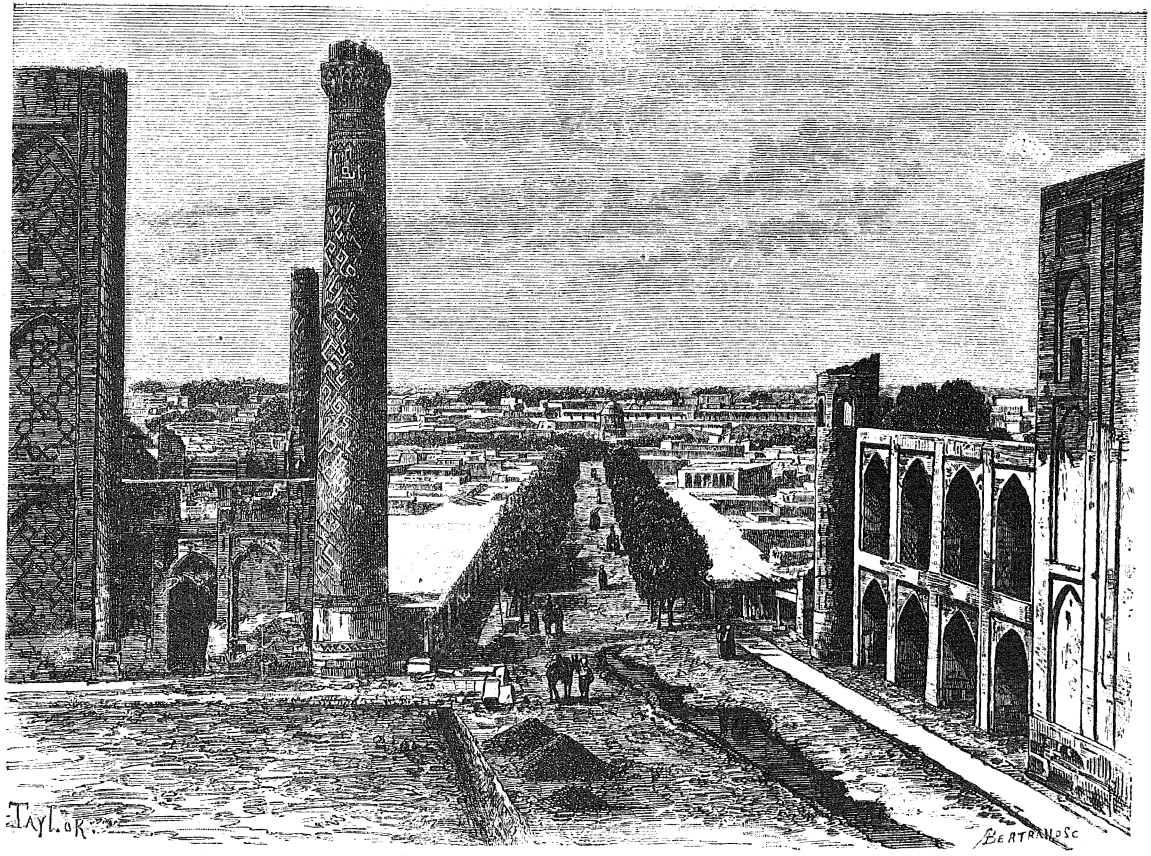
E két medressze nagyon régen épült; de a zománcdiszítés sokkal későbbi korból való. Ulug-Beg Tamerlán unokája volt és nagy csillagász hirében állott.

Mily szép lehetett Szamarkand azon időben, midőn e karcsu és magas minaretek tetejéről a tudós fejedelem lenézett a nagy és gazdag városra, melynek minden háza fénylett a zománctól! Az Ujfalvy által Párisba hozott zománztöredékekből és fényképekből Soldi Emil, a kitünő szobrász, művészi lánglelkével elénk állitotta Timur Szamarkandjának régi szépségét.

»Nem látjátok-e képzeletetekben ezen óriási várost, melynek alacsony erkélyei és hatalmas épületei mint álomkép lebegnek szemeink előtt, s fénylő zomácfalaikkal, csillámló díszítéseikkel merészen emelkednek fel a napsütötte ég felé, mint góth templomaink, büszkén és hatalmasan, karcsúan és mégis oly tömören! Ezen épülettömeg annál megragadóbb, mert a kis domoknak egész serege koronázza őket s a karcsú és fényes minaretek egész erdeje terül el körülöttük. Ez a szép, a szent, a gazdag Szamarkand, Tamerlan székvárosa!« Mi, kik csak halvány viszfényét látjuk e fénynek, egész lelkünkkel átérezzük, a mi Marco Paolo keblében hullámzott, midőn e hasonlíthatlan városon végig nézett.

Mily emlékeket idéznek fel e romok lelkünkben!

Itt tiporta sárba a nagy maczedoniai hős dicsőségét, midőn bűnös dorbézolás közben saját kezével ölte meg legjobb barátai egyikét. Itt gyüjtötte össze Dsingiszkhán rengeteg hadseregét, hogy a keletet és nyugatot alávesse hatalmas katonai lánglelkének; e városon ment keresztül Marco Paolo, a középkor leghíresebb utazóinak egyike, midőn a tudós kubilai udvarába ment. Ezt a várost választotta székhelyül Timer, ki

Szamarkand a Righistan-térről.

itt készíttetett emberkoponyákból diadalmi halmokat, midőn Zerafcsan völgyének zamatos gyümölcseit élvezte.

Mily változás állott be a milesi gyarmat alapítása óta! Mily nagyot fordult a sors kereke a mongol hódító birodalmának megalakításától egész napjainkig, melyeken a fáradság és hanyatlás uralg!

E nagyszerü történelmi emlékek lassanként porba dőlnek és a közönyös, a skeptikus musulmán egy ujját sem mozditja meg, hogy megállitsa az időt romboló munkájában, mert azt hiszi, hogy a végzet kivánja azt igy.

Mint hajdanában, most is napokat tölt el, nyomorult viskója előtt ülve, szivarozva és melegitve magát a napon, s nyugalommal szemléli, mint változik körülötte minden.

Ugyanezek az emberek, kik itt beszélgetnek és tréfálóznak az orosz katonákkal, készek minden pillanatban elvágni azok torkát, mert előttük mindanyian hitetlenek vagyunk, idegenek, kik legfölebb arra jók, hogy csontjaikat a kutyák elé vessék.

Daczára látszólagos alázatosságuknak, lelkük mélyéből gyülölnek bennünket és megkapó közönyösségük magaslatáról lenéznek mindanyiunkat.

Mily sajátszerü ember volt Mohamed, kinek lelke az emberi nem egy nagy részének keblébe beoltatta a legfenségesebb és egyuttal legembertelenebb érzelmeket!

Ez égető nap alatt a fanatismus elrejtőzik néha mint a tűz, mely a hamu alatt lappang, de sohasem alszik el, mert eredetét az éghajlattól és magától a földtől veszi.

Midőn az Uby-Beg medressze udvaráról kiléptünk, több száz musulmánt láttunk a tér közepén körben ülve. Mindanyian figyelemmel hallgattak egy embert, a ki regéket mondott nekik. Elmerülve hallgatták a szenvedélyes arczu egyént, csak néha-néha bolintgattak fejükkel, helyeselvén a hallottakat.

A téren fagylaltot árulnak egyes kereskedők, melyet ott a helyszinén készitenek hóból és mézből. Egy fél kopekért, vagy háromnegyedért elég fagylaltot lehet kapni. Szamarkandban ép ugy, mint Tachkendben a jég nem drága, de nem is ritka. Tiz kopekért egy kilogrammnál több jeget kapni, mert a szomszédhegyek elég mennyiséget szolgáltatnak.

Látni más mohamedánokat is, kik a falhoz támaszkodva borotváltatják fejüket. Ez lényeges dolog az igazhivőre nézve, mert a törvény parancsolja igy és nincs benszülött, a ki meg merné növeszteni haját.

Azok a tatárok, a kik megengedik maguknak ezt a szabadságot, már el vannak oroszosodva. Valószinüleg ezen szokás az oka, hogy a mohamedánok folyton egy kis sapkát hordanak fejükön, melyet oroszul tibeteikának hivnak.

Ujfalvy egy kereskedőtől nehány háromnegyed kopekdarabot kér, s azokért tizenöt kopeket ad cserébe. A kereskedőt daczára megszokott közönyösségének, nagyon meglepi a dolog. Férjem rendre kérdezi az előtte elhaladókat, vajjon uzbegek, tadzsikok, vagy kirgizek-e, és az illető, a szerint a mint férjem eltalálta, vagy nem találta el nemzetiségüket, azt feleli: hein (igen), vagy jok (nem). Ez a módja a válasznak nagyon meglepett, midőn legelőször hallottam. Kezdetben azt hittem, hogy az emberek nem értik, hogy férjem mit kérdez tőlük. Magam kiséreltem meg a kérdést; de akárhányszor kiséreltem azt meg, mindannyiszor ugyanazon feleletet nyertem. Néha, elvesztve türelmemet, hátat forditottam nekik, a mi fölött azután ők bámultak el nagyon. Nem tartóztathattam meg magamat a nevetéstől, valahányszor arra gondoltam, mily arczot vágna valamely párisi nő, ha szalonban ily feleleteket kapna. Itt pedig minket tartottak igen különös embereknek, főleg midőn férjem megállt és mint igazi antropologus, megnézte az embereket.

Jól megnéztük a várost, medresszéit, azt a különös tömeget, melyben az emberek sokszínű khalatjai, turbánjai és tibetéikái oly sajátszerűen játszadoztak a fénylő nap sugaraiban; mindez rendkívüli és igazán festői képet vésett emlékembe, hogy nem fogok arról megfeledkezni soha. Végre visszatértünk lakásunkra.

A következő napon a Bibi-Khamin medresszét látogattuk meg és a mongol császár feleségeinek sírját. A gyönyörű mecset szintén egy nagy téren áll, mely azonban nem kevésbbé szép és főleg kevésbbé szabályos, mint a Regisztan-tér. A bazár előtt, mely elzárja a teret, lóvásár van. Ez a keletiekre nézve a legfontossabb vásár, mert a ló előttük nagyon sokat ér, hogy ne mondjuk, ez az ő mindenük. Oly gonddal és gyengédséggel bánnak a lóval, a minőt alig lehetne tőlük várni. A ló és annak szerszáma a legnagyobb fényűzés, a mit csak ismernek. Igaz, hogy alig veszik valaminek oly nagy hasznát, mint a lónak: azon teszik meg a pusztákon azon bámulatos utakat, melyek az itt található oazisokat egymástól elválasztják.

Az oroszok Bibi-Khanimot fákkal támogatták körül, hogy addig tartsák meg a romokat, mig ez lehetséges és hogy a katasztrófa ne okozzon szerencsétlenséget. Az ember megborzad, ha arra gondol, hogy e nagy épület vásár alkalmával omlik össze, mert ilyenkor az áldozatok száma ezerekre menne. Egy orosz tisztnek elmondtam ezen aggodalmamat. Ah, asszonyom, — ez volt válasza, — mit csináljunk! A veszély, mely mindenütt és mindenkor környez bennünket, végre megszokott dologgá válik és közönyösek leszünk iránta.

Mig én lelki gyötrelmeket éreztem, midőn ezen ingadozó falak mellett jártunk, vezetőnknek, meg vagyok győződve, eszébe sem jutott a gondolat, hogy őt itt baj érhetné. Az ódon épület ablakaiban és mélyedéseiben galambok, baglyok és

sasok raknak fészket, melyek meglepetve röppentek ki, midőn mi háborgattuk csendjüket.

Nincs Közép-Ázsiának egyetlen egy épülete, melynek finomabb és merészebb rajza volna, mint a Bibi-Khanim medresszének. Ha Sach-Szindek az épitmények gyöngye a részleteket tekintve, Bibi-Khanim sokkal felülmúlja azt ama nagyszerü benyomásra nézve, melyet látása a kedélyre gyakorol.

Látva e romokat, elmondhatom, hogy midőn ezen épületek mind teljes fényükben ragyoktak, Szamarkand joggal igényelhette Ázsia királynőjének nevét.

Mindamellett nem szabad e várost Európa városaival összehasonlitanunk, mert hasonlatosságot ugyan épen nem fogunk köztük felfedezni. Kelet városai, általában szólva, nagy faluknak mondhatók, melyek a tulajdonképeni város körül vannak épitve a hol az erőd van. A várost terjedelmes kertek környezik. E városok mindannyian egyformák; legfölebb nagyságra nézve különböznek egymástól.

Az erőd a város közepén épül, rendszerint mesterségesen készült emelkedettebb helyen. Az erődöt mély árok veszi körül és elég magas fal, rendesen vert földből. Belül lakházak és egyéb helyiségek vannak, melyekben egykor a begek, a katonák és nagy számu lakosság lakott. Három oldalról külvárosok terülnek el kivül, melyekhez egy-egy kapu (dervazeh) vezet. Az utczák szükek, nem egyenesek, s két oldalt falkerités fut rajtuk végig, mert valamennyi ház udvarra nyilik. Alig van kert és csak nagy ritkán lehet látni fákat. Csak a nagy városokban vannak szabályos utczák, melyeket a bazár körül épült házak alkotnak. Ezen a környéken a telek ára rendkivül nagy és igy nem igen lehet nagy udvarokat készitteni.

A jelenlegi mecset mindössze egy nyitott folyosóból áll, melyet fából készült magas oszlopok tartanak. A folyosó menyezetét nagyon élénk szinü festmények diszitik.

E mellett egy másik zárt mecset van a nagyobb ünnepek (dzsuna namazi) és a téli isteni tisztelet alkalmára.

Csupán a bazár körüli utczák népesek. Csak itt mutatkozik élet és mozgás, mert a város többi része teljesen kihaltnak látszik. A lakosok rendszerint egész nap otthon maradnak és nem igen mutatják magukat.

A medresszék mindig a bazár mellett emelkednek; mindannyian négy szögletesek és belső udvarral vannak ellátva. A nagyobb magánházak, az ugynevezett paloták föld-fallal vannak körülvéve és több apró udvarbol és házacskákból állanak. A nagyobbszerüekben négyszögü vizmedencze látható, melyet nehány fa árnyékol. A kertek, melyek a tulajdonképeni várost környezik, tizszer nagyobb területet foglalnak el, mint maga a város. Itt az utczák már sokkal szélesebbek; az ember nem lát többé házakat, hanem földből készült keritést, mely elzárja a kerteket.

Az ázsiai városoknak e szomoru képe kétségtelenül még jobban feltüntette Szamarkand mecsetjének és medresszéinek szépségét.

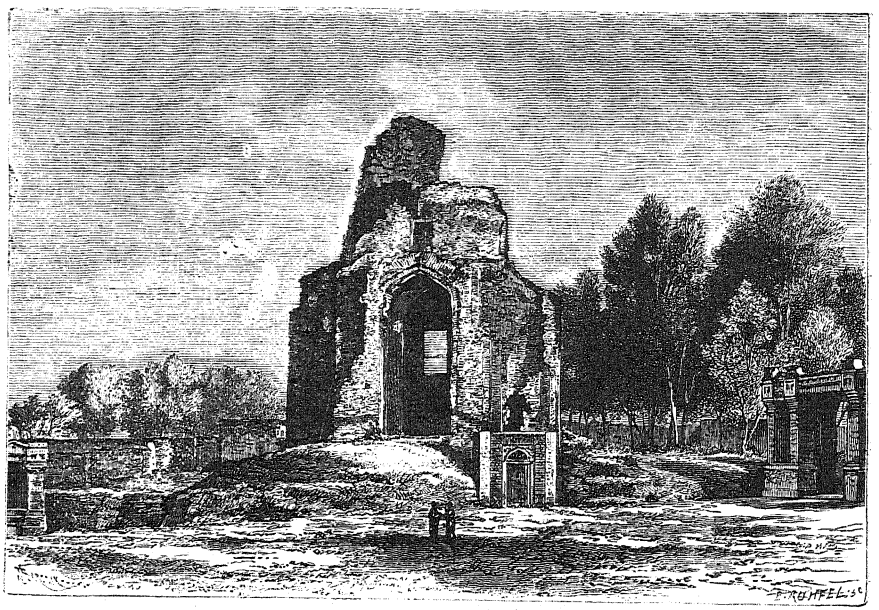
Tamerlan nejének sirja, mely ugyanazon téren van, melyen Bibi-Khanim áll, nagyon hasonlit berendezésére nézve I. Napoleon sirjához a hadastyánok párisi palotájában. E hasonlatosság egyébként teljesen esetleges, mert a siremlék kupolyája lezuhant és áttörte a tulajdonképeni sirboltozatot. Az oroszok nagy fáradsággal eltakaritották a romokat. A falak kék, zöld és fehér mozaikjai rendkivül szépek.

Innen az erődbe mentünk, hogy megnézzük az emir palotáját, mely jelenleg katonai kórházul szolgál. Itt egy nagy udvar közepén látható a Kok-Toch, vagyis a szürke márvány trón, melyet különféle ékitmények díszitenek.

Az emir itt foglalt helyet, midőn Szamarkandba jött, hogy törvénynapot tartson. Minő igazságszolgáltatás volt ez!... Azok

kikre az emir megharagudott, a legrettenesebb és legkülönösebb büntetéssel sujtattak.

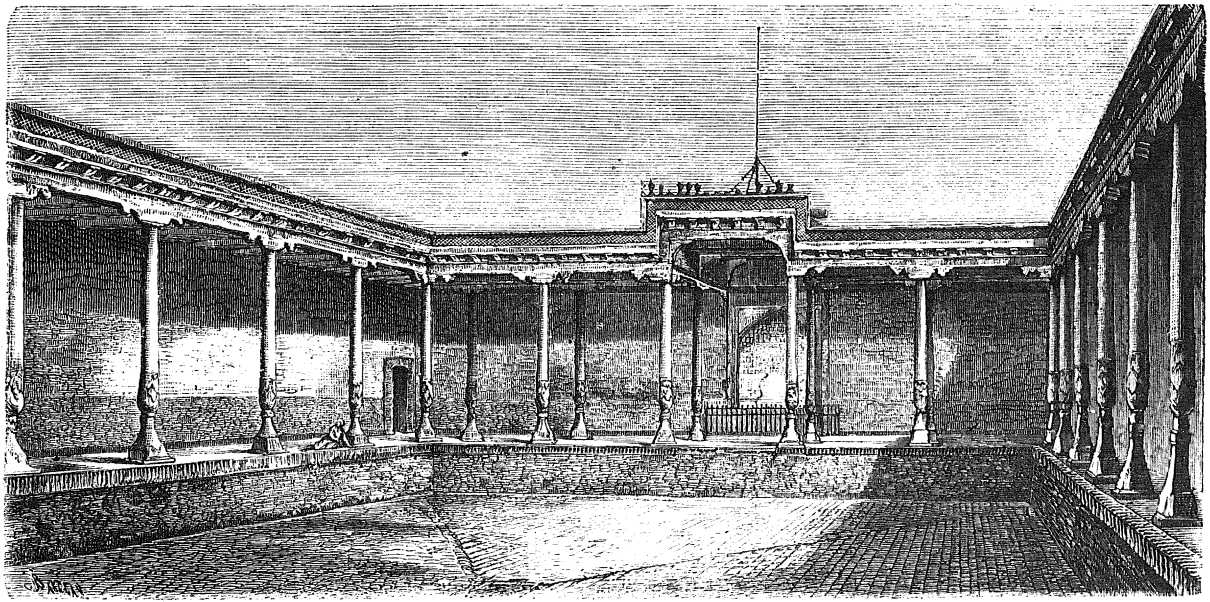
A fejedelem a földben körtve-alakú gödröket ásatott, melybe beletették az elitélteket. A szerencsétlenek néha hónapokon át gödrökben maradtak, melyeket előbb annyira megtöltöttek, hogy a bűnösök nem voltak képesek abban mozdulni. Hogy a büntetést kiállhassák, némi élelmet is kaptak, mely épen arra

Tamerlan feleségeinek sirja.

volt elég, hogy éhen ne haljanak. E vermekből, a melyekben megszaporodot a sok rondaságtól a féreg, a legborzasztóbb szag ömlött ki, ezzel azzonban nem törődött a muzulmán közönyösség. Tachkendben láttunk egy daliás orosz ezredest, a Sehri-Sebbek mediaticált fejedelmét, ki két hónapot töltött egy ily orosz fogdában.

E kő trónon kívül, melynek szine nem zöld, mint azt

A Kok-Tach a szamarkandi erődben.

Vámbéry, a hírneves utazó leirta, hanem szürke, egy lyukat láttunk, melybe a perlekedő felek pénzadományaikat tették.

Az udvar folyosói fedettek. A termek és szobák, melyek nagy számban vannak, helylyel-közel igen szép építészi izléssel vannak készítve. A menyezet mindenütt boltíves, s az ívek csúcsait kosárszerű mélyedések rejtik magukban. Ez volt Szamarkand legutolsó épülete, melyet megszemléltünk.

Úgy látszik, a sors különös kegyetlenséggel viseltetik ezen épület iránt, mert a kegyetlen zsarnokság szerencsétlen áldozatai most a kórházban hagymáz-járvány áldozatai feküdtek, mely épen ez időtájban uralkodott e vidéken.

Szomoruan hagytuk el, visszagondolva a szenvedésekre, melyeknek ezen épület tanuja volt, e helyet, s a bazárba mentünk a hol bevásárlásokat szándékoztunk tenni.

A bazár a régi városban fekszik, melynek összes házai földszintesek. A bejáratot egy folyosó képezi, mely könyökformára van építve és elrejti a szem elől a házak ajtaját.

Nehány gyermek, kiket megjelenésünk figyelmessé tett, kidugták fejüket. A kis leányok csakhamar ismét visszavonultak, a mint reájuk néztünk; de csakhamar ismét megjelentek. Nem lehet tudni, mi fog bennök végre is győzelmeskedni: az illem-e, vagy pedig a kiváncsiság?

Az utczák elég jó karban vannak tartva, a mit nem tapasztaltunk Taskendben. A Rehnistan-téren haladtunk át. Azon utcza végén, mely e térre vezet, köralaku épület emelkedik, melyhez hat lépcső vezet fel. Ez a bazár bejárata.

E keleti áruhely sokkal tisztább, mint a taskendi. A kövezet elég jó, úgy hogy gyalog és kocsin elég kellemes a közlekedés. A boltok általában magasabban vannak és az árúk össze-vissza hevernek fiokokban, vagy állványokon. A közepén van az íróasztal. A selyem áruk a boltok előtt függnek, melyekben ritkán látni a kereskedőt.

Leginkább a bolt előtt, néha a kövezeten ülnek a vevők és eladók. A kereskedő rendszerint kétszeres árát kéri portékájának. A vevő az ár felét igéri. A kereskedő erre azt mondja: jok (nem.) A vevő ekkor nagyobb árt mond, de a kereskedő addig mondja: jok, mig az ajánlatot kielégitőnek nem tartja. Ekkor a kereskedő kezét nyújtja a vevőnek. De az alku még ekkor sincs meg. A mint a kereskedő megszünik jok-ot mondani, a vevő száll alább és egy egész sereg jok-ot hallani egymásután. Egy fél óra is elmulik, mikora a két alkudozó fél teljesen kimerülve megfelezi a különbözetet és kész a vásár. Ezt akképen pecsételik meg, hogy kezet adnak egymásnak.

Egy bukharai kereskedő boltja előtt állottam meg, hogy közelebbről nézzem meg, a mi történik. Nagyon feltünt előttem gazdag khalatja; megkérdeztem, hogy kié volt e khalat és igy tudtam meg, honnan került ide.

Egy muzulmánnak boltja előtt állottunk meg, ki az oroszok kereskedelmi ügynöke. A boltokhoz itt két elég magas lépcső vezet. Az iróasztal előtt két tábori szék állott; ezeken foglaltunk helyét. A kereskedő csakhamar elénk rakta legértékesebb portékáját, mely meglehető rendben volt a boltban elrakva. Eközben a szomszéd kereskedők is megjelentek a boltban és mindegyik felajánlotta áruit. Csakhamar megegyeztünk és távoztunk.

A bazárból kiérve egy gazdag szartnak csinos házát láttuk. Ez is kivétel Szamarkandban, mert ezelőtt a gazdagok ép úgy, mint a szegények teljesen egyforma házakban laktak. Oka e sajátszerű körülménynek az, hogy a lakosság félt attol, hogy a bukharai emir, ha megtudja, hogy valaki szép házat épit és igy feltehető, hogy pénze van, nagy összeget csikar ki tőle, melyet megkellett fizetni, hacsak valaki nem akart fejével játszani. Csak mióta az oroszok foglalták el e területet, mernek a gazdagabbak kényelmessebb életet élni.

Koldusok és bélpoklosok Szamarkand környékén.

Az erődhöz vezető utczában az oroszok igen szép iskolát építettek. Itt másodízben láttam nőket, kik gyermekkel karjukon alamizsnát kértek; megkérdeztem M . . . herczeget, e kiváló orosz tisztet, miért nem dolgoznak e nők?

— Ezek betegek, volt a válasz.

— Betegek? kérdém meglepve. De hiszen nem úgy néznek ki?

— Mindemellett azok. Bélpoklosok, kiknek a városba belépniök nem szabad. Ezek embertársaik könyörületéből élnek.

E nők sajátságos fejdiszt hordanak, mely ismertető jelük. Fehér szövetből készül fátyol bóritja fejüket; mely elől álluk alatt össze van kötve; a homlokukat pedig eltakarja. Egy kis faluban laknak, távol a várostól, ott összeházasodnak, gyermekeik vannak és ekként bélpoklos-gyarmatot képeznek.

Talán czélszerü volna megtiltani e szerencsétleneknek az egybekelést, mert ekként átöröklődik e szörnyü baj, mely ellen az orvosi tudománynak nincs fegyvere.

E boldogtalanok látása megfagyasztotta ereimben a vért. Eddig csak a szentirásból és de Maistre megható müvéből ismertem a bélpoklosokat. Azt hittem, hogy a középkorban élek.

Szemeimet az emberi nem e kiátkozottjaira függesztve azt kérdeztem magamtól, vajjon e ragályos baj, mely ezek szervezetét tönkre teszi, nem terjed-e át Szamarkand többi lakóira azon öntöző csatornák közvetitésével, melyekben a mohamedánok mosakodnak, melyek a kerteket táplálják, a házak medenczéi töltik be és a közkutakba is belefolynak. Mily iszonyu gondolat, hogy oly vizből kell inni, melyben bélpoklos mosakodott! . . . .

E perczben vettem észre, hogy azon csatornák egyikében, melyek a város utczáinak végén folynak, gyermekek fürödnek. A város egyik kapuja mellett mély és nagy gödröt láttam; távolról a szart házakat pillantottam meg.

Az orosz városrész Szamarkandban nem fekszik oly messze a régi várostól, mint Taskendben.

A környék is sokkal szebb. A Thian-Khan hegység az egész várost körülveszi. A nagy fáknak sürü lombozata, melyek az utczákat szegélyzik, megvédi Szamarkandot a nap hevétől. Ennek a városnak van leginkább ázsiai jellege és szinte sajnálni lehet, hogy az uj uralom nem ezen várost tette székvárossá.

Szamarkandban leginkább a tadzsikok laknak, kik részben iráni eredetüek és a perzsa gyarmatosok utódai. Noha szigoruan ragaszkodnak azon rideg formákhoz, melyek az izlam által elő vannak szabva, nagy befolyást gyakoroltak reájuk az uzbegek, ugy, hogy sok tadzsik uzbeg szójárással beszél. Csupán a galtcsák, vagyis a hegyi tadzsikok tartották meg nyelvüket, de ezek között is azok, kiket üzleti összeköttetéseik a völgyekbe vittek le, már uzbeg szókat kevernek nyelvükbe.

A tadzsik nyelv perzsa dialektus. A bokharai és khivai kabinetek e nyelvet használják diplomaciai érintkezésükben. A könyvek vagy tadzsik, vagy perzsa nyelven jelennek meg. Vallás, szokások, erkölcs és viselet tekintetében nagy a hasonlatosság az uzbegek és a tadzsikok között: de testi és szellemi szempontpól nagyon különböznek egymástól.

A tadzsik testalkatra nézve nagy, középszerü izmokkal. Ha a nap nem barnitja meg, bőre fehér, haja és szakála pedig fekete, bár találni köztük szőkéket is. A szakál rendkivül dus növésü. A szemek szöglete sohasem emelkedik fel visszinte irányon felül; szinök majdnem mindig barna. Fogaik aprók, hajuk finom, orruk rendkivül szép. Homlokuk magas és széles, az arcz egészben tekintve tojásdad alaku, füleik laposak és kicsinyek. A test izmos; de a kezek és lábak nagyobbak, mint az uzbegeknél.

Orosz szolgálatban álló afgán.

A tadzsik sokat és lármásan beszél. Mozdulatai élénkek és gyakran belevág másnak szavába. Hazájának sorsára semminemü befolyást nem gyakorol s egész tevékenysége most is, ép ugy, mint régente a kereskedelemre szoritkozik. Ügyes, kevés lelkiismeretü és alattamos kereskedő. E mellett nagyon fanatikus, noha áttérése az izlamhoz nem nagyon régen történt. Fanatizmusa az európai civilizacio ellenségévé teszi. Számos tadzsik eredetü szentjük van.

E népfajt először az arabok, később az uzbegek hóditották meg és részben szarttá változott át. Igy a Szir-Daria jobb partján lakó tadzsikok már egészen szartokká lettek és ezen nyelven beszélnek, mely nyelv az uzbeg nyelv egyik dialektusa.

A városi tadzsikok azon városról nevezik magukat, melyben laknak ; a galcsák, vagyis a hegyi tadzsikok azon külömböző folyók után adnak maguknak nevet, melyeknek partján laknak. Ez utóbbiak a városi tadzsikoktól becsületességük és egyszerü ruházatuk teknitetében különböznek. Rendesen oly szegények, hogy a koldulás szokássá vált köztük. Ha a hegyi tadzsik nősülni készül, előbb szétnéz a völgyekben és a síkságon s ott koldul. Ha erre nem érez magában hajlandóságot, ez gyakran nagy akadályt képez menyasszonyának szüleinél, kik megszokták ekkor tagadni tőle leányukat. Rendesen azt mondják, hogy többre becsülik a koldust a munkásnál. A szerelmes tadzsik ekkor fogja tarisznyáját és a városokba megy, a hol az élet kevésbé vad és az emberek müveltebbek.

Ilyenkor szoktak nyilvánulni náluk a mohamedan vallás sajátszerü különösségei; mert otthon, maguk körében tevékenyek, dolgoznak és ügyes vadászok. Szenet, gyümölcsöt, főzeléket, — különösen pedig retket visznek a városba; ezért nem pénzt, hanem vászonfonalat kapnak. A hegyi tadzsikok majdnem kivétel nélkül maguk között házasodnak; de a völgyekben lakók néha kirgiz és uzbeg nőket is vásárolnak.

Azon népek életmodja és szokásai, melyek Turkesztanban laknak, nem igen térnek el egymástól. Ennyire képes a mohamedamizmus egyenlővé tenni azon népek szokásait, melyek azt vallják. Ha egy és más tekintetben van eltérés, ez annak tulajdonitandó, hogy nem ismerik eléggé a korant, vagy az éghajlat befolyására vezethető vissza.

Másnap Sach-Szindehbe mentünk, hogy megnézzük a dervisek tánczát, melynek délben kellett kezdődnie. Már egy óra volt és a tánczosok nem érkeztek meg; de a helyett csodálhattuk a benszülött rendőrséget. A rendőrök a mi tiszteletünkre a mecsetbe vezető lépcsőzeten sorfalat képeztek. Mindannyian nagyon szép emberek voltak, lándzsával és karddal felfegyverezve; testüket sötét szinü khalat fedte. Csupán a főbbek hordtak rikitóbb szinü kaftánokat.

Volt ott néhány mollah is, kiket rögtön meg lehetett ismerni hosszu fehér szakállukról.

E közben felmentünk a nagy lépcsőkön, melyek a mecsetbe vezettek. Nem soká kellett várnunk. Rekedt hangokat hallottunk nem sokára, melyek hasonlitottak a sertések rekedt röfögéséhez, midőn leölik őket. Egy mellékteremből jöttek a hangok. Oda menve nagy tömegben láttunk ülni muzulmánokat, kik nagy figyelemmel néztek körülbelül harmincz tánczoló öreg mohamedánt. Körben tánczoltak és irtózatosan orditottak. Addig tartott e szörnyü játék, mig egyikük kimerülve összerogyott. Ekkor a többiek leültek és egyikük elbeszélte valamelyik szentnek vértanui szenvedéseit. A megragadóbb részleteknél, midőn a szónok elmondta azon kinzásokat, melyeket a vértanu szenvedett, kinek füleit levágták, orrát felhasitották stb. a hallgatók sirni kezdtek, a tánczosok pedig ismét elkezdtek orditani és arcukat elforgatták, utánozva a szentnek szenvedéseit. Nehány pillanat mulva ismét kiabáltak és testükkel borzalmas mozgásokat vittek véghez, a nélkül azonban, hogy felkeltek volna.

Nem vagyok képes leirni azon irtózatot és utálatot, melyet ezen orditozás és e testficzamitó mozdulatok bennem keltettek. Ennek igy kellett tartani egész naplementig, hacsak a dervisek, egyik a másik után, össze ne rogytak kimerültségükben. Csupán e szörnyü tánczkar főnöke ivott időközönként egy csésze theát, melyet egy mollah készitett neki. Még egy ideig szerettem volna nézni e jelenetet; de nem voltam képes azt elviselni, oly rettenetes hatást gyakorolt reám.

És e táncz, mely őrültekhez méltó, e majomszerü kificamitása a tagoknak, arra szolgál, hogy az istent tiszteljék általuk! Midőn néztem e tánczosokat, ismét Aladin meséje jutott eszembe, vagy legalább a rege német kiadása. A karos gyertyatartó gyertyái égtek; dervisek léptek be páros számban, köszöntek és körben tánczoltak. Ez volt a megrázó mozzanat: elég volt ezen embertömegből. Elképzeltem magamban, mily nevettető jelenet lett volna, ha ezen őrültek hátán nehány botot tánczoltattak volna meg. Mily felséges orditozást hallottunk volna e jól begyakorolt torkokból.

Rövid idő mulva a herceg társaságában Khodzsa-Akrarba mentünk a szép medresszéhez, mely hét kilométernyire feküdt a várostól.

Elhagyva Szamarkandot, elmentünk Timur sirja mellett; majd egy városrészen haladtunk át, mely magas fallal volt keritve. E fal vert földből készült és felül rovátkos volt.

Nagyon szép ut, végig fákkal beültetve, Khodzsa-Akrárhoz. A medressze főbejárata előtt elég tágas tér van. Balról egy szép kertbe lépünk, melyben százados csinosok (platanok) árnyazzák be lombozatukkal a kert közepén levő tavat. Balról szent Akhrar sirja van, melyet rozskalászok rejtenek el a szem elől. Az ember meglepetéssel látja e rosz földet. A medressze udvarán kősirboltok fedik a szentnek és családjának hamvait. A szentnek sirboltja a legnagyobb.

A sirbolt előtt mollahk vannak, kik örök-tüzet ápolnak a szent emlékének tiszteletére. Az „*örök-tüz*“ azonban, midőn elhaladtunk, esetleg nem égett.

A sirbolt mögött nagy temető terül el. Ide temetkeznek azok, kik szent Akhrart tartják védszentjüknek.

Visszafelé haladtunkban egy folyósokkal dusan ellátott tágas épületen mentünk keresztül. A hivek imádkoznak, a mollahk pedig kényelmesen sétálgatnak a folyosókon. Egy csoport gyermek jár mögöttünk, remélve nehány kopeket.

Az épület egyik alacsony szobájában, melyet inkább üregnek lehetne nevezni, körülbelül husz gyermeket láttunk, kik itt olvasni tanulnak. Mindannyian a fal mellett a földön ültek és egy idősebb fitai után, ki fennhangon olvas, a korán mondásait ismételgetik.

Alacsony ajtó vezet a régi medressze udvarára. Az udvar nagyon hasonlit Tilla-Kari és Sir-Dar medresszék udvarához. Csak Szamarkandban láthatók szép zománczdiszitések, melyek a falak hosszában vonulnak végig. A mozaik-virágok különösen megérdemlik a figyelmet; seholsem láttam ennél szebbeket. A kék-, a narancs- és zöld szin gyengéden olvadnak össze a halvány rózsaszinnel, melyet a virágok kinyilt levelei tüntetnek elő. E rajzokat ily élénk szinekkel és ily nagy változatosságban nem találtam sehol. Egy tadzsik-fiu baltája segélyével letört egy igen szép darabot e mozaik-virág-diszből; e töredék férjemet egészen boldoggá tette, ki keramikus gyüjteményébe fogja azt elhelyezni.

Visszafeléjövet derék vezetőnk elbeszélte szerencsétlen fivérének történetét, kit a khokandiak elfogtak és meggyilkoltak a legutolsó orosz expediczio alkalmával. Tizenkét kozákot és két tisztet meglepett egy öt-hatszáz főből álló khokandcsapat. A bátor csapat hősileg védte magát és egy kis erődö

rögtönzött, a melyben négy napon át küzdött a túlnyomó ellenség ellen.

A khokandiak azonban, Pullat-Khan parancsára ágyut hoztak és a maroknyi orosz csapatra lőttek. Tiz katona azonnal meghalt. A többiek, köztük vezetőnk fivére, foglyokká lettek s a legborzasztóbb kinok között végeztettek ki. Ugyszólván élve tépték darabokra őket. E vidéken gyáva és vérengző emberek élnek; a gyávaság rendesen együtt jár a kegyetlenséggel .és a legbiztosabban jellemzi valamely nép elfajulását.

Abdura-Khman, a Kara kirgizek főnöke, mig háboruban állott az orosz csapatokkal, sok bajt okozott nekik; mind e mellett a foglyul esett orosz tisztek között kenyeret és theát osztatott szét. Ezért az volt jutalma, hogy a khokandiak vad és kegyetlen főnöke üldözte és végre elűzte a derék Abdura-Khmant. A kirgizek, valamint a Sahri-Sebb hegyilakók, mindig becsületes és tiszteséges ellenségként, nem pedig vad állatokként viselték magukat.

Skobeleff tábornok megboszulta e sok kegyetlenkedést, midőn Pullat khant hatalmába keritette. E nyomorult, midőn bitófára itélték, azt mondá, hogy nem fogja merni senki végrehajtani rajta e büntetést, mert ő — khán. Oly khán között, mint te vagy és egy közönséges gonosztevő között. — mondá neki Skobeleff, — nincs semmi különbség. És a khan urat csakugyan felakasztották a Marghellan-téren óriási néptömeg szeme láttára, mely kiváncsi volt arra, hogyan ölti ki egy khan a nyelvét.

April 23-án Afroziábba rándultunk. Gyönyörü szép idő volt. Mindenütt virágok nyiltak, mert az itteni tavasz megelőzi a közép-európai tavaszt több mint egy hónappal: sőt már a meleg is éreztette magát.

Mint mondják, Afroziab a tulajdonképeni régi Szamar-

kand. A legutóbbi kutatások csakugyan nehány zománczozott agyagdarabot, cserép és üveg töredékeket hoztak felszinre.

Afroziab személye körül egész rege fejlődött. Beszélik, hogy Afroziab rettenetes óriás volt, ki midőn ostramolta a várost, nagyon boszankodott a fölött, hogy az oly soká ellenáll. Büntetésül homokkal öntette el az egész várost, mely

Turkoman nők a szamarkandi bazárban.

most is födi. Afroziab, mint a legenda mondja, oly nagy volt, hogy a hegy tetején ülve, lábait megmoshatta a völgyben hullámó folyóban. Még most is mutogatnak egy kis tavat, melyben az óriás lábának hüvelykuját áztatá. A szartok ide jönnek fürödni.

Tüzetesen megnéztük azon területeket, melyeket az ásatások felszinre hoztak. Találtunk igen szép zománcz-cserép diszitményeket, és ékkövekből kirakott rajzokat, agyagedény és üveg darabot. Mindannyinak igen különös formája volt.

Üzbeg és Taksik tipusok.

Folytatva utunkat, a várostól negyedfél versztnyire szent Daniár Polvan (Dániel) sirjához értünk. E sirbolt a legenda szerint egy embernek földi maradványait födi. Huszonöt lépésnyire balra és jobbra feliratokkal ellátott táblák láthatók. A sirboltnak a folyam felé néző részén kosfejek, lófark és félholddal diszített zászlók vannak elhelyezve. Több épület van a sirbolt körül, melyekben a zarándokok vonulnak meg rosz időben, vagy a nagy forróság alatt.

Meglehetősen meredek uton egy folyóhoz értünk, melynek partját óriási fák lombjai ágazzák be. Kétségtelennek tartottam rögtön az első pillanatra, hogy a szamarkandi oroszoknak itt van kirándulási helyük. Épen ekkor helyezkedett el egy család a fűben, a hol ebédhez készültek. A nő és a gyermekek, továbbá nehány benszülött az ebéd készitésével foglalkozott; az urak — hárman-négyen voltak — a folyó partján halásztak.

Általában a szegény szártok igen gyakran cselédekül állanak be az oroszokhoz. De igen piszkosak és tunyák. Mindemellett a szártokat, ép ugy, mint a tatárokat, sokkal szivesebben fogadják fel szolgálatba, mint az oroszokat, kik iszákosak. Bérük nem nagy, bár az is sok azért a kevésért, a mit tesznek.

A szártok leggyakrabban maguk készitette ételekkel táplálkoznak, mert utálják a keresztények ételeit. A mi szárt szolgánk például csak fekete kávét fogadott el tőlünk és nem volt rábirható, hogy mást egyék.

Egy más uton tértünk haza, azon, mely a Szamarkand-taskendi postai uthoz csatlakozik. Férjem e napon egy tuczat turkomán kutya közöl kiválasztott két gyönyörü állatot, melyeknél szebb kutyát még nem láttam. E faj még Szamarkandban is ritka. Tulajdonképen agarak, (tazi) közép termettel és rövid szőrrel. Csak nagy füleik, farkuk és lábaik vannak hosszu

szőrrel köritve. A him szürkés, a nőstény tejjel vegyitett kávészinü volt. Mindkét állat igen fiatal korát élte még. Kezdetben 70 arany tillat akartak értük, a mi körülbelül 280 rubelnek felel meg. Csakhamar azonban megelégedtek ezen összeg harmadrészével is. Ez is mutatja, mennyire szükséges itt alkudni. A muzulman kereskedő kapzsi és irigy; ehhez járúl kereskedésen kivül a gyávaság, a kegyetlenség és a képmutatás, mely minden városi lakónál feltalálható. Egyébként a legszolgálatkészebb emberek.

A tilla arany pénz, mely a szártoknál van forgalomban és négy rubellel egyenértékü. Igen szép pénz és elég jól van verve. Az alkut egy afgán katona közbenjöttével kötöttük meg, a ki Abramoff tábornok személye mellé volt rendelve.

E katonának fenséges szép arczvonásai voltak, melyek fajának szépsége mellett tanuskodtak. Nagy barna szemei, erőteljes és akaratra való vonásai, fekete szakála, mely rövidre volt nyirva, nem nagyon felbátoritó tekintetet kölcsönöztek neki. Gondoljunk ehhez még egy késekkel telerakott övet.

Minthogy szilaot (ajándék, borravaló) nem fogadott el, férjem egy pénztárczát adott neki, mely orosz bőrből készült Angliában. Az afgán, ugy látszott, nagyon megörült az ajándéknak. A szilao szót az ember e vidéken nagyon gyakran hallja. Minden lépten-nyomon füleidbe cseng és a legkisebb szolgálatért is mindenki ajándékot kér.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Szamarkand. (Folytatás.)

Szövetek, fövegek és papucsok. — Néhány szó a földmivelésről. — A közkert. — Kellemetlen vidék. — Végre a hegyek. — Pendzskend. — Férjem lovagolni tanulni küld. — Szárt ünnepély: kivilágitás, vendégség, üdvözlések. — Isiszt. — Urumitan. — Családi viszályok; per. — Egy muzulman ház belseje. — Adám apó villája. — A nő, a barát és a kis szomszéd. — A futtatás. — A biráló bizottságnak kellemetlenségei.

E fejezet eleje a nők számára van irva, mert az urak nem igen szeretnek hallani szövetekről. A bazár rendkivüli élénkséget mutatott; vásár volt. Azon szövetek között, melyeket nekünk megvételre kináltak az én figyelmemet egy selyembársony szövet vonta magára igen eredeti rajzával; hasonlitott a mi mokádunkhoz, csakhogy ennek a szövetnek sokkal élénkebb szine volt. Annál szebb volt e szövet, mert a kanausz, e könnyü egyszinü vagy csikos selyem nem állja ki versenyt a mi selyemszöveteinkkel sem a szövetre, sem szinre nézve. E kanausz legfölebb könnyü béléselyemmel ér fel, mindamellett ebből az orosz nők igen csinos nyári ruhákat készitenek. A hisszari selyem már sokkal jobb. Rendszerint egy szinü alappal bir, sárga, vörös, viola vagy kék szinü csikokkal s a mi gros grainünkhöz hasonlit. Nagyon erős és vastag szövet. Van közötte egyszinü bordürrel is, melyet rendszerint övnek szoktak használni.

A többi szövetek nézetem szerint oly különösek, hogy

legfölebb butorok bevonására lehetne azokat használni. Itt különféle nagyságban fejdíszül használják e szöveteket.

Egy kis fehér nyakkendőt vettem, bokharai selyemből, melynek szövése körülbelül olyan, mint az indiai szép foulardoké. Megnéztem a czipőket is, melyeknek sarka oly keskeny, hogy a XV. Lajos korabeli czipőkkel versenyezhetnek, minőket napjainkban is hordunk. Minél magasabb a sarok, annál nagyobb becsben tartatik.

Joggal merült fel bennem azon kérdés, hogyan lehet járni az ily falábakon, mert e czipők sarka mindössze oly terjedelmü, mint egy egy frankos darab.

Megnéztem a zöld papucsokat is, melyeket a muzulmánok czipőik fölött szoktak hordani; e papucsokat rögtön levetik, a mint lakásba, vagy mecsetbe lépnek.

Magcsodáltam továbbá a karem vizes kannákat és réztálakat, melyek néha ezüst diszítésekkel vannak kivülről ellátva. Érdekesek a kunganok is, melyek thea készitésre használtatnak.

A só nagy darabokban árultatik; e darabokat rózsaszinü erek futják keresztül; láttam sok vásznat is. A szappant táblákban árulják, melyeknek darabja két font szokott lenni.

E szappan Katti-Kurganból hozatik. Ott rendesen magánházakban készitik a szappant, mert szó sincs tulajdonképeni szappanfőző műhelyekről.

A dohányt már vágva árulják és pedig igen kis mennyiségben. A mohamedánok szintén igen kis adagokban szivják a dohányt egy különös pipából, melynek neve; csilim. A csilim tökből készül és gazdagon ki van rakva türkiszekkel. A pipaszár szipkája fából, vagy rézből szokott készülni.

Ez a pipaszár kézről kézre jár, ha többen vannak együtt és a jelenlevők közöl mindegyik tesz belőle egy szippantást, kétségtelen, hogy ez igen testvéries szokás, de minthogy a mohamedánok sokat bagóznak, a pipa nagyon piszkos lesz.

Árulnak festékeket is, mint buz-gandit (vörös) roi au-t (barnát), mely festéknövények gyökereit Bukharából hozzák. A naipon másnemü sárga szin, melyet ott termö gyökerekből készítenek. A nil, (indigo) és a doké, mely egyszerü fehér szövet, valamint a kamkhat (aranydiszitésü selyemszövet) Kabulból hozatnak ide.

A bede növény magva, mely khinai lóhere, a mestérséges legelők bevetésére használtatik; egy fél puddal egy egész tanapot lehet bevetni. Egy tanap = 8000 négyszögü arsinnal. Egy arsin 0·71 méter. Az igy bevetett föld négy éven át évenként háromszor kaszálható.

Gabonanemüek, mint a rozs, továbbá az árpa, melyet Turkesztanban zab helyett a lovak etetésére használnak, valamint liszt és rizs nagy mennyiségben voltak láthatók. A hús meg kell vallanom, nem valami nagyon étvágygerjesztőleg nézett ki, ugy, hogy a mint megláttuk, siettünk tovább.

A tányérok és tálak — fénymázosak; a kis csészék, melyekből a theát iszszák, faience-hoz hasonlitanak. Vannak igen sajátságos alaku korsók, mely máztalanok. Mindenféle nagyságban lehet belőlük látni s vannak olyanok is, melyekbe belefér egy egész, vagy másfél orsin. Két fazekas naponként elkészitett hetven ily nagy korsót. Ezért a munkáért husz khokandot kapnak, a mi körülbelül négy rubelnek felel meg. Élelmükről azonban maguk kötelesek gondoskodni.

A vásáron látható tárgyakat itt sokkal behatóbban szemlélhettem meg, mert a bazár itt sokkal jobb karban van tartva, sokkal kényelmesebb és előnyösebb fekvése is van. Ha valakinek szüksége van valamire, azonnal a bazárba fut, mert van ugyan a városban egy orosz kereskedő, a Zakho-féle jól berendezett üzlet, de itt minden sokkal drágább, semhogy árúi nagy kelendőségnek örvendhetnének.

Kimenve a bazárból a Regisztan-téren haladtunk keresz-

tűl. A tornyok itt annyira oldalt hajlanak, hogy még most is rettegek, ha rágondolok, hogy mellettük haladtam el. Ha Szamarkandban annyiszor volna földrengés, mint Taskendben, ezek a tornyok okvetlenül összeomlanának.

A báróné kocsijában nehányszor végig hajtattunk a szamarkandi boulevardon és azután a közkertbe mentünk.

E kertet, mely igen szépen van beosztva, mesterségesen öntözik, csatornák segélyével. A föld egyedül ekként nyeri a szükséges nedvességét, mert itt nyáron sohasem esik. Csinos fahid köti össze a kertet a mellette levő szigettel, melyen csinos veranda, a magaslaton épülve, szép kilátást nyujt. Ez a veranda fazekas anyagból készült, de ugy van befestve, hogy az ember azt hinné, hogy faépitmény. Természetesen orosz modorban készült ez is, mint minden ujabb dolog. Megkapó kép terült el szemeink előtt; alant a zenekar egy orosz operából játszott nehány darabot, melyet szent Pétervárott láttam. Az opera czime: Életünket a czárért!

Az idő nagyon borus folt és fekete fellegek tornyosultak fejünk felett, mig távolról az ég dörgése hallatszott, mely belevegyült a zenekar hangjaiba.

Útközben alkalmunk volt megcsodálni az uzbegeket és tadzsikokat, kik Bokharából jöttek. Az emir küldte őket követségbe Kauffmann tábornokhoz Taskendbe. Mindegyiken arany és ezüsthimzésü khalatot láttam.

Elhatároztuk, hogy nehány napig Szamarkandban maradunk még, és azután a zerafcsani hegyekbe megyünk, melyek a Tian-San egyik részét képezik. Csütörtökön, április 26-ikán délután 3 órakor indultunk utnak. M. kiséretében tarantasszon, melyet egész Pendskendig fogadtunk fel.

A városon áthaladva, azt hittük, Európában vagyunk. A földeket itt bámulatosan művelik. Az öntöző csatornák ezer és ezer patakocskát képeznek, a fák művészi izléssel vannak

csoportositva. Csak a Thian-San emlékeztet bennünket, hogy messze vagyunk Európától. E hegyet különben a borongós idő miatt csak félig lehetett látnunk.

Tovább mentünk. Egészen szárt falvakon haladtunk keresztül. Mindig ugyanaz a szomoru kép állott ellöttünk. Egyetlen egy nőt sem láttunk, a mi legalább nem tette volna

Ivanoff tábornok.

oly egyhanguvá ezt a keleti elhagyatottságot s a férfiak búskomor alakjainak egyformaságáért némileg kárpótolhatott volna. Alig, hogy a gyermekek kimerték dugni fejüket az ajtón, ha idegent sejtettek közeledni. Hol vannak ama lármás gyermek hangok, hol vannak azon kedves, fürge gyermekalakok, melyek nálunk utközben, főleg a falvakon, lépten-nyomon láthatók, kiváncsian nézve, ki utazik a falun át.

Az első állomás után, mely különben szegényesen nézett ki, csak itt-ott láttunk a végtelen pusztákon művelt földterületeket.

Az utak elég jó karban voltak. Ez különben csak annyit jelent, hogy most már minden utat, mely csak egy kissé volt türhető, jónak tartottunk, összehasonlitva azon borzalmas utakkal, melyeken előbb voltunk kénytelenek haladni.

Két folyón kellett átmennünk, melyek a Zerafcsanba ömlenek, mielőtt a hegyek között tovább folytatnák utjokat.

E magas és szép ormok, melyeket távolból már oly régen csodáltam, ime, most közvetlenül előttem voltak és kedvem szerint nézhettem meg azokat.

Jobbról a Zerafcsani-hegyláncz vonult el, balról a turkesztani. A zerafcsani hegyeket másnapra terveztük meglátogatni.

Megvallom, remegtem, ha ezen utnak veszélyeire gondoltam. Tudtam, hogy rettenetes szikla-hasadékok mellett kell elhaladni és alig két lábnyi széles uton kénytelen haladni a ló, szédítő mélység oldalán. Háromszor próbáltam meg lovagolni, de ez nem elég arra, hogy valaki biztosan üljön a lovon. Ha ehhez hozzáteszem, hogy fejem nagyon gyakran szédülni szokott, elképzelheti mindenki a rémületet, midőn ezen utra gondoltam.

De a gyönyörü és nagyszerü látkép, mely előttem elterült és mely másnap, midőn az ég kiderült, még fenségesebb lett, elűzte rettegésemet.

Másnap utnak indultunk. A hegyláncz legelső emelkedései egyikére értünk fel. Számos ily emelkedés van, melyek lánczolatosan vonulnak végig és egy kis fensíkkal birnak. Távol tőlünk a folyót láttuk; lábaink alatt egy falu terült el; mellette mezők, fák és állatok. Körülöttünk világos kék hátu hollók röpködtek, sárgás szárnyaikkal ágról-ágra. Fejünk fölött a sasok eveztek büszke méltósággal a levegőben. Ezek voltak uti-társaink. Kocsink, mely az egész ut alatt folyton hegyre fel és völgybe le vitt bennünket, késő estve, vagy jobban mondva már éjszaka ért Pendskendbe.

Arrendarniko, a helység nacsalnikija, előre értesitve volt megérkezésünkről. Jó ebéd várt reánk. Elcsodálkoztunk, midőn ezen elhanyatott helyen egy igen csinos házat találtunk, mely európai kényelemmel van berendezve. Házi gazdánk meghivott bennünket, hogy töltsük nála a pénteki napot és csak szombaton menjünk tovább. Szivesen fogadtam a barátságos meghivást, melynek annál inkább örültem, mert megpróbáltam lovamat és megbarátkozhattam vele.

Férjem majdnem az egész reggelt a galcsák fejeinek mérésével töltötte. Én is segitettem neki, hogy gyorsabban haladjon a munka: az ő diktálása után irtam észleleteit.

Érdekes volt nézni ezeket a szegény embereket, kik rettenetesen elcsodálkoztak, főleg mikor Ujfalvy egy-kettőnek nehány kopeket csusztatott kezébe. Nem hittek szemeiknek, midőn a pénzt meglátták markukban, úgy, hogy ez hozta ki őket teljesen muzulman nyugalmukból. Hozzá levén szokva ahhoz, hogy parancsolatra mindent megtegyenek, nem tudták elképzelni, hogy engedelmességükért fizetnek is nekik.

Két kretint is hoztak elénk. Félig meztelen, szerencsétlen két ember volt, kiket úgy vonszoltak ide mint az állatokat. Egyikük engedte magát megméretni, mi közben folyton morgott. De midőn meglátta az ezüst pénzt, mégis elnevette magát. Ez, ugy látszik, egészen ösztönszerűleg történt. Valamint az állat örül, midőn meglátja a jászolt, úgy a szerencsétlen kretin is megismerte az érmet, mely által legelső szükségleteit kielégitheti,

A másiknak kevésbbé buta arcza volt, de egy perczig sem tudott nyugodtan állani. Nem sikerült leültetni őt, és igy férjem lemondott róla, hogy megmérje. Még csak nem is derültek fel vonásai, midőn az ezüst pénzt meglátta.

Ezután a városkát néztük meg.

Pendzskend egy kis erőd, mely Szamarkandtól 62 kilométernyire a Zerafcsan balpartján fekszik. A várost egy patak

szeli keresztül, mely az altabi hegyekről szakad le; körösköröl hegyek terülnek el.

Egykor egy beg uralkodott itt, ki a bokharai emirtől majdnem független volt. Régi palotájának kertje igen szépnek mondható. A lakosok kitünő vadászok, de vad is elég van a környéken.

Az oroszoknak minden ellenállás nélkül adták meg magukat; Oroszország három hivatalnok és egy kis helyőrség által képviselteti itt magát.

Míg én borzadva néztem a szomszéd hegység kopár és egyenletes oldalait, lovainkat vezették elő. Hogy mennyire vittem a lovaglás nemes művészetét, eléggé tanusítja az, hogy kizártak az expediczióból. Másnapra is esőre volt kilátás, az út e mellett veszedelmes volt és maguknak a férfiaknak is egész figyelmükre és hidegvérükre volt szükségük, hogy ezt az utat megtehessék.

Ujfalvy élt tekintélyével és elhatározta, hogy még ugyanazon estve vissza fogok térni Szamarkandba × társaságában! Engedelmeskedtem, de nagyon kelletlenül. Mennyire sajnáltam most, hogy nem gyakoroltam magamat jobban Taskendben. Megfogadtam, hogy helyrehozom hibámat.

Az éjen át folytonosan esett, s a föld teljesen felázott. Mily szomorú vidék; mily különös ország!

Midőn A... asszony látta, hogy sirva érkezem meg, bátoritani kezdett. De én azért az egész éjszaka nagyon keveset aludtam, mert aggódtam, hogy férjem veszélyben forog és én nem vagyok oldalán. Álmomban a meredekről lebukó lovasokat láttam. Másnap figyelmesen megszemléltem az idevaló lovaknak lábait és meggyőződtem, hogy biztosan járnak.

Hogy felviduljak és egy kissé szórakozzam, Ivanoff tábornok meghivott egy szárt estélyre, mely Abramoff tábornok bucsuja alkalmával rendeztetett. Elhatároztam, hogy b. A...

asszony társaságában elmegyek az estélyre. Ritka alkalom volt, melyet nem akartam elmulasztani.

Kocsink estve gyönyörű két fasor közepén haladt végig. A kargacs, melynek dus lombozatán nem hat keresztül a nap a szürkületben, búsan mutatá gömbölyü formáját. Az egész sétányon végig lampionok voltak elhelyezve. A benszülött asszonyok a háztetőkre másztak fel, hogy meglássák a vendégeket, a nélkül, hogy ők meglátassanak. Bizonyos vagyok benne, hogy nagyon irigykedhetnek az európai nőkre, mert nagyon ritkán jutnak a szabadba és soha sem jelennek meg nyilvános gyülekezetben.

A sétány végén egy régi mecsethez értünk, mely meg volt ugyan fosztva szép faience-aitól, de oly tündérileg volt kivilágitva, mintha a dicsőség fénye költözött volna belé. A mecsetet környező nagy fák sajátszerüen vették ki magukat e világitásban, melyet még sajátszerübbé tettek a benszülöttek égő fáklyái, kik a mecset körül állottak.

Midőn leszálltunk a kocsiról, hogy bemenjünk a kertbe, melynek közepén állott az épület, az Ezeregy éj meséi jutottak eszembe és csakugyan azt kérdeztem magamtól, vajjon én vagyok-e az a párisi nő, ki nézem ezt a tündéri jelenetet?

A báró karján mentem, ki egy hosszu nyitott folyosón, mely puha bukharai szőnyegekkel volt fedve, vezetett végig. Végre a falakra aggatott gyertyák és lámpák között egy nagy köralaku terembe értünk, melynek falai lombokkal voltak diszitve. A nagy terem, mely vakitó világosságban úszott, egy nagy asztalon belföldi gyümölcsök és befőttek voltak elhelyezve. Az asztal körül orosz nők ültek.

A kölcsönös üdvözlések után szétnéztem, hogy csodálhassam e csodaszerű látványt.

A gömbölyü csarnok, melyben voltunk, a főmecsetet képezte. Két oldalt három más gömbölyű csarnok volt látható,

melyek fokozatosan felfelé emelkedtek, úgy, hogy két oldalt valóságos karzatot képezett e csarnok-csoport hátrafelé, melynek félhomályában bronzszinű arczok egész tömege volt látható, melyeket fekete szakáll környezett. A fehér turbánok, melyek egész erdőt képeztek, még jobban előtüntették a szinek különféleségét. A sok szinü khalatok még szebbeknek látszottak igy esti világitásnál, melyek közől élesen emelkedtek ki az orosz tisztek arany gombos fehér egyenruhái. Mindenki társalgott és sétált össze-vissza a nagy gömbölyü csarnokban. Egy fáni lakos, ki értesült arról, hogy férjem a hegyekbe ment, bemutatta magát nekem. Hittem volna-e még mult évben, hogy Ázsia közepén egy zerafcsani hegyi lakóval fogok kezet szoritani?!

Az orosz zenekar egymás után játszotta azon dallamokat, melyek visszavarázsoltak hazámba. Ugyanezeket hallottam a mult évben Párisban. Páris — Szamarkand! Mily ellentét ily rövid idő alatt?

Merengésemből akkor ocsudtam fel, midőn a kerület főnöke S . . . ur, közeledett hozzám és bemutatta titkárát, egy fiatal tisztet, a ki igen jól beszélt francziául. Ő vele elmentem megnézni a benszülöttek tánczát.

Egy óriási szőnyeg körül tiz benszülött volt törökösen a földön. Mindegyik valami hangszert tartott kezében. Volt hat tambura, két fuvolyaszerű hangszer és két másforma tambura. Egy adott jelre mindannyi egyszerre kezdett el játszani s egy fél óra alatt majdnem mindig ugyanazon hangokat hallatták. Képtelen voltam e furcsa zenében bármiféle dallamot felfedezni.

E dallamnélküli hangok alatt egyszerre azt vettem észre, hogy két férfi áll egymással szembe a szőnyegen, kik csörgőkkel kezükben különféle mozgásokat visznek véghez. Csakhamar egy harmadik is hozzájok csatlakozott. Körülbelül öt perczczel

később hat szép fiatal ember, kiket batcsáknak, tánczosoknak hívnak, emelkedett fel és tánczolni kezdett. A kisebbek előre és hátra forogtak, szökdécseltek, a többiek időnként hátúl lecsüngő hosszú hajfonatukat véve kezükbe. A batcsáknak, mint mondják, vannak csodálóik, sőt vannak, a kik imádják őket. Végül két ember állott elő hosszú pálczákkal, melyek végén réztányérokat tánczoltattak oly ügyességgel, mint Európában szoktuk látni.

Meg kell vallanom, hogy a tánez épen nem valami különös és legkevésbbé kellemteljes; de azért a benszülöttek úgy látszik, rendkivüli gyönyörüséget találnak benne. Még a zenészek is részt vesznek az általános örömben. A fuvolyások úgy fujják, hogy majd arczuk pattanik fel; a többi zenészek pedig, mialatt zenélnek, kezükkel is tánczra lelkesítik a batcsákat. Felemelve fejemet, láttam, hogy a mecset oldalfalainak párkányzata és a tetők is telve vannak közönséggel. Ezek már nem fértek el az udvaron.

Minthogy folyton ugyanazt láttam ismételtetni, egy félórai nézés után elhagytam e helyet és a kert sétányaiban jártunk fel s alá.E sétányok szőnyegekkel voltak födve és velenczei lámpák égtek egész hosszukban. Csak nehány kedvetlen és közönyös ült vagy feküdt a fák alatt. A föld reájuk nézve a legpuhább pamlag. Ez székük és ágyuk egyuttal. Ha szőnyeget teríthetnek le a földre, akkor teljes a boldogság.

A vacsora előtt frissitőket hordtak körül. Én egy kis üveg xeresi bort ittam. A benszülötteknek fagylaltot adtak, mely hóból és mézből készült. Ugyanazon kanállal, melylyel a fagylaltot kivették, meritettek a közös tálból. Ettől annyira irtóztam, hogy midőn Iwanoff tábornok megkínált, hogy kóstoljam meg ezt a kotyvadékot, talán egy kissé élénkebben is utasítottam az ételt vissza, semmint illett volna.

Rövid időre a vacsorát is feltálalták, mely pilavból (ürü

és rizsétel) állott. Ez a keletiek szertartásos étele. A kezdetleges müveltség gondtalanságával ettek itt valamennyien a benszülöttek; noha széken ültek és európai teritett asztal volt előttük, mindannyian egy tálból ettek és ujjaikat használták.

Ez egy adomát hoz emlékezetembe, melyet Miklós nagyherczeg beszélt el férjemnek. A nagyherczeg gyermekkorában

Batcsák, vagy nyilvános tánczosok.

egy ízben apjával együtt Konstantinápolyba ment. A nagyherczegnőt a szultán ebédre hívta meg. Az ebéd európai volt, s a meghívott nők nagyon sokat bajlódtak a kanalakkal és a villákkal. A nagyherczegnő látván e kinlódást, tolmácsa által felkérette a hölgyeket, hogy miatta ne térjenek el rendes szokásuktól s egyenek úgy, mintha maguk volnának. A török nők nem is soká hagyták kéretni magukat és ujjaikkal láttak hozzá az evéshez.

Eleget láttam s körülbelül két órakor reggel távoztam.

Üzbeg tipusok Pendzskend vidéken.

Rá egy órával férjem is hazaérkezett, miután 10 napot töltött a hegyek között.

El volt ragadtatva attól, a mit a hegyek között látott. M. úrral indúltanak, lovon, a mint megállapodtak. Négy kozák, öt vagy hat benszülött, néhány vezető és egy tolmács volt kiséretükben. Isisztig az ut elégge járható lovasoknak. A Zarufcsan folyón két izben kellett áthaladniok. A hidak közül melyeken átmentek, az egyik fából, a másik köből készült. Az utóbbi hidat egy nő készítette, kinek emlékét a hidon e célra felállított sziklára alkalmazott tábla örökiti meg a következő felirással:

»E hidat a Hegira 1233-ik évében Sarifa Avusbajeff épitette. Találkozott egy nő, ki jobb volt a férfiaknál és e hidat épitette, hogy megkönnyitse a közlekedést. A férfiak erre nem gondoltak volna stb.«

A kis karaván az éjszakát Isisztben töltötte. E helységben a házak kőből készültek azon formára, a mint a lapályon láthatók. Másnap Urumitanba, a falgarok hazájába indultak. Utjokban a kituti völgyben lakó üzbegekkel találkoztak, kik Szamarkandba mentek.

Az ut rendkivül veszedelmes volt. Oly meredek hegyen mentek át, hogy a benszülöttek azt szoktál: mondani, hogy a ki e hegyre megy, annak nem tiszta a lelkiismerete, mert különben nem vállalkoznék ily nyaktörő útra.

Szük ösvényen kellett haladniok, melyek szélessége mindössze alig egy arsin, vagyis 71 centiméter. Az ut mindkét oldalán szédítő mélység tátong. Némely helyütt mesterségesen készült kiszögellések vannak. A benszülöttek e nagy fáradsággal készült erkélyeket faágakból és földből állitották össze, hogy oly helyeken is tovább lehessen jutni, a hol az ösvény annyira megkeskenyedet, hogy az embernek egy lába sem fért volna el rajta.

A mélységben a Zerafcsani hullámai hömpölyögnek tompa morajjal, a mi még nagyobbá teszi e hely félelmességét. A szem azonban eléggé gyönyörködhetik. Ezen óriási hegyek északi oldalát boróka födi, mély gyakran oly magasra nő, mint a fenyű. A déli oldal viszont egészen kopár és sziklás, hogy szinte rosszul esik a nézőnek.

Ha a ló csak egy lépést téveszt el, menthetlenül veszve van az utassal együtt; az alant tajtékzó folyó mély sir, mely sohasem adja vissza áldozatát. A hidak, melyeken át kell haladni, 6—10 méter hosszuságnak és legfölebb 80 centimeter szélességüek. Nincsenek ellátva karfákkal, úgy hogy a szédületes magasságban a legerőseb fej is elvesztheti az egyensulyt. Nem is emlitem, hogy mindannyian inganak és a fenyüszálak melyek a hidalagját képezik, oly messze vannak egymástól, hogy a ló lába könyen egy ily hézagba belecsuszhatik. A derék állatok, ugy látszik, maguk is érzik a veszélyt, melynek kitéve vannak, mert a legnagyobb ovatossággal haladnak előre ezen veszedelmes utakon, melyekről e vidéken azt tartják, hogy igen jó állapotban vannak.

Férjem és kisérete egy egész napon át haladtak ily uton. Estve Urumitanba, egy festői fekvésü kis faluba érkeztek.

Urumitan 4300 lábnyi magasságban fekszik a tenger szine fölött. Még láthatók itt a régi erődítések maradványai. Ezekben most a kerületi kazi lakik. A kazi birói hatalmat gyakorol. A magánjogi sérelmek, valamint büntettek és vétségek az ő hatáskörébe tartoznak s az izlam törvénye szerint itél. A törvény arab nyelven van irva s a biró forditja azt le és magyarázza meg a feleknek. Jellemző, hogy a kadikat majd mindenütt választják.

A következő napon tovább indúltak. Utjok, ha lehetséges, még veszedelmesebb volt s Vasanba vezetet. E falu a hasonnevü helység lábánál fekszik; a hegy ormai hóval vannak fedve és 11.000 lábnyi magasságra emelkednek a fellegek közé.

Tadzsik nők otthon.

Férjem volt az első európai, a ki e falut meglátogatta. Egy mecset előtt haladtak el, melyet zöld lombok fedtek el a néző szemei elől. A mecsetből, mely valamelyik szentnek tiszteletére épült, férjem egy darab követ hozott magával, melyen a hagyomány szerint a szentnek lába nyugodott. A kövön csakugyan egy lábnyom látható.

E hegyek lakói általában igen becsületes emberek és jó földmüvesek. Nincs oly darabka föld, ha csak félig — meddig megmüvelhető, melyet ne ejtenének hatalmukba. Sokszor oly magasságban vannak müvelés alá vett földterületek, hogy az ember hihetetlennek látja, miként juthat oda fel valaki. A zerafcsani fensík hegyi lakói Galcsáknak nevezik magukat. E szó nyelvükön éhes hollót jelent, mely a hegyek közé vonúlt élelmet keresni.

A férfiak középtermetüek, finom, szabályos vonásokkal, és dús szakállal. Hajuk gesztenyeszinü, vagy egészen barna; szemeik feketék. Vannak azonban köztük szőkék is, világos szemekkel, de ezek sokkal ritkábban láthatók itt, mint a völgyben lakó tadzsikok között. Koponyájuk gömbölyü és elárulja a kelta eredetet. Henri Martint és Topirand-t nagyon meglepték azon authropologiai adatok, melyeket Ujfalvy a galcsák országából magával hozott.

A galcsák még megőriztek néhány régi szokást a mazdeistáktól, ki hajdan tüzimádók voltak. Soha rá nem fujnának a lángra. Azt mondják, hogy az ember lehelete tisztátalan és nem szabad érintkeznie a lánggal, mely a természet legtisztább eleme. Ha valaki megbetegszik, a családtagjai fáklyát hordanak a beteg ágya közül; ugyanezt teszik a bölcső körül, ha valamely családban ujszülött van.

A galcsák hat tribusra oszlanak; e szerint kapják azután elnevezésüket: Magianok, kitutok, jalgarok, macsák, fanák és jauyóbok. Az utóbbiak kivételével valamennyien perzsa szójárást használnak.

A janyobok nyelve határozottan árja eredetü; de közelebbi adatok e nyelvről nem voltak eddig szerezhetők. Nagyon közel állanak minden tekintetben szomszédaikhoz, a karteginoakkal, az északi Pamir e kis népecskéjével, melylyel Turkesztan nsgyobb forgalmi helyein mindenütt találkozhatunk. Ezek Középázsiában a viz- és szénhordók.

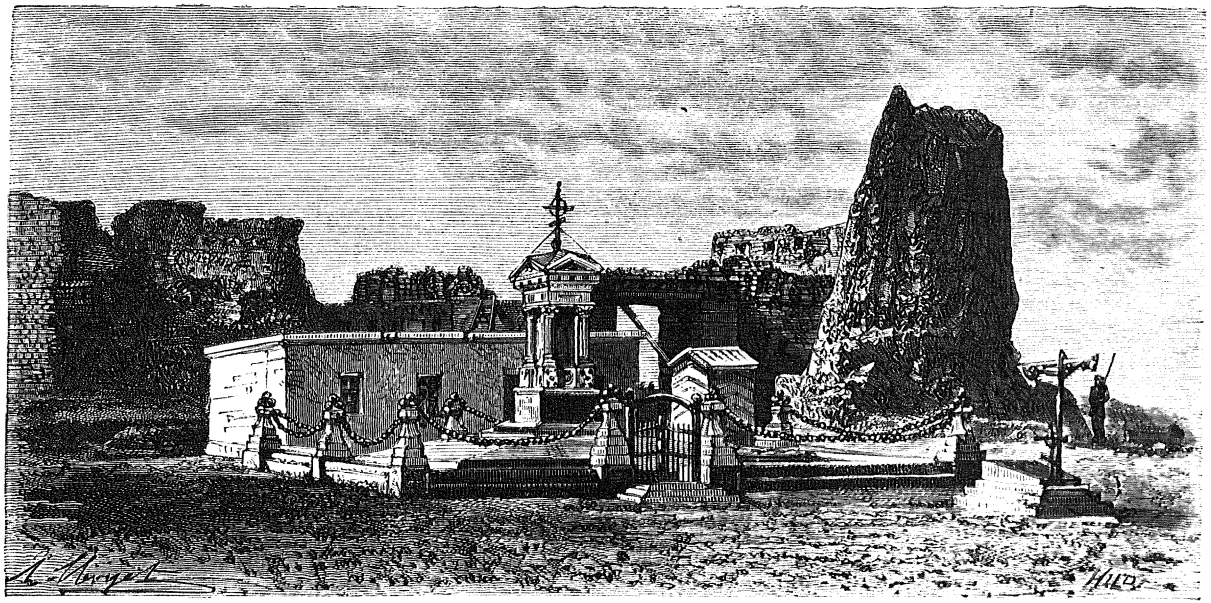
Rendszerint egymás között házasodnak, mert völgyeik majdnem hozzáférhetlenek s így idegen nő nem juthat kezéjük. Ez az oka, hogy fajukat sokkal tisztábban megőrizték, mint a síkságon lakó tadzsikok.

Mahomed vallását követik s ennélfogva több feleséget tarthatnak; mindemellett általában csak egy nő található a a házakban. Falvaikat gyümölcsös kertek környezik, melyek gyümölcsét megszárítják. A szárított gyümölcs jó nagyrészét maguk fogyasztják el, másik részét pedig eladják. Italuk vizzel kevert savanyutej, melyet airánnak hívnak.

Iparuk nagyon szük körre szorítkozik; vásznat és egy posztó fajta szövetet gyártanak, melyből téli ing és téli khalat készül. Nyári khalatjuk szövete csikos vászon. Pendzokend közelében, Szudzsanaban szövöde van, mely nehány munkást foglalkoztat.

Fegyverük ép oly rövid puska, mint a milyent a kirgizeknél a sivatagokon láttunk. Midőn férjem meg akarta őket mérni, ugy kellett őket erőszakkal összehajtani, mert azt hitték hogy katonáknak akarják őket elvinni. A kazinak sikerült észre teríteni az öregebbeket, de a fiatalok semmi áron sem akartak jönn s úgy kellett őket összefogdosni.

Férjem és kisérői egy igen eredeti per tárgyalásának voltak tanui. Egy öreg ember fiatal nőt vásárolt. A mézes hetek addig tartottak, mig a rózsa el szokta veszteni leveleit. A fiatal asszony megismerkedett egy fiatal emberrel, ki az öregnek megfizette azon összeget, a melyet a fiatal asszonyért

Az elesett oroszok sirja Szamarkandban.

adott és a férj beleegyezésével a maga házához vitte az asszonyt. Hat hónappal később a fiatal férj az asszonynyal egyetemben visszakövetelték az öregtől a neki adott pénzt, a melynek visszaadásáról az öreg természetesen mit sem akart hallaui. Ebből per keletkezett, mely a kazi elé került. A kazi épen akkor hallgatta ki a feleket, midőn férjem ott járt. Egyben meghozta az itéletet is s az öregnek adott igazat.

Férjem tehát megérkezett, baj nélkül és egészségesen. Vége volt aggodalmaimnak és szivem mélyéből hálát adtam az Istennek.

Visszaérkezése után a következő héten én és a bárónő Maximka tadcsik házát látogattuk meg. Maximka, igen értelmes ember, s mint állítja, régi nemesi ivadékból származik. Jelenleg az orosz hadsereg hábitási biztosa.

Értesítettünk őt látogatásunkról. Még honfitársai is izgalomba jöttek és kiváncsisággal követtek bennünket utközben, tudván, hogy egyik társukat látogatjuk meg. Kocsink egy szük utczában fekvő kis ház előtt állott meg a bazár közelében.

Középmódu kereskedő házát láttuk belül. A házigazda tudott oroszul és igy a bárónő tolmácsként szerepelhetett. Értelmes tolmácsra nagyon ritkán akad az ember e vidéken, annál inkább értelmes női tolmácsra. A bárónőnek annál nagyobb köszönettel tartozom, mert a benszülöttek a maguk jószántából nem igen adnak felvilágosítást szokásaikról és életmódjukról.

Maximka a ház küszöbén fogadott bennünket. Négyszögü udvaron áthaladva, alacsony ajtón egy szobába léptünk, melynek palója szőnyeggel volt bevonva. A diván előtt asztal állott megrakva ételekkel.

A szobában fafogasok, melyeken nagy mennyiségü ruha volt felaggatva. Mindenesetre különös dísz ebédlőhöz. Közép-Ázsiában igy büszkélkednek gazdagságukkal a szegények.

A házigazda felhivására leültünk a divánra. Teát hoztak és bemutatta két feleségét is. Ezek egyike negyven éves volt s midőn elvette, özvegy, s már egy fia volt. Nagyon szép lehetett valaha. A másik egészen fiatal asszonyka, mindössze tizenhat éve volt még csak a világon s Maximka négy hóval azelőtt vásárolta. Azt kivánta, hogy gyermekei legyenek, kiket a másiktól nem remélhetett. Érdekes volt hallani, midőn elmondta, hogy annál is inkább kivánja, hogy a fiatal asszony anya legyen, nehogy egy harmadik feleséget legyen kénytelen vásárolni. A két asszony különben, mint Maximka beszélte, már eleget civódik egymással; a férj nem vehet ajándékot az egyik feleségének a nélkül, hogy a másiknak is ne adjon, a mi sokba kerül neki. Bizalmasan hozzátette egyuttal, hogy az öregebbik feleségével megcsalták, mert azt hitte, hogy fiatalabb és nincs gyermeke.

Mily boldog ország, a hol a szülőknek csunya leányaik miatt nem kell nagyon aggódniok.

A bárónő kérdést intézett a kereskedőhöz, vajjon legalább második nejét láthatta-e a házasság előtt.

— Azt láttam, — volt a válasz. Anyám egy kis lyukon megmutatta őt nekem, midőn varrt. Tetszett is nekem.

Maximkának igen különös izlése volt; mert eltekintve a fiatal asszony fekete szemeitől, melyeket vastagon festett barna iv köritett, épen nem volt szépnek mondható. Alig volt csinos. Alakja kicsiny, arcza közönséges, mely nem árul el értelmiséget úgy, hogy alig lehetett összehasonlítani az idősebb nővel, kinek arczából meglátszott, hogy van önérzete, a mi ugyan ritkán tapasztalható e szegény teremtéseknél, kiknek arczkifejezése félénkséget és aggodalmat árul el.

A fiatal asszony imádni látszott férjét; szemét sohasem vette le róla. Mindkét nő elég jól volt öltözködve, ugyanazon divat szerint, a mint a többieket láttam. Csupán a fiatal asz-

szonynak fején volt görög fökötőhöz hasonló fejék, melyről két oldalt ezüst és drágakö ékszerek lógtak le. Arany ékszereket ritkábban látni.

Mindketten mezitláb voltak. Az öregebb szolgált az asztalnál. Papucsait mindannyiszor felhúzta, a mikor kiment a szobából; de azonnal ismét letette, a mint ismét bejött a szobába. Ez különben igy van egész keleten.

A tea után kénytelen voltunk pilavt enni, melyet itt »ach«-nak hívnak. Ez az egyedüli étel, a mit idegennek szoktak adni.

Tányérokról természetesen szó sem volt. A bárónő és én a tálból ettünk; de legalább kanalakat adtak. A kereskedő feleségei pedig Éva anyánk villáival ettek.

A bárónő ugyanis arra kérte Maximkát, hogy feleségeit is vendégelje meg előttünk. Midőn a nők erről értesültek, az idősebb rögtön felkelt, és egy kisebb tálban pilavot hozott be, melylyel társnője mellé ülvén s mindketten enni kezdtek, mihez három ujjokat használtak.

Ugy látszik, a férj is inkább velünk tartott volna s bizonyára az orosz szokást követte volna az étkezésben is, ha nem tartott volna feleségeinek csodálkozó tekintetétől, melyek azt kérdezték volna tőle: És ujjaid? Hát azokat miért nem használod?! Maximka azonban megelégedett azzal, hogy bennünket szolgálhatott.

Egy óránál tovább beszélgettünk vele; később bemutatta menyét is, egy 15 éves kis nőcskét, a ki egy tizennégy hónapos kis gyermeket táplált.

A csecsemőket itt oly szük bölcsőkbe fektetik, hogy szegénykék alig tudnak mozogni. Ha fiu születik, az egész ház örül; ha lány az ujszülött, senki sem gondol arra, hogy meg is kellene ünnepelni születését. Maximka azt is felemlité előttünk, hogy szeretné, ha idősebb neje kereskedéssel foglalkoz-

nék ; de ez ugy látszik, nem igen gondolt arra. Maximka hozzátette, hogy neje oly okos, hogy rá tudná szedni vevőit. A nőknél nagyon ritka dolog az értelmiségnek csak alacsony foka is ; rendesen még annyira se viszik, hogy olvasni tudjanak.

A bárónő megkérte a házigazdát, hogy bocsássa öregebbik nejét az ő lakásába ; de Maximka a legnagyobb kérés daczára sem engedte ezt meg. Elmondta, hogy a nő sohasem megy ki férjével. Ha barátnőit látogatja meg, egyik rokona, vagy a férjnek valamelyik barátja keresi őt fel.

Ha nincs kéznél rokon, egy kis gyermeket küldenek velük, hogy vigyázzon reájuk.

Mennyire csalódhatik az ember!

Én mindig azt hittem, midőn három egyént láttam ugyanegy lovon ülni, hogy ezek: az atya, az anya és a gyermek. Pedig nem ugy áll a dolog. Ilyenkor a feleség, férjének barátja és egy kis szomszéd gyermek ülnek a lovon. Az utóbbi bizonyosan nem is sejti még feladatának egész jelentőségét.

A fiuk tizenhárom éves korukig az asszonyok felügyelete alatt maradnak ; később azonban már kiveszik őket kezeik közül.

Mialatt beszélgettünk, egy fiatal csinos asszony osont át, bizonyosan a szomszédból, hogy bennünket meglásson. Egészen az ajtóig jött. A bárónő, a nélkül, hogy gondolkodott volna, igy szolitá meg Maximkát :

— Ki az a csinos asszony?

De Maximka, a helyett, hogy az asszony felé nézett volna, elforditotta az ajtótól fejét. Erre a fiatal kiváncsi, miután látta, hogy felfedezték, elszaladt. Ugy látszik, itt véteknek tartják a más asszonyát megnézni.

Még egy ideig beszélgettünk és azután kezet szoritva házigazdánkkal és a nőkkel, eltávoztunk. Maximka egész

kocsinkig kisért bennünket és ott öszekulcsolt karokkal földig meghajolva bucsúzott el tőlünk. Ez a üdvözlési mód sokkal szolgaibb semhogy őszinte lehetne. Az ember érzi, hogy ezek az emberek, kik most oly mélyen meghajolnak, nem ismernének könyörületet velünk, ha kezükbe kerülnénk pl. lázadás esetében.

Azon tiz nap alatt, míg Abramoff tábornok Szamarkandban maradt, vége hossza nem volt az ünnepélyeknek, a lakomáknak, s majd Ivanoff tábornoknál, majd S. urnál, a Szamarkandi kerület főnökénél voltunk hivatalosak.

Szombaton délután négy órakor lóverseny volt. Igen jó karban tartott uton mentünk oda, de a meleg és a por nagyon alkalmatlan volt. A versenytér kitünően van megválasztva. A nagy területü sikságot jobbra hegyek határolják, balra pedig egy szart falucska látható. A falucska házai földből épültek, de azért igen kedves benyomást tesznek.

A versenytér közepén mindenféle zászlóval feldiszitett sátor állott. Ennek közepén nagy asztalon ételek voltak elhelyezve; balról egy másik kicsiny asztalon a versenydijak voltak kőszemlére kitéve. A távolban a szem kellemesen nyugodott meg a fák zöldlombjain, melyeknek üdeségét még jobban emelte a magas hegyeknek komor árnya, melyek büszkén emelték a fellegek közé ezüstös ormaikat.

Eszembe jutott, hogy férjem nehány nap előtt még a hegyek között volt, s ez még inkább inditott arra, hogy csodálkozva nézzek e komor sziklatömegre, mely elfödte előttünk a láthatárt. Lelkem előtt megjelentek a szük hegyi ösvények, sziklahasadékok, a rezgő és lyukas hidak, a függő erkélyek és mindazon veszélyek, melyek férjemet fenyegették.

Oly nagy tömeg volt a versenytéren, hogy az ember azt hihette volna, hogy a környék minden lakója itt adott talál-

kát. Némelyek még lovon ültek; mások a földön guggoltak a lóról levett nyereg mellett, sokan pedig kényelmesen elnyujtóztak a földön, várva, mig megszólal a harangjel, mely véget vett a várakozásnak. A nap oly melegen sütött, hogy nem csoda, ha sokan ellankadtak sugarainak égető hatása alatt.

Legelőször a kozák tisztek, azután az altisztek, végül pedig a közkatonák futtattak. Noha a lovak nem voltak külön betanitva ezen ünnepélyre, mégis minden rendkivül sikerült. Baj nem történt; mindössze egy kozákot vetett le a ló.

Minden verseny végén Abramoff tábornok kiosztotta a dijakat, melyek billikomokból, arany órákból s hasonló dolgokból állottak. Az emlitett három futtatás után az urak állottak ki a sikra. Abdur-Akhman, Afganisztán volt khánjának lova érkezett a czélhoz legelsőnek. Legvégül még a szártok versenyeztek egymással. Oly sokan jelentkeztek, hogy a nagy tömeget három csoportra kellett felosztani. Mindemellett a versenyzők nagy száma némi zavart okozott.

Volt sok félreértés is. Daczára annak, hogy a versenyzők három csoportban futottak, e három futtatás a dijak kiosztása szempontjából egynek tekintetett. A díjakat ugyanis azon csoport nyerte, mely a legrövidebb idő alatt futotta meg a versenyre kitűzött távolságot. Azok, kik a másik két csoportban legelsőnek érkeztek a czélhoz, nem tudták felfogni, hogy ők ennek daczára nem nyertek díjat. Jóllehet megmagyarázták nekik a félreértést, bosszusan és elégedetlenül távoztak s haragjukat még inkább növelték azon szép khalatok, melyeket versenytársaik nyertek.

Midőn visszafelé mentünk, a por oly nagy volt, hogy egészen fehérré változtatta ruhánkat.

Az Abramoff tábornok tiszteletére rendezett ezen ünnepé-

lyeket egy csinos kerti estély zárta be, A... bárónál tartatott. A kert nappali világitásban fogadta a vendégeket. Számos szívből eredt felköszöntö mondatott a távozó főnök tiszteletére, a báró mi reánk is emelt poharat, mit férjem azzal viszonzott, hogy a turkesztáni vendégszeretetre üritette ki serlegét.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Szamarkandból Taskendbe.

Ajándékok. — Hogyan állottak meg a lovak. — A nyugdijazott khan. — Kis patakok, nagy folyók. — A szinházigazgató. — Jó Isten! — Mily nagy meleg! — Elmélkedések egy előszobában. — Eper, dinnye kel és sárgarépa. — A könyvtár. — A kasgár nemesek véleménye a munkáról. — Egy estély. — A Sach haragja. — A tábornok és a tigris. — Táborozunk.

Abramoff tábornok S... ur közvetitésével egy arany himzésü veresbársony lótakarót ajándékozott férjemnek rézzel kivert szerszámmal együtt mely türkiszekkel volt diszitve. Tisztán a szártok munkája volt, melyet itt nagy becsben tartanak.

Tartózkodásunk alatt a bukharai emir küldöttsége érkezett A. ezredeshez. Alkalmam volt megcsodálni a lovakat, melyek drága felszereléssek voltak ellátva. A követek az emir részéről kaftánokat és egy lovat hoztak ajándékba. Az ezredes viszonnásul azon kaftánokat ajándékozta oda, melyeket egy korábbi küldöttségtól kapott.

A ló nem sokat ért. A szerszámot nem számitva, alig ért valamit s az ezredes hamar túladott rajta s alig kapott érte 15 rubelt.

Midőn elbeszéltem ezt Kauffmann tábornoknak, az biztositott, hogy az emir igen szép lovakat szokott venni, de a küldöttség a lovat utközben eladja és olcsóbbat vesz helyette. Igy azután a lónak nem kell megtennie a hosszu utat. Nem

akarom megmondani e visszaélést az emirnek mert bizonyosan lenyakoztatná a küldötteket, tevé hozzá a tábornok.

Mielőtt elhagytuk Szamarkandot, férjem értesült, hogy azt a két agarat, melyet vásárolt, Abdur-Akhman szerezte neki, kit a versenyen láttunk. Afganisztan egykori khánja Szamarkandban él, s az orosz czártól 25.000 rubel évi járadékot kap. Midőn legyőzetett, egyszer mindenkorra 200.000 rubelt kért, de a kormány a követelést túlságosnak találta. De talán az is tekintetbe vétetett, midőn e követelést megtagadják, hogy a volt khán ily tekintélyes összeg segélyével fellázithatná egykori alattvalóit.

Az alku mindenesetre hátrányos volt az oroszokra nézve. A khán, ha megkapja a kivánt összeget, kétségtelenül felláztotta volna alattvalóit, de nem az oroszok, hanem az angolok ellen és az oroszok csakhamar kamatostul visszakapták volna a szóban forgó összeget. Most már tiz év óta fizetik neki az évi járadékot és a volt khán épen nem mutat kedvet arra, hogy meghaljon.

A khán igen erős és szép ember. Izmos testalkata a régi hősökre emlékeztet. Kiséretében szintén sok igen délczeg, sőt szép ember látható. Igen fukarul él és folyton takarékoskodik, mert azt hiszi, egyszer majd sikerülni fog neki trónját visszaszerezni. Minden alkalmat megragad, a hol jó üzletre van kilátása. Férjemnek két kardot akart eladni, melyek igen csekély értékkel birtak és óriási összeget kivánt értük.

Végre is el kellett hagynunk szives barátainkat; érzékeny bucsú után eltávoztunk. Meghatottan öleltem meg a bárónőt, kivel megigértettem, hogy Párisban meg fog látogatni.

Áthaladva az erődön, láttuk az oroszok siremlékét is, mely azon orosz hősök hamvai fölött emelkedik, kik Szamarkand ostrománál elestek.

Szamarkandból eltávozva, legelső állomáson egy szinházi-

igazgatóval találkoztunk. Szegénynek elégtek összes szinházi diszitései; Szibériából jött s most Taskendbe megy, hogy ott népszerüvé tegye a müvészetet. Nagy tervekkel foglalkozott, sok jó akarat volt benne, s igy talán sikert fog elérni.

Taskend tárt karokkal fogadta. A Walkürök szerzőjének honfitársa volt s igy nagy tisztelettel viseltettek iránta. Taskendben egy nagy börzét épitettek, melynek az lett volna rendeltetése, hogy ott gyüljenek össze a kereskedők, ha már bankárokat nem foghattak. De még a kereskedők sem mentek oda, s igy az épület üresen állott.

Ide költözött be az uj szinház-igazgató. Volt szinház rögtön, mintha csak az ő számára épitették volna az uj épületet.

Hogy a szegény ördög zöld ágra jutott-e, nem tudom. De most legalább valóságos szinház-igazgatója volt, ha e szinház Taskend városában is létezett.

Ismét azon uton mentünk tehát, melyet már egyszer megtettünk. De mily külömbség!

A hőség rettenetes volt. Midőn a Zerafcsanhoz értünk, a folyó még nem érte el rendes magasságát, de sokkal szélesebb és sokkal mélyebb volt, mint mikor legelőször átkeltünk rajta. A kis patakokat a hó olvadása rendkivül megdagasztotta. Estve oly setét volt, hogy nem folytathattuk utunkat, bár nagyon szerettünk volna szintén tovább utazni, mert a nap melegétől sokat szenvedtünk.

Egy katona-orvossal találkoztunk itt, ki Szamarkandba utazott. Azt mondá, hogy őt huszonkét napon át tartotta vissza az árviz Karabutkan, mely helység Orenburg és Kasanliszk között fekszik. Szinte örültünk, hogy nekünk nem kellett ily bajjal megküzdenünk. Az állomás rendkivül csunya volt. Mindössze egy szobából állott, melyet az orvos nekünk engedett át Annál nagyobb volt ezen áldozat, mert az orvos kénytelen volt az éjszakát a csillagos ég alatt tarantasszában tölteni.

Másnap a vizek még inkább szaporodtak. A kis patakokból nagy folyók lettek, melyeken mindig nagy borzalommal haladtam át, mert eszembe jutott legutóbbi kellemetlenségünk. Főleg akkor vett rajtam erőt a félelem, ha éjnek idején haladtunk át vizen.

Nagyon megörültem, midőn Tamerlan kapuját megláttam, sokkal szebbnek és nagyszerűbbnek látszott előttem e kapu.

Gazdag és szegény kirgizek.

Egy magaslatról pillantottam most meg, mely tágas terület felett uralkodott, melyen csak a két szikla emelte fel büszkén fejét. A patak, melyen Ujfalvi lovon haladt át, szintén megáradt; azelőtt csendes hullámai nagy robajjal hömpölyögtek tova, a mi még megragadóbbá tette a tájkép pompáját. A sasok nyugodtan és felségesen röpültek fejünk felett.

Semmi sem változott, csak az idő, mely felhőssé és komorrá változott. Mennyire sajnáltuk a szép derült napokat, melyeket előbb élveztünk! A nap állhatatosan elbujt a fellegek mögé, mintha makacsul eltakarni igyekeznék előttünk arczát.

Másrészt azonban arra gondoltunk, hogy a sivatagokon, melyeken át kell haladnunk, e borus idő nagyon meg fogja könnyiteni az utazást, mert a nap hevében e sivatagokon kinos lett volna tovább utazni Örömünk azonban igen rövîd ideig tartott, mert tiz órakor a nap győzelmeskedett a fellegek fölött és egész pompájában terjeszté a földre sugarait.

E pillanatban a nagy sikságra értünk, melyet még egészen zölden hagytunk el.

Mily változás állott be azóta! Az üde zöld növényzetnek, a sok sziñű virágoknak már híre sem volt. Kiégedt és elszáradt földterület tünt fel szemeink előtt, melyen nehány félig száradt bokor kegyelemért látszott a naphoz esdekelni. A forróság csakugyan fullasztó volt és hogy a kellemetlenség teljes legyen, kocsink oly nagy port vert fel, hogy állandó felhőbe voltunk takarva. A meleg és a por szárazra égette torkunkat és a legyek miriadjai üldöztek bennünket folyton.

Önök, szives olvasóim, elképzelhetik a szegény utazók szenvedését, kik a kocsiban félig fekve tűrték sorsukat a sok podgyász és ágynemű között, melyek csak növelték az iszonyatos hőséget.

Az utazás valóságos kínszenvedéssé vált, mely annál nehezebben volt elviselhető, mert sejtelmünk sem volt, mikor fog e szenvedés véget érni. Minden állomáson azt a tanácsot adták, hogy menjünk a következő állomásig, ott talán alkalmasabb pihenésre számithatunk.

Az egyik állomáson volt szoba, de ez valóságos lyukhoz hasonlitott; a másikon még ezt sem találtunk. Végre a harmadikon volt egy szoba, mely vallási szertartásokra volt szánva és egy nagy ebédlőterem, konyhával, mely azonban el volt hagyatva és minden butortól megfosztva. Azt hittük, hogy legalább aludhatunk; de csalódtunk, mert a legyek egész serege dongott körülöttünk s akadályozott az alvásban. Frissi-

töül egy orosz italt, kvaszt kaptunk, mely árpából és nehány szagos fűből készül. Eddig nem voltam képes ezt a kotyvadékot meginni; most valódi nektárként izlett. Csakugyan felfrissiti az embert.

Még nagyon meleg volt, midőn elhatároztuk, hogy tovább megyünk; de azt reméltük, hogy estvefelé egy kissé hüvösebb lesz.

És csakugyan két órai szenvedés után örömmel láttuk, hogy a nap leszáll és midőn Maleskaiában, e kis erődbe értünk az idő elég tűrhető volt. Csak lovakat váltottunk és folytattuk utunkat. Át kellett haladnunk a Sir Darián és én nagyon szerettem volna, ha ez nappal történik; de minden igyekvésünk daczára setét estve lett, midőn a folyóhoz értünk. Jemsikünk előkiabálta a bárkát, melyen át kellett mennünk és nehány percz mulva egy kis lámpa világitása mellett láttuk, hogy a bárka közeledik felénk. E második átkelés sokkal festőibb volt, mint az első. Igy éjjel a folyó sokkal hatalmasabbnak tetszett és hullámai setéten és gyászosan hömpölyögtek tova. Kutyáink, melyeket a lámpa fénye megijesztett, rettenetes orditozást vittek végbe. Maga az átkelés sokkal lassabban ment; úgy látszik, az evezősöknek jobban kellet vigyázniok az éj miatt.

A folyam kiáradt és igy több idő kellett, míg kikötésre alkalmas helyet találtunk. Végre találtunk egy kissé szárazabb földre, mely nem volt egészen felázva. A lovakat ismét a kocsi elé fogtuk és egy óra múlva Csinaczban voltunk.

Szivesen folytattuk volna utunkat, de rendkívül fáradtak voltunk. Ehhez járúlt, hogy az éhség is gyötört, mert reggeli öt óra óta nem ettünk; a pósta hivatal főnöke tojással és tejjel kinált meg bennünket, s mi örömmel ragadtuk meg a jó alkalmat s nagy étvágygyal költöttük el a tojásokat, csupán azt sajnálván, hogy a tyúkot nem ehettük meg, mely ily kitűnő tojásokat tud tojni.

Midőn elköltöttük ebédünket, a bőrpamlagokra rakták ágynemüinket és végre sikerült kinyugodnunk magunkat. Noha azt állitják, hogy Csinacz a skorpiók hazája, én egyetlen egyet sem láttam.

Reggeli négy órakor tovább indultunk, elhagyva szerencsénkre a sivatagot. Utközben nem volt alkalmunk a vidéket egész szépségében élvezni. A sorsnak különös szeszélye volt, hogy a nap, mely most épen nem lett volna alkalmatlan, nem akarta mutatni magát. Egy állomáson, melyet Ó-Taskendnek (Stari-Taskend) hívnak, férjemet egy fiatal és igen csinos kirkiz nőre figyelmeztettem. Jól termett barna leány volt, csinos, bár négyszögletü arczával. Úgy látszik, nagyon tetszett neki, hogy férjem megnézi őt közelről, hogy jobban lássa.

Egy kertnek ajtajánál állott, néhány lépésnyire kibitkájától, a hova leült és elövette munkáját, miután azt hitte, hogy férjem elég hosszú ideig csodálta.

Általában azt tapasztaltam, hogy a nők mindenüt egyformák voltak és a legkevésbé tetszelgők mégis egy kissé tetszelgők voltak.

Az a fiatal leány, a kit láttunk, kétségkívül gazdag családból való volt. A gazdag kirkizek ugyanis ruházatuk által külömböztethetők meg a szegényektől.

Végre délelőtt tíz órakor visszaérkeztünk Taskendbe.

Ismét a régi életmódot kezdtük meg; de számosan ismerőseink közül a zöldben voltak. Az oroszok ugyanis a városon kívül docsákat, vagyis nyári lakókat épitettek, itt három fokkal alacsonyabb a hőmérséklet és az ember nincs kitéve annak a rettenetes pornak, mely Taskendet kiállhatatlanná teszi; főleg azon időben, midőn az állatok visszatérnek istállóikba, az egész város áthatlan porfellegbe van takarva.

Egy igen különös szalondiszitést láttam itt. K. asszony elfogadó szobájában csinos fecskék ütöttek tanyát. Mind a négy

szögletben egy-egy fészek volt. A kedves kis madarak épen nem féltek tőlünk és mintha az egész vár az övék volna, a kertből a szalonba, és vissza vígan röpdeltek. Rendkívül érdekelt a kedves kis állatok csevegő játéka; sohasem láttam ily érdekes díszítéseket a szalon sarkai számára.

Szart fiu.

Ez is mutatja, mily barátságosak és szelidek itt az állatok. De az is igaz, hogy soha sehol anyi állatot, mint itt nem láttam. Az állatok sokfélesége és különösen a rovarok nagy tömege bámulatra ragadja az embert, szerencse, hogy az állatok sokkal simulékonyabbak az emberhez, mint nálunk. Még a lovak sem makacsok; soha sem láttam zabolázhatlan

lovat; pedig rendkívül szép és tűzes vérü állatok, de tanulékonyságuk meglepő.

Egy tűzesvérű lovat kaptam, melyen itt, kezdő lovas létemre, lovagoltam. Csak egy egyszerű kantárnál fogva kormányoztam; a ló úgyszolván teljesen szabadon volt. És mindennek daczára a szép állat egyetlen egyszer sem lázadt fel járatlan kezeimnek ügyetlen rángatásai alatt.

A muzulmánok tisztességtelen dolognak tartanák kanczán lovagolni, melyet egyedül a tenyésztés czéljaira tartanak fel. E nagy tisztelet, melyet az állatok iránt tanúsitanak, talán lassanként át fog terjedni a nőkre is, mert csakugyan feltünő, hogy ezen emberek oly kegyetlenek a nők iránt, a kik az állatok iránt oly gyengédek tudnak lenni.

Igaz ugyan, hogy a kutyák megvetett állatok, mint a keleten általában minden oly állat, mely a piszokban is turkál. Csak egy faja a kutyáknak képez kivételt; ezek a turkoman kutyák, tulajdonképen agarak (tazi), melyeket vadászatra használnak. Mindamellett én sohasem láttam, hogy benszülött kedveskedett volna ezen állatnak, vagy kenyérdarabot nyújtott volna neki.

Az oroszok nehány disznót importáltak. Még eddig igen kevés számmal vannak és tulajdonosaik nem merik behozni a városok belsejébe. Egy estve midőn a külvárosba lovagoltunk, volt alkalmam néhány disznót látni.

De íme, most veszem észre, hogy nagyon messze eltértem a kék szárnyu fecskéktől, melyek szerencsét hoznak a házra, a hol fészkelnek, és K . . . asszonytól, a ki nem oly soká váratott magára, mint a mily hosszúnak tetszhettek az állatokról szóló megjegyzéseim. K . . . . asszony azonnal megjelent, kérdezősködött utunkról és midőn az ebéd ideje elérkezett, — a főkormányzóhoz voltunk meghíva, — folyton csevegve egy ösvényre vezetett, mely a kormányzó parkjába vitt.

Az ebédet egy belső folyosóban szolgálták fel, mely az egész házat körülvette. Gyönyörü nyári tartózkodási hely volt ez, melyben fényes karagacs emelkedett. A tábornok mindezt már igy találta. midőn ide jött és megvásárólta a földterületet. Látszott, hogy kedveli e nyári lakást és mindent elkövet annak élvezetessé tételére. A kert a tábornok műve volt és jó ízlését hirdette. Gyönyörü sétány vezetett a házhoz, folyosója tele volt rakva virágokkal, melyeket úgy importáltak, mert ilyeneket még nem láttam a benszülöttek kertjeiben.

Szép borostyán bokor mögött vízesést láttunk melynek hangzatos zenéje jól esett kedélyünknek. A kert középen ugrókút szökeltette fel vízsugarait, melyek egy nagy medenczébe hullottak vissza, a honnan számos kész csatornán át a kertbe folyt szét az üdítő víz.

Egy kissé beljebb zöld növényzettel körülvett nagy tó látható és kicsiben utánozva hosszú hegyláncz, melynek alját a tó habzó hullámai mosták. A tóba, hogy az egyhangúságot némileg zavarja, félsziget féle földnyelv nyúlt be, mely fákkal volt beültetve.

Innen nehány lépcsőn lefelé haladva, valóságos sétány tömkkelegbe értünk, melyek sok kanyarulatban egy nagy vasketreczhez vezettek bennünket, mely belül vastag vasrudakkal kétfelé volt osztva. Két gyönyürü tigris volt e ketreczben, melyekről nem merem állitani, hogy szelidek voltak.

A fiatalabbik, — alig nehány hónapos volt még csak, — irtózatos dühös lett, a mint valaki közel lépett a ketreczhez. A másik már szelidebb volt; legalább Kauffman tábornok által engedte magát czirógatni. Én is szerettem volna követni a tábornok példáját, de .... az állat morgása visszariasztott.

A tábornok mindkét állatot akkor vette, midőn még igen fiatalok voltak. Az öregebbiknek dereka ferde volt. Oldalt, ugyanezen helyen egy kondor volt óriási fatuskóhoz lánczolva;

a hatalmas állat annyit mozgatta a tuskót, hogy az inogni kezdett a földben. Úgy látszott, hogy a kondor nagyon unatkozik.

Szóval a tábornok megmutatta nyári lakának egész berendezését. Gyönyörü szép lovai voltak, melyek egyikének alig volt szőre.

A tábornok Franciaországból hozatta be a fákat és az epret, mit azelőtt itt nem ismertek. Épen olyan szépek és nagyok lesznek, mint nálunk.

Azok a jó szamarkandi dinnyék, melyeket annyira szeretett Tamerlan, Taskendben nagyon megörvendeztettek. Úgy találtam, hogy ép oly jók, mint a mily nagy hírük van. Igen édesek és ízesek.

Kauffmann tábornok cseresznyét is kóstoltatott velünk, mely kertjében termett. E cseresznyék igen édesek, a mi annál inkább feltünt, mert eddig nagyon savanyú cseresznyéket ettem itt, sőt néha oly cseresznyét láttunk, mely keserű volt. A mi főzelékeink nagyon jól tenyésznek az itteni földben. Legjobb bizonyítéka ennek a kormányzó konyhakertje.

A belföldiek, a kik most már tudják, hogy az oroszok nagyon szeretik az ugorkát, ezt nagy mennyiségben termelik. Taskend körül óriási terjedelmű rétek vannak, melyekben sárgarépát és közönséges répát termelnek.

Tartózkodásunkat Taskendben arra haaználtuk fel, hogy a szárt Taskendnek tekervényes és piszkos utczáit meglátogassuk.

Kevéssel azután, hogy Szamarkandból visszatértünk, férjem Weinberg barátunk közvetitésére meghivatott a khokandi exkhan Khudaiar legkissebb fiának körül metéltetési szertartására.

A khán második fia, Mohamed Azim bej, fogadta a meghivottakat az elég szerény lakás ajtajában. Egy igen egyszerü szobába vezette, a melyben teát és mindenféle kalácsot kaptak. Itt találták Mirzattakimot is, Khokhand egykori nagy-

követét a főkormányzó mellett. Jelenleg a volt nagykövet valóságos állami tanácsos orosz szolgálatban és Kauffmann tábornok oldala mellé van beosztva.

A szobában négy szék volt: Weinberg, Mirza-Makim, Mohamed Azim bej és férjem számára. Több előkelő szart a szőnyegen ült nehány lépésnyire az asztaltól. A mellette levő szobában két öreg szárt koczkával játszott és számos fiatal ember vette őket körül, figyelemmel szemlélve a szerencse szélyeit.

Mohamed Azim bej alacsony, jól megtermett zömök ember. Nagy szép szemeiben hiányzik az őszinteség. Egyszerű selyem kaftánját derekán gyönyörü türkiszekkel díszített öv tartotta össze, melyek egykori gazdagságát hirdették.

Valahányszor Weinberg szólott hozzá, felemelkedett helyéről és szolgailag meghajolt. Vagdalt ürühúst hordtak körül, azután pillaot igen kövér ürühúsdarabokkal.

Mirza-Hakim pezsgőt hozott, melylyel megkínálta a vendékeket; Mohamed Azim bej is ivott egy pohárral.

A koczakjátékosok és a nézők között nehányan egy közös tálból ettek ujjaikkal és barátságuk jeléül, a mi talán kitüntetés is volt, néha egymás szájába tömték az ételt.

Mielőtt a vendégek távoztak, a csilimet hordták körül és czigaretteket helyeztek az asztalra. Kifelé menve férjem a gyermeket is látta, a kin a műtétet végrehajtották. Hat-hét éves igen csinos fiu volt. Magát a szertartást a vendégek közül senki sem látta.

Taskendnek van egy igen szép és jól rendezett könyvtára, melynek létrejötteért az érdem Kanffmann tábornokot illeti. A könyvtárban különböző nyelvű művek találhatók.

Balsac regényei itt gyakran szereztek nekem kellemes órákat, mert e forró égalj alatt feltaláltam bennök Franczia-ország mérsékelt melegét. Az ethnografikus muzeum, mely

nem messze e könyvtártól van, gyakrabban és egész közvetlenségben engedte megszemlélnem azon tárgyakat, melyeket eddig csak tökéletlenül láttam.

Midőn egy ízben látogatóban voltam a kormányzónál, ott találtam a Kasgari követet, ki épen kihallgatáson fogadtatott. Az urak a nyári szalonban voltak. Szamovart hordtak körül édességekkel; a kormányzó nem igen nagy leereszkedéssel bánt a követséggel.

— Látja, asszonyom, igy szólt hozzám, — én egy kissé könnyedén bánok ezen urakkal; de a császár oly jól fogadta őket Szt. Pétervárott, hogy igen nagy férfiaknak tartanák magukat, ha én egy kissé fenn nem tartanám a rendet.

És csakugyan e gőgös és büszke keleti urak a kereszténye-ket úgy tekintik, mint kutyákat és úgy is bánnának velük, ha nem ügyelnének reájuk.

„A sachrisebbek egykori uralkodójának követe volt nem rég nálam, — folytatá a kormányzó; — én épen akkor rendeleteket irtam alá. Kértem őt, bocsásson meg, hogy előbb az aláírást végzem, mert e rendeletek sürgősek és nem tűrnek halasztást. — A követ elcsodálkozott és igy szólt hozzám: Én sokkal nagyobb úr vagyok, semhogy ilyen dolgokat magam végeznék. Ez az én *mirzáim* (titkár) feladata.“

E felelet eléggé jellemzi e nép tudatlan gőgjét és eléggé megmagyarázza hanyatlását. A követ, ki oly nagy urnak tartotta magát, most orosz szolgálatban van és szorgalmasan küldözgeti szét a rendeleteket orosz nyelven, de saját nyelvén sohasem küld el rendeletet.

Nagy szükségem volt két szekrényre. Megkérdeztem a kormányzó nejétől, hol szerezhetném meg azokat. Nem tudom, vajjon szolgálhatok-e önnek, mert alig lesz. De ha ön, asszonyom kívánja, fogok tudni módot, hogy önnek rendelkezésére bocsássam a szekrényeket.

Már másnap lakásomra szállittatta a két szekrényt. Úgy megörültem nekik, mint akár egy kis gyermek. Nem voltak ugyan drága fából készitve, de mindakettő igen jó karban volt, fiókokkal ellátva, melyekbe sok ruha elfért. Rögtön beraktam ruháinkat, melyeket eddig ide s tova kellett rakosgatnom ládáinkban, valahányszor valamire szükségem volt. Képzelhető, mily kellemetlen volt e foglalkozás, melynek naponként ki voltam téve.

A tábornok születésnapján nagy ünnepély volt a kertben, mely nappali fényben úszott. Együtt láttam ott Taskend valamennyi előkelőségeit. Csupán egyetlen egy benszülött volt jelen kaftánjában ezen inkább családias jellegü ünnepélyen. A szárt notabilitásokat a kormányzó csak hivatalos alkalmakkor hívja meg.

Mirza-Hakim és neje az orosz társadalomhoz tartoznak már; ők voltak meghíva. Gyakran láttam őket Weinbergéknél. A nő európai divat szerint volt öltözve. Ő neki volt a legszebb fogatja az egész városban; de szegényke nem igen szokott ily fényüzéshez, mert egyszer, midőn fogatán hazavitt, az egész uton kezeimbe kapaszkodott, félve, hogy kiborul a kocsiból. Férje tábornoki ranggal bírt az orosz hadseregben, s mindketten igen jól beszéltek oroszul.

Az estély igen élénk és szép volt. A katonai zenekar hangjai mellett a vendégek sétáltak a kertben, melynek lombjai egész tűzfényben égtek. A zenekar a Pampiers de Nanterse-t játszotta. Csakugyan meg voltam lepetve, hogy e dallam, melyre Párisban nem is ügyeltem, itt oly elragadónak tetszett, mert visszavarázsolt szülőföldemre, s azt hittem egy pillanatig, hogy a Champs Elisées fái között sétálok egy szép nyári éjszakán.

Oh Páris, a zene hazája! Mily hatást gyakorolsz te a távolban is gyermekeidre! Oh egyetlen város, melynek nagy-

szerüségét csak akkor látjuk igazán, ha messze vagyunk tőle! Azt mondják, hogy pokoli élet van ott, mert az ember egy pillanatra sem lehet a magáé, mert ott az élet gőzzel megy, a hol folyton járni-kelni kell, a nélkül, hogy egy pillanatra lélekzetet vehessünk, a hol az események, ügyek, meglepetések, izgalmak egymást érik és magukkal sodorják; mily gyakran kivántam száz mértföldnyire távol lenni e várostól! És ime most, nem száz, hanem több ezer mértföldnyire vagyok onnan és minél inkább távozom e várostól, annál inkább vágyakozom utána.

Weinbergné asszony ült mellettem; az ő szeretetreméltósága véget vetett busulásomnak. Elfelejtettem Párist és örömeit, hogy élvezzem a jelent. Kelet e szép ege alatt két óráig elbeszélgettünk. Weinbergné asszony Perzsiáról beszélt, a hol tizenkét évig lakott s ezen idő alatt megismerkedett ezen szép országnak szokásaival, nyelvével, erkölcseivel, sőt irodalmával is.

Midőn igy beszélgetésbe voltunk merülve, férje is hozzánk jött és látván, hogy nagyon érdekel az elbeszélés, a következő adomát beszélte el, a mely nagyon mulattatott.

Gobinean, — igy szól Weinberg, — mint Francziaországnak teherani nagykövete igen szivesen látott ember volt az udvarnál. Midőn más által helyettesittetett, s visszatért Francziaországba, csakhamar egy könyv jelent meg tőle e czim alatt: Közép-Ázsia bölcselete és vallásai. E munkában elbeszélte a hárem titkait is, melyekbe, mint erősité, be volt avatva. Ez az indiscretio dühbe hozta a sachot. Hogyan, kiáltott fel, én ezt az embert annyi kegygyel halmoztam el és ő ezzel fizet érte! Azonnal előhivatta legelső miniszterét, hogy megboszulja magát e hálátlanságon. A szerzőt nem igen lehetett bezáratni; mert hiszen Francziaországban volt és kevés kilátás volt arra, hogy visszajőjjön és elfogassa magát.

— Talán volna egy mód őt megbüntetni, szólt a sachhoz első minisztere.

— Melyik?

Fél kirgiz, fél sart.

— Felséged rágalmazási pert indíthat ellene.

— Nagyszerű gondolat. Indítsunk ellene pert. De mit kell akkor tenni?

— Egy hírneves ügyvédet kell választani.

— Hát válaszszunk. De annak bizonyosan fizetni is kell?

— Kétségtelenül.

— És mennyit kell az ilyen embernek fizetni.

— Csekélységet Felség. Mindössze száz, vagy kétszázezer frankot.

— Akkor ugyan nem indítjuk meg a pert, válaszolt a szultán, a kinek haragja a nagy összeg hallatára egyszerre lecsendesült.

Miután már a szegény sachról beszélünk, elmondok még egy másik adomát.

A sach nyugaton utazott, először látta meg a czivilizált országokat. Az orosz czár a sach tiszteletére tánczvigalmat adott, melyen, a mint illett is, a férfiak és nők nagy díszben jelentek meg. Egy udvari hölgy, ki már átélte a legelső tavaszt, érett bájait, melyek a nyárra emlékeztetnek, nagyon kitette közszemlére. A sach elhaladva mellette, meglátta és franczia nyelven oly tömörséggel, a minővel iróink legnagyobb része nem dicsekedhetik, igy szólt, megállva az udvari hölgy előtt:

— Öreg, csunya, miért meztelen?....

Daczára ezeknek az érdekes történetkéknek, el kellett válnunk. A kormányzótól elbucsuztunk, ki bár nem jól érezte magát, vendégeit a legteljesebb szivélyességgel fogadta.

Kimenet a csarnokban egy óriási kitömött tigrist láttam. Egy kirgiz ejtette el a hatalmas állatot olyan fegyverrel, a minőt említettem. Nagyon jó vadásznak kellett lennie, mert a golyó a két szem között hatolt az agyba és az állatnak rögtöni halálát okozta. A lövés helye meglátszott.

A hatalmas tigrist egy kozák tömte ki Taschkendben, Oly természetes állásban volt a csarnokban elhelyezve, hogy X... ki legelőször volt e csarnokban, borzadva hátrált, midőn megpillantotta, mert azt hitte, hogy élő tigrissel áll szemben.

Kauffmann tábornok elbeszélte nekünk, hogy egy kirgiz ki nagyon megboszankodott, hogy egy tigris ellopta ürüjét, nagy baltával felfegyverkezve azon helyre ment, a hol a tigrist sejtette, meglátva az állatot, azt fejszéjével leterítette. A kormányzó természetesen megjutalmazta a bátor kirgizt azért, hogy a környéket e félelmes ellenségtől megmentette.

Mielőtt utnak indultunk volna Ferganahba, férjem rendbeszedte szamarkandi utazásának jegyzeteit. Én egy kozák segélyével, a kit a kormányzó szivességéből kaptam szolgálatomra, két nagy ládát raktam tele, melyeket a miniszteriumhoz küldtünk el.

Nem tudván, hogy külön ethnographikus muzeumot fognak alakitani, az ethnografikus tárgyak közzé nehány romdarabot is tettem azok közül, melyeket a szamarkandi mecsetekben szereztünk. E töredékek nagyon becsesek lehettek, mert Szt.-Pétervárott férjemnek sokkal kisebb darabot 300 rubelért kináltak. Mennyivel szebbek a mieink, ha baj nélkül meg fognak érkezni! Épen ezért nagy gonddal csomagoltam őket el s talán több szénába is takargattam, mintsem kellett volna. Az idő nagyon alkalmas volt az elszállításra. A nagy melegek ideje még nem köszöntett be, és igy nem voltunk kénytelenek, a szállitást a télig elhalasztani.

Mint az oroszoktól hallottam, Turkesztán meghódítása óta még egyetlen egyszer sem volt május hava oly zivataros és esős, mint ebben az esztendőben. Ő excellenciája azt állitotta, hogy én változtattam meg az idő természetét.

A szartok vigasztalhatatlanok voltak, mert öntözési rendszerük teljesen feleslegessé teszi az esőt, melyet épen ennélfogva kártékonynak tartanak.

A kirgizek ellenben, kik a pusztákon laknak, folyton esőért imádkoznak. Ilyenkor molláik által esőért imádkoztatnak. Ebben az esztendőben többet kaptak az esőből, sem-

mint kértek. Képzelhető örömük a fölött, hogy Allah ennyire meghallgatta kérelmüket s azért folytatták az imádságot, hálát adva az istennek a sok esőért.

A szártok rendkivül fel voltak háborodva és azt követelték a taskendi kormányzótól, hogy tiltsa el a kirgiz mollák imáit. Minthogy a kormányzó nem cselekedett tetszésük szerint, azzal fenyegették, hogy a főkormányzóhoz fordulnak.

Szerencsére elállott az eső, a nap ismét kisütött és felszáritotta a viztől ázott földet, a mi engemet illet, minthogy sokat szenvedtem a melegtől, a kirgizek pártjára állottam.

A legelső vihar, mely pillanatnyilag legalább véget vetett a nagy forróságnak, nagyon megörvendeztetett. Nem láttam villámokat; az ég a távolban folyton és folyton dörgött-de nem azon rémes csattogással, mely annyira megijeszti az embert, hanem tompa dörejjel, mintha valami elszabadult vadállat orditana messziről. De mindennek daczára nem esett, bármennyire óhajtottam. A lég azonban hűvesebb lett és én teli tüdővel szittam magamba az üditő levegőt.

Később annál kiállhatatlanabb lett a forróság, mely teljesen eltikkasztott.

Noha taskendi időzésünk vége felé közeledett, mert férjem minden munkáját bevégezte, mégis elhatároztuk, hogy egy kibitkát szerzünk magunknak. Az emberek itt az éjszakát rendesen ily kibitkában töltik s csak nappal vannak házban.

Csakhamar találtunk egy kibitkát, melyet bérbe vettünk és felállitottunk házigazdánk kertjében.

Ugy éreztük magunkat, mint a bennszülöttek. Gömbölyü tetejü kibitkánk csinos kis sátor volt, melyben apró vaságyainkat elhelyeztük. Egy kis öltöző-asztal fért csak még el a kibitkában.

Ruhainkat fafogasokra aggattuk fel. Férjem iró-asztala, a pamlag, a szekrények, az ebédlő-asztal a kertben voltak itt-ott

elhelyezve, fiatal fák alatt, melyek oly közel voltak egymáshoz ültetve, hogy lombjaik sűrű ernyőt képeztek a nap sugarai ellen.

A kert sétányait apró öntöző csatornák szelték át, melyek mindmegannyi kis patakokat képeztek. Ezeket át kellett lépni, ha a kert egyik részéről a másikra akartunk menni. Estvénként, ha a hold nem világitott, nagyon kellett vigyáznunk, nehogy beleessünk valamely ily csatornába, ami ugyan nem járt volna veszélylyel, de mégis kellemetlen lett volna.

Az első éjszaka, melyet a kibitkában töltöttünk, egy kissé hüvös volt. Ehhez különben hamar hozzászoktunk, s ép oly hamar megszoktuk azon kellemetlen szagot, melyet a kasma terjeszt, melylyel a kibitka be van takarva. A kibitkában annyira megszokták a benszülöttek az alvást, hogy a kirgiz birtokosok elhagyják házaikat és eredeti lakásukba, a kibitkába költöznek.

Mi is egészen a kertbe költöztünk és ott töltöttük a szabad ég alatt az éjet és napot, mint a benszülöttek és a nyájak.

Itt fogadtuk a látogatásokat, itt ettünk, itt dolgoztunk a fák alatt. A hőség oly nagy volt, hogy ez az életmód nem is volt kellemetlen és hála az égnek egész itt tartózkodásunk alatt nem volt sem lázunk, sem náthánk, sem másféle bajunk.

Mielőtt Ferganahba elindultunk, a megelőző napon a kormányzónál voltunk ebéden, az estét pedig K... asszonynál töltöttük, hol az egész egybegyült társaság jó utat és szerencsét kivánt.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Ferganah.

Pskend. — Yakub beg és okmányai. — Dinnyék és muzulmán nők. — Kastakos. — Makram. — A Sir-Daria. — Kellemetlen utazás. — Khokand. — Felséges város, melyben nem kap az ember enni. — A pénz. — A khan palotája és a rózsa-pavillon. — Az erőd. — A történelem egy lapja. — Orosz elővigyázati intézkedések. — A mit a győzőknek követelniök kellett volna. — A mit a legyőzőttek sajnálnak. — Elutazunk.

Julius 1-ején, mely épen vasárnapra esett, indultunk el Taskendből egy expeditióra, melyet Kauffmann tábornok és férjem allapittottak meg. Két tudós kisért utunkban. Ezek egyike volt Müller úr, tanár a taskendi gymnasiumon, ki igen jól beszélt francziául. A másik fiatal ember, G . . . úr szintén tanár volt a gymnasiumon és türhetően beszélt németül, melyet Ujfalvy szintén jól értett.

Férjem egy tatár eredetü prevocsikot, vagyis tolmácsot fogadott fel, ki az orosz nyelven kivül beszélt mindazon emberek nyelvén, a kikhez menni szándékoztunk.

A tolmácsot Abdullahnak hivtunk.

Magunkkal vittük a hü Feodoroffot is, e kitünő kozákot, kit Kauffmann tábornok adott rendelkezésünkre.

Noha a katona nem beszélt anyanyelvén kivül más nyelvet, azért mégis jól megértettük egymást, mert az orosz katonák annyira értelmesek, hogy egy fél szóból is mindent megértenek.

Estve indultunk utnak, mert éjszaka akartunk utazni, de

már az első állomáson meghiusult tervünk. Az út oly rosz volt, hogy a pinczetok, melyet magunkkal vittünk, a nagy rázást nem állotta ki és tartalma az utra kezdett folydogálni, pedig a földnek nem volt szüksége ily drága öntözésre. Felnyitottuk a pinczetokot és láttuk, hogy abban több üveg eltörött.

Most bántam csak, hogy nem én tettem el az üvegeket; büntetésül magam szedtem ki még egyszer mindannyit és szalma közzé jól eltettem a megmaradtakat, mert tudtam, hogy még ennél sokkal rosszabb utakon is fogunk haladni. Mert mikor a Staroszta azt mondja, hogy az út rosz, akkor ezt a lehető legszigorúbb értelemben kell venni, a mennyiben a benszülöttek egyenletes úthoz nincsenek szokva s náluk a jó út az, melyet mi már nagyon rosznak tartunk.

Nem mehettünk tovább reggeli három óra előtt. Azt hittem, hogy ezen idő alatt egy kissé pihenni fogok; de ez nem sikerült, mert mindenféle bogarak agyonkínoztak.

Utnak indultunk. Reggeli hat órakor a meleg már kiállhatatlan volt és mi majd meghaltunk a szomjuságtól. Az út elég tűrhető volt, bár nem is lehetett összehasonlítani a zerafcsani kitünő utakkal. Mily borzasztó munkát igényelne ezen utaknak jó karba tétele!

A Csircsiken az oroszok csinos hidat épitettek, mely úgy látszik, sokba került. Kuramanak hívják a tartományt, melyen átutazunk; lakossága szartokból és kirgizekből áll. A talaj igen termékeny és jól van művelve.

A pskendi állomás egy kis városkában van, melyben Jakub beg született, ki akkor Kasgar emirje volt. Kauffman tábornok minden nap várta, hogy az emir Taskendbe fog menekülni, mert a khinaiak folyton megverték seregét és a benszülöttek gyülölték, mert csak a félelem által tartotta féken. De ha alattvalói tőle féltek, ő meg az oroszoktól félt, nem merte őket bántani, bár nagyon szerette volna, ha ő erősebb

lett volna náluk. Ha valamely utazó megfordult nála, bizonyítványt állittatott ki vele, melyben az utas megköszönte és fejedelminek volt kénytelen nevezni azon sovány ellátást, melyben részesittetett.

Pskendben bazár is van melyet már messziről megláttunk. Estve érvén oda, gyertyák égtek az apró földszinti házakban, hol a muzulmánok szőnyegeken elterülve egymással beszélgettek. Bizonyára a lefolyt napnak eseményei képezték a társalgás anyagát.

E városon túl az egész tájék jellege megváltozik. Az út nagy sivatagon vezet keresztül, melyet két oldalt meredek hegy határol.

Murza-Abod állomáson egy egyszerü sírhalom emlékeztet arra, hogy itt nyugszanak a starozta és a jemsik, kiket a khokandiak 1875-ben megleptek és kegyetlenül meggyilkoltak.

Az út lépten-nyomon kövesebb lesz és egy hegyszoroson is kellett áthaladnunk, mely a Mongol-Dag és a Kurama hegység déli nyúlványai által képeztetik. Végre ismét láttuk a Sir-Dariát és egy igen jól épült hidon át, melynek középső részét a hajó közlekedés miatt ki lehetett mozdítani, Khodzsendbe érkeztünk!

Két óra volt éjfél után. Boldogok voltunk, hogy az állomáson kaptunk két szobát és kinyugtathattuk elkínzott tagjainkat.

Másnap egész fényében láttuk Khodzsendet. E városka a Sir-Daria partján fekszik, melynek vize a Mogol-Dag magas jégcsucsáinak alját mossa. E fenséges hegyek kicsinylőleg néznek le a városra, melyet a szibériai sivatagok szelétől óvnak meg, a minek azután az a következése, hogy Khodzsend Turkesztánnak legmelegebb és legfulasztóbb légkörü városa.

Lehetetlen volt lovakat szerezni, melyeken a hegyekbe akartunk egy kis kirándulást tenni. Nem volt tehát egyébb hátra, minthogy lineika után nézzünk.

Félórai várakozás után csakugyan kaptunk egy szőnyeggel borított lineikát. Ez volt az egyetlen használható lineika az egész városban, melyet bennszülött tolmácsunk szerezni

Vén szart.

birt. Khodzsendnek ugyanis mindössze három lineikája volt. Az egyiket azonban épen javitották, a másiknak pedig lova betegedett meg, szerencsére a harmadiknak semmi baja nem volt.

A lineikán mindenekelőtt a bazárba mentünk, mintegy

próbaképen. De nagy bánatunkra nem volt vásár napja. Néhány bennszülött — Khodzsendet tadsikok lakják — kik ott járkáltak, gyümölcsöt vásárolt. Mi is kedvet kaptunk a gyümölcsre és egy kiló őszi baraczkot vettünk négy kopekért, a mi körülbelül tizenkét centimenak felel meg.

A baraczkok itt nem nagyok, és nem jól néznek ki; de igen ízletesek. Nem is kapni egész Közép-Ázsiában ily jó őszi baraczkokat. A fehér dinnye, mely itt kapható, szintén igen jó. Csupán a szőlő nem volt még elég érett.

Háromféle fajta szőlő van itt: fekete, fehér és foltos; megjegyzendő, hogy Turkesztanban tizenhatféle fajta szőlőt termelnek.

A bazár igen kicsiny és nagyon jelentéktelen. Belül fehér szővettel van bevonva és igen kellemes hűs volt a mi jól esett a nap forróságában.

Utközben kevés nőt láttuk. Különben meg kell vallanom, hogy egyáltalában nem kivántuk őket látni, mert a gyászos ruha, melyet hordanak, nagyon elrutitja egész alakjukat és nem teszi kellemessé megjelenésüket.

Vallásuk nemcsak azt tiltja, hogy arczukat mutogassák, hanem még a figyelmet sem szabad magukra vonniok. Epen azért mindannyian egyformán és pedig a lehető legegyszerűbben öltözködnek.

Ha észreveszik, hogy valaki láthatja őket, akkor rendszerint a fal mellé húzódnak, hogy jobban elrejthessék magukat. Ez az elrejtőzés nagyon roszul van kigondolva, mert épen ez vonja reájuk a hitetlenek figyelmét, a kik nincsenek ahhoz szokva, hogy, mint a muzelmanok, elforditsák tekintetüket, ha idegen nőt látnak. Ezen a tájon a női arcz ugyanazon hatást gyakorolja, mint az ókorban a Meduza-fő.

Ily körülmények között nem csoda, ha még a férj maga sem igen ismeri meg feleségét. Igy beszélték nekem, hogy

Taskendben egy asszony, kit férje hazaküldött, minthogy minden áron látni akarta gyermekét, nyolcz napig járt férje házába, a nélkül, hogy ez megismerte volna. Itt azután a nők nem dicsekedhetnek azzal, hogy a férj szépségük miatt vette el őket.

Négy óra után utnak indultunk Kasztakosz felé, mely tizennyolcz verstnyire van innen. A vidéknek ugyanaz a jellege van, mint Taskend környékén. A kasztakoni starosta zsidó, a mi rendkivüli dolog Oroszországban, mert itt a zsidók semmiféle polgári jogokat nem élveznek. Még Szt.-Pétervárott is csak kivételesen ruháztatnak fel ily jogokkal, ha az első osztályu kereskedők közé tartoznak. Egész Oroszországban csak két városban szabad megtelepülniök. Itt azonban azon városrészben lakhatnak, a melyben akarnak és oly drága lakást vagy boltot tarthatnak, a mint nekik tetszik.

Kasztakosz és Karacsum között van Ferganah határa.

Mily utak vezetnek erre, nagy ég! Főleg azután éreztük az utak leírhatatlan rosszaságát, miután áthaladtunk egy lapos rónán, melyen a jang-tang fű terem, a tevék e kedves tápláléka. Kocsink minden nehézség nélkül gurult végig az egyenletes talajon.

De alig hagytuk el a rónát, kocsink lépten-nyomon fel akart borulni. Az ég csillagos volt, de a földön sötét lyukak ízléstelenkedtek. Minden pillanatban setét sziklaormokat láttunk, melyek mint szörnyetegek kimeredtek a földből, mintha csak arra várnának, hogy, ha valamely gödörbe beleesünk, rögtön elnyelhessenek.

A hold csak éjféltájban mutatkozott. Férjem elhatározta, hogy megvárjuk, míg e renyhe bolygó látható lesz az égen, mert a starosta azzal biztatott, hogy ezután még rosszabb utra fogunk találni. Nem cselekedhettünk tehát egyebet, mint az állomáson tölteni az éj egy részét tarantaszunkban.

Mielőtt lefeküdtünk, körültekintettem. A legsajátságosabb

éjjeli tanyánk volt. Egy tágos udvart magas fal köritett be. Az udvar egyik sarkában egy orosz tiszt feküdt szőnyegeken feleségével és gyermekeivel. Alig födte be őket egy vászon-ernyő. Mi, kik a tarantasszban ágyneműn aludtunk, valóságos szibaritáknak tekinthettük magunkat.

Soha életemben nem képzeltem volna, hogy így fogok tölteni számos éjszakákat. A starosta és neje az ajtó előtt feküdtek ágyakon. Az udvarban a jensikek henteregtek kasmáikban. A többi utazók szintén tarantasszokban aludtak. És körülöttünk épületes egyvelegben lovak, tevék, ürük, kutyák, kakasok és tyukok tanyáztak!

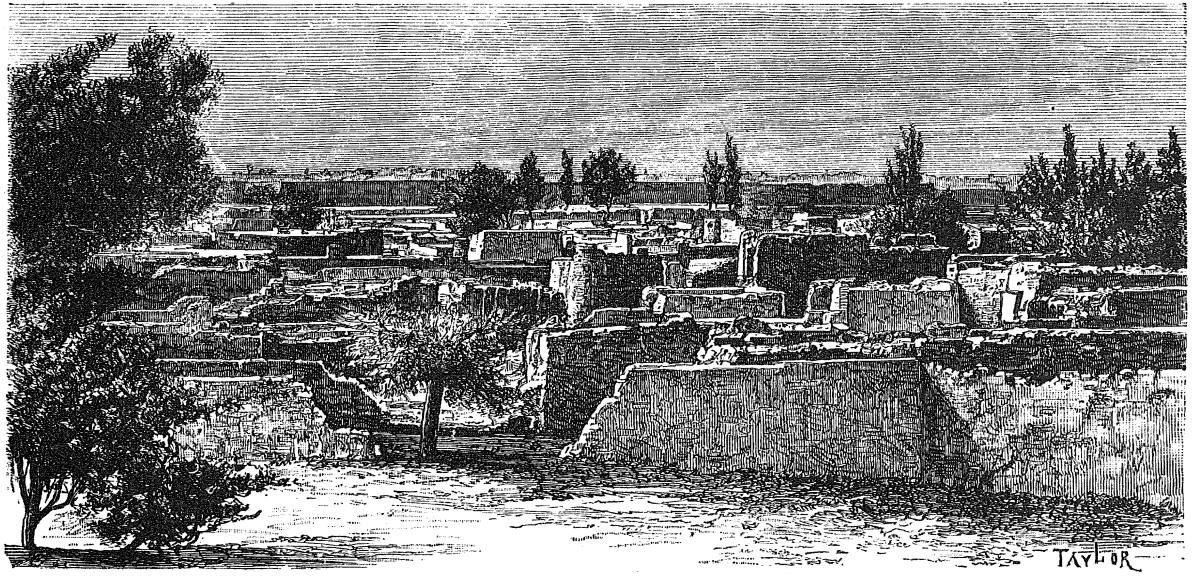
Én annyira fáradt voltam, hogy nagyon mélyen aludtam; férjem szintén, úgy hogy sokkal később ébredtünk fel, mint a hogy terveztük. Így történt, hogy csak két óra után indulhattunk utnak. A hajnal már hasadni kezdett. Az út azonban nem volt oly rosz, mint azt a starosta jövendelte.

Elhaladtunk Makhram mellett; e kis erődöt az oroszok győzelme tette nevezetessé 1875-ben. Midőn a bazár mellett elrobogott kocsink, láttuk azokat a jó muzulmánokat, kik az igazak álmát látszottak aludni a bazár folyosóin. Nehányan közölük a tarantassz zörgésére felébredtek és felnyitották álmos szempilláikat. De azonnal tovább aludtak, látván, hogy csak kutya kereszténeket kellene nézniök.

Makhram nem messze fekszik a Sir-Dariától. Ismét megláttuk tehát e folyót, hű barátunkat és utitársunkat, ki folyton hívni látszott bennünket, hogy kövessük folyását, mert a völgy, melyben folydogál, nem veszedelmes és a hegyek, melyek benne nézik magukat, festőiek.

És most ismét a sivatag következik, — sivatag és örökké sivatag.

Azt mondták, hogy Ferganah igen szép. Én eddig nem találtam a szépségnek semmi nyomát.

A makhrani erőd.

Hajnalban megérkeztünk Patarba, a hol tejet kaptunk. A starosta egy vászonsátorban aludt, mely többet ért csunya házánál. Patar elég csinos, főleg összehasonlítva a sivataggal, mely egyre förtelmesebb lett, a nélkül, hogy átmenetet készitene elő a bekövetkező változásra. E sivatag olyan mint a muzulman asszonyok, midőn öregszenek.

A lakosok e földet bámulatosan tudják felhasználni. A sivatag egy részein fák díszlenek és a művelés alatt levő föld örvendezteti meg az embert. Ez is mutatja, mily sokra képes az ember a természet hatalmával szemben is. Az igaz, hogy a természet még mindig leveri az embert; de e vereség becsülettel mutatható fel, mert arra mutat, hogy az ember majdnem ereje fölötti munkát vitt véghez.

A művelésnek nyomai lassan-lassan ismét eltünedeznek és ismét előttünk van a végtelen homok, mely beföd piszkos leplével mindent, a mi közelében van. E homok olyan, mint a vad hordák, melyeket az ember visszahajt, visszalök, de melyek azért mégis folyton túláradással fenyegetnek.

A Sir-Daria fájdalom sokkal messzebb van, semhogy jótékony vize megtermékenyitené e száraz talajt. A bajon kétségkívül segiteni lehetne, s ha a lakosság egy kissé sűrűbb és kevésbbé közönyös volna, már rég ide hozták volna a Sir-Daria vizét.

Az idő száraz volt. A nap tűzsugarait bocsátá a földre. Szerencsénkre nem fútt szél, mert az utazás rettenetes lett volna ama homok-viharok közepette, minők e tájakon majdnem napirenden vannak.

Másfél órai hajtás után végre kiértünk a sivatagból és aránylag kitünő úton elértük Bis-Arikot. Oly meleg volt, hogy kénytelenek voltunk délutánig itt maradni. A tej, melyet kaptunk, oly rosz, oly savanyú volt, hogy alig birtuk elkölteni. Szerencsénkre kaptunk nehány tojást. Megkisértettük az

alvást is, de a legyek gondoskodtak róla, hogy ne nyugodhassunk.

Négy órakor útnak indultunk Khokand felé. Egész Csucsai-g Ferganah úgy nézett ki, mint olyan ország, melyen háborúban hadsereg vonult végig. Minden pusztulásnak indult; az öntöző csatornák kiszáradtak, a házak összedűléssel fenyegettek. Itt-ott egy halom gabonanemű, s a helységekben egy kiváncsi fej, melyeket elhaladtunkban láttunk, győzött meg csak arról, hogy e vidéken mégis laknak emberek. Az utak a legrosszabb állapotban voltak, annyira, hogy még ily rossz utakon nem mentünk addig.

Pedig a khan nagyon sokat tesz az utak jókarba hozására. Az oroszok példája bántja a hiuságát. Megparancsolta, hogy legyenek utak és engedelmességre talált. Mérnökei azonban elfeledkeztek arról, hogy a víznek az útról kellő lefolyásáról is szükséges gondoskodni, és ennek következtében az eső sártengerré alakította át a talajt.

A víz egész Khokandig épen nincs bőségben. Innen van az a rettenetes szárazság, melyet útközben mindenütt tapasztaltunk.

Csúcsaitól kezdve az út ismét rosszabb lett. Csucsai maga igen kellemes helység, a hol a szem némileg kárpótlást talál ama sok szomorú látványért, melyet útközben ki nem kerülhettünk.

Esti hét órakor értünk Khokandba, a régi khokandi khánságnak volt fővárosába. E tartományt most Ferganahnak nevezik, s fővárosát az oroszok Margellánba tették át.

Khokand valódi ázsiai város, melyet egész szélességében kellett átszelnünk, míg a póstaállomásra értünk. Az utczákon mindenütt nyugvó benszülötteket lát az ember, kik nem ugyan a végzett munkát pihenik ki, hanem a nagy melegtől alszanak el. A boltok apró folyosókhoz hasonlítanak, melyekben a

boltos egész kényelemben fekszik kasznáján, s ott dinyét, őszi baraczkot és szárt kenyeret eszik.

Nehányan közülök zöld teát isznak, melyet *kungan*-nak nevezett rézkannákban készitenek, vagy a szamovárt melegítik. A szamovár az egyetlen házi eszköz, melyet az oroszoktól vettek át.

Számos golyvás embert láttunk. Több lovas és arbani ide s tova száguldottak az utczákon, de nagy ügyességet fejtenek ki.

Tarantasszunk oly gyorsan ment, hogy majdnem összeütközött egy arbával és én már rémülve láttam azon pillanatot, midőn élelem-kosarunkat, mely a kocsi oldalára volt kötözve, le fogja ütni a földre. Némi csekély zuzódást szenvedett ugyan az összeütközésben, de különben szerencsésen menekült.

Elhaladtunk azon tér előtt, melyen messziről néhai Khudajar khannak palotája áll. E tér, mely egyike Közép-Ázsia legszebb tereinek, a hol a takarmány-vásár tartatik, egyszersmind az orosz katonák gyakorlótere. Egy utczán át, mely jobbról vezetett egy patak mellett el, az állomáshoz jutottunk.

Nagy udvarba hajtottunk be. Balról istállók voltak; jobbról a starosta lakása látszott, mely fölött egy emeletféle alkotmány volt szobákkal. Az épület végén alkalmazott lépcsőn lehet ide feljutni. Egy pillanat alatt leugrottunk a kocsiról; de fájdalom legelső kérdésünkre e rettenetes szót halottuk: Niet! nincs semmi. Ha a tagadást itt még erősebben akarják kifejezni, akkor egy u-t tesznek hozzá és azt mondják: nietu.

Kétségbe voltunk esve.

Ha az ember éhes, fáradt, ha azt hiszi, hogy végére ért szenvedésének, akkor azt hallja, hogy nincs semmi, midőn pedig sült csibére számított.

De annyira hozzá voltunk már szokva a csalódásokhoz, hogy kétségbeesésünk nem túlságos. Segítettünk magunkon, a hogy tudtunk. Felmentünk az első emeleti folyosóra, hogy jobban élvezhessük az esti üde levegőt, a mi magában véve igen nagy élvezet volt, miután árnyékban 33—35 foknyi meleget állottunk ki.

Itt férjemnek egy jó gondolata támadt. Tatárunkat szólítottuk elő, hogy keressen számunkra pilavt.

A tatár másfél óra múlva csakugyan megjelent egy párolgó nagy tállal, melynek úgy megörültünk mint a gyermekek.

Hiszen hét nap óta nem láttunk húst! Valóságos lakomát csaptunk, főleg miután az ürühús igen jól volt elkészítve.

A szobákban oly rettenetes hőség volt, hogy lehetetlen volt zárt falak között maradni. Férjem a folyóson állította fel ágyát. Én fejeskedtem és a szobában akartam tölteni az éjszakát. De alig voltam ott egy óráig, éreztem, hogy megfulok, ha nem megyek ki a szabadra. Kénytelen voltam tehát kitolni ágyamat.

Különben itt mindenki a szabad ég alatt aluszik. Némelyek szárt ágyakon hálnak, melyek négy falábból állanak; a falábak pedig kifeszített vásznat tartanak, mások kasznákra feküsznek, melyeket ott helyeznek el a földön, a hol lehet. A nők és gyermekek azonban mindig zárt ajtók mögött alszanak, azon veszélynek kitéve, hogy megfuladnak.

A nacsalink egy orosz katonát adott mellénk, a ki igen jól beszélte a szárt nyelvet. Ő vele a bazárba mentünk, mely a legnagyobb és legélénkebb volt mindazok között, melyeket eddig láttunk. A bazár a mult télen leégett, de a khán felépítette azon területen, melyet magánosoktól vásárolt.

Épen vásár napja volt. Mennyi ember, mennyi állat és mennyi arba tolongott itt igazi ázsiai zűrzavarban!

Ujfalvynak bevásárlásokat kellett tennie, hogy kellőleg elkészüljön útjára, melyet Alaiba szándékozott tenni.

Egy sátrat, bőröndöket kellett vennie, egyenlő nagyságban, hogy el lehessen azokat helyezni a teve, vagy a ló hátán; továbbá szárt ékszereket akart vásárolni ethnografiai gyűjteménye számára és végre kunganokat, a melyeket itt, mint mondták, legolcsóbban lehet kapni.

Tényleg azonban nem találtunk nagy különbséget az árban. Helyettünk a katona alkudozott, ki azzal a bámulatos könyedséggel beszélte a benszülöttek nyelvét, a melylyel az orosz katonák a legyőzött népekkel assimilálódni tudnak.

Nagy feltünést keltett megjelenésünk és valamenyi benszülött, a ki csak a bazárban volt, összecsoportosult, hogy közelről bámulhasson bennünket.

A kereskedő felállította a karavan szeraly egyik udvarában a sátrat, melyet meg akartunk venni. E pillanatban egy orosz nőt láttunk gyermekével karján kijönni egy lakásból. Meg voltunk lepetve, hogy itt az oroszok a szártok között élnek. A többi városokban az oroszok és szártok többé-kevésbé el vannak egymástól különítve.

A bazár egyes részekre van felosztva, hol egynemű áruk kaphatók. A boltok fából és agyagból vannak összeállítva. A menyezet elég magas, s így sok levegő fér a bazárba. Mindemellett vásár napján a levegőt a sok ember és állat és főleg a hulladékok, melyeket ott hagynak rothadni, annyira megrontják, hogy alig lehet a rosz szagot kiállani.

Orosz rubelekkel fizettünk, melyek a khokandiaknál már meghonosodtak. Forgalomban van továbbá a *khokand*, egy kis ezüst pénz, melynek nagysága megfelel a 20 centimes ezüstnek, csakhogy vastagabb és 20 kopeket (80 centime) ér. Öt ilyen ezüst pénz tesz ki egy arany rubelt, melyben 100 kopek van. A tillah Közép-Ázsiában a leggyakrabban látható

arany pénz. A khokandi tillah 3 rubelt és 60 kopeket ér. Az itt vert pénzek az egyik oldalon e felirást mutatják: A szép khokandban veretett. A másik oldalon a khán neve olvasható. Az aprópénzt itt a *cseka* képviseli, melynek értéke fél kopek, míg Bukharában nem ér több egy harmad-kopeknél. Nagy baj az, hogy e rézpénznek nagy súlya van.

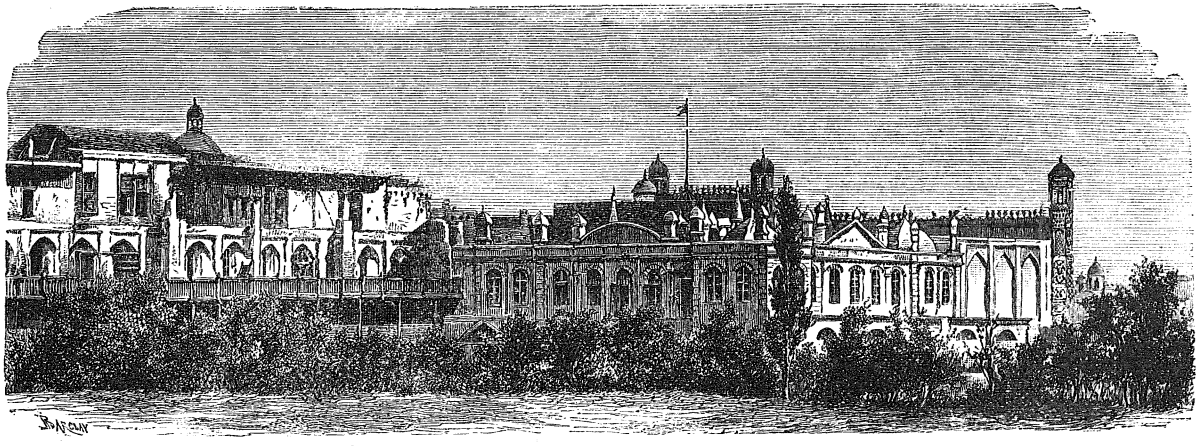
A bazár, mint említettem, igen nagy. Az utczák szélesek, hosszuak és aránylag jó állapotban vannak, sőt tiszták is. Két hídra terjedt ki a bazár, melyek a városban a legszebbek. Az egyiknek neve: *kis-Kupruk*, kőből készült és egy nagy ívből áll. Építője Madali Khan volt. A másikat *Derezliknek* hívják és oldalán boltok vannak. A harmadik híd kevésbé szép. Mindhárom a középkori építészetet juttatja eszünkbe.

A bazárban láttam először pénzváltóboltokat, midőn az ékszerészek osztályába mentem. Annyi ember volt a bazár körül, hogy a katona, a ki velünk volt, kénytelen volt lóháton előre menni és utat nyitni. Valahányszor megállottunk, egész tömeg csoportosult körülöttünk. A kereskedők megmondták portékáiknak árát s mi igértünk. Rendszerint nem tudtunk megegyezni és tovább mentünk; de a kereskedő utánunk jött és odaadta áruját azon az áron, melyet ajánlottunk.

Három órát töltöttünk a bazárban nézegetve, alkudozva, ide-oda menve. Végre bevégeztük vásárlásainkat és vissza jöttünk az első bolthoz, a honnan elvitettük a sátrat.

Nagyon éhesek lettünk. Tatárunk dinyét és őszi baraczkot vásárolt, és azt szárt kenyérrel, leülve a bolt előtt, elköltöttük. Ugyanazon kocsin, a melyben jöttünk, mentünk vissza az állomásra, honnan elvezettettük magunkat a khán palotájába.

E palota, mely Közép-Ázsiában a legszebb dombra van épitve, falakkal van körüvéve, meg van erősitve és számos orosz és szárt ágyuval van szegélyezve. A Hegira 1287-ik

A khan palotája a kert felől nézve.

esztendejében épült Seid-Mahomed Kudaiar khan alatt. Ezt hirdeti a homlokzaton levő felirat.

A palota a szamarkandi épitmény reprodukácziója modern stilusban, mert hiszen a város maga mindössze százhatvan éve létezik. A hagyomány szerint Saur khan épitette a várost, melyet hajdan ingoványok és mocsarak környeztek, melyekben disznók fetrengtek (*khok*, *disznó*, *kand*, *város*). A várost a sok folyó két ága szeli keresztül: sai és a kicsik sai. A palota zománczozott cserépdiszitése igen magára vonja a figyelmet. Falépcsőn jut az ember a főbejárathoz. Az udvarról falépcsők vezetnek a folyósokra. A szobákat a benszülettek bosszuból, melylyel a khán iránt viseltettek, összerombolták, midőn urokat az oroszok elfogták.

Az erőd parancsnoka a régi épületben lakik, mely a nők számára volt fentartva. Mondják hogy háromezer nő lakott a palotában. A szobák folyosókra nyilnak, melyek gyönyörü kilátást engednek a kertre, a hol százados szőlők képeznek lugasokat.

A khan elfogadó terme orosz templommá van átalakitva. A templom menyezete, mely rikitó szinekkel, de művészileg van festve, igen eredeti benyomást gyakorol. Hajdan azok, kik a khan elé bocsáttattak, ha annak lakosztálya előtt elhaldtak, kötelesek volt nehány üdvözlő szót mondani hódolatteljes köszönés kiséretében. A mint az előcsarnokba értek, mely az elfogadó terem előtt van, a szertartásmester a látogatót karon fogta és bevezette a terembe, a hol a khán törökösen szőnyegeken ült. Ha a kihallgatásnak véget akart vetni, az uralkodó e szót ejtette ki: *jaksi* (jól van) és köszöntötte a távozót. Ha azzal különösen meg volt elégedve, vagy egy perzsa, vagy aranynyal hímzett kaftant ajándékozott neki, a szerint, a mint többre, vagy kevesebbre becsülte azokat, kiket elfogadott.

Dolgozó-szobája, mely ugyanolyan modorban van beren-

dezve, ép ily jó karban van tartva. Ugyanezt mondhatni a számtalan szobáról, melynek padozata karagacsi fából készült és legkevesebb egy méter szélességü táblákból van összerakva.

A rózsaszinű pavillon, mely nevét falainak szinéről nyerte, az idegen vendégek számára volt fentartva.

A khán istállóit jelenleg az orosz tüzérség foglalja el.

Az egész palota igen kellemes benyomást gyakorolhatott a szemre és főleg a benszülöttekre, kiknek házai nagyon csunyák, imposans hatással lehetett.

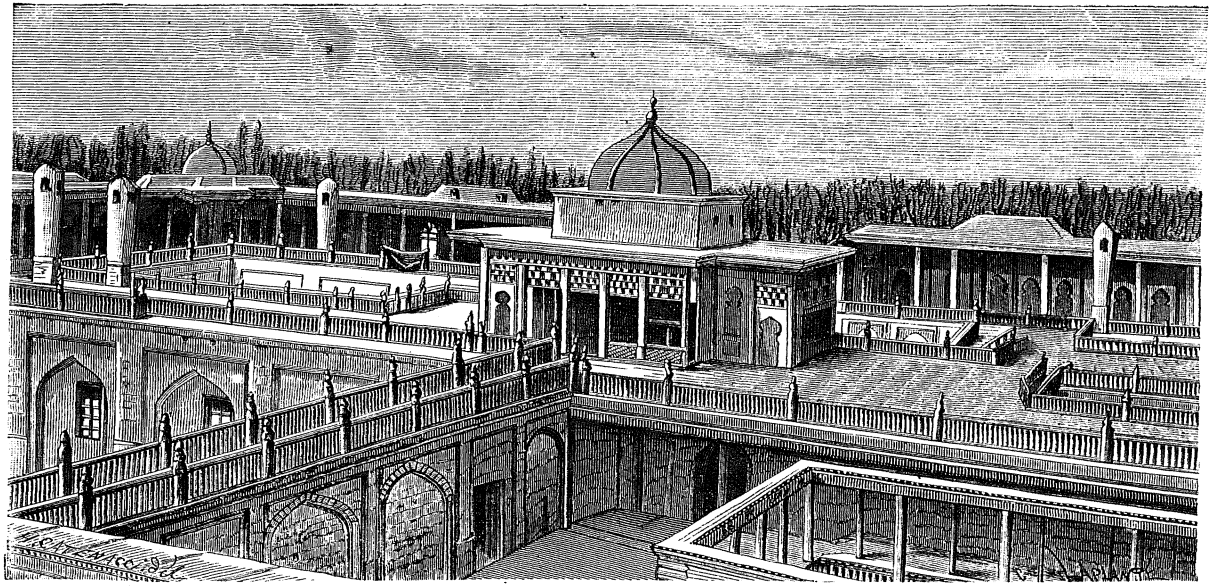
A kormányzó egy kiváló orosz tisztet, S. urat adta oldalunk mellé kalauzul. Meghivott bennünket ebédre és megigérte, hogy azután megmutatja az erődöt és a kertet minden részében. Akkor, midőn a palotában voltunk, nem is gondoltunk arra, hogy mást is megnézzünk, mert a hőség rettenetes volt.

Ciceronénk társaságában ebédeltünk tehát, ki még két orosz tisztet hivott meg. Az ebéd igen vidáman folyt le és kitünő volt, tekintettel arra, hogy nőtelen embernél voltunk és az ételek katonai konyhából kerültek ki. Ez is ékesen szóló bizonyitéka volt az orosz katonák ügyességének, melyet már fentebb kiemeltem.

Franczia bort adtak az asztalra, melyet élvezettel ittam, de kénytelen voltam vizzel vegyíteni, mely igen ízlett, daczára annak, hogy e viznek az a szomoru hire van, hogy golyvát idéz elő.

Szives házigazdánk elbeszélte, hogy részt vett egy követségben, mely Khudaiarba küldetett, midőn a tartomány még független volt. A benszülött katonákból álló hadsereg a palotát körülvevő erőd udvarán volt felállítva.

A benyomás. melyet a haderő keltett, oly nagy volt, hogy azonnal elhatározták a kép megörökitését. A látvány megragadó volta természetesen nagyon sokat vesztett a fénykép szürke egyhanguságа által, de mint azon példány mutatja,

A régi épület, melyben a khan női laktak.

melyet házigazdánktól kaptam, legalább némi fogalmat nyújt a khan csapatairól és sajátszerű felszerelésükről.

Az ebéd után egy kis csevegést folytattunk és a kertbe mentünk. Megnéztük a helyet a hol a kert fala vonult egykor végig. E fal óriási hosszú és széles volt. Skobelef, Ferganah egykori kormányzója, felrobbantotta ezen kőtömeget, a bennszülöttek nagy ijedelmére, kik alig mertek hinni saját szemeiknek. A rombolás, melyet a dinamit okozott, nagyon nagy hatást gyakorolt reájuk és meggyőzte őket az oroszok hatalmáról. E hatás erkölcsi tekintetben sokkal többet ért, mint a magas fal, mely ezen oldalról minden védelmet nélkülözött és így teljesen haszontalan volt.

Az erőd megtekintésére indulván, egy hosszú völgyön haladtunk keresztül, a hol két ágyu az egész hadsereg előnyomulását megakadályozhatta. Vezetőnk e közben megmutatta azon helyet is, a hol a khan parancsából a kivégeztetések történtek. A khán a palota egyik ablakából nézte a kivégzést, a nélkül, hogy sokat háborgattatta volna magát általa.

Khudaiar volt a khanok között a legutolsó, kik e palotában laktak. A khán most Orenburgban van internálva.

A khán uralkodása rendkivül izgatott volt. Khanná 1843-ban Musulman-Kul, a hegyi kipcsakok főnöke által kiáltatott ki tizenhat éves korában. Ő volt Sir-Ali legfiatalabb fia, ki alatt tényleg Musulman Kul uralkodott. Ő vitte nyolcz éven át a gyámságot, míg végre az uj khán parancsára kivégeztetett.

A kivégzések elrettentő hatást gyakoroltak a nomád kipcsakokra (Kara-kirgizek,) s ezek rövid ideig nagyon nyugodtan viselték magukat; de csakhamar megboszankodtak a fölött, hogy Khudaiar a szartokat pártfogolta, megfosztották őt trónjától és Muradot, Sam Sun begnek, Sir Ali legidősebb fiának fiát kiáltottak ki khanná.

Khudaiar felhasználva azon időt, míg a lázadók tanács-

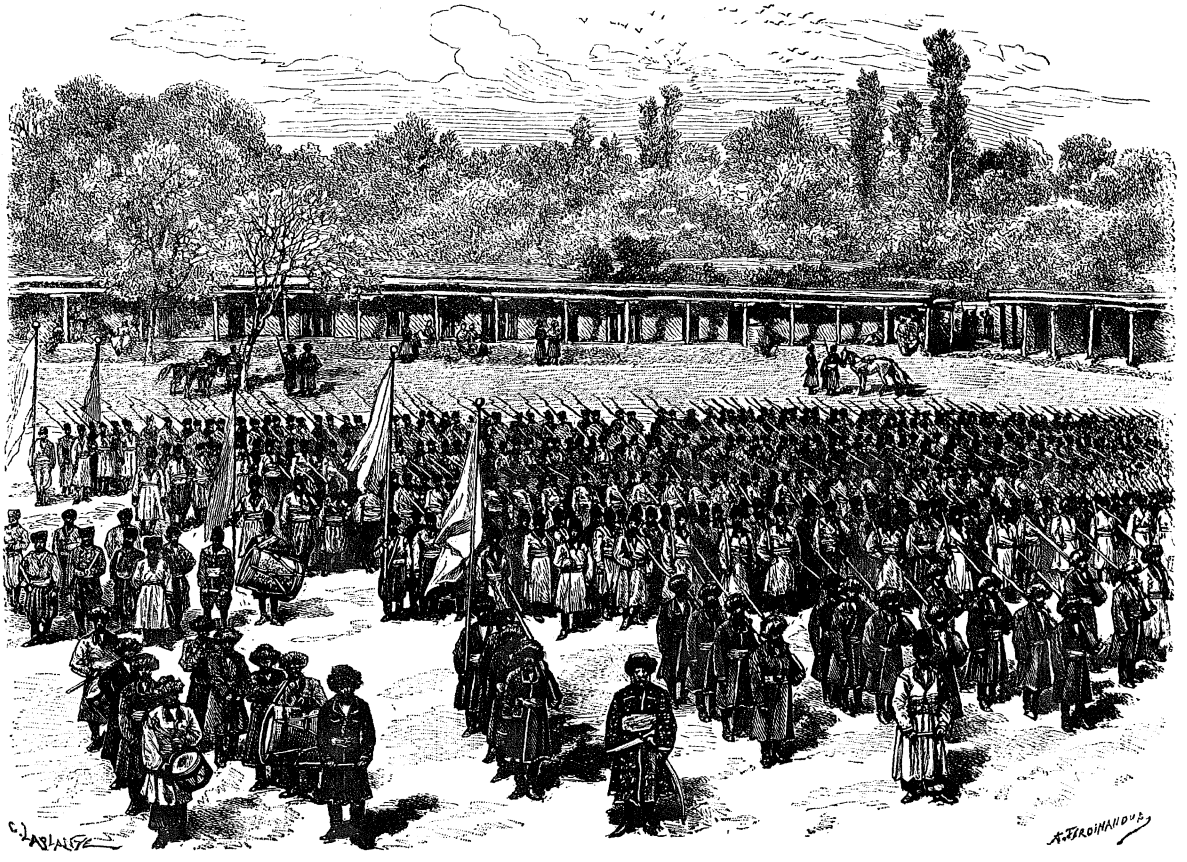
koztak, elfoglalta Khokandot, a tartomány fővárosát és ismét elfoglalta trónját. Erélyesen küzdött a kipcsakok és főnökük Alim-Kul ellen; de kénytelen volt a bukharai emirnél menedéket keresni.

Sultan-Said-khant, Mallah khan fiát ismerte el erre a kipcsakok vezére. Alim Kult azonban az oroszok Taskend ostroma alkalmával 1865-ben megölték és ennek következtében pártfogoltja is kénytelen volt Bokharaba szökni. Khudaiar khan akkor ismét visszafoglalta trónját, a nélkül, hogy alattvalói részéről, kik a folytonos harczokban teljesen kimerültek, ellenállásra talált volna. Uralkodása, mely telve volt rémtettekkel, 1876-ig tartott, midőn az oroszok, megverve Abdurakhman — Aftobadsit, a kipcsakok főnökét és szövetségesét, Iszs — Uliét, (tüzérségi parancsnok) a khokandi kánságot elfoglalták. Az oroszok uralma véget vetett a rablóhadjáratoknak és e nép közti lázongásoknak.

Ezen igazhívökből álló nép, mely látszólag oly nyugodt, elismeri ugyan azon előnyöket, melyeket az orosz uralom alatt élvez, de azért folyton szabadsága után törekszik. Az erődből folyton két ágyu van a városra irányozva; de ez csak szinleg fenyegetés, mert a két régi szart ágyu nem használható. Ha azonban lázadás ütne ki, teljesen elég lenne egy negyedóra az orosz ütegek felszerelésére és a város bombázására.

Különben a palota mellett két kisebb mozsárágyu áll, melyek a bazárra vannak irányozva és a szart lakosság között lakó békebiró udvarán szintén két kisebb ágyu van felszerelve, melyek egész Khokandot pillanat alatt felgyujthatnák.

S. kapitány biztosított bennünket, hogy e pillanatban nincs ok félelemre. A maga részéről helyesnek tartotta volna, ha Kauffmann tábornok midőn a várost elfogalta, kétféle rendszabályt léptet életbe: meg kellett volna parancsolnia, hogy a nők be nem burkolt arczczal járjanak és hogy az ablako-

A benszülött hadsereg az erőd udvarában felállitva.

kat az utczákra törjék ki a házakon, hogy ekként az oroszok könyebb betekintést nyerhessenek a benszülött lakosság házáiba.

Az orosz szokások és kormányzás — így szólt a kapitány, — nem elég jó hatást gyakorolnak e népre, noha mi igen jól és teljes igazságossággal bánunk vele. A vallási és a katona-kaszt még mindig sajnálja a khánt; csak a kereskedői osztály van megelégedve, mert a kereskedést Sendri Sem gátolta és a kereskedők nincsenek kellemetlenségeknek kitéve. A lakosság élete, mely most teljes biztonságban van, hajdan folyton a legnagyobb veszedelemben forgott. A legcsekélyebb vétség, néha pedig a legkisebb harag vagy ellenszenv egy-egy hatalmas részéről elég volt arra, hogy valaki kivégeztessék. A büntetés a legembertelenebb módon hajtatott végre. Az elitéltet végig vezették a városon és kényszerítették a tömeg felé folyton így kiáltani: Ne érjen senki hozzám, mert az én sorsom fogja őt is érni!

Midőn akként a körmenet a városban véget ért, a bakó megfogta az elitéltet hajánál fogva és rövid ima után felvágta torkát. A holttest két napig volt közszemlére kitéve. A kivégzések mindig vásári alkalmakkor szoktak történi.

Általában el lehet mondani, hogy Közép-Ázsiában az emberi életnek semmi értéke sincs és még nem szokták ott meg azt becsülni.

S. kapitány velünk együtt teázott az állomás folyosóján, a hol egy másik kapitány is hozzánk csatlakozott, kinek nejét egy skorpió háromszor harapta meg. Ezen utálatos állatok nem ritkák a városban, s mert szinük sárgás-szürke, csak nagy nehezen lehet őket felfedezni.

A kapitány elbeszélése annyira megijesztett bennünket, hogy nem mentünk a szobába aludni, hanem a tarantasszban töltöttük az éjszakát.

Az utak nagyon roszak levén, férjem lovon akart Mar-

gellanba menni. Én is inkább a lovaglás mellett voltam, mert az kevésbé fáraszt, mint rosz kocsi, rosz uton. De e mellett hozzá akartam szokni a lovagláshoz, hogy könnyebben essék utunk Alaiba. A kapitány megigérte, hogy kezünkre jár.

Ez volt az első éjszaka, melyet egészen a tarantasszban töltöttünk. Szél kerekedett, de nem hűtötte le a levegőt. Csupán üdébb lett minden.

Khokand medresszéi nem nagy érdekkel birnak. Az első medresszét Khudaiar khan és fivére, Sultan Murad beg épittette, anyjuk emlékére. A többi medresszék, mint Madali, Kbak-Kuli-Mingbasi, Ming Aim és Alai a jelen században épültek és a taskendiekhez hasonlítanak. Távolról sem érik utól a szamarkandiakat, melyekkel nem is lehet őket párhuzamba állítani. Széles folyosóik vannak, melyek oszlopokon nyugosznak. A legrégibb a Dsuma medressze, Kaliander-khan medresszéje, melyet Khudaiar khan épittetett, egészen új és nem messze áll az erődtől.

Khudaiar idejében Khokandban egy papirgyár volt, mely azonban megbukott és most már nem működik. A Moimuvorak-kapun kívül áll az épület. A kapu közelében van annak a szentnek sírja, a kitől a kapu nevét nyerte. Ez az egyedüli dolog, melylyel az emberiséget megajándékozta. A sir különben igen jelentéktelen; vert agyagból készült az épület, mely a kőkoporsót rejti el.

Harmadnapra, reggel 8 órakor megérkeztek a lovak, melyeket a kapitány rendelt számunkra. Egy lóért három rubelben állapodtunk meg a ló tulajdonosaival, kik követtek bennünket utunkban. Feodoroff egy arbaban jött utánunk, melyben élelmi szereink és podgyászunk voltak elhelyezve. Kis karavanunk ekként összeállítva levén, utoljára vetettünk nehány pillantást Khokandra és eszünkbe jutott fénye és nyomora.

Abdurakhman-Aftobadsi és Isza-Ulié.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Ferganah. (Folytatás.)

A fejes dsigitt. — Mi adjuk meg az árát, mint rendesen. — A homok. — A dsigitt megbánja bűneit. — Hamupipőke a padon. — A szegény nők! — Bekcsurin és kicsiny üvegei. — Bekcsurin és perpatvarai. — A pókok. — Uszoda. — Apróságok a konyhából. — Szánandó khán. — Bajunk egy lókereskedővel. — A tartomány selyemtenyésztése. — A második szánandó khán. — X. vendégszeretete. — Éhezve távozunk. — Gyorsan csomagoljunk!

Utunk valóságos kis séta volt. Folyton fák között haladtunk, melyek között itt-ott apró kislakokat láttunk. Midőn valamely helységbe bementünk, az első, vagy második ház tornácában rendszerint muzulmánokat láttunk ülni, kik mellett egy vizeskorsó és ivóedények állottak, hogy az utasok szomjukat olthassák. Én oly szomjas voltam, hogy kénytelen voltam inni; de nem néztem az edényre, melyből ittam. A víz azonban kitünő volt.

Egész délig vigan folytattuk utunkat.

Legelőször Kos-Tegermanban állottunk meg. E kis helységet, mely folyó partján terül el, üzbégek lakják. A folyó vize szintén igen jó volt. Nehány kopekért dinnyét, őszi barackot és szart kenyeret vettünk. Pihenésünket felhasználva egy rendkivül primitiv malmot néztünk meg.

Körülbelül egy óráig pihentek a lovak s ezután tovább mentünk. Az ut folyton igen kellemes volt s a meleg sem bántott bennünket. Kellemes szél üdévé tette a levegőt. Nem is

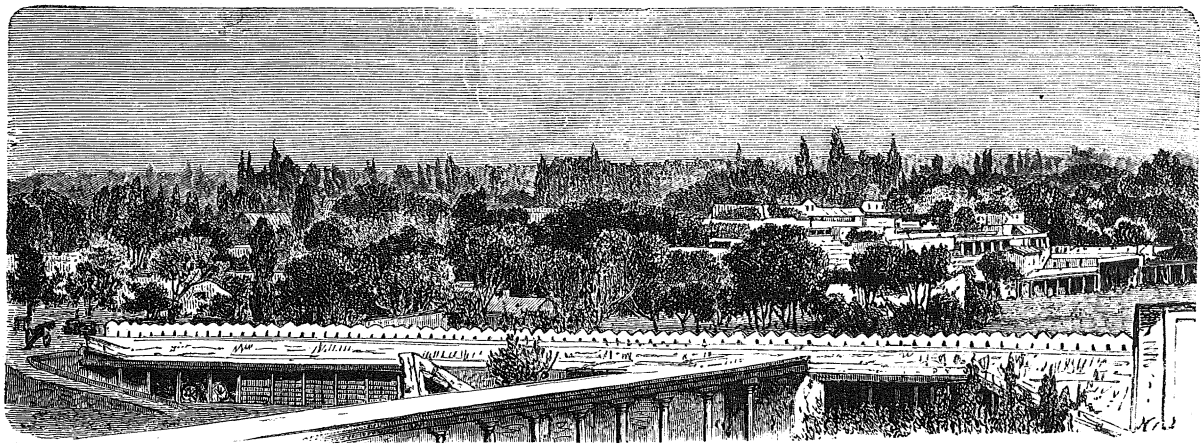
kívánhattunk volna jobb időt. Ugy számitottunk, hogy körülbelül két óra mulva egy másik állomásra érünk, a hol kinyugodhatunk a velünk hozott sátor alatt, hogy másnap reggel elindulva, este kényelmesen érjünk Margellanba.

De az ember tervez, Isten végez.

A mi Istenünk a dsigitt volt. A dsigitt vezető is, futár is, szolga is. A mienk erőnek erejével más uton akart az állomásra érni és megcselekedte. Nagy ég, mily ut volt ez!

Balra fordulva, homoksivatagra értünk. Egy félóráig mentünk a sivatagon, midőn egy szalma-kunyhóra bukkantunk, melyből egy öreg ember *airánnal* kinált meg bennünket. Az airán savanyu tej vizzel keverve. Megkóstoltam ezen italt, melyet férjem már a kohistani hegyek közt megizlelt. Rendkivül üditőnek találtam. Azt gondoltam, hogy e kunyhó a sivatag közepén fekszik és előre örültünk Ujfalvyval, hogy a sivatag oly kicsiny. De eltelt a második félóra is a nélkül, hogy egyetlen egy kislakot láttunk volna, melyekkel ez az ut állitólag szinte be van ültetve. A növényzet lassankint eltünt és csakhamar futó-homokon lovagoltunk, melyet a szél felkavart. Egész homok-fal képződött időnként körülöttünk, a mint a vihar felverte a homokot. Férjem magán kivül volt haragjában. Valahányszor az uton emberekkel találkozott, mindegyiktől megkérdezte, mennyire van még az állomás. Mindenki másmás távolságot mondott. Az egyik azt mondotta, hogy huszhuszonöt versztnyi még a távolság; a másik csak tizenöt versztnyit emlitett.

Körülbelül harmadfél óráig utaztunk igy a homok-zivataron keresztül. Midőn a zivatar teljes erejével kitört, s a homokfergeteg körülvett bennünket, a lovak megállottak és lehajtották fejüket. Mi követtük a szegény állatok példáját, mert nem tehettünk másként; különben megfulladtunk volna. Az én arczom, orrom, szemem és torkom tele volt igy is homokkal s

Khokand látképe.

midőn lovam érezte, hogy kezemnek ereje fogy, lépten-nyomon megbotlott.

Volt egy pillanat, midőn a fergeteg oly erővel tört ki, hogy kénytelen voltam arczomat kezeimmel eltakarni. Természetesen elbocsátottam a kantárt. Lovam nehányszor térdre bukott s bizonyára elbukott volna, ha férjem nem jön segitségemre. Férjem megfogta lovam kantárát, daczára annak, hogy őt is teljesen megvakitotta a por. A szegény állatok már nem tudtak tovább haladni.

Mit tegyünk? Vissza nem fordulhattunk, mert a szél akkor szemünkbe futta volna a homokot, mig most csak hátulról jött. De az éjszaka is uton ért volna bennünket és bizonyosan eltévesztettük volna az irányt.

Azt szokták e vidéken tartani, hogy az ilyen viharok nem szoktak hosszu ideig tartani. Legtanácsosabbnak tartottuk tehát folytatni utunkat.

De mindemellett nem tudom, képes lettem volna-e kitartani a borzasztó vihart, ha utközben nem találkozunk egy benszülöttel, kis jó pénzért vállalkozott arra, hogy arbájában visszavisz a legközelebbi faluba, a honnan elindult.

Beszálltam az arbába és megkönnyebbülten adtam át Mahomed Sachnak, tatárunknak, lovamat.

Első izben használtam ezuttal arbát, mely Közép-Ázsiában nagyon használtatik.

A benszülött nők, kik lószőr-szövettel el vannak fátyolozva, rendszerint az arbát használják és a szartok ezen a járművön viszik a legnagyobb terheket. A lovak nagyon gyakran türelmetlenkednek, de ezzel a bennszülötttek nem törődnek. Az ülés rendkivül kemény; de legalább vászonfödő van a kocsi fölött, a mely a nap hevét nagyon mérsékli. Vezetőink, továbbá szolgáink és az arba kocsisa elül mentek; az expediczió három tagja a kocsi után jött. A kocsi irtózatosan rázott, da-

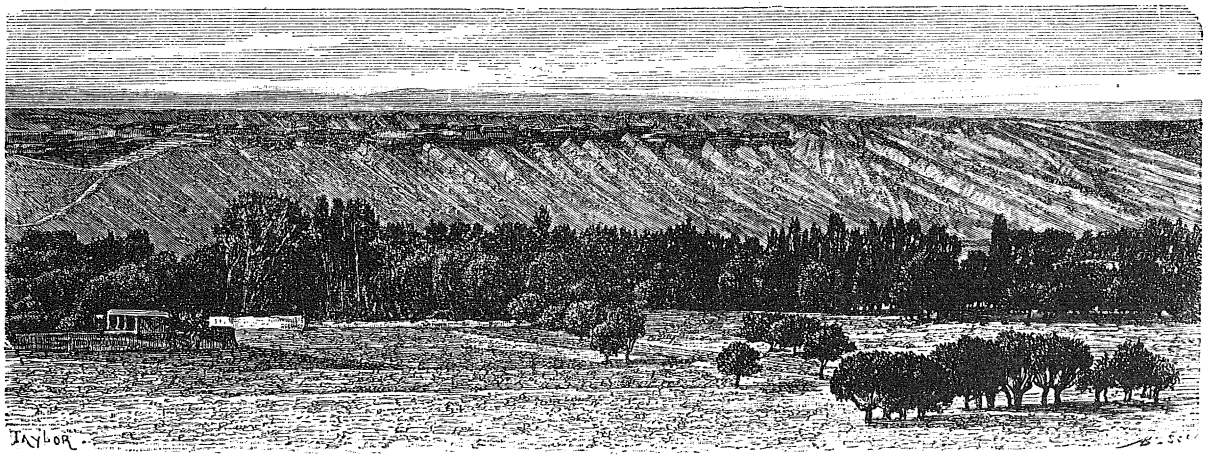
czára az egyenletes utnak. Félórai utat tettünk meg és megláttuk a régi postai ut jelzőit. Ezekről láttuk, hogy még tizenkét versztnyi távolságban vagyunk a legelső állomástól.

Az arba nem haladt gyorsan. Különben férjemnek lova is annyira fáradt volt, hogy nem siethettünk jobban.

A vihar folyton nőtt, borzasztó szomjuság kinzott bennünket. Az *arbakés* (kocsis) átengedett egyet dinnyéi közül, melyet megettünk, hogy szomjuságunkat némileg oltsuk. A benszülöttek, kik gyakrabban járnak a sivatagban sokkal gondosabbak és sohasem kelnek utra ezen megbecsülhetetlen élelmiszer nélkül, mely az éhséget és szomjuságot egyaránt csillapitja. Midőn ezen üditőszer egy kissé helyreállitott, behuzódtam az arbába, hogy megvédjen a benyomuló por ellen és bámultam ezen emberek türelmét. Ez oly erény, melyre azoknak nagy szügségük van, kik gyakran járják ezen hosszu egyhangu sivatagokat, melyek Közép-Ázsia egy részét képezik. Azt mondják, az unalmat az egyformaság szüli; reájuk ezen közmondás nem illik. Nekik semmi sem unalmas; vagy talán jobban mondva ő reájuk nézve semmi sem mulatságos.

Ezen elátkozott sivatagokban gyakran borzasztó homok viharok vannak, melyeket ama rettenetes homoktölcsérek szoktak kisérni, melyek nem egyenkint, hanem tömegesen képződnek. Ezen természeti tünemények természetesen a nagy sivatagokban fordulnak elő, minők pl. a Kyzyl-Ikum és a Kara-Kum.

Végre, midőn már e kérdést: »Testvérem nem látsz még semmit?« oly gyakran ismételtem, és azon mértékben türelmetlenkedtem, mint a minő higgadtak voltak kisérőim, egyszerre szemeink előtt termett az állomás, mintegy varázsütésre. Csakugyan az volt, ámbár az orosz kormány kénytelen volt elhanyagolni, mert félt, hogy tisztviselőit egyszerre csak eltemeti a homok. Nehány üzbég család, kik nem akarták elhagy-

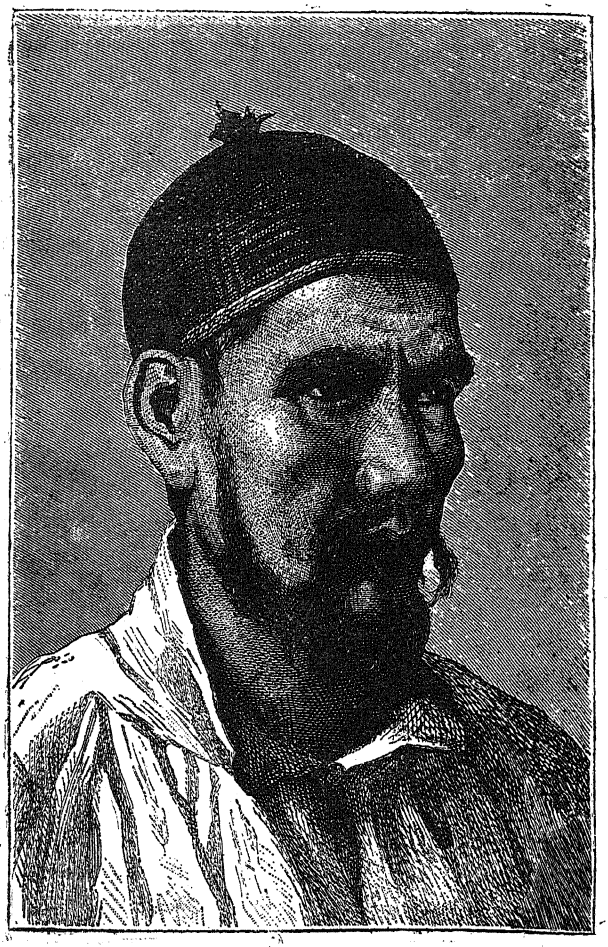

Fútó homok a sivatagon.

ni lakhelyüket, huzódott meg ama kunyhókban, melyeket a homok megkimélt. Férjem dühös volt és keményen kiszidta a dsigittet, ki azt állitotta, miszerint nincs tudomása a történt változásról, és azt hitte, hogy a pósta állomás még létezik ezen a helyen. Meg kellett elégednünk okoskodásaival, és hogy megmutassa irántuk jó indulatát, nem fogadta el Ujfalvitól az arba árát. Ezen elhagyott kis falut Divanah-kislaknak nevezték (divahn értelme: együgyü) bizonyosan gúny- név volt ez. A sivatagot, melyet ép most hagytunk el, Alti-Arky-Kumnak nevezik. Egy üzbég behitt földes hajlékába, hol friss vizzel, gyümölcscsel és szárt kenyérrel vendégelt meg. Oly fáradtak és kimerültek voltunk, hogy ezen tápszerek valóságos élvezetnek, mannának tüntek fel előttünk.

Ujfalvy a dsigittet arbánk keresésére küldte, melyben élelmi szereink és ágynemüink voltak. Szigoruan megparancsolta neki, hogy ide vezesse. Ezen emberek bámulják az erősebbet; annyira hozzá vannak szokva a kinzatáshoz, hogy kicsinylik azt, ki szépen beszél velük. Ujfalvi, midőn azon nyomorult konyhát látta, biztatott, hagyjam el és utazzam egy másik kisérővel tovább, mert állitották, innen nyolcz versztnyire egy jó kislak van, egy ut szélén magas fákkal környezve; de a dühöngő szél, a homok-forgók, a közeledő éjszaka, mely utolért volna bennünket, nagyon szomoru kilátást nyujtott. Féltem, hogy ez az ember eltéveszti az utat, kértem férjemet, engedné meg, hogy vele maradhassak. Ő belegyezett. A hajlék tulajdonosa egy kasmát teritett a földre, és jó illatu füvekkel hintette be az előcsarnokot, mély tisztelete jeléül. Ezen szokást igen meghatónak találom! Ujfalvy és Müller leheveredtek; én annyira undorodtam, hogy aludni sem akartam. Leültem egy padra, mint a hamupipőke, Párisban levő szép társnőimről álmodoztam, kik talán éppen ma este bálba készülnek, talán ép most lépnek a táncterembe, midőn én itt reájuk gondolok.

A hajlék földből volt, minden más nyilás nélkül. Csak tágas ajtók voltak rajta, melyeket ugy kellett eltolni; jobbról

Divanah-Kislaki üzbég.

a tűzhely volt, hol tüzet gyujtottak, melyet azonban el kellett oltani, nehogy megfulladjunk.

A homok betódult a kunyhóba; a tulajdonos be akarta

Bektsurin kapitány (tatár), a Marghellán kerület főnöke.

csukni, de mi ezt elleneztük. Ugy vélekedtünk, hogy inkább több homok legyen, mint kevés levegö. Végre megérkezett a régen várt arba, de elkésve, mint a hogy megérkezik a hiányzó ebéd, midön már nem vagyunk éhesek. Felállitottuk éjjeli nyughelyeinket; két vaságyunkat az ajtó elé; Müller bőrmatraczát a kasmára teritette; Feodoroff betakaródzott bárányborébe és mellettünk helyezkedett el. M. V. a földre feküdt. Két gyertya helyettesitette a tábori tüzet; előnyösen használtuk fel ezeket, mert különben rászorultunk volna a zsirra, melylyel ezen szegény emberek lámpáikat töltik, melyek oly kezdetlegesek, hogy egészen jól szerepelhetnének egy özönviz előtti régiségek muzeumában.

Midön a tulajdonosok látták, hogy jól elhelyezkedtünk hajlékukban, visszahuzódtak és szomszédjaiknál kerestek menedéket, kik őket ugyan nem hitták; de itt ez a szokás. Mi egészen ugy éreztük magunkat, mint otthon. Lefeküdni most már lehetett ugyan, de aludni, ez már kissé nehezebb dolog volt. A szél, minthogy nyitva találta az ajtókat, berontott és a szó szoros értelmében szemeink közé dobta a port.

Reggel három órakor felkeltünk, öltözködésem kevés időt vett igénybe, miután felöltözve feküdtem le. Kimentem megnézni, vajjon szépnek igérkezik-e a nappal. Az ég kitisztult és a levegő is tiszta volt. Szép tehenek legeltek künn, melyeket már a megelőző estén is láttam. Ugyan, mit rágicsálhaltak ezek a szerencsétlen állatok? Egy szál fü sincs itt. A kislak félig homokba van temetve és a milyen messze csak látni lehet, semmit nem fedezhet fel a szem, csak csupa homokot.

Hajlékunk előtt egy nagy homokdomb mutatta, hogy az itt lakóknak nagy küzdelmet kell vivniok a homokkal, nehogy az őket eltemesse. Hogyan élhettek itt ezek az emberi lények, hogy az unalom meg nem öli őket ebben a környezetben. Az igaz, hogy a tehenek itt egészen jól éltek!

Élelmi szereiket biztos helyen tartják, a mi ritka elővigyázat ezen szegény embereknél; pedig nekik köszönhetem ama jó tejet, melylyel házigazdánk volt szives megkínálni. Az urak nagyon előzékenyek voltak és nekem engedték át az egészet, ők pedig megelégedtek kutvizzel. Keveset ittak. Jól megajándékoztuk derék üzbégeinket, mit azt hiszem, vártak is, azután elutaztunk.

Különös, a sivatag percről-percre változott. Egy óra mulva fű és később fák tüntették el a borzasztó pusztaságot. Igaza volt előtte való napon dsigittünknek: a Divanah-Kislak majdnem a sivatag szélén van már, mely körülbelül tiz mértföld hosszu. Még egy óra mult el és egy szép kislakhoz értünk, melyet: Turé-Kurgánnak hivnak. Egy kis tó és nehány árnyas fa, melyek környezték, pihenésre hivtak, mig értesitették az aksakalt. Tolmácsunk értesitett, hogy ezen hivatalnok szivesen lát bennünket.

Igen csinos kis kertben teritett asztal várt reánk és a házigazda odavezetett bennünket, miután keleti szokás szerint kezeit a hason tartva meghajolt. Ezen üdvözlés a legnagyobb tisztelet jele. Tea, tej, gyümölcs, mandula és apró czukorkák voltak az asztalon. Nagyon el voltunk ragadtatva ezen figyelem által. Kérelmemre a házigazda elvezetett feleségeihez, a hol élénk kiváncsiság tárgya voltam. Ők kevésbbé elégitették ki kiváncsiságomat, mert nehány apró részlettől eltekintve, ugyanazon egyhangu képet nyujtották, mint a már látott háremnek asszonyai. Ezen szegény teremtéseknek nincs sem örömük, sem szórakozásuk. Nagyon ritkán látogatja meg őket egyik vagy másik szomszédjuk vagy barátnőjük. Ez minden mulatságuk. Rendesen a hátulsó udvarban laknak; itt végezik unalmas és egyhangu munkájukat. Egész nap egyedül vannak gyermekeikkel, csendesen és lassan végezve minden napi teendőiket. Bizonyára korán megtanitják őket ezen közmondásra:

»Lassan járj, tovább érsz.« Arcukon az az unott kifejezés volt látható, melyet már a többi háremhölgyeknél is észrevettem, és csakugyan, ama nehány órát kivéve, melyet a nagy hőségben alvással töltenek el, valóban nem értem, hogyan képesek ezen unalmas életmódot folytatni. Ezeknek legalább szolgáik vannak, kik hoznak nekik néha hirt a külvilágban történtek-

Tiuruk tipus.

ről, s ez egy kis szórakozást nyujt szegényeknek; de azok, kiknek ez is meg van tagadva, ugyan, hogy tengődnek. Telve sajnálattal eme szegény jogvesztett testvéreim iránt, tértem vissza a férfiak körébe, összehasonlitva sorsomat az övékével, s mint a bibliabeli vámszedő, hálát adtam az istennek, hogy

nem voltam hitsorsosuk. És hogy tetézzem ezen jó érzést, meg izleltem a nagyon jól készült pilaót, melyet ép most kinálták az étkezés befejezéseül.

Az ut Marghellánig igen szép volt, be volt egészen hintve apró falvakkal. Tiz óra felé megláttuk Ferghána uj fővárosának kapuját.

Az első házaknál dsigittünk megtudakolta a kerületi előljáró lakását, ki fia Bekcsurin urnak, kivel Orenburgban ismerkedtünk meg és a ki levelet adott nekünk fia számára.

Végig haladtunk majdnem az egész városon, mely meglehetős nagy; azt hiszem minden ház fürdővel is el van látva: egy helyen hallottam a vizben lubicskulni. Sok kerülés után egy kapuhoz értünk, mely előtt több török volt együtt: czélnál voltunk.

A kertben Bekcsurin titkára jött elénk és a parancsnok lakosztályába vezetett. Egy nagy épület ez, mely keleti izlés szerint volt kifestve.

Több, faragott fával díszitett ablak nyilt az előcsarnokba, melyeket tetszés szerint fel vagy le lehetett zárni; ezen ablak egyikénél hallgatta meg a parancsnok alattvalóinak kivánságait és kérelmeit; ugy nézett ki, mint egy tökélyesbitett gyónószék.

Férjem, miután átadta neki atyja levelét, kérte őt, engedné meg, hogy én addig az ő körében maradhassak, mig ő és Müller ur Abramoff generálishoz, Ferghának kormányzójához mennek, hogy kérelmüket közöljék vele.

Egy óra mulva Ujfalvy visszajött és közölte velem, hogy a kormányzó rendeletére, Bekcsurin ur kertjében számunkra egy sátrat és egy kibitkát készitenek el. Bekcsurin ur saját részéről felkért bennünket, tekintenénk az ő házát sajátunknak, mely azelőtt a kormány tulajdona volt.

Reggelinél házigazdánk egy kis poharat megtöltött pálin-

kával és azt egyszerre felhajtotta, azután férjemet kínálta meg s mintegy mentegetődzve mondá, miszerint ez török szokás, először inni és csak azután vendégét megkínálni, megmutatva mintegy ezáltal, hogy félelem nélkül elfogadhatja az italt, mert az tiszta és jó.

Tisztelet a szokásnak és becsület házigazdánknak! Ujfalvy is kiitta egy hajtásra a kis pohár tartalmát, de oly arccal, mintha valami orvosságot venne be.

Mialatt reggeliztünk, két fekete lószőrből készült fátyollal lefátyolozott nő sirva jött oda. Mindegyik két gyermeket vezetett, a harmadikat pedig mindegyik karján hozta, hogy egy kérvényt nyujtsanak át. A melyik közelebb állott az ablakhoz, az vitte a szót és házigazdánknak egy papirt nyujtott át, melyet az utólagosan átolvasott, megigérve, hogy foglalkozni fog ügyükkel. Hangos köszönetnyilvánitások között távoztak. Az egyik nőt, mint nekem mondták, a bíróság választotta el férjétől; daczára ennek, két évig élt férjével, kitől két gyermeke volt. A férj azonban időközben egy másik asszonyt vásárolt magának és az elsőt két gyermekével együtt el akarta üzni. Nagyon bizott férjében, és az esketési levelet is átadta neki; most a törvény segélyét jött igénybe venni saját maga számára. Kérdeztem, mi lesz a vége ennek az ügynek; Bekcsurin ur azt a feleletet adta, hogy ha csakugyan vele élt férjével, úgy ezt kényszeríteni fogják, hogy az asszonyt és gyermekeit magánál tartsa. Reméljük, mondám, hogy barátságosan végződik ez ügy; a szegény asszonyok úgy is mindenhol sajnálatra méltók.

Csevegtünk, nevetgéltünk; de én oly fáradt voltam, hogy kénytelen voltam kibitkámba vonulni. Ott lefeküdtem és egész estig aludtam. Ujfalvy közölte velem, hogy Divanah kislakban nagy veszedelemtől menekültünk meg. Divanah kislakban vannak ugyanis a kurakurs nevü fehérpettyes pókok, melyek a

homokban rejtőznek. Harapásuk oly veszedelmes, hogy halált okoz.

Indiai fakir.

A lovak és tevék, ha ily pók megmarja őket, megpukkadnak, ha rögtön ki nem égetik a sebet. Az emberek nem pukkadnak meg, hanem egyszerüen meghalnak; de ez utóvégre is egyre megy.

Azon kis házat, melyben Bekcsurin lakott, Khudazár khánnak egy rokona építette. A khán nehány hóval az épület befejezése után lenyakaztatta rokonát. Ekként megszerezte a házat és megmenekült a rokontól. Mind a kettő nyereség volt.

Valóságos kis palota volt. A nagyterem és a két csinos szoba keletiesen voltak festve s lépcsőkön kellett felmenni a

Abramoff tábornok.

folyosóra, mely a házat körülfutotta. A ház körül nagy és szép kert terült el, melyet csatornák szeltek át. A csatornák ágya kavicsos volt, de halak helyett pióczákat lehetett itt ott bennük látni.

A kert egyik részében nagy tó terült el, mely sásfonattal

volt elzárva a kivácsi pillantások elől. A mi sátorunk árnyas baraczkfák között volt felállitva, melyről a baraczkok lehullottak a földre; nem messze hosszu lugas vonult el, melyen hatalmas szőlőfürtök csüngtek. A sátort szalonul, a kibitkát hálószobának használtuk. Látható tehát, hogy egész lakosztály állott rendelkezésünkre.

Ellenállhatlan vágyat éreztem magamban, megfürödni a sásfonattal bekeritett tóban, a virágos kert illatos növényzete között. Az ezer és egy éj herczegnőjének képzelhettem magamat.

Igaz ugyan, hogy a sásfonat elég átlátszó volt, de nem kellett félnem senkitől, mert ki leskelődött volna? A szolgák különben nagyon titoktartók és ha néznek is, nem látnak semmit.

Kedvem szerint megfürödhettem tehát. A tó vize nagyon hideg volt s fogaim vacogtak fürdés közben. Még korán volt és a nap nem melegithette át a tó vizét.

Mégis büszke voltam, hogy Sachimardán vizében megfürödtem. De mily különbség van e viz és a folyónak forrása között, melyet később megtekintettem.

Teánkat a fák alatt ittuk. Körülöttünk egymásután estek a földre a barackok. Egy vállamra is esett és nem is kellett érte lehajolnom.

Rendkivül jó barackok voltak, s oly érettek, hogy befött barackoknak lehetett volna őket tartani. A kertészek e gyümölcscsel éltek; kozákunk és dragomanunk szintén ezzel táplálkoztak. Kenyérrel e gyümölcs teljesen elégséges táplálék.

A kis szárt kenyerek 1 kopekért kaphatók. Az orosz katonák élelmezésére naponként 5—6 kopeket, benszülöttekére 1—2 kopeket számitanak. A hus aránylag drága, mert 2 kopekért csak 400 grammot kapni.

A barackokat reggel és estve összeszedik és a napon

megszáritják. Igy száritva szokták azokat télen megenni. A száritott gyümölcsök nagy szerepet játszanak az ázsiai népeknél és minden vendégségnél feltalálhatók.

Kilencz órakor tömegesen jöttek a törökök, hogy a natsalnikhoz intézett panaszaikat elmondják, ezt oly tisztelettel és szolgai alázattal telt magatartással tevék, hogy alig mertek felpillantani! Néha órahosszat várakoztak a kert fái alatt a nélkül, hogy a türelmetlenségnek legkisebb jelét is adták volna; csak keresztbe tett kezeiket változtatták és szemeiket emelték ég felé.

A nap eltelt a rendezkedés és pihenéssel. Első kisérletnek, részemről egy kissé sok volt tiz mértföldet lóháton menni. Reggel tiz órától este hat óráig rekkenő hőség volt; a hőmérő az árnyékban 40 fokot mutatott. Az esték és éjjelek eléggé hüvösek voltak. Minden este hallottuk a mollah hangját, ki a mecset tetejéről imára szólitott. Naponként ötször hangoztatja figyelmeztető szavát: napfelkeltekor, délben, délután négy órakor, napnyugtakor és éjjel, és a töröknek kötelessége bárhol legyen is, ezen időtájban imáját végezni.

Harmadnap Abramoff tábornok jött bennünket meglátogatni. Milyen kedves és egyszerü ember ez! Zerafkánban imádták is őt alárendeltjei, és meg vagyok győződve, hogy rövid idő alatt itt is meghóditja őket. Megengedte Ujfalvynak, hogy kutatásokat eszközölhet bármely neki tetsző helyen, kivéve egy meghilt (temetőt), mert ezt a törökök nagyon féltik. Előttük a temető szentelt hely; a mily kevéssé kimélik az élők fejeit, annál inkább tisztelik a holtak porait. Egy török koponyát kapni a legnagyobb nehézségekkel jár; csak a pénz hatalma, sőt néha ez sem birja őket arra, hogy egyet adjanak.

Férjem elkezdte a méréseket, és Bekcsurin a kivánt tipusokat mind megszerezte. Leginkább meglepett a Tiuruk vagy Turk tipus; ilyet még nem láttam; ezek mint mondják az

Uszbég és Kara-Kirgizek egyesüléséből származnak. Kevesen vannak s csak nehány falvat laknak Och és Marghellán, továbbá Och és Andidzsán között. Meglehetős csunyák, de buzgó törökök; szokásaik és szertartásaik megegyeznek a szártokéval. Télen a falvakban laknak, a nyarat pedig a hegyekben töltik, hol nyájaikat legeltetik. Birkákat tenyésztenek, buzát és dsugarrát vetnek. Feleségeiket ők is ugy vásárolják, mint a legtöbb török. Lakodalom alkalmával a batsák tánczolnak. Ha egy gyermek születik, a szülők pénzt adnak a fiatal házasoknak. Ha megbetegedik valaki, az orvos vagy mollah tanácsát kérik. És ha a beteg meghal, temetés után nagy vendégséget adnak, s egy év mulva az özvegy ismét férjhez mehet. Napjában háromszor étkeznek, és a helyett, hogy opiumot pipálnának, mint a khinaiak, azt ital gyanánt iszszák.

Hildebrand ezredesnél, ki Marghellán erőd parancsnoka, láttam a khánt, kit egy évig üldöztek és a kit hatszáz embere közepette sikerült Bektsurin urnak elfogni, kikkel az országot akarta fellázitni. Egy kasmán ült és egy őr vigyázott reá. Midőn odaértünk, felállt és én erre egészen kiábrándultam; szerencsétlen kinézése szánalmat keltett. Azt hittem, egy fenhéjázó, büszke és kegyetlen kinézésü embert fogok látni. Ez pedig egy fiatal ember volt, kinek öltözéke egy szegényes kabátból állott, mely annyira nyitott volt, hogy roppant nagy mellgödreit lehetett látni, melyek hasonlók voltak egy a nyomoruság és éhség által elgyötört emberéhez; huszonkét éves volt. A méltóságnak semmi jele nem emlékeztetett állására és hirére! Nem is volt szüksége a büszkélkedésre, mert, mint az ezredes nekem mondá, agyon fogják lőni, hacsak fel nem akasztják, mi egy törökre nézve a leggyalázatosabb büntetés; a legenyhébb büntetés mit várhat: számüzetés Sziberiába. Ezen emberekre nézve ez is biztos halál.

Szegény khán! Vajjon sajnálja-e mulandó nagyságát, mely

oly rövid ideig tartott, hogy nem is volt elég ideje azt valónak hinni; ugyan megfogamzik-e fejében a bosszu terve, ha sikerülne a szökés? Megszökni! ez varázsszó a szegény elitéltekre nézve, melynek gondolatára nem egynek dobogott han-

Dowbiseff ezredes.

gosabban a szive. Csakhogy itt a töltött puska őrzi őket és az őr saját életével felel a fogolyért.

Azon este, midőn férjem a kutatásokat megkezdette, egy különös és váratlan jelenetünk volt egy lókereskedővel. Uj falvy először kisérletet tett a paripákkal és aztán választott:

a kereskedő megmondta az árát, férjem szinte megmondta mennyit szándékozik adni, de a különbség meglehetős nagy volt. Férjem nem beszélé eléggé jól az orosz nyelvet, hogy e bennszülöttek, kik szintén rosszul beszélik uj uraik nyelvét, könnyen megérthették volna. Az orosz tiszt, ki bennünket elkisért, beleszólt az alkudozásba, vitatta az állatok árát, mintha saját magának vette volna és ottani szokás szerint oda tartotta kezét a kereskedőnek; de ez az övét vonakodott beletenni. Egy jó negyedóráig vitatkoztak, mig megtudtak egyezni, de a kereskedő még akkor sem akarta kezét odanyujtani: ez nagyon kényes helyzet volt. A többi akszakáli kereskedő, kik vele voltak, hatalmasan lármázva a beleegyezésre kényszeritették, ez valóban nagyon különös látvány volt. Ilyenek a muzulmánok; rendszerint hallgatagok és csendesek: de ha egyszer beszélni kezdenek, nem birják abbanhagyni. Társai nógatásaira, a kereskedő végre beletette kezét a tisztébe és az alku be volt fejezve. Az állatok a mi tulajdonaink voltak; minden további teketória nélkül szabadon hagyták őket a kertben; ép oly kevéssé gondoltak velök, mint a cselédekkel, senkinek sem jutott eszébe, hogy istállóról gondoskodjék számukra; daczára ezen látszólagos hanyagságnak, a benszülöttek gondozzák őket, és mig Turkesztánban tartózkodtam, nem láttam, hogy a lovakat kinozták volna.

Marghellánban a selymet nagy létrákon készitik; nagyon sok selyemszövő van, kik egészen kezdetleges módon szőnek. Gyakran látni őket az uton a házak hosszában oda és vissza járva a mint a szálak kivánják. A szövetek szélessége sohasem haladja tul az 50 centimétert; a sárgás fehér szin a legszebb; a viola és kék szin nem nagyon sikerült; Szamarkandban azonban láttam egy eléggé szép violaszinü és szélesebb selyemszövetet. Készitenek csikos selymet is, melyhez a mi fantasie-szöveteink hasonlitanak. A selyemszövetek többnyire na-

gyon könnyüek és bélésnek nagyon alkalmasak volnának. Midőn ezeket a selyemszövőket kerestük fel, egy fakir indussal találkoztunk, kinek idegenszerü kinézése felköltötte figyelmünket. Nehány hitsorsosával jött és még nem régen tartózkodik a városban.

A selyem, melyet Hisszárban szőnek, sokkal tömöttebb és hasonlit egy kevéssé a mi szép selymeinkhez.

Azt hiszem, az egyszinü és csikos selyemszöveteket az oroszok izlésének megfelelőleg készitik, mert az ő tarka szinü ruhájuk sokkal jobban illik ezen ország ragyogó, napsütötte vidékéhez.

Vettünk nehány kasgar ékszert és szövetet. Marghellánban igen szép és tartós szövetet kapni, melyet teveszőrből készitenek; igen szép öveket is szoktak késziteni, egy részét selyemből fonják, másokat ezüst diszitéssel látnak el. Az ékszereket nagyobbrészt ezüstből készitik, melynek halvány fénye a férfiak és nők bronzszinü bőrén sokkal jobban előtünik, mint az aranyé. Az erszények és tibeteikák, ez utóbbi nélkülözhetlen kis sipka minden muzulmán fején, itt sokkal olcsóbbak mint Taskend vagy Kokandban; daczára annak itt a bazár nagyon jelentéktelen.

Marghellán jelenleg a legnagyobb kerület székhelye; Fergánah hét kerületre van osztva és Abramoff generális parancsnokol felette. Igaz, hogy a székhelynek még nem is volt annyi ideje, hogy hozzászokhatott volna előljárójának ottlétéhez.

Az első kerület Marghellán, a második Kokánd, a harmadik Wadil, a negyedik Och, az ötödik Andidsán, a hatodik Namangán, a hetedik Tsuszt. Ezen kerületek mind a katonai natsalnik parancsnoksága alatt állanak; és mindegyiket egy kevés katonaság tartja megszállva.

Délután megtudtuk, hogy Bektsurin ur egyet az uj khánok közül ki fog hallgatni (ez volt a harmadik, kit az oroszok

foglyul ejtettek). Egy asszony árulta őt el reggel; alig volt tizenkét éves. A lépcsőre surrantam és onnan nagyon jól láthattam az arczát. Arcza jobban bronczszinü volt mint a másiké, kifejezése nem volt vad, de nem is alázatos. Azon szobában voltak, hol étkezni szoktunk; a földön ült egy kasmán és bátran beszélt; az őr nem vette le róla szemeit. Bektsurin ur vallatta, titkára jegyzeteket irt fel, és Dowbiseff ezredes, ki oly kitünően beszéli nyelvünket, tanuja volt ezen előzetes kihallgatásnak. A bejáratnál helyezték el ezen elfogott nagyság zsákmányul ejtett jelvényeit; ezek a következők voltak: egy nagy réztrombita, mely körülbelül két méter hosszu lehetett, ezt a benszülött katonák arra használták, hogy megfélemlitsék az ellenséget, továbbá egy másik, az előbbinél valamivel kisebb trombita, ezen volt elhelyezve a khán öve, melyet hosszu szőrü prém diszitett.

Estve Abramoff tábornok megmutatta nekünk igazán gyönyörü pénzgyüjteményét; és egyuttal szives volt, mig Wadilban fogunk tartózkodni, nekünk ottani nyaralóját átengedni. A roppant nagy meleg egészen beteggé tett, ugy hogy képtelen voltam egy helyen maradni. Jónak láttam, miután Ujfalvynak ugy is a wadili erdőkbe kellett mennie, őt megelőzni. Oda vitettem tehát magamat és a hegyek üditő és egészséges levegője mellett vártam be, mig férjem bevégezi munkálatait Marghellánban.

Az estélyt a tábornoknál megröviditette a következő napra tervezett utazásunk; de különben is figyelmetlenség lett volna is tovább maradnunk, miután a tábornok este szokott dolgozni és mi ebben gátoltuk volna őt.

Visszatértünk tehát kibitkánkba, hol ugy éltem, mint egy valóságos kirgiz nő.

Másnap megnéztük a muzulmán iskolát; korántsem oly szép, mint az, melyet Taskendben láttunk; de kárpótlásul a

Egy muzulmán iskola növendékei.

gyermekek leczkéjüket oly örömest és jól mondták el, hogy a mi gyermekeink irigyelhették volna.

Utban vagyunk az uj orosz Marghellán felé; az ut elég szép, és jó lovaink vannak, az enyimnek főleg nagyon kellemes lépése van; az est nagyon üditő. Elmegyünk a kislakok előtt, a bazár nagyon kevéssé látogatott, de egy magaslaton látható valamely szentnek gyönyörü sirboltja, körülvéve feleségeinek sirjai által. Sok felesége volt neki, és voltak közöttük igen szépek is. Ezt nevezte ő önmegtartóztatásnak és vezeklésnek. A benszülöttek, ha mellettük elhaladtunk, felemelkedtek, hasukra tették kezeiket és mélyen meghajoltak; azok, a kik lóháton vagy arbában ültek, leszállottak és a földre állottak. Ez a legnagyobb megtiszteltetés részükről.

A szárt város az uj, még füvel benőtt orosz várostól, mert ez utóbbiból még csak a kimérések láthatók, körülbelül 15 versztnyire fekszik, s egészen alkonyat volt már, midőn odaértünk.

Széles és szép utczákat épitenek; de nekem ugy tetszett, hogy itt a hőség még nagyobb volt, mint a régi Marghellánban. Egy oly utczán mentünk végig, melyet a benszülött munkások egészen elleptek, a látvány, melyet e nép nyujt, valóban különös.

Napi munkájukat már bevégezték; némelyek nagy tüzet raktak, melynél ebédjöket készitették, mások vizért mentek; ezek itt dinnyét ettek, amazok már elhelyezkedtek a földön és aludni készültek. Az erőd a város végén fog épülni és az utczák mind oda vezetnek és ott végződnek; nem kell majd mást tenni, mint csak szépen egyenesen haladni, s az ember azon veszi észre magát, hogy be van zárva az erődbe.

X. urnál fel volt teritve és a poharak várni látszottak a vendégeket, de a vacsorának nyoma sem volt. Helyet foglaltunk az asztal körül, a mely korántsem hajlott az ennivaló

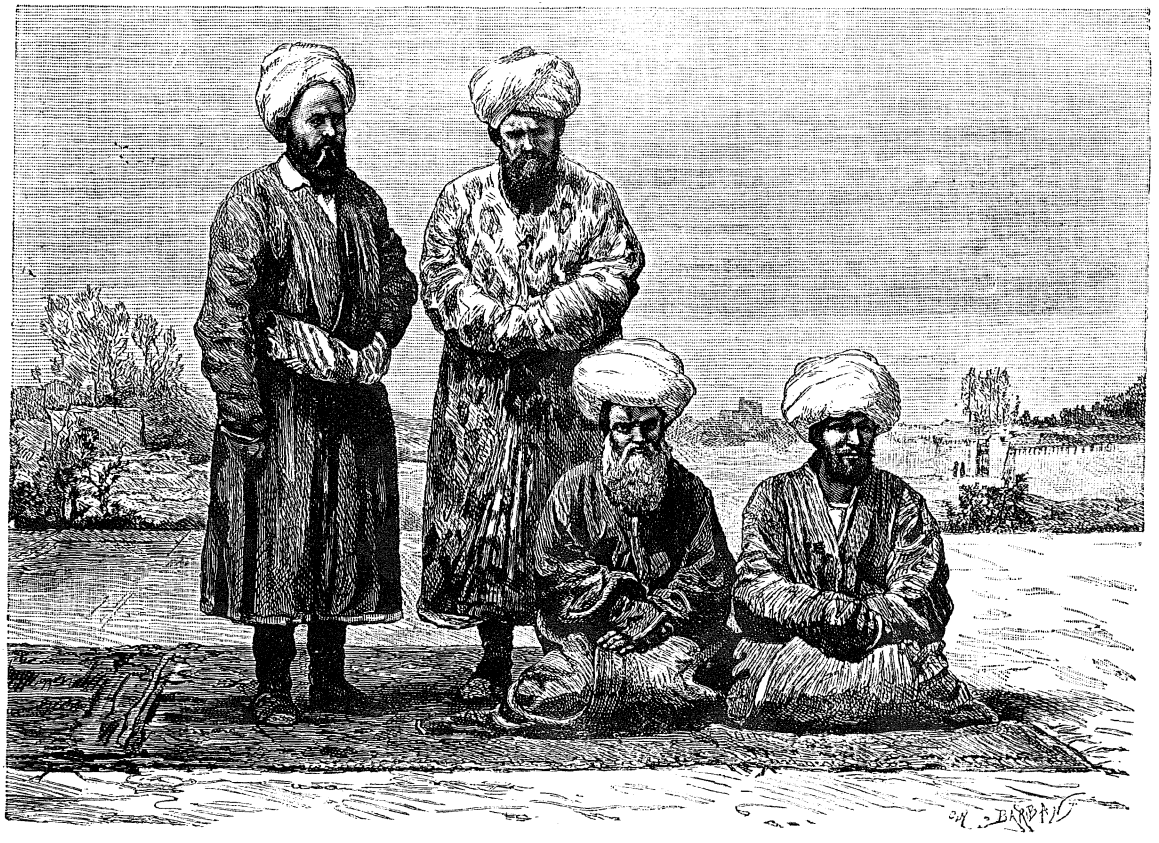
bősége alatt. Lehet, hogy a katonák megunták a reánk való várást és megették az ebédet, s az ujonnan készitettet bizonyára nemsokára hozzák.

Végre, hogy fáradságunk némileg enyhüljön, hozták a szokásos, theának nevezett meleg vizzel telt poharakat. Ezen italra bátran lehet mondani, hogy az oroszok méltó helyettesei éjszakon a khinaiaknak. »Annám, Anna testvérem, nem látsz semmit közeledni?« mondogatjuk magunkban. Fájdalom! a válasz épugy mint a mesében tagadó volt. Tizenegy óra felé a szolgák tálczán — ugyan találják ki mit hordoztak körül — kis kenyérszeleteket, melyek meg voltak czukrozva. A várakozásban elmult éhségünk és mi jó szivvel belenyugodtunk az elkerülhetetlenbe és öveinket jobban megszoritottuk. De a mesebeli varju módjára megfogadtuk, ámbár egy kissé későn, hogy bennünket itt többé nem látnak.

Lefeküdtünk, hogy egy kissé kárpótoljuk magunkat és átengedtük az étkezést, melyet mi nem élvezhettünk, a moszkitoknak. A pasa-khana (moszkitók elleni ágyfüggöny), mely ágyamat körülvette, megóvott tőlük, de férjem, ki nélkülözni volt kénytelen ezen védelmet, meg is adta az árát.

Öt és fél órakor talpon voltunk; gyomrunk kelleténél könnyebb volt, azért még egy utolsó meleg viz adagot ajánlottak fel, máris nagyon tisztára kiöblögetett gyomrunknak.

Egy félórával később készen voltunk a becsomagolással s utnak indultunk. X. urnak megköszöntük szivességét és elbucsuztunk tőle, leráztuk a port lábainkról ezen barátságtalan ház küszöbén, melyet melegen ajánlunk azoknak, kik büneikért vezekleni akarnak.

Akszakálok Wadil környékéről.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Ferganah (folytatás).

Vezetők, kik nem igen megbizhatók. — A kumisz. — Az ország tipusai. — Wadil. — Lelkesültségem csökken, várom a kegyelem hatását. — A szentnek lába. — Az ázsiai Auvergnatok. — Az Ak-Szu. — A vidék változatossága. — A Fedsenko tó. — Gazdasági végeznivalók. — Az Üszbég. — Ali sirja. — Zarándoklat, vagyis sok zarándok nem léphet be. — Ó Mahomed! — Férjem orvos lesz, mint Sganarelle. — Műlovaglás a hegyekben.

A Sahimardánt követtük: az ut árnyas és gyönyörü kislakokban bővelkedik. Lassan, lassan előtünik ismét a sivatag, mindig ez a sivatag! Ez itt legalább füves, hála ama kis patakoknak, melyek hóolvadáskor a hegyekről leömlenek. Látni lehet, hogy ezen a vidéken esik az eső, mert már nem olyan száraz. A sivatag nemsokára egészen véget ér; a messzeségben már látni lehet a kultivált földeket. Még messzebb előtünt Wadil zöldellő környékével, mely élesen elválik ezen száraz vidéktől. Ez elviselhetőbbé tevé a forróságot, mely perczenkint fokozódott. Lovaink szintén megelégelték már, a mit láttak és ugy látszott, még hosszabbnak találták az utat, mint én. Menjünk! jó állatom, ügessünk egy kis ideig, hogy végére érjünk! A lovagló ostor suhogott, a lovak összeszedték erejöket és a lovagló társaság sietett áthaladni a téren, mely még a város első házaitól elválasztotta. Nehogy a mohamedánokat megijesszük, lépést kezdettünk haladni.

A jó mohamedán nem vágtat és nem üget soha; Mahomed tiltja ezt nekik? Rendkivüli eset az, mely arra kénysze-

riti, hogy rendes menését gyorsitsa. A lépésben menést khádának nevezi és ez naponként csak 60—80 versztnyi utat enged neki tenni.

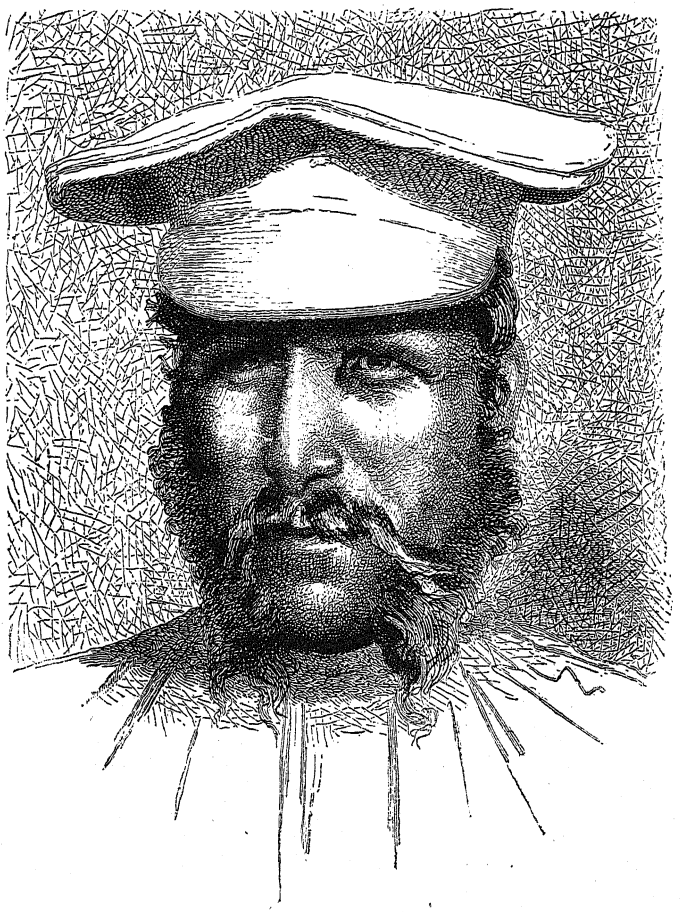
Végre, nem csak képzelődésben élvezzük az árnyékot. Midőn a városba léptünk, azon perczben, midőn a hidon át-

Egy tadsik földmüves.

haladtunk, egy dsigitt, ki lovát kantáránál tartotta, köszönt, felült a nyeregbe és intett, hogy kövessük őt. Egyszerre, midőn az utcza kanyarulatához értünk, elkezdett vágtatni és eltünt; követtük az utat, melyen eltünt és nehány lakótól az Ujeszninatsalnik lakását kérdeztük. Ujjaikkal mutatták, hogy

jó uton haladunk. Ime, ez a dsigitt milyen eredeti módon igazitott utba! Elégedetlenségem azonban elenyészett, midőn meglátam a szép patakot, melynek habjai gyorsan tova iramodtak a fehér kavicsokon. A viz frissessége rendkivül jó hatást tett reám.

Egy tatár vezető.

Megtudtam később, hogy a dsigitt helyesen végezte dolgát. Hogy az idegeneket kellően fogadhassák, több ily embert őrök gyanánt állitanak fel, kiknek kötelessége, a mint

idegent meglát, annak érkeztét tudtul adni. Férjem, ki ép ugy, mint én, nem vett tudomást ezen szokásról, elfogta a második dsigittet és megparancsolta neki szigoruan, hogy hozzánk csatlakozzék, mit ez oly savanyu arczczal tett, mint egy előőrs, ki ellenségei kezébe került, mielőtt hadseregéhez visszatérhetett volna.

Majdnem az egész városon végig haladtunk, mig a natsalnik házához értünk.

Két kibitkát készitettek számunkra egy szép kertben, mert a kis házban maga a kormányzó és az ő pamosnik-ja, az alkormányzó lakott, kinek neje és három gyermeke volt. A theához kumiszt is adtak; ezt az italt már Taskendben is nagyon dicsérték. Nekem nem izlett; savanyu és sajtos ize van. Ez egyszerüen teve- vagy kanczatej, mely megforr; azután palaczkokba öntik. Ezen ital, ugy látszik, itt általánosan használt gyógyszer a sorvadás ellen. Az oroszok Orenburgba mennek, hogy ott használják ezen gyógyszert. A legjobb kumisz Csemkendben készül, Taskendből a betegeket eme kis városkába küldik, hogy megkisértsék ezen ital jó hatását.

Este ismét azon örömben részesültem, hogy a kertben ebédeltünk. A hőmérsék itt nem olyan emelkedett, nem haladja meg árnyékhan a 32°-ot. A gyümölcs itt még nem oly érett, mint Marghellánban; a szép gránátfák ágai, melyeknek almái majdnem egészen érettek voltak, a földre hajlottak. Házigazdánk megmagyarázta nekünk, hogy azért hagyják igy nőni, hogy télen be lehessen őket szalmával fedni. A szőlőt itt ép ugy ápolják, mint egész Turkesztanban. A tél nem hosszu, de elég kemény, a hőmérő leszáll némelykor egész 23°-ig Reaumur szerint. Ez a legtökéletesebb continentalis légmérséklet; a hőség és a hideg itt rendkivüli. A szőlőfürtök, melyek a lugason függtek és a rácsozathoz simultak, korántsem voltak olyan érettek, mint Marghellánban. Itt a természet fejlődése két-három héttel hátra van. A temperatura egészen olyan, mint Párisban.

A következő hétfőn Ujfalvy, mig a fényképészre várt, kivel a város különféle részeit akarta lefényképeztetni, nehány uszbéget és tadsikot mért meg. Soha sem láttam szebb arczu férfiakat, mint ez utóbbiak. Kaptarkhanai lakosok voltak. Ez egy kis falu, mely Wadiltól 5 kilométernyire fekszik, és a hol csupán tadsik földmüvesek laknak. Vagy tiz nagyon furcsa alak jött még, kiket a kereskedők Hisszár és Darváz*) környékén választottak. Midőn férjem már elvégezte a mérést, megkérdezte tőlük, milyenek szokásaik és foglalatosságaik; kapott is elég felvilágositást, csakhogy ezen kikérdezéshez angyali türelem és egy tudós nyakas tudnivágya kellett. Háromszor is kellett némelykor egy és ugyanazon kérdést másmás alakban hozzájuk intézni, és nagyon gyakran egyszerüen »igen« vagy »nem« volt a válasz. A tatárvezető, kit Marghellánból koztunk magunkkal, ez alkalommal igen jó szolgálatot tett nekünk.

Mindannyian Mahomed követői és feleségeiket ugy vásárolják. Életök koczkáztatásával viszik áruikat a vásárra, mert a hegyi utak, melyeken járniok kell, életveszélyesek.

Ujfalvy ezen typikus alakokból szeretett volna nehányat lefényképeztetni, de ők még azon nap visszautaztak hazájukba, a nélkül, hogy, mint igérték, nehány példányt hoztak volna ama vasból készült aprópénzből, melyet országukban használnak. Eléggé kecsegtető összegeket igért nekik ugyan, hogy maradásra birja őket, de gondatlanságuk közönyössé teszi előttük a nyereséget, kiváltképen ha arról van szó, hogy szokásaik ellenére cselekedjenek. E tekintetben csak a szártok képeznek kivételt.

Kedden megérkezett az orosz fényképész és nehány sikerült képet vett fel Kadilban, a legfestőibb részeket, melyek a hegyek alján terülnek el. Éjszak felé egész Namangánig el

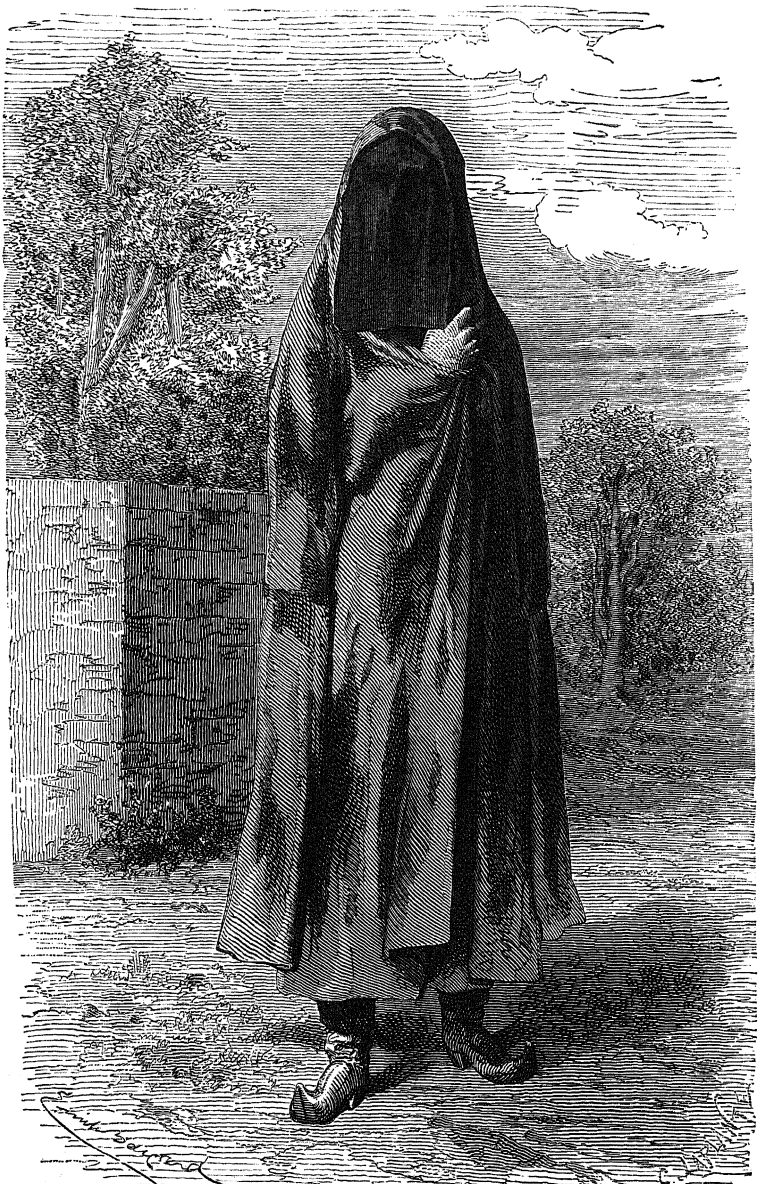
*) Kis független fejedelemség Pamir nyugati oldalán.

lehet látni. A távolban látható a másik hegyláncz, mely Ferghánát határolja, nyugaton ez a hegyláncz egész Wadilig terjed, és a nap eme sötét magaslatok mögé bujik el. Keleten kisebb hegyek zárják el a kilátást; délre, egészen közel hozzánk, kezdődik a gyönyörü Schahimardán völgy, melynek szük nyilásán átlátni lehet a hóval boritott hegyeket, melyeknek csucsai az égbe látszanak érni.

Este, ugy hét óra felé, a kormányzó háza mögött fekvő dombra mentünk fel, hogy gyönyörködhessünk a nap lenyugtán. A kilátás elragadó volt. Wadil mint egy nagy kert terült el lábainknál, melynek üde zöld szinét még jobban kiemelte a háttérben elterülő sötét kopár hegység és az egyszinü végtelen sikság. A sivatag egész a másik hegyláncig terjedt, melyen nehány itt-ott elszórt óáz szakitotta meg az unalmas egyformaságot.

Ez oly gyönyörü kép volt, melyet egy festő egész lelkesedéssel festett volna. A természet igazán lélekemelő volt itt. Kezdetben ezen nagyszerü és vad tájkép megfélemlitett; nemsokára azonban hozzászoktam és bátran mertem szemlélni ezen impozáns és mégis oly szomoru kinézésü sziklákat. Összehasonlitottam ezen hegyeket Stájer mosolygó zöld hegyeivel, melyeket egy évvel ezelőtt láttam és melyek nem félemlitettek meg és nem tettek reám oly rideg benyomást, mint ezek.

Szerdán, julius 18-án, kora reggel elutaztunk. Kisérőnk mint mindég, hü kozákunk volt. Schahimardán volt utunk czélja, mely, mint mondák, 30 versztnyire fekszik Wadiltól. Ezen helység nagyon látogatott bucsuhely Közép-Ázsiában; itt van Ali sírja, az egy azon szentek közül, kit a mohamedánok nagyon tisztelnek. De, fájdalom, ezen helység nem az egyedüli birtokosa ezen szent sírjának, mely igazán magában foglalja földi maradványait. Még körülbelül öt sírja létezik ezen szentnek, melyek közül az, a mely Bokhara fekszik, szintén nagyon látogatott. Az előbbeni városok egyike sem bir

Középázsiai asszony.

annyi szent helylyel, mint ez az utolsó. Különösen szép mecset, mely Bokharától nehány kilométernyire fekszik, és a melynek belseje gyönyörü épitészeti mű.

A kerület főnöke egy tisztet és öt kozákot adott mellénk, hogy megmutassák az utat. Tatár tolmácsunk és szolgáinkkal meglehetős karaván képeztünk. Végkép elhagytuk a várost és egy utra tértünk, melyet szederfák szegélyeztek. Nemsokára balról az első hegyek emelkedtek; jobbról rétek terültek el, melyeken fák és házak emelkedtek. Mielőtt a hegyszoroshoz értünk, egy sír ötlött szemeinkbe egy sziklán, mely a folyó fölött majdnem ugy függött. Utmutatóink felszólitottak, hogy szálljunk le lovainkról, egy nagy lyukat fognak mutatni, mely lábhoz hasonlit; a sark helye vizzel van telve. Azt hiszik ez egy szentnek lábnyoma, ki itt pihente ki magát.

Ismét lóra ültünk és behatoltunk egy meglehetős szük hegyhasadékba, melynek mélységében a Schahimardán zajos hullámai hömpölyögnek. A készitett ut, mely a hegy lejtőjén vezet, elég széles, hogy egy arba kényelmesen mehet rajta; emelkedésekkel és lefelé hajlással van készitve, de mindemellett folyton magasabbra emelkedik a folyó fölé. Egyszer kiszélesedik a völgy, azután ismét oly szük lesz, hogy egészen a mélység szélén haladunk. A müvelésnek itt látszanak első nyomai, nehány kis ház, munkált földrészek, melyeknek zöld szine kellemes nyugpontot képez a szemnek; némelykor a hegyek oldalain vöröses földrétegek váltják fel a fekete tömeget, Meglehetős nagy szikladarabok födik az utat.

Körülbelül a fél uton jobbról egy másik völgy nyilik. A hatás meglepő. A hegycsucsok egymáshoz látszanak hajolni; a legmagasabbakat hó fedi; az ember nem lát mást, mint fekete vagy fehér pontokat. A kövek a folyóban roppant nagyok és a feneketlen viz borzasztó lármával habozva törik

meg rajtok, mintha haragudnék az akadályokra, melyek gyors futásában gátolják.

A barlang, melyet az urak közelről megszemléltek, a régész előtt nem érdekes. Ezen táj lakói, kiktől felvilágositásokat kértünk, nem emlékeznek semmiféle történelmi eseményre, mely e helyen folyt volna le. A sziklák, melyek felətte függnek, azt a félelmet ébresztik, hogy a tömegből félig elvált szikladarabok egyszerre lezuhannak.

Szerencsére már nem vagyok azon korban, midőn az ember még megijed a szénégetőtől, a milyenek a tündérmesékben előfordulnak. Meglehetős sokkal találkoztunk, kik a hegyekből jöttek. Ezek aztán az emberek! Ime, ők nem osztják honfitársaik gondatlanságát; elmennek messze erdőiktől, melynek fáját szén alakban drágán eladják. Ezek arcza nagyon tetszett nekem, valóságos ázsiai auvergnatok!

Végre, nehány órai ut után, fákat láttunk. Kettő különösen szép volt. A boróka fenyők átható illata, melyek csavar formára nőnek, majdnem elfojtotta lélegzetünket. Megláttuk a távolban az állomást.

Orömtelten kiáltottam fel, midőn megláttam egy másik folyót, melynek friss és tiszta vize látni engedé a fenekén levő szép sima fehér kavicsot. Ez a Ak-Szu (fehér viz), mely a hegyekről lejő és a Schahimardánba ömlik. Ebben a pillanatban megjelent egy ember, ki lovát kantáránál vezette; köszönt és hozzánk közeledett. »Ez az aksakál (régi)« mondá nekünk a tiszt, eljött, hogy bennünket fogadjon. A szokásos köszöntések után, az aksakál nyeregbe ült és kisért bennünket. Elmentünk a kislakok előtt; mindenütt asszony- és gyermekfejek láthatók, kik szemeikkel majd elnyeltek. Nem is annyira minket, mint öltözeteinket bámulták. Azt hiszem, mióta Fedsenko asszony erre járt, most láttak először nőt európai módon lovon ülni. Náluk visszafelé ülnek az asszonyok lovon.

Az aksakál házában egy nagy termet, melyből több szoba nyilott, jelöltek ki nekünk lakhelyül.

Ujfalvy, a fényképésznek és Müller urnakazt az ajánlatot tette, hogy menjenek, mig az ebéd elkészül, a Kutbánkul-tavat megnézni, melyet Fedsenko, a nevezetes orosz utazó, látogatott meg.

Engem azon ürügy alatt, hogy nagyon kifáradtam, nem akartak elvinni. Oly roszkedvü lettem erre, mint egy rosszul nevelt gyermek, kedvem jött magamat még jobban kifárasztani, hogy megmutassam saját magamnak, hogy képes lettem volna megtenni a kirándulást. Igy meg kellett elégednem a helység megtekintésével. Schahimardán, mely névnek tulajdonkép az az értelme: »emberek királya«, igénytelen falu, melyet fehér csucsu magas hegyek vesznek körül, miket a nap aranyoz meg. »Eső után jő a verőfény«, mondja a közmondás; ez igy van nálunk. Közép-Ázsiában eső és jó idő együtt járnak, mint a jó szomszédok; nem egymásután, és nem is kerüli egyik a másikat. Az égzörgés, melyet nem előzött meg a villám, százszorosan visszaverődik a hegyek visszhangjában és oly nagy hanghullámzatot idézett elő, melyet semmiféle zene nem képes ily hatással visszaadni. Két szük völgy nyilik innen, egyik jobbról, ez a Schahimardán völgy, melyet a Kara-Szu (fekete viz) öntöz, a másik az Ak-Szon völgye. Balról ezt a hasonnevü folyó habjai nedvesitik. Egy magaslaton, mely uralja az első völgyet és az egész falut, emelkedik a mecset és Ali sírja, a szent hely, hová bucsut járnak. A házak szép zöld kertjeikkel a hegyoldalán feküsznek. Sokáig elnéztem a képet. Ez a kis falu, melynek házait elfedik a fák, hasonlitott egy sziklán levő fészekhez. A látkör korántsem oly tágas, mint Wadilban; sokkal festőibb, sokkal vadabb a táj, de szükebb a kilátás és mintegy arra van utalva, hogy saját magában gyönyörködjék. Nemsokára belefárad a szem folyton

ugyanazt a képet szemlélni, de hiába keres nyilást; szeretné kettéválasztani eme hegyeket, hogy a messze távolba nézhessen, ha mindjárt nem is szemiélhetne ott mást, mint a sivatagot. Hiába, az ember sohasem elégedett!

Négy órai várakozás és az aksakál egy órai türelmetlenkedése után, visszaérkeztek az urak egészen kiéhezve. Megcsodálták a tavat, melynek vize gyönyörüen kék, sokkal hosszabb, mint széles, tulsó partját csupa óriási szikladarabok fedik. Hogy oda juthassanak, egy ilyen szikladarabra kellett mászniok, mely, a mint lecsuszott a hegyről, elzárta a völgyet és igy képződött a tó, melynek vize kénytelen volt megállni ezen, a természet által emelt torlasz előtt. Nehéz volt ezen torlaszra felmászni, de még nehezebb volt a lejövetel. A lovakról le kellett szállni és gyalog menni; férjem lova lábát meg is sebesitette. Midőn lefelé jöttek, megtalálták az Ak-Szu forrását, mely itt is majdnem olyan széles, mint torkolatánál. Még valami különöst kell emlitenem. Ez a kis folyó egy szikla lyukból bugygyan ki és egy szent legenda vonatkozik vizének szinére. Midőn Ali Schahimardánba jött, egy fehér tevén lovagolt; ezen völgyben pihentek meg és az állatokat legelészni hagyták. Ali tevéje elszökött és mindég feljebb haladt a völgyben; az emberek, kiket keresésére küldtek, látták egy sziklaüregben eltünni. Midőn közelebb értek, a teve egészen eltűnt és az üregből, melyen a teve belépett, fehér kristálytiszta víz ömlött. Ezért nevezik ezen folyót Ak-Szunak (fehér víz).

Már említettem, hogy utasaink nagyon éhesek voltak; ki a hibás, ha igy neki indulnak a tájat bebarangolni? Magamra vállaltam a háziasszony szerepét és mindenkinek tálalni akartam. Tálalni, igen, ez könnyű dolog; a klassikus fakanál a tálban volt, de hát hol vannak a tányérok? . . . Nagy nehezen rendelkezésünkre bocsájtottak három tálat és nehány tányért, a benszülöttek nagy csodálkozására, kik nagyon válogatósak-

nak találtak bennünket. Nem elég nagy az üst mindenki számára? Volt egy kis huza-vona, mindegyik tett egy ajánlatot, melyet a többiek egyhangon ismételgettek. Háziasszonyi tisztem kellemetlenné kezdett válni. Végre elhelyezkedtünk a földön; jóízűen ettünk és csemege helyett vizet ittunk, — és ittunk étkezés közben is az Ak-Szu kitünő vizéből. Ebéd közben a mollahk jöttek üdvözölni bennünket szerencsés megérkezésünk miatt és kenyeret hoztak magukkal. Ez itt az általános szokás és a tisztelet kifejezése.

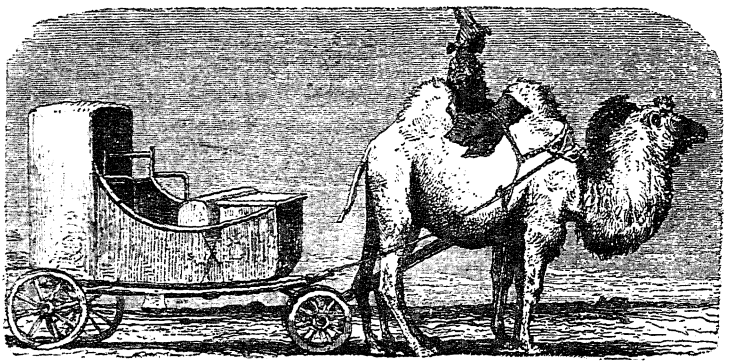
Feltettem magamban, hogy megnézem és körüljárom a házat; lementem a lépcsőn, átmásztam a falakon, felmásztam a tetőkre, s egyszerre azon vettem észre magamat, hogy az istállók felett állok. A fényképész a másik két úrral a gyönyörű kilátást bámulták. Lábainknál terültek el a kertek, hol a növényzet egyesült a természet szeszélyeivel és körülvette az udvarokat és mezőket. Fejünk felett nem láttunk egyebet, mint a hófal fedett csúcsokat.

A szomszéd-udvarban egy gyermek a kemenczét fűtötte; midőn már eléggé meleg volt, egy ember kosárban szárt kenyereket hozott, melyeket buzalisztből készitenek; alakjuk olyan volt, mint a kétszersülté. Az embert egy asszony követte, kit a szokásos fekete fátyol fedett. Midőn a kemenczéhez értek, az asszony kezét ruhájának hosszu ujjába burkolta, és majdnem hihetetlen gyorsasággal és ügyességgel dobálta be a kenyereket a kemenczébe. A helyett, hogy a kemenczét becsukta és elment volna, ott maradt és várt. Alig öt percz mulva kiszedte a kenyereket, melyek már megsültek, és valóban igen hivogatólag néztek ki, és visszarakta őket a kosárba. A szárt kenyér, ha jól van készítve, ropogós és vékony; ha puha, nem kellemetlen izű, és én sokkal inkább eszem ezt, mint a fekete orosz kenyeret.

Vacsora után csevegtünk még a szép ég alatt s azután

lefeküdtünk. A bennszülöttek már aludtak kertjeikben, vagy a folyosókon. Nemsokára az urak is abbanhagyták a beszélgetést és minden csendes lett. Egyedül a két folyó habjainak távoli zaja szakitá meg a csendet, a mint hullámaik a sziklás ágyban tovaszáguldottak.

Csakugyan különös, hogy az oroszok minő gondtalanúl alusznak a csillagos ég alatt. A benszülöttek, gondolám, ha egy kis merészség van bennök, leölhetnék őket, mint a bárányokat. És ime, minő ragadós betegség ez a gondatlanság, én

A homokpusztán utazásra alkalmas jármű.

magam is elaludtam szobámban, nem is gondolva rá, hogy bezárni nem lehet.

Másnap korán keltünk; Ujfalvynak nehány üszbéget kellett megmérnie, kik Schahimardán lakosságának zömét képezik. Nekünk azután vissza kellett térni Wadilba. Reggel hat óra tájban jöttek is körülbelül harminczan; bizonyosan azon remény csalogatta őket, hogy könnyű szerrel keresnek majd 60 centimet.

Az üszbég örököse a közép-ázsiai uralkodó törzsnek; ő a fajok keresztezésének szülöttje, és mindamellett tipusa annyira

Telegrafująca kibicka ciekawie.

karakterisztikus, hogy meg lehet ismerni az első látásra. Termete középszerü és általában sovány; bőre sötétbarna, haja fekete, szakálla ritkán nő; szeme fekete, szögletei egy kissé felfelé emelkednek. Orra széles, rövid és vastag, ajkai duzzadtak és felvetettek; fogai, épúgy mint a kirghizeké vakitóan fehérek. Homloka középszerű és domború, az egész arcz sarkos. Fülei nagyok és elállók, kezei és lábai kicsinyek. Testalkata erős és a folytonos lovaglástól lábszárai hajlottak.

Vesznek tadsik, persa, vagy kirghiz nőt, kivel összeházasodnak. Sokkal nehezebben vetik alá magukat az orosz uralomnak, mint a tadsikok, miután sokkal harcziasabb természetüek. Az üszbég sokkal többet harczol személyes szabadságáért, mint hiteért. Nincs is oly nagy hajlamuk a kereskedéshez, mint a tadsikoknak, sokkal előkelőbbek, mint ezek, s más nemzetségnek nem voltak alávetve az oroszok előtt. Az ő nemzetségükből származott Dsengis-Khan és Tamerlan, és bárha felvették a tadsikok öltözetét, szokásaikat és sokban azok hajlamait, mégis megőrizték eredetiségüket. Az üszbég keveset beszél és hangja egy kissé fátyolozott. Azt hiszem, ők sokkal előbb tudnának az orosz szokásokhoz alkalmazkodni, mint a tadsikok, mert ámbár általában véve fanatikusak ők is, de még sem annyira, mint ez utóbbiak.

Az üszbég nép csak részben bír állandó lakhelylyel, részben félnomád, részben egészen nomád életet él. A megtelepedett üszbégek a városokat lakják és szivesen vegyülnek a tadzsikok közé; a félnomádok elkülönitett csoportokat képeznek, és a nomádok bejárják az egész országot. Ezen utóbbiak Kazakoknak nevezik magukat és nagyon hamar alkalmazkodnak a félig nomád kazakok szokásaikhoz. Az üszbég nagyon hamar elsajátitja a tadsik nyelvet és viszont. A mi az asszonyokat illeti, ezeknek helyzete gyakran nagyon nehéz. Az üszbég, tadsik és szárt asszonyok nem értik meg egymást; kény-

telenek hallgatagon maradni. Ezen esetben lehetetlen bármely szóváltás. Itt el lehet mondani, hogy „Hallgatni arany.“ Ha az asszony nem hallgat, akkor nagyon kellemetlen dolgok szoktak kifejlödni, ha hihetek szamarkandi kereskedöm állításának.

De térjünk vissza üszbégeinkhez, kik jókedvüen engedték magukat megmérni; egy közülök azonban, valószínüleg megijedt az eszközöktől, melyeket használtak, ámbár azok nagyon egyszerüek, remegett egész testében és nagyon látszott örülni, midön a mütét be volt fejezve. Én is osztoztam megelégedésében, midön két és fél órai méregetés után lóra ülhettünk és elmentünk megnézni Ali sirját, mely a hegyen fekszik. A hegytetöre nagyon kényelmetlen út vezet s ezért lovainkról le kellett szállni. Midön felértünk a hegytetöre, molláhk fogadtak, kiket egy egész sereg kiváncsi népség környezett. Egy nagy kertbe vezettek, melynek jobb oldalán fekszik a mecset, elötte egy kis lépcsözet emelkedik, melynek tetejéről a mollah napjában ötször inti imára a hivöket. A kertben levő platánok és füzfák lombozata valóban rendkivül dús. Balra, egy udvar nyilik Ali sírja mögött, hova a hivő zarándokok mennek, hogy ott fehér ruhát vegyenek magukra és megmosakodjanak, mint az elöirva van és igy elkészülve beléphessenek Ali sírboltjába.

Ha ezen udvarból kilép az ember, Ali sírjának bejáratához ér, melyen semmi rendkivüli nem látható. Két csinosan faragott oszlopsor egyedüli dísze. A sirboltba finoman faragott faajtón át lehet belépni s az ember elöször is egy elöcsarnokba jut, melynek falai tele vannak feliratokkal és rajzokkal, melyek Mekkát ábrázolják.

A zarándokok, kik e helyet látogatni jönnek, ide szokták neveiket irni. Sok sajátságos kinézésü nagy követ láttunk itt, melyeket a zarándokok hordtak ide. Itt végződik zarándoklásuk, mert ezen szegény embereknek tiltva van a szent-helyre

belépni. Csak benézni szabad nekik a szentélybe a nyitva hagyott ajtón át.

Ujfalvy engedelmet kért, hogy beléphessen, mit megengedtek, dacára a babaï-k (öregek) zugolódásának. Nehogy okot szolgáltassak az általános elégedetlenségre, a küszöbön maradtam; de megengedték, hogy megnézzek két folyosót, melyek a sírbolt belsejébe vezetnek. Régi posztó darabokkal vannak a falak beaggatva, mi ezen helynek régies, rongyos kinézést ad. Balra egy bronz lámpaállvány van, mely bokharai készítmény, csillagformáju lámpák és nehány bélmaradék égett rajta valami fekete zsiradékban, s az egész strucztojásokkal volt diszítve. Jobbról van a sírkő régi vászonnal leterítve és egy sokszinű, fakó és használt selyemfüggöny által elkülönítve a helyiség többi részétől. Ez valóban nagyon szegényes dísz, összehasonlítva a kő nagyságával, mely a nagy emir hamvait fedi; jobbat és szebbet érdemelne, mint ezeket a kopott rongyokat.

Ujfalvy közelről megvizsgálta mindezeket a rongyokat, melyek távolról a félhomályban ugy néztek ki, mintha valamely zsibárus bolt ékességei lennének. Kijövet, férjem azon ohaját fejezte ki, hogy egyet magával visz ezen különös formáju szentelt kövekből. A mollahk tagadólag intettek, midőn azonban meglátták a rubeleket, a mérleg rögtön másfelé hajlott. A kapzsiság legyőzte az erkölcsi szigort. Minő hatalmas a pénz! a zugolódás elnémult és az arczok derültek lettek. Ugyan mit gondolhatott a próféta?

Midőn az udvaron keresztül jöttünk, megmutatták azt az épületet, a hol nagy üstök vannak elhelyezve, melyekben a zarándokok ételeit főzik. Egy ablaknélküli teremben, mely csak az ajtón át nyer világosságot, két fiatal ember irt. Az egyik tizenhat-tizennyolcz éves lehetett, a másik tíz, vagy tizenkettő. Ez utóbbi eladta férjemnek egy frankért, a mit irt. Képzelhetik, ez a gyermek mennyire meg volt lepve; talán egész életé-

ben nem hozott neki irása ennyi hasznot. Egy másik szobában gyermekek kiáltoztak tele torokkal; olvasni tanultak és mondatokat ismételtek a koránból; reménylem értették is azt, a mit tanultak. Egy két, vagy három éves kis gyermek oly kedves volt, hogy oda mentem hozzá, megfogtam kezét és nehány aprópénzt akartam beletenni. A gyermek valószinűleg azt képzelte el akarom őt vinni, egész ijedten huzódott idősebb szomszédjához, és keservesen el kezdett sírni. De nehány kokán (pénzdarab) csakhamar megvigasztalta; ezeket eldugta, azt hivén, a világ minden pénze az ő birtokában van.

Egy gyermeket vezettek Ujfalvyhoz, minthogy azt hitték orvos, kinek arczát egy borzasztó betegség egészen eltorzította. Ujfalvy nem akarta bevallani tudatlanságát, azt mondta, vigyék Marghellánba olyan orvoshoz, kinek ideje engedi, hogy alaposan megvizsgálja a bajt, és mert a betegség makacs jellegű is lehet, azt hosszabb ideig kell gyógyitani s neki nincs elegendő ideje s igy csak felületes tanácsot adhatna. Tisztességes hazugság volt ugyan, de egy kevés pénz kiséretében megtette hatását.

A molláhkat követve, egy négyszögü csarnokba értünk, mely részben szőnyegekkel volt borítva és a hol egy árva kis faszéket láttunk: szegény kicsike szégyelte magát, hogy, mintegy betolakodva kellett itt szerepelnie a mohamedánok szentélyében. Az én kisérőim keresztbe tett lábakkal helyezkedtek le, követve a molláhk példáját, kik már leültek körülöttünk. Megvendégeltek bennünket baraczk, dinnye, kenyér és czukor nélküli teával. Minő utálatos kotyvalék! első ízlelés után borzasztóan elfintoritottam arczomat, mit csészémben igyekeztem elrejteni; a teát és arczfintoritást egyszerre nyeltem le. Midőn ezt az áldozatot a legnagyobb egykedvüséggel, melyre képes valék, meghoztam, elbucsuztunk az érdemes molláhktól, kik nekünk viszont jó és szerencsés utat kivántak.

Elindultunk és az Ak-Szu völgyet követtük a hegyek között. Nem nagy, de árnyas és gondozott. Az út emelkedik, s gyakran egy kis kő vagy tömött földből kézült út-véd szegélyezi. Nemsokára azonban egészen szük lesz és egyszerre karzatszerü véd szegélyzi. Egyenkint mehettünk csak tovább. Lovam elég ügyesen kikereste lábaival a biztos helyeket, pedig az úton elszórt kövek nem csekély akadályt gördítettek elénk. A hegyek mindinkább magasabbak, kopárak és terméketlenek, hirtelen emelkednek, mig aljok a mélységes hegyomlásban végződik, hol egy tó terül el. Később beláttam, hogy nem folytathatom az útat, gyalog tértem vissza és megelégedtem ezen egy kirándulással.

Midőn visszafelé mentünk, egy benszülöttel találkoztunk, ki egy meredek hegyről oly kényelmesen jött le, mintha csak a sikságon menne. Ezen emberek csakugyan bámulatra méltók. Beszélték nekem, hogy Szemeritsben a kirgiz hegyilakó oly sebes futásban halad végig a legmeredekebb lejtőn, hogy majdnem hihetetlennek látszik, hogy megtartsa az egyensulyt. Nem lovakat használnak ezen hegyiutakra, hanem kecskéket. Nemez sátrakban laknak, mint honfitársai a sikságon. Életmódjuk azonban sokkal patriarchalisabb. Egy étkezésöknél voltunk jelen, melyet a nagyatya adott unokáinak, egy igen tiszteletreméltó öreg, kinek haja és szakálla hófehér volt.

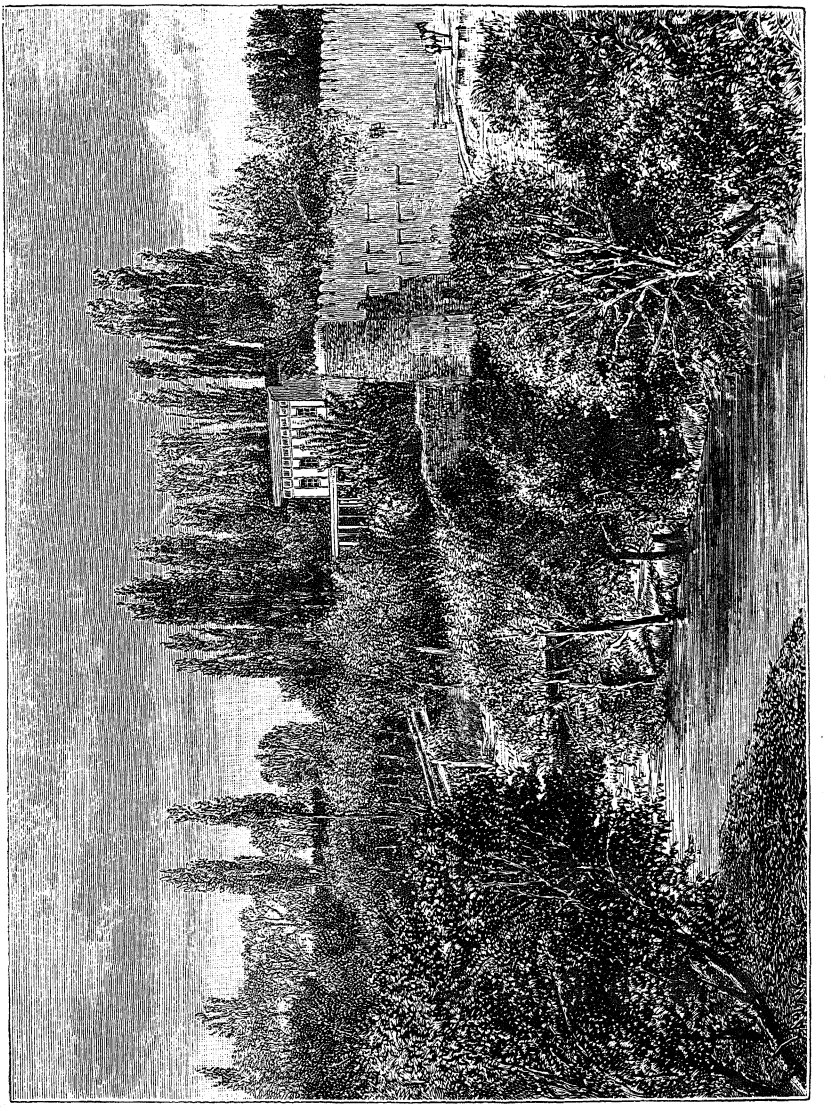
Nagyon kifáradva érkeztem meg, s azon tudat, hogy roszszul fogok étkezni és azután útnak indulunk, egészen lehangolt. Perczenkint azt hittem, hogy csakugyan őrült kivánság az, hogy még aznap Wadilba visszatérjünk.

De bizony útnak kellett indulni ; az idő gyorsan haladt és mi Alaït a tél beállta előtt akartuk elérni. Ezen a vidéken a tél korán szokott beköszönteni, augusztusban rendesen megjön a hó. Ujfalvynak vissza kellett utazni Marghellánba. Elhatározta tehát, hogy haladéktalanul útra kelünk. Csak annyi

időt vettünk magunknak, mig e pompás legenda nélküli barlang mellett aïran-t (vizzel vegyített savanyu tej) ittunk, melylyel a kirgizek kináltak meg. Mindenki el volt ragadtatva a nagyszerü megvendégelés által, melyet nagyon szánalmasnak találtam.

Wadilt ugyanazon jó állapotban találtuk, mint volt, midön elutaztunk. Kibitkáinkban kipihentük az napi fáradtságunkat; nem is csekélység egy napon 35 kilométernyi útat lóháton tenni.

Férjem másnap, hogy kikerülje a roppant hőséget, kora reggel elutazott Feodoroff kiséretében Marghellánba, engem pedig Müller ur oltalmára bizott. Feodoroff hiányát nappal nem éreztem. Este azonban, midőn egyedül voltam kibitkámban, minden oltalom nélkül, eszembe jutott a megfojtott lengyel nő sírja, s tünödtem magamban, miként zárjam el szobámat. Erre azonban gondolni sem lehetett. Mit tevő legyek? Csak legalább valami zörej figyelmessé tenne. Azt mondják, szükségben leleményes lesz az ember: addig gondolkoztam, mig csakugyan kitaláltam a módot. Sátram ajtajához egy széket állitottam, miután azt előbb kötővel megerősítettem. Ezt elég jó figyelmeztetőnek találtam; ezen szék elé oda állitottam élelmiszeres táskámat, melyre elhelyeztem kanalaimat, villáimat és a késeket, de oly könnyedén, hogy azok a leggyöngédebb érintésre leessenek. Ily módon, gondolám, ha érintik a széket, a zörej rögtön felébreszt. Különös egy csengetyű, de nem választhattam másfélét. Végre revolveremet mellém helyezve elaludtam. Nehéz álmaim közepette egyszerre megszólalt csengetyüm; rögtön félébredtem álmomból, fegyveremhez kaptam s »ki az?!« kiáltám. Semmi felelet. Gyertyát gyujtottam és minden oldalról megnéztem szobámat. Nem láttam semmit, s azt hivém még mindig álmaim behatása alatt vagyok, de a földön heverő kések, kanalak és villák a rettenetes valóságot bizonyitották

A khán nyaralója Asszakéban.

Ébren maradtam, míg világosodni kezdett; a fáradtság és világosság eloszlatták félelmemet és az álom végre hatalmába keritett.

Reggel elmondtam éjjeli ijedtségemet Müller úrnak, ki sokat nevetett rajta. A nagy házikutya akart meglátogatni, mint a hogy meglátogatta őt is; megérezte valószinüleg az élelmi szerek szagát és be akart hatolni és ledöntötte evőszereimet. A váratlan zörejre megijedt és elfutott. Sokat nevettem rajta, mert eszembe jutott a mese a nyúlról és a békáról.

Másnap estefelé Müller úr és én elmentünk lóháton egy szentnek sirját megnézni, melyet ezer év előtt épitettek; a sírok itt az egyedüli megmaradt emlékek. Mindent földből és szalmából épitenek, mit az első szélfuvalom feldönt. A falak 60—80 centiméter magasak, és egymásra helyezett kövekből állanak; ha az első kőréteg megszáradt, reá helyezik a másikat, s igy folytatják, míg nyolcz réteget nem raktak egymásra. A bazáron mentünk keresztül. Hét órakor este az egész lakosság kint volt. Ama nehány orosz katona, kik Wadilban vannak, sőt még a parancsnok kis gyermekei is a benszülöttek közé vegyültek.

Azon kérdésünkre, merre van a sír, egy mohamedán ajánlkozott, hogy elkisér bennünket a temetőbe. A mauzoleum elég magas és kapuja egykoron szép lehetett. Az őr beleegyezett, hogy kinyissa és megmutassa a szentélyt.

Egy alacsony ajtón, melyen lehajtott fővel kellett áthaladnunk, eléggé szép faragványok láthatók; régi szövetdísz fedi a sírt. Érdemes volt ezért magát kényelmében zavarni? Nem vagyok még eléggé régész, hogy ilyesmi kielégitsen.

Másnap folytattuk sétáinkat, hogy megtekintsük egy kevéssé a környéket. Az est gyönyörü volt. Midőn a várost elhagytuk, megláttuk ismét a szép vidéket. Egy vagy két kilométernyire Vadiltól a benszülöttek a Schahimardán folyását megváltoztatták, hogy az az ő vidékükön folyjon keresztül.

A töltést innen is lehet látni; ezt kövekből és földből építették, elég nagy munka lehetett, mert a töltés gyeppel van födve és fákkal beültetve, s igen festői védet képez. Estelink csokoládéból és dinnyéből állott. Ez utóbbi gyümölcs itt korántsem oly jóizü, mint Turkesztánban. Hiányzik neki az érlelő hőség, ámbár a gránátfa, fügefa felváltva díszlik az almafával s ezek gyümölcsei szerte hevernek kertünk földjén. Ezen almákból jó almabort lehetne készíteni, mert az almák és körték e vidéken nem eléggé jóizüek, s igy evésre nem alkalmasak.

Másnap levelet kaptam férjemtől; azt irta, hogy szombaton utazzam hozzá vissza Margellánba. A pénteki napon elvégeztem a látogatásokat. Voltam a parancsnoknál és hadnagyának nejénél. Megköszöntem szivességöket, melyet irányunkban tanusitottak. Ez alkalommal észleltem, mily hamar felveszik az oroszok a keletiek szokásait: a hadnagyné kis fia, ki mintegy öt-hat éves lehetett, kiáltozva futkosott végig anyja lakosztályán, minden ruházat nélkül, ugy mint az isten megteremtette. Szárt felügyelője oly arczczal nézte, mint a ki már megszokta ezt a nyargalódzást. Én egy kissé túlságosnak találtam a szárt szokások eme utánzását, annál is inkább, mert a házban még több gyermek is volt. Jól tudom, hogy Oroszországban, mint ezt alkalmam volt többször tapasztalni, a szülők rendkivül gyengék gyermekeikkel szemben; vannak olyanok, kik elvből nem gátolják a gyermekeket semmiben, ha mindjárt, mint mondják, roszat is tesznek és romlott természetüek ugy, hogy nem tudják magukat megszerettetni senki által. A gyermekek, kik nagyon jól érzik ezen gyengeséget, minden szeszélyöket végrehajtják; igy például asztalnál belenyúlnak kezeikkel a tálakba, megfognak és rágicsálnak mindent, mi nekik ízlik. Ez Rousseau nevelési módja, czél és mérték nélkül. És azután gondolám, ha gyermekeik meztelenül járkálnak, jobban érzik

magukat, beszivhatják a levegőt minden porussal és nem téphetik rongygyá ruházatukat. Elnézőnek kell lenni.

Reggel egy negyed ötkor hagytam el Vadilt dsigitjeimmel, kiknek roppant lustaságát kénytelen voltam némileg azzal iparkodásra bírni, hogy gazdájok haragjával fenyegettem. Egész testökben remegve iparkodtak előre a szegény ördögök. Ha az arba késett is egy negyedórát, annyira siettek, hogy ezt a késést helyrehozták.

Elhaladtunk a kislákok előtt, melyeknek lakói most ébredeztek. A muzulmánok imájokat végezték, mások teájokat itták kényelmesen a földön fekve, mig ismét mások már munkájuknál voltak. Ez utóbbiak, az igaz, csekély számmal voltak. A helyett azonban, hogy ugyanazon úton mentünk volna, a kocsis a sivatag közepén jobbra tért és egészen a hegyek aljához közeledett. A síkság itt egy kevéssé művelve van. Szép nagy folyók folydogáltak a már learatott földeken, melyeknek termékenysége lehetővé teszi a háromszori aratást évenkint.

Tiz óra felé betértünk egy kislákba. A falu még messze volt, és mi majd meghaltunk a hőségtől és szomjúságtól. Minden háznál, mely utunkba esett, vizet vagy dinnyét kértünk, de hiába. Néha találkozik az ember útközben benszülöttekkel, a kik vizet, vagy ajrant, dinnyét, apró süteményt, vagy szárt kenyeret visznek; ez azután váratlan szerencse, mi örömteljes felkiáltást csal ki az emberből. De az ilyen találkozás csak kint falun történik meg; a nagy városok közelében igen ritkák.

Végre Margellánhoz közeledtünk. Minthogy épen az ellenkező oldalról érkeztünk, az egész városon kénytelenek voltunk áthaladni, hogy azon helyre jussunk, a hol találkoznunk kellett. Oly nagyon vágytam már, hogy odaérhessek. Az utczákat roppant hosszúaknak találtam; de mindenesetre ép oly porosak voltak, mint a többek.

Margellánnak 60.000 lakosa van. Tizenkét kapuja van, mint Khokandnak, de nem bir semmiféle nevezetességgel, minek csak legkisebb jelentősége is volna. Egyike Fergánah legrégibb városainak.

Egy negyed tizenkettőkor Bekcsurin úr kapuja előtt voltunk. Nem késtünk többet, mint egy negyedórát. Férjem V. úrral a kertben volt, a ki pontosságomért megdicsért. Ezen urak épen azon fáradoztak, hogy az albumot, melyben a typusok voltak felvéve, befejezzék. A benszülöttek, keresztbe tett lábaikon ülve, a legnagyobb türelemmel várakoztak a kertben, hogy a fényképészhez vezessék őket, ki hivatva volt arczvonásaikat visszaadni. Sok nehézséggel járt, mig igy össze tudták hozni ezen typusokat. Hogy végre czélt érjenek, kénytelenek voltak a hatóság segélyét kérni. Kivált az asszonyoknál majdnem legyőzhetlen akadályokkal találkoztunk. Egy zsidóasszony a többek között valóságos komédiát csinált. Az aksakal saját beleegyezésével vezette ide, minthogy férje megtagadta azt. Midőn a fényképész előtt volt, borzasztóan elkezdett kiabálni. Szabad választást engedtek neki: vagy lehagyja magát fényképezni és kap egy rubelt, vagy pedig elmehet. A rubel maradásra birta. Elszánta magát, levette fátyolát és lefényképeztette magát. Másnap panaszra jött férje, hogy nejét erőszakkal hozták el, s ezért megbetegedett az ijedtségtől és halálán van. Ez merő hazugság volt, de az urak nem akarták, hogy nyilvános botrány legyen belőle, egy rubelt adtak neki, hogy hallgasson. A zsidó elégedetten távozott. Másnap megint eljött, még jobban panaszkodva. Most már nemcsak felesége, hanem gyermekei is betegek voltak. Ismét kapott egy rubelt és egészen elragadtatva távozott. Következő napon ismét megjelent. Szerencsétlenségére az urak már beleúntak ebbe a komédiába és azt mondták neki, ha még egyszer merészel jönni, bezáratják. Ezen fenyegetés hatott, mert az ember nem jelent meg többé.

Közép-Ázsia népei oly nyersek, szokásaik oly igényteljesek, hogy férjem szerencsének tarthatta, hogy mégis harmincz férfi és nehány női typust nyerhetett. Egy balesete is volt. Az egyetlen kara-kirgiz nőt, ki rászánta magát a fényképeztetésre, egy darázscsípés egészen eltorzította, épen akkor, midőn reá került volna a sor. A csípést épen ajkán ejtette a darázs s az rettenetesen feldagadt. Lehet, hogy ezen körülmény bírta őt a beleegyezésre is, csakhogy ilyen állapotban nem lehetett őt lefényképezni. Mikor még a vén czigányasszonyok sem akarták levenni az arczukat elfedő leplet! Czigányoknál valóban meglepő ez a szégyenkezés.

Margellánban a hőséget ép oly kiállhatatlannak találtam, mint elutazásom előtt. Míg távol voltam, az urak kénytelenek voltak árnyékban 40 foknyi meleget eltűrni. Még három napot töltöttünk ebben a városban, hogy befejezhessük gyüjteményeinket, és hogy ellássuk magunkat minden szükségessel az Alaïba való útra. Élelmiszereket kellett venni a kiséretünkben levő férfiak számára, mert el lehettünk rá készülve, hogy ha Karategint elhagyjuk, nem találunk semmi helyet, hol ezeket beszerezni lehet. A hegység lakatlan s nagyon hideg. Az állatok számára majd csak kap az ember takarmányt a nomád kirgizeknél, kik ezen vidékeket be szokták járni. Egy szakácsot kellett fogadni s beszerezni az élelmezéshez szükséges kelléket és ezt mind az utolsó három nap alatt.

Én reám nézve, minthogy beteges voltam, Ujfalvy azt határozta legnagyobb sajnálatomra, hogy Ochban várjam őt be. Ezen határozat valóságban büntetés volt részemre. Ezen utazásban csakis azért vettem részt, hogy mindég Ujfalvy oldalánál lehessek, és egészségem eddig megengedte, hogy mindenhova kisérhettem. És most egyedül ott kellett maradnom egy egész hosszú hónapon át Ázsia közepén, minden tudósítás nélkül. De beláttam, hogy igy kell lenni; Ujfalvy a franczia

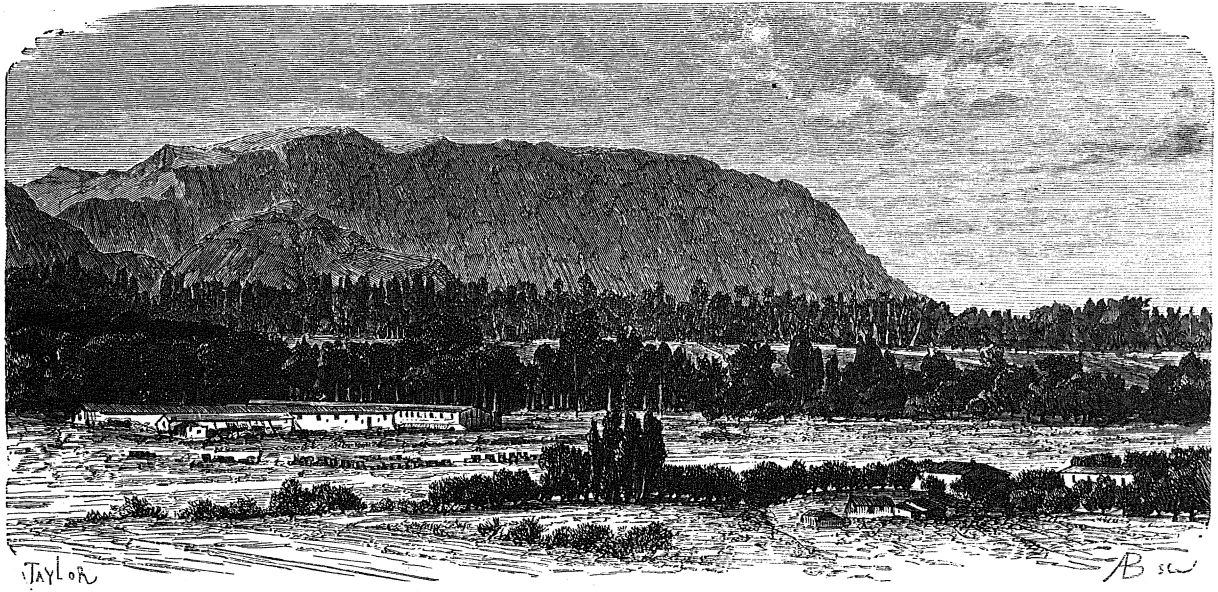
kormány megbizásából utazott és én nem akartam, hogy miattam az expediczió hátráltassék, késleltessék, vagy épen félbe legyen szakítva.

Pénteken egy futárt küldöttek Ochba, hogy a kerületi főnököt értesitse odajövetelemről. Ezen tisztviselő és neje nem beszéltek franczíául, de megismerkedtem ott egy más nővel, ki férjével együtt igen jól beszélték anyenyelvemet.

Szombaton, mely napra az urak elutazása volt kitűzve, a hőség árnyékban 38 foknyi volt. Fél ötkor mindenki útra készen volt és a kozákok is megérkeztek már. Milyen nehéz szívvel mondtam nekik isten hozzád-ot, és mennyire össze kellett szednem minden erömet, hogy hangos zokogásba ki ne törjek! Hisz magamra maradtam idegen országban, egyedüli kisérőm a folytonos nyughatatlanság volt. Egy lélek sem volt, a ki bátoritott volna, a kinek elmondhattam volna aggodalmaimat és ki vigasztalt volna. Visszasiettem sátramba és itt szabad folyást engedtem könyeimnek. Mint mindég, úgy most is a munka és az ebből eredő fáradtság csillapitotta le izgatottságomat. Saját utamhoz való előkészületekkel foglalatoskodtam. A hű Feodoroffot itt hagyta férjem nálam.

Fél hétkor kellett volna elindulnunk, de mint mindég, úgy most is egy órával később jött a kocsi; a felpakkoláshoz is kellett idő, s így már nyolcz óra volt, mikor útnak indultunk.

A városnak és bazárnak egy másik részén haladtunk át. Gépiesen néztem az emberekre, kik boltjaikban az esteli főzéssel voltak elfoglalva. Ezen emberek sohasem esznek feleségeik vagy gyermekeik társaságában. Mindég egyedül és lehangoltan látni őket. Úgy látszik, a jókedvet nem igen ismerik. Ezen körülmény ma este jobban szemembe ötlött, mint máskor, minthogy én is egyedül voltam, és egy kissé megvigasztalt azon gondolat, hogy ezen emberek szintén nélkülözik a társasélet örömeit.

Orosz laktanya, az Akbura völgyben, közel Och városához.

Még nehány kislák előtt haladtunk el, s most ismét a sivatag terült el előttünk. Az éj leszállt, s gondolataim tova repültek, követték az utasokat. Hol lehettek? Mit csinálnak? Szemeim megteltek könnyekkel. Mit nem adnék, ha kisérhetném őket! Az utat ketségbeejtő hosszúnak találtam, természetesen hosszabbnak, mint a minő valóban. A hőség nagy volt és a por fojtó. Féltizenkettőkor éjjel értünk az első állomáshoz. Leszálltam s elhatároztam, hogy legalább két órát pihenek s egy csésze csokoládét készítek magamnak, minthogy dél óta semmit sem ettem.

Az állomás elég tiszta volt és legnagyobb csodálatomra a sztároszta, midőn látta, hogy nem értek oroszúl, németül kérdezte, vajjon beszélem-e ezen nyelvet? Igenlő feleletemre nagyon nyájas lett és odahozta, a mire szükségem volt, t. i. a szamovart. Midőn értésére adtam, hogy a pamlagon szeretnék egykét óráig aludni, annyira szíves volt, hogy becsukta az ajtókat és ablaktáblákat. Körülbelül egy óráig aludtam, midőn a sztaroszta bejövetele felébresztett, ki azt mondta, ha lovakat akarok, ugy rögtön útnak kell indúlni, mert egy futár érkezett, s a hozott rendeletet haladéktalanúl tovább kell küldeni. A helyett azonban, hogy egy lovast küldene, azt ajánlotta, fogjuk a lovakat az én kocsimba s igy én leszek az a szerencsés, ki a rendeletet viszi s egyuttal sokkal gyorsabban utazom. Elfogadtam az ajánlatot, mely négy órai várakozástól és egy napi úttól kimélt meg. Ime, átváltoztam futárrá.

Az elutazás perczében igy szólt hozzám a sztaroszta: »Szerencse, hogy nem a múlt héten utazott erre, mert a kiptsakok tették erre éjjeli látogatásukat; ezen a héten még nem jártak erre.«

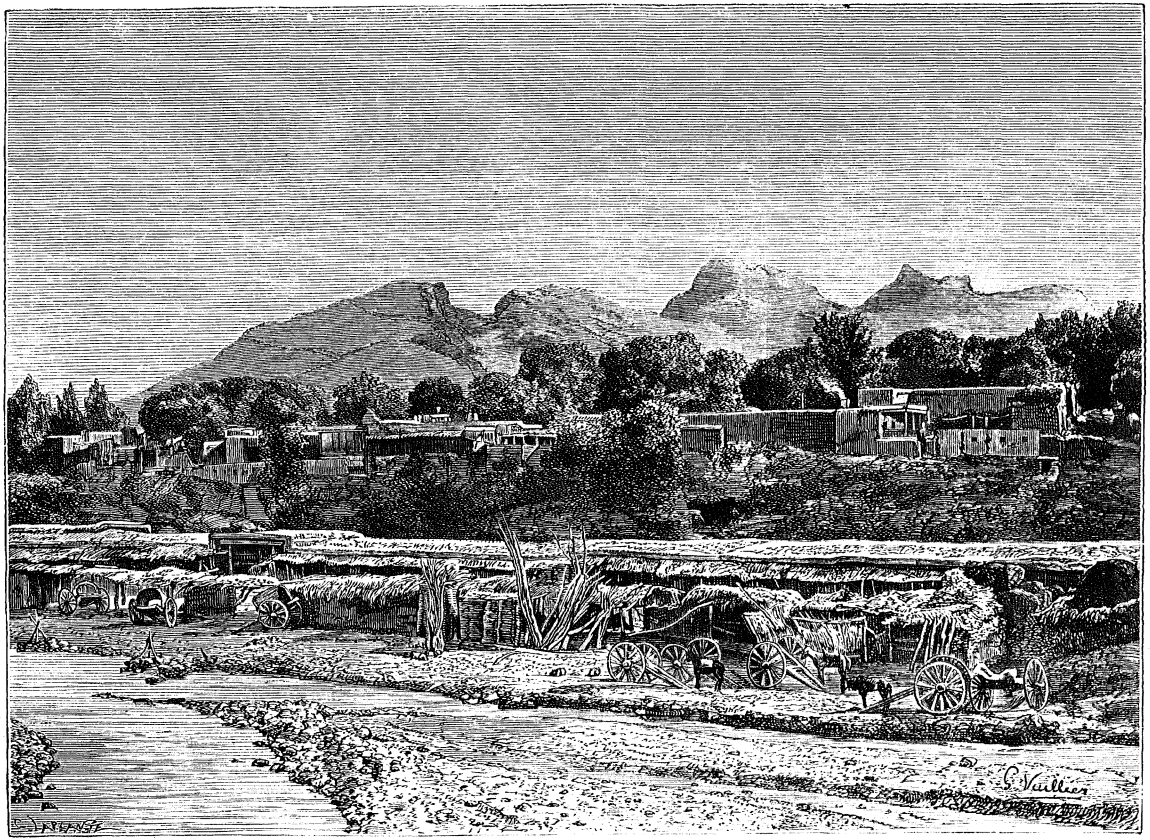
A kiptsakok ezen vidék legvadabb és leggonoszabb lakói. Ezen hír éppen nem volt bátorító; mindennek daczára nem akartam félénknek látszani, mosolyogva vettem elő és mutat-

tam meg kis revolveremet, melyet mindig övemben szoktam hordani.

Ezen fegyver a biztonság érzetét költötte fel bennem, ámbár még nem jutottam azon helyzetbe, hogy kénytelen lettem volna használni. Valóban nem tudom, mint vettem volna hasznát adandó alkalommal. Meglehetös jó czéllövő vagyok, de egy embert azért még sem tudtam volna oly hidegvérüen czélbavenni, mint azt a darab fát.

Kocsiba szálltam; a hü Feodoroff a kocsis ülésén helyezkedett el; szerencsére kiséröm egy orosz jemsik volt, s igy két megbizható emberem volt. Gyorsan haladtunk, mint ezt a sztaroszta elöre megmondotta. A hold is feljött és daczára a setét felhöknek, melyek fejünk felett tornyosúltak, mégis ki-ki bújt és láttatá halvány szintelen világát. A por sem volt már oly nagy; elhagytuk a sivatagot és gyepes vidéken haladtunk, hol sok apró kislák volt elszórva, de nagyon közel egymáshoz. Eleinte féltem, mert sok lovassal és arbával találkoztunk. Nagy vihar látszott a távolban; a villám egyik oldalról a másikra czikázott és megvilágitotta perczenkint az éjt és rögtön az ég zörgött reá, de oly gyöngén, mintha mintegy erőlködve hatott volna át a felhőkön. A látvány gyönyörü volt; a villámlás gyorsan követte egymást, s megvilágitotta a roppant felhőcsoportokat, melyek az égen függő sziklákhoz hasonlitottak.

A vihartól semmit sem féltem; bámúltam a természet ezen megható játékát. Kérdeztem magamat, ha vajjon csakugyan én, a párisi nő vagyok-e, ki itt ezen járatlan utakon jár, oly népek között, melyeknek már neve is bizonyos félelmes érzést szül még e férfiak keblében is. Azt hittem, álom az egész; de a kocsinak minden zökkenése a valóságra ébresztett. Meg kell emlitenem, hogy a forró évszak alatt az utasok, ha a homoksivatagon utaznak keresztül, kénytelenek olyan kis kocsikat használni, melyeket tevék húznak. Ezen fáradságos utazástól

A Tasti-Soleiman Ochban.

szerencsémre meg voltam kimélve. Lassan-lassan visszatért bátorságom is, és egészben véve sokkal kellemesebben utaztam mint azt csak egy pár órával előbb hittem volna.

Asszakéba reggel három órakor értünk; várni kellett, s én elaludtam kocsimban az udvar közepén, mely telve volt baromfival, melyek felébredésében gyönyörködhettem. Minthogy azelőtt Asszakéban tartózkodott nyáron a khán, elmentem megnézni a nyárilakot; de ezen szép épületnek már csak romjai láthatók. Részben a háború alatt dőlt romba ezen csinos palota, melynek kertjét az Akbura habjai nedvesítették. Fekvése festői lehetett, s még fennálló részei mutatják egykori terjedelmét. Azt hiszem a khánok a milyen kevésre becsülték alattvalóik életét, annál több súlyt fektettek saját életükre és mindent elkövettek, hogy azt legkellemesebben tölthessék.

Megerősödve és félig-meddig kielégítve visszatértem, és sebes vágtatva haladtunk az ujonnan befogott lovakkal. Elhaladtunk a bazár előtt, melyen semmi különöset nem észleltem, hacsak lakóinak felkelését nem említem, kik nagyon hamar bevégezik öltözködésüket, mert sohasem szoktak egészen levetkőzni. Némelyek kis szőnyegeken imájukat végezték, mások mosakodtak, ismét mások jóízűen falatoztak. Maga a város hasonlít a többi mohamedán városokhoz, setétté és szomorúvá teszik a földből készült szürke házak, melyeken semmi nyílás nem látható. Fekvése kellemes és az Akbura, mely keresztül foly rajta, még kellemesebbé teszi. Kiváltképen a kilátás gyönyörű és messze terjed. Asszaké és Andidsán közt egy síkság terjed el, melyen a homok oly rendkívül finom, hogy a szél minden perczben más-más helyre viszi; ezáltal bámulatos egyformaságú hullámokat képez. Útközben eszembe jutott, hogy a rendelet, melyet viszek, talán épen az én Och-ba jöttömet jelező sürgöny! Hisz az oroszok oly feledékenyek! Mindenesetre nemsokára megtudom.

Gyorsan haladtunk ; az eső kezdett esni és ez úgy látszott felfrissítette a lovakat, mert az állomásokat rendkívül gyorsan értük el. Andidsán, melyet visszajövet ismét látni fogok, semmit sem vonzott. Siettettem megérkezésemet, hogy magam lehessek gondolataimmal. Örömmel üdvözöltem a kis előhegységeket, melyek Och közeledtét jelezték, hova dél felé meg is érkeztem.

Midőn Ochba értem, a kerületi főnök nem volt ott ; kint lakott falun. Végtelen beszélgetésbe és magyarázatokba kellett bocsájtkoznom, borzasztó nyelvzagyvalékkal, mi nem kevéssé csökkentette előkelőségemet. Nem képzelek ostobább helyzetet, mintha oly emberekkel kell megértetni az embernek magát, a ki nem beszéli nyelvünket. Végre mégis találtam a kerületi főnök segédje személyében oly emberre, a kinek megmagyarázhattam, mit kivánok. Ő beszélt francziául ; s így megtudtam, hogy e megérkezésemet jelző irat ma reggel érkezett meg. Csakugyan én hoztam a tudósítást s két rubelt fizettem, hogy előttem érjen oda. Ajánlom ezen leleményes módot a mi posta-kezelőink figyelmébe.

Az én kocsimat, melyet Feodoroff kisért, a katonai kormányzó villájába küldték, míg engem a nacsalnik saját kocsiján vitt oda. Abban a perczben értem oda, midőn számomra két kibitkát állítottak fel egymás mellett, az egyik előszobának volt szánva, a másik hálószobának. Az én laktanyám nagyon jól nézett ki; egy parkban szép fák árnyában volt felállítva, melynek egyik oldalánál az Akbura folyó hömpölygeté vizét. Távolban a mezőket, a várost és az orosz laktanyát lehetett látni, hol a tisztviselők, a katonák és azok családjai laktak. Este, midőn egyedül voltam kibitkámban, a katonák imája egészen idáig hangzott. Valami rendkívüli költészet volt ezen imában, mely itt, e gyönyörű természet közepette emelkedett fel az ég urához. Engem annyira meghatott, hogy gyakran

Szárt férfi és Kara-Kalpak asszony.

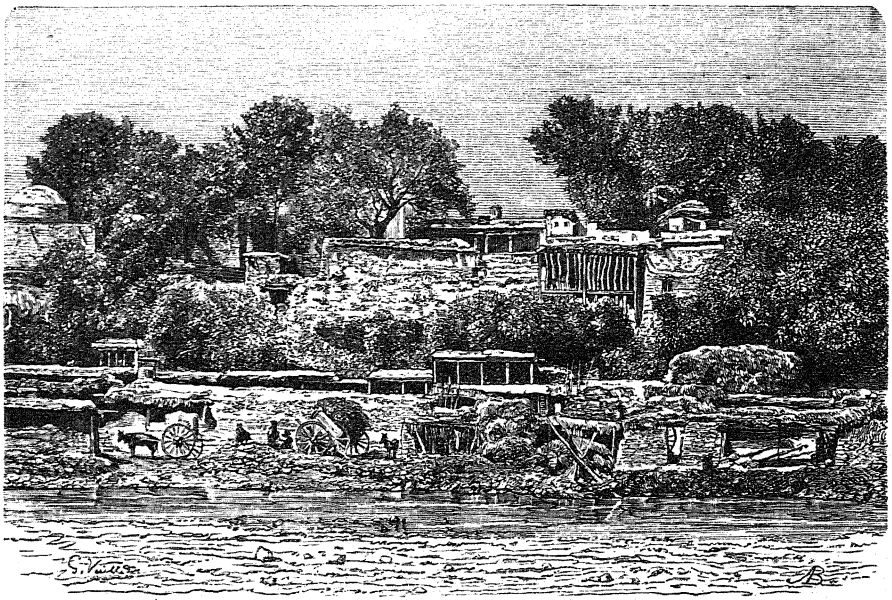
egyesítettem az enyimet is ezen derék emberekével. A látkört magas hegyek szegélyezték, melyek egyik részén tőlem balra a Tasti-Soleiman mecset emelkedett. Az idő hűvös lett; a különbség meglehetős nagy volt a mostani légmérséklet és az előbbi napok hősége között. Tegnap még 39 ° volt árnyékban és ma a hőmérő 25 ° szállott le s a mi még érezhetőbbé tette a levegő ezen lehűtését, az a finom permetező eső volt, mely egész csontig hatott. A kibitka, úgy találtam, most nem felel meg jó hírnevének; a hűvös lég behatolt minden oldalról. Ősszel és tavaszszal bizony nem kényelmes lakás ez. Jól betakaróztam és annyira a mennyire lehetett elhelyezkedtem ezen a helyen, melyet a kormányzó neje lehetőleg lakályossá iparkodott tenni. Azon a két napon, melyet saját gondozásomra fordítottam, nagyon szomorú voltam. Daczára ennek azonban látogatást tettem egy ezredes nejénél; ezen hölgy nagyon jól beszélt francziául, legnagyobb sajnálatomra azonban beteg volt s igy semmiben sem lehetett segítségemre. Meg kellett elégednem nehány tanácscsal, melyekkel útbaigazítani iparkodott.

Megérkezésem második napján este, éppen midőn a nacsalnik, neje és gyermekei társaságában theáztam, férjem Müller úr kiséretében visszaérkezett. Rendkívül boldog voltam; de egyszersmind nagyon meg voltam lepetve, mert férjemet csak nagyon komoly és fontos okok birhatták arra, hogy félbeszakítsa útját. Nem tudtak megegyezni a fényképészszel, ki minden rendezésnél ellenszegült. Elhatározták tehát, hogy nehány napig pihennek Ochban és tökéletesbítik ethnológiai tanúlmányaikat s azután lóháton kellett átutazni egész Fergánáht.

Másnap megtekintettük a várost. Och, Margellántól nyugatra fekszik, az Akbura völgy mélyében. Nagy város, mely amfiteatrum módra emelkedik a Tasti-Szoleiman hegy körül. Nagyon régi; mint mondjak, még Nagy Sándor korában épült. A bazár tágas és nagyon látogatott, s a közel levő

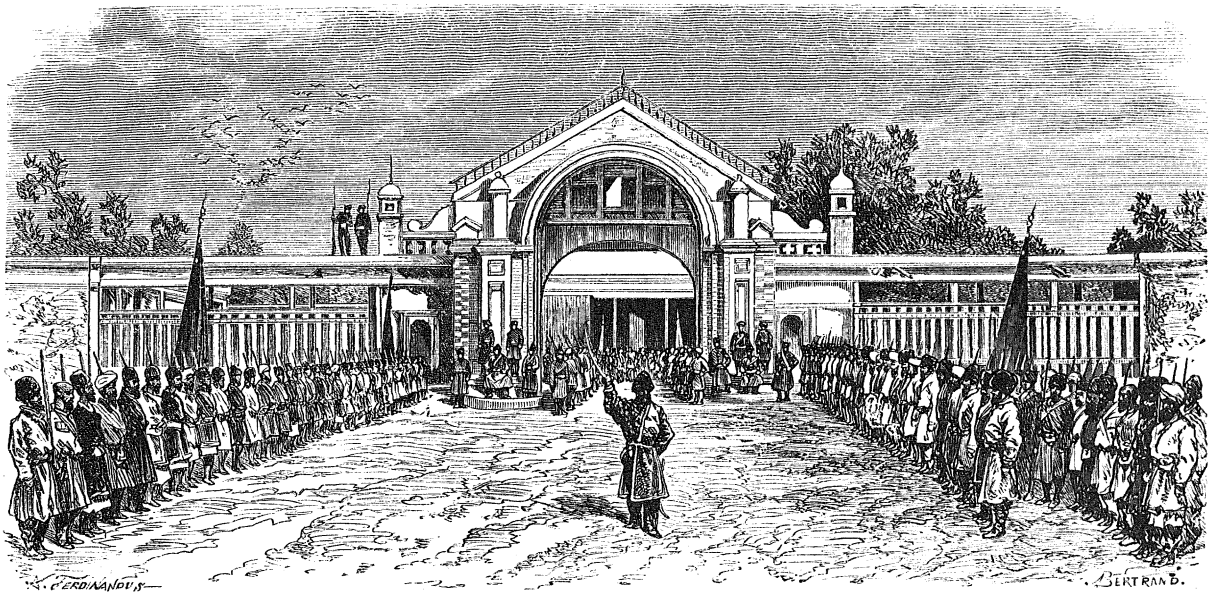
folyó még élénkíti; a Csaikanné-k kávéházak) elég tiszták. A város sokkal élénkebb, mint Margellán. Egy csinos külsejü mecset látható, mely divatos beosztással van épitve: Abdur-Rakhmane-Aftobatsi fiai épitették. Och lakói főleg szártok, melyek az eredeti törzs keverékéből származnak.

A szártok jól megtermett magas emberek; a test azon részei, melyek fedve vannak, fehérek, arczbőrük napbarnított. Hajuk és szakálluk többnyire fekete s az utóbbi nagyon dús.

A Bazár Ochban.

Szemsarkaik nem emelkedettek, és szemeik színe barna, ritkán kék. Orruk nagyrészt igen szép, hosszú, vékony és hajtott; szájszélük finom, keskeny és fogaik aprók. Széles homlokuk van és egész arczuk tojásdad. Testük erőteljes, végtagjaik vékonyak, derekuk karcsú. Az asszonyokat sokkal bajosabb leírni, mert a haremekben gyakran találni a szárt asszony

A khokandi kormányzó régi palotája Andidjanban.

mellett tadsik és üzbég nőt. Kivételt egyedül a kirgiz nők képeznek, a többiek nagyon kevertek. Azon szárt nőknél, kiket láttam, azt vettem észre, hogy hajuk és szemeik rendesen feketék, ez utóbbiak szegletei némelykor felfelé emelkednek; fogaik vakító fehérek, hacsak le nem feketítik, kezeik és lábaik középnagyságúak, bőrük mindig nagyon barna; inkább kicsinyek, mint nagyok és rendesen elég erősek. Ha megöregednek, kövérek lesznek, mi életmódjuk következménye. Egy harmincz éves asszony már nagyon elhervadt. Az üzbég asszony befedi némelykor arczát, a szárt asszony soha.

Midőn visszatérőben voltunk kibitkánkhoz, egy kellemes arczú, s eléggé gazdagon öltözött kara-kalpak asszonynyal találkoztunk.

Mi másnap az egész napot kasgarok mérésével töltöttük; azért mondom mi, mert én Ujfalvy tollbamondásait írtam, s látva, mint remegnek ezek a szegény emberek, egész rábeszélő tehetségemet felhasználtam, hogy megnyugtassam őket; de a szavak semmi hatást sem gyakorolnak ezen bizalmatlan emberekre, kik hozzá vannak szokva, hogy megcsalják őket; nem is lehetett őket megnyugtatni, csak midőn ismét szabadon bocsájtattak. Többnyire szép emberek voltak; bőrük egy kevéssé olajszínű, szemeik feketék s szegleteiknél kissé emelkedettek, szájuk nagy és fogaik fehérek; homlokuk alacsony és széles arczuk sarkos.

Mert rosz gyalogosok, rettenetesen félnek, hogy Szibériába küldik őket, hol ezer, meg ezer mértföldet kell gyalog menni, 40 foknyi hidegben megdermedt lábakkal. S ezek mégis alárendeltjei a kirgizeknek és kalmukoknak. A kosz nagyon elterjedt náluk, és terjedését nagyon elősegíti a talaj agyagos pora. Bukharában, Szamarkandban és az egész Turkesztánban gyakran szenvednek a ristán által. A ristán egy a bőr alá fúródó giliszta, hasonló a guinéai czérnagilisztához, melynek

petéi némely vizeken tenyésznek. Ha az ember ilyen vízből iszik, a pete a bőr alá fúródik és borzasztó fájdalmakat okoz a tagokban. Meg kell várni, míg a giliszta bizonyos hosszúságot elér, s csak akkor lehet kiirtására gondolni. Ez nagyon kényes mütét, mert ha egy nem sikerült kihúzás következtében elszakadoz a giliszta, minden elszakadt részből egy új állat nő és igy a szakadás által történt sokszorosítás még az életet is veszélyezteti. A bukharai borbélyok nagy gyakorlottsággal birnak az ilyféle operációkban. Midőn Szamarkandba indúltunk, annyit beszéltek nekem a ristánról, hogy roppantul féltem tőle. Az oroszok azt ajánlották, ne igyam vizet, hanem csak tejet. De azért A. báróné példáját követve kútvizet ittam, melyet szamarakon hoztak, és a mely nem okozott nekünk semmi bajt.

Egy még jobban elterjedt betegség is uralkodik a szártok között, a melyet ezért »szárt betegségnek« is hívnak. Ezt megkapják gyakran az orosz gyermekek, de sőt felnőtt egyének is. A test valamely részén fekély támad; leggyakrabban az arczon s ez a fekély folyton nő. A szártok letépik, az orosz orvosok leégetik; ha meggyógyul, olyan sebhely marad utána, mely nagyon hasonlít égési sebhelyhez. Láttam nagyon kedves kis orosz leánykákat, és egy szamarkandi tisztnek a nejét, kiket ezen betegség egészen eltorzitott.

Harmadnap a Tasti-Szoleïman mecsetet kellett megnéznünk. Tasti-Szoleïmannak neveznek egy hegyet, mely a síkság közepén emelkedik s négy orma van, melyek között a harmadik a legmagasabb. Ezen hegyre nagyon fáradságos felmászni, mert nagy kövek szegélyezik. Az első magaslaton egy kis nyughelyet emeltek téglából a turisták számára. Ha megkerüli az ember eme nyughelyet, egy mecsethez ér, melyet Khodsamné-Dsaï-nak neveznek, és a mely mohamedán időszámítás szerint 1240-ben épült. Ez a mecset nagyon kicsiny.

Tadsik és Kara-Kalpak.

Nagy kövekkel van kikövezve, melyeket egészen csiszolatlanul hoztak be a hegyről; némely helyen ki voltak vájva, valószinüleg a zarándokok lábai által, és oly síkosak voltak, mint a csiszolt márvány. A falak fehér kövekből vannak épitve, melyek némely helyen ki vannak csiszolva és csinos faragásokkal ellátva. A boltozat ives; a kapunak két szárnya van, tölgyfából készült és faragványokkal van díszitve. A kaputól balra egy fedett szoba van, hol a mollah tartózkodik; ettől szembe az odajövő hivők ülnek keresztbe tett lábakkal és végezik imájukat. A lapos tetőről gyönyörű a kilátás: északon nagyon magas hegyek láthatók; észak keleten Andidsán; dél nyngaton Kasgari; keleten a Naukatba vezető út; lábainknál végtelen zöld növényzet terül el, melyen mint egy zöld tengeren, úszni látszanak a bennszülöttek csunya lakhelyei. Egy zöld domb alján látható az Akbura vize.

Úgy mesélik, hogy Szoliman (vagy Szalomon) egyszer ezen hegyre jött, a hol egy kislák volt. Ezen hely lakói iránt nagylelkű kegyességet akart tanusítani s megkérdezte őket, mire volna leginkább szükségük. Minthogy ez a vidék puszta, kopár sivatag volt, a lakosság bőséges vizet kért. Ekkor Szalomon megparancsolta a legközelebbi hegyeknek, hogy nyíljanak meg és engedjenek szabad útat az Akbura folyónak, mely ezen hegyek másik oldalánál tavat képez.

A mecset közelében, a nyers kőbe vájt két lyuk látható; ezen lyukak körülbelül olyan nagyok, mint egy emberfej és 20 centimeter mélyek. Azt állítják, hogy a ki ide bedugja háromszor fejét, az meg van védve minden baj ellen. Ép így a mecset mögött egy körülbelül 3 méter hosszú nagy érdes kő fekszik rézsutosan, melyen háromszor kell végigcsúszni, és védve van az ember mindenféle vesebaj ellen. Az orvosságot rosszabbnak találtam, mint a bajt; talán éppen ezért hathatós. Ez az izzó vasnak régi históriája, melyről szintén

azt mondják, hogy meggyógyítja a forró víz által okozott égési sebet.

Ezen kirándulás után visszatértünk kibitkánkba. Az ebédet a kerületi főnök és családja körében költöttük el. Ő a főkormányzó ideiglenes palotájában lakik. Maga a ház nagyon egyszerű, de gyönyörű fekvése van a hegyoldalon. Belátni innen az egész völgyet és kertet, mely a másik oldalon terül el; gyönyörű árnyas s benne a félhomály titokzatosságát még jobban emeli egy kis patak locsogása, mely átszeli a kertet.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Ferganah. (Folytatás.)

A jövet kevésbbé élvezetes, mint volt a menet. — Ferganah és lakói. — Andidsán. — Az arbák. — A tizennyolcz éves javasnő. — A szakács betegsége. — Temetési szertartás. — Akara Daria. — Kranologiai kellemetlenségek. — A khodsamné Khabri mecset. — A gyógyszappan. — Porfergeteg. — A benszülött szekrénye.

Augusztus 18-dikán hagytuk el Ochot, hogy lóháton beutazzuk Ferganah északi részét, a hol a régi khokandi khánság 1876-ban Oroszországgal egybekapcsoltatott. Ferganah e része hét kerületre oszlik: Margellán, Vadil, Och, Andidsán, Namangan, Tuss és Khokand. Ferganah tartomány élén egy tábornok áll, a ki Marghellánban lakik és a toskendi főkormányzónak van alárendelve. Khokandot, a régi székvárost el kellett hagyniok, mert mint mondják, rendkívül egészségtelen. E város vizéről azt állítják, hogy golyvát okoz; de az orvosok véleménye e tekintetben szétágazik. Tény, hogy körülbelül háromszáz orosz katona kapott golyvát. A baj tehát kézzelfogható volt, bár annak oka iránt többféle nézet volt uralkodó. A kormány mégis jobbnak tartotta más székvárosba költözni.

Minden kerület egy nacsalnik parancsai alatt áll, ki katonai főnök féle jelleggel bír. Oldala mellett két pamocsnik (titkár) van, és egy békebiró. A kerületek járásokra oszolnak, melyek élén benszülött főnökök — valahnoik, — állanak. Min-

den járásban több helység van, melyek mindegyike választ aksakalt, vagyis elöljárót.

Azt lehet mondani, hogy Ferganah óriási kört képez, hegyek által szegélyezve. Különféle fajú népek lakják: tadsikok, szártok, kipcsakok, üzbégek, turukok, kara-kirgizek, kasgasok és czigányok. A városokban a szártok képezik a többséget; de találkozik az ember ott tadsikokkal, zsidókkal, perzsákkal afgánokkal és hindukkal. A nagyobb városok körül az üzbégek, a karakalpakok és turukok fél-nomád életet élnek. A hegyek legalsó emelkedései, melyek kevésbbé termékenyek, de sokkal, mérsékeltebb éghajlattal bírnak, mint a síkság oazisai, a földmüves tadsikok laknak. A kara-kirgizek a fensíkokon és a legmagasabban fekvő hegyi völgyekben tartózkodnak, melyek Ferganaht környezik. Helylyel-közzel czigánycsapattal találkozik az ember, mely fehér sátrát a népesebb városok közelében üti fel.

A tadsikokat (eraniak) igen könnyen meg lehet különböztetni a többi törzsektől. Az üzbégek, karakalpakok stb. szemvágása többé-kevésbbé felfelé irányúl; kiálló pofacsontjaik vannak és arczuk szögletes, mint a mongoloké. A tandsikok szabályos arczvonásaikkal és tojásdad arczukkal inkább Európa déli népeire emlékeztetnek.

A szártok két faj vegyülékét képezik; de leggyakrabban a tadsik vér tartja meg fölényét. A czigányok setétbarna bőrükkel, kifejezésteljes szemeikkel és hasonlíthatlanúl fehér fogaikkal, a középnagyságnál jóval magasabbak. Ugyanoly életet visznek, mint európai testvéreik.

Mind e népeket közelről fogjuk tehát megismerni; bár láttuk már őket azon különböző városokban, melyeken átutaztunk.

Nyolczan voltunk és így egy elég teljes karaván alkottunk. Férjem, Müller úr, Feodoroff, egy tolmács, egy dsigitt,

ki az utat mutatta, egy szakács, kit szükség esetére vittünk magunkkal, egy lovász és végre az arba kocsisa.

Megköszöntük a nacsalniknak és családjának szives vendéglátásukat és két órakor elindultunk, egy kissé későn ugyan és meglehetős nagy hőségben. De szerencsénkre az Ochi-kerület mérsékeltebb éghajlat alatt fekszik, hol a hőség sohasem emelkedik magasabbra, mint 25—30 fokra, a mit nagyon könnyen elviseltünk, ama roppant hőség után, melyet a többi kerületekben tűrtünk. Ferganahban három éghajlat van: a mérsékelt, a forró és hideg; most az első alatt vagyunk és mint mondják, az út, melyen menni fogunk, igen szép.

Och és Khodsavata közt számos kislákot láttunk. Ujfalvy megállott, s kérdezte neveiket, továbbá hogy mennyi ház van egy-egy kislákben és hogy lakói milyen törzshöz tartoznak. (Ezek üzbégek, tadsikok, kara-kalpakok stb.) Az út valóban gyönyörű, fák szegélyezik és a földek be vannak keritve, faragatlan faczölöpökkel ugyan, de ezen kerítések mégis a czivilizáczió kezdetére vallanak, s azért a szemnek igen jól esnek. Az út mellett majd mindenütt mecseteket látni, melyek farácsozatukkal nagyon hasonlítanak nagy kalitkákhoz. Ezek nem annyira imahelyek, mint a zarándokok megállapodási helyei.

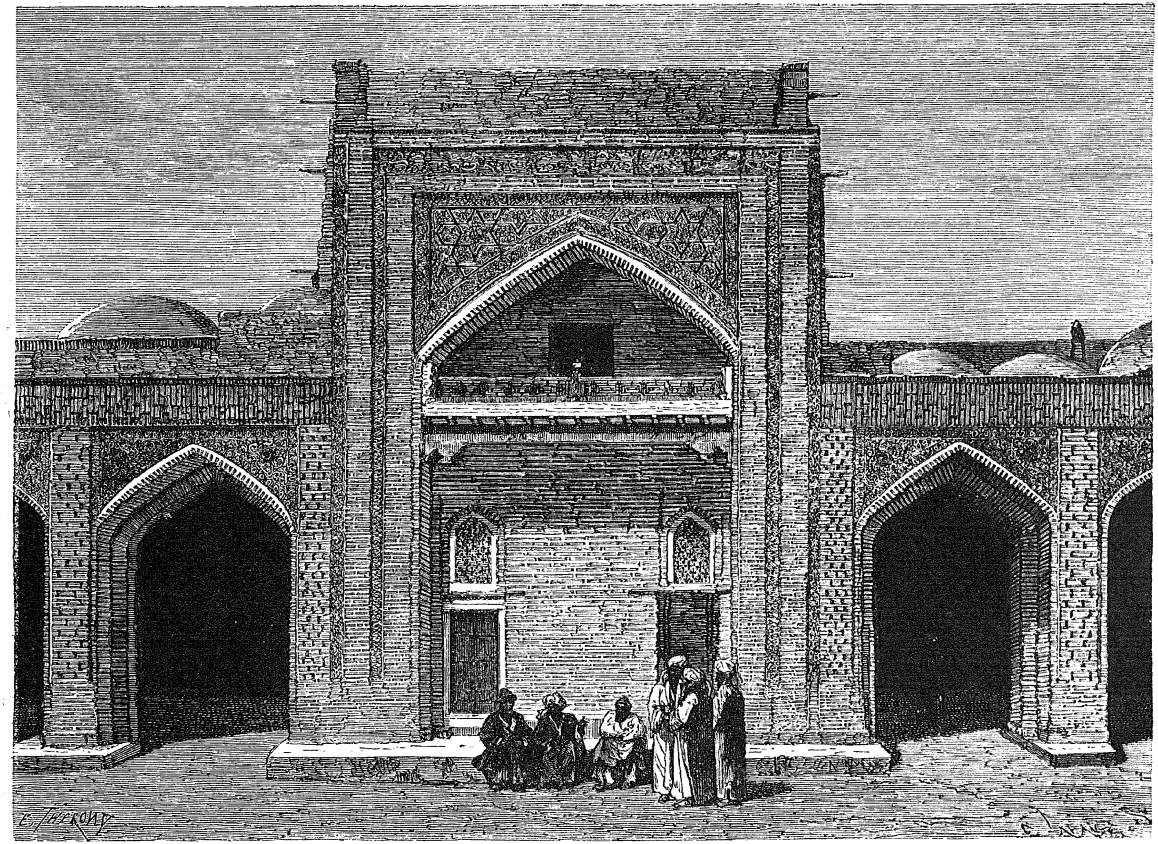
Khodsavatába alkonyatkor értünk. Egy ház udvara szolgált éjjeli szállásul: a négy fal volt az egyedüli külső és belső dísz. Meg kellett ezzel is elégednünk. Csak nem lehettünk nehezebben kielégíthetők, mint Khudaiar-khan, ki szintén itt vett szállást, itt aludt, sőt lábaival a földet is érintette! Ezen ázsiai felségek sokat utaznak, kivált napjainkban, némelykor tanulmányozás végett, némelykor kedvtöltésből és némelykor . . . De ne áruljuk el előre a dolgot, mondjunk csak annyit, hogy ezek a fejedelmi utazások nem változtattak semmit országuk viszonyain. Ugy ettünk, a mint lehetett. A mohamedánok

ajánlatára és példájukat követvè jókor lefeküdtünk, kik udvariasan világítottak gyertyáikkal.

Az aksakal, ki másnap üdvözlésünkre jött és a kinek ugy látszik sok gyertyáját elégették, előkelő állása daczára nagyon jókedvűen fogadta el a pénzösszeget, melyet férjem neki szállásunkért átadott. Ezen tisztviselő azelőtt a bég végrehajtója volt; most az orosz kormány szolgálatában áll mint adószedő.

Elindultunk Andidsánba; férjem és Müller úr előbb indultak útnak. Hogy az út nagyon kí ne fárasszon, elhatároztuk, hogy én arbában utazom, a hű Féodoroff kíséretében. Felhúztak úgyszólván e járműbe, mert az arbák magassága megfelel a folyók mélységének, melyeken át kell kelni. Ez a bennszülöttek kitünő járműve. Mindenüvé lehet vele menni és csakugyan megbecsülhetetlen eszköz ily országban, hol az útak valóban szánalmas állapotban vannak. A khánok igen szép arbákkal bírtak, melyekben nejeik tettek sétakocsizást. A távolban láttuk ismét havasainkat, de messze — igen messze. A vidéket, melyen haladtunk, hegyes síkságnak is lehetne nevezni. Andidsánba értünk, mely eléggé termékeny vidék közepén fekszik, lakói üzbégek és kasgárok. A mecsetek, a melyek az egyedüli említésre méltó tárgyak a mohamedán városokban, Andidsánban semmi különös említésre méltót nem tartalmaznak. Csak egy egészen új mecsetnek szemlélése esett jól a szemnek, mert elegans formáju és tiszta volt.

Khokand ezen régi fővárosa majdnem egészen romokban fekszik. Az utolsó felkelés ideje alatt a város két hétig égett. Mióta a béke helyreállott, az oroszok mindent elkövetnek, hogy ismél felemeljék romjaiból. A bazár útezái szépek és tágasak, a raktárak sokkal rendezettebbek, és az itt levő csaikanné-k (kávéházak) valóban elegánsak. Kedvem jött itt egy csésze kávét inni, de a székek hiánya visszatartott ettől. Nem csekély dolog ám, kecsesen a földre leülni. Mielőtt An-

Uj divatu mecset kinézese Közép-Ázsiában.

didsánba értünk, egy khivai perzsával találkoztunk, ki azelőtt rabszolga volt. A khán csapatjai fogták el. Annyira megszokott ezen országban, hogy itt akart meghalni, ámbár visszatérhetett volna hazájába. Szép typusáról könnyen meglehetett ismerni a perzsát, odahívtuk őt, hogy közelről szemlélhessük. Ruházata olyan volt, mint a többi ott lakó népeké, csak a hegyes sapka, minőt a khivaiak is szoktak viselni, volt az egyedüli ismertető jel. Az erőd a város kezdetén van építve. Egy nagy térség választja el, melynek közepén magas fák emelkednek, ezeknél feltünő a lombozatnak tökéletes hiánya. A gólyák fészkei helyettesítik a leveleket. Ezen a térségen tartják a vásárt; augusztus 9-ikét jelöltük meg találkozásunk napjául itt e helyen, hogy ékszereket és apróságokat vásároljunk, melyek itt meglehetős olcsók.

Minő tömkeleg! Kocsik, lovak, szamarak, benszülöttek kiknek fején a háromszögletü khinai sapkát látni, lefátyolozott nők, kik gyümölcsöt árulnak. S ezek mindannyian jönnek-mennek, kiabálnak keresztül-kasul, ama lassusággal és egykedvűséggel, mit csak is a mohamedánoknál tapasztal az ember. Itt az ékszereket súly szerint adják; munkája ráadásúl megy. Az ékszereket rendesen tiszta, nagyon kevéssé vegyített ezüstből készítik, de rosszabb ezüstöt vesznek az olyan tárgyakhoz, melyek kövekkel vannak ékítve. Ha igaz köveket használnak hozzá, úgy nyereséges a vétel, csakhogy többnyire értéktelen köveket alkalmaznak, s ezek diszítése nem kárpótolja a súlyban szenvedett kárt,

Előtte való nap egy minta kislákot tekintettünk meg, mely 4 kilométernyire fekszik egy kies völgyben: Ez Turkesztán igazi megalkotójának Kaufmann tábornoknak nevét viseli. Az ittlevő házakat, földekkel és az állatok számára takarmánynyal ellátva szegény üzbégeknek adták. A házak mind egyformára vannak építve s hátul udvarral ellátva. Mielőtt e

völgybe értünk egy lejtős sivatagon jöttünk keresztül, melynek fensikján egy sir emelkedik, hol a nacsalnik kis lányai vannak eltemetve. Ezen fensikról nagyon szép a kilátás, a sivatag homokjától úgy válnak el az oázisok, mint a tengerben a szigetek. Gyönyörü zöld fáikkal és pázsitjukkal igazán meglepően szép zöld szönyeget képeznek.

Az Andidsán-kerületi kirgiz-kipcsákok, az új orosz tartomány legházsártosabb alattvalói. Minduntalan el kell valami lázadást nyomni. Ők helyezik vissza a khánokat, kiket azután az oroszok kénytelenek vagy megölni, vagy Szibériába küldeni meghalni. Ellenben a már megtelepedett kipcsákok az oroszok legbátrabb védői. Elfogadták a dolgok uj rendjét s nagyon dolgos és békés lakosok lettek.

Az andidsáni kerület Fergánah legnépesebb és leggazdagabb kerülete. Vannak szénbányái, nafta-forrásai, kénes gyógyvizei, melyeknek hőfoka $+30^{0}$ Réaumur. Igen jó gyümölcs is terem itt ama fajokból, melyeket már többször említettem.

A nacsalniknál voltunk szállva; a kertben lakott azelőtt Nazar-Eddin-Beg, Khudaiar fia. Házigazdánk ide épített magának egy európai izlésü házat. A régi palotát kaszárnyának és kórháznak használják. A kert közepén egy nyárilak emelkedik még, jelentéktelen faragásokkal és festésekkel diszítve. Ezen utóbbiak durva utánzásai papiron ama fára festett ékitményeknek, melyeknek a khokándi vagy más palotákon látni lehet. A vidék legnagyobb és legszebb kertje az itteni. Kedve szerint vadászhat itt az ember rókára, nyulra, fáczányra, a nélkül, hogy otthonából távoznia kellene. Midőn a szép utakon sétáltunk, a gyümölcsök ugyszólván szájunkba hullottak, és súlyuk alatt meghajlottak a fák ágai. A bennszülöttek összegyűjtik a pisztáczíákat és mandulákat és elteszik télre. A gyümölcs ezen bőségével szemben a virág egészen hiányzik; a hasznos soha sincs itt a kellemessel párosulva. Ama szép vi-

Nazar-Eddin, Khadaiar fia.

rágokat, melyeket Taskendben láttam, Európából hozták. A theát este a terrasseon ittuk, de a rovarok oly nagy számmal jöttek, miszerint az udvaron tüzeket kellett gyujtani, hogy a füst elhajtsa őket. A mi máskor nagyon terhünkre lett volna t. i. a füst, az most nyugalmat biztosított nekünk, s eszünkbe juttatá Mainzot, a sonkák országát.

A turkesztáni tiszteknek csak kisebb része házas. Az orosz társaskörökben is érezhető a nők hiánya. Ferganahban ezen hiánya a nőknek még érezhetőbb. Igaz ugyan, hogy minden kerület székhelyében bizonyosan találkozik az ember legalább egy nővel, s ez a bába, kit az előljáróság helyez hivatalába.

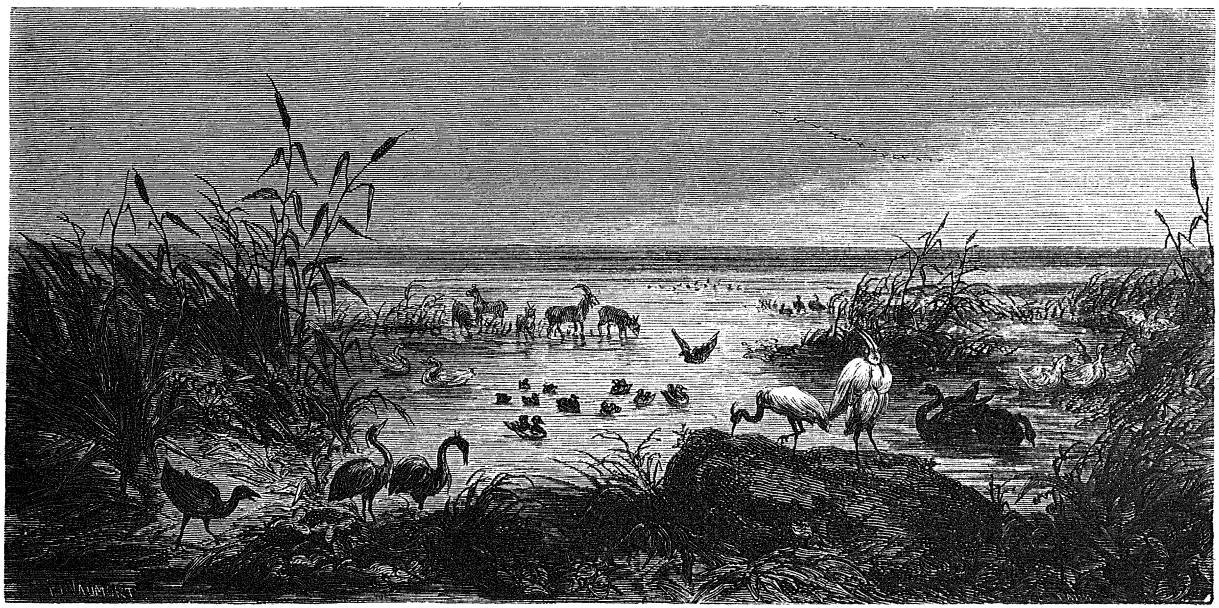
Ama fiatal leányok, kiknek nem akad szerencséjök és a kik kedvet éreznek ezen pályához, Szent Pétervárott végezhetik orvosi tanulmányaikat, s ha letették a vizsgát és elnyerték az oklevelet, elküldik őket a Kaukazusba vagy Turkesztánba, hol sokkal jobban fizetik őket, mint másutt. Az andidsani bába tizennyolcz éves volt; kellemes külsővel birt, — a vakok országában az egyszemü a király — nagyon jól lovagolt és még jobban tudta a lovakat hajtani. Ebből megitélhetni helyzetét. Ő egyedüli a maga nemében; szépnek sőt szellemdúsnak találták őt. A fiatal tisztek, kik Turkesztánba jönnek, hogy szerencséjöket megalapitsák, s a gárda tisztjei, kiket ide küldenek, hogy kiszabaditsák hitelezőik karmai közül, környezik őt, udvarolnak neki s igyekeznek kedvében járni. Valóban nem sok kell hozzá, hogy egy fiatal leány fejét, ki szerény családból származik, elferdítsék. Az andidsáni bábának olyan öntelt és kihivó modora volt, mely éles ellentétben állott az őrnagyné keresetlen és tiszteletreméltó magaviseletével. Mit sem tesz! Egy tizennyolcz éves bába, ki Hippocrátes tanitványa, s kinek ügyességétől függ az új generatió élete, sokra viheti! Mi lesz belőle negyven éves korában?

Mielőtt elutaztunk volna, bosszantó kellemetlenség ért bennünket. Szakácsunk, ki részeges volt, a sok borivástól egészen búskomorrá lett. Bachus kultusza, ugy látszott, más gondolatokra téritette. Egyszerre uj hazája, Margellán iránti honvágy lepte meg, és vágyódott családját viszontlátni, melyre az egész uton nagyon keveset gondolt. Végre mégis csak el kellett őt bocsájtanunk.

Ime egy vonás, mely jellemzi ezen embereket. Láttam egy napon, mint öli le a nacsalnik szakácsa az ebédünkre szánt részeket. Ez a mohamedán, midőn félig levágta a szegény állatok fejét, elereszteté öket s torkaszakadtából nevetett a szegény párák halálvergődésein. Gyorsan eltávoztam e helyről, s nagyon felháborodtam azon, hogy nem gátolhattam meg eme páratlan kegyetlenséget. Ebédnél is nagy bajom volt a szárnyasok miatt. Húsuk oly kemény volt, hogy fogaim ellenszegültek az elfogyasztásnak.

Andidsánból vasárnap, augusztus 12-ikén, tizenegy órakor utaztunk el. Megköszöntük a főnök és nejénél a barátságos fogadtatást. Ámbár Abramoff generális úgyszólván reájuk parancsolta, hogy jól fogadjanak, mégis vannak kötelességek, melyeket az egyik jobban teljesít, mint a másik. Az gyakorol hatást az emberre, hogy hogyan adják, nem az, a mit adnak.

Az út, mely Andidsából Namangánba vezet, a legszebb és legtermékenyebb része Ferganáhnak. A szép kislákok egymást érik ezen az úton, melyet fák szegélyeznek s a tövüknél locsogó patak kellemes hűsességet terjeszt. A vörös liliom arczunkat simogatta. Pamut, ültetvények, kukoricza és dsungara (india rozs) vetések, szép rétekkel váltokoztak. Oly magas rozs vetéseket láttunk, hogy egy lovas könnyen elbujhatott volna benne. Ez az indiai rozs nagyon előnyösen helyettesíthetné a czukorrépát, a nélkül azonban, hogy annyit érne, mint a czukornád. Midőn egy kislákot elhagytunk, temetéssel találkoz-

A Kara-Daria partjai.

tunk. A mohamedánok szaladnak a halott után, melyet szintén futva visznek, s a mely fátyollal van befedve; azt hiszik, hogy a halott nagyon siet bejutni a paradicsomba. A földbe ugy fektetik, hogy feje Mekka felé van forditva. Mig a hordágyon fekszik a halott, rendesen elviszik előbb a mecset kapujához és csak azután temetik el.

Midőn este Khodsavátába érkeztünk, egy új szakácsot fogadtunk. Oh sors! Ez a szakács nem tudott rizst főzni, és a vajat teljesen felolvasztotta. Hogyan fogja ez pótolni elődjét, ki, ha részeges volt is, de legalább értette a mesterségét. A moszkitók is háborgatnak s ez csak növeli rosz kedvünket. Ah! ezek az utálos férgek! Mennél többet hajtja őket az ember, annál inkább közelednek! Nehány percz alatt összecsipkedtek. Semmisem ijeszti el őket zsákmányuktól, csak a füst. Még egyszer ezen módhoz kellett tehát fordulnunk, habár kivoltunk azon eshetőségnek téve, hogy sonkákká változunk át. Ezen gondolat a sonkára felélénkiti és ingerli étvágyunkat. Miért is nincs egy darab belőle, milyen jóizüen falatoznánk?! Sonka hiányában meg kellett elégedni a dinnyével. Ez a benszülöttek egyedüli tápláléka; dinnye és ismét dinnye.

Tizenharmadikán útra keltünk Namangán felé. Öltözködésünket hamar elvégeztük és sátrunk függönyei gyorsan be voltak csomagolva; semmit sem hagytunk hátra, csak a természet adta parkettát, a melyen fel volt állítva. Példánkat követték a kislák lakói, kik elhagyva házaikat, a szükséges eszközökkel vállaikon kimentek a földekre. Keresztülmentünk Bolaksin; kicsike város ez, mely arról nevezetes, hogy Skobeleff tábornok itt győzte le a kipcsakokat. Az aksakal Khudaiar egy régi várában fogadott bennünket. Fekvése ezen lakhelynek és a kilátás innen gyöngyörü. Az éhség annyira elgyötörte gyomrunkat, hogy az ebédből, melylyel megkinált, nem voltunk képesek enni. Még magunkhoz sem jöttünk, már a szolgák el-

hordták az ételeket és rendbehoztak ismét mindent; ez itt ugy szokás. Egy órával később a Kara-Dariánál (fekete folyó) voltunk. Talpakból összeállitott hajóalakú híd kötötte össze egyik partot a másikkal. Ezen híd fentartása a mérnökök nem nagy dicséretére válik. A folyó partjait bibiczek és daruk népesitik. Czélba vettük ezen állatokat és reájuk lőttünk, de csak a viszhang és sok szárnycsapkodás volt a felelet. Nagy lárma, semmiért. A Kara-Daria nem széles és nem is mély. Vize nagyon iszapos és szine egészen megfelel nevének. A folyó egy ágán lovakon keliett átkelnünk; egyszerre észrevettem, hogy paripámat az ár sodorja, segitségül hivtam dsigittemet Mohamed-Sahot, de az igazi mahomedán szokás szerint akkor ért oda, midőn ijedtségemből már felócsudtam. Mert ijedtségnél nem volt egyéb, miután nem az ár sodort el, hanem az én fejem szédült, mi mindég megtörténik, ha lóháton kelünk át valamely vizen.

Midőn a folyón átkeltünk, ismét egy sivatagon kellett átutaznunk, nehogy elszokjunk tőle. Szerencsénkre hamar végére értünk s nemsokára láttuk a Narynt, mint hömpölygeti vizét meredek partjai között. Ezen széles és mély folyóba ömlik a Szyr-Daria is, melynek a Kara-Daria csak egy nagyobb mellékága. Hogy átkelhessünk rajta, meg kellett várnunk a komp megérkezését, melyet értünk küldöttek. Szerencsétlenségünkre a komp nem jöhetett eléggé közel a meredek parthoz; deszkákról persze szó sem volt. Mi a lovakról mindjárt a hajóba szálltunk, de szegény paripáink, kik szügyig a vizben álltak, el nem tudták gondolni, mi fog velük most történni. Az ostorcsapások mitsem használtak, két első lábukat a komp szélére kellett emelni; végre a bennszülött hajósok ütlegei és folytonos kiabálására nagy megerőltetéssel felkapaszkodtak, miután hátulsó lábaik majdnem kitörtek. Egy közülök olyan makacs volt, hogy kénytelenek voltak őt a hajó hátuljához

kötni, s igy kényszeritve volt bennünket uszva követni. A Naryn egy másik ágán arbákban keltünk át.

Ezen három kellemetlen élmény után az út épen oly szépen és kellemesen végződött, mint a minő kezdetben volt;

Namangáni lakós.

rizsvetések és kislákok mellett vezetett el. Ez a sétaút a legjobb hangulatba hozott bennünket, ugy, hogy elkezdettünk opera, de sőt operette dallamokat dudolgatni. O Mozart, Rossini, Boïeldieu: és te is Angot anyó! nem is képzelitek, hogy benneteket oly messze vidéken emlegetnek. Azt hiszem, sok

bennszülött nem hitt füleinek; tudom önkénytelenül arra gondoltak, nem éri-e majd őket valami nagy szerencsétlenség. Egy okkal több, hogy őket még nagyobb bámulatba ejtsük. A dalok gyöngyörüen viszhangzottak s az éneket csak a dinnye harapdálással szakitottuk néha-néha félbe. Bachusnak eme jókedvben semmi része nem volt; nem ittunk mást, mint vizet, a mely tiszta volt és ment minden pióczától, s ez bizonyos értéket kölcsönzött neki.

Harminczöt kilométernyi út után bevonultunk Namangánba. Ideje is volt már, mert a hőség ugy is elrontotta volna szép sétánkat. Örültünk, hogy láthattuk Közép-Ázsia eme városát, ámbár a kétségbeesésig hasonlit többi testvéreihez. Ugyanolyan szük, görbe utczák, ugyanolgyan nagy por, ugyanaz a beosztás és ugyanolyan kiterjedésü bazár. 1876-ban egy felkelés volt itt, rövid időre ezen erőd bevétele után; ez okot szolgáltatott az oroszoknak arra, hogy leromboltak minden épületet az erőd körül. A lelődözött házak helyet adtak az új város épitkezéseinek, a melyek bámilatos gyorsasággal emelkednek. Már ötvenkét orosz házat számláltunk.

A nacsalnik, ki odaérkezésünkről tudósitva volt, egy régi mecsetet jelölt ki számunkra, melynek udvarán állitottuk fel sátrainkat. A bennszülötteknek az a rosz szokásuk van, hogy itt legeltetik kecskéiket. Kénytelenek vagyunk ezen négylábuakat kikergetni, kik ép annyira megbántva érzik magukat ezen rögtöni kiutasitás által, mint gazdájuk.

Az alfőnöknél reggeliztünk, a hol helyem két hölgy között volt kijelölve. Egyik oldalamon egy fiatal hölgy ült, a ki semmit sem beszélt; a másik oldalon egy öregebb, a ki épen ellenkezőleg nagyon beszédes volt. Ez utóbbi nagyon jól beszélt francziául; sokat nevetett és szeretett kérkedni azzal, a mit tudott. Tanulmányait Német- és Franczialországban végezte. Milyen tanulmányokat? kérdém magamtól. Én istenem! milyen

képzettek az orosz nők, és milyen szégyen egy párisi nőre nézve, kinél feltétlenül követelik és felteszik, hogy birja az elegánczia minden finomságát, hogy igy háttérbe szoritva érezze magát, s kényszeritve legyen egy másikat hallgatni. Milyen tanulmányokat? Ez furdalt engem folyton; ugy beszélt, mint oly nő, a ki tanult valamit! Végre kiderült, hogy bába volt; dicsekedett, hogy mily jól ért dolgához és mily nagy része volt Turkesztan népességének szaporitásában. Leforditotta házigazdánknak társalgásunkat, a ki csak oroszul beszélt. Mi pedig csakis francziául beszéltünk, s igy kölcsönös tudatlanságunk legalább ez oldalról egyenlő volt.

Az ebédet este egy még nem egészen kész nagy kert közepén költöttük el, melytől nem messze volt a folyó s habjainak mormogását jól lehetett hallani. Engem egy gyertya félárnyékába ültettek, hogy megmentsenek a moszkitók támadásaitól. Az én akkuserkám, igy nevezik Oroszországban a bábákat, még mindég oldalamnál volt. Az ő közbenjárásával pohárhoz jutottam, mert — azt hiszem kétségtelenül feledékenységből történt — bár nyolczan ültünk az asztalnál, csak egy poharat tettek oda.

Midőn visszatértünk mecsetünkhöz, a jó molláhkal együtt, egy egész falka utálatos fél-vad kutya támadott meg bennünket, s elkisértek egészen a sátorokig. Nagy bajjal sikerült őket elkergetni, de csaholásukat egész éjjel hallottuk. Ép ugy hallottuk a szokásos ötperczenkinti három ütést, melyet az éjjeli őr tesz, miközben végigszalad a városon. Ez a szokás meg van Turkesztán minden városában, s valóban csodálatos, hogy az oroszok a bennszülötteknek ezen szokását még most is megengedik.

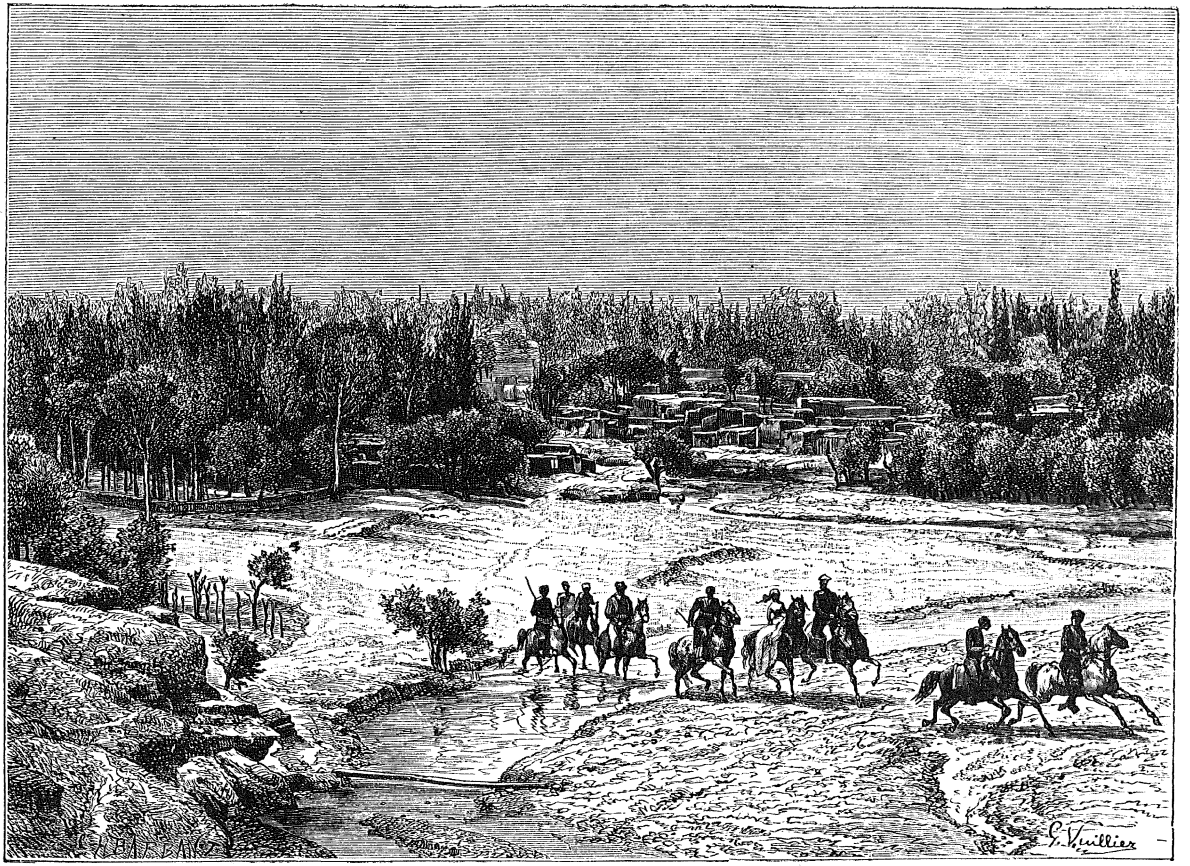
Persze megérkezésünket az egész környék megtudta. Másnap kis szárt gyermekek jöttek és gyümölcsöt hoztak. Az aprópénzért, melyet nekik adtunk, a kis fiuk hamar megbarát-

koztak, de a kis leányok határozott félelmet tanusitottak. Velem szemben talán nem lettek volna olyan félénkek; de mikor Ujfalvy pénzt akart neki adni, már keze mozdulatától annyira megijedtek, hogy elszaladtak, mint a megijesztett madarak. A pénzvágy azonban visszahozott egyet közülök, ki mégis nekibátorodott annyira, hogy elvette a pénzt férjem kezéből. De a legnagyobb közöttük háromszor is neki indult, hogy hozzánk jöjjön, de bár fivére kezénél fogva oda akarta vonszolni, nem ért czélt. Végre hosszas meggondolás után a pénzvágy legyőzte félelmét. Férjemhez közeledett, elvette kezéből a pénzdarabot, de alig volt kezében, visszafutott.

Ez azalatt történt, mig teáztunk. E jelenetnek, mely végbement, oly ritkának kellett lenni, hogy az egész falu népe körülöttünk volt. Még három idősebb nő is megjelent, — a leányok anyái, kik fekete fátyoluk alól intettek felénk, megköszönve a leányaiknak adott ajándékot.

Én felkeltem helyemről és megkináltam a nőket téával. Már előbb is adtam egy csészével egy szép, öreg muzulmánnak, kiről azt mondták, hogy kilenczvenöt éves. Ez egy sarokba ült és ott fogyasztotta el a teát. Gyümölcsét, melyet árult s mely igen szép volt, már előbb megvettem. A nőknek, ugy látszik, nagyon ízlett a tea, mert egyikük kezével mutogatta, hogy még egy csészével innék. Megsajnáltam szegényt és kapott még egy csésze teát.

E közben Mohamed Sach visszatért, teljesen kikelve arczából. Ujfalvy előbb azzal bizta meg, hogy hozzon koponyákat, és egy koponyáért három rubelt igért neki. Mohamed Sach el is ment és egy hitsorsosával nehány sírt felhányt. Szerencsétlenségükre három egészen friss hullára akadtak. Ez annyira megrémítette őket, hogy csak nagy bajjal voltak képessek a hullákat ismét elhelyezni a sírban. Attól rettegtek minden perczben, hogy Mohamed minden mennykövét reájuk zúdítja.

Türé-Kurgán környéke.

Mohamed mindezt remegve beszélte el nekünk. Alig végezte el, a közelben egy czigány csapatot pillantottunk meg, mely felénk tartott. Felkeltünk, hogy közelebbről láthassuk őket.

Tevéken haladtak el; a hordozható házikó velük volt. Kétségtelenül jobb legelőt kerestek nyájuknak. Gyönyörű birkáik voltak, melyek azonban oly nagy port vertek fel, hogy még öt perczczel később is alig láttunk át a sürü porfellegen.

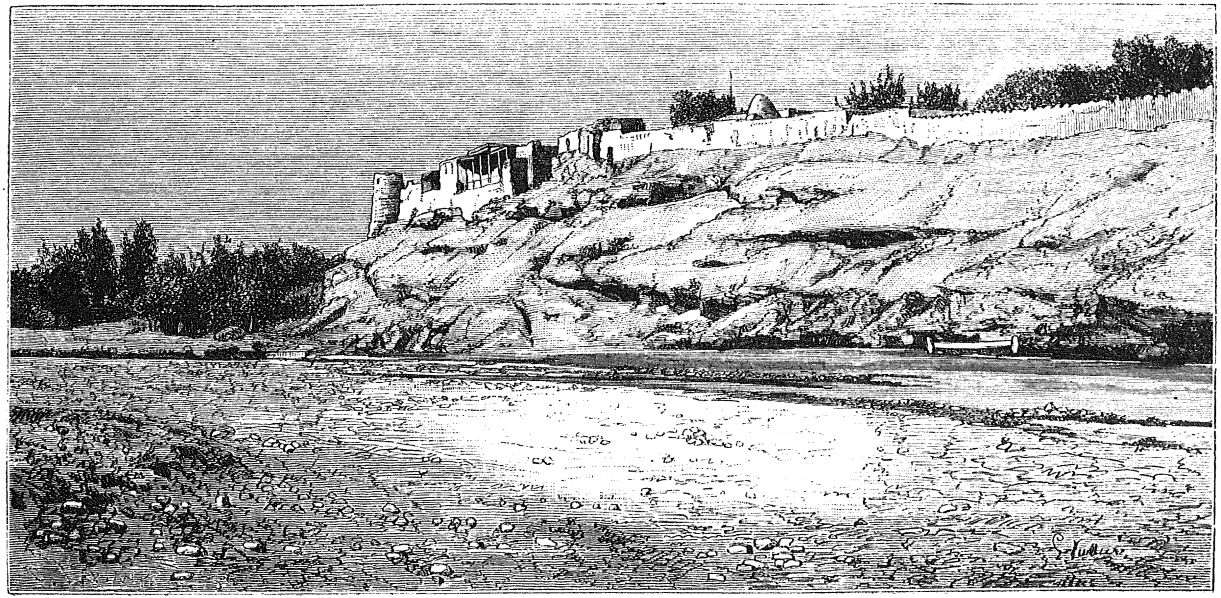
Az asszonyok, ép úgy mint a kirgiz nők, fedetlen arczczal járnak és öltözetük is hasonló azokéhoz! fejük fehér szövettel volt körültekerve. Öltözetük csizmából, nadrágból és bő ruhából állott, mely derékon összevolt tartva. Ez szép faj; magas, széles, kissé domboru homlokkal; szemöldeik nagyon sürüek, szemeik rendesek és feketék, szájuk rendes, fogaik rendkivül fehérek, arczformájuk tojásdad. A férfiaknál a haj és szakáll fekete. Arczbőrük ép úgy, mint a nőké, olajszínű és testük erőteljes. Végtagjaik középnagyságuak, bár némelykor igen nagyok. Az asszonyok gyermekeiket karjaikon vitték, melyeket a teve menése gyengéden ringatott. A legnagyobbak anyjuk előtt szemközt ültek a nyeregben. Ezen emberek kosárfonással foglalkoznak s ezeket a falukban és városokban eladják.

Ujfalvy a namangani rendőrfőnök kiséretében a bazárba ment, hol mindenféle ritkaságokat vásárolt; többek között egy igen szép övet, melyet revolveremért cseréltem, nehogy pénzünket nagyon fogyaszszuk. A mohamedan kereskedő egészen el volt ragadtatva, mert az oroszok szigorúan tiltják a bennszülötteknek a lőfegyver viselését.

Azután a nacsalniknál tettünk látogatást, onnan pedig két mecsetet néztünk meg. Az egyik az Aziz-Halfa, másik a Khodsamné-Khabri. Ez utóbbi a legszebb Namanganban; épületekkel van körülvéve, melyeken nehány ablak is látható és a melyek mind téglából készültek. Ez az egyedüli építőanyag,

melyet a városban látni lehet. Maga a mecset bizony kicsiny. De ha meglátja az ember a homlokzatot, melytől csekély távolságban gyönyörű nyárfák emelkednek, nem fojthatja vissza csodálkozását a szép munka felett. A mecset az árnyas udvar egyik oldalában emelkedik. Egyik bejárat előtt egy sír van elhelyezve, mely egy szentnek, Ibrahim-Pasa-Khodsának földi maradványait zárja magába. Ettől nyerte az épület is nevét: Khodsamné-Khabri (szent sír). Jobbról és balról egy-egy oszlop van, melyeknek gazdag diszítése valóban említésre méltó. Az egymással összekötött oszlopok egyes részeit színes téglák választják el, melyeken reliefek vannak alkalmazva, mi igen kellemes hatást gyakorol. Középen egy kis ajtó nyílik, melynek faragott szárnyait síma fafoglalás veszi körül. Az ajtó felett valami felirat van. Egy másik felirat dúsan faragott foglalványban látható és két faragott talpon nyugszik. Az ajtó mélyedésben nyílik. Ezen középrész fölött emelkedik egy bolthajtás, melynek kiálló téglarészei csúcsívet képeznek. A csúcsív két-két oszlopon nyugszik, melyeket igen szép reliefek diszítenek. Az oszlopok mellett egy szimetrikus bordüre fut végig, mely ép úgy, mint majdnem az egész homlokzat, már színét veszítette. Ezenkívül még egy foglalvány fut körül, melyet különféle mintáju festés borít. Egy másik hasonló rész szintén igen szépen van diszítve. Eme homlokzat figyelemre méltó és a legszebb egész Ferghánáhban. A mecset belseje kicsiny, de a faragványok, a feliratok és a még meglevő festések kivétel nélkül csinosak. A félkörű boltívek a négy sarokban igen szép lépcsőzetesen egymás fölé helyezett reliefeket mutatnak. Négy egymással szemben levő és egyforma nagy ajtón lehet a mecset belsejébe jutni.

A művészi ritkaságok nagyon gyérek Közép-Ázsiában. Mohamed vallása tiltja a festészetet és szobrászatot, mely embereket ábrázol.

A Türé-Kurgán erőd.

Ezen két épületen kivül, még csak egy nevezetességet tudok Namangánban, és ez a bába, a ki minden bőrbetegséget szappannal gyógyít; tanítványa egy fiatal szárt volt, ki úgy látszott az orvosság hatásáról teljesen meg volt gyoződve. És valóban nem-e fél egészség már maga a tisztaság?

Namangánból Türé-Kurgánba mentünk. A láthatáron az Ala-Kan hegység szegélyezi a síkságot. Az út nagyon egyhangu: ezf Töppfer festői nyelven szalagnak nevezi. Legördül végtelenül, mint egy czérnagombolyag, melynek nem találni a végét. Az úttal ellentétben a városnak igen csinos környéke van. Éppen étkezéskor értünk oda; az éjet a khán egy régi kastélyában töltöttük egy gyönyörű karat-áloé alatt, melynek törzse oly vastag volt, hogy körülbelül 4 méter volt az átmérője; levelei, úgyszólván egy második tetőt képeztek fejünk felett. Költőibb hajlékot nem is lehet képzelni s még hozzá hűvös éjt biztosított. Az éjek ezen a vidéken melegek szoktak lenni. A harmatot itt nem ismerik, csak Taskendben, hol azt hiszem a sok fa idézi elő, mely a patakokat szegélyezi.

A kastélyt az aksakál lakta, kinek nagyon jól kifejlett üzbég typusa volt. Reggel, midőn felkeltünk, láttuk, mint végezik az aksakal szolgái a mosakodást az udvar közepén lévő szép vízmedenczében. És mi az este ebből a vízből ittunk, s már ismét merítettek belőle!

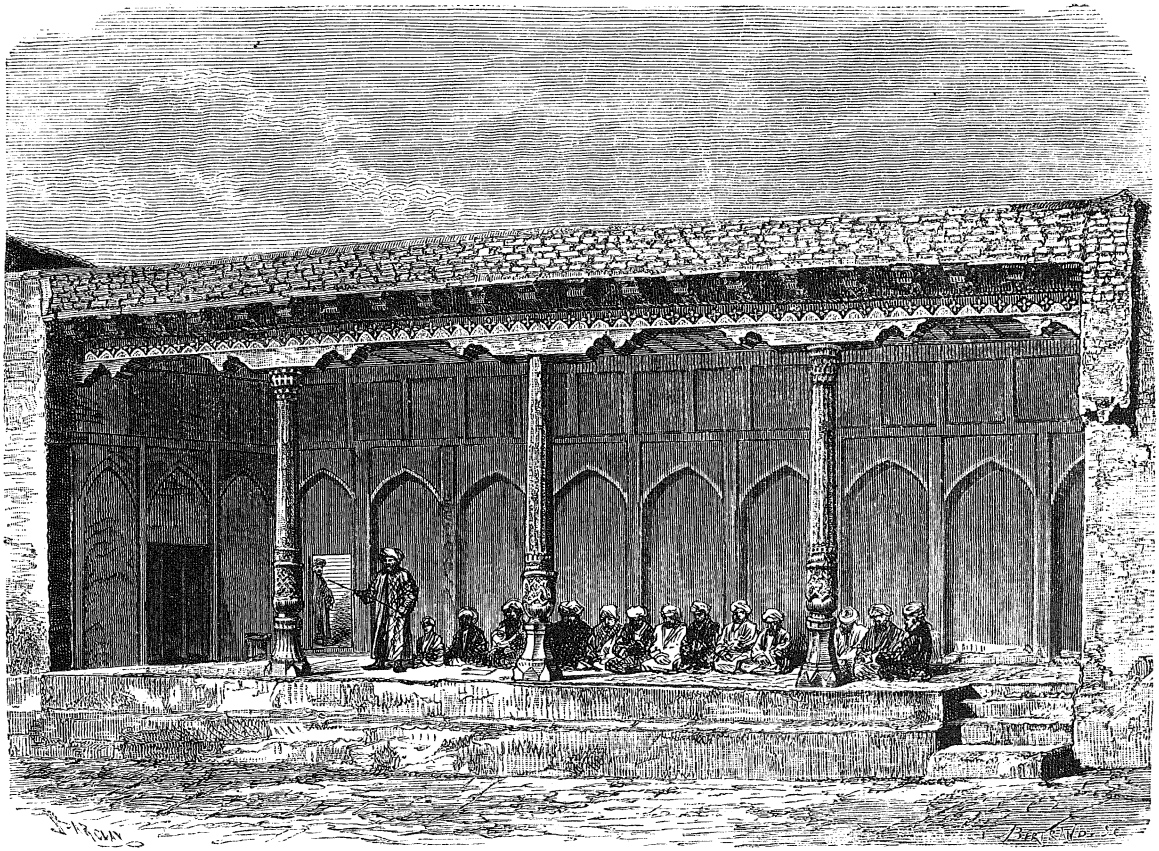
A kastélyból vagy a régi erődből a vidék legszebb kilátása van. A terasse nagyon magasan van és egy gyönyörű völgyet ural, melynek közepén a Kasszán vize folyik. Theázás közben szemléltük e szép kilátást; mialatt lovaink várakozásukban türelmetlenül tánczoltak.

Az út Türé-Kurgánból Kasszánba igen kellemes völgyön vezet át, s elragadóan szép, a mint beér a hegyek közé, melyek csinos kislákokkal vannak mintegy behintve, ezeket az üzbégek és tadsikok egy ivadéka lakja. Beértünk a

városba. A város a hegyoldalban meglehetős magasan fekszik; lábainál folyik a Kasszán.

Épen vásár volt és a bazárban nagy élénkség uralkodott. A ház, melybe bennünket az aksakál vezetett, hasonlított ahhoz, a melyet már láttam, csak a bútorzat volt benne egészen ázsiai. Látni lehetett, hogy kivéve a nacsalnikot, a ki rendesen meg szokta tenni látogatásait, más idegen nem lakja a várost. Azt hiszem, én vagyok az első európai nő, ki itt járt. Házigazdánk háza egészen mohamedán jellegű volt. Itt volt a két szent udvar; a férfiakét nekünk engedték át. A szobák szűkek és sötétek voltak; világosságot kis nyilásokon és egy ajtón át kaptak. Az utóbbi egy folyosóra nyilt. A nyilásokon farácsozat volt, mely ismét áttetsző papírral volt beragasztva. A szoba menyezetét gerendák képezték, melyek körülbelül 35 centiméternyire voltak egymástól és fel voltak diszítve. Az agyagos sárból készült padlózatot bukharai szőnyeg fedte s a tarka selyemmel fedett vánkosok tulajdonosnőikre látszottak várni. Ezek mellett feküdtek a vattázott takarók, melyek az előkelőbbek számára voltak. Két négyszögletes karosszék is tévedt ide, melyek bizonyságot tettek a khinai műveltség szomszédságáról. A falakban kis mélyedések vannak, melyek könyvtárul szolgálnak, valóban, nagyon kezdetleges könyvtár, mert csak egyedül a Korán kéziratából áll. A második udvar az aksakál feleségei és két éves kis fia számára van fenntartva. Ezt, két piszkos, mocskos szolgáló kiséretében láttuk; egy egyszerű kalat volt rajta, mely, alkalmasint a hőség miatt elül egészen nyitva volt. Hasonlított egy kevéssé atyjához, a ki igen szép ember volt és a kinek készséges és előzékeny modora nagy ellentétben állott a többi mohamedán főnökök magaviseletével.

A mohamedán, általában véve, keveset tartózkodik otthon. Elmegy a bazárba, vagy a mecsetbe s részt vesz az imákban.

A kerületi főnök házának belseje Kasszánban.

Ebéd után, melyre az aksakált is meghívtam, a ki rendesen szolgáival szokott étkezni, egy molláh jött, a kinek átadtuk az első helyet. Elővette a Koránt és nehány verset olvasott belőle. Midőn eltávozott, körülbelül tíz-tizenkét éves nőnek öltözött fiúk jöttek, olyanok, mint a minőket Szamarkandban is láttam, és elkezdettek tánczolni. A meghivottak körbe ültek és így szemlélték ezen előadást. A tánczot egy húrokkal bevont hangszer ütemei szabályozták, a résztvevők az ütemeket kezeik összeütésével jelzik. Ezek a tánczok rendesen nagyon későig eltartanak, s úgy látszik, okai a családi viszályoknak, melyeket a Korán sem képes gátolni. Nagyon sajnáltam, hogy házigazdánk feleségeit nem láthattam; nyaralni voltak egy meglehetős távol eső vidéken. Megmutatta szobáikat; ezek semmiben sem különböztek azoktól, melyeket már láttam. Azt akarta, vegyem fel a legszebb ruhát; nagy fáradságomba került, hogy ezen kívánságáról lebeszéljem. A Korán parancsa szerint akart cselekedni, mely meghagyja, hogy minden, mit egy idegen viselt, annak tulajdonába megy át.

A tadsikok, kiket Ujfalvy megmért, a legszebbek, kiket egész Turkesztanban láttam. Hagyományuk azt tartja, hogy ők akkor jöttek ezen országba, mikor még a mohamedán hit nem létezett. Körülbelül hatszáz hetven esztendeje, hogy a Kalmukok, e mongol népfaj, betörtek erre a vidékre és tűzzel, vassal pusztítottak itten. Kasszán lakói, kik túlélték eme veszedelmet, a legnevezetesebb halottak emlékére necropolist emeltek, melyet Szadpirnak (száz szent) neveztek el, ide feliratokkal ellátott köveket helyeztek el. Minthogy eme necropolis nincs nagyon távol Kasszántól, lóháton mentünk oda. Még vagy hetven sír látható. Ujfalvy és Müller harmincz síriratot feljegyzettek, melyek figyelmüket leginkább felköltötték, és a melyeket a temetőre felvigyázó molláh nem tudott megmagyarázni. Meg kell jegyeznem, hogy a tanulást nem nagyra be-

csülik az ázsiaiak. A költészetet és irodalmat a vétségek sorába sorolják; csak a legendát kedvelik az alsóbb néposztályok. A mollâhk még a legképzettebbek, de egyszersmind a legfanatikusabbak is. Azt lehet mondani, hogy tudomány és fanatizmus egyértelmü náluk. A hitetlenekkel aláírt szerződések mindmegannyi vétkes cselekedetek a hit ellen, és a tudósok mindég biztatják a fönököket, hogy szegjék meg a szerződést.

A nép könnyen ráhagyja magát beszélni eme fanatikusok által, ámbár nem szereti őket. A szadpiri molláhnak czukrot és gyertyát ajándékoztunk, de ezt minden czélzás nélkül tettük, nem mintha neki szüksége lenne a felvilágositásra. Ez ajándék által egészen el volt ragadtatva és háromszor egészen a földig hajolva köszönt.

Visszamenet egy szegény ember házát néztem meg. Ennek csak egy udvara van, egy gyékény választja el a férfi szobáját az asszonyétól. A falak agyagból vannak, a szobatetőzet fehérre van meszelve, a padlót ritkán takarja egy rosz kasma, a leggyakrabban a puszta föld helyettesiti a padozatot.

Kasszán, Fergának legrégibb városa; kivétel nélkül tadsikok lakják.

A várost második nap este hagytuk el az aksakál társaságában, ki el akart bennünket kisérni kerületének határáig. A fákat a nap egészen leperzselte, a megsárgult levelek a földre hulltak, mint nálunk ősszel; s még csak augusztus közepén voltunk. Az aksakálnak gyönyörü lova volt, melyet 90 rubelért vett, mi eme országban elég magas ár. Egy igazán szép lóért 90 egész 100 rubelt adnak; a legszebb és legnemesebb lovak ára nem magasabb 300 rubelnél. A tázik, vagy kirgiz agarak sokszort többe kerülnek, mint egy ló.

Az út Kasszánból Tuszba egy 18 kilométernyi hosszú si-

vatagon vezet át; közepén Malla-Khán, Kaudair-Khán nagybátyjának régi erőde emelkedik. A körfalak még meglehetősen épek.

A pusztát nehány szegény üzbég lakja, kik egy kis

Tadsik molláh.

tavacska és öt-hat szép fa körül telepedtek meg. Ezek élénkítik egyedül a sivatagot.

Beszélték nekem, hogy Abranoff tábornok megkisérté a fák ültetését. Az egész nem áll egyébből, mint öntözésből. A hol most 5—6 fa díszlik, százszor annyit is lehetne tenyészteni. Nem is mondható meg, mily jótétemény volna ez ezen vidékre.

Midőn a sivatagon átutaztunk, oly zivatar lepett meg bennünket, mely felkavarta a homokot és port. Három napig tartott ez a rettenetes állapot. A porfergeteg este megszűnt, de csak azért, hogy másnap újra kezdődjék jókor hajnalban.

A porfergeteg e három nap alatt teljesen eltakarta az eget és a napot is csak halványan láthattuk.

Bajmaktól kezdve a sivatag egy kissé művelve van.

Estve Tusszba értünk, a kerület székhelyére. A föld itt terméketlen és telve van kövekkel. Az oroszok által épített erőd uralkodik a város és a völgy felett. A nacsalnik, noha köruton volt, intézkedett, hogy kellőleg fogadjanak bennünket. A pamosnik szívességéből pedig Ujfalvy három koponyát volt képes megszerezni.

Tusszot tadsikok és skorpiók lakják. Nem ritka dolog, hogy a nacsalnik konyhájában esténként ezen utálatos állatok közől egyet vagy kettőt találni lehet. A mérges pókok, melyeket itt karakurt-nak hívnak, Lombanóban tanyáznak, mely nehény kilometernyire fekszik Tussztól.

Hallottam, hogy midőn Fedsenko úr nejével itt járt, Fedsenko nehány kopeket adott a gyermekeknek, kik neki karakurtokat hoztak. Egy reggel egy kis bennszülött megjelent szobájában és tibeteikája telve volt ezen állatokkal. A fiú kiborította őket mind a padlóra s a pókok szertemásztak a szobában.

Képzelhető a ház lakóinak ijedelme. A legnagyobb elő-

vigyázattal kellett összeszedni ezen állatokat. Senki sem tudta, hány pókot hozhatott a fiú és igy hosszú ideig mindenki rettegett, mert nem tudta, hogy nem fogja e valamelyik visszamaradt pók megcsípni.

Tussz környékén egész homoktenger terül el egész a Sir Daria partjáig. De balra magas hegyek emelkednek, melyeken gyönyörű növényzet diszlik.

Ferganah északi részén a hegyek nagyon gazdagok mindennemű érczben. Található bennök gyönyörű amethiszt, hegyi kristály és rendkivül élénk színű granát. Van azonkívül ott nagy mennyiségben faszén és nafta. Azon hegyek egyikén, melyek Ferganaht a Sir Dariától elválasztják, egy régi erősített város látható, melynek neve; *Saitán Kislak*, vagyis az ördög városa.

Tussz a legutolsó város Ferganahban, melyet hat hét alatt jártunk be; 600 kilometert lovon tettünk meg. Én, a párisi nő, ki soha sem lovagoltam, méltán büszke lehettem ezen eredményre.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Khokandból Taskendbe és elutazásunk.

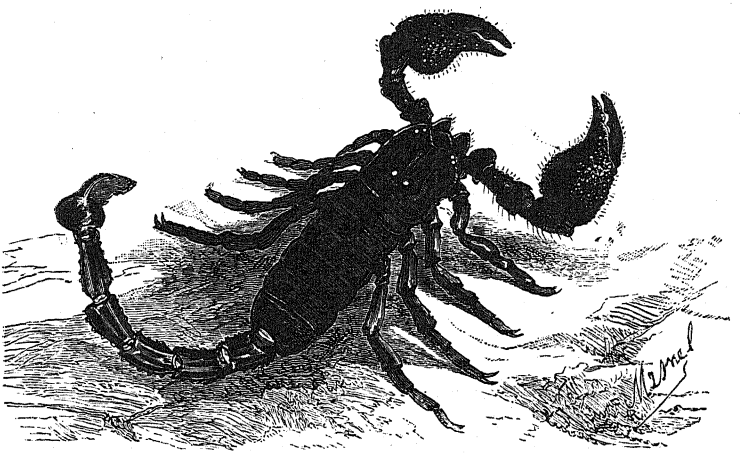
A Sir-Darián. — Mindenki a saját eszméjének veszi hasznát. — Kilenczvenkilencz szamár és a szárt pásztor. — Éjjeli jelenet. — Hord el magad innen, mert mohamed nem visz el. — Taskend. — Egy fiatal kirgizleány szomorú története és szüleinek kegyetlensége. — Miért szeretik a kirgizek jobban az orosz uralmat. — Rendkivüli égető anyag. — A gyermeki szeretet és a csizmák. — Kereskedő és tolvaj. — Egy nadrág története. — Feodoroff. — Egy kirgiz vakmerősége. — Bucsúnk a Sir-Dariától.

Három napig maradtunk Tusszban, a nélkül, hogy kivehettük volna az erőd tetejéről a várost a porfelhő miatt. Ujfalvy, hallván, hogy tanulmányai véget értek, elhatározta, hogy visszaindulunk.

Augusztus 24-ikén már útban voltunk Kokanid felé, de nem lóháton, tarantasszban. Daczára annak, hogy ajánlva voltunk a hivatalnokok figyelmébe, mindjárt az első állomásnál kellemetlenségünk volt a sztárosztával, kit most neveztek ki hivatalnoknak és ki ezen kinevezést ünnepelni akarván, tökéletesen leitta magát. Hat lovat kellett befogni, mert egész Szyr-Dáriáig homok sivatagon vezetett át az út. Gyönyörü sivatag, mondhatom!

A folyón kompon mentünk át, mert ama helyen hol az uj ut vezetett és a hol át kellett kelni, nem volt még hid. Azon a helyen, hol a kompra szálltúnk, a part magas és meglehetős meredek volt. Mig kocsinkat a kompban elhelyezték, egy másik kompot vettem észre, mely élelmi szerekkel volt megrakodva

és a melyet egyik partról a másikra két ló uszva vontatott. Neptunhoz hasonlóan, a nemes állatokat, melyek most uszó futárokká változtak, két bennszülött kötéllel segitett a vizben fenntartani, mely a lovak hasa alatt volt átvéve. Kompunk lassan siklott tova a hullámokon, mig végre a tulsó parthoz érve kikötött. A másik oldalon, végtelen sivatag terjedt a meddig csak a szem láthatott, mint egy roppant nagy homoktenger. Szultán-Bégi közelében a Szyr-Dária partjánál két karakalpakkal találkoztunk; az egyik nagyon kövér volt. E faj

Rák.

nagy hajlandósággal bir a kövéredésre, ámbár az üzbég törzshöz tartozik. E nép nagyon házias, fölmiveléssel foglalkozik s a Szyr-Dária bal partját lakja. Békeszerető és munkás, nevét fekete fövegétől nyerte, melyet Turkesztán egy némely vidékén visel. Khokandtól 20 kilométernyire a vidék ismét termékeny kezd lenni, a kislákok egymást követik, és teljes virágzásban levő pamutültetvények élénkítik a tájat. A turkesztani pamut nem olyan jó minőségü ugyan, mint a bukharai, de Közép-Ázsia ezen részén nagyon jól tenyész. Nem tudom, vajjon a kávé,

melyet szintén megakarnak honositani, ilyen jó eredményre fog-e vezetni?

Megláttuk végre Khokandot fából készült diadalívével. Bementünk a városba a tizenkét kapu egyikén. Ezt két torony diszitette, melyek közül az egyik már összedült; az agyagból készült falak fent fogasak .Mint mindég, ugy most sem találtunk az állomáson senkit, ki segédkezett volna.

Este, midőn már nem volt semmi dolgunk, rászántuk magunkat a tovább utazásra. Az éj szép volt, és a hőség is türhető lett. Ismét megtettük eme borzasztó utat Khokandtól Patarig, mely éjjel még sokkal rosszabbnak tetszett. A szakadások sokkal mélyebbeknek látszottak, s midőn odá értünk a kis sivataghoz, mely Patart megelőzi, fájó és elkinzott tagjaink kegyelemért esedeztek. Elmentünk ismét Szyr mellett, viszontláttuk Makhramot átlyukasztott erődítésével, melyet Khudair-Khán épittetett, hogy feltartóztassa az oroszokat. Ti szegény, földből készült falak, hogyan lehettek ilyen elbizakodottak? Nem hallottatok soha semmit az ágyukról, azok borzasztó hatásáról és a tüzérség mostani csodáinak hire nem jutott el hozzátok? Vagy, uralkodóitokhoz hasonlóan, konokan és érdekeltség nélkül nem tartottatok lépést a mostani müveltséggel, vagy is jobban mondva rombolással?

Az út valóban türhetetlen kezd lenni. A hőség, a por, a köves ut, minden összeesküdött a mi gyötrésünkre, és egészen eltompulva, kifáradva és kimerülve értünk Kodsendbe. Ujfalvy lázas állapota sokkal hosszabb ideig kényszeritett eme kis városban időzni, mint mi akartunk. Férjemre nézve nyereség volt az itt időzés, mert kipihente magát. Én ezalatt észrevettem, hogy szakácsunk részeges, és ez okot szolgáltatott arra, hogy őt visszaküldjük.

A Szyr-Dária apadt. Apadása, mély barázdákat hagyott partjain. És Közép-Ázsia lakói nem tudják használni eme szép

folyót, mely oly sok előnyt biztosítana nekik. Azt hihetné az ember, hogy félnek tőle. Lustaság és munkaerő hiányában nem igyekeznek ezt a vizet értékesiteni. Sokkal jobban szeretik a kis vizeket felhasználni, melyeket csekély erejökkel könnyebben értékesitenek. Mennyi elveszett föld, milyen szomorú tájak, és ezt az emberi szorgalom mind termékenynyé tehetné! A Szyr-Dária nagyon halgazdag, de a bennszülöttek semmiféle eledelt nem készitenek azokból. Taskendbe se visznek mást, csak harcsát. Turkesztán hegyi folyóinak halai a bráshoz hasonlók. A Kutbankul tóban kis pisztrángok tenyésznek, de ha a bennszülöttek ezekből esznek, sohasem kinálják meg vele az idegeneket.

Az éjszakát az állomáson töltöttük, s reméltük, hogy reggel tovább utazhatunk. De reggel a rendelkezésre álló lovakat a postai szolgálat vette igénybe s igy várni kellett, s megadással viselni a nap hőségét. Én időtöltésből az embereket és állatokat néztem, melyek a hidon jártak-keltek és megfizették a reájuk szabott vámot. Lovakért, szamarakért 15 centimet kell fizetni, teve és dromedárért 45 centimet, az ember 10 centimet fizet, az arbákért 60 centimet és minden egyes birkáért 6 centime a kivetett dij. Ebben a perczben érkezett egy pásztor, ki gyönyörű nyájat hajtott, a melynek átszállitása bizonyára kiüriti erszényét. A pénzt egy orosz hivatalnok szedte be, ki egy kis fabódéban ült a hidfőnél. A tarantasszok, melyeknek szabadalmuk volt az államtól, nem fizettek vámot; a melyeknek nem volt szabadalmuk, kötelesek voltak 60—70 centimet fizetni.

Miután megküzdöttünk a lankasztó hőséggel és a kiállhatatlan legyekkel, öt órakor elindultunk. Nemsokára balra tőlünk volt a Mogol-Tau és jobbra a Szyr-Dária. A dombokon kertekkel környezett kislákok emelkedtek, melyeknek viritó zöldje nagy ellentétet képezett a sivatag naptól perzselt

sárga szinével. A folyót meglehetős hosszu darabon szegélyezik ilyen virító dombok. Később a folyó más irányt követ, a hegyek elágazásai veszik kezdetüket és ezekkel együtt feltaláljuk ismét a borzasztó rosz utat. Az éjszakát Murzabát állomáson töltöttük, hol a sztarosztát meggyilkolták. Most az egyszer meglehetősen jól aludtam tarantasszunkban. Férjem, kit a láz gyötört, ágyában aludt, melyet a szabad ég alatt állitottunk fel számára; a mi Mohamed-Schahot illeti, az egész nyugalommal a posta főnök sirjára feküdt. Müller ur tarantaszában helyezkedett el. Nem messze két kirgiz kibitka gömbölyü teteje volt látható, és a csendet csak a kutyák ugatása szakasztotta meg. Éjjel a fáradtságtól egészen megtörve felébredtem és bámultam ezen sajátságos hálótermet, mely a sztároszta és neje felett emelkedett. Az egész világ aludt. Nem volt fejünk felett más fedél, mint a csillagos ég, melyről a hold halvány fénye egész teljében világitott. Nagyon eredeti képet nyujtott volna egy festő ecsetének ez a hegyes sivatag, melyen csak egy ház és két kibitka emelkedett. Ez a sir, ezek a természet nagy csendjében alvó utasok! Valóban sajnáltam, hogy maradandó képét nem örökíthettem meg eme éjszakának. Azt hittem, az álom üzi velem játékát, midőn egyszerre egy arra menő arba zöreje arról győzött meg, hogy csakugyan ébren vagyok. Nehány napbarnitotta fejet láttam a kocsiból kihajolni; ez volt minden és már az árba eltünt szemeim elől. Nem akartam Ujfalvyt álmában háborgatni, később mégis csak elaludtam; öt órakor már fenn voltunk és készen az elindulásra.

Az út Pszkendig nem volt olyan rideg; egy kis patak folydogált az út mellett, melynek partjai szép zöldek voltak s a víz kellemes hűsességet terjesztett.

Jemsikünk egyszerre csak megszólított, hogy szálljunk le. Ugyan mi történt? A híd, melyen át kellett mennünk, oly

rosz állapotban volt, hogy tarantasszunk okvetlenül feldül, ha áthaladt rajta. Szót fogadtunk kisérőnknek és leszálltunk. Szerencsénkre, mert a zökkenés ugyancsak nagy volt és kocsink feldült. Egy bennszülött, ki lovát a kantárszárnál tartotta, látta a bajt és velünk együtt nézte a fennakadást a nélkül, hogy eszébe jutott volna segédkezet nyujtani. Ezen országban nem alkalmazható e közmondás: segits magadon és Mahomed is megsegit. Itt kénytelen az ember egyedül segiteni magán. Végre, egy kis türelemmel és fáradsággal ismét felállitották a tarantasszt, mely a lovak segitségével szerencsésen átjutott a tulsó partra.

Pszkendben megállottunk, hogy szöllőt és szárt kenyeret együnk. Ezt sokkal jobb szeretem, mint a másféle itt készült kenyeret, minőt Khodsendben is adtak. Ez utóbbi az orosz bulki utánzata, de csak alakra nézve hasonló ahhoz; készitése nem oly jó. Szeretem az apró szárt süteményt, melyet a bazárokban árulnak és amely, ámbár goromba készitmény, eléggé jó.

Ujfalvy egy kis tadsikot akart magával vinni, azt, kitől a szöllőt vettük. Nagyon inteligens kis arcza volt és ugy tizenkét-tizenhárom éves lehetett. Atyja, kit a sztaroszta megkérdezett ez iránt, beleegyezett, hogy fia velünk utazzék nem csak Taskendig, hanem azon utirányban, a mely nekünk tetszik. A gyermek sugárzott az örömtől. Öltözékével hamar elkészült és a holmik csomagolása szintén rövid idő alatt meg volt téve; nem volt más rajta, mint kháláija és nadrágja; czipője nem is volt. Málhája nem igen volt sulyos. Atyja öreg volt és szegény, anyja már régebben meghalt. Gyorsan felugrott a jémsik mellé, ki Müller ur tarantasszán ült és szolgai minőségben kisért bennünket.

Rövid időre, midőn Pszkendet elhagytuk egy kirgiz solymárral találkoztunk, ki nyulra vadászott. Midőn közelebb

értünk Taskendhez, az ut is szebb lett. A kirgiz falvak, melyek egynémelyikét gazdag családok, másokat szegény emberek lakták, lettek láthatók utunkban; az asszonyok a vacsorát készitették; a tüzek már égtek a kibitka mellett, és a husos fazékban már kezdett forrni a leves. A férfiak a nyájakat hatalmas porfellegek közepette hajtották haza; a szerencsétlen állatok, melyek kocsinktól megijedtek, majdnem a kerekek alá szaladtak. A dühös jémsik ostorával csapkodta a juhokat, sőt némelykor a kisérőt is.

A sás magasságáról tudtuk, hogy Taskendhez közeledünk; eme sások valóban nevezetesek, mert elérik a mi fáink magasságát. El lehet képzelni, hogy a tigrisek könnyen elbujhatnak hasonló nádasokban.

Végre, itt van Taskend roppant nagy poros terével, a mely határos az ezer baraczkfás kerttel; a fák és csatornák az év ezen szakában nagyon kellemesen hüsitik a levegőt. Taskend rózsaszín és fehér házaival ugy néz ki, mint a virágok zöld mezőben. Turkesztán fővárosa, mely körülbelül 2,000 kilométernyire fekszik az Arali tengertől, és a Tisirtcsik vize öntözi, ugy tünt fel előttünk, mint egy régi jó barát, kivel hosszu idő után ismét örömest találkozunk. Itt ismét feltaláltuk kis kibitkánkat kertjével és mindennel együtt a mi már oly ismerős volt előttünk, miután annyi ismeretlent volt alkalmunk megpróbálkozni. Ezek oly örömek, melyeket igazán csak akkor nyujtanak élvezetet, ha előbb sok viszontagságon és keserü tapasztalatokon mentünk keresztül.

Fáradtságom daczára rögtön kiszálltam kocsimból és hü ebeimet hivtam. Burán, Timur, Fatma, egy percznyi várakozás után, hangomat hallva, rögtön ott termettek. Szegény állatok, — gyönyörü agarak, — mennyire megnőttek és szépek lettek mióta nem láttam őket.

Ujfalvy ismét megkapta a lázt és tiz napig sok aggodalmat álltam ki miatta. Chinin és szorgos ápolás segélyével végre legyőztük a bajt. Örültünk, hogy a bajból ily könnyü szerrel menekültünk, mert férjem nem tudott sem szórakozni sem aludni. Nem maradt sok időnk, hogy rendezzük elutazásunkat. Ha még Sziberiát is be akartuk járni, utra kellett kelni szeptember 15-ike előtt, mert itt lent a hideg már október havában kezdődik, és a tél rosz az utazókra nézve, nem annyira a kemény és tartós hideg miatt, mely megfagyaszt mindent és egyenlővé teszi az utakat, mint inkább a hó, az eső és az olvadás miatt. A folyókon a jég folyton uszik a nélkül, hogy megállna, vagy a folyó tökéletesen befagyna és gyakran megtörténik, hogy az állomáson addig kell várni, mig a jég elég erős lesz, hogy átlehessen rajta menni. Sietni kellett tehát, hogy mindezen kellemetlenségeket kikerüljük, és még más teendőink is voltak. És képzeljük ehhez hozzá, hogy mindazok, kiket Taskendben ismertünk, kettőztetett figyelemmel és szeretetreméltósággal voltak irányunkban. Kiváltképen Weinbergné asszony olyan gondoskodó volt, hogy sohasem feledem el. K. asszony szintén rendkivül szeretetreméltó volt; meghivtam őt, hogy látogasson meg bennünket Párisban és ő reményt nyujtott, hogy eljön a kiállitásra. A tábornok kormányzó talán még előzékenyebb lett mint volt; tanácsokat adott, mely uton haladjunk, beszélt a jó kirgizekről, kikkel megfogunk ismerkedni, azok szokásairól, melyek némelykor vérengzők is. Beszélt róluk két történetet, melyeket iparkodni fogok hiven visszaadni.

Egy fiatal kirgiz lánynak férjhez kellett menni egy vele hasonló korban levő honfitársához. De a jegyes az esküvő előtt meghalt; a szokás ugy hozza magával, hogy a megholtat annak fivére helyettesiti. A fiatal lány, a kinek a helyettes valószinüleg nem tetszett, mit sem akart erről tudni. A bősz

fivér, ki a kok-béni*) egyik vitéze volt, egy idő mulva eljött barátaival és el akarta rabolni a szegény gyermeket, ki kétségbeesve szaladt a kibitka bejárata felé. Midőn látták, hogy nem lesz engedékenyebb, a lányrablók elvágták kézcsuklóit. És midőn még is ellenszegült, felültek lóra és hajánál fogva hurczolták maguk után; szegény leány a hurczoltatás közben elveszté haját és életét. Midőn eme kegyetlenséget megtudtam, mondá a tábornok, elfogattam a gonosztevőket és minden hosszabb vizsgálat nélkül elküldtem őket Szibériába. Azt hiszik önök, hogy a nép hálával volt ezért irántam? Sőt ellenkezőleg. Kevés idő mulva lóháton mentem át ama falun, hol ez történt; midőn megláttak az idősebb asszonyok, rögtön lovaikra ültek és hosszu időn át kisértek, miközben folyton kegyelemért kiabáltak a vétkesek számára. A ő meggyőződésök szerint a fiatal ember jogosan járt el és a fiatal leány helytelenül cselekedett, midőn nem vetette magát alá az ősi szokásnak. Az öreg asszonyok, jegyzé még meg a tábornok, dühösek; mert ők nem bujhattak ki a régi szokások zsarnoksága alól, s nem türik, hogy a fiatalabbak ellenszegüljenek azoknak.

»Ez az eset annál is inkább rendkivüli, folytatá a tábornok, mert a kirgiz alapjában véve nagyon jó ember, sőt egy kissé naiv is. Dzungári elfoglalása után tudni akartam, vajjon a kirgizek miért oly elégedettek az orosz fensőbbséggel, megkérdeztem tehát egyet közülök: — Miért érzed magadat most jobban? Azért, mert most kevesebb adót fizetsz? — Nem! — Vagy azért, mert több szabadságot élvezel kereskedésedben? — Nem! — Talán biztosabb életed? — Nem! ismétlé még egyszer a kirgiz; de, megmondom miért: azelőtt, ha egy mandarinnal, vagy más khinai följebbvalóval találkoztunk, oda

*) A kok-bén-kirgiz játék, melyben a fiatal emberek ügyességüket mutatják meg. E játék abból áll, hogy egy csapat a másiktól egy gidácskát rabol el, miközben annak fejét levágja.

kellett menni, a lóról le kellett szállni, térdre borulni előtte s a testet és fejet ide oda himbálni, mig a két mutató ujjainkat halántékainkhoz emeltük (itt a tábornok kitünően utánozta e khinai szokást), és ez nagyon unalmas volt. Most, ha egy orosz tábornokkal, tiszttel, vagy előljáróval találkozunk, mutató ujjunkat homlokunkhoz emeljük és azt mondjuk »Drásztié«, s ez sokkal kényelmesebb! — Ezen emberek, folytatá a tábornok, nem mondják ki egészen a szót és azt hiszik, hogy Drásztié« éppen oly jól hangzik és sokkal rövidebb, mint »zdraszt-vuité« (jó napot).

Es nem helyes-e a kirgiz eme különös nézete? Mennyire javul eme szegény emberek sorsa az orosz kormányzat alatt! Életük nincs veszélyeztetve; kereskedelmüket pártfogolják, tulajdonuk biztos az erőszakos elkobzás elől, melynél a benszülöttek és a hatalmasok még a gyilkolástól sem rettentek vissza; az adó sem olyan nagy és igazságosan van kivetve, Ha nehány hivatalnok kezdetben hűtelenül vitte is hivatalát, mint ezt a közbeszéd nagy hanggal hirdeti, melynek megbizhatóságában nem akarok kételkedni, ezen példa nem volt ragadós. A bajt rögtön megakadályozták, és a kormányzó tábornok, ki a katonai hivatásával egybekötött gondoktól sem volt ment, ma már több időt szentelhet a közjólét emelésének.

A khán bizonyára nem igy intézkedett és még kevésbbé a bukharai emir, ki, hogy megfizethesse az oroszoknak a hadisarczot, minden más segélyforrás hiányában, az adófizetés egy uj nemét alkalmazta.

Volt Bukharában egy igen gazdag zsidó; az émir magához hivatta és igy szólt hozzá: »Szükségem van 500.000 rubelra. Elvehetném tőled ezen összeget; de igazságos akarok lenni most is, mint mindenkor, azért parancsolom neked, végy 500.000 rubelért korona-javakat. — Mit gondol! kiáltott fel a szerencsétlen zsidó, honnan vegyem én ezt az összeget?

— Elő fogod teremteni, mondá az émir, vagy levágatom a fejedet.« A szegény ember hazament, szülei és jó barátai segélyével valahogy előteremtette a kivánt összeget. Midőn az émirnek a javakat átadta, legnagyobb csodálkozására ezen javak birtokába helyeztetett. Ámulatából nem tudott magához térni; három nap hiába tépelődött, nem tudta magának megmagyarázni eme rendkivüli nagylelküséget. Negyedik napon felségsértési vádat emeltek ellene, természetesen letartóztatták és fogságba vitték. A felségsértési váddal együt jár, hogy a vádlott javait elveszik és az émir birtokába helyezik. A számitás, mint látni, egyszerü és világos volt.

Közép-Ázsiában a zsidók iránt nagy ellenszenvvel viseltetnek, és ha a kereskedés által meggazdagodnak, a bennszülöttek üldözik őket. Mielőtt az oroszok elfoglalták e tartományokat, a zsidóknak nem volt szabad lovon járni, hanem csak szamáron, és nem volt nekik megengedve ugy öltözködni, mint a többi lakosságnak. Egy barna kaftán és egy egyszerü öv képezte ruházatukat. Ennélfogva nagyon könnyen fel lehetett őket ismerni.

Miután az oroszok elfoglalták Taskendet, mint nekünk Kaufmann tábornok mondá, a zsidók mindjárt selyem khalátokat és értékes öveket kezdtek viselni, s azóta nehezebb őket a többi lakóstól megkülönböztetni. Egyedül a hindut lehet mindjárt felismerni, nem annyira a faj jellegéről, mint egy vörös keresztről, melyet homlokán visel; ez azt jelenti, hogy hazájában jegyese van és ehez köteles hü maradni, mig ismét visszatérhet hozzája. Nagyobbrészt azért jönnek Turkesztánba, hogy itt a kereskedés által pénzt nyerjenek.

Kertünk kinézése megváltozott. A tulajdonos ugyanis, mig távol voltunk, nyerészkedés czéljából a régi házzal szemben még egyet épitetett, de a nagy fasorokat meghagyta a kettő között. Az épités előtt egy nagy négyszög gödröt

ásatott, és innen nyerte az épitkezéshez szükséges anyagot Ez nagyon egyszerü eljárás volt. A bennszülöttek az agyag közzé nedves szecskát vagy polyvát vegyitenek, ebből fából készült forma segélyével tégla alaku darabokat alakitanak. Ezeket nehány órára kiteszik a napra száradni és ez megadja nekik a kivánt szilárdságot. Egy munkás naponta egy-két száz ilyen vályogot képes elkésziteni, százát 50 centimeért, Más munkások elhordják a vályogot és a házat épitik belőlük, melynek földszintjét nehány hét alatt elkészitették. Ekkor nehány napig száradni hagyják, azután a terraszt kezdik el és a ház hamar elkészül. Ezen ingatlan a kőmüves munkával együtt majdnem 3000 frankba került; a tulajdonos 90—100 frankkal törleszti havonként, és igy csak körülbelül három év mulva megy az át egészen birtokába. Az igaz, hogy egy nagy lyuk marad kertjében, melyet ki kell neki tölteni; de ha a lakók nem is panaszkodnak e miatt, rövid idő mulva Taskendbe fog menni, onnan földet ás valamely halomból és betemeti a gödröt. A házat nehány évig nem kell javitani és igy mindent megfontolva a számitás csak előnyös lehet.

A bennszülöttek napszáma nem magas, 90 centime és 1 frank között váltakozik; de ez már legmagasabb fizetés. Az oroszok, kik pazarok, kiváltképpen ha nincsen pénzök, elrontották az árakat.

A házak Taskendben mind azon módra vannak épitve mint leirtam; csupán a korona, vagy a kormányzóság tulajdonát képező épületek vannak égetett téglából épitve. Nem kell elfeledni, hogy a fa ezen a vidéken nagyon kevés; annyira, hogy az orosz gyermekeknek, kik az iskolákat látogatják, nagyon nehéz fogalmat adni arról, hogy mi egy erdő, vagy csak egy fa is. A bennszülöttek tüzelőnek többnyire az állatok ganaját használják, melyet az asszonyok lábaikkal dolgoznak fel; göröngy alaku darabokat formálnak belőle, ezeket

a ház falaihoz erösitik, hogy a napon megszáradjanak. Első látásra az ember azt kérdi magától, vajjon ezek a különös göröngyök a ház diszitéseül e vannak felragasztva. A sivatagban is talál az ember némelykor készletet ezen különös tüzelő anyagból, de itt határkő alakját adják neki.

Nehány nappal elutazásunk előtt, ama fiu atyja jött el, kit Pszkendből hoztunk magunkkal, és kérdezte Ujfalvytól, mit szándékozik tenni fiával? Ujfalvy megigérte neki, hogy gondoskodni fog róla, mig huszonegy éves lesz, ha ezen idő mulva Francziaország neki nem tetszik, megfizeti neki az utiköltséget hogy visszatérhessen hazájába. Az apa nem akart ezen ajánlatba belenyugodni, de nem az atyai szeretet tette őt aggódóvá, ő csak minden áron egy bizonyos összeg pénzt akart férjemtől. Hiába mondták neki, hogy gyermekéről neki most már nem kell gondoskodni, mit sem akart hallani; azt mondá, ha pénzt nem kap, nem adja oda a gyermeket. Ujfalvy visszaadta a kis szerencsétlent, a ki forró könnyeket hullatott. Bizonyos vagyok benne, hogy szép csizmáit és a szép khalátot sajnálta, melyet kapott. Ez Gavarni rajzának: »Kit szeretsz jobban a papát vagy a mamát? — Én csizmáimat szeretem jobban«, egy variáczióját képezhette volna.

Férjem sietve végezte bevásárlásait a kormány gyüjteményeihez, melyek alkalmával nem egy sajátságos jelenetünk volt a kereskedőkkel. Ujfalvy egy bennszülöttet megbizott szerezzen nekünk egy tökéletes női öltönyt; ezen kereskedő ki lóháton utazott és a müveltek fehér turbánját viselte, elkezdett az ő fajbeliei kiváncsiságával otthonunk legkisebb részleteiről tudakozódni. Elkezdette ezután áruit kirakosgatni, megmutatta először a legcsunyábbat, különösen ha ékkövekről volt szó. Midőn megyőződött arról, hogy nem hagyjuk magunkat megcsalni, mintegy sajnálva vett elő az eredetileg orosz vagy angol bőrből készült takarókból egy csomó papirba

göngyölt árut. Ezen papirokba voltak takarva a legszebb ékkövek. Hányszor akart nekünk drágakő helyett értéktelen üvegárut eladni! Mondtam már hogy ezen ország gazdag türkizekben: Szamarkandban azt mondták, hogy a legszeb-

Tatár vezetőnk.

beket Párisba küldik. Megmutatták a zsidót, ki ezekkel kereskedik és e czélból évenkint kétszer megy fővárosunkba.

De hogy visszatérjek kereskedőnkre; Ujfalvy egyezkedett vele az iránt, hogy egy tökéletes női öltözéket szerezzen. Négy vagy öt nappal elutazásunk előtt elhozott mindent, a

mi egy női öltözékhez szükséges, kivéve a nadrágot. Ujfalvy figyelmeztette a hiányra és az árnak csak felét fizette ki, hogy egészitse ki a készletet mert: »érdeme szerint becsülik az embert«, mondja a közmondás. Eljött másnap, de ismét nadrág nélkül, azt állitotta, hogy nem talált alkalmasat a bazárban, uj nadrágra pedig gondolni sem lehetett: »Ezeket a ruhadarabokat nem adják el, mondá, — Végy egyet a honnan tudsz, mondá Ujfalvy, nekem szükségem van reá, vagy nem fizetlek ki. — Ezen fizetési meghagyás zavarba hozta őt. — Önnek bizonyára van felesége, mondám, talán több is? — Igen. — Hozza tehát el egyik feleségének a nadrágját.« Ezen ajánlatra, daczára hidegvérüségének, majdnem elájult. Midőn a nagy felindulásból magához jött, megmagyarázta, hogy, ha ő a nadrágot odaadja, köteles a feleséget vele együtt odaadni. Valóban szokás volt ez, vagy csak gunyt akart üzni? biztositott bennünket, hogy csak akkor lehet nadrágot kapni, ha egy asszony meghal és összes ruháit eladják. Végre találtam egy módot. Azt ajánlottam neki, vegyen szövetet és varrasson feleségei által egy uj nadrágot. El volt ragadtatva ezen eszme által. Megalkudtunk az árban, mit ő természetesen szivesen vett, és elutazásunk előestéjén magkaptuk a nadrágot asszony nélkül. Ez alkalommal egy bukharai mecset belsejének fényképét is láttam, mely nagyon látogatott bucsujáró hely. Oly szépnek találtam, hogy kedves olvasóim engedelmével, nekik is megmutatom.

Készülődéseink vége felé jártak. Vettünk egy tarantaszt, egy másikat kölcsön kaptunk a málha számára. Minthogy beteges voltam, Ujvalvy egy német kárpitos által egy ruganyos derékaljat készittetett; ezt oda lehetett illeszteni a kocsi hátuljához és a rugók hiányát ez helyettesitette és nem kellett ama kellemetlenségtől félni, hogy utközben eltörik. Midőn mindent elvégeztünk, elbucsuztunk a kormányzó tábornoktól,

ki megigérte nekünk, hogy rendelkezni fog, miszerint a tartomány határáig védelme alatt utazzunk; sőt értesitette Szibéria kormányzó tábornokát, hogy az ő tartományán fogunk átutazni. A tábornok nagyon szivélyesen bucsuzott el Ujfalvytól és ama régi közmondásra emlékeztette, hogy csak a hegyek nem találkozhatnak soha, és reményli, hogy viszontlátni fogjuk még egymást Ázsiában, vagy Európában, vagy más valahol.

V. ur és neje páratlan szeretetreméltósággal viseltettek irányunkban; ép ugy minden ismerősünk. Ha az ember hosszu, talán örök válásra kel, a hibák és apró hiányok elmosódnak emlékezetünkben és csak jó tulajdonságait látjuk azon személyeknek, kiknek szivélyességét méltányolni tanultuk.

Szeptember 11-én utaztunk el. Feodoroff Szomipalatintzkig kisért el bennünket. A többi között arra kötelezték magunkat, hogy a tatár vezetőt és a szakácsot Moszkvába visszaviszszük; ezen szivességért az ő gondjára volt bizva a másik tarantász és az ebédfőzés. E személyzet nem volt tulságos nagy, ha tekintjük, mily sok minden tárgyra kellett ügyelnie, mit magunkkal vittünk.

Az ég borult, a mezőket kiégette a nap heve. A tavasz üdesége rég eltünt. A madarak költöznek már, a karavánok pedig iparkodnak helyet keresni, a hol telelhetnek. A pásztor családok nem maradhatnak együtt; jó helyre van szükségük a nyájak számára, mert az elszáradt legelő csak tavaszkor zöldel ismét.

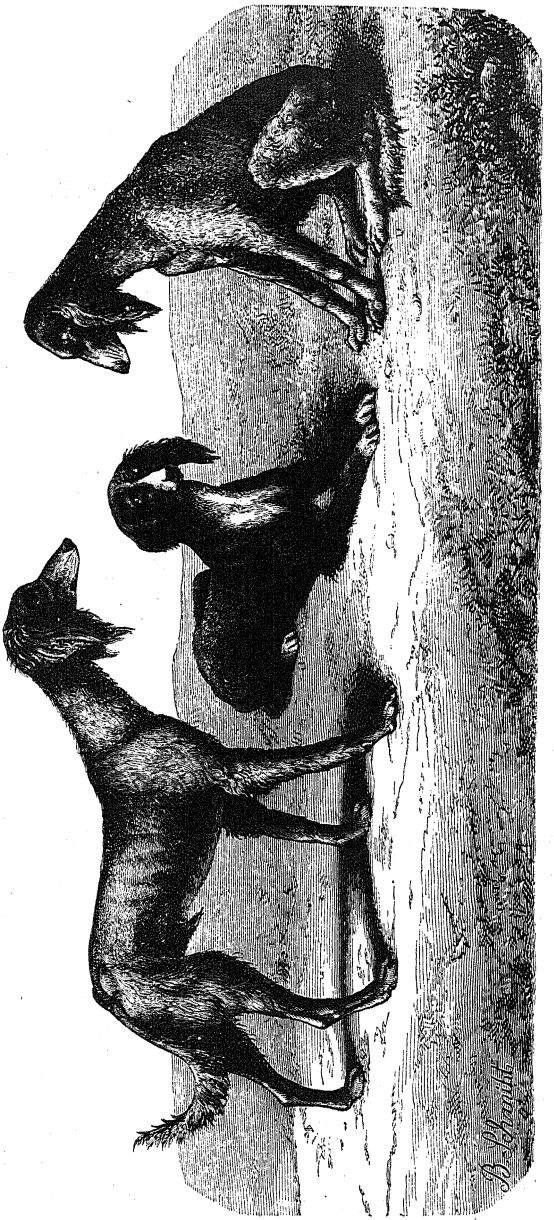
Azt hittük, Tsimkendben tölthetjük az éjt, de lovaink miatt az utolsóelőtti állomáson kellet maradnunk. Kissé kellemetlen volt ugyan, de végtére is bele kellett nyugodni, mert mi nem az oroszok módjára utazunk, kik minél meszebb akarnak haladni egy napon, hanem tanulmányozás czéljából.

Ha egy orosz útra kel és Turkesztanba kell utaznia, téli időben, roppant nagy kocsit használ, melyet »vaszok«-nak

neveznek, s ezt szántalpakra helyezik. Ez a kocsi egészen csukott, csak a két oldalán van az ajtón egy kis nyilás a mely többnyire rácsozattal van ellátva. Be van abban szoritva, a derékalj, a vánkosok, a málha, az élelmi szerek, és az orosz itt alszik, dohányoz, és megteszi az utat egy huzamban Orenburgtól Taskendig a nélkül, hogy valamit látna. Csak annyi ideig áll meg, mig eszik, vagy egy csésze teát iszik. Nem tartóztatja őt fel semmi, csak a lovak hiánya, és akkor is alvással tölti az időt. És igy oda ér rendeltetési helyére a nélkül, hogy valamit látott volna. Nyáron, igaz hogy tarantaszt használ, de ez körül be van függönyözve s mintegy válaszfalat képez az utas és a vidék között. Azért is tudakozódhatik az ember tiz vagy husz orosztól az ut iránt, bizonyára mindegyiktől más-más utbaigazitást kap. De mert itt az igazmondás ritka, a sok ellentmondó magyarázat arra készteti az embert, hogy sajnálja tudatlanságát.

Másnap keresztül utaztunk Tsimkenden, de semmi kedvünk sem volt itt megállani. Ismertük már elég jól Turkesztan városait. Ennek sem volt semmi nevezetessége, olyan volt, mint többi testvérei. Magunkkal vittünk szivességből egy fiatal embert egész Vernéig. Csak egy lovat tudott volna bérelni, igy pedig egészen ingyen ment, s ez még olcsóbb volt.

Az ut telve volt orosz katonákkal, kik Taskendbe mentek Szekereken utaztak. Feleségeik és gyermekeik csukott szállitó kocsikban követték őket. Szegény emberek, türelmük ezen a hosszu, fáradságos uton nehéz probát állott ki! Az ut hullámos, de mi azért elég gyorsan haladtunk. A mint egy lejtőn sebesen lehaladtunk, Feodoroff, ki visszapillantott, hirtelen mozdulatot tett és rémülten felkiáltott. Hallottuk nagyon jól a másik tarantasz zörgését, de a nélkül, hogy e perczben tudtuk volna mi történik, valami szerencsétlenséget sejtettünk. Megállottunk. Férjem, én, jemsikünk és Feodoroff, mindany-

Kirgiz agarak.

nyian egy pillanat alatt a földön termettünk. Másik tarantaszunk, mely bennünket követett, feldült. A jemsik, a szakács, a fiatal ember, a kutyák a homokban hömpölyögtek, mely enyhitette az esést. Agaraink, melyek fürge termétzetüek, nagyon elbámultak, hogy a földön találták magukat, mikor nekik eszükbe sem jutott a kocsiból kiugrani. De lássuk mi történt? A lejtő nagyon meredek volt és a lovak elragadták a kocsit. Midőn a jémsik látta, hogy nem birja fékezni a lovakat, és abbeli félelmében, hogy bennünket is feldönt, majdnem emberfeletti erővel jobbra terelte a lovakat. Szerencsétlenségére gödör volt ezen az oldalon és a kocsi oly hirtelen borult fel, hogy a lovak rögtön megállottak. Bámultuk a jémsik lélekjelenlétét, hogy ily módon a kisebb bajt választotta. Ha nincsen ennyi lélekjelenléte, a két kocsi összeütközik és az Isten tudja mi lett volna belőlünk. Hozzá láttak a kocsi felemeléséhez; felrakták ismét a podgyászt és végre elfoglalta ismét mindegyikünk helyét, mire azután folytattuk utunkat.

Macsába értünk; ez egy tágas völgyben fekszik, hol ismét találkoztunk a sivataggal. Átutaztunk Áriszon, melynek sekély vize a roppant nagy kövekkel megrakott medret látni engedé. Ezután a vidék ismét mívelt kezd lenni és a kirgíz falvak sürüebben követik egymást. Ezen vidék népe kibitkákban lakik és inkább lovait, élelmiszereit és a takarmányt helyezi el a házakban. Egy másik nagy völgybe értünk, mely szép hegyek között terült el, de nagyon csodálkoztam azon, hogy itt egyetlen fát sem lehetett látni. Az ut javul és tarantaszunk is gyorsan halad. Csak egy kellemetlenségünk volt, mit nem hallgathatok el; ha t. i. a zökkenések nagyon erősek voltak, akkor felrepültünk egész a kocsi tetejéig, mi mindenesetre onnan eredt, hogy a derékalj nem volt eléggé ruganyos.

Már másodizben találkoztunk ünnepi diszbe öltözött kirgiz menyasszonynyal. Lóháton ült és lova gyönyörü, kézi him-

zéssel diszitett takaróval volt leteritve. A rajzok rajta nagyon eredetiek és vakitóan élénk szinüek. A selyem, melyet himzésnek használnak, olyan fényes szivárványárnyalatokkal bir, melyek a nap sugaraival vetekednek. A menyasszony anyja oldala mellett haladt el, a vőlegény előtte; a szertartás valzszinüleg már be volt fejezve, mert a kiséret a férj kibitkája felé tartott.

A vidék mindinkább lakottabb kezd lenni; kölesvetések és pamutültetvények egymást váltják fel. A sasok nagy számmal fészkelnek az ut mellett és annyira szelidek, hogy egészen az állomásig elrepülnek és ott tanyáznak 's kocsink zörgése legkevésbé sem zavarta őket nyugalmukban. Sok fehér és fekete bibiczet is láttunk, továbbá barázdabillegtetőket, és nagymennyiségü fürjet, és egy nemét ama szép madaraknak, melyeket Taskendben oly sokszor csodáltam. Az ember azt hinné, eme nagy mennyiségü szárnyas lakó a vadászok örömére van itt; csakhogy itt ezen országban ritka a vadászember, azért szaporodnak el ennyire a madarak.

Még egy állomás, de ez már oly közel van a hegyekhez, hogy este hat órakor a levegő már érezhetően hűvös; az est előrehaladt, és mi fáztunk. A szük völgyben ködkezdett leereszkedni. Köpenyeink daczára a hideg egészen áthatott bennünket. Egy hegycsúcsot láttunk, mely hóval volt födve, állandó előjele a télnek, mely elér bennünket, ha nem sietünk.

Tizenkettedikén reggel távoztunk a csinos csapkai állomástól. Egy vagy két versztnyire, megláttunk egy csinos migilt (sirt) a hegy alján, mely egy gazdag kereskedőé volt s egy kis facsoport védte a nap sugaraitól. A sir kupolája mellett két kis tornyocska emelkedett; az egész siremlék fehérre volt festve.

Három hegyláncz környezett bennünket. Az ut, mely itt szélesbedik és Kulsuknál ismét keskenyebb lesz, nagyon veszélyes, egy oldalon haladunk s daczára annak, hogy a kerekek

Sas.

meg vannak kötve, a jémsik alig birja megtartani a lovakat, mig Feodoroff a kocsit támogatja. Roppant sok kő fedi az utat, ugy hogy a legkisebb vigyázatlanság és mi menthetlenül lezuhanunk a mélységbe. Végre leértünk ismét a sikságra, hol viszontláttuk a kirgiz aulokat. Lovunk egy gödörbe lépett és megsebezte czombját. Fél órát kellett várni, mig visszavezették az állomásra és onnan egy másikat hoztak. Mig várakoztunk, szemericséi kozákok karikán lándzsákat dobáltak keresztül.

A völgy Uliétáig mindég tágasabb lesz. Uliéta kicsiny orosz erőd, hol egy nacsalnik lakik. A város mellett a Talosz folyik. Mielőtt Uliétába értünk, egy folyón kellett átkelni, melynek ágyát roppant nagy kövek képezik. Ezen vidéket könnyen be lehetne ismét fásítani. Ulietát már messziről lehet látni, neve annyit tesz mint »szent atya.« Egy szárt és egy orosz városból áll. Ez utóbbiban egy kis tér van, melyen a rozsaszin és fehérre festett görögtemplom emelkedik; ugy néz ki, mint egy virág a zöld környezetben, mely körülveszi. Láttunk itt hindukat vörös kereszttel homlokukon, törököket az ő turbánukkal, és legelőször khinaiakat is. A kirgizek, kik már jó ismérőseink, az utczákon sétáltak, némelyek loháton, vagy tevén, mások egész büszkén helyezkedtek el az ökrök hátán, melyeket kötél segélyével irányoznak, a mely orrukon van keresztülfűzve.

Egy szép fűzfaliget végén, melynek öntöző csatornái Taskendre emlékeztetnek, folyik a Tálosz. Vize oly átlátszó és tiszta, hogy a fenekét lehet látni. Szigetet képez, és erre van épitve az erőd. Sajnos hogy hidak nincsenek, s igy a lakosok kénytelenek a kocsikkal és arbákkal a vizen átgázolni. A gyalogosok remegve kelnek át a gerendán, mely egyik parttól a másikra van áttéve; ezen átkelés nem biztos és nem is kényelmes. Egy kirgiz asszony, ki nem bizott ezen kezdetleges

hidban, egész elszántan feltürte nadrágját és átgázolt a folyón, legalább biztositva volt a leesés ellen. Ezek a kirgiz asszonyok valóban rettenthetlenek; semmisem tartja őket vissza. El lehet róluk mondani, mint Guzmanról, hogy nem ismernek akadályt. Bámulatosan ülik meg a lovat és sok gavallér tanulhatna tőlük. Férjeik vakmerősége ismeretes. Le tudnak ereszkedni paripáikról egészen, és sebes vágtatás közben felemelik a földről ama tárgyat, melyet leejtettek. Lóháton vadásznak a farkasokra is. A középázsiai farkas nem él csapatokban, mint a szibériai; és ez az élet félénkké teszi. A kirgiz ilyenkor egy szijkorbácscsal fegyverezi fel magát, melynek végei meg vannak vasalva. Midőn megpillantja az állatot, lovát annak követésére sarkalja s oly közel igyekszik jutni hozzá, hogy megcsapkodhassa czombjait; a már megsebzett farkas nem bir oly könnyen elszaladni, a kirgiz vágtatva megy utánna és rövid idő alatt eléri és ostorcsapásokkal vet véget életének. Nem tartja érdemesnek puskáját ily kevéssé veszélyes vadászatra használni.

Szeptember 14-én reggel hat órakor hagytuk oda Uliétát; kocsinkkal átkeltünk a folyón, mely itt több ágra szakad. Környéke mezős és aulok környezik. Kibitkák kupolyái émelkednek a sikságon és a kirgiz asszonyok a reggelit készitik s ki-be járnak lakásukba. Némelyek fehérbe vannak öltözve, másoknak ruhája vörös. mi élénken elüt a gyep zöld szinétől. Meztelen gyermekek szaladgálnak a pázsiton, számos ló, teve, ökör és juh emelte fel orrát a falkában a zörejre, melyet tarantaszszunk okozott. Látni lehetett rajtuk, hogy nagyon megelégedetten legelésznek. Este Merkébe értünk; s a hidakról következtetve orosz telepitvényt sejtettünk. Merké hét házból áll, melyekben tatárok laknak, továbbá egy távirda állomásból és egy kis erődből. Egy kissé távolabb látni a telepitvényt, hol nehány ház emelkedik: itt az oroszok és nem a kirgizek, ipar-

Orosz falusi lakház.

kodnak meghonosulni és birtokukba veszik a sikságot. Köszöntek nekünk. E szegény emberek el vannak temetve e sivatagok közepette; de ez a föld százszorosan meg fogja nekik fizetni fáradságukat.

Itt elhagytuk a Szir-Dária vidékét, és nem láttuk többé ez öreg barátunkat. Isten hozzádot mondunk neked oh folyó, ki hű kisérőnk valál utunkban. A te hüvösséged oly gyakran enyhitette a nap hevét, és partjaid mily sokszor nyujtottak szórakozást az ut egyformaságában! Mennyi idő mult el, mióta nagy Sándor járt kopár partjaidon egész a mi századunkig, mely oly sóvárgó kiváncsisággal kutatja a természet titkait! Hány utazó követte fenségesen csendes folyásodat, melyet a csatornázás munkálatai fognak nemsokára zavarni! És te gondtalanul folytatod utadat; elhagyod a sivatagokat, a nélkül, hogy nekünk egy Isten hozzádot mondanál! és mi, kik szeretünk téged, sajnálkozva távozunk tőled. Az igaz, hogy mi termékenyebb vidékekre megyünk, melyeket oly hatalmas folyók öntöznek, mint te vagy, csakhogy régi baráttól elválni mindég nehéz.

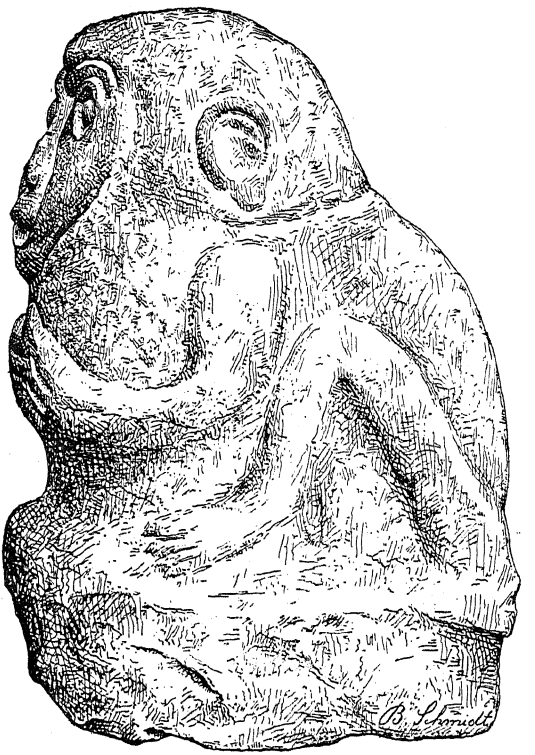
TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A hét folyó tartománya.

Szemeritsé. — Ismét elutazunk: bárcsak már utoljára volna. — Verncé. — Bolyongásaink alkalmával egy lengyellel találkoztunk. — A sivatagok; — a vidék legszebb disze. — A jó példa, melyet aranyszáju szt. János adott. — Felmászás és leereszkedés. — Holdvilágnál megcsodált khinai türelem.— Találkozás egy kőből készült khinai oroszlánnal. — Tsi-tsi- go-dzi és a Dungánok. — A khinaiak árnyoldalai; az életből ellesve.

Szeneritsébe értünk. Hét folyó tartományának is nevezik, mert folyó veszi rajta keresztül utját. Ezen országrészben magas hegyek vannak, melyeken almafákat és sötét fenyőerdőket látni. A legridegebb hegyormok között van a titokzatos Isszik tó (Isszik-Kul). Azt állitják, hogy átlátszó hullámai egy régi vár romjait fedik. A Csu folyó ingoványos partjait veszélyessé teszik az ott lakó tigrisek és ilik. Nagy folyam és a Balkas tóba ömlik; keresztül szeli a homoksivatagot, melyen nyáron a nagy hőség miatt nehéz átutazni, télen á burának teszik veszélyessé rajta az utazást. Ezen vidéket, mely kétségkivül Turkesztan legfestőibb része, a síkságon a kirgiz-kozákok lakják; hegyesebb részét a kara-kirgizek. A tartomány hegyes vidéke az igazi hazája ezen szelidithetlen, vad nomádoknak Vernoé környékén nehány kalmukkal is találkoztunk. Szánandó maradványai az ország egykori urainak. Egész a Csu folyóig az övék volt az ország, és, ha az ember figyelmesen nézi a

Csu partjai mellett levő régi erődítések romjait, könnyű kitalálni, meddig terjedt a khínai műveltség befolyása és hol állottak már a középázsiai szárt civilizázció befolyása alatt. Bocsánat ezen tudományos kifejezésért; de miután kénytelen voltam

Kőből készült kalmuk bálvány.

összehasonlitani a khinai téglát a szárt téglával, láttam a külömbséget, mely nem csak a formában nyilvánul, de az anyagban is, és ha nem is lettem tudóssá, legalább sok tapasztalást szereztem magamnak.

A tartomány azon részében, melyen átutaztunk, orosz gyarmatok vannak. Az ási allomás, mely mindjárt Merké után jön, már igen csinos orosz város. A fákat oly sürüen ültették egy-

más mellé, hogy messziről az ember azt hiszi, erdő. De ez csak látszat. Erdő közép Ázsiában fehér holló lenne! A házak vályogból készültek és csinos ablakokkal vannak ellátva. Az asszonyok jönnek-mennek; a férfiak dolgoznak; a kis gyermekek bámuló arczocskákkal néztek ránk, nem szaladtak el, hogy kenyerüket rágicsáhassák s bennünket háboritlanul csodálhassanak.

Mennyire különbözik e városka a többi keleti városoktól, melyeknek komor falai szinte szégyenleni látszanak, hogy csak egy kapujuk is van, melyen bejuthatni a városba.

Keresztül mentünk Pispeken, ez félig orosz, félig szárt falu, és daczára annak, hogy a sztarosztával egy kis pörlekedésünk volt, elértük Szongatinszkaiát, miután átkeltünk a Csu folyón.

A hegyek mellett voltunk. Itt nem annyira szárazak a legelők s ez jól esik a szemnek. Jobbról a havasok emelkednek lépcsőzetesen. Egy fát sem látni az ut mentében. Az állomás közelében oly meredek a lejtő, hogy a kerekeket meg kellett kötni; az ut nem széles, és egy ballépés elveszithetett volna bennünket. Az állomáson más kellemetlenség ért; kaptunk ugyan lovakat, de nem volt jémsik. Este, három órai kinos várakozás után, végre elindultunk. Jémsikünk ama közmondásnak szerzett igazságot, mely azt mondja: »a várakozás által mit sem veszit az ember.« Kitünően hajtott, és gyönyörü holdvilágnál 32 kilométert haladtunk másfél óra alatt. Ez azután kellemes utazás! és főleg azért, hogy nem kellett itt az ut veszélyeitől félni. A Vernoé előtti állomás meglehetős nagy falu; a házak itt már fából vannak készitve. Mialatt a lovakat szerszámozták, egy orosz asszonyt néztem, ki napraforgót dobált száradni a háztetőre. Vajjon miért? kérdezém magamtól. De mennyire csodálkoztam, midőn láttam, hogy Feodoroff és a kis gyermekek mily jóizüen eszik e virág magvait. Annyira

kiváncsi voltam, mint izlenék e csemege, hogy vettem magamnak is két virágot és jóizüen versenyt rágicsáltam a többiekkel apró magvait. E magvakból itt olajat préselnek. Vágtatva folytattuk utunkat; jémsikünk ugy hajtott keresztül a hidakon, hogy azt hittük, tarantasszunk darabokra törik. Semmi sem gátolta őt. Őrült sebbességgel mentünk keresztül hegyen, völgyön és a folyókon. Gyönyörü legelők, kibitkák, orosz lakházak, munkált földek, élénk országutak, izléssel ültetett facsoportok, kis patakocskák, próba ültetvények repültek el egymásután káprázó szemeink előtt, melyek rég nem láttak már hasonló képeket.

Későn értünk Vernoéba. Minthogy nehány napig itt akartunk maradni, egy szállodába vezettettük magunkat, mely nagy merészséggel nevezi magát annak.

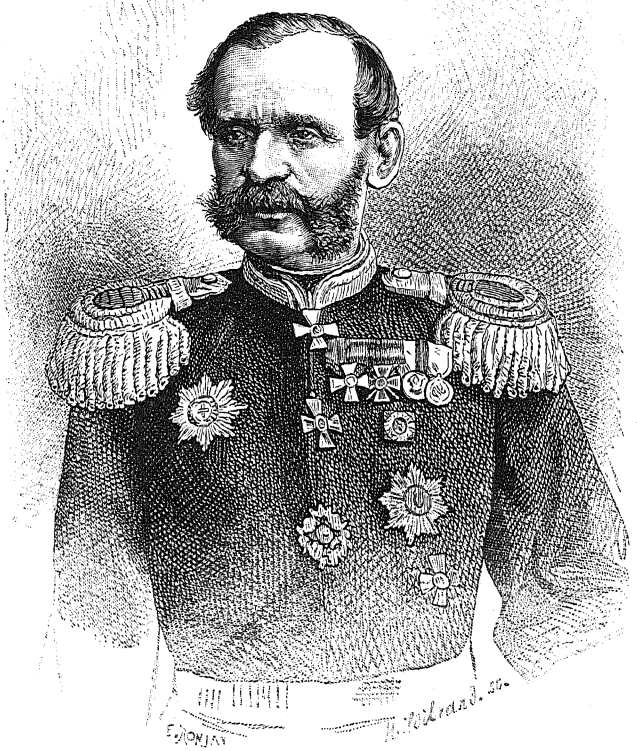
Másnap Ujfalvy Kolpatowski tábornokhoz, Vernoé kormányzójához ment tisztelegni, hogy megköszönje neki szives oltalmát. A tábornok régiségekkel ajándékozot meg bennünket, melyek az Isszik-Kuli tóból eredtek, továbbá nehány agalmasolithból faragott tárgyakkal. Ez a kő márványhoz hasonló de nem oly kemény; máshol nem található, csak Vernoé környékén. Az orosz tiszt, ki ezen tárgyak készitésével foglalkozik, lengyel számüzött; soká Francziaországban lakott, és franczia katona volt az 1870-iki háboru alatt. Nagyon szivélyesen hitt meg bennünket magához, és ebéd alatt elmondta a német-franczia háboruban átélt eseményeket. Ámbár ezen idézetek szomoru visszaemlékezésüek voltak reánk nézve, mégis örültünk, hogy hazánkról hallottunk beszélni.

A város semmi nevezetességgel sem bir; az orosz templomot kert veszi körül, hol a lakosság szórakozására katonazene szokott játszani; a házak téglából és fából vannak épitve. A tágas és széles utczákon fák vannak ültetve, s ezek egész a hegyaljáig terjednek. Egy club is létezik itt.

Vernoé a szép almák hazája. A szöllőt is művelik itt, de a meleg, mely itt alig 25—30 fok, nem elegendő nagy. Az almák egészen jól megérnek ezen hömérséklet alatt, de a szöllő savanyu marad, s az inyenczek ezért inkább lemondanak élvezetéről. Szállodánk ablakaiból a hegyeket lehet látni, melyek egy éjen át fehérek lettek, — hó fedte őket —, a tél gyorsan közeledik! Értesitettek bennünket, hogy itt khinai tárgyakat lehet kapni és meg is mutatták a khinai kereskedők házát. Midőn odamentünk, ezen urakat épen asztalnál találtuk, mely nyakig elfedte őket. Nagy mennyiségü apró tálacskákat hoztak számukra egy nagyon alacsony asztalon, melyet egy másik asztalra helyeztek, néztük mint esznek, hogyan forgatják a villát és a kanalat, és láttuk kis elefántcsont gyűrűiket. A lakás nem khinai izlésü volt. Nagyon piszkosnak találtam, és undoritó szag volt benne. Voltak itt székek, asztalok, padok, ezek a szárt lakásokban hiányoznak; a szobákban körül állványok voltak, melyeken az áruk voltak elhelyezve. Ezek a kereskedők épen nem ugy néztek ki, mintha jó vásárt akartak volna csinálni. Valódi honi gyártmányú selymet vettünk náluk, azután távoztunk, mert olyan tárgyakat, minőket náluk láttunk, Párizsban is kaphatni.

Harmadnap a tábornok kocsiján utaztunk el. Egy szép izabbella szinü troika vitt bennünket a hegyek közé. Gyönyörü nap volt, az éjszakai eső enyhitette az időt, és a növényzet egészen felfrissült. Átmentünk a templomtéren, elmentünk az érseki palota előtt, melyet M. P. lengyel tiszt épitett. Itt székel az egyház feje, kit Kaufmann tábornok politikai szempontból távolitott el Taskendből. Az érseki palota nagyon szép épület, de azt találom, nem felel meg rendeltetésének. Nagyon is izléses s hasonlit a Versaillei helytartósági palotához. Meglátni rajta a franczia épitési modort, s azt hinné az ember, hogy a boulevard Saint-Michel-ről hozták ide. De végre is, ez épület nagyon jó hatást tesz; és mert oly kevés szép

épületet lehet itt látni, valósággal megcsodáltuk, ugyanezt mondhatom az épülőfélben levő kollegiumról, mely egy franczia mérnök terve és felügyelete alatt készül.

Kolpatovski tábornok a hét folyam tartománya kormányzójának arczképe.

A kozákok tábora, mely a hegy alján terül el szép látványt nyujt apró fehér sátraival és katonaiskolájával. Nemsokára odaértünk a kormányzó házához, mely egészen a hegyek között fekszik, mint egy svajczi ház. Leszálltunk a kocsiról és most paripákra ültünk. Én a tábornok leányának

paripájára ültem, mely igen szép állat volt és gyönyörüen fel volt nyergelve.

Itt a hegyeket fenyőfák boritják; egy szép patak folyik a hegyek között és aljukat almafaültetvények fedik. Az első hegyláncz, melyen átutaztunk, gyönyörü. Oldalain szép legelők terülnek el és hatalmas fák, melyeknek vörös lombozata gyönyörüen kiválik a fenyők sötét zöldjéből; magasabban roppant erdőségek boritják s ezek felett örökös jégcsúcsok emelkednek ki a zöld koszoruból. A hegyorom lábainál kalmuk ault láttunk; ezen faj kibitkái, melyeket most láttunk először, az almafák árnyában elszórva emelkednek a réteken. Alakjuk épen olyan, miut a kirgizeké, csak tetejük csúcsosabb A sziklahasadékok egymást érik s a szép füvel és bokrokkal szegélyezett mélységek borzasztóak. A rohanó hegyipatak vize roppant nagy kövekbe ütközik s oly zajt és zugást idéz elő, mely Sahimardánt juttatá eszembe. Mint mondják, a vidék vadakban nagyon gazdag. A szép maral szarvasnak ez hazája.

Oda értünk a kalmuk aulhoz. Ez nem különbözik semmiben sem a kirgizekétől sem épitési módjában, sem belső berendezésében és butorzatában. A kalmuk igazi mongolfaj, oly jellemző vonásai vannak, milyenekkel egy hasonló faj sem bir. Mig Kuldsában tartózkodtunk, volt alkalmam körülbelül tizenkét minden fajhoz tartozó különféle nemzetiségüeket látni, de mindjárt az első pillanatra felismertem köztük a kalmukot. A kalmuk a középtermetünél kisebb, teste erőteljes, feje aránylag nagy, arcza széles és lapos. Arczcsontjai kiállók, szemei rézsutosak, orra lapos, fülei nagyok és elállóak. Ez teszi őt igazi mongollá a többi mongolfajok között. Nagyon szelid természetüeknek ismertem őket; igen becsületesek és szolgálatra készek. A buddha vallás követői hosszu hajfonatot viselnek, mint a khinaik és majdnem ugy öltözködnek, mint azok. Midőn megnéztük az ault, felkerestük ismét a troikát, mely visszavitt

bennünket a városba. A völgy meglehetős szűk, és a szép erdős hegyek, melyek körülveszik, még inkább kiemelik a sivatag végtelenségét, melyet a távolban látni lehet. Jobbról e sivatag hullámzani látszik, az ember minden pillanatban várja, hogy felszinén habpelyhek jelenjenek meg. Balról nyugodt és csendes, mint egy tó sima tükre.

Másnap, miután Kolpatowski tábornoknál megköszöntük szives vendéglátását és kikértük további pártfogását kerületének egész területén, utnak indultunk Kuldsa felé. Ez ugyan nagy kerülő; de hogy is mehettünk volna el Khina mellett, a nélkül, hogy e különös országban, mely ugyis nagyobbrészt ismeretlen reánk nézve, legalább egy-két órát ne töltsünk.

Alig, hogy Vernoét elhagytuk, ismét a sivatagban találtuk magunkat. Ezt legalább számtalan fogoly és sas népesitette. Sok kibitka és nehány kis orosz falut láttunk utunkban. Egyik állomáson kitünő jó tejet ittunk s ezért a sztaroszta nem fogadott el semmi dijat.

Az iliszkiai állomást a sivatagban már messziről lehet látni. Oly messziről, hogy eleinte azt hittük, délibáb űzi velünk játékát.

És csakugyan Iliszkaia volt, fákkal körülvett szép fehér kápolnájával, melyen kimagaslik a harang és a négy kis tornyocska. Ez a kis mezőváros nem az Ili partján fekszik, pedig elnevezését tőle veszi. Nem állottunk meg, csak keresztül utaztunk rajta. Innen még két versztnyire van a komp, melyen átkeltünk az Ili folyón. Átmentünk előbb egy igen szép ligeten, melynek szélén folyik a folyam csendes vize két meredek part között: s mi itt a kompra szálltunk.

Ebben a pillanatban nyugodott le a nap s utolsó sugarai visszatükröződtek a folyam hullámaiban s mi bámultuk a gyönyörü látványt. Midőn a másik parton kiszálltunk, tarantaszszunkat legalább is tiz izmos rézszinü kirgiz vette körül,

kik lovainkat éktelen kiabálással gyorsabb ügetésre serkentették. És valóban az állatok ezen váratlan lármától megijedtek és vágtatva haladtak fel a hegyen, melyre a nélkül bizony nagyobb bajjal jutottak volna fel. Ezek a kirgizek ugy néznek ki, mint az ördögök. Egyiken közülök nem volt egyéb ruházat, mint egy nadrág és egy tollakkal ékitett fejdisz. A borravalónak igen megörültek s készeknek nyilatkoztak a lármát ujból kezdeni ugyanennyi árért. De mi már nagyon megelégeltük.

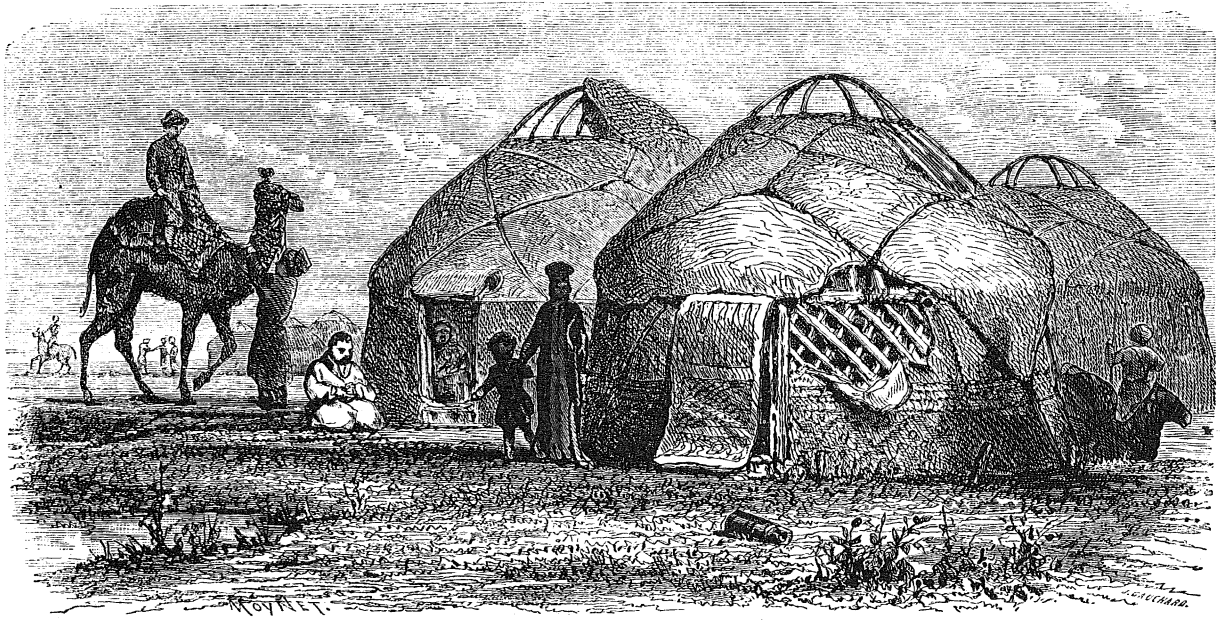
Az ut egy szikla tetején vezet tova, mely a folyó fölé emelkedik. A táj egyik magasabb helyén egy orosz kápolna emelkedik és nagyon kedves látványt nyujt; szine szép ellentétben áll sötét zöld környezetével.

Az állomással szemben egy hid van épülőben. Jémsikünk szeszélyből oly homokos vidéken vitt bennünket keresztül, hol az ut két oldalán szalma fonásból készült keritès volt felállitva, nehogy a homok eltemesse; sőt még az utat magát is szalma boritja. A folyam partjait, melynek utját követjük, majdnem egész hosszában cserjék szegélyezik, ezeket mocsárok szakitják meg, s ismét uj cserjék váltják fel.

Kilencz órakor Csingildinszki nevü állomásra érkeztünk, hol az éjt töltöttük. Megebédeltünk, mert naponta csak egyszer étkezhettünk, s három hó óta ugy élünk, mint keresztelő szent János a pusztában. Tej és gyümölcs képezik egyedüli eledelünket. Nekem a gyümölcs evés is tiltva van s igy képzelhető, mennyire mértékletes az én életmódom.

Másnap szeptember 23-án ismét utnak indultunk. Előttünk emelkedik a Csulak hegység; szürke szikláit nem fedi semmi zöld növényzet. Ime előttünk ismét a pusztaság!

A meredek lejtőn gyorsan jöttünk le, miközben ama tarantasznak, melyen málhánk volt, egyik kereke ezer darabra tört; el kellet menni az állomásra egy másikért. Szerencsénkre csak három versztnyire volt innen. Persze egy uj kerékről,

Kalmuk aul.

mellyel a töröttet pótolni lehetett volna, álmodni sem lehetett, s igy két órát vesztettünk, mig málhánkat egy másik tarantászra rakták. Végre segítve volt a bajon és mi folytathatjuk útunkat.

Balra tőlünk emelkednek az Arkali hegyek. Váltakozó színárnyalataik miatt messziről nagyon festőien néznek ki. Lejtői, ámbár sziklásak, mégis helyenként szép zöldek. A sziklák barna színét vörös kő tarkítja, mely felszinén látható. A barna, zöld és vörös ezen keveréke élénkíti egy kissé a tájt. Az út, mely e hegylánczon átvezet, meredek és nehéz. Szegény lovaink csak ugy lihegnek. Érzik, hogy még nagy útat kell tenniök, mire elérik ama boldog országot, melyről az olasz regélő szól, hol az emelkedőkön könnyebb feljutni, mint a lejtőn le, és a hol, oh! csodák csodája, nincsen lejtő. Milyen boldog álom ez egy szegény állatra nézve.

Vágtatva mentünk át dombon és mélységeken; semmi sem tartóztatja vissza az orosz jémsiket. Kanálgémek és egy csapat fekete és fehér vándor madár, melyek bibiczekhez hasonlítottak, kifeszített szárnyakkal repültek tova. A hegység ezen részén kék és zöld kövek vannak az úton elszórva, szép patakok folydogálnak, melyek a fák növését nagyon elősegithetnék. Öt órakor értünk Altin-Imelbe. Egy kahémi- babi (kalmuk szobor) emelkedik az állomás kapujánál. A másik szobrot, mely ennek párja volt, Vernoéba vitték.

24-ikén utaztunk tovább Kuldsába. Láttunk emelkedéseket, melyek félbeszakitották a síkságot; majd útszorosokat láttunk, behintve kék és zöld kövekkel, virágokkal, azután ismét zöldellő rétek, és most elértük megint a végtelen sivatagot. Szerencsénkre a vasniszkaiai állomáson igen jó lovakat kaptunk, melyek ugy vittek bennünket, mint a szél. Az egész uton a kirgiz sirokat bámultuk, melyek között némelykor igen csinosakat láttunk. Különös nép, nyomorult viskókban lakik,

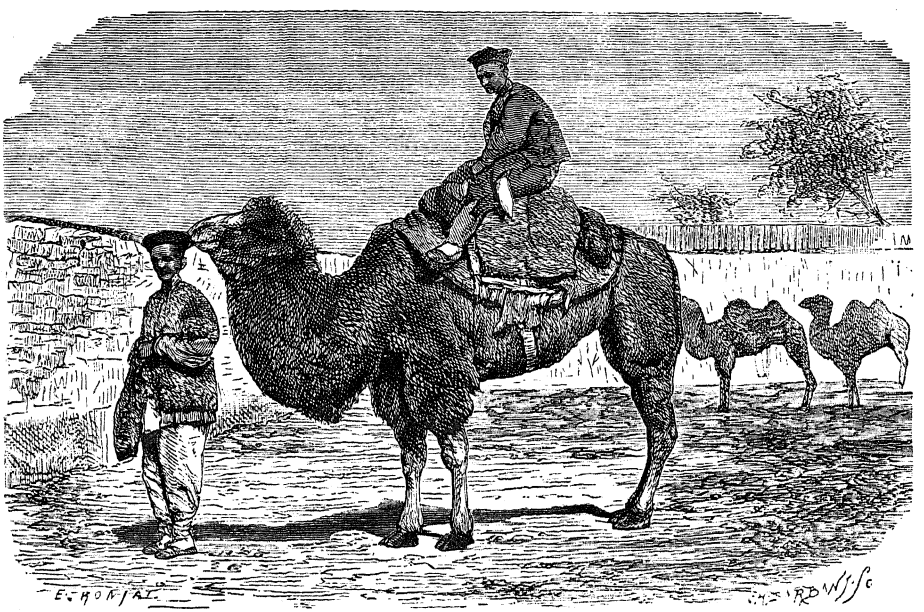
és a holtaknak palotákat emel! A khivai nagy temető hű képét adja a mohamedán sirkertnek. Midőn Aina-Bulakotel hagytuk, balról a Kambei-Tau emelkedett, jobbról pedig a Konur-Ulén. Az első hegyet boróka fenyők borították. Midőn a konur-

Csincsigodszi-i khinai.

uléni állomástól eljöttünk, gyönyörü hegyszoroson mentünk át, melynek nyilása oly keskeny, hogy azt hittük, megakadunk ott. Ugy látszott, mintha a hegy egészen elzárná az utat. Nem is készitett uton haladtunk, hanem egy kiszáradt patak medrében. A hegyszoros lassankint szélesebb lesz és a pompás sziklák kissé visszavonulnak; e táj nagyon emlékeztet

Tamerlán kapujára csakhogy itt a sziklák közelebb vannak egymáshoz és az ut tekervényesebb. A roppant sziklák, melyek rajta áthajlanak, veszélyessé teszik az utat, annál is inkább, mert számos nem rég történt hegyomlások nyomait láttuk, melyeknek omladékai nagyon keservessé teszik az utat. Ruganyos derékaljunk szegény tagjainkat sok kemény zökkenéstől óvta meg.

Középázsiai teve.

Fogoly madarak ugráltak itt-ott; megjelenésünk egy cseppet sem ijsztette meg őket, még csak fel sem repültek. A sziklák zürzavaros tömkelegében a növényzet is rendetlen. Minden üreg, melyből a kuszó növények kinőnek, egy virágtartóhoz hasonlit. A jobbról levő hegyek sziklás kérgét szép pázsit fedi. Egy helyütt a szoros nagyon kiszélesedik és oly forma, mint egy keresztut közepe, s azután hirtelen összeszorul

előttünk, de egy kerülőnél látjuk, hogy ezen hegyszoros nem olyan szük, mint az első és folyton szélesbedik, A hegység itt egészen más képet nyujt. Cserjék, sárga és fehér virágok, vörös bogyók gyönyörü virágágyakat képeznek a kiszáradt patak medrében. Ez valóban elbüvölő vad tájkép.

A jémsik rendkvüli ügyeséggel vitt bennünket át e változatos tájakon, köveken, emelkedéseken és lejtőkön, melyek mind oly gyorsan repültek el szemeink előtt, mint a ködfátyolképek. Azt kérdeztem magamtól, valjon nem álmodom-e? Egy kissé reszket ugyan az ember, ha arra gondol, hogy a kocsi ki is zökkenhetne az utból, melyen halad, és akkor összezuzódnánk. A jémsik nem tünődik ezen, ugy hajt ő mindig, mintha a világ legegyenesebb utján haladna. Elhaladtunk a meredek mellett, mielőtt időnk lett volna a veszélyt észrevenni. A szoros végén a kilátás elragadó, minden szinü virágok, cserjék, sőt nagy fák is szegélyezik egy patak folyását, mely bal oldalunkon kigyózik, és a messze távélban a sivatag, mint egy tenger, terül el.

Az állomás, hol megállottunk, valóban nyomoruságos, de ezt az ember nem is veszi észre, annyira el van ragadtatva a gyönyörü látvány által, mely a még körülbelül ezer verstnyire terjedő sivatagba is követi.

Elvégezték a felszerszámozást, s mi azt hittük, utunk jobbra vezet. Csalodtunk; balra egy meredek hegy emelkedett és ezen át kellett mennünk. A lovak vágtatva indultak el egy tatár gyermek kiáltásai által folyton serkentve, ki a kisegitő lovon ült. De az út közepén a jármü ingadozni kezdett, és ha folyton nem kiabálnak és nehány ember hátul nem segit tolni, nehezen értünk volna fel ezen a meredeken. Végre fenn voltunk a hegy ormán és elkezdődött a leereszkedés. De eléggé jól ment ez is. A lovak ágaskodtak és a lökések következtében ruganyos derékaljainkon valóságos szökdécselést vittünk véghez.

Végre ismét találkoztunk a pusztával! Ez füves, és sok cserje van rajta. A hanga itt nagyon magasra megnő. Az antilopok csapatonkint jönnek bennünket bámulni. Milyen szép vadászatot lehetne itt rendezni, de milyen kár lenne eme szép állatok biztonságát zavarni!

Burukuczir, hova még az éj leszállta előtt érkeztünk meg, a régi khinai határ fölött uralkodott. Ez egy befásitott kis város, csinos házakkal, hol 20 kopekért tejet, őszibaraczkot, almát, dinnyét, görögdinnyét stb. kaptunk. A városból kiérve láttuk a régi khinai erődöt, mely most romokban hever. A folyón, melyet szintén Burukuczirnak neveznek, hid vezet át a földekre, melyek egészen a karagacs erdőig terjednek. Ez volt az első erdő, melyet látunk, mióta Európából távoztunk. A khinai kitünő erdőművelés 48 négyszög kilométert ebben a homok sivatagban be tudott fásitani. Milyen türelem! Az út mentén sok viz van. Az éj beállt s gyönyörü holdvilág van. Már rég nem láttuk halvány sugarait ily sürü lombok közt játszadozni.

Egy széles folyón keltünk át. Az út utálatos lett. Majdnem rögtön, anélkül, hogy tudtuk volna miért, olyan hegyszoros-félében találtuk magunkat, melynek végén az erdő ismét folytatódott. Közepén három falu romjai nehány kalmuk lakóval láthatók. E romok az erdő szélén vannak, melyek mutatják, mivé tette a háboru ezen oly nagy fáradsággal termékenyitett területet, melyről azt hitték, hogy örök békét fog élvezni. Éjfélkor, holdvilágnál ezen romok rendkivüli benyomást gyakorolnak. A kalmuk kibitkák, melyeket itt állitottak fel, még szomorubb és elhagyatottabbaknak látszanak. Ezek a nyitott hajlékok látni engedik a kályhát, vagy tüzhelyt a mely körül emberi lények csoportosultak örömükkel vagy bánatukkal, de legalább itt összpontosult életök. És most, mindennek vége! Szinte megkönnyebbülve éreztük magunkat, midőn az állomásra

értünk, hol élénkség váltotta fel ama elhagyatottságot. Milyen kár! A rosz út zökkenései következtében elpattantak pléh dobozaim, melyekben a teát és kávét tartottam. És most nincs kávém! Óvatosan összeszedegettem nehány tea hulladékot és eléggé élvezhető italt nyertünk, melyhez még egy omlettet ettünk, mit szakácsunk készitett. A szoba négy fehér falával, melyet éjjeli szállásul kaptunk, igen kicsiny, de jól aludtunk, mert nagyon ki voltunk fáradva.

Reggel még egy csésze teával vendégeltük meg magunkat, mielőtt útnak indultunk Khorgosz felé. Az állomás egészen a folyam szélén van, azért, hogy ha baleset történik, a segély kéznél legyen. A kövek a folyam medrében oly nagyok és folyása olyan erős, hogy kocsinkhoz köteleket kötöttek, melyeket lovon ülő emberek tartottak, hogy tarantászunkat a feldüléstől megóvják, mi ezen elővigyázat nélkül bizonyára megtörtént volna. A szélesebb hidakat ezen a vidékeken valódi fényüzési épitkezéseknek tekintik. Az átjárók, mint nekünk mondják, a tél vége felé nagyon veszélyesek, amit már mi is tapasztaltunk. Tavaszszal a közlekedés Kuldsa és Altin-Imel közt egészen megszünik, mert a Burkán és Csincsinszon folyók, az erdőben, mely Borokszir és Ak-Kent közt fekszik, nagy területeken kiárad. Némelykor két-három hétig kell várni, mire ismét járhatóvá lesz az út. Mielőtt Korgoszba értünk, számos kirgiz családdal találkoztunk, kik sátraikkal és barmaikkal a füves pusztaság felé tartottak, mely Altin-Imel körül terül el. Az ő viseletők igen festői. Bámultam egy fiatal lány fejkötőjét, mely olyan csúcsos volt, mint nálunk a képeken a bűvészekét festik. Egy ötven éves öreg rendkivül jellemző tipussal birt.

Midőn Korgoszból kiértünk, a régi khinai erőd: Csimpanszi romjai között mentünk át. Ezen város régente ötvenezer khinai lakossal birt és két gyára is volt. A város kapuja, melyen bementünk és a várfalak, említésre méltó szélességgel birnak:

Dungán és kálmuk tipusok.

szélességök több mint három méter. A mi még fennmaradt ezen erődből, bizonyitja annak régi fényét és nagyságát. A citadella 5—600 négyszög méter terjedelmű lehetett. Kis ligeteken és omladékokon mentünk keresztül, mi arra mutatott, minő népes volt emez ország; végre Alimptuba értünk.

Egy kőből faragott nagy sörényü khinai oroszlán büszkén emelkedik a posta udvarán; nehány kozák hever tőle pár lépésnyire. Kissé távolabb khinai épületeket vettem észre, melyeket tyukólakká alakitottak át. Nagyon jellemző röfögés ütötte meg füleimet s arra engedett következtetni, hogy az állat nagyon jól érzi magát az épületben, mely bizonyosan nem az ő számára készült.

Be van fogva, s mi útnak indulunk. Az út folytán arról győződtünk meg, hogy e vidék isméti befásitása a khinaiak műve. Bizonyára művelték a földeket is, de most mind parlagon hever. Az oroszok, kik nem biztosak abban, vajjon képesek lesznek-e ezen országot birtokukban tartani, semmi gondot sem forditanak arra, hogy régi állapotában tartsák fenn. Mindenekelőtt azonban hiányzik ehez a munkaerő. Ez az ország, mely azelőtt két millió lakossal birt, alig bir most kétszázezerrel. Szegény Drungari, ki adja majd vissza régi nagyságodat, fényedet?

Csincsigodszi, hova ezután értünk, dungán város. A lakosság mindent elkövet, hogy régi jólétét helyreállitsa. Itt már nagyon sok khinai házat látni. Az állomási ház régi épület, melyet az orosz kormány egy dungántól vett meg; az összes butorzat asztalok, székek, szekrények, minden khinai. A szobatetőzet gerendákból áll, melyeket szépen egymás mellé rakott náddal boritanak be. A falak fából vannak és áttört faragások díszitik; nem igazitottak a berendezésen semmit, még a lakatok is a régiek, nehány kis pavillon, melyek fából készült oldalait csinos faragások díszitik, jelenleg a kakasok és tyukok lakásául szolgál.

Dungánoknak nevezik a khinaiból lett mohamedant. Beszélik a khinai és a kalmuk nyelvet és nagyon sokan közölük értik a szárt nyelv egy tájszólását (Csagataj.) Azelőtt khánjuk és ming-bakijuk volt, most akszakal és biró (iman) intézi dolgaikat. A dunganok egynejüségben élnek; csak akkor nősülnek ismét, ha első nejük elhal. A fiatal leány, ha férjhez megy, hozományt kap. Ha az asszony gyermeket szült, tizenöt napig fekszik; a gyermeknek a mollah jelenlétében születése után másodnap nevet adnak, de nem tartanak ez alkalommal semmi lakomát. A körülmetélés csak nyolcz vagy tiz nap mulva történik. Ha a dungánok betegek, orvoshoz fordulnak és gyógyszereket használnak; sohasem gyógyittatják magukat kuruzsolóval és babonás módon. Temetésnél összegyülnek az öregek és a mollához imádkoznak, azután begöngyölgetik a testet fehér vászonba és igy teszik a földbe. A khinaiak ellenben koporsóba helyezik a testet. A temetés után hust és kenyeret esznek. A szent életü embereknek kápolna-alakú síremléket emelnek; de az egyszerű megholtak sirját csak a domb jelöli. A megholt halálának harmadik évfordulójánál nagy lakomát adnak. Az özvegy kilenczven nap mulva ismét férjhez mehet. A kalmukok halottjaikat elégetik, a dungánok soha. A dungan asszonyok nem födik be arczukat, mert a khinaiak ezt nem engedik. Ez a nép általában nagyon pátriarkális életet él, az atya korlátlan feje az egész családnak. Ha egy gazdag dungán utazik, a karaványszcrailban bérel magának lakást, mig a szegény egyes emberekhez száll. Az asszony az első, ki férje után örököl, azután következik a legidősebb fivér. A rabszolgaság nem létezik a dungánoknál. Khinai mértékeket használnak és a tulajdon adás-vételét khinai szokások szabályozzák. Fegyverzetük a lőfegyverek közül a puska, iv és nyil, ágyu; továbbá használnak kardot és lándzsát. A korán parancsa szerint nem isznak mást, mint vizet, teát, tejet és airant czukor-

ral. Táplálkozásuk nagyon váltakozó és nagyon különbözik a szártokétól. Ételeiket szeretik eczettel késziteni; használnak ételeikhez lisztet, rizst, esznek csibéket, eczettel készült süteményeket, marha- és ürü-hust, réczét és tojást. Napjában ötször étkeznek. Nem dohányoznak és nem is bagóznak. Játszanak és tánczolnak; de az utóbbi kedvtelésekben az asszonyok nem

Khinai a Kuldsa tartományból.

vesznek részt, ezek is maguk között tánczolnak és sohasem nyilvánosan; már ugy is nagyon vétenek Mahomet parancsa ellen, mert leplezetlen arczczal járnak. A tánczot a dumbva (egy neme guitárnak) és a szábusz (czimbalomféle hangszer) hangjai kisérik. Az úgynevezett baisza (egy khinai bogyófaj) nagy becsben áll náluk; vetés után második évben szedik és nagy üstökben főzik meg. Világitásúl nem csak a gyertyát

használják, mint közép-ázsiai többi hitsorsosaik, hanem lámpát is, melyet zégir[1]) olajjal töltenek meg. A tevéket, melyek itt nagy számmal vannak, kőszénhordásra használják; ezen tüzelő anyagot használják általában a khinaiak. Drungariban sok vas, ezüst vagy arany találtatik, ugy szintén zink. Azt állítják, hogy nem messzire egy középmagasságú hegyen hőviz forrás van, mely egy mély tóba ömlik. Ezt Bálé-Kulnak nevezik. A forrás vize olyan forró, hogy az arra menők megfőzik benne a zsirt. Rizst szerettünk volna az állomáson enni; de nem kaphattunk. Ez legalább egy kis változás lett volna étlapunkban, mert csak mindég gyümölcs és ismét gyümölcs volt eledelünk!

Megjegyzem még, hogy a khinai tégla, ámbár szintén agyagból készül, nagyon különbözik a szárt téglától; sokkal nagyobb, nem olyan vastag és sokkal keményebb. Az épitésnél, a helyett, hogy lefektetnék őket, élükre állitják, miáltal az épület sokkal szilárdabb lesz. A házakat, többek között, természkő alapra épitik, az épités e nemét a szártok nem smerik.

A dunganok nem bírnak oly határozott mongol tipussal, mint a kalmukok. Ámbár mohamédanok, mégis hajfonadékot viselnek, mint a khinai budhista.

Csincsigodszi után jön Szuidun város, melyben csupán dungánok laknak. Sokkal élénkebb, mint az előbbi város, de sokkal piszkosabb is. A khinaiak künn ülnek az utczákon és lomhán szivják pipájukat. Gúnyosan néznek reánk; azt találom, nagyon hasonlitanak a majmokhoz. Ha én ugyanilyen benyomást gyakorlok reájuk, akkor kölcsönösen nagyon rútnak találjuk egymást. A város közepén, közel a khinai bazárhoz emelkedik meglehetős magas alapzaton egy kőből faragott oroszlán, mely vörösre és zöldre van festve. A khinaiak két-

[1]) Linum usitatissimum.

ségtelenül nagy előszeretettel viseltetnek ily emlékek iránt. Mielőtt Szuidunba értünk, mákföldeket láttunk, melyek, ha virágzásban vannak, gyönyörü látványt nyujthatnak, kiváltképpen szép verőfényes napon. A bazár nagyon szomoru benyomást gyakorol és igen piszkos. A gyermekek mezitelenül futkosnak az utczákon.

Az állomás a városon kivül van; az orosz, a ki kezeli nagyon derék ember. Ő mondta, hogy azért kérte ezt a házat lakhelyül, mert a khinaiak piszkos, bűzös szomszédsága tűrhetetlen volt.

Az udvarban hajfonatos dungánok voltak a tevék mellett, melyek áruczikket hoztak, vagy vittek. Egy közülök, ki iszonyu rút volt, s kinek nem tudom miért, hajfonata le volt vágva, segitett befogni. A sztaroszta maga hajtotta lovainkat. Midőn elindultunk, felesége keresztet vetett. Az út nagyon rosz, de a mi oroszunk páratlanúl ügyes. Lovaink sebesen mennek, mint a villám. Az út magaslaton megy, melynek kiemelkedései arra mutatnak, hogy hegyek felé közeledünk. Lábainknál régi városok és művelt földek terülnek el. Az út, melyen haladunk, régi khinai közlekedési út; a hidak szilárdak és karfával vannak ellátva, mi ritka elővigyázat. Sangar mellett Baiandait, e régi erődöt láttuk, melynek százezer lakosa volt. Ma már csak nehány fala áll. Távolabb láttuk Csimpanszitnet, eléggé élénk kis város. A benszülöttek roppant nagy járműveket használnak az áruk szállitására. A járműveket ökrök huzzák; azok, kik lovakat használnak hármat fognak be: egyet a rúd mellé és kettőt előre.

Az arbák nem olyan magasak, mint a középázsiaiak, a kerekek négy küllősek és nagy szegekkel vannak kiverve.

Kuldsába este hat órakor értünk; egyenesen Wartmann tábornokhoz, a város parancsnokához vezettettük magunkat,

ki lakásul a kertjében levő csinos pavillont engedte át, és igen jó ebéddel vendégelt meg. Milyen élvezetes volt a pihenés annyi fáradalom után! Ez jó ürügy, melynek olvasóink és hasznát fogják venni, hogy pihenjenek, mielőtt a következő fejezetet olvasni kezdik.

Khinai kordély.

HUSZADIK FEJEZET.

Kuldsa.

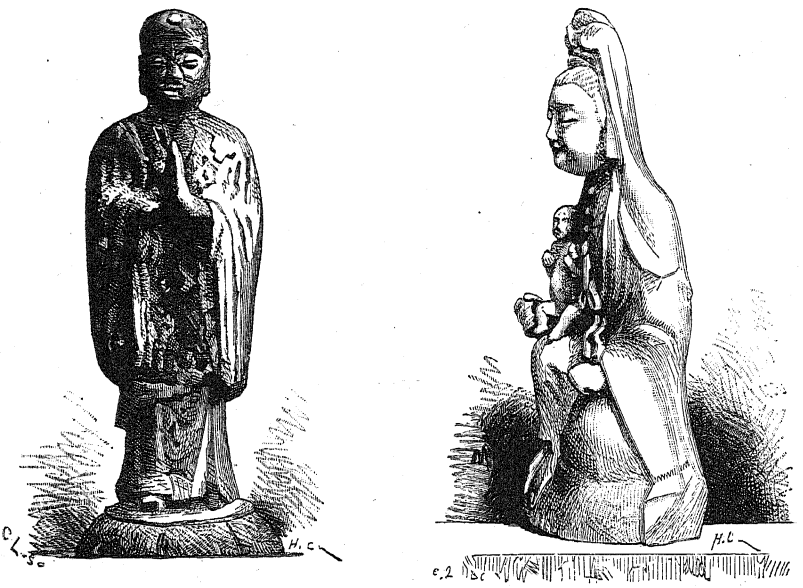
Ócska lim-lom. — Szajkó-beszéd. — Iskola, teknő és seprő. — Egy budhista templom. — Mit végeztek egyszer a khinaiak délig. — Konyha, hol rovarokból és pióczákból készitenek eledelt. — Befolyás és tekintély. — Megemlékezés jó barátainkról, kiket elhagyunk. — Sajnálkozás, hogy el kell hagyni a szép tájakat, melyeken átutaztunk. — A khinaiak lábai. — Kopal. — Szergiopol és annak rutságai! — Szibéria: a visszaszerzett becsület. — Szemipalatinszk, a kirgizek honosuló helye. — Kutyáinkat felöltöztetjük.

Wartmann tábornok, a város katonai kormányzója, nagyon kényelmes lakásban lakik. Egészen európai módra van berendezve, csak nehány khinai faience és bronz edény emlékeztet arra, hogy hol vagyunk. Egy orosz pavillonban lakunk, nagyon hideg van már s ezért nem lehet már kertilakokban lakni. Lakásunk egy szalonból, két szobából és egy csinos teraszból áll; a cselédség számára szintén vannak külön szobák.

Kuldsa, Dzungaria fővárosa. Dzungaria khinai kerület, melyet az oroszok azért foglaltak el, hogy véget vessenek az itt történt sok mészárlásnak. Egy lázadás után, melyben a törökök a khinaiakat öldösték le, a győztesek egymásra támadtak és legyilkolták egymást.

A tartományt az Ili folyása alkotja. E vidék nagyon gazdag és termékeny, de mert ezen elpusztitott vidéken csak itt-ott láthatók nyomai az egykori gazdagságnak, nehány sövenynyel keritett buzaföld, mely a vadóczok között látható tiltakozni látszik ezen elhagyatottság ellen.

Kuldsa nagyon piszkos. Az utczákon nincs járda, régente ásott csatorna folyik a közepén, itt-ott földből hányt hidak vezetnek át rajta. Az utczák szűkek és nincsenek kövezve, majd minden lépésnél dinnyehéjra lép az ember, piszkos mezitelen gyermekek futkosnak fel- s alá. Látni itt kalmukokat, mandsukat, khinaiakat, tarancsikat, dunganokat és szártokat. A bazár régi khinai magtárakból van átalakitva, melyek egy-

A katholikus khinaiak sz. Szüz szobrai Kuldsában (porczellán és bronzból).

kor szépek lehettek, de most undoritó piszkosak. Az egymás mellé halmozott régi ocska és uj áruczikkek egyvelege kellemetlenül hat a szemre, mint valami szinpadi pompa napvilágnál. Látni itt asszonyokat, kik felöltöztetett majmokhoz hasonlitanak. Kivált az öreg asszonyok rútak, olyanok, mint valami régi piszkos pergament, vagy rongy, melyhez még csipővassal sem mert az ember nyúlni.

Elhaladtunk az orosz templom előtt és odamentünk a katho-

likus kápolnához. Végighaladtunk egy hosszú keskeny udvaron. Jobbról és balról szobák voltak; ezeknek rendetlensége épen nem művészies, össze-vissza hevert ezekben kőszén, tűzhelyek, ládák, fazekak és mindenféle más eszköz. Az udvar végén egy áttört faragványokkal ékitett és szövettel bevont ajtó van.

Wartmann tábornok, a kuldsi kerület főnöke.

Az ajtó kinyilt és mi beléptünk. Az egyszerü oltár fehér teritőjén szerényen emelkedik az ébenfa-feszület. A falakon nehány franczia eredetü kép függ, melyek a szent Szüzet ábrázolják. Ezen kápolnából eredő két kis szobrocskája a szent Szüznek a taskendi ethnografiai muzeumban látható; az egyik bronz-

ból készült, a másik porczellánból. Ez az oltár egészen ugy maradt, mint azt a misszionárusok emelték. Hetven katholikus jön ide imádkozni. Én is egész ájtatosan vetettem keresztet. Nehány khinai hitsorsos vett benünket körül. Ez az egyszerü, csak a kereszttel ékitett oltár, mely jelképe Krisztus magasztos és szeretetteljes tanának, nagyon meghatott és sajnálkozásra inditott szegény keresztény felebarátaim iránt, kik ezelőtt tiz évvel, egy egész esztendőn át kénytelenek voltak nézni, mint gyilkolják egymást a khinaiak, a dungánok és a tarancsik.

Igaz, hogy a khinaiak okozták e vérengzéseket. Elvették a dungánok és tarancsik ruháit, ha azok szépek voltak, elrabolták paripáikat és pénzöket. Megsértették őket még házitűzhelyüknél is, mert elvitték feleségeiket, ha azok tetszettek nekik; s azoknak, kik nem tetszettek nekik, levágták a fejöket. Végre kifogytak a türelemből, fellázadtak és kiirtották a zsarnokokat, csak a fiatal asszonyoknak és leánykáknak hagytak meg éltöket.

Egy fiatal khinai imakönyveket hozott; két latin nyelven irt misekönyvet és egy kathekizmust, továbbá Orsolya szüzek használatára 1836-ban franczia nyelven kiadott imagyűjteményt; Párisban adatott ki és a kiadót Poussielgue-nek hivták. Gonzágai szent Lajos képét találtam benne s ez első áldozásomra emlékeztetett. A fiatal khinai elég szabatosan olvasott nehány franczia mondatot előttünk a nélkül, hogy értette volna mit olvas. Tudnak nehány imádságot kivülről, és 1864 óta, midőn az utolsó katholikus misszionárust megölték a lázadás alatt, minden ájtatosságuknál ismételik azokat. Tiz közülök áttért már a görög hitre.

Egy fiatal khinai nő behivott bennünket szobájába, mely az oltár közelében volt. Ez a lakhely eléggé tiszta. Egy fából készült pamlag, mely kasmával volt leteritve, szekrények, asztalok, melyeken különféle a főzéshez szükséges eszközök feküd-

tek és nehány ruhadarab volt a szobában. A nőnek öltözete bő, majdnem bokáig érő ruhából állott, mely alatt a nadrág látszott ki. Lábait vastag talpu czipők fedték, melyeknek orra felkonyult. A bő ujjas ruha az oldalán volt begombolva. Wartmann tábornok megajándékozott egy hasonló ruhadarabbal, mely gyönyörü gránátszinü selyem grenadineból van készitve. A mi fiatal khinai hölgyünk haja fel volt fésülve, összesodorva és 8 alakban feltüzve; e hajfonatot aczélszálak tartották össze; hajában semmit sem viselt, még ama nagy tűket sem, melyeket társnőinek nagyobb része halántékuk felett szokott a hajba tűzni. Homlokának mindkét oldalán piczi fekete szövet volt odaragasztva, mi nagyon hasonlitott egy légyhez. Piczi tapasz volt ez, vagy csak egyszerü szépitési dísz? Az utóbbit valószinünek tartom, mert több fiatat lánynál vettem észre e kis pontocskákat.

E látogatásnál a civil nacsalnik kisért bennünket, kivel egy katonatiszt és egy khinai tudós volt. Ez utóbbi egyszersmind tolmács. A tolmácsnak oly nagy szemüvegei voltak, minőket azelőtt a falusi irnokok szoktak viselni. Az üvegek átmérője körülbelül 5 centiméter volt, a középen egy darab fém tartotta össze a szükségelt távolságban ezen kezdetleges optikai szert. Beültünk ismét a kormányzó kocsijába, a két uriember egy másik kocsiban jött utánnunk, s igy mentünk nehány budha templomot megnézni.

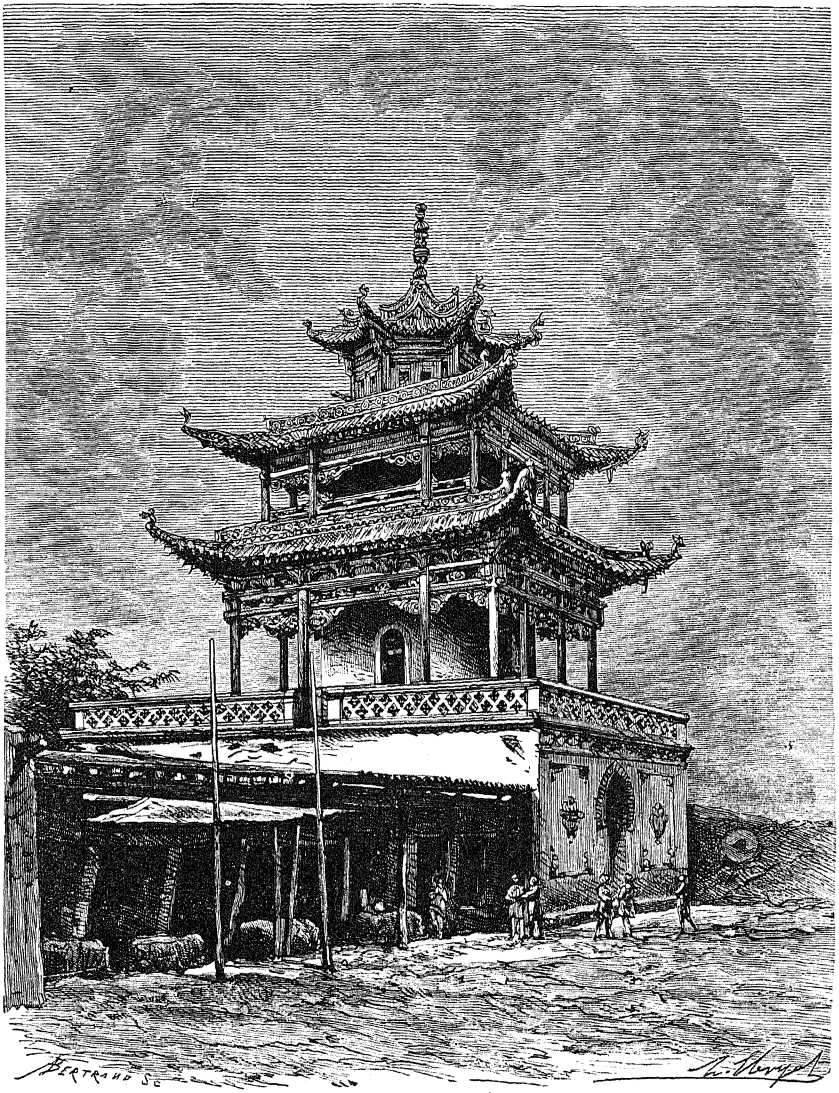
Az első, melyet megnéztünk figyelemre méltó lehetett egykor. Az ajtót ma is igen szép és finom faragások díszitik. A bejárattól balra van az iskola; egyik szobában olvasni és irni tanultak a gyermekek. A szobában a mieinkhez hasonló asztalok és padok voltak. A falnál egy teknő volt s e mellett egy seprő. Az előbbi a dinnyehéjak befogadására volt szánva, melyeket a gyermekek szórtak el, kik folyton dinnyét ettek s e könnyü és kellemesmunkát ugy látszik nagyon serényen foly-

tatták, mert a teknőben ugyancsak nagy halom emelkedett már. Az udvar mélyében egy pavillon emelkedett, melyben három budha oltár volt. Olyan fülke formákban, melyeket félrevont függönyök díszitettek, voltak a Szüz képei láthatók. Minden oltár előtt asztal állott, melyeken viaszgyertyák égtek,

Khinai tudós.

és bronz vázákban a gyertyák hamvából készült vegyülék égett, mely azonos a szerail-pasztillákkal. Középen az örök tűz lobogott. A főoltár két oldalán tegez függött, melyek leértek a földig. A tetőzetet nyilak, zászlók és lobogók díszitették. A falak tele vannak irva.

Tarancsi mecset Kuldsában.

E szentélyből kilépve más kettőn haladtunk át. Ezek sokkal kisebbek, de ugyanazon udvarban voltak. A jobb felén levő Budhának volt szentelve. A középen az Isten képét láttuk. Élete az olajfestményeken volt feltüntetve. Fent, szintén képeken, biró, ördögök, imádkozó hivők, Budha kínzatása, halála és istenítése voltak láthatók.

Megnéztünk azután nehány mecsetet. A tarancsik ugyanis mohamedánok, ámbár feleségeik födetlen arczczal járnak. A mecsetek khinai stilusban vannak épitve. Kő talapzaton nyugvó fa oszlopok körítik a nagy termet. A terem mélyében van a hely, hol gyékényen térdelve imádkoznak, és ott van a lépcső is, hova a mollah imádság közben felmegy; ezen lépcső khinai izlésben van festve. Ezek a mecsetek és medreszék a legszebb épületek a városban, a négy szegletes felfelé emelkedő szép tetőzeteikkel, melyek szép faragványokkal vannak diszitve, s melyek csúcsain sárkányok vannak. A stilus, melyet a khinaiaktól lestek el, nem hasonlit semmiben a mohamedánok egyszerü, gyakran nagyon is egyhangú épitési módjukhoz. Ezen első látogatás alkalmával oly sok medreszét láttam, hogy kifogytam az időből és nem nézhettem meg figyelemmel a bazárt, de mindent összevéve nem találtam ezen az épületen semmi nevezetest.

Másnap, szeptember 27-ikén, Ujfalvyt Boucherie ur látogatta meg, ki ugyan tarancsi volt, de az orosz kormányt szolgálta, s embereket hozott neki fejmérés czéljából. Nagyon meglepett bennünket e bennszülött franczia hangzásu neve. De mindjárt gondoltuk, hogy kiirása a névnek bizonyára nem egyezik a kiejtéssel. Nagyon szép ember volt, árja tipus, mely semmit sem hasonlit a mongolhoz. A tarancsik egyébként kasgarok, kiket mintegy száznegyven év előtt hoztak a khinaiak az országba. Ezen férfiunak megmaradt eredeti tipusa, leszámitva kövérségét.

A kasgarok nyulánk termetüek és rendesen soványak. Bőrük bronzszínü, a hol a ruházat védi, inkább sárgás. Barna, fekete, sőt vörös hajuak is vannak köztük. Barna szakálluk ajkukon elég sürü, orruk nagy, a szájszélek középszerüek s egy kissé kifordultak, fogaik nagyon fehérek. Ajkuk szögletes, ugyszintén arczuk is. Testük erőteljes, izmos, kezeik és lábaik nagyok. Általában nem jó lovasok, mi kivételes eset ezen országban. Ez gyalog jött, s igy nem birálhattam meg, minő ügyes lovas.

Mialatt az embereket vártuk, kik ide voltak rendelve, Bucherie ur elbeszélte, hogy midőn a lázadás a khinaiak ellen kitört és a tarancsik és dungánok elfoglalták Baiandait, ott oly sok khinait találtak, hogy egyik fegyvertárs a másiknak ezt a megjegyzést tette: »Hisz nekünk legkevesebb három nap kell, mire ezeket mind megöljük.« Azonban másnap délben már egy sem volt életben. Meg kell jegyeznem, hogy az elitéltek segitettek hohéraiknak, mert sajátkezüleg metszették fel hasukat; az asszonyok pedig először gyermekeiket mérgezték meg, azután saját magukat.

Nehány percznyi várakozás után megérkezett a berendelt csapat. A mérés a legnagyobb bámulatba ejtette őket. Az asszonyok annyira remegtek, hogy Ujfalvy csak az arcz, a szem, a haj szinét és az alak magasságát jegyezhette fel, minden más részletezést abban kellett hagyni. A hosszu hajfonadék, melyet a kalmuk és dungan asszonyok viselnek és a 8-as alaku hajsodrat, minő a khinai nőké, nagyon hátráltatta a craneologiai vizsgálatokat. Az asszonyok többnyire ijesztően rútak, egyet közülök, egy csinos kalmuk menyecskét, férje jól megvert, a miért megengedte, hogy megmérjék. Ez a műtét reggel kilencz órától délig tartott s reggelizés után ismét folytatták.

Azután kereskedők jöttek s felajánlották áruczikkeiket,

melyekért túlságos árt kivántak. Le kellett az árt felére szállitani, s ezen ár csökkentésre megszöktek. De ez csak fogás volt, mert másnap elhozták a megajánlott árért. Ez az egész nap a mérésre volt szentelve.

Másnap szeptember 28-ikán Wartmann tábornokkal elmentünk a bazárt megtekinteni. Kocsiján egészen a bejáratig

Vén tarantsi typus, a felkelők vezére.

mentünk, ott kiszálltunk. Előnyösebbnek tartottuk gyalog menni mert igy jobban szemügyre vehettük a várost. A régi khinai bazárból csak nehány bolt maradt épen, melyek egy kissé tisztábbak, mint a többiek, de festésük egészen el van rongálva.

Itt ugy össze-vissza van uj és régi, fényes és kopott holmi, hogy az ember azt hihetné, rablók tanyáján jár.

Halottias arczu khinaiak, pipával a szájukban, gúnyosan és szemtelenül néztek ránk. Nehány csinos pagoda emelkedett ki e piszkos környezetből.

A lovak, ökrök, szamarak, tevék, palankinok és kordélyok miatt alig lehet járni. Nehány kis bódéhoz közeledtünk és az áruk árát tudakoltuk. A kutyák felkeltek s mogorván néztek ránk, mintha készek lennének bennünket minden pillanatban széttépni. Az asszonyok karjaikon vitték gyermekeiket s szoptatták. Láttam, mint megy be közülök egy a boltba olajt venni. A kereskedő ezen áruczikket nem tudom ugyan miért a tüzön tartotta; az utczán gyermekek játszadoztak, a mit a mohemedán városokban nem lehet látni. A boltokkal szemközt nyitott sátrak voltak, melyekben zöldséget, káposztát, sárga répát, fehér répát, csicsókát, körtét, almát, dinnyét és paprikát árulnak. Marha és másféle húsnemü künn lógott a legyektől egészen ellepve s épen nem volt étvágygerjesztő. A bazárban sokkal több a szárt kereskedő, mint a khinai. Csupa kiváncsiságból vettünk téglaalakban préselt theát, ámbár kinézése nem volt izléses. Az orosz katonák, ugy látszik, nagy mennyiségben fogyasztják. Figyelemre méltók a nephrit kőből készült csecsebecsék, ép ugy értékes tárgyakat láttunk bronz és porczellánban.

A gyógyszertáraknak nagyon különös kinézésük van; gyógyszerekkel vegyest árulnak itt szöveteket. Bementünk egy olajgyárba, hol lenolajat készitettek, ezt a nép fűszerül és egyszersmind világitásul használja. A gyár pajtához hasonlitott, és az olajprés nagyon hosszu, vastag, kivájt fa volt; jobbra egy roppant nagy, földből készült tűzhely volt, melyben a lenmag forrott. Az olajkészités még nagyon kezdetleges náluk: midőn a forralás el van végezve, a lenmagot présbe helyezik,

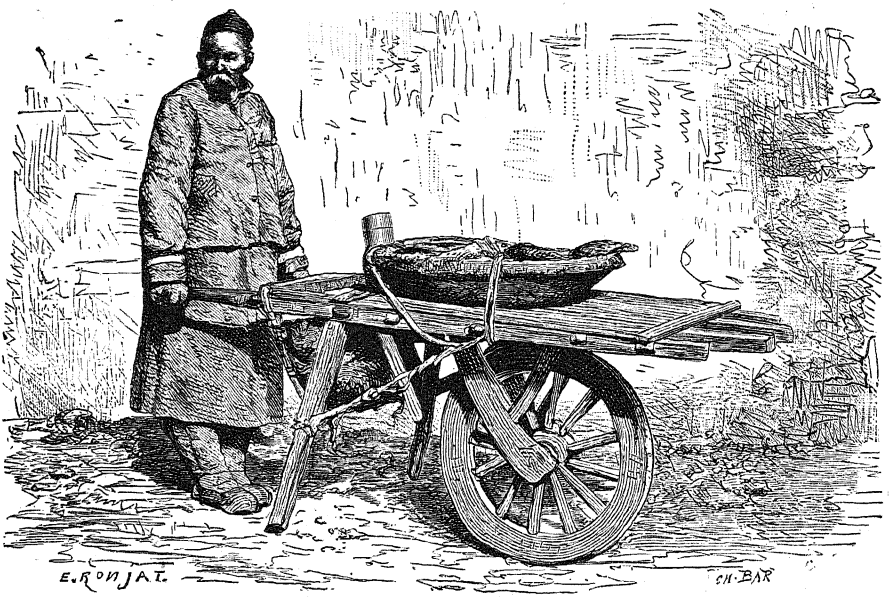
az olajat, mely belőle kifolyik, félre teszik, a maradékot pedig egy sarokba dobják. Ezen olajgyártás nagyon izléstelen és kellemetlen szagot is terjeszt.

Bementünk azután egy meglehetősen látogatott vendéglőbe. A mint beléptünk, a konyhában találtuk magunkat. Ez nagyon emlékeztetett a mi laczikonyháinkra. Jobbról egy osztályos konyhaszekrény állott, melyben rizs, liszt stb. volt. A teremben padok és asztalok állottak. Tányérokon főzeléket hoztak be, mely oly apróra volt vagdalva, mint nálunk a jülienne-hez szokás, továbbá kocsonyát, rizst, hust, halat. A kenyér nagyon fehér náluk. Kedvencz ételük, mint mondják, a piócza fehér mártással és gyíkfarkok nagyon fűszerezett vörös mártásban. Nagyon kedvelik még ezek a különös inyenczek a száritott cserebogarakat. A khinaiak, kis ébenfa botocskájukat rendkivüli ügyességgel kezelik. A vendéglős jó kinézésü volt és vendégei a legjobb étvágygyal birtak. Sétánk a bazárban tovább tartott másfél óránál, s így a tárgyakat jól szemügyre vehettük. Láttunk itt olyasmit, mit a szárt bazárokban nem lehet látni, hogy t. i. a khinai asszonyok is árusitanak el. Némelyek maguk árulnak, mások férjöknek segitenek az eladásnál.

A város, ugy látszik, egyszer nagyon szép lehetett, s uj Kuldsáról ugy beszélnek, mint valami rendkivüliségről. Sajnos hogy ebből már nincs egyéb, mint egy romhalmaz. Egy belháboru után, melyben leölték a khinaiakat, az országot felváltva egyszer a tarancsik kormányozták, egyszer a dungánok, míg végre az oroszok elfoglalták.

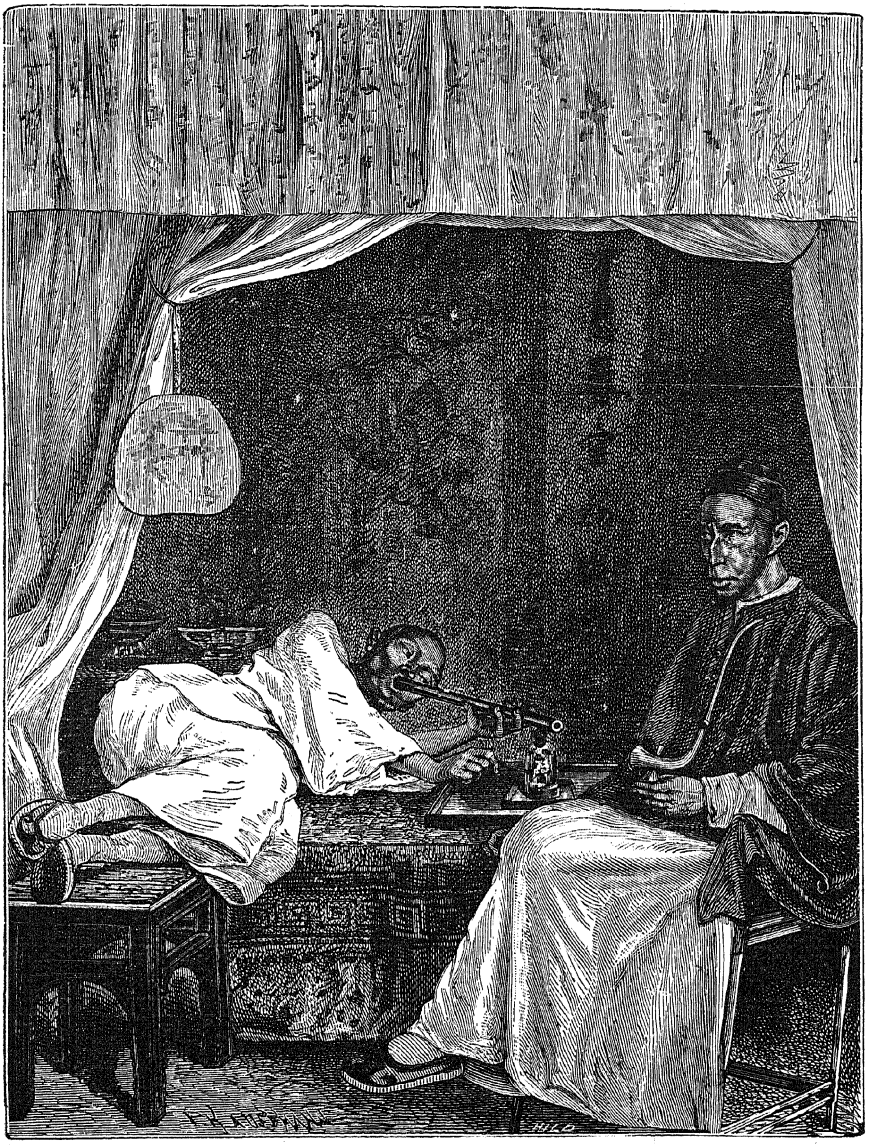
Az ország még most is sinlődik a háboru következményei miatt, mely tiz évig tartott. A földeket gaz nőtte be, és e buja növényzetből, mely rajta tenyészett, csak a fák maradtak meg, melyeket a khinaiak ültettek és a szép karagacs erdő, melyen keresztül jöttünk. A bennszülöttek házai között most már sok orosz házat is lehet látni.

Ha Wartmann tábornok egy csapat katonával megy ki, minden khinai nem csak fövegét veszi le, de térdre is borul ha elmegy előttük. Most, midőn kiséret nélkül volt, alig hogy köszöntötték őtet utjában. Két ezer katona elég neki a rend fentartására az egész tartományban, de ez csak a dungánok és tarancsik józan eszének köszönhető. Ha a lakosság nem volna ilyen jó hangulatban, ennyi katona bizony nagyon is kevés lenne.

Vándorló gyümölcsárus.

Láttam a khinai egykerekü kis talyigát, tetején deszkalappal, melyre áruczikkeik voltak rakva; ugy néztek ki, mint kis mozgó-asztalok, melyeknek nincsen lába. Ez a nyüzsgő néptömeg eme házhalmaz közöt, ezek a félig lerombolt bódék nem győztek meg és nem valami magas fogalmat adtak a khinaiak műveltségéről és fényűzéseikről. De legalább meggyőződtem arról, hogy e nép nagyon hitvány és elkorcsosodott.

Opium szivók.

Wartmann tábornoknak igaza van, ő a túlságos opium szívásban látja ennek okát.

Hazaérve, megnéztük a kis khinai kertilakot, melyben mi laktunk volna, ha nem lett volna már olyan előrehaladott időszak. Volt benne két igen csinos pagoda szoba; a falak faragványokkal diszített fából készültek s egy fedett folyosó volt a kert felé eső részén. Midőn beléptünk, olyan hüvösnek találtam benne a levegőt, hogy habozás nélkül az orosz pavillonnak adtam az előnyt. A hőmérséklet meg most is 27—28 foknyi nappal, s ez még elég magas szeptember végén.

Szeptember 28-án gyűjteményeinket csomagoltuk be. A buddha szűzekre és a dungán kalapokra nagy gondot kellett forditani, nehogy a zökkenések ártsanak nekik, melyektől nem leszünk megóvva utunkban. Nem tudtunk kalmuk fejkötőt szerezni. Vajjon ugyanazok a körülmények nehezitik ennek a megszerzését is, mint a melyeket a szárt női nadrágnál tapasztaltak? Bár mi legyen az ok, nem találtunk a bazárban egyet sem. A koponya-gyűjtemény valóban jelentékeny volt; harminczkét példány fedte kicsiny ágyainkat az itt lakó nemzetiségektől. Nagy gonddal csomagoltam őket be, tudva azt, hogy Ujfalvy minő kényes ezekre. Minő külömbség ma és azon első nap között, midőn kezemet irtózva kaptam vissza az első érintésnél és remegve végeztem a csomagolást! Mennyi ellenszenvet és utálatot győz le a megszokás és az utazás!

Midőn 29-ikén Ujfalvy mindent rendbehozott, és miután meggyőződöt, hogy Kuldsában már nincs semmi látnivaló, elhatároztuk, hogy tovább utazunk. A tábornok ezúttal velünk reggelizett. Ittunk az orosz hadsereg dicsőségeért, a szerencsés viszontlátásért Párisban és mindezen toasztok befejezéseül férjem Kauffmann tábornok egészségeért emelte poharát: tartoztunk neki ezen megemlékezéssel, mielőtt Turkesztant

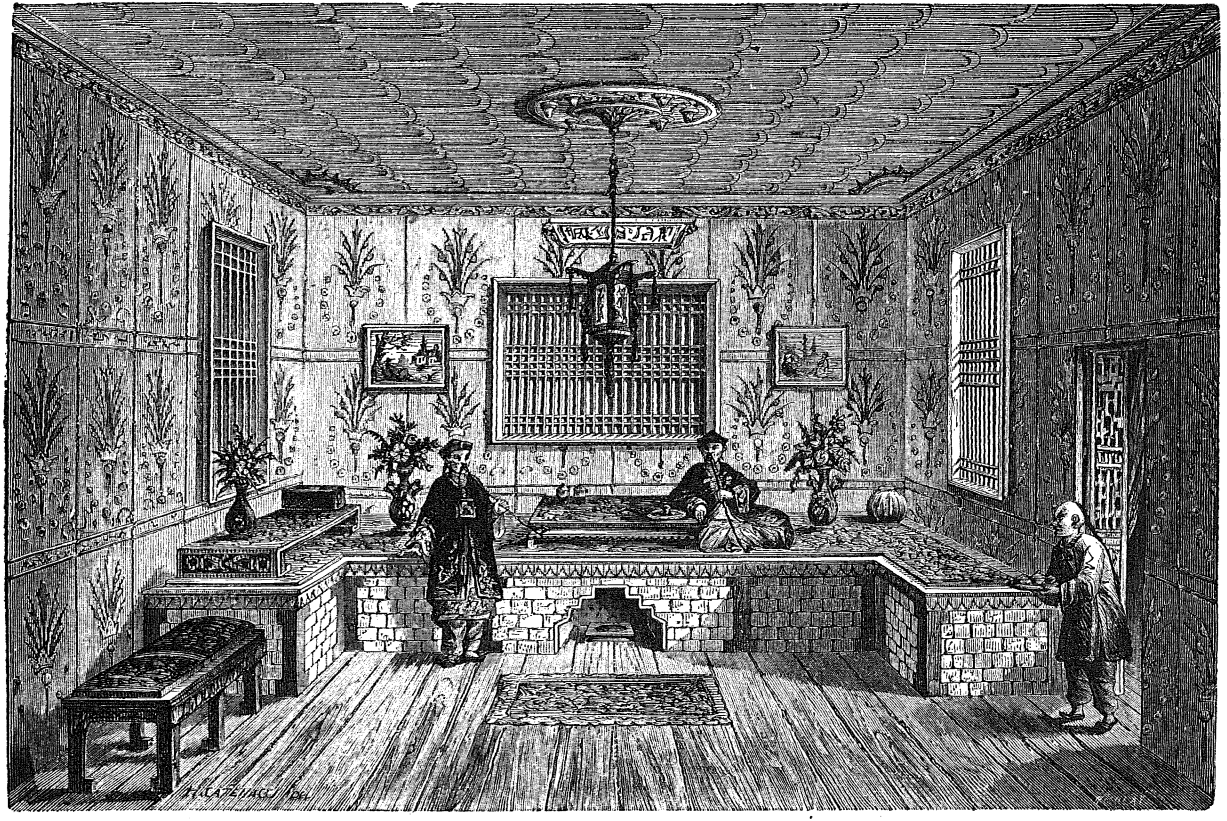
elhagytuk, neki, a szeretetteméltó kormányzónak, kinek Ujfalvy küldetésének sikeres keresztülvitelét köszönhette.

Egy órakor elutaztunk. Mindég elutazni! de már csak ebbe is bele kell nyugodni. Milyen sok rokonszenves és szere-

A dungán főnök Szuidinban.

tetreméltó embertől váltunk már el mosolygó arczczal, de szivünk irántuk hálával volt telve, és azon reménynyel távoztunk, hogy szives vendégszeretetöket, kedves hazánkban viszo-

Khinai szoba.

nozhatjuk egyszer. Hányat fogunk közülök viszontlátni? Ezt csak egyedül az Isten tudhatja. De emlékemben van Kauffmann tábornok mondása: »A hegyek nem találkozhatnak, de az emberek viszontláthatják egymást.«

Megtettük tehát másodszor ugyanazt az utat. De e visszautazás alkalmával Szuidunba mentünk a dungán főnökhöz: ez szeptember 29-ikén volt.

Szuidun kis városka és körülbelül 40 vagy 50 kilométernyire fekszik Kuldsától. A lázadás előtt nagyon élénk és csinos lehetett, sőt a bazár még most is nagyon élénk. Midőn este öt óra felé ide érkeztünk, a szakácsok épen az ebédet készitették. A laczikonyhások a szárnyasokat sütötték és forgatták. A dungánok főnöke, ki jöttünkről értesitve volt, egész környezetével fogadott bennünket. Két udvaron mentünk keresztül, mielőtt házához értünk. Az udvarok külsőleg is jelentik, milyen nagy hivatalt visel az illető ház lakója. Minél számosabb udvara van a háznak, annál magasabb a hivatal, melyet annak birtokosa visel. Egy kissé sötét szobában teritettek számunkra, hova a napvilág szitaszöveten át jöhetett csak be, mely üvegtáblák helyett volt az ablakokra feszitve. A pamlagok, székek, karszékek, ládák khinai formájuak voltak. E szobától jobbra és balra voltak a hálószobák, melyeket a nagy ágyak diszitettek. A téa kitünő volt, ugyszintén a dinnye, az őszibaraczkok és az apróra vágott hús is, mely metélt tésztával volt vegyitve. A kenyér jóizű és nagyon fehér volt.

Csak addig időztünk, mig fogalmat szerezhettünk arról, miként néz ki egy tehetősb khinai házának belseje, mert olyan emberek között, kik nem értik egymás nyelvét, hamar vége szakad a társalgásnak.

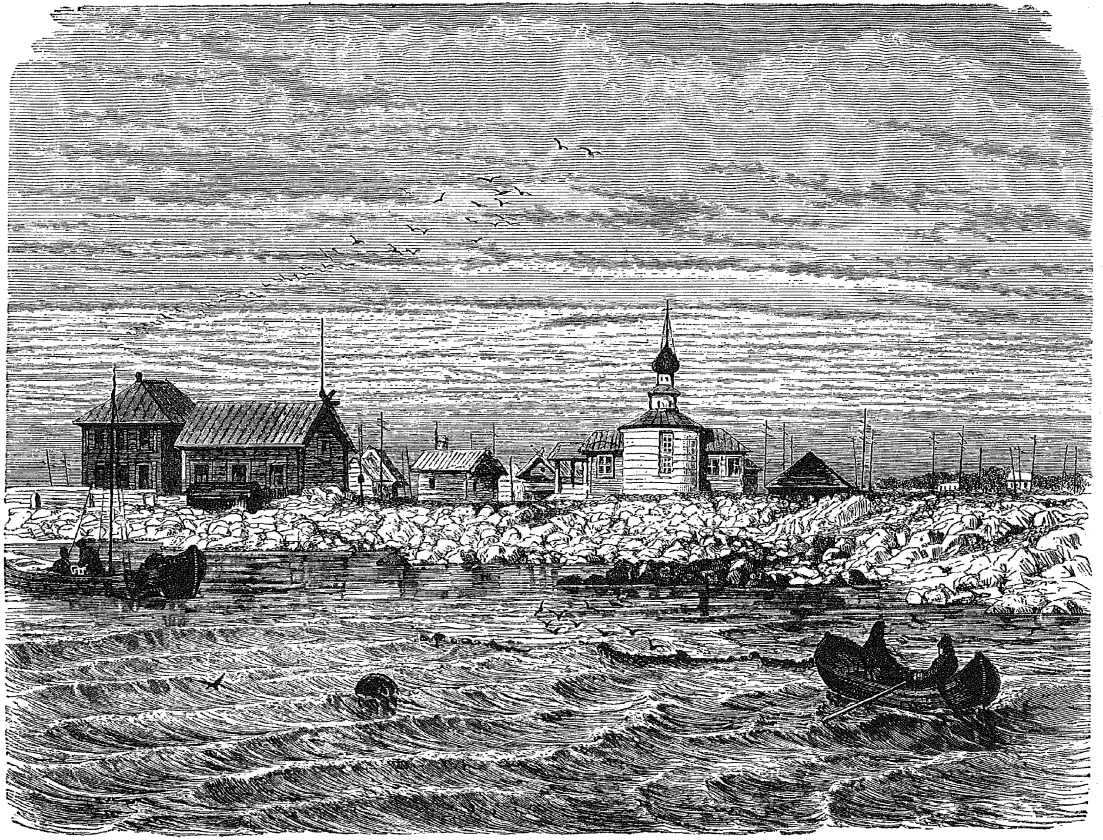
Másnap ismét utra keltünk és az ut ismét csak rosz és poros volt, mint azelőtt.

Alkalmam volt a khinaiak lábait megnézni. Tarantasszunk

várt, mig a szolga visszajön a paradoggal, melyet ott feledett; ezen utlevél nélkül Oroszországban nem lehet utazni. Mindjárt mellettünk kalmuk és dungan kocsik állottak. A felügyelők leszállottak és a szomszéd kutnál kissé lehütötték magukat. Mielőtt elindultak, egy nő kiszállt a kocsiból és járkált. Nagyon jól megnézhettem lábait, melyek elég kicsinyek voltak, de talpuk oly gömbölyü, hogy a kis láb vesztett a visszatetsző alak által.

Nagyon nehezen járt ezen a felemelt lábféléken. Ámbár e nő nem tartozott az előkelő khinai hölgyek közé, mégis, látva őt, fogalmam lehetett arról, hogy milyenek lehetnek azok.

Keresztülmentünk ismét a Korgoszon és a karagacsi erdőn. Kocsink megakadt a folyó köves medrében; a jemsik nehány sikertelen kisérlete után, Ujfalvy és a szolga felültek a lovakra és egy erőteljes ugrással kiértek az ellenkező partra. De én, nem használhattam ezt az ugró gyakorlatot, és nem is koczkáztathattam egy hideg fürdőt, hogy úszva elérjem a partot, s igy nem maradt más hátra, mint a kálmuk vállait igénybe venni, s miután nem néztem ki oly kecsesen, mint egy nájád Triton karjaiban, ennélfogva nagyon köznapi módon értem parthoz. Szerencsétlen kalmuk, egyszer majdnem hajfonatába kapaszkodtam, ámbár ezt elővigyázatból gondosan feje körül csavarta. A kocsi, miután a tehertől megszabadult, könnyebben kijutott e kényelmetlen helyzetből. Nehány versztnyi ut után elértünk Borukodszirba, hol kiszálltunk és megnéztük a fegyvertárt. Ez volt hajdan a khinai határváros, de a khinai határvonalnak vissza kellett huzódnia Oroszországé előtt. Ki a hibás? Az oroszok? Oh! nem; maguk a khinaiak, kik e kincscsel birtak és nem tudták azt megőrizni. Mily szépek lehettek e földek azelőtt, midőn aratáskor termés boritotta. Minő különös egy teremtmény az ember. Sietve rombolja szét azt, mit annyi fáradsággal termékenyitett! Mivé lesznek e föl-

Orosz falu.

dek, melyeket a khinaiak e homoksivatagtól hóditottak el vasszorgalmukkal, melynek bizonysága most is a karagacsi erdő? Az oroszok nincsenek ehez elég nagy számmal, a bennszülöttek pedig nagyon lusták, és az idő, a helyett, hogy orvosolná a bajt, csak roszabbá teszi. Az oroszok, kik nem eléggé biztosak, vajjon megtarthatják-e ezen tartományt birtokukban, el hagyják enyészni a jólétnek ezen nyomait, melyeket a homok benyomulása fog teljesen eltüntetni.

A Borokudszir folyótól vette elnevezését a város, melyet a folyó zöld vize öntöz.

Kolpakovszki tábornok kiadta a parancsot a nacsalniknak, hogy a fegyvertárt nekünk megmutassa, és a mi férjemnek ott megtetszik, azt neki oda is adja. A hivatalnok a korona tulajdonát képező kertben, a régi határvonalnál lovon ülve, várt bennünket. Alig, hogy az állomásra értünk, rögtön meglátogatott bennünket, s igy megelőzte Ujfalvyt, ki éppen tisztelegni akart nála. Meghitt bennünket ebédre. Ez alkalommal bámultam meg az orosz tisztek nejeinek bátorságát, kik itt a bennszülöttek között laknak, s egészen elszigetelve élnek műveltségük és rangjuknál fogva, és nem is beszélhetnek mással, mint a kozák aszonyokkal és a gyarmatosokkal. Milyen remete élet! Nem tudnak mást a nagy világról, mint a mit a gyéren érkező lapokból olvasnak, vagy a sürgönyökből, melyeket a futárok hoznak, mert a távirda sodronyai nem terjednek egészen eme vidékig. A Taskendben és Szamarkandban levő aszszonyok élete egész paradicsom ezekéhez hasonlitva.

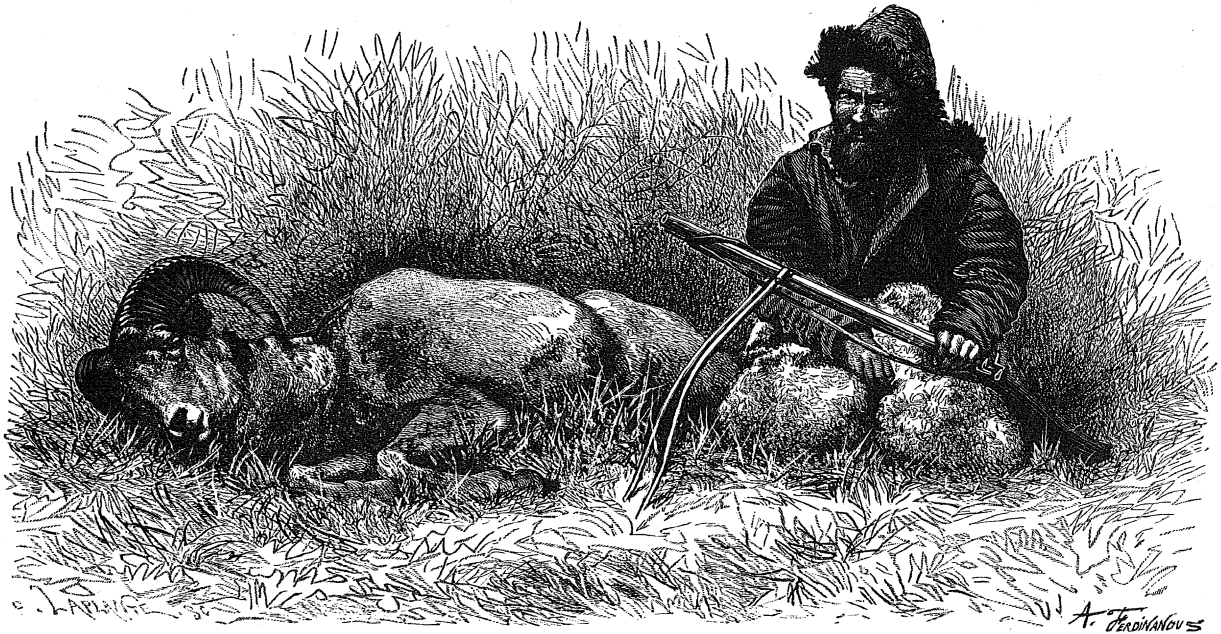
A fegyvertárban nem volt semmi emlitésre méltó; összevan itt gyűjtve a bennszülöttek minden fegyverneme, ámbár nem a legszebb példányokban. Ujfalvy választott egy puskát, egy sisakot, egy lándzsát és nehány nyilat. Egy régi lengyel katonatiszt, ki politikai fogoly, adott nekünk karagacs-magot.

Október 2-ikán reggel utaztunk el, azon biztos reménynyel,

hogy még az nap este Altin-Imelbe érünk. Nehány versztnyire az állomástól egy hegyszorosba értünk, melyen az átmenés nagyon nehéz volt. A szél nagyon erősen fujt és az éj meglepett bennünket. A hegygerinczek nagyon veszélyesek és az utolsónál kénytelenek voltunk kiszállni. A felvezető ut oly meredek volt, hogy azt hittem, sohasem jutunk fel. A lovak egészen ki voltak merülve, s a szél még jobban kifárasztotta őket, ugy hogy minden lépésnél megálltak. A szegény ostorozott állatok végre mégis csak felértek és éjjel fél tizenegykor Altin-Imelben voltunk. Mennyire változott a hőmérsék! Dermesztő hideg volt, és bundáinknak nagyon jó hasznát vehettük. Szép kutyám beteg lett; ez ugyan roszkor jött, mert Párisba akartam ős vinni.

Másnap az állomáson kellet maradnunk, hol ujra rendbeszedtük málháinkat és kijavittattuk a tarantaszokat. Ez az elővigyázat nem felesleges, ha az ember majdnem kétezer versztnyi utat tesz ilyen borzasztó utakon, melyeken annyi lökést kell kiállni.

Szegény kutyámnak jót tett a pihenés. A sztaroszta adott egy gyógyfüvet, mely a pusztában nő, s ennek segélyével annyira a mennyire helyreállitottam. Oktober 3-ikán reggel hat órakor utnak indultunk. A hideg hat foknyi volt. Nehány orosz katona, kik közel az állomáshoz sátraik alatt heverésztek, már bundába volt öltözve. A mint a hegyek közé értünk, két farkast pilantottunk meg. Nem messze onnan, egy szép réten, egy nagy csapat ló szaladgált s a közelben levő farkasok semmit sem zavarták őket. A bennszülöttek azt beszélik, hogy a lovak, ha nagy csapatokban vannak, éppen nem félnek a farkasoktól, sőt még a tigrisektől sem. Kőrbe állanak, s fejeiket összedugják, ugy hogy ellenségük csak hátsó részüket látja, és oly hatalmasan rugnak ki, hogy a fenevad nem ragadhatja meg őket, s zsákmány helyett csak rugásokat kaphat.

Közép szibériai kirgiz puskájával és egy argali.

A farkasok a legkisebb félelem nélkül merészen reánk bámultak. A harmadik állomás után az Orgosz folyóhoz értünk, melyen két szép hid vezet át. Itt már minden állomásnál kis orosz lakot látni, mely gyakran egészen el van bujva az öszies lombozat között. A sürü eső miatt kénytelenek voltunk kocsinkat egészen becsukni, mit nagyon sajnáltam, mert meglehetős magas hegyeken vezetett át utunk s a táj nagyon változatos képet nyujtott. Szememet azonban a boriték egy nyilásához illesztettem, s igy a szép tájképeknek nagyobbrészét láthatám. Nem olyanok voltak e hegyek, mint a minőknek képzelém. Hiányoztak itt ama szép nagy fák, melyek a forró napsugarakat enyhitik, felvidítják a tájat és lombossá teszik a vidéket. Ezen kopárság daczára kellemesebb e hegyek között utazni, mint a végtelen pusztaságokon. A föld itt fekete s azt hiszem nagyon alkalmas lenne az erdőművelésre. Erdőkről álmodozik az ember s látva a nyájakat, melyek itt legelésznek a szép legelőkön, egy kis képzelődés segélyével a Svájczban képzeljük magunkat, s az ut is sokkal rövidebbnek tetszik. Szegény lovaink is lassabban haladnak e sziklás és egyenetlen uton, mely nagyon hátráltatja iparkodásukat. Jobbról a Kara-Tu hegyei látszanak, melyeket a téli hó már egészen fehérbe öltöztetett. Nagyon csipős hideg van, mert a hegyekben havazott; a hideget az eső még fokozza. Az állomások most már igen csinos orosz falvak. A lombos fák, melyek a házakat környezik, nagyon szép ellentétet képeznek eme sötét magaslatokkal. A kirgiz faluk is nagyon élénkek s a téli elhelyezkedés már be van fejezve. Az átalakitás ugyan nem valami nagy nehézséggel jár; a sátrakat vászon helyett kasmák fedik s a tüz a helyett, hogy a kibitka előtt égne, most bent van meggyujtva. Emberek és állatok ez által ugyan nagyon füstösen néznek ki, de legalább melegük van.

Egy folyón mentünk át. A merész hid, mely rajta átve-

zet, két végével sziklán nyugszik. Ez a csodálatos épitmény különben összhangban van eme hegyekkel és a folyó meredek partjaival. De alig hogy áthaladtunk rajta, a hegyek mindig távolabb huzódtak, a völgy tágasabb lett, mig egy Kopál nevezetü kis város mögött ismét összehuzódtak. Mielőtt e kis várost elértük, egy hegyen kellett keresztülmennünk, melynek lejtője oly meredek és hosszu, hogy négy ló alig birt bennünket felvonni. Az ut, mint mindég, a hegyek közepén legrosszabb.

Október 4-ikén este öt órakor láttuk meg Kopál városát, orosz templomaival, melyek közül egy Iliskaiára emlékeztetett. Ez is magánosan állott a földeken egy patak partján. Keresztül kellet mennünk előbb az egész városon, mielőtt az állomásra értünk, mely fából épült, mint a város többi házai is. A mi fogadónkat nyitott tornácz dísziti, a mi nagyon viszonylagos fényűzés! Kinézése tiszta s ez csak előnyére válik. Kaptunk enni is. Milyen különbség Orenburg, vagy Taskendhez hasonlitva! Nappal igen hideg volt. Oly erős és dermesztő szél fujt, hogy csontig átfáztunk. Egy napot kénytelenek voltunk az állomáson tölteni, mert kocsinknak egyik kereke el volt törve. Felhasználtam ez időt s elmentem a városi gyógyszerészhez. Turkesztan minden városában van egy gyógyszertár, mely az államé, hol a gyógyszereket az orvos utasitására ingyen szolgáltalják ki. De bizony sem orvost, sem gyógyszert nem lehetett találni. Meg lehetne ezek miatt itt halni. Taskend és Vernoé e tekintetben kivételt képeznek, mert a gyógyszerész nem nézi saját kárát, hanem helyt áll. El kellett mennem a katona orvoshoz, és hogy ezen rendkivüli utban kisérőm legyen, eljött velem a sztaroszta intelligens és kedves kis lánykája. Láttam ez alkalommal egész Kopált egymástól meglehetősen távol épült faházaival; azt hiszem tüzbiztonság czéljából teszik, hogy a házakat távol épitik egymástól. A házak egy, sőt némelykor

Tatár női tipus.

kétemeletesek. A nyilvános kert eléggé nagyszerü kinézéssel bir. Az utczák szélesek és meglehetősen egyenletesek s a távolban az orosz templom látható. Egy csúcsos tetejü épület a tatárok mecsetje, kik itt nagy számmal laknak.

A kerék végre elkészült s mi elutaztunk. Az idő gyönyörü lett, sőt a napon elég meleg is volt. Daczára az előhaladott időnek, a nap nagyon alacsonyan állt az égen. Elővettük ismét tavalyi birkabőreinket. Tudom, miért vagyunk most érzékenyebbek a hideg iránt. A margelláni hőség nagyon elkínzott bennünket. Az út, mely most a sikságon kigyódzott tova, hamar változott és egyszerre gyönyörü kilátás nyilt. Jobbról a hegyek voltak, melyeket a megelőző éjjel esett hó megfehéritett, s látni engedte a fekete sziklás ormokat, melyekről lecsúszott a hó. Balról nem voltak oly magasak, s a hó sem boritotta még ezeket. Fel- és lementünk minden pihenés nélkül. A fensikok sziklásak voltak és itt-ott fű nőtte be azokat. Egy kis homok sivatagon is keresztülmentünk, mely mintegy emlékeztetés volt arra, hogy bizony még mindég a puszták hazájában vagyunk. Némely helyen e magas sziklák olyan formát öltöttek, mintha emberi kéz emelte volna őket, pedig itt még minden a természet műve s emberi kéznek nyoma sincs A természet nagy épitész s nagyon jól el tudja helyezni eme óriási tömegeket. A sirokat kivéve, semmi sem emlékeztet itt az ember jelenlétére. Egy ezen sirok közül, mely nagyon közel volt épitve egyik állomáshoz, emlitésre méltó. Egy tatár siremléke volt.

A vadregényes és festői úton mindég feljebb és feljebb jutottunk. Végre oly magasan voltunk, hogy azt hittük, a hóval boritott hegylánczczal egyforma magasságban vagyunk. Az állomásra értünk, mely a falu végén volt a patak partjánál, melyen egy rögtönzött hid vezetett keresztül. Beszálltunk ide, hogy itt töltsük az éjszakát, mert azt mondották, hogy az út,

mely az utolsó hegyen átvezet, gyönyörü, s ezért mi ezt az útat nappal óhajtottuk megtenni. Másnap igen szép idő volt s a hegyre való kilátás bőven kárpótolta a csekély késedelmet.. Utunk itt kezdett kanyargós lenni. A sziklák és a rosz karban levő út nagyon veszélyessé tették az átjárást, kiváltképpen egy helyen, hol karfával is ellátták az utszélét, de a karfa oly gyenge volt, hogy egy kocsit nem óvott volna meg a mélységbe zuhanástól. A jemsikek, kik nagyon ritkán merik véleményöket nyilvánitani, most az egyszer oda nyilatkoztak, hogy e helyt nem szeretnek éjjel járni. Ezt el hiszem nekik.

Egy kirgiz karaván nal találkoztunk. Kutyáink bámulatos ügyességgel mászkáltak a sziklákon és űzték a vadakat. Végre átjutottunk ezen a félelmetes hegyen s előttünk elterült a síkság, mely gazdag lehetett vadakban, mert a fáczánok, nyulak és foglyok, majdnem az utra kijöttek.

Október 6-ikán reggel kompon keltünk át egy folyón, a kompot egyetlen egy ember kományozta. Az útat az orenburgi úthoz találtuk hasonlónak. Nehány domb daczolni látszott a pusztasággal, csakhogy a dombok hamar elenyésztek. Szerzsiopol előtt az út ismét egy nagy dombon vezet át, de a mi jemsikünk nem erre vitt; letért az utról és egy ligeten vitt bennünket keresztül, azt állitván, hogy ez az út jobb, mint a másik. Ez ugyan rettenetes rosz volt. Szerencsénkre Szerzsiopol közel volt, s ott végre megszünt az örökös rázás. Ez egészen fehér város, mely egészen elszigetelve áll roppant homok tengerben, mely körülveszi. A Jalasz vize folyik el mellette, melyen át is keltünk, mielőtt odaértünk. A fehér templom zöld tornyaival, hasonlit a többiekhez, melyeket már láttunk és még látni fogunk, s a folyam partjára van épitve. Én ezeket a dolgokat csak mintegy álomban látom már, olyan beteg vagyok. Milyen enyhülés! megérkeztünk végre az állomásra, és Ujfalvy egy

lengyel orvost hitt. Ez nehány csepp gyógyitalt adott, melyre nagyon jól éreztem magamat.

Szerzsiopolban tudtuk meg Thiers halálát. Alkalmunk volt meggyőződni arról, az oroszok mennyire becsülték és méltányolták őt.

A Kara-Tu hegység a pusztaságból nézve.

Ebéd után elmentünk a várost megnézni. Jó hideg volt, és a hőmérő több foknyi hideget mutatott. A szél erősen fújt és előre éreztette velünk a burant, mely itt télen tombolni szokott. A téren semmi emlitésre méltót nem láttam. A város olyanforma, mint Kazalinszk, csak valamivel kisebb; a házak

fából vannak épitve, mint Kopálban, de az összbenyomás nem oly csinos, mint ott, mert a környezetet semmit sem szépiti. Szerzsiopol, ha a folyó nem folynék mellette, a homok között ugy nézne ki, mint egy eltévedett szikla a homoksivatagban. Homokot és semmit mást nem látni mint csupán homokot. Valóban csak egy menhely szükséges volta hozhatta létre ama elhatározást, hogy ilyen kopár, puszta helyen várost épitsenek.

Az erőd a folyam jobb partján van. A templom, a nacsalnik háza, a kaszárnyák benn vannak az erődben. Alig képzelheti az ember, hogy emberek képesek ilyen helyen lakni. Meghalni igen, de nem élni!. És mégis élnek itt emberek, sőt mint látszik, mulatnak is. A gyermekek, kik itt születnek, mindég epekednek szülőföldjük után, ha attól távol vannak. Szokás! minő hatalmat gyakorolsz te felettünk, és mennyire felejthetetlenek a gyermekkori benyomások!

Utazás közben olyan az ember,. mintha a világtól el lenne zárva. Egy szó, egy jel sem emlékeztet Európára. Nehány lakonikus sürgöny, ez minden. Az ujság, Thiers haláláról, melyet reggel az orvostól hallottunk, volt az első hír, mely hozzánk jutott, mióta Taskendből távoztunk. Kuldsában, Wartmann tábornok ugyan kapott lapokat, de ezek oly régiek voltak, hogy rég elmult történetnek iratai gyanánt lehetetett volna őket tekinteni.

Az út semmi változatosságot sem mutat. Mióta Szerzsiopolt elhagytuk, az orosz faluk is eltüntek. Egyedül a kozák őrházak bizonyitják még, kogy a kormány gondoskodik a posta útakról. Őrházak helyettesitik az állomásokat is az Orenburg és Taskend közötti pusztaságban. Némelykor van nehány kibitka is ezen őrházak körül felállitva. Az ut nagyon köves, és a meglehetős magas sziklák, nagyon komorrá teszik. Nehány karaván áruczikkeket visz. És emez egyhanguság közepette kell nekünk még oly sok mértföldnyire haladnunk. A vadak hiveink

maradtak; de időközönkint félelmet mutatnak. Tarantasszunk zörejére a kiszáradt fű mozgásba jő, ilyenkor néha szárnyak csattogását lehet hallani, de azután nehány percz mulva ismét helyreáll a régi csend.

A negyedik állomásnál, vagy jobban mondva őrháznál, a síkság nagyobb lesz és az út javul. Oly egyenes úton haladunk, mint a deszka. Nagy változás állott be, nem ugyan az rosszaságára nézve, mely fájdalom mindég ugyanaz marad, de más országba jutottunk és ez utazókra nézve mindig változatosságot jelent. A paklevszki kerület, ugy mondták nekünk már Taskendben, a legjobb. Eddig, igaz, nincs is okunk a panaszra. De hát nem panaszkodik-e az ember sokszor még ha elégedett is? kivált mikor az élet egyhangu kezd lenni. Végre meggyőződtünk, hogy Paklevszki megérdemli jó hírnevét és előbbeni állitásommal szemben a jobbat, kitünőnek találtuk.

Turkesztánt már elhagytuk. Az első állomásnál, mely Szerzsiopol után következik, hagytuk el e vendégszerető tartomány határát. Előttünk Szibéria, ez a borzasztó Szibéria, az ő beláthatlan, végtelen pusztaságaival! Látom már, hogy a szibériai kilátások nem valami elragadóak, és hogy itt az unalom megölhetné az embert; de azért lehet itt élni is, és Szibéria korántsem olyan nagyon elszomoritó, mint a minőnek festeni szeretik. Szegény biz a, az igaz, de lehetne őt gazdaggá is tenni. Az állomások, melyeket ma érintettük, nagyon tiszták voltak; igaz, hogy szombat van s e napon tisztogatni szoktak. Felhasználják az enyhébb napokat, hogy elkészüljenek, mielőtt a tél beköszönt. A butorok mind ki vannak rakva és az ablakok egészen ki vannak tárva. Nem lehet a házakhoz közeledni, minden csupa viz a sikálók és tisztogatók seprőitől. Minthogy azonban az éj már nagyon közeledik, megálltunk az állomásnál a sztaroszta és neje legnagyobb bosszuságára kik alig végezték el munkájukat. Jajgatásaik daczára belép-

tünk, mert az éhes gyomor siket. Elutazásunk óta nem ettünk semmit, s már kevesebbre nem szabhattuk étkezésünk számát mert naponta csak egyszer étkeztünk. Ezen magyarázat nem tett meggyőző hatást emberünkre, és ha nem lett volna kénytelen kivánságunknak eleget tenni, bizonyára szépségesen kiutasitott volna. Beléptünk tehát. A szoba nedves ugyan még, de mit törődünk mi ezzel. A butorokat hamarosan visszarakták helyükre, s a padlónak még erős szappan szaga volt. Mindennek daczára nagyon jóizüen ettünk a nagy tál tojásból. Másnap utnak indultunk, s még egyszer kellett a pusztaságon keresztülmenni, mig 12-ikén reggel Szemipalatinszk városába nem értünk. Messziről, de csakis messziről, a város nagyszerünek látszik. Neve sokat igérő, mert annyit jelent »a hét palotás város«. Minő hiu álmokat kelt ezen elnevezés! Ugyau hol van eme hét palota? Addig kerestük e palotákat, mig meggyőződtünk, hogy egy sem létezik belőlük. Ugy látszik, e hét palota hét nyomorult viskó volt, melyektől a későbbi város nyerte nevét. A viskók azóta szaporodtak és a város büszkén megőrizte nevét. A hét palotás város! Milyen jól hangzik ez az idegenek előtt, kivált midőn meg kellett elégedni azzal, hogy e palotáknak csak hirét bámulja.

Az állomás udvarán egy környékbeli kirgizt láttunk, kinél még egy mesebeli kanóczos puska volt. A kirgiz egy gyönyörü argalit bámult, melyet a szomszéd hegyekben lőtt. Szegény állat kijött a pusztaságból és annak szomszédságában eltévedt és igy zsákmánya lett egy kirgiz vadásznak.

Az Irtis, eme szép nagy folyó partján, mely az Obi folyóba ömlik, emelkedik az igazi régi város, melytől az elnevezés is ered. Ez a kirgiz város, az igazi kirgizeké! Fából épültek házaik, s az ablakokon függönyök vannak diszitésül. Egyik közülök elég szép kinézésü; egy gazdag bennszülött tulajdona. Minden ház udvarán a kibitka emelkedik, mely a lakók ván-

dorló életmódjára emlékeztetett. Nagy haladást kell itt felemlitenem. A kirgizeknél az állandó lakás azelőtt mindég nagy szegénységre mutatott. Mai napság azonban, mint minden más halandó, kedvet kapnak a kényelmes europai szokásokhoz.

Az Irtis széles vize mossa a kis és nagy város partjait. Balra van az új város. Midőn a kompon átkelve odaértünk egy altiszt várakozott reánk, ki lakásunkra kisért, melyet az alkormányzó, Kasznakoff tábornok főkormányzó parancsára, számunkra berendeztetett. A két szoba, melyet rendelkezésünkre bocsájtottak, nem nagy, de azért sokkal jobban lakunk itt, mint az állomáson. Ugy látszik, három napnál tovább kell itt maradnunk, hogy tarantaszunk helyreállittassék. Erről előbb álmodni sem lehet; ma pénteken a mohamedánoknak van ünnepjük; holnap, szombaton, az oroszoknak van egy szent napjuk. Mi katholikusok pedig kötelesek vagyunk a vasárnapot megtartani. Hétfő ama szegény halandók pihenő napja, kik nem akarják megtartani saját ünnepüket.

A tiszt, ki jelenleg a távollevő alkormányzót helyettesiti, meghitt bennünket ebédre, és a vendégek között, kik szalonjában egybegyültek, voltak ketten, kik igen jól beszéltek francziául, egy fiatal hölgy és a kormányzó súgora. Szeretetreméltóságuknak és ama iparkodásnak, melylyel Ujfalvy az orosz nyelvet törte, köszönhettük, hogy nehány igen kellemes órát töltöttünk. Ebéd után M. asszony azt ajánlotta, nézzük meg a várost, s mi beleegyeztünk.

A főbbeket illeti meg az elsőbbség: s minthogy a fehérre mázolt tatár mecset a legcsinosabb épület, ennek megtekintésével kezdettük. Ez legalább barátságos kinézésü, nem olyan mint többi testvérei. Hajója és oldal hajói divatos stilben vannak épitve, faragvány kevés látható rajta, de egyszerüségében nekem jobban tetszik, mint az orenburgi. Nehány lépcsőn ér fel az ember, s majdnem azt hihetné, hogy a mi templomaink

egyikében van. Megnéztük azután egy gazdag tatár házát, mely halvány rozsaszinre volt festve. A tulajdonos kereskedő volt, és a bejárat egy kissé emlékeztetett a Marais-i nagy árucsarnokainkra. A ház egészen európai módon volt berendezve. Az ebédlőben tölgyfa butor, a szalonban pedig himzett fehér selyem; az ablakokon drága függönyök voltak, de a hőség e lakásban tikkasztó volt. Kértem a házigazdát, engedje háremét megnézni, s ő bemutatta két nejét. Az egyik igen csinos volt.

Ámbár a tatár asszonyok nagyobb része fedetlen arcczal jár, s nem használják ama utálatos fekete fátyolt, melyet turkesztáni testvéreik viselnek, azért mégis beburkolódznak egészen kalátjukba és sokkal félénkebbek, mint az orenburgi tatár nők.

Az alkormányzó háza igen kényelmes, de külseje nem mutat semmit. Némely épületek egészen oldalt dőlnek s egyiket-másikat csak az egyenes épület látszik tartani, melynek neki vannak építve. A városnak két tere van a két orosz templom körül. Kikövezve nincsenek s díszüket az ott járkáló tehenek képezik, kik itt hiába keresgélnek nehány eltévedt fűszálat. A takarmányt számukra 40 kilométernyi távolból hozzák. Az élelmiszerek, daczára annak, hogy messziről kell azokat ide hozni, elég olcsók. A húsnak fontja 2—3 kopek, a rizsnek 2 kopek. A gyümölcs drága, mert nagyon messziről, Vernoéból hozzák.

Daczára annak, hogy a város e homoktengertől van körülvéve, azért itt mégis elég kellemes az élet: éppen olyanforma mint nálunk a vidéken. Én Sziberiát egészen lakatlan országnak képzeltem. Olyannak, a milyennek az a könyvekben le van irva. De korántsem az. Nem olyan, mint a paradicsom, az már igaz, de nem is olyan egészen elhagyatott ország ez. S elvégre ez a végtelen homok is sajátságos varázshatást

gyakorol. Különös bűbáj van ezekben a roppant sivatagokban és majdnem végnélküli láthatárban. Az oroszok jobban szeretik az ilyen tájat; hiszen azelőtt ezt az egész tájat erdők boritották. Ezeknek nehány maradványát láttuk Szemipalatinszk és Onszk között. Mi azt hittük, ez a befásitásnak kisérlete, pedig csak az irtástól megkimélt nehány erdő volt. Minő kár ezekért a gyönyörü erdőkért! Képzeljük ezeket a ropant sivatagokat szép fákkal boritva, melyek a földet megóvják a nap hevétől, milyen gyönyörü zöld tájak lennének itt, e roppant pusztaság helyett!

Szemipalatinszk és Szerzsipólban, a vég vidékek minden kellemetlenségeit észleltük, a nélkül, hogy a hideg égalj ugy is oly kevés előnyeiből csak egyet is tapasztalhattunk volna e két városban. Nyáron 40—50°-nyi meleg szokott lenni, s télen éppen ennyi fok a hideg. Ennek következtében a halandóság kivált gyermekeknél rendkivüli. Háziasszonyunkat huszonegy gyermekkel áldotta meg az ég, de ezek közül csak három van életben, s még nagyon kétes vajjon fel tudja-e ezeket is nevelni.

Szemipalatinszknál, közvetlen a város előtt igen szép fenyő-erdő van, mely ugyszólván a homokból bujik elő. Hála e nagy homoknak, itt legalább soha sincsen sár, de helyette viharok tombolnak e sivatagokon. Nyáron az uragan és télen a rettentő burán. Egyszer, mint nekem itt beszélték, egy kereskedőt úton ért egy ilyen vihar; tizenkét óra hosszat várt a kocsijában, nem tudott haza találni, ámbár nagyon csekély távolságban volt házától.

A kirgizek czivilizálódni kezdenek. Megkisérlik őket letelepiteni, mert a nyomoruság nagyon megsanyargatja őket. A tél nagyon keserves évszak volt e nomád népre nézve, mely nem tudta miként tartsa el és mivel élelmezze ezen évszak alatt marháit. Minden kirgiz családnak volt legalább ötven

birkája, egy lova és egy szamara. Ezeket csupa kényszerüségből eladták a két országos vásáron. Az egyiket Bétofban, Karkoli közelében tartották a Balkas tavától nem messze; a másikat Taintsi-Kulban, a Petroparolowszk kerületben. A szegény sorsu kirgizek kénytelenek voltak szolgálatba állni. Enni ugyan kaptak, de fizetést nem. Azok, kik nem akartak ilyen ugyszólván rabszolgaságba menni, kölcsönt vettek fel. Csakhogy a gazdagok nagyon magas kamatért adtak pénzt. Az orosz kormány, hogy segitsen e bajon és megóvja őket a tél viszontagságai ellen, Akmolinszk mellett letelepítette őket. Minden kirgiz egy jurtért, vagy kibitkáért 3 rubel adót fizet évenkint. Egy jurtban rendesen öt személy és az állatok számára van hely. A város, melyben az Irtis folyó tulsó partján laknak, arról tesz bizonyságot, hogy a kormány nem hiába telepítette le őket.

Szemipalatinszkban végre megváltunk málháinktól, s azon tárgyakat, melyeket a kormány részére vásároltunk, posta utján el is küldöttük. Ez nagy könnyebbség volt reánk nézve. Dolgainkat elvégeztük, s az utra is mindent elkészitettünk, s igy október 17-én elutaztunk.

Hogy három agaramat megóvjam a hideg ellen, különösen ama kettőt, melyet Szamarkandból hoztam, beburkoltam mindegyiket egy bárányborbe, s én is felkiáltottam mint a pásztorrá változott farkas: Én vagyok a rászedett! Kis nyájamnak nagyon furcsa kinézése volt. De nem győztem eléggé örülni jó ötletemnek, mert most védve voltak szegény állatkáim.

Ujfalvy Károly.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Közép-Sziberia.

Az Irtis partjain. — Az asszonyok téli öltözéke: egy indiai ing. — Sebes rohanás. — Életveszélyben. — Omszk, az egyetem. — Az ördögöt feketébbre festik, mint a minő. — Örömünk, midőn a határhoz értünk. — Troitszk. — Látogatás a báskiroknál. — A bennszülöttek lakházának belseje; sajátságos mosakodás. — Ethnografiai részletek. — Szeliditett sas. — Nadrág gombok, diszitésül használva. — Baskir szépség. — Bevégeztük utunkat. — Isten hozzád! az olvasókhoz.

Mikor Szemipalatinszkból elutaztunk, minden tarantassz elé négy lovat fogtak s mégis nagyon keservesen haladtunk előre a homokos utban. Öt versztet haladtunk s azt hittük, már nem jutunk ki e borzasztó útból. A fenyőerdő, melyet már emlitettem, elég bajt okozott; de végére értünk mégis és szemeink előtt terült el ismét a pusztaság. Az Irtis folyását követtük; a jobbról és balról emelkedő halmok roppant nagy hegyek benyomását gyakorolták reánk. A régi buja erdők maradványait a sanyaru hajtások képezik. Ezekkel ellentétben a legelőkön buja fű nő és rajta számos aulokat látni, különösen az Irtis másik partján. Itt ismét vannak orosz faluk és a postaállomásokon egészen Omszkig kozákok végzik a szolgálatot. Az ablakokat virágok diszitik, éppen mint Szt. Pétervárott; kaptunk itt húst és kitünő tejet. A lakházak kényelmesek lehetnek, ámbár nagyon egyszerüek. Az asszonyok és gyermekek a nyolc foknyi hideg daczára kün sétálnak; a gyermekek némelyike ingben és szoknyában, mások pedig mezitláb, csak

egy könnyü indiai ruhában. Ez már mégis egy kissé nagyon is lenge öltözet ilyen hidegben! Piczike vörös orrocskájuk nem is látszik nagyon jól érezni magát, de ők erre bizony nem ügyelnek. Midőn vasárnap keresztül mentünk a falukon, a fiatal legények és lányok kéznél fogták egymást és igy szent

Kaszkanoff tábornok.

énekeket, vagy népdalokat énekeltek. Ezekben a falvakban ó-hitűek laknak. A lakók nagyon tiszta emberek, és mit az europai Oroszországban nagy ritkán lehet tapasztalni, itt az emberek nem szenségtelenitik meg a vasárnapot részegedés által. A házak mind fából vannak épitve, s nagyon sajnos.

Ostyák vadászok.

hogy semmiféle fa-ültetés nem disziti a falukat. Az ember nagyon könnyen megmagyarázhatja magának az erdők gyors kiirtását, ha meggondolja, mennyi fa kell ezen fagyasztó égalj alatt és milyen sok fogyott el a házak épitésére, és a szükséges butorzat, asztalok, székek, szekrények stb. előállitására. Mindég csak kivágták a fákat s helyettök sohasem ültettek másokat. Csoda igy, hogy végre pusztaság lett az erdők helyén?

Lovaink kitünőek s borzasztó sebességgel iramodtak tova. A kozákok, kik a kormánnytól erre engedélyt nyertek, egy, két sőt néha három postaállomást is birnak bérben. Lovaikat általában véve nem igen szoktatják a gyeplőhöz. Ha utra kelnek, csak a középen levőt fogják gyeplőre, mely rendesen a legjámborabb, a másik kettőt csak akkor vezetik oda, ha a jémsik már a bakon ül s akkor gyorsan befogják őket. Midőn az állomásfőnök kimondja e szőt Gatof (készen vagyunk) a kocsi elindul. A két oldalt levő ló mindegyikének orrába egy jémsik kapaszkodik, kiket a lovak rohanásukban gyakran magukkal ragadnak, sőt néha a föddről is fölemelik. A középső ló által vezetve és tartva őrült rohamban száguldanak tova; husz-percz sőt néha egy negyed óraig sem tudni, ki lesz az ur, ők-e vagy a jémsik. A lovak többnyire elragadják; a siksàgban nem is igyekszik őket fékezni. Ha a kocsi nem ütődik kőbe, ugy ez a rohanás nagyon élvezetes. .Mikor a lovak rendes ügetésben mennek, a kocsis megereszti a gyeplőt és a lovak neki iramodnak, de kocsisunk jelenleg erősen tartja őket. Nincs mitől tartanunk. Egy szóval lecsendesiti, vagy gyorsabb száguldásra serkenti őket. Tisztelet az orosz kocsisoknak! Ha nem ideges valaki és nem fél, ez az utazás nagyon kellemes. Oly gyorsan haladunk, hogy a falvakat is alig látjuk, melyeken keresztül megyünk; a szép madarak ijedve repülnek tova a kocsi robajra. Itt-ott szép hóbagoly van az ut mellett, virágai vakitóan fehé-

rek s középen a szép vörös szem annál inkább kiemelődik; ezekre menekülnek a megriadt madarak.

Egy izben azonban csakugyan azt hittük, hogy végünk van. Midőn egyik állomásról az előbb leirt módon távoztunk, az ut az Irtis folyó partján vezetett tova. A lovak oly erővel ragadták tova a kocsit, hogy a jémsik képtelen volt őket fékezni. Egyenesen a mélységnek szaladtak, mely az ut kanyarulatánál előttünk tátongott. Azt hittem, veszve vagyunk. Ujfalvy felállt, kezében volt a revolver, és le akarta a középen levő lovat lőni, hogy ennek elesése által a másik kettő kénytelen legyen megállni. A kozákok, kik észre vették a veszedelmet, odaszaladtak s azt kiáltották »ne lőjjön«. Az egyik közülök emberfeletti erővel megragadta a középső ló orrát és megállni kényszeritette. Éppen jókor! Előttünk tátongott a mélység.

Én annyira meg voltam ijedve, hogy nem voltam képes egy szót is szólni és nem birtam helyemről mozdulni. A mi Ujfalvyt illeti, ő kiszállt a kocsiból, a mint a lovak megálltak.

Midőn egy kissé magunkhoz tértünk a kiállott ijedségből, utunkat ismét folytattuk, melyen azután már semmi veszély nem fenyegetett, Az ut egyenes maradt s ennélfogva elhatároztuk, hogy Omszkig haladunk. 23-ikán reggel két órakor értünk oda.

Omszk meglehetős nagy város; Közép-Sziberiának fővárosa és 35,000 lakossal bir. Nevét a folyótól kapta, mely rajta keresztül folyik. Itt van a tábornok-kormányzó székhelye. A jelenlegi kormányzó Kaszkanoff tábornok, ki bennünket igen szivesen fogadott. Itt mondok neki érette köszönetet; ő nem restelte a fáradságot és mindent megtett érdekünkben; tehát illő, hogy én is megemlékezzem róla.

Omszk valóban igen csinos kis város, nem olyan tetszetős, mint Taskend; de ez a szigorubb égalj következménye.

EGYETEMI KÖNYVTÁR

Mindamellett nagyon kellemes benyomást tesznek fából készült házai, szép székesegyháza, mecsetje és falusias kinézése bizonyos pikans jelleggel bir. A kormányzó háza kőből épült tágas épület, mely kimagaslik a többi házak közül. Az uj utcák nagyok és szélesek s nehány csinos ház nagyon emlékezteti a szemlélőt a moszkvai lakházakra. Van a városnak egy nagy gimnaziuma és több iskolája a fiu és leány gyermekek részére. Egyetemet is akarnak alapitani; de még nem határozták el, itt legyen-e, vagy Tobolszkban, vagy Tomszkban? Egy egyetem Sziberiában! Milyen hideg lesz ott. A katona-iskola görög modorban van épitve. Az erődöt lerombolták, egyedül a főkapuk maradtak éppek. A város kertje a főutczában van és háromszög alaku; egy kissé nagyon is geometrikus alak. A parkirozások nagyon fiatalok, de hisz ezen a hibán minden elmuló nap segit, sőt az emberek ohajához képest nagyon hamar lesz segitve e bajon.

A fák, melyeket messziről és nagy fáradsággal hoztak ide, elhaltak; de a karók, melyek őket tamogatták gyökeret vertek és kihajtottak: az ilyen támaszokkal mindég igy jár az ember. A várostól félórányira van egy kis erdő, melyet Bourboulon asszony mint Omszk boulognei erdejét emliti, sőt még ugró kutról is tesz emlitést. Ezt ő azonban csak oda képzelte, mert ugró kutaknak itt nyoma sincs; az erdő pedig oly kicsiny és satnya, hogy ez még kicsinyben sem lehet boulognei erdő. Ha az ember elgondolja, hogy e térségeket rengeteg erdők boritották, melyeket az emberek hanyagsága és gondatlansága irtott ki, csakugyan a szive szorul el. Ama gondolatra, hogy az erdők tönkre vannak téve egy ilyen országban, a hol olyan hideg van, borzadás fut az emberen végig.

Omszkban megismerkedtünk egy francziával, kinek neje svájczi nő volt. Nagyon kedves, művelt, zeneértő nő volt s egyszersmind a polgári leányiskola igazgatónője. Férje franczia

nyelvmester volt a katona-iskolában. Vidáman töltötték életöket, nagyon előkelő társaság szokott náluk összejönni, s a szép zenével nagyon jól töltik el az időt és jól is mulatnak mellette. Elvégre ezt könnyen el lehet hinni. A házaknak, melyeket láttam, nagyon kényelmes berendezésük volt; a meleg mérsékelt és kellemes. Azt hiszem, ha az ember egyszer hozzászokott ehhez a kissé zárt levegőhöz, nagyon jól érezheti magát itt is, és az élet Sziberiában is ép oly kellemes lehet, mint bárhol másutt. Az ember látja a hideget, a nélkül, hogy érezné; ez még egy élvezettel több.

Fel lehet Omszkban mindent találni, a mi szükséges, és az élet sem drága itt. Ama balesetek, melyek utközben az utast érik és a melyekről az itt keresztül utazók oly nagyon szeretnek mesélni, csak képzeletben léteznek. Sziberiában sincs több gonosztevő, mint akárhol másutt. Egyedül a dermesztő hideg veszélyes a téli utazásnál, de ez ellen is lehet védekezni, ha megtesszük a szükséges óvintézkedéseket. A farkasok sem olyan rettentőek, mint mondják, és azon emberek, kikről azt mondják, hogy a farkasok tépték szét, még itt vannak és személyesen elmondják e rettenetes eseményt.

A tábornok férjemnek nehány vászonmintát adott, melyet az ostyákok, Közép-Sziberiában lakó népfaj csalánból szőnek. Van olyan szép ez a vászon is, mint a milyent nálunk falun szőnek. Megajándékozott ezenkivül kis zacskókkal, melyek hattyú lábakból és egy nagyon furcsa kis állatka bőréből készülnek, mely a pusztában lakik és a cziczkányok fajához tartozik. Nagyon jó likört is készitenek itt, melyet »ratafiának« neveznek.

Mialatt Omszkban tartózkodtunk, Ujfalvynak alkalma nyilt egy népfajjal foglalkozni és azt tanulmányozni, mely őt a legnagyobb mértékben érdekelte. Az ostyákokat értem. Megmagyarázom önöknek, a mennyire tudom, ezen sziberiai nép eredetét.

Az ugro-finn népfaj három osztályra oszlik. Ezen egyik osztályhoz, az ugorokhoz tartoznak a magyarok, a vogulok és ostyákok. A magyarok, mint ezt mindenki tudja, Magyarországban és Erdélyország egy részében laknak; a vogulok az ural hegység nyugati részén a Szoszva és Kuda folyók mentében laknak. E két folyó az Obi folyóba ömlik.

Mig a magyar faj és annak nyelve nagy változáson ment keresztül, mióta elvándorolt az Ural hegység keleti oldalairól Daczia és Pannonia sikságaira, addig az ostyákok és vogulok tisztán megtartották jellegüket. Ezt azonban ama elszigeteltségnek köszönhetik, melyben eme hideg égalj alatt élnek, mely telve van erdőkkel és mocsárokkal. Tipusuk nagyon érdekes tanulmány tárgy, és férjem nagyon megörült, midőn Kasznakoff tábornok, ki igen tudományos ember, és egyik alárendeltje, a tudós B. ur, megigérték neki, hogy felvilágositásokat adnak róluk, sőt egy tipus sorozatot is bemutatnak. Az ostyákok részint vadászok, részint pásztorok, és ámbár van egy kevés fogalmuk a keresztény vallásról, mégis azt lehet mondani, hogy még bálványimádók és hajlandók a samanizmusra. Nagyon szegényes falukban laknak a Szoszva mentében, és hű alattvalói az orosznak. Alantabb adunk nehány tipust, melyeket itt kaptunk.

Kértek, hosszabbitsuk meg ott tartózkodásunkat; de nehány órai időzés alatt különben sem bővithettük volna felületes ismereteinket, melyeket már szereztünk. Hogy az orosz életet Sziberiában tökéletesen megismerje az ember, hónapokat kellene reá szentelni, és még sem látna az ember olyat, mit már azelőtt ne tudott volna. A tudományos fürkészések véget értek, és a hideg közeledése nem engedte a sikeresebb nyomozást. Legjobbnak tartottuk tehát ha minél előbb távozunk, nehogy a tél meglepjen bennünket, mielőtt biztonságban vagyunk. Az Irtisen nem lehetne az uszó jég miatt átkelni s

várni kellene, mig a jég elbirja szánunkat. De ezen eshetőséget iparkodunk inkább kikerülni.

A komp megrakodott. Ez a megfelelő kifejezés, mert volt azon kocsi, ló, utas, melyek ugyancsak nagy suly képviseltek. Mindezek össze-vissza voltak bele zsufolva, a mint az embereknek vagy állatoknak éppen tetszett. Elindult végre és nyolcz evezős szállitotta a másik partra. A folyó rendkivül széles, bizonyára még egyszer olyan széles, mint a Szyr-Daria. Folyása nem gyors, de ha erős szél fuj, az átkelés veszélyessé válhatik. Viharos időben meg van tiltva az átmenetel.

A folyam közepéről Omszk városa nagyon kaczéran nézett ki szinkörszerü alakjában. Eme kép éppen nem felel meg ama leirásoknak, melyeket e vidékek elhagyatottságáról olvastam. Egy jó fél óra beletelt, mig a folyón átkeltünk. A másik parton ismét olyan kétségbeejtően egyhangu az ut. Csupa mezőségek, a távolban nehány fát látni és az egykori erdők maradványait. Omszkon tul az állomások már nem olyan tiszták. A faluk többnyire tó partjára vannak épitve. Igy pédául Laszevszkaia, melyet Enghienhez lehetne hasonlóvá tenni. Mennyi előnyt nyujtana emez ország, ha az orosz parasztnak volna egy kis arra való esze! Még hozzá ezek itt sohasem voltak jobbágyok. Miért fejlődött náluk oly kevéssé a szép iránti érzék? Vadpecsenyével kináltak meg, melyet ők »titerkának« neveznek; ez a fajd féle madár s husa kitünő.

Az ut most egy kissé javult. Egész Pétropavlovszkig sok tavat és kis erdőcskét láttunk utunkban, de csak nagyon távol egymástól. Vasárnap van és a parasztok ünnepi ruhában járnak. Az ut mellett, roppant nagy fehér, sárga és fekete hóbagoly virágzik s élénkíti a vidéket. Itt tanyáz a tétrasz madár, mely a fogolyhoz hasonlit; hasa fehér, lábai tollasak, háta és szárnyai olyanok, mint a fogolyé; csakhogy pettyegetett,

A hid Omszkban.

nyaka hosszabb és nagyon kecses. Milyen gyönyörü vadászatot lehetne itt tartani!

29-ikén Petropavlovszkban voltunk. Gyorsan haladunk. Most már nincsen más hátra az utazásból, mint a baskirok országa. Ha ezt beutaztuk, visszatérünk Orenburgba. Még egy kis türelem és bátorság. Végtére is nincsen okunk a panaszra, az idő szép, hó még nincsen, a hideg sem valami nagy, ennivalót is találunk utközben, és a jól tartott postalovak rendkivül gyorsan haladnak.

Petropavlovszk az Isim partján fekszik és sokkal kisebb, mint Omszk. A székesegyház egy kis magaslatra van épitve. Egy mecsetje is van, melynek csinos karcsu minaretjei, melyeket két erkély diszit, kecsesen emelkednek a magasba. Midőn a városba értünk, először is kirgiz jurtokat láttunk, melyek nagyon elütöttek e sziberiai város csinos házaitól.

A fő utcza raktárai ugy látszik el vannak látva élelmi szerekkel. A fából készült járda egészen meglepett. A főutcza azonban korántsem olyan tiszta, mint Omszkban. A várost több külváros környezi. Itt nagyon jó hirnévnek örvendenek a kirgiz agarak. Szép, nagy állatok s a vadászatokon gazdájuknak hü kisérői.

Utnak indultunk, hogy annál előbb Troicskba érjünk. E város előtt van a legszebb és legjobb postaállomás, melyet egész utunkban láttunk. Szinte kedvet kap az ember itt megállapodni. Azonban iparkodtunk a várost elérni s a szép állomás csakhamar eltünt szemeink elől. Az időjárás kivételesen kedvező, a hideg csak öt foknyi, s mi ez, kivált ha a nap délfelé utolsó melegitő sugarait is reánk lövelli? A gyermekek fel is emelik kis indiai ruhácskájukat, s ártatlan gondatlansággal mutogatják gömbölyü, vastag czombocskáikat. Az ember az hihetné a mi égaljunk legszebb nyári napjaiban van. Sziberia határozottan meghazudtolja hirnevét. Troicskban két fiatal

szamojédot láttunk, kik terméketlen hideg hazájukba iparkodtak visszatérni.

Nemsokára látható lett Troicsk. Ez oktober 29-én volt. Midőn az Ui patakon tarántászunk keresztül ment, leszakadt alatta a gyenge jég, mely azt fedte; mi gyalog mentünk át rajta. A sok kibitkák képezik ugyszólván a külvárost; felismertük régi barátainkat, a kirgizeket. Az asszonyok és gyermekek reggeli teendőiket végezték, és nagyra nyilt szemekkel bámulva tekintettek reánk, midőn mellettünk elhaladtunk. Szokatlan járás-kelést vettünk észre. Erről csakhamar kitaláltuk, hogy vásár van.

Európában vagyunk, közigazgatásilag szólva, mert Troicsk az orenburgi helytartósághoz tartozik. A földrajzi Európa még jó messze van; az csak az Ural hegységnél kezdődik. Szándékunk a baskirokhoz merészen behatolni, kiket csak ugy mellesleg láttunk Orenburgban. Kénytelenek vagyunk egy napot Troicskban tölteni, hogy a szükséges utbaigazitásokat megszerezzük. Itt le kellett mondani a postával való utazásról, s rá kellett magunkat bizni a községi közlekedésre. Ez az utazás bizonyára sok nehézséggel fog járni. Meg fogjuk látni a baskirókat közelről, mert hozzájuk kell majd szállni; ittmár nincsenek a kormány által fenntartott állomások, hol az utasok megszállhatnak. Egészen a bennszülöttek jóakaratára vannak bizva. Ezt nevezik azután községi postának.

Ujfalvy elment a rendőrfőnökhez, ki mint a többi is, a legnagyobb készséggel megadta neki a kivánt felvilágositásokat, megmondta a faluk neveit, melyeken keresztül kellett mennünk és megmondta a lovakért mennyit kell fizetni. Azt tanácsolta, térjünk be kis időre Verkné-Uralszkba és beszéljünk a város iszpravnikjával, ki ezen tartomány felvigyázója.

Ezen utbaigazitásokkal ellátva, november 4-ikén délután egy órakor elindultunk Troicskból. Egészen Sztoppaviáig még

Fiatal szamojédek.

posta uton haladtunk. A vidék nemsokára változik. Az Ural hegy első emelkedései tünnek fel a láthatáron. A terület köves kezd lenni, és gyönyörü fenyőerdők lepik. A patakok mind be vannak fagyva, ugyszintén a tó is, mely Konrád közelében van. Ismét sikságon haladunk; de ez, most az egyszer, munkált föld és el van készitve a téli vetésre. 6-ikán értünk Verkné-Uralszkba; ez egy kis város, mely az Ural hegység tövében fekszik, s nevét is valószinüleg ettől nyerte. Nevezetességei nincsenek. A házak mind fából készültek és a templomon zöld tornyok vannak. Az állomás a város végén van. Nagyon szivesen leszálltunk itt, mert mióta a nap lenyugodott, nagyon csipős lett a hideg. Ez Sziberiában mindég igy szokott lenni. Augusztus havában a meleg nappal gyakran 25 foknyi és éjjel annyira leszáll a hőmérséklet, hogy két-három foknyi a hideg.

Férjem követte a Troicskban kapott tanácsot és rögtön elment a város iszpravnikjéhez, a ki habozás nélkül egy akritilisztet adott mellénk, hogy ez a posta kezelésével megbizott emberek figyelmébe ajánlja őt: ezzel, ugymondá, ön sokkal kényelmesebben fog utazhatni.

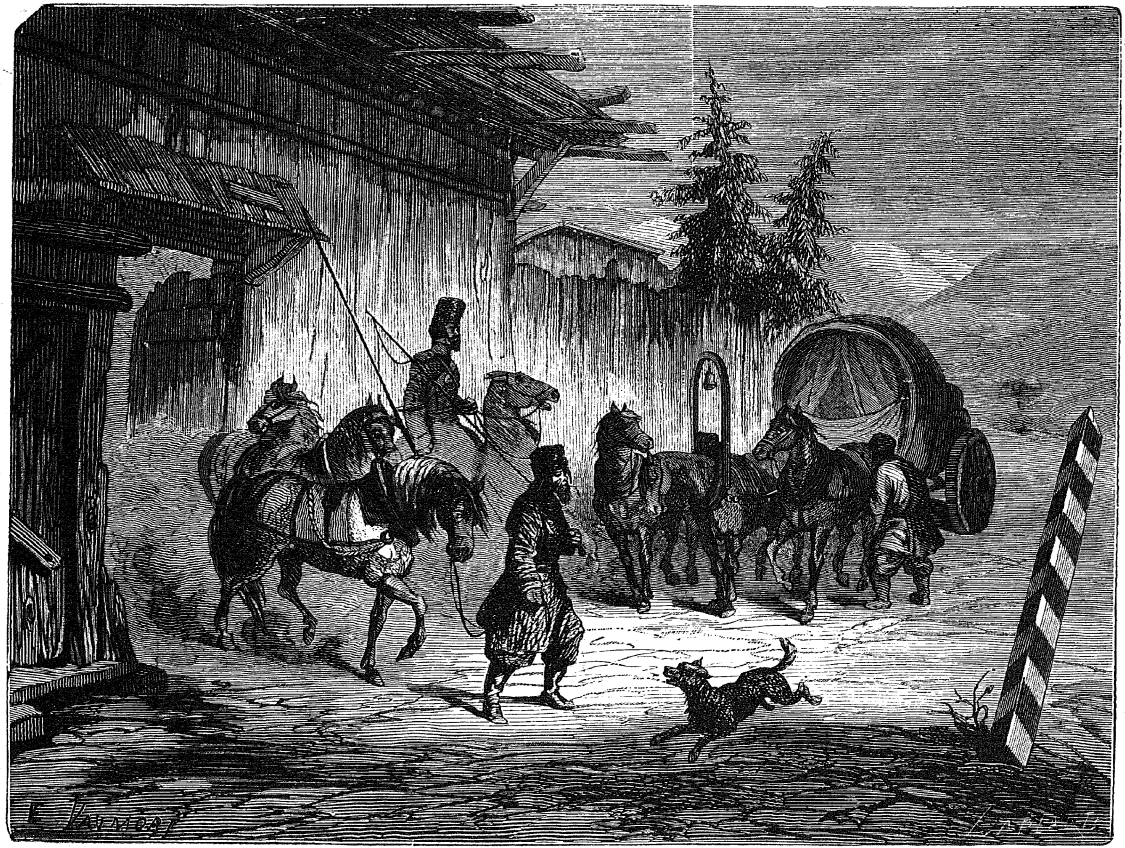
Tiz órakor utban vagyunk a baskir tartomány felé. Ez alkalommal még a posta-állomáson kaptunk lovakat. Midőn a városból kiértünk egy hidon mentünk keresztül, mely az orosz mérnököknek nem válik dicséretére, de még kevésbbé azoknak, kik annak fentartásával vannak megbizva. A deszkák rajta szét vannak válva. Ily dologhoz ugyan már hozzá vagyunk szokva, de ráadásul a hidat közepén egy nagy lyuk disziti, melyet oly gyönge deszkák takarnak, hogy bizonyára leszakadna a kocsi alatt, mely át merne rajta haladni.

Az első állomás Rasmitevo baskir falu, a mely csinos völgyben fekszik a hegy alján. Nehány fekete és fehér czölöp, melyek fölött egy vörös lámpa van, jelzi a posta-állomásokat.

Egyszerü felirat mutatja a falu nevét és azon lakók neveit és lakásait, kik lovakat kötelesek adni, vagy szerezni az utasoknak. Egy csoport gyermek csodált bennünket. Itt már nem futottak el előlünk a kis leányok, mint Közép-Ázsiában. A házak fából készültek, alacsonyak és tetejük lapos. Világosságot egy nagyon kis ablak, jobban mondva lyuk ad a szobáknak. A lakház faágakból készitett keritéssel van körülvéve, s a takarmány az udvarban van elhelyezve. Nehány ház azonban magasabb és az ablakok is nagyobbak rajta. Ezen a tehetősebb emireké.

A baskirok ama földet lakják, mely Rasmitevótól, — ez 22 versztnyire fekszik Verkne-Uralszktól, — egész Kasgatáig terjed, mely egészen az Ural hegységben fekszik. Az egész ország kilencz mezővárosból áll. A három elsőben tangaur-baskirok laknak, a negyedikben karagé-kipcsak baskirok, a többiben buzán baskirok. A vidék gazdag és a hegyeket, melyeken keresztül mentünk, több kis falu népesiti. Ezek mindegyikében van egy mecset, de ha a lakosság zöme közel van, akkor közös templomot tartanak. Az asszonyok fedetlen arczczal járnak, és a főzés az ő gondjaikra van bizva, mint a kirgizeknél is. Utunkban több temetőt láttunk. Többnyire fák környezik és rőzse keritéssel vannak körülvéve. A sirok nagyon egyszerüek, rendesen csak egy méter magasságu faczölöp, vagy kődarab jelzi azokat. A gazdagok sirjait keritès vagy sövény veszi körül.

Kocsitengelyünk eltört utközben, de a szerencsés véletlen ugy hozta magával, hogy ez egy falu közelében történt. Én csak nyertem ez által, mert megismerkedhettem a háznéppel, kiknek vendégszeretetét igénybe kellett venni, mig a kár kilett javitva. A helyet kényelmesnek találtam; az állomáson két szoba volt, melyeknek tetőzete nagy gerendákból állott. Fapamlagok, melyek takarókkal és kasmákkal voltak lete-

Sziberiai póstaállomás.

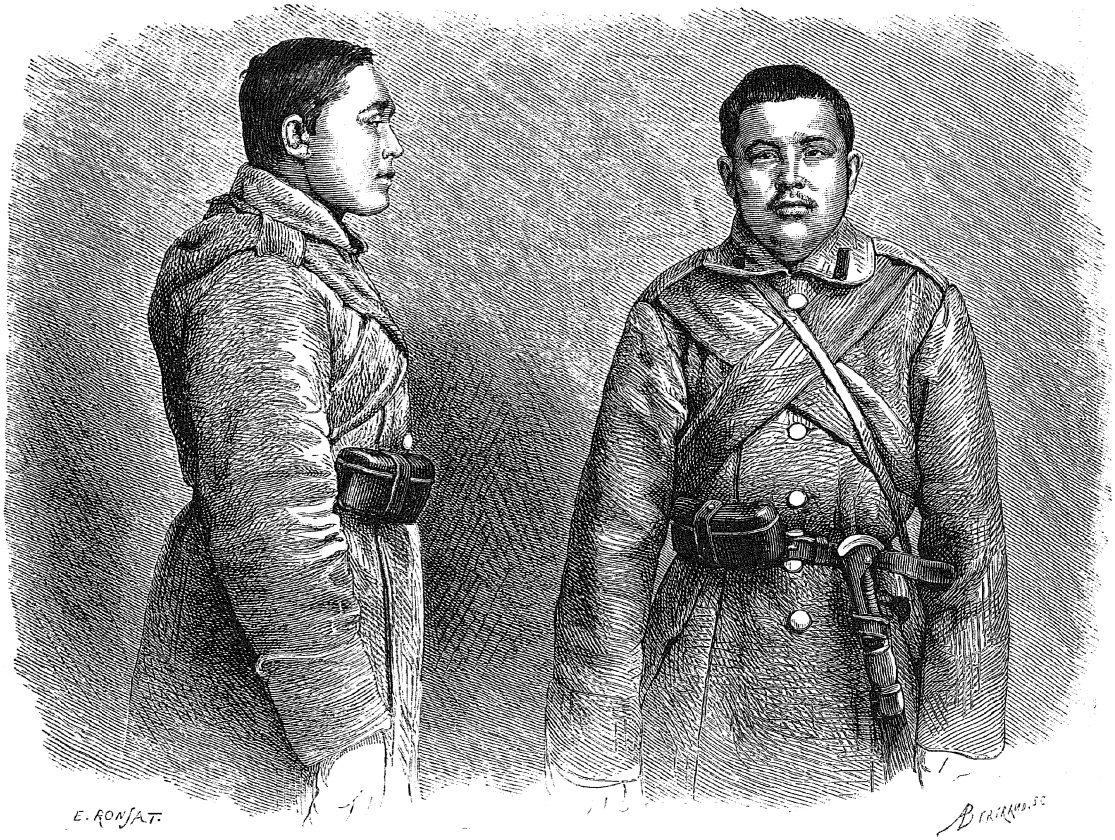
ritve, álltak köröskörül a falak mellett; közepén volt a kályha. A sarkokban szövetek voltak egymásra rakva. Szembe egy másik szoba nyilt, mely épen igy volt berendezve. Ebben három nő volt; az egyik, egy öreg kövér nő, felemelkedett a pamlagról, melyen ült és meghitt üljek le és pihenjem ki magamat; nem értettem ugyan a szavakat, melyeket e közben kiejtett, de megértettem a kézmozdulatot. A másik nő, ki fiatalabb volt és nagyon kifejezésteljes arczczal birt, kenyeret dagasztott, mig a harmadik, ki ifjuságának teljében volt, épen öltözködését végezte be. Ez utóbbi, azt hiszem, kedvencze lehetett a házigazdának. Meglehetős testes leány volt, villogó fekete szemekkel, fogainak hófehérsége még jobban szembeötlött a szép piros ajkak között, melyek üde szine mellett a legszebb korál is halványnak tünt volna fel. Ruházata, ép ugy, mint társnőié, egy hosszu, bő, bluzforma ruhából állott, fejét fehér szövet fedte, mely majdnem egészen eltakarta fekete haját. Egy igen szép nyakéket tett fel, ez pénzekből volt összefüzve, melyek a mellre csüngtek le. Még egy nyolcz-tiz éves, értelmes fekete szemü leányka is volt a szobában, ki midőn hallotta, hogy »Buran« nevü kutyámat igy szólitottam: »Viens ici«, utánnam mondta: »Viens ici«, és nagyon meg volt lepve midőn engem olyan nyelven hallott beszélni, melyet ő nem értett. Ruházata kis kiadásban olyan volt, mint az idősbeké

Egy kis szóváltás után, mely a lovak árát és bérbeadását illetőleg folyt, megjegyzendő azonban, hogy ez alkut fel kellett jegyezni, mert egy asszonynyal kellett azt folytatni, ki a távollevő gazdát helyettesitette (majdnem azt hittem hazámban vagyok), — elmentünk a kocsikészitőhöz, ki egy nyomorult viskoban lakott, mely majdnem egészen a földbe volt épitve. A ki hozzá be akart menni, annak egészen le kellett hajolni, és magát kicsinyre összehuzni. A legkezdetlegesebb és legegyszerübb szerszámok voltak ebben a szegényes műhelyben;

mindazonáltal emberünk a tengelyt rövid idő alatt megcsinálta 30 kopekért, mi nem volt tulságos követelés. Ismét folytattuk utunkat, miközben férjem azt a tapasztalást tette, hogy itt szőke gyermekek is vannak, mi fontos adat lehet az embertanra nézve, de előttünk nagyon lényegtelen dolog volt.

Az ut mindég szebb és szebb lett. Három hegylánczolat közé mélyedt be, melyeket fenyők boritanak. A legmagasabb hegyet hó fedte s ez ugy nézett ki, mint valami virág, melyet zöld levelei környeznek. Befagyott patak és tó mellett haladtunk el, ez utóbbi óriási kristály tükörhöz hasonlit, melyben sajátságosan visszatükröződik a hóboritotta hegy, a liget, a mezőség; egy különös kinézésü fanem vegyül a nyir és kőrösfák közé. Különben az egész táj ugy néz ki, mint egy gyönyörü angol kert . . . Az ember azt képzelhetné, hogy vidéken van, hova azért ment, hogy a természet szeszélyeiben gyönyörködjék. A marhák csendesen legelésznek a szép zöld gyepeken.

Egyszerre kiszélesedik a völgy, s egy faluhoz érünk, melyet a zöld lombozat egészen eltakar. Szegény falu! Nagyon jól teszi, hogy elbuvik Nyomorult kinézése még jobban szembeötlik a gazdag és szép vidéken, mely környezi. A szép vidék szinte hivogatja az embert az ott tartózkodásra. Az est már leszállt, és a tüzek, mint valami csillagok, ki-ki csillámlanak a fák között. Ily gyönyörü vidéken utazni és belőle semmitsem látni ez valóban megbocsájthatlan. Ah de mit! Láttunk mi ehez hasonlót az üzbégeknél. Midőn a szegény községi állomás főnöke látta, hogy elhatároztuk, miszerint itt maradunk, a szomszédságában levő öreghez vezetett bennünket, ki szállást adhatott nekünk. A szobát, melybe beléptünk, egy vén mohamedán tudós lakta, mint ezt a hófehér turbán bizonyitotta, a mely a pamlagon feküdt. Ha képzettsége a turbán fehérségéhez mért, ugy az nagyon tökéletes lehet. Ugy látszik, a nagy tudomá-

Katonák az orenburgi baskir ezredből.

nyosság jele nyomasztólag hatott gazdánkra, mert felcserélte azt a tibiteikával.

A mi berontásunk, ugy vettem észre, nem örvendezteté őt nagyon meg, de mint minden jó mohamedánnak kötelessége, belenyugodott, a min változtatni nem lehetett, mert igy szól az irás: »Meg van az irva, minek jönni kell«. A szoba berendezése a szokásos; körül pamlagok, melyek khalátokkal és kasmákkal vannak leteritve s pótolják a székeket és az ágyat. A magas süvegalaku kályha telve van keresztbe rakott fahasábokkal; ezeket meggyujtják, és a száraz fa rögtön tüzet fog és megvilágitja a szobát, ez kettős haszon, mert meleget és világitást is ad. A kályhától balra egy fapad áll, melyen a tányérok, fakanalak és más szükséges evőeszközök állanak. Jobbról egy láda van, ebben a szükséges tüzelő fát tartják. A szoba tetőzetén gerendák vannak, és ezeken ruhák függnek. A falon zablyák és fegyverek lógnak.

Az asztal meg van teritve és rajta a szamovár készen áll; csakhamar odaülünk és a tüzfényénél, melyet a gyertya lángja még fokoz, megisszuk teánkat. Öreg baskirunk a kályha félhomályába huzta meg magát; ez valódi Rembrandt kép. Szolgánk elhelyezi matráczainkat a divánokon. Két fiatal ember, az öreg rokonai, lakják máskor a szobát, most azonban a másik szobában fognak aludni.

Az alatt, mig mi teánkat szürcsölgettük, az aggastyán fel kelt helyéről és elkezdte esti mosakodását; megmosta az arczát, kezeit, kiöblitette száját s e közben folyton imádkozott. Ezután lábait mosta meg; később levetette khalatját, feltette turbánját, feltérdelt a divánra és fenhangon kezdett imádkozni. Éneke hasonlitott ahhoz, melyet az orenburgi mecsetben hallottam; halk hangon folytatá imáját, miközben kétszer megcsokolta a földet, s ezután ismét fenhangon imádkozott. Ez eljárást háromszor ismételte, utoljára megérintette füleinek he-

gyét. Imája körülbelül egy negyedóráig tartott. Most letette turbánját, felkelt, belebujt ismét khalatjába, és lefeküdni készült. Előbb azonban engedelmet kért tőlünk, hogy a szobában maradhasson és szokott fekhelyét megtarthassa, mit mi az ő legnagyobb megelégedésére készségesen megengedtünk. A nélkül, hogy ruháját vagy czipőit levetette volna lefeküdt s összehuzta lábait! Férjem és én is követtük példáját és ledültünk matraczainkra. Egy jó negyedóra mulva a tüz el kezdett kialudni, és a mi szemeinket is lezárta az álom.

Az igazi baskir termete magasabb a középszerünél; haja gesztenyeszinü, szemei egyenesvonalban állnak és szemsarkaik nem emelkedettek, mint a kirgizeké. Teste erőteljes, arcza megnyerő. Az asszonyok nem csunyák, többnyire erősek és testesek. Mind a mohamedán vallás követői, csakhogy az öregek sokkal buzgóbb hivők, mint a fiatalak, mert ezek még fejöket sem borotválják le. Egy ily beretválatlan mohamedán olyan, mint a khinai, kinek nincsen hajfonata.

A baskirok nem ismernek más legendát, mint olyant, mely a haramiák hőstetteit dicsőiti. Ők maguk azonban nagyon tisztességes emberek. Azelőtt, az atya gyermekeinek házasitását már azok születésekor meghatározta. Most azonban, ha fia felnőtt, az apa elmegy és keres számára olyan feleséget, ki az ő izlésének megfelel; ha talált egyet, ennél a megkérésnek az által ad nagyobb nyomatékosságot, hogy »kalimot« (menyasszonyi ajándékot) igér neki. A betegek nem fordulnak a javas asszonyokhoz, hanem orvost hivnak, vagy oly szereket használnak, melyeknek gyógyhatását ismerik. A rokonok összegyülnek és imádkoznak a beteg ágyánál. Általános hit náluk, hogy minden betegség valamely állat lökésétől, harapásától, vagy ütésétől ered.

Midőn egy baskir meghal, testét, mielőtt eltemetik, megmossák. Azok, kik őt utolsó lakhelyére kisérik, szaladnak vele,

mert a mohamedánoknál az a hit uralkodik, hogy az Isten a megholtakat türelmetlenül várja. A holttestet zsákba teszik és ezt egy durva lóczán viszik, a milyen minden mecsetben szokott lenni, a sirgödörben ugy helyezik el, hogy feje délfelé van. Midőn kiviszik, mindég a fej van elől. A halált követő három napon a rokonok bőségesen étkeznek. A negyvenedik napon lakomát rendeznek, ép ugy a halálozás első évfordulójánál.

A baskirok mélabús természetüek, mi dallamaikon is észrevehető. Tánczuk ugrálásból áll, miközben majdnem ugyanazon a helyen maradnak. Egy baskir dal búskomor ritmusával nagyon meglepett, a hangok sajátságos rezgése ellemzi azt. Szövegét iparkodom itt hűen visszadni:

A cserje sötét; lombja tarka-barka. Fejét lefelé hajtja és énekelni látszik. A mi fiatalságunk folyton szép fiatal nők után vágyódik.

A falvakban, melyeken keresztül mentünk, láttam lovakat, juhokat, szarvasmarhákat, kutyákat, macskákat és sok libát; de tyukot, kakast, réczét és pulykát nem lehetett látni; ezek teljesen hiányoztak. Midőn kérdeztük, hogy vannak-e itt ilyenek, előbb azt mondták, hogy »nincsenek«, azután hogy »vannak«, s igy nem szerezhettünk e tekintetben biztos adatot. A mohamedánoktól nagyon nehéz pontos utbaigazitást kapni, mert nagyon bizalmatlanok. Annyi bizonyos, hogy nem kaphattunk sehol tojást és meg kellett elégednünk liba, marha és birka hússal.

Hallották az itt lakók, hogy az oroszok háboruskodnak a törökökkel, s miután látták, hogy Ujfalvy nem orosz, kérdezgették a háboru lefolyása iránt. Midőn arról értesültek, hogy az oroszok lettek. a győztesek, közönyös kinézésük daczára is észre lehetett rajtuk venni, hogy ezzel éppen nincsenek meg-

elégedve. Ők már századok óta Oroszországhoz tartoznak, s Orenburgban van is egy baskir ezred.

A baskirok egy sas-fajt nevelnek, az ugynevezett király sast, melynek nagy fekete feje van. Ezeket eladják a kirgizeknek, kik farkas, róka és vadmacska vadászatra használják őket. Szerzsiopolban egy gyönyörü sast láttam, mely egyik kibitka bejárata mellett volt megkötve; fején egy fekete fejkötő féle volt. A baskirok sólymokat és karvalyokat is tanitanak, melyekkel vadréczéket és vadlibákat fogdosnak. A baskirok ezen ragadozó madarakat nagyon drágán adják el kirgiz szomszédaiknak, kik szintén vadászatra használják azokat.

Az Ural hegység nagy erdői szolgáltatják ama páratlan jóságu fajdtyukokat, melyekkel a baskirok az orenburgi piaczot ellátják.

Házukban rendesen csak egy szoba van; a gazdagoknál azonban kettő, melyeket egy kis előszoba választ el egymástól. A baskirok sokkel tisztábbak, mint a kirgizek és nem tartják barmaikat ugyanazon szobában, hol ők laknak. Ezért rendkivül hálásak is vagyunk irántuk. Ugyan milyen arczat csináltunk volna, nagy Isten, ha egy kibitkában kellett volna hálnunk, a juhok, tevék és más még kellemetlenebb állatok társaságában!

A baskir férfiak bő vászon inget és nadrágot viselnek; e fölé khalatot vesznek, minőt Közép-Ázsiában is viselnek. Ez utóbbi felöltőt nyárra vászonból, télre nemezből készitik. A gazdagoké fehér nemezből készül és gyönyörü szőrmével van bélelve.

A fiatal emberek kendővel kötik be fejüket, mely többnyire vörös szinü. Az asszonyok házon kivül szintén khalatot viselnek. Némelyeknél a ruha a fejet is fedi, mint a tatár és közép-ázsiai asszonyoknál látható. Mások csak vállaikra veszik és fejöket sállal fedik be, mint az orosz asszonyok. Meg-

jegyzendő, hogy az ékszereket rendkivül szeretik, még a legszegényebb asszony is bir ékszerrel, melyet ők »mardcsinak« neveznek. A férfiak ingei is pénzdarabokkal vannak ékitve, melyeket a szegények . . . . nadrág gombokkal pótolnak. Az orenburgi kerületben élő baskirok, kiket már azelőtt láttunk, nagyon szegények; ez azonban onnan ered, mert lusták, mig ellenben a kirgizek igen tevékenyek.

Utnak indultunk ismét, hegyen völgyön keresztül. Az adkritiliszt segélyével nem volt nehéz lovakat kapni, a legtöbb bérlő nem értett az olvasáshoz és a papirt csak jobbrabalra forgatta kezében, a nélkül, hogy tudta volna, mit tartalmaz; de azért mégis követték annak előmutatását. Némelyeknél volt egy könyv, melybe az utazók bejegyezték nevöket, és ők nagy megelégedettséggel nézték, mint irjuk be abba nevünket. Sohasem kellett az állomáson tovább időzni, mint mig uj lovakat fogtak be.

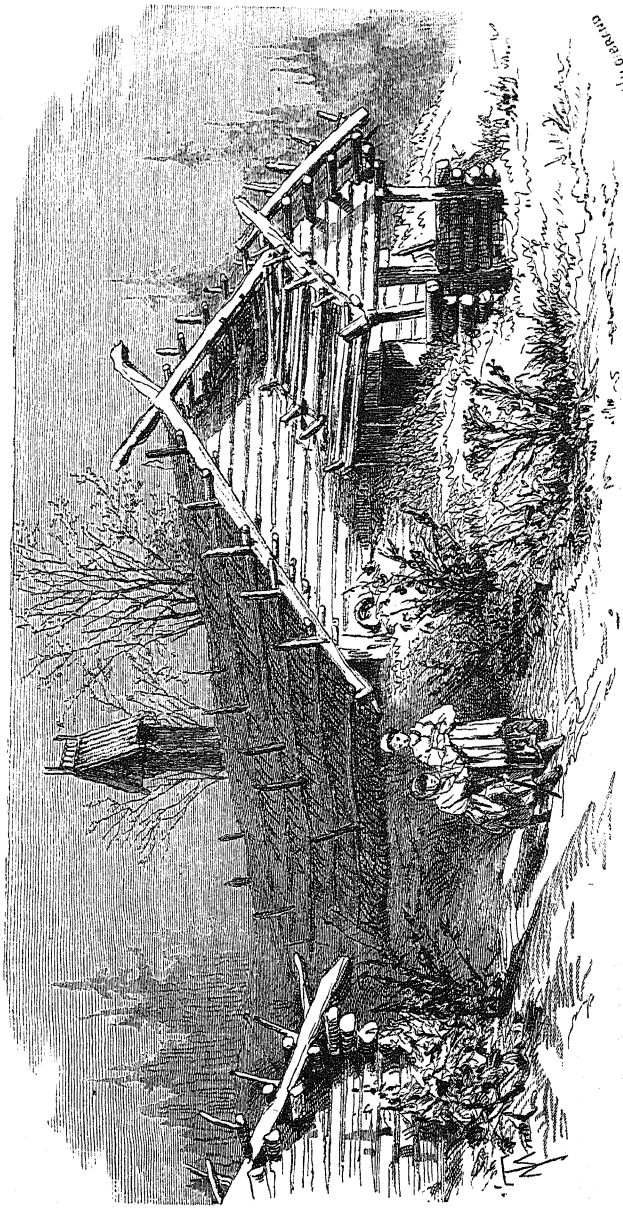
Este egy faluhoz értünk, mely elég gazdag volt, mert a községi állomás éppen nem hasonlitott ahhoz, melyben a mult éjszakát töltöttük. Azt látni lehetett, hogy a tulajdonos igen jómódu. Két szobája volt, s a jobbra levőt átengedték nekünk, ez szép nagy és tiszta volt. Az öltözékek a szobában szépen össze vannak rakva s igy igen jól veszik ki magukat. A helyiséget egy kályha füti, mely jó meleget terjeszt.

Miután egy kissé elhelyezkedtünk, Ujfalvy a házi gazdával beszélgetett, ki elég csinos ember volt, s tudakolta tőle, nem lehetne-e régi női baskir-ékszert kapni. Nemsokára egy fiatal ember hozott ilyen ékszert, mely nagyon különös és ritka szép volt. Ez, egy korálokkal egészen kivarrott előrész volt, melyet még Katalin korából való régi orosz pénzek diszitettek, ezek pedig most már nagyon ritkák. Ezen ékszer a fiatal ember édesanyjáé volt, ki azt nem akarta 50 rubelen alul odaadni. Ujfalvy 30-at igért és egy kopekkel sem akart

többet adni. Végre, sok alkudozás után, midőn látta, hogy egy másik kevésbé szépet akarunk vásárolni, melyet 20 rubelért kinált egy szegény asszony, ki férjével jött oda, az ajánlott 30 rubelért odaadta az övét. A másik asszony visszament férjével, ki nagyon busan nézett, hogy a vásár nem sikerült. Az előrész megvolt, de hiányzott még a fejdisz, mely igen csinos és kiegészitő része e különös disznek. Korálból készült fejkötő ez, melyet szintén pénzek diszitenek; hátul két hosszu fekete bársony szalag lóg le egészen a derékon alul, ezek apró csigákkal vannak kivarrva. Ujfalvy egy zsidó zsibárust hivatott, ki el is hozta magával a kivánt tárgyat. A fejkötő nem volt ugyan olyan szép állapotban, mint az előrész, de alakja kifogástalan volt. A kereskedő oroszul beszélt, megalkudtunk vele, és a fejdiszt 30 rubelért adta el nekünk; ő bizonyára negyed vagy ötödrészeért vette. Ez jó vásár volt reá nézve, örömtől sugárzó arcza élénk bizonyságot tett erről.

Megkértem házigazdánkat, hivja ide nejét, hogy megmutassa, miként kell eme ékszereket feltenni. Annál kézségesebben tett eleget kivánságomnak, mert Ujfalvy nagyon megtalálta az utat szivéhez azáltal, hogy kis fiának egy doboz angol czokorkákat adott, melyeket a fiu nagyon elégedetten rágicsált. A fiatal asszony, egy kissé zavarba jött, midőn idegenekkel találta magát szemben, kivánatomnak nagyon szivesen tett eleget.

Még egy ideig beszélgettünk a háziurral, megköszöntük szivességét, azután mindannyian saját szobáinkba mentünk. Zene hangjainál aludtam el. A fuvolát, mely olyan, milyent Orenburgban is hallottunk, egy tamburin kisérte és népdallamokat játszottak. Eme mélabús idegenszerü zene lágy hangjai álomba ringattak bennünket; meglehetősen kemény nyughelyünkön. A fuvola sivitó hangját a távolság enyhitette, s azt képzeltem, hogy ütemei szivem verését követik. Hallgatódzva

Orosz ház (Iszba).

elgondoltam, hogy utazásunk végéhez közeledik és ez oly örömmel töltött el. Elszenderedésem előtt eszembe jutott, minő roppant nagy távolság van otthonunk és ezen egyszerü nép földje között. Ide telepedtek ők, a hegyek közé még Heródes idejében, és nem tulzás, ha őket a magyarok vérrokonainak tekintjük.

Reggel láttuk a baskir asszonyokat vizet hordani. Egy rud két végére voltak a fából készült vedrek akasztva és ezt vállukon vitték, ugy mint a mi vizhordóink. Megtöltötték a nagy üstöt, mely a tüzhelyen állott; ebben szokták a levest főzni. Elmentem ama szegény asszonyhoz, ki ékszerét nekünk el akarta adni és megköszöntem fáradozását. Nagyon szegény volt és családja elég számos tagból állott. Egyetlen szobájából hiányzott minden disz, hacsak a kanalakat nem tekintettük annak, melyek az ablakot körülvették. Az öreganya segitett háziasszonykodni, a férj pedig imáját végezte. A gyermekeknek nehány kopeket adtam és alig birtam a háziasszony hálálkodásai elől menekülni. Mindenáron el akarta nekem adni ékszerét, mely nekem bizonyára jól fog állni, mondá ő. Szegény emberek, ők azt hitték, hogy az ékszereket az én számomra vettük.

Az asszonyok itt sokkal szabadabban élnek, mint Közép-Ázsiában, ámbár mohamedánok. Ők is, mint a kirgiz nők, fedetlen arczczal járnak, és ellátják teendőjüket ép ugy, mint európai testvéreik. Sokkal többet dolgoznak, mint a szárt nők; én azért többre becsülném e munkás életet, mint ama többékevésbbé bezárt harem-életet, melyet amazok folytatnak.

Elhagytuk az állomást. Aldelilevo közelében a völgy már szükebb lesz és a hegyek egyre magasbodnak. Felértünk egy magaslatra, mely a patak mellett emelkedik s egy ideig ennek utját követtük. Az egyik állomáson egy vendégszoba is volt, azon utasok számára, kiknek azon jó ötletük támad, hogy e

vidéket bejárják. Minél tovább haladunk, annál inkább ritkulnak a falvak; mindegyiknek ven temetője és mecsetje. Egyik azok közül, melyeken áthaladtunk, szép erdő közepén feküdt. Ama elhagyatott ház ott a magaslaton bennünket is egészen lehangolt. Birnak-e emberi lények ilyen elhagyatottságban élnie Elvégre is, a faluk nincsenek olyan távol, hogy ne lehetne az itt élő velök összeköttetésben.

Egyik szegényes állomásnál egy hülye didergett. Nem volt rajta egyéb, mint egy ing, pedig csipős hideg volt. Néhány pénzdarabot adtunk neki, s erre leirhatlan örömrivalgó, sokban tört ki. Az ilyen öröm láttára összeszorul az ember szive. Egy reggelen, egy másik ilyen hülyébe botlottam meg, ki az egész éjet a szabad ég alatt töltötte 8 fok hideg mellett. Senki sem adott neki szállást! Ezek a szegény emberek ezt is elviselik és élnek!

Utunk vége felé mindig roszabbul felszerszámozott lovakat kaptunk. A kötélből készült istráng több helyen össze volt csomózva és a hámszerszám oly szánalomra méltó állapotban volt, hogy önkénytelenül azt kérdeztük magunktól, valjon ezek az ócskaságok kibirják-e az utt s nem szakadnak-e el, ha a hegyre fel megyünk, vagy onnan lemegyünk s nem akadunk-e meg egyszerre utközben? Keresztül mentünk Timianvon. E faluban Karagé-Kipcsakok (baskirok) laknak. A falu elég nagy és igen sok csinos ház van benne. Ugy látszik, a lakók is meglehetős jómóduak. A patakok be vannak fagyva és tarantasszunk nagyon gyakran bezuzza a rajtalevő jeget; ki is szállunk mindig a kocsiból. Szerencsénkre a jég elég erős, és elbir bennünket, másként jó hideg fürdőt vehetnénk!

Az Ural szép erdeiben hemzseg a vad. Van itt farkas, evetke, kánya, nyest, sőt még medve is. Az utóbbi nem olyan veszedelmes állat, mint a tigris; de azért elég veszélynek vannak

kitéve az emberek, ha reá vadásznak, s nagyon elővigyázóknak kell lenniök.

Mi nem találkoztunk medvével, de láttunk helyette szép darukat és szép túzokokat, (sokkal kellemesebb és nem olyan elriasztó látvány). Ezekre a baskirok ugy vadásznak, hogy elbujnak a lombozatba és igy oly közel iparkodnak hozzájuk jutni, mint csak lehetséges, hogy annál biztosabban zsákmányul ejthessék. Még egy éjszakát töltöttünk burzán-baskir barátainknál; még ez éjszakát, az utolsót! Alig hihetem e boldogságot, s ime sajnálni kezdem, hogy már vége lesz e viszontagságos életnek! Azt kérdem magamtól, vajjon elég figyelmesen megnéztem-e mindent? Mert ki tudja, mikor járok ismét erre! Átfutok gondolatimban mindent, még a kezdetleges földmüvelési eszközöket is, és egész boldog vagyok, hogy még a négy águ favilla is élénk emlékezetemben van, melyet egy csomó buzakalász diszitett. Mielőtt elutaztunk, házi gazdánkat megajándékoztam gyertyával és czukorral, s ez ő neki szinte Mahomet paradicsomának élvezeteit juttatá eszébe.

Elhagytuk Itkulubot, s erre már az ut mindég egyenletesebb kezdett lenni s a hegyek elmaradoztak. Vajjon viszontlátjuk talán még egyszer a pusztaságot? Szerencsére erre már nincsen. Átmentünk Julukon. Ez tatár falu, mit rögtön észre lehet venni, a mint daczos kinézésü lakóit látni.

Ezután egy gyönyörü erdőbe értünk, hol nyirfák és fenyőfák voltak; néhány karcsu fenyő bizalmasan egymásfelé hajlott. Igazi őserdő volt. Hosszas felfelé menés és ugyanolyan hosszu lejtő után elértük az állomást. Milyen gyönyörü zöld környezet és benne milyen nyomorult viskó! De elvonta figyelmünket a szomoritó helytől egy szép baskir nő, ki gyermekét karjaiban tartotta. Milyen elragadó teremtés! Szép szemei fátyolozottak és feketék, alakja méltóságteljes és bőre olyan, mint egy andaluziai nőé. Egy királynénak sincsen olyan ne-

mes tartása, ki márványpalotában lakik, mint e nőnek, ki kunyhója küszöbén állott itt a természet pazar növényzetétől körülvéve. A környezet méltó volt hozzá, a nő szépsége egyesült a természet szépségével és igy hódolt a Teremtőnek. Férje távol volt, s ő helyettesitette őt. Minő ellentétet képez ő e nyomorult viskóval! A régi pamlagok egyikén, melyek a szobában vannak, egy öt-hat éves, félig felöltözött kis leányka ült és egy még kisebb gyermeket ringatott, ki egy kosárban feküdt, a mely kötéllel volt egyik gerendához erősitve, melyek a szoba tetején voltak. A szoba elég meleg, és a gyermek ki és be jár a nélkül, hogy a hideg és meleg változását érezné.

Nagy fáradságba került lovainkat befogni. Minden hiányzik; még ostor sincs. Ezt egy faág pótolja. Az erdő nagyon szép, de fentartására semmi gond sincs forditva. Az oroszok és baskirok nem elégszenek meg azzal, hogy jobbra-balra kivágják a fákat, melyek nekik a tüzeléshez kellenek, hanem meggyujtják a még álló fát és oly pusztitást visznek igy végbe, melyről az embernek fogalma sincs. Az orosz táborkar mappáján, melyet nekünk Troicskban mutattak, s mely ezelőtt tiz évvel készült, az erdők roppant területeket boritottak. Most többnyire tisztások vannak azon helyeken, mig végre itt is pusztaság lesz. Ha a kormány nem siet erélyes rendszabályokat életbe léptetni, melyek gátat vetnek az irtásnak, ugy az Ural hegység szép erdei is hamar el fognak tünni. Most még szépek, és mily gyönyörü tájakat fedeztünk itt fel! Az ut gyönyörü, és éppen nem sajnáljuk ama fáradalmakat, melyeknek kivagyunk téve, mert letértünk a rendes postautról. Ha azon folytatjuk utunkat, ugy mindég a pusztaságban mennénk, mely az orenburgi kerület nagyobb részét képezi.

Éjjel elhagytuk a baskirok földjét. Itt van előttünk Preobrajenszk, melyben már orosz lakosság van. Ez nagyobb egy falunál és kisebb mint egy kis város. A »szemsztvoi posztá«t

(községi posta), hova éjjeli szállásra mentünk, egy orosz birja bérben. Isten hozzádot küldöttem a szép baskir föld felé, melyet oly örömest és folytonos élvezet között utaztam át.

Beléptünk a meglehetősen módos orosz paraszt házába. Alig hogy egy kissé kényelembe helyeztük magunkat, már az öreg anyóka, ki nagyon csacska volt, elkérdezte, milyen uton jöttünk és honnan? Éppen a követendő utat magyarázgatta nekünk, midőn nevünket francziául hallottuk kiejteni, s erre csakhamar felpillantottunk. Egy angol tiszt állt előttünk, ki Indiából jött és Londonba tért vissza. Pekingbe ment és onnan egyenes uton jött át egész Sziberián. Troicskban, hova utánunk érkezett, megtudta, merre mentünk és az ut irányt, melyen haladni akartunk. Megunta már a pusztaságot és elhatározta, hogy követni fogja utunkat. Éjjel, nappal utazott s igy utolért bennünket és néhány órával előbb ért ide ez állomásra. Minthogy azonban nem birt olyan jó ajánló levéllel, mint mi, őt csak a konyhába szállásolták el a család közé.

Elképzelhetik, mennyire megörültünk e találkozásnak, s a kérdezősködésnek vége-hossza nem volt. Beszéltünk a szép baskir tartományról, és C. ur megvallotta, hogy forró óhaja volt ezen országot tétlenségéből felrázni, csakhogy a mohamedánok e tekintetben nem értik a tréfát. Nem egy orosz tiszt vesztette életét Közép-Ázsiában ilyen kisérlet alkalmával. Az angol mind okos ember és igy utitársunk is megelégedett azzal, hogy megcsodálta ez országot és visszatartotta magát.

C. ur előbb utazott el, mint mi, hogy használja a lovakat, melyeket már megrendelt. Orenburgban majd ismét találkozni fogunk vele. Sajnálkoztunk, midőn távozó kocsijának zörejét hallottuk. Másnap esett az első hó, de most nem aggasztott bennünket. Mit árthat nekünk már most? Legfeljebb késlelteti elutazásunkat nehány nappal.

Preobrajenszk, mint majdnen minden falu az Urálban, ke-

ritéssel van körülvéve. Egy kapu van rajta s e fölött egy lámpa. Ezt óvatosságból teszik, hogy a farkasok és medve uraimék be ne mehessenek. Milyen naiv elővigyázat ez, mintha bizony ezen a sövényen nem tudnának átugrani! Az igaz, hogy a farkasok gyávák, és az ember jelenléte egymagában visszariasztja őt; és ugy látszik, még a medve is visszahuzodik eme gyönge keritéstől.

A falu fekvése igen előnyös. Egyik oldala az erdőszélehez ér, a másik oldalán egy kis patak folydogál. Ez az Ural hegyekből jő, melyek balfelől terjednek el, és a területet határolják. Az orosz templom a falu közepén egy kis magaslaton emelkedik, mely körül egy kis tér van. A késgyár, mely a patak partján épült, jelenleg le van égve, nem maradt egyéb belőle, mint nehány fekete, füstös rom. A falu végén egy veszélyes lejtő van, melyet a jeges eső még veszélyesebbé tesz. Óvatosan haladtuk le s csakhamar le is értünk. A lovak gyorsan haladtak tova a szép nyir- és tölgyfa erdő mellett. Sürű köd ereszkedett és a hó nem esett többé, hanem hideg permetező eső váltotta fel. Körülbelül egy óráig haladtunk, midőn a köd egyszerre szétfoszlott. Gyönyörű vidéken voltunk. Szép tölgyerdők, buja növényzettel boritott hegyek egymást követték. A tölgy- és nyirfák egymáshoz hajoltak, s mintegy eltakarni akarták ölelkezésökkel a kis patakot, mely a mélységben csörgedezett. Itt-ott néhány rét terült el a tisztásokban, mint valami zöld bársony szönyeg. Lefelé haladunk szép lassan, mert felfelé nagyon is gyorsan jöttünk és nem bámulhattuk e gyönyörü tájat, melyhez hasonlót már rég nem láttunk. Kutyáink szikláról sziklára ugráltak e zöldellő magaslatokon és vigan szaladtak hozzánk hivásunkra.

Elragadóan szép emelkedéseken, lejtőkön, és hegygerinczeken mentünk át és elértük az első tatár falut. Lovaink 27 mértföldnyi utat tettek pihenés nélkül. A hegyek nem sokára

egészen eltüntek és sikság terült el előttünk. Este Jiken tutajon keltünk át. Ezen éjjeli átkelés, mihez ugyan már hozzá voltunk szokva, képezte utolsó uti kalandunkat. Mig podgyászunkat áthozták, addig a folyamhajós kunyhojában melegedtünk a tüznél. Midőn megérkezett, egy kerülővel elértük a legközelebbi állomást. Ezen orosz faluban töltöttük az éjszakát.

Másnap korán felkeltünk és utoljára tapostuk Ázsia földjét, mert estve már Orenburgban lehettünk. E czélt annál is inkább elérhettük, mert most már posta-uton haladtunk és síkföldön. Hét órakor voltunk az utolsó előtti állomásnál. Még két óra és czélnál vagyunk. Az éj sötéten és komoran köszöntött be, mintegy kínpadra akarta feszíteni türelmetlenségünket. Jó barátaink, a kirgizek, kitértek az utról, mikor kocsink robaját hallották, és a jemsik csupa büszkeségből, gyorsabb ügetésre serkenti lovait. Látom árnyékát jó tevéimnek, néhány világot a távolban, látok olyan bizonytalan mozgást, házakat, utczákat, végre a tért Orenburgban és szállodánkat. Kiugrom a kocsiból, melyre, reménylem, nem kell többé felülnöm. Hála az Égnek!

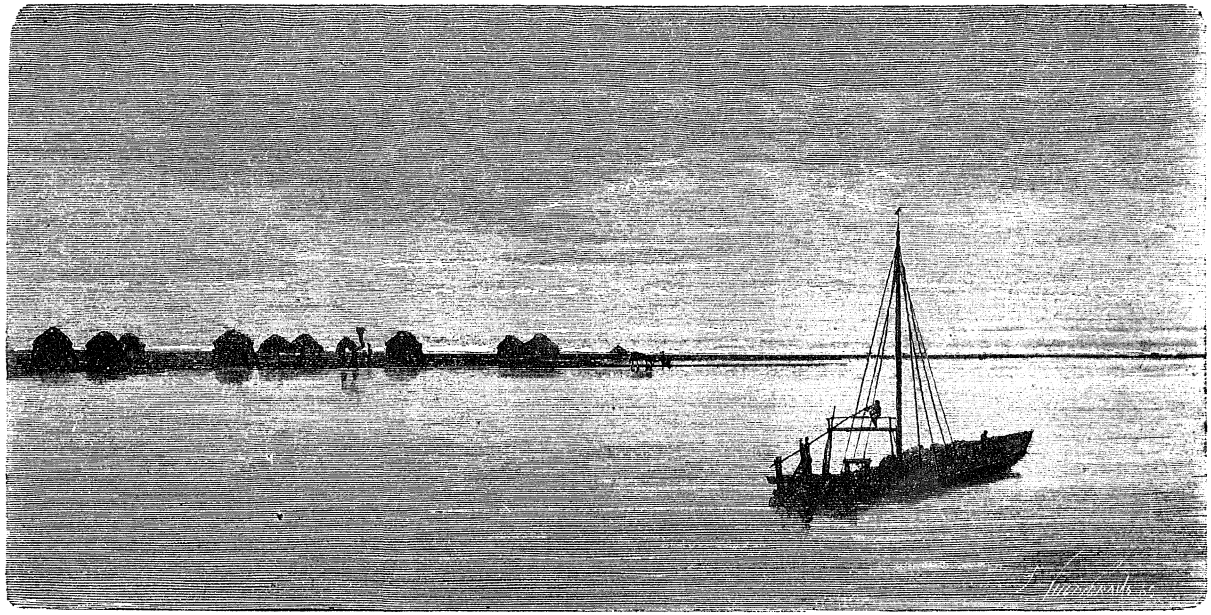
Felmentünk a szálloda lépcsőzetén, de oly soká szenvedtem a kocsi rázását, hogy fejem szédült, lábaim roskadoztak és kénytelen voltam férjem karjára támaszkodni, ki lakosztályunkba vezetett, melyet C. ur számunkra megrendelt. Szeretetreméltó szállascsinálónk társaságában ebédeltünk, s azután minő kéjérzettel feküdtem le!

Egy ideig Orenburgban maradtunk; elakartuk adni ázsiai kocsi inkat, de ez nem oly könnyü dolog. Potom árt igértek értük. Kénytelenek voltunk a két tarantaszt Hensz tábornoknál hagyni, ki oly szives volt és elvállalta a kocsik eladását.

Siettünk, mert a Volga zajlott már és egy éjen át megállhatott rajta a jég, s igy elutaztunk Orenburgból A várost most szebbnek találtam. Az ellentét tette ezt? Igaz, hogy őszies

kinézésében sokkal dermesztőbbnek találtam, mint most télen. Sokkal élénkebb, sokkal vigabb volt most. Megismerkedtünk J. urral és nejével; az előbbi franczia volt és nyelvtanára volt a katonai iskolának. Az indóházat gyönyörünek találtam és a waggont rendkivül kényelmesnek. Szerencsétlenségre 24 órai ut után a vasut véget ér a Volga partján. Saját kárunkra és veszélyünkre van hagyva a folyón való átkelés. Utitársunk, ki egy magasrangu orosz tiszt volt, felajánlotta segélyét az átkelésnél. A tarantasszhoz hasonló, egészen fedett kocsik, »telegá«-k álltak rendelkezésünkre, melyek a folyam partjához vittek bennünket. Szeretetreméltó ciceronknak köszönhettük, hogy meglehetős olcsó árt fizettünk. A szél arczunkat metszette. Másfél óra mulva értünk a keleti révhez. Nagy Isten! mennyi ember, milyen lárma, minő sokaság! Egy községi komp, méltó jutalomért, vállakozott, hogy bennünket a másik partra szállit. A tiszt által figyelmeztetve, a kocsiban maradtam. Ujfalvy és társa a gőzhajóra mentek, mely a kompot vontatta. Furcsa vontató hajó volt ez, a melyből mindenfelől kitódult a gőz, csak a kéményen nem. A folyó közepe táján ugy az oldalára hajlott, hogy az ember minden perczben azt hitte, felfordul. A folyó impozans és mint mondják 3 kilométer széles. A jégtáblák, melyek rajta úsznak, recsegve ütődnek a komp oldalaihoz. Midőn e hatalmas folyam közepén voltunk, szivemet a félelem összeszoritotta, és hő ima szállt fel lelkemből: Én Istenem, mondám magamba, oltalmazz meg bennünket és engedd meg, hogy viszontláthassuk szülőföldünket!« Milyen kicsiny az ember és mennyire elvész e roppant hullámok között! Megértettem most a tengerészek szenvedélyét. Eme átkelés Európa legnagyobb folyóján ismét éreztette velem, milyen kicsiny az embert, az Isten nagy műveivel szemben.

Szerencsésen parthoz értünk. Igaz, hogy az uraknak, kik a hajóból ki akartak jutni, hajmeresztő gimnasztikát kellett

A Volga.

tenniök. Át kellett nekik lovak módjára ugrálni széna és szalmával megrakott kocsikat és marhákat. A tábornok, ki férjemet kisérte, panaszt emelt az előljáróságnál ezen ugrálás miatt, melyet a kiszállásnál kénytelenek voltak véghez vinni; megigérték, mint mindig, hol e bajon segiteni fognak.

Egy másik telega, ez egyszer az utolsó, egy fél óra alatt az indóházhoz vitt, hol megkaptuk az utalványt Moszkváig szóló jegyekre.

Bizonyára elengedik olvasóim utolsó európai élményeink és az apró mellékkörülmények leirását, melyek oly köznapiasak a vasuton. Kivoltam merülve testben és lélekben. Félig ülve, félig fekve a kipárnázott vaggonban, elgondoltam, hogy a fárasztó ut már mögöttünk van, és mosolyogva a veszélyek fölött, melyektől szerencsésen menekültünk, lassan-lassan édes szendergésbe merültem, mely sokkal kellemesebb volt az álomnál. Felidézett emlékeim, határozatlan alakban lebegtek előttem: a végtelenül változatos vidékek és a benne lakó emberek. Azután lassanként összezavarodott minden emlékemben, az első zökkenésnél azonban minden tovarebbent, a mint hirtelen felrezzentem. Ama boldog állapotban voltam, minőben a munkások vannak, kikről Bossuet ezt mondja: »el vannak ragadtatva, hogy a mű befejezése felmenti őket a munkától, és biztositja számukra a sikert.« Az állomások egymást követték, és az órák gyorsan multak.

Nincs már egyébb hátra, mint hogy bucsut vegyek olvasónőimtől és ismeretlen barátaimtól, kiknek tőlem telhetőleg leirtam uti benyomásaimat. Legyenek elnézők irói tapasztalatlanságom iránt, és az unalom iránt is, melyet nekik okoztam. Érteni fogják, minő elégtételt találtam abban, hogy férjemet minden viszontagságban követhettem. Én is csak ugy tettem, mint a hogy ők tennének helyzetemben, és az elégtétel, melyet a jól betöltött kötelességérzet nyujt, a legkellemesebb, mit

érezhetünk. A habozás nélkül végzett kötelesség élvezetté válik. Mennyi akadályt legyőz a jó kedv, és minő boldogság az, ha a megprobáltatás véget ért! Távozzanak, hölgyeim, távozzanak, hazájukból, ha lehetséges, néhány hétre, néhány hónapra, hogy érezzék, minő öröm az, midőn az ember azt viszontláthatja.

Köszönet önöknek, kedves és szeretetreméltó ismeretlen olvasónőim, kik engem követtek eme hosszu uton; és főleg köszönet azon jószivü és élénk képzelő tehetségü olvasónőim nek, kiket élményeim érdekeltek is. Isten Önökkel!

FÜGGELÉK.

Ujfalvy Indiában.

Miután már két izben és mindig más évszakban vándoroltam be Szibéria puszta sivatagjait és Közép-Ázsia termétketlen völgyeit, hol embertani, néprajzi és régészeti ismereteimet igyekeztem gyarapítani, feltámadt bennem a különben könnyen indokolható vágy, hogy kutatásaimat a pamiri fensíkon túl, az Oxus, Indus és Hydaspes által mosott tájakra is kiterjeszszem, hogy az ott lakó áriaikat összehasonlítsam északi testvéreikkel, a serafchani völgy és a felső Jaszaires vidék lakóival. Az Oxus forrásáig persze nem hatolhattam, de Kasmirt és Kis-Tibetet alaposan átkutattam, az ottani erkölcsöket és szokásokat, a pusztuló félben lévő és még ma is divatos mívelődést, ipart és kereskedelmet mély és beható tanulmányozás tárgyává tettem.

A midőn ma harmadik, de hihetőleg nem utolsó ázsiai utamra visszatekintek, őszintén bevallom, hogy bizon engem is egy különös gondolat vezérelt. Ázsia kellő közepében a népvándorlásról alkotott nézeteim érdekében igyekeztem gyakorlati meggyőződést szerezni. Jerney, Körössy Csoma Sándor, Reguly, Vámbéry Ármin nyomain indulva én is a *magyarok őshazáját* szerettem volna feltalálni. Ámde a mi ezeknek nem sikerült, nekem sem sikerülhetett. Csalódott reményeimért más téren kerestem és találtam kárpotlást és a midőn tapasztalataimmal beszámolok, bátran elmondhatom, hogy minél több földet

járunk be, minél többet látunk és hallunk, annál inkább megbecsüljük hazai intézményeinket és otthonunk szokásait. A folytonos összehasonlítás műveli az ember szellemét és fogékonyá teszi a valóban szép és nemes iránt. Sok szükkeblü emberből emberbarát és emberismerő lett, ha hosszabb útból visszatért és hazáját nem akarja többé chinai fallal körülvenni! Az utazás nemesíti a szivet, míveli a lelket!

Triest. Bombay. Simla.

Elutazás Triestből. — Tudományos okoskodás a tengeri betegség felett. — Port-Saïd. — Megérkezés Bombayba. — Watson Explanade szállója. — Taskend összehasonlítva a kelet-indiai városokkal. — Visszaemlékezés Turkesztánra. — A Parsok, vagy tűzimádók, jellegük és vonásaik. — Pars lakadalom, A »hallgatás tornyai». — Az úgynevezett portugallok. — A Mahrattok. — Indus rajziskola. — Érczárugyártás Bombayban. — Bombayból Simlába. — Alla-Labad és Benares. — Póstaviszonyok Turkesztánban és Kelet-Indiában. — Kadur orosz generális. — Elfogadás Simlában. — Orosz és angol vendégszeretet. — Simla. — Dr. Leitner. — Embertani mérések. — Fel a Kuluk földjére!

Április 20-án szedi fel a »*Polluce*« Lloyd-gőzös horgonyait, hogy utasait és árurakományát Egyptomba, Indiába és Chinába jutassa. Úti előkészületeinket tehát kettős sietséggel végeztük és április 18-ikának reggelén, 48 órával az elindulásra kitűzött időpont előtt, Triestbe érkeztünk. Midőn a vonat elrobog a Karst hegység terméketlen magaslatai mellett és odaér a tenger partjához, hol viruló völgyek, csinos falvak mosolyognak a szemlélő felé, először is egy fehér, elegáns épület tünik fel, mely a reggeli ködbe burkoltan, óriás, fantastikus körvonalakkal látszik birni. Ez Miramar kastély, melynek stylszerű formái elütnek a tenger kék hátterétől. Önkénytelenül is

eszünkbe jut a szerencsétlen fejedelem, ki az Adria partjának e gyöngyét Montezuma koronájával cserélte fel.

A gőzló még néhány pillanatig sistereg és erőlködik, aztán előttünk áll Istria fővárosa, a földközi tenger német emporiuma. Triest nagyon szép és előnyös fekvéssel bir és könnyen érthető, hogy a velenczei kikötőnek évről-évre való elhomokosodása kereskedelmi és hadászati jelentőségét nap nap mellett emeli. A Hôtel de la Villebe szálltunk meg, hol az ötödik emeleten kaptunk szobát. Az osztrák-magyar trónörökös közel álló megérkezése, ki keleti utazásáról visszatérőben, 20-án ér Triestbe, a kiváncsiak nagy számát vonzotta ide a föld minden részéből és igy minden szálló már nyolcz nap óta a szó szoros értelmében túltömve volt. Megérkezésünk napján a Lloyd-társulatnál azonnal megváltottuk jegyeinket és megnéztük a város látnivalóit. Ezeket jobbára mindenki ismeri; ép úgy ismert dolog az is, de nem lehet eléggé gyakran ismételni, hogy az osztrák-magyar Lloyd az Európa és Levante közötti személy- és árúforgalomra nézve mindinkébb emelkedő jelentőséggel bir, hogy a Lloydgőzösök ép oly kényelmes berendezésüek, mint a mily műveltek, előzékenyek e társulat hivatalnokai.

20-án reggel ágyúdörgés hirdette a trónörökös megérkezését, kit az ezerekre menő néptömeg szünni nem akaró lelkesedéssel fogadott.

Délután 4 órakor beszálltunk a »Polluce«-ba és kedvező szél kisérletével eveztünk ki a triesti kikötőből. Szobánk, az élelem, kiszolgálat mind pompás volt a Lloydgőzösön, csakhogy nekem igen kevés alkalmam volt, hogy erről személyesen meggyőződhessem, mert majd mindig tengeri betegségben szenvedtem. Szeretetreméltó hajóorvosunk nem adott ugyan semmiféle gyógyszert, mert e csunya betegség ellen nincs is szer, de a helyett mindenféle könyveket, értekezéseket adott olvasni e

bajnak eredetéről, okairól és következményeiről, a miből aztán megtanultam, hogy a karthagóiak Hannibal idejében, midőn nyugoti Afrikát körülhajózták és a rómaiak Scipio alatt, midőn Siciliába és Karthagóba áteveztek, már ismerték e betegséget sőt igen valószinű, hogy a midőn a nagy afrikai szárazföldre lépése alkalmával elcsúszott és mégis ritka lélekjelenléttel igy kiáltott fel: »Afrika földje, erősen tartalak!« e rögtönzött esemény a tengeri betegség következményének volt betudható. Ha e különös olvasmány nem is gyógyitott ki, de legalább hozzájárult ahoz, hogy nagy elődömnek példájával vigasztalhattam magamat és néhány nap mulva, mialatt a fehér Brindisit távolból néztük, elsimultunk a joniai szigetek mellett és megpillantottuk a Minotaurus hazájának csúcsos hegyeit, egyszerre előttünk állt Port-Said világitó tornya és az erősen hullámzó tenger daczára a Suez csatorna bejárójánál kikötöttünk.

29-én kiszálltunk és megnéztük Port-Saidot, az afrikai földön létesül, európai műveknek e legnagyszerűbbjét: a magánházak, vendéglők, kávéházak, kereskedések, sétahelyek, mintha csak tegnap nőttek volna ki gomba módjára a homokból, hogy holnap azután ismét elfedve a homok által, örökre letünjenek. Midőn a nagy franczia mérnök géniusa megteremtette e század legnagyobb nemzetközi művét, a csatorna bejárójánál kellett egy pontot találni, hol áruraktárak, játékházak és matrózkorcsmák épüljenek, és a puszták homokja, a tenger zajlása daczára Port-Said mintegy varázsütésre állott elő a földből. A nehéz falú házak és házacskák óriási czímtábláikkal, miket egy kissé erős szélroham elsöpörhetne, a nagy terjedelmű hollandi épület, mely a csatorna megnyitása óta használatlanul áll ott, mint valami özönvíz előtti állat csontváza, — a Lesseps rakpart aszkórságban szenvedő pálmafáival, melyek inkább seprünyelekhez hasonlitanak, mint délszaki növényekhez, — a háttérben elterülő piszkos arabs falu még piszkosabb akosaival,

kik Darwin elméletét látszanak támogatni, — minden a legnagyobb ellentétek benyomását gyakorolja. De a hajóharang hivása felébreszt merengéseinkből és eszünkbe juttatja, hogy most még csak Afrikában vagyunk és a vörös tengeren, még az indiai oczeánon kell átmennünk, hogy Bombayba érjünk.

Nem egészen 24 óra alatt Suezbe jutottunk; a csatorna mentén lévő számos állomáshely piros jelzőkosaraival és a déli vegetátiónak merész kisérletével, a távol Ismaëlia nyári lakásaival és Eucalyptus ültetvényeivel ugy tünt fel előttünk, mint a falon elsietö árnyjáték és örvendve üdvözöltük a suezi kikötöt, hol a tarka lobogós hajók nagy száma a Khedivenek ép e pillanatban érkezett yachtját diszlövésekkel készült fogadni.

A város oly távol esik, hogy ki sem szálltunk, de mégis sikerült a kikötőben lévő Lesseps urnak névjegyünket és szivélyes üdvözletünket átküldenem; miután oly gyakran és élénken érdeklődött utazásaim iránt, meg voltam róla győződve, hogy szerény üdvözletünk sem fogja kellemetlenül érinteni a nagy emberek e legmerészebbjét.

Másnap pompás időben a vörös tengerbe hatoltunk. A távolból mutatták nekünk Moses forrásait, az ős Sinai puszta körvonalait, a hasonnevü félsziget déli csucsát és a ködös láthatáron félig eltünő Egyptom sík, homokos partját. A következő napok alatt kevés érdekes dolog tünt fel előttünk. Az abessyniai hegyek sziklásak és puszták, az arab partnak közellétét pedig inkább csak sejteni lehet, mint valóban látni. Lelki szemeinkkel persze tisztán kivesszük Dseddát, a piszkos kolera fészket és mögötte Mekkát a próféta sirjával; de hát a lelki szemeinkkel látottak iránt, olvasónk már csak ezért sem érdeklődik valami nagyon, mert hiszen ily élvezetet maga magának is szerezhet, a nélkül, hogy e miatt Kasmirba vagy Tibetbe kellene velünk utaznia. Még három nap és Mekka közelében vagyunk, a mi önkénytelenül is arra a pompás italra emlékeztet,

mely az arabs parti városról kölcsönözte nevét és néhány óra mulva a Pávasziget mellett eveztünk be az adeni kikötőbe.

Másnap elértük Adent. Ritka város bir festőibb fekvéssel; miután a növényzet teljesen hiányzik, Aden olybá tünik fel, mintha sziklába volna vésve és azt kellene hinnünk, hogy e kőhalmaz, mely messze távolba uralja a tengert, sivár, komor benyomást gyakorol a szemlélőre, pedig nem ugy esik. Aden sziklái fenségesen emelkednek ki a tenger kebeléből, csúcsai és ormai pompás körvonalakat alkotnak, melyek élesen elütnek a sötétkék égboltozattól és a sokszinű kőtömeg, melytől származott, messzire elragyog a tropikus nap sugaraitól bevilágitva és harmonicus tárlatot nyujt a szemlélőnek. Csak ha már partra száll az ember, veszi észre, hogy Adennek nincs növényzete; a város egyike a föld legforróbb pontjainak és mégis számos europai él ott, kik egymással szivesen érintkeznek és állitólag igen jól érzik magukat; sőt még azt is hallottam, hogy Aden ifju hölgyei és urai tánczolni is szoktak és szeretnek. Hogy ily tojást is kikeltő forróságban mint lehetséges, ez nem értem. Adenben töltött rövid tartózkodásunk alatt egy rhinoczerosbőrből készült igen szép Somali paizsot és nagyszámu, érdekes fényképet vásároltam össze. A Somalik, tudósaink legalább ugy mondják, szémi származásúak. És tényleg nagy, karcsú és hatalmas alakok, kiknek éles metszésű arczvonásaik semmiben sem egyeznek a közönséges négerek szelidebb arczával. Sőt az asszonyok meglehetősen müveltek is és rutságuk daczára nem kellemetlenek; furcsa azonban, hogy Sem e sötétarczu fiai hajukat sárgára és vörösre festik a mi aztán fejüket gyakran parókatartóhoz teszi hasonlóvá.

Nem sokára ismét nyilt tengeren voltunk és most megszakitás nélkül 10 napon át eveztünk Bombay felé.

Néhány tengeri sirály, melyek bágyadtan szállnak le vitorláinkra, Sokotova sziget közelségére enged következtetést.

De csakhamar e szárnyas vendégeink is eltünnek és szemeink előtt végtelenül terjed el az indiai oczeán; felszine olajsimaságu és ha nem volna az a pár alólról csapó hullám, mely Afrika partjaitól eredve hajónkat meglehetősen kellemetlen ingásba hozza, valóban azt kellene hinnünk, hogy egy csendes tavon csolnakázunk. Helylyel-közzel azonban egy-egy czethal, mely fáradhatatlan kitartással követi hajónkat, eszünkbe juttatja, hogy világtengeren vagyunk, és oly lakosok által vagyunk körülvéve, melyeknek az a leghőbb óhajuk, hogy közülünk legalább egy-kettő a vizbe potyogjon; szerencsénkre azonban a minket kisérő czetek az elégtételnek e kellemes érzete nélkül kénytelenek elmaradni.

Adenből elindulásunk óta a tizedik napon végre megpillantottuk a malabari partot a nyugati Gáth hegység vonalával, néhány óra mulva feltüntek a tornyok, épületek és pálmaligetek, aztán behatoltunk Bombaynak várva várt pompás kikötőjébe. Délutáni 4 órakor egy kis vitorlás hajót béreltünk és odaeveztünk a kikötő helyhez, a hol az udvarias vámszedők a lehető legrövidebb idő alatt megengedték nekünk a kiszállást.

Május 14-ike volt. Elértük Apollo-Bundert, Bombay város legelőkelőbb részét, hol nagy tömege rajzott a sétálóknak, lovasoknak és fogatoknak. Halvány arczú európai nők, észrevehetőleg unatkozó angol ladyk és okos arczvonásokkal maguk elé bámuló, jobbára chokoládészinü bennszülöttek furcsa csoportokat alkotnak tarka ruháikban, melyekhez az utazó szemeinek előbb szokniok kell. Egy teljesen zárt kocsi, mely inkább hasonlit valami vándorló koporsóhoz, mint az élők szállitására rendelt járműhöz, pár percz alatt Watson Esplanade szállójába, India e legnagyobb vendéglőjébe vitt bennünket. Néhány felügyelő, kiknek arczszine világos kávé és sötét chokoládé fekete szin között váltakozik, málháinkat veszi át és

a második emeleten egy nagy, tágas, kényelmes, fürdőszobával határos a tengerre néző szobát kapunk, melyért naponta már a teljes ellátást is beleszámítva 10 rupiát, vagyis k. b. 20 márkát kell fizetnünk. Az egész szálló vasból épült, a mi tűzbiztonság szempontjából kívánni valót sem hagy hátra, számos folyosója, lépcsői, kiszögellő erkélyei inkább madárkalithoz teszik hasonlóvá, mint emberek lakához. A kiszolgálatnak persze sok hiánya van; mert az idegenek jobbára magukkal hozzák cselédeiket, és akik ezek nélkül jönnek, azokkal a szálló cseléd-sége vagy épen nem, vagy csak igen keveset törődik. Egyébként a szolgák Indiában a mily nélkülözhetetlenek, ép oly kevéssé szaporitják a terheket is; sem lakásukkal nem kell uruknak törödnie, esznek ők mindenütt, éjjel és nappal pedig ülve vagy fekve ott hevernek uraik szobája előtt, elmerülve a legédesebb semmittevéssel járó gondatlanságba. Nem is drágák, de aránylag sokat kell belőlük tartani. — Bombay közlekedési eszközei sokfélék és kényelmesek. A vasút öt helyen áll meg a városban; a lovasuttal pedig Colabatól, a legdélibb fekvésü városrésztől a Natiwe-town központjáig és a Victoria-Gardenig gyorsan és olcsón lehet eljutni; az egyfogatu kocsik minden pillanatban rendelkezésünkre állanak és kevésbe kerülnek. Vannak aztán négykerekü, sőt taligaforma szekerek is, mely utóbbiakba ökrök vannak befogva és igy a gyorsaság tekintetében nagyon távol állanak a kifogástalanságtól. Az összes ökrös szekereket azonban rendesen csak a benszülött szegényebb osztály használja.

Bombay ugyan nem fővárosa az angol Keletindiának, de mindenesetre legjelentékenyebb városa, mely a civilisatio minden fényével és kényelmével rendelkezik. Utczái egyenesek, szélesek, járdái pompásak és lombos fák által szegélyezvék, terei meglepően szépek, monumentalis kutai vannak, a légszesz-lámpák sürün állnak egymás mellett, az üzlethelyiségek számosak

és eléggé szépek; a tropicus növényzettel környezett árúcsarnokok túltesznek még a párisiakon is. És midőn ezt mondjuk, nem csak az angol városrészről szólunk; a jellemzés ráillik a benszülöttek negyedére, a Native-town-re is.

Mily roppant különbség az összes indiai városok és Taskend, az orosz Turkesztán fővárosa között. Mig Taskendben egész télen oly piszok hever az utczákon, hogy az ember majd elsüpped benne, nyárban pedig türhetetlen por akadályozza a közlekedést, itt minden jó karban és szép rendben volt. Az egyik helyen a legrettentőbb muszka gazdálkodás, a másikon pedig britt rendszeretet és szigoru ellenőrzés uralkodik. Persze Turkesztánban mindent a központi vezérletre kell visszavezetni, a mi már évek óta igen sok kivánni valót hagy hátra; erélyesebb emberre lett volna szükség, ki a muszka tsinovnikok uralmának véget vessen.

Kaufmann tábornok felöl Taskendben egy, a keleti tengermellék tartományaiból származó muszka tiszt a következő drastikus megjegyzést tette: »Az embereknek két osztálya születik, az egyiknek sarkához a sarkantyú, a másiknak hátához a nyereg van hozzákötve; Kaufmann tábornok a második osztályhoz tartozik, mert mindig rajta ül és igazgatja valaki.« A ki különben a turkestani muszka tsinovnikok felöl még többet akar hallani, azoknak elmondom a velem megtörtént következő épületes historiát. Taskendben egyszer egy magasrangu orosz tiszthez voltam ebédre hivatalos; jobbra tőlem egy tiszteletreméltó ősz szakállas ur ült, ki herczegi származása daczára tanácsosnál nem tudott többre emelkedni (Turkestanban mindenki, a ki csak félig-meddig tisztességesen viseli magát, főnök vagy tanácsos); balról egy még nagyon ifjunak látszó, szőke tsinovnik ült, ki a főkormányzó irodájában töltött be egy igen jelentéktelen állást. Ez a fiatal ember folyékonyan beszélt németül, angolul és francziául és azt kérdem szom-

szédomtól, a herczegtől, mint van az, hogy valaki ily nyelvismeret mellett csak olyan alacsony állást foglal el. »Megmagyarázom önnek«, válaszol készséggel a herczeg, »ez a fiatal ember ezelőtt titkár volt a konstantinápolyi orosz nagykövetségnél, de egy szép napon eltünt, szórakozottságában magával vivén a követség pénztárát is. Midőn elfogták, nem akarták az ily tehetséges embert teljesen mellőzni, tsinovniknak küldték tehát Turkestánba.« Pár percz mulva ismét az exdiplomatát kérdem, mint van az, hogy a majdnem hetvenéves agg herczeg csak állami tanácsos, holott az uralkodó házzal is távol rokonságban áll. »Szivesen megmagyarázom,« válaszol ez, »kétszer házasodott, és miután nálunk gályák nincsenek, a politikai fegyenczeket a szibériai hegyek közé küldik, a közönséges bűnösöket pedig helylyel-közzel Turkestánba, ha ugyan összeköttetései ugy kivánják.« — Szép társaság, gondolám magamban, ezek sokkal előbbre haladtak a humanismus terén mint mi közép- és nyugateurópaiak; — de hagyjuk Turkestánt társadalmi félszegségeivel és térjünk vissza a szép Keletindiába.

Bombay benszülöttei között tagadhatlanul a parsik foglalják az első helyet. Ők egyenes utódai a tűzimádó persáknak, kik évszázadok előtt hazájuk eltörökésitése alkalmával elmenekültek és India nyugoti partján találtak uj hazát. Legelőször is Gudserat félszigeten jelentek meg, hol az akkor uralkodó, szabadelvü fejedelemnél nemcsak szivélyes fogadtatásra, de meleg védelemre is találtak. Rendkivüli kereskedelmi szellemük és becsületességük, melyet az üzleti adásvételeknél tanusitottak, messze földön ismeretesekké tette őket, de azt a kiváló tisztelt állást, melyet ma egész Keletindiában elfoglalnak, csak a britt hóditás folytán szerezték meg. Az angolok hű és okos szövetségeseket találtak bennök és tüntető barátságukat, valamint ragaszkodásukat annál örömestebb

fogadták, mert csekély létszámukkal az irtóztatóan népes Keletindiában csakis a »Divide et impera« féle axioma szigorú követése által tudtak és birtak uralkodni. A kegyetlen, mindig elégedetlen musulman az angol hóditót szörnynek tekinti, a babonás hite által eltompult indus pedig csak azért türi el uralmát, mert a mohamedánokat még jobban gyülöli, mint az angolokat. A parsi tehát a benszülöttek közt egyetlen őszinte barátja a britteknek; folytonos érintkezésben lévén velők, vele született jó tulajdonai még inkább kifejlődtek és ma tulzás nélkül lehet állitani, hogy minden parsi valóságos gentleman. A parsik megőrizték iráni származású őseik erkölcsét és szokásait, de mai viseletük, mely a püspöksüvegszerü kalap kivételével igen csinos, majdnem azonos az ó-indiaival. Arckifejezésük határozott, jellemző. Koponyájuk csekély körvonalú és a hátsó agy felé hegyes, a homlok magas és visszanyuló, a szempillaaljak erősen kidomborodottak, a szempillák sürüek, a felső ajk és az orr közötti tér éles metszésü, fényes, sötét szemeik mélyen beesök, az orr majdnem kivétel nélkül hosszu és hajlott, az ajkak duzzadtak, szájuk kicsiny, fogaik egyenesek és épek, az arczcsontok kissé kidomborodók, testük karcsú és izmos, egyenes és jólépült, lábaik középnagyságuak. Gyakran emlékeztettek a tadsikokra, kiket Samarkandban láttam és megnéztem, csak koponyájuk sokkal kisebb és a kerületet, valamint alakot tekintve, inkább a hegyi tadsikokéhoz áll közelebb. A többi benszülöttektől mindig elkülönitve éltek, mindig egymás között házasodtak és lelkiismeretesen megőrizték elődeik szokásait; a férfiak hosszu kabátjaikban, piros és zöld selyem nadrágokban és püspöksüvegükkel, mely a nap sugarai ellen épenséggel nem védi őket; a nők világos szinü, dús redőzetü, aranynyal és ezüsttel himzett ruháikban, csinos sandaljaikban; — a gyermekek tarka ruhácskáikban, aranynyal átszőtt sipkáikban az utazóra csak oly kellemes benyomást

gyakorol, mint a hogy barátságos, nyilt jellemük az európait azonnal megnyeri.

Néhány nappal megérkezésünk után egy parsi lakodalomban vettünk részt, mely alkalommal megismertük patriarkalis szokásaikat és érzéki külsőségekben jelentkező vallásukat.

Midőn a kertbe léptünk, hol az ünnepély végbe ment, fehérbe öltözött parsik nagy száma a legszivélyesebben fogadott bennünket, virágcsokrokkal és aranyfüstbe csavart bethellel kináltak; egy kis fiu, ki zománczozott esüstből készült palaczkot tartott kezében, csokrainkat rózsavizzel öntözte meg és nemsokára a jegyesek és családjuk, majdnem kellemesnek mondható zene hangjai mellett kiléptek a kert hátterében levő épületből, hogy egy másikba menjenek át, hol a papok várták őket.

Felszólitottak minket, hogy csatlakozzunk a menethez, hogy résztvehessünk az ünnepély ezen bizalmas részében is.

Midőn beléptünk a terembe, melyben a jegyesek már ott voltak, közel egymás mellett két széken ülni és egy fehér szalaggal összekötve láttuk őket; egy nagy fehér fátyol, mely felettük volt kiterjesztve, fejüket elvonta a jelenlevők tekintete elől és környöskörül, a terem falai hosszában, szép koszoruba egyesülten ültek a parsi hölgyek; és valóban alig lehet kedvesebb képet látni, mint e lenge alakokat, kik sokszinü ruháikban, nemes tartással és jámbor figyelemmel kisérték a szertartás minden mozzanatát. Néhányan annyira vitték a kaczérságot, hogy picziny fehér selyemczipőik csatjait élő rózsabimbókkal diszitették. A jegyesekkel szemben állottak a papok, a középen a legfőbb köztük, egy magas termetü aggastyán, ki Zoroaster nyelvén egy valószinüleg igen megható, de előttünk — legnagyobb sajnálatunkra — teljesen érthetetlen beszédet tartott, mialatt az uj házasok feje fölött gabnaszemeket szórt, ezzel a termékenységet jelezvén.

Néhány nappal később egy gazdag parsinak várkastélyszerű lakát néztük meg a Victoria Garden közelében; ott Persze már kevésbbé tetszetős jelenet várt minket. Ez ázsiai nábob elfogadó terme a képzelhetőleg legizléstelenebb berendezésü. A butorok az első franczia császárság korára emlékeztetnek, óriási olasz tükrök, határozatlan alaku csillárok és még a közepesnél is rosszabb képek, berakott olasz szekrények és gyertyatartók a renaissance korból, nos ilyen dolgok hevernek ott tarka összevisszaságban és vajmi kellemes benyomást gyakorolnak.

A »hallgatás tornyait« a parsik e híres temetkezési helyét szintén felkerestük, miután ez különös érdekü. Malabú Hill egy pompás kertjében, Bombaynak legmagasabban fekvő pontján, hol virágágyak árnyas pálmaligetekkel váltakoznak, több toronyszerü épület áll, hol az elhalt parsik tetemei szoktak elhelyeztetni. Ez épületek belsejét nemcsak európai nem látta, de még parsi sem, azon 8—10 egyén kivételével, kik egész elkülönitve élnek és csakis a hullák szállítására alkalmaztatnak; a parsi temető előzékeny felügyelője azonban egy kisebbitett mintát mutatott nekünk, a miből aztán megközelítő fogalmat szerezhettünk magunknak a tornyok belsejéről. E tornyokban falazott, felfelé nyilt zárkák vannak, melyek három szakaszban tölcséralakban és teraszszerüen emelkednek a magasba; a szakaszok egyike a férfiak, a másik a nők, a harmadik pedig a gyermekek részére szolgál. A hullák egész meztelenül állíttatnak a zárkákba, hol aztán a zsákmányt leső keselyük azonnal szét is marczangolják azokat; a felmaradt csontok egy nagy gömbölyü lyukba dobatnak, mely a torony közepén van, még pedig annak aljába ásva. Úgy látszik, hogy e keselyük, melyeknek több példányát láttuk a parsi temető tornyain és fáin ülni, jobban tudják, mint az orvosok, csakugyan meghalt e az ember vagy sem. Igy történt volna egy

alkalommal Kuracheeban is, hogy egy parsit, kit a görcs teljesen megmerevitett, bevittek a hallgatás tornyába, hol azonban a keselyük nem bántották, ő feltámadt és minden erejét megfeszitve kimenekült e kietlen helyről. Az uj életre ébredett Bombayba menekült, a hol még ma is óvatosan elbuvik, mert hitsorsosai a feletti döhükben, hogy ő a hallgatás tornyainak titkát élve látta, szeretnék őt minél előbb, de most már véglegesen oda juttatni.

Sok estét töltöttünk gazdag parsi családoknál és mindenütt szivélyes, előzékeny embereket találtunk, kiknek udvariasságuk a legmegnyerőbb modorral egyesült.

Az összes benszülöttek között legjobban szerettük őket; de kétségkivül a leghasznavehetőbbek is és nézetünk szerint igen szép jövő áll előttük.

Bombay többi benszülöttei között mindenekelőtt az ugynevezett portugallok emlitendők; Portugália lakosaitól a néven kivül egyébb semmit sem örököltek. Sötét négerforma alakok, kik majdnem európai ruhát viselnek, de a kikben a szineseknél otthonos szabad gondolkozás, szerény egyszerűség nincs meg. Élő bizonyitékai ők a népegyveleg köztudomásu terméketlenségének, mely mindjobban elfajul. Igen érthető, hogy az elegyülés ily példányainak láttára a büszke angol még jobban vigyáz fehér vére, illetve fehér arczszine megóvására. Különös az, hogy az ős ázsiai kasztrendszer, melytől az ázsiaiaknak Indiába érkeztükkor bizonyos jogosultságot nem lehetet eltagadni, annyira vérévé vált az egész népnek, hogy az izlamra áttért indiaiak uj vallásukba is átvitték, sőt részben az angolok is hódolnak neki; csak a társadalmi viszonyokat kell megfigyelni, melyek az európai ősöktől szülötteknél és az ugynevezet »Half« kasztnál fenállanak.

A többi benszülöttek minden képzelhető emberfajhoz tartoznak. A mahrattik különösen kellemetlen arczvonásaik által tünnek ki.

Az indus nők Bombayban ugyan ritkán szép arczúak, de felette kecses alkatuak, és oly rokonszenves a modoruk, hogy ezért akárhány európai nő is megirigyelné őket. A midőn lenge ruháikban, szoknyájukat felgyűrve, egyik kezükkel a fejükön hordott korsót tartva, a másikat csipőre szorítva, szótlanul állnak a kút mellett vagy az utczák árnyában a házak mellett elsimulnak, önkénytelenül az ókor cenaphorájaira emlékeztetnek és visszaidézzük az ősindiai hősmonda herczegkisasszonyait.

Az a búskomorság, mely arczukon dereng, jól illik nekik és kellemes módon elüt a férfiaknak gyakran brutális arczvonásaitól. A bennszülött indus nő az embertömeg daczára tiszta, csinos, maga az egész Natiw-town kerület jó karban van tartva, a mi az indiai városoknál ugyancsak ritkaság.

Alkalmunk volt egy rajziskolát is megtekinteni, melyet az angolok állítólag a benszülött művészek kiképzése czéljából rendeztek be; de meg kell vallanom, hogy az angol terv czéljával nem értek egyet, mert mióta fenáll, az indus nemzeti művészet vesztett eredetiségéből és mialatt a tanulók európai mintákat másolnak, egyediségük veszendőbe megy. A rabszolga módon utánzott minták, ha még oly jó másolatok is, nem egyebek, mint a mi izlésünk plágiumai. Ha egy indus művész valami művet szándékozik teremteni, eleinte úgyszólván sohase tudja, hogy mit tevő lesz a diszletek részleteivel; vezérlő eszméje munka közben születik meg, ihlettsége pillanatnyi és igen szabálytalan; de miután roppant türelme van és kedve telik a munka kivitelében, műve rendesen igen finom és gondos.

Bombay lakói nagy ügyességet tanusitanak az érczművek készitésében; magában a városban 1069 rézkovács és 1536 nyers műesztergályos lakik, kik kivált a régibb időkben eléggé csinos bálványképeket szoktak előállitani. Mai napság nagy

része a rézalakoknak és szobormüveknek, melyek istenek gyanánt szerepelnek, Angolországban készülnek és olcsóbbak, mint az indiai készitmények. De azért sikerült nekem néhány hiteles darabot szereznem, melyek kétségkivül indus gyártmányok. Ily módon szereztem egy Visnut mint Budhát, egy Sivát Parwalti istennővel; egy Parwattis mint Kalit, két Laksmit; egy Sivát mint Vira-Bahdrát, Visnu egy feleségét, egy Gancsát stb. mind e szobrocskák különös nemei a rézzománczműnek és valóban érdemesek a megtekintésre.

Mielőtt Simlába elindultunk, okvetlenül tolmácsot kellet szereznünk, mert más különben lehetetlen lett volna Kasmirban és Tibetben utaznunk. Ez pedig nem könnyü dolog volt, mert oly benszülöttet, ki francziául vagy németül is tudjon, még az indiai kikötő városokban is nehéz találni; hosszu kutatás után végre sikerült egy francziául beszélő portugalt felfedeznünk (tulajdonképen csak pondichéri eredetü Tamul volt, a ki hiuságában portugallnak vallotta magát) kit szerződtettünk is a havonkint 35 rupiát, mintegy 70 márkát kitevő roppant fizetés daczára is. Domingo Ferencz a világnak képzelhetőleg legrútabb teremtése volt ugyan; visszataszitó külsejével, rendkivüli butaság is egyesült, a mit azonban csak elkésve s igy kárunkra vettük észre.

Simlába egy vasárnap reggelén utaztunk el. Előbb a nagy indiai központi vasúttal Allahabadba mentünk, a hol egy napig szándékoztunk maradni. A vasutak Indiában nagyon jól vannak berendezve, nemcsak absolut kényelmet nyujtanak, de meglehetős hűs levegőt is, a mi azonban előttünk európaiak előtt még mindig elég forróságot képez. Minden kocsiosztályban két tágas mosdófülke van, melyekben azonban a tropikus nap behatása folytán a víz teljes forrásba jön, van négy ventilatorja és hármas ablaka, azaz egy sötétkék és egy fehér üveges, redőnyszerű külső táblával. Aztán az oldalfalakon

messzire, túlnyulik a kocsik tetőzete, úgy hogy csak a reggeli és esti nap, vagy pedig a sugarak felette kellemetlen visszaverődése képes a kocsikba egészen behatni.

Az állomások tiszták, tetszetős külsejüek és mindannyian egyszersmind étkező helyek; a benszülöttek igen nagy szám ban használják a vasutakat és valóban bámulatos mily majomügyességgel másznak ki a kocsikból, még mielőtt a vonat egészen megáll; ilyenkor rendesen az ablakot használják az ajtók helyett.

Dsapelpai állomáson különféle karneol és onyx tárgyaka, kináltak nekünk: levélnehezitőket, pecsétnyomókat, papirkéseket, stb. Három órai kocsizás után végre Allahabadba értünk hol már az állomáson ostromoltak minket mindenféle zománczozott és kovácsolt rézművekkel; e csészék, tálak, korsók stb. a közel Benaresben készülnek, mely központját képezi a hatalmasan kifejlődött indiai réziparnak. Az ott gyártott tárgyak egy vegyülékből készülnek, melynek alkatrészeit réz, arany, ezüst, vas, ón, ólom, higany és horgany képezi; e vegyülék az abból készült tárgyaknak szint, csengést és tartósságot kölcsönöz. A benaresi érczipar nagy jelentőségéről megközelítő fogalmat alkothatunk magunknak, ha elgondoljuk, hogy az ottani vásár India nagy részét bálványokkal, templomi és házi szerekkel látja el.

Allahabad híres indiai bucsújáróhely. Ha a hindu bucsúra megy mindenekelőtt haját nyiratja meg, aztán böjtől és a halottaknak áldoz; végre gyalog indul utjára, mert ha hordszéken vagy más járművön szállíttatja magát, bucsúmenési érdeme felére olvad le. Utazása tartama alatt csak kevés rizst eszik és a szertartásos mosakodástól is tartózkodik. A bucsú helyére megérkezve, ismét böjtől, tetőtől talpig megnyirja magát, megfürdik és ujból áldoz a halottaknak. Itt tartózkodása rendesen 7 napra van megszabva. Elutazása alkalmával

a brahminok, mintegy az ő ajándékai viszonzásaul, virágokat, faleveleket, hamut adnak neki, mind oly dolgok, miket a templomban tartózkodás megszentelt és — mellékesen megjegyezzük — az ajándékozóknak nem sok költségek okoznak. Ha zarándoknőről van szó, neki nem nyírják le az egész haját, hanem csak hátsó két fonatát. Benares szent hírneve még nagyobb, mint Allahabadé és a boldog zárandok, ki ott lehelheti ki utolsó sóhaját, lelkét még megelőző bűnbánás nélkül is megmenti; az indus egyébként meg van győződve arról, hogy zarándoklásai által csakugyan megnyeri az istenek oltalmát a miért könyörög és az oltalom által részesévé válik az örök üdvösségnek.

Mikor Allahabadba értünk, árnyékban $+45^0$ meleg uralkodott és a roppant hőséget a szél által felkavart por és homok még elviselhetetlenebbé tette. Allahabadból 36 óráig mentünk Umballaba, e nagy jelentőségű angol állomáshelyre, hol pompás szállóban kaptunk lakást és 24 órával később, éjjel — hogy a hő ellen védve legyünk, — kocsipóstával Kalkaba értünk, mely a Himmalaya hegység legelső ágának lábánál fekszik.

Nagy hátránya a sziberiai, turkesztani, sőt európai oroszországu postaviszonyoknak az, hogy majd minden állomáson előre kell megfizetni a még csak megteendő útszakasz menetárát; ez intézkedés az utazókat bizonyos függési viszonyba hozza a póstaállomás főnökével, ki a szabályzat ellenére vagy szükségesnél több ló igénybevételére készteti őket azon ürügy alatt, hogy az út rossz (mintha egyáltalában léteznék e vidékeken jó út is), vagy pedig szerencsétlen áldozataitól jókora borravalót erőszakol ki, miután égre-földre esküszik, hogy valamennyi lova másfelé van elfoglalva; az első esetben a türelmét vesztett utazó egyszerüen ráfizet, a másik esetben ismét csak tárczájához nyul és — óh bámulatra méltó csodás hatalma a pénznek! — a rubelek csengésére a szükséges lovak

egyszerre csak úgy előteremnek, mintha valami, bűverő varázsolta volna azokat haza! És jaj a szegény utazónak, kinek nincs saját szekere: minden állomáson postakocsit kell változtatnia és könnyen lehet fogalmat alkotni a figyelmes gyöngédségről, melylyel a muszka és mongol postaszolgák a málhákat egyik járműről a másikra átteszik. Ha gyors az utazás, ily kocsiváltás naponta 8—10-szer történik. Ugyanez a sorsa a kincstáriposta levél- és csomagszállítmányainak és elképzelhető, hogy mily állapotban érnek e tárgyak, gyakran hat hétig vagy még tovább tartó rázkódtatás után, rendeltetésük helyére.

Keletindiában — hála az égnek — nincs nyoma ez intézkedéseknek; az utas az egész útért egyszerre és előre fizet, az állomásokon a lovak gyorsan váltatnak és akkor sem mutatja magát a postamester; az állomások oly közel vannak egymáshoz, hogy az utnak csakhamar vége és — csodák csodája — senkisem kér borravalót; ez utóbbi állitást sok orosz ember kételkedve fogadná. Sőt mi több, még az az utazó is, ki Közép-Ázsiában a legjobb hivatalos ajánlatokkal és saját drága pénzen szerzett kocsiján utazik, gyakran a legkellemetlenebb eseteknek van kitéve, a mint azt a következő történet is igazolja. Midőn 1877. november havában az Uralon mentünk át, Taskendből két szekeret hoztunk magunkkal, melyek ott 250 rubelnél is többe kerültek. Az orenburgi Európa szálló nagy éttermében, egy előzékeny, kedves modoru angol tisztt el, kivel Szibériában találkoztunk, épen arról beszélgettünk, hogy mily nehezen tudunk járműveinken túladni, midőn egy orosz tábornok közeledik asztalunkhoz; Turgai kormányzója, H.... tábornok volt, ki reggeli látogatásomat viszonozta. Neki is elmondtuk, hogy igen örömest túladnánk szekereinken. »Ha csak ez a baj«, mond a tábornok, »ezen mihamar segítünk, önök egész egyszerüen itt hagyják nekem a szekereket, én jövő tavaszszal eladom és a pénzt utánuk küldöm Párisba.«

Örömtől eltelve, hálásan köszöntük meg a tábornok szives ajánlatát. Ámde a jövő tavasz elérkezett és a mi kedves tábornokunk hallgatott. Több leveleinkre válasz nem jött és midőn az 1878-iki párisi világkiállitás alkalmával egy francziának, ki engem meglátogatott, azt a tanácsot adtam, hogy Taskendbe visszautaztakor vegye igénybe Orenburgban levő szekereimet, a derék tábornokhoz czimzett ajánló levelem daczára annak az úrnak inasa által durván elutasittatott és még ma is — öt év multán — lesem a híreket szekereim felől.

Kalkaból reggel, fel a Himalayanak, Simla felé indultunk. Ez utóbbi hely 7156 angol láb magasságban fekszik és a növényzet változatos tája Kalkától Simláig valóban meglepő. A Himalaya lábánál pálmák és óriási cactusok, majd pompás, famagasságu, virágdiszben ékeskedő rhododendronok, vörös levelü babér, oriási bambuszok csinos hegyes levélkéikkel, fehér virágos törpefák, melyek a folyondár módjára a sziklákon felkúsznak, majd kissé tovább illatos fenyűerdő, melyből a Deodora nevü büszke cédrus, a Himalaya tölgye, valóban fenséges növése által kiválik. Minden oly pompás látványt nyujt, melyet a szemlélő soha el nem felejt.

Tiz órai utazás után előttünk áll Simla, a világ legkülönösebb városa, mely számos fensikon épült és az egész környéket uralja. Hogy a Kalkából Simlába vezető roppant meredek út megtehető legyen, apró, alacsony, kétkerekü szekereket kell használni, a málhát pedig ökrös szekerek szállítják. A Simlai postaépülethez érve, feleségem egy hordszékbe ült és majdnem egy órai menet után — Bareno Kurtba, Sir Robert Egerton gyönyörü fekvésü nyári lakába jutottunk. Lady Egerton, Indiának egyik legszeretetreméltóbb hölgye, a lehető legszivélyesebben fogadott minket és a ház első emeletén tágas, jól szellőzött szobákat bocsátott rendelkezésünkre. Sohasem feledem el a kellemes napokat, miket e kedves emberek köré-

hogy különféle betegségükben izzó vassal égetik magokat, hogy a baj fészkét alaposan elpusztítsák.

Több heti tartozkodásunk Simlában gyorsan és kellemesen mult. Az angol hatóságok készséggel támogattak minket tervezett utunk előkészületeiben. Lovakat, sátrakat és élelmiszereket vettünk és julius elején elindultunk, hogy a Kuluk földjén és Tsamban keresztül Kasmirba és Kis-Tibetbe jussunk. Bombayban a Kensington muzeum egy hivatalnokával ismerkedtünk meg, ki az intézet költségein és megbizásából utazott. Purdon Clark úr, így hivták őt, hajlandó volt hozzánk csatlakozni, a mi reánk nézve annyival kellemesebb, mert e tudós szokva van az indiai utazásokhoz és tanácsainak nagy hasznát vehetjük. Persze akkor még nem sejtettem, hogy mi mindketten régiségek után vágyva, valóságos ökölharczot kell vivnunk, mint két ellenséges lap tudósitójának. Ha a régiségek iránti szenvedélyétől eltekintünk, Purdon Clark úr igen kedves és művelt ember volt és mint ilyen felette kellemes utitárs. De mihelyt valami antik dolgot pillantott meg, egyszerre megváltozott, feltámadt benne a muzeumőr és nem riadt vissza semmi eszköztől, hogy előlem azt a tárgyat elhalászsza; de miután utazásunk folyamában gyakran én is ép úgy bántam el vele, a különféle intermezzok daczára a legjobb barátok maradtunk és egyesült erővel futottunk a régiségek után.

Junius 10-én, a kora reggeli órákban, kedves vendéglátóink legjobb kivánataitól kisérve elhagytunk a szép, pompás, feledhetlen Simlát és most »a kezdet elején« vagyunk. Ha olvasóim nem fáradtak bele, reméllem, valahol még találkozunk.